

Ahi Evran Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dergisi

Cilt 10, Sayı 1, 2024

**AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Sahibi

Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına

Prof. Dr. Cemalettin İPEK (Enstitü Müdürü)

Editör

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN

Alan Editörleri

Prof. Dr. Abdulkerim KARADENİZ (Türkçe Eğitimi)

Prof. Dr. Ahmet Cem ERKMAN (Antropoloji)

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN (Sınıf Öğretmenliği Eğitimi/Türkçe ve İlk Okuma Yazma Eğitimi)

Prof. Dr. Fazıl YOZGAT (Kamu Yönetimi)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Eğitim Tarihi)

Prof. Dr. Menderes ÜNAL (İngilizce)

Prof. Dr. Musa ÖZATA (İşletme)

Prof. Dr. Remzi CAN (Türkçe Eğitimi)

Prof. Dr. Veli ÜNSAL (Tarih)

Doç. Dr. Davut AYDIN (Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)

Doç. Dr. Gül ÖZÜDOĞRU (Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi)

Doç. Dr. Hande KILIÇARSLAN (Geleneksel Türk El Sanatları)

Doç. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ (Türk Dili ve Edebiyatı)

Doç. Dr. Yurdal DİKMENLİ (Coğrafya Eğitimi)

Doç. Dr. Yusuf Ziya OLPAK (Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi)

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERTUĞRUL (Hukuk)

Dr. Öğr. Üyesi Işık Adak ADIBELLİ (Arkeoloji)

Akademik Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ahmet AY (Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Akmatali ALİMBEKOV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/Kırgızistan)

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Camgırbek BÖKÖŞOV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/ Kırgızistan)

Prof. Dr. Douglas K. HARTMAN (Michigan State Üniversitesi, ABD)

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Filiz Nurhan ÖLMEZ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Bakü Müzik Akademisi, Azerbaycan)

Prof. Dr. Halil İbrahim YALIN (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Hayati AKYOL (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Kadyrali KONKOBÆEV (Türk Akademisi Başkan Yardımcısı)

Prof. Dr. Nadir İLHAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Niginahon Arslonovna ŞERMUHAMEDOVA (Özbekistan Milli Üniversitesi, Özbekistan)

Prof. Dr. Refik BALAY (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Sema ETİKAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Tahira ALLAHYAROVA (Sosyal Araştırma Merkezi Azerbaycan/Bakü)

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Vefa TAŞDELEN (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup ÇELİK (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel KABAPINAR (Marmara Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri
Cilt 10, Sayı 1, 2024

Dr. Ali MEYDAN	Dr. Mücahit AYDIN
Dr. Demet H. SOMUNCUOĞLU	Dr. Mücahit ÜLGER
ÖZERBAŞ	Dr. Oğuzhan BOZATLI
Dr. Dilek GENÇTANIRIM KURT	Dr. Oğuzhan KURU
Dr. Ertuğrul USTA	Dr. Oktay KIZILKAYA
Dr. Fazıl YOZGAT	Dr. Olgun Irmak ÇETİN
Dr. G. Alev ÖZKÖK	Dr. Osman ZORBAZ
Dr. Gülcan SARP	Dr. Oya ERU
Dr. Gülçin CEBECİOĞLU	Dr. Pınar BULUT
Dr. Hale Eda AKDURU	Dr. Ramazan SAYAR
Dr. Hasan Basri MEMDUHOĞLU	Dr. Refik BALAY
Dr. Hasan TUNCER	Dr. Sena ALTIN
Dr. Hatice YILDIZ DURAK	Dr. Serkan ACUNER
Dr. İrfan ÖZET	Dr. Tekin ÇELİKKAYA
Dr. Kadir TUNCER	Dr. Veli ÜNSAL
Dr. Kübra YENEL	Dr. Yasemin KUŞDEMİR

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN (Editör) 0 (386) 280 43 01

Arş. Gör. Fatma Cahide ÖZÇELİK (Sekretarya)
Arş. Gör. Dildar ÖZASLAN (Sekretarya)
Arş. Gör. Semra OMAK (Sekretarya)

Doç. Dr. Gül ÖZÜDOĞRU (Dizgi)

e-posta: sbed@ahievran.edu.tr

Dergi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün resmi yayın organıdır ve uluslararası, akademik, hakemli bir dergidir.

Dergi yılda üç kez (Mart, Temmuz ve Kasım aylarında) yayımlanır.

Dergide, Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmaktadır.

Dergimiz ULAKBİM TR Dizin, Türk Eğitim İndeksi (TEİ), İslami Araştırmalar Merkezi Dizini (İSAM), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD), ASOS ve Google Akademik'te taranmaktadır.

Dergimizde yayımlanan tüm eserler Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır.

**AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Cilt 10, Sayı 1, 2024

Araştırma Makalesi

Fatıma Betül DEMİR & Ahmet ŞAHİN

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Enflasyon Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Yoluyla İncelenmesi.....1-19

Araştırma Makalesi

Deniz AŞKIN

Türkiye'deki Akademisyenlerde Covid-19 Aşısı Tereddütlerinin Nedenleri: Ülke İmajları, Tarihsel ve Kültürel İlişkiler.....20-38

Araştırma Makalesi

Zülfiye Güzin ARSLAN & Haktan DEMİRCİOĞLU

Baba Katılımına Sosyodemografik Değişkenler ve Toplumsal Cinsiyet Perspektifi Üzerinden Yaklaşım.....39-58

Araştırma Makalesi

Zekiye Nihan KIRÇIL

Hititçe Çivi Yazılı Belgelere Göre (É)/(GIŠ)şinapşi- Üzerine Bazı Gözlemler.....59-75

Araştırma Makalesi

Erol TEKİN & Kazım Yasin ÖZBEY

Yükseköğretim kurumlarında mantar yönetim anlayışının bireysel yenilikçiliğe etkisi üzerine bir araştırma.....76-95

Araştırma Makalesi

Sevcan KAPKARA KAYA

Dijital Bankacılık ile Bankacılık Sektörü Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki.....96-114

Araştırma Makalesi

İbrahim AVCI & Ali KÖROĞLU

Fanatizmin Lisanslı Ürün Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi ve Marka Sadakatinin Aracı Rolü.....115-131

Araştırma Makalesi

Kaan YİĞENOĞLU, Nida GÜNSAN & Haluk YERGİN

Navigating Inflation Dynamics: The Interplay Of Corporate Profits, Supply-Side Factors, And Policy Interventions..... 132-151

Araştırma Makalesi

Veysel Bilal ARSLANKARA & Süleyman Sadi SEFEROĞLU

Video Dönütlerin Mesleki Beceri Eğitimi Öğrencilerinin Yansıtıcı Düşünme Becerilerine Etkisi.....152-168

Araştırma Makalesi

Onur YAYLA & Yıldırım ATAYETER

Boraboy Heyelanında (Amasya) Jeomorfometrik Değerlendirmeler.....169-187

Araştırma Makalesi

Mustafa ÇINAR & Mehmet KATRANCI

Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin İlkokul Öğrencilerinin Yazma Becerisine, Yazma Tutumuna ve Yazma Kaygısına Etkisi.....188-207

Araştırma Makalesi

Ali DURAN & Uğur Ferhat ERMİŞ

A Qualitative Focus on School Leaders' Perceptions of Roles, Responsibilities, and Expectations in Enhancing Equitable Access to Educational Technology in the Era of Gen-AI.....208-227

Araştırma Makalesi

Tunahan DEĞİRMENCİ, Mehmet AYDIN & Oktay KIZILKAYA

BRICS-T Ülkelerinde Ekonomik Küreselleşme, Vergi Yükü ve Yatırım Özgürlüğünün Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi.....228-243

Araştırma Makalesi

Mustafa TATAR

Sosyalleşmeye Engel Bir Araç Olarak Televizyon.....244-254

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Enflasyon Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Yoluyla İncelenmesi

Fatıma Betül DEMİR
Bartın Üniversitesi
bdemir@bartin.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-3573-6160

Ahmet ŞAHİN
Bartın Üniversitesi
ahmetsahinsb@gmail.com
ORCID ID: 0009-0007-9549-518X

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1304337
Geliş Tarihi: 27.05.2023	Revize Tarihi: 30.11.2023
	Kabul Tarihi: 11.12.2023

Atf Bilgisi

Demir, F. B. ve Şahin, A. (2024). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enflasyon kavramına ilişkin algılarının metafor yoluyla incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 1-19.

ÖZ

Bu çalışmada, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enflasyon kavramına yönelik algılarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın amacına uygun olarak araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışma grubunu 2022-2023 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Türkiye’de bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 121 sosyal bilgiler öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, ilk bölümü demografik bilgiler ve ikinci bölümü “Enflasyon, gibidir; çünkü.....” ifadesinden oluşan bir form aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, enflasyon kavramına yönelik 5 farklı kategoride toplam 95 adet geçerli metafor üretilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmen adayları metaforları oluştururken genellikle nesne, coğrafi unsurlar, doğal afetler ve sağlıkla ilgili terimlerden yararlanmışlardır. Oluşturulan metaforlardan en fazla dolar, balon, asansör, tansiyon, tahterevallı metaforları tekrar etmektedir. Elde edilen sonuçlardan hareketle, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enflasyon kavramına ilişkin metaforlarının çeşitlilik gösterdiği, enflasyon kavramının toplum üzerindeki etkilerini dikkate alarak metafor ürettikleri söylenebilir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının enflasyon kavramına ilişkin algılarının olumsuz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, finansal okuryazarlık, metafor, Sosyal Bilgiler öğretmen adayı.

Investigation of Social Studies Preservice Teachers' Perceptions on the Concept of Inflation Through Metaphor

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the perceptions of social studies preservice teacher towards the concept of inflation. In accordance with the purpose of the research, phenomenology design, one of the qualitative research methods, was used in the study. The study group of the research was determined by the easily accessible sampling method. The study group consists of 121 social studies preservice teachers studying at a state university in Turkey in the spring term of the 2022-2023 academic year. The data of the research, the first part is demographic information and the second part is “Inflation, like this; because” was collected through a form consisting of the expression. The data obtained were evaluated by content analysis. As a result of the research, a total of 95 valid metaphors in 5 different categories were produced for the concept of inflation. While creating metaphors, preservice teachers generally used terms related to objects, geographical elements, natural disasters and health. The most repetitive metaphors are dollar, balloon, elevator, tension, see saw metaphors. Based on the results obtained, it can be said that the metaphors of the pre-service teachers regarding the concept of inflation vary, and they produce metaphors by taking into account the effects of the concept of inflation on the society. In this context, it was concluded that preservice teachers perceptions about the concept of inflation were negative.

Keywords: Inflation, financial literacy, metaphor, Social Studies preservice teachers.

Giriş

İktisat sözcüğü ile eş anlamlı olarak kullanılan ekonomi, insan hayatını doğrudan etkileyen önemli bir bilimdir. Nitekim insan, var olduğu ilk günden itibaren yaşamını devam ettirebilmek için ekonomik faaliyetler içerisinde yer almak durumunda kalmıştır (Özbilen, 2015). Özellikle tarım toplumunda insanlar üretim yaparak kendi geçimlerini sağlamış ve ürettikleri ürünlerin ihtiyaç

fazlasını başka ürünlerle takas ederek ekonomik hayata doğrudan katkıda bulunmuştur (Erbay, 2013). Sanayi toplumunda ise, üretim süreci insanların daha fazla ve hızlı üretim yapmalarına kolaylık sağlamıştır. Üretilen ürünlerin dünyaya hızla yayılması sonucunda tüketim de artmıştır. Böylece insanlar sahip oldukları sınırlı kaynakları etkili ve verimli bir şekilde kullanmanın yollarını arama çabası içine girmiştir (Düzgün, 2015, s.21). Dolayısıyla sınırsız ihtiyaçlar ve sınırlı kaynaklar arasındaki dengenin sağlanması ekonomi biliminin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Gümüş ve Şişman, 2012).

Ekonomi bilimi, bireyin ve toplumun sahip olduğu kıt kaynakların alternatif kullanımına yönelik yapılan seçimlerin bilimsel olarak çalışılmasını kapsamaktadır (Meşjasz, 2008). Bu bilgiden hareketle ekonomi biliminin, bireyin yaşamındaki belirleyici faktörlerden biri olduğu söylenebilir (Alpago, 2018). Dolayısıyla bireyin, yaşamını devam ettirebilmesi için ekonomiden bağımsız yaşaması mümkün değildir (Nar, 2019). Bireyler para kazanma arzusuyla çalışarak kendine ve içinde yaşadığı topluma fayda sağlamaktadırlar. Bunun sonucu olarak bireyler yaşamlarının her döneminde ekonomik kararlar alırlar (Barış ve Şeker, 2017). Dolayısıyla bireylerin temel ekonomi konularında bilgi sahibi olarak bilinçlenmesinde ve ekonomik anlamda doğru kararlar almasında eğitim önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü eğitim, bireylerin ekonomiye ait kavramları doğru olarak algılaması, kendi ekonomilerini yönetebilmeleri ve geleceklerini planlayabilmelerine yardımcı olmaktadır (Akhan, 2015). Toplumun ekonomik anlamda kalkınmasında en önemli faktörün eğitim olduğu göz önünde bulundurulduğunda, daha iyi bir hayat sürdürebilmek ve genel anlamda refah seviyesinin yüksek olması da ancak eğitim seviyesinin yükseltilmesiyle gerçekleşebilir (Çakmak, 2008; Öztürk, 2005; Serter, 1982).

Ekonomi ile ilgili bilgilerin öğretime erken yaşlarda başlanması, çocukların ilerleyen yaşlarında finansal becerileri edinmesinde kolaylık sağlayarak, bu konularda olumlu yönde alışkanlık kazanmalarına yardımcı olabilir (Yıldırım ve Özbek, 2021). Finansal konularla ilgili temel bilgileri ilk olarak ailelerinde alan çocuklar, bu bilgilerini okulda pekiştirip, yeni bilgi ve beceriler edinebilecektir. Öğretmenlerin ise, öğrencilere ekonomi ile ilgili temel konuları ve kavramları öğretmelerine ve onların finansal becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaları gerekmektedir. Nitekim ekonomi konuları üzerine yapılan öğretim etkinlikleri öğrencilerin ekonomi ile ilişkili kavramları öğrenmelerini kolaylaştıracaktır (Öztürk, 2015; Sosin, Dick ve Reiser, 1997). Ayrıca öğrencilerin finansal konulardaki bilgi eksikliklerinin giderilmesi amacıyla öğretim programlarında bu konuya önem verildiği görülmektedir (Akhan, 2013; Mandel ve Klein, 2009). Öğretim programları incelendiğinde, temel düzeyde ekonomi bilgi ve becerilerini içeren, ekonomi konularıyla ilgili kazanıma sahip dersin sosyal bilgiler olduğu görülmektedir (Güvenç, 2017). Nitekim sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturan sosyal bilim dalları arasında ekonomi bilimi yer almaktadır (Yalçınkaya ve Er, 2019). Bunun yanı sıra ders kapsamında kazandırılması amaçlanan beceriler arasında “finansal okuryazarlık” becerisi yer almaktadır.

21. yüzyılda önemi artan finansal okuryazarlık, bireylerin finansal kararlar alırken gerekli olan bilgi ve becerileri anlamaları ve kullanmaları; bireyin ekonomik hayata katkıda bulunması ve almış olduğu kararlarla birlikte finansal refahını iyileştirmesine yardımcı olan bir beceridir (Biçer ve Altan, 2016; Lusardi, 2015; Marcolin ve Abraham, 2006). Ekonomik krizlerin bireylerin yaşamını doğrudan etkilediği göz önünde bulundurulduğunda, bireylerin finansal konularda bilgi sahibi olmaları önemli bir husustur (Coşkun, 2016). Bu bağlamda 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda finansal becerilerin geliştirilmesine vurgu yapıldığı görülmektedir. Nitekim dersin özel amaçları arasında yer alan “*Ekonominin temel kavramlarını anlayarak kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde millî ekonominin yerini kavramaları*” maddesinin finansal okuryazarlık becerisi ile ilişkili olduğu söylenebilir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Finansal okuryazarlık becerisinin “*Üretim, Dağıtım ve Tüketim*” öğrenme alanı kazanımlarında yer aldığı görülmektedir. Bu öğrenme alanında “*Ülke ekonomisinde kaynakların sınırlı olduğunu kavramaları, mevcut kaynakları korumak gereğinin önemine inanmaları, kendi ekonomik yaşantısını diğerlerinininkiyle karşılaştırarak farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymaları, yaşadığı yerin ekonomik koşullarını inceleyip bu koşulları geliştirmek için çaba göstermeleri beklenmektedir*” hedefleriyle finansal okuryazarlığın önemini vurgulandığı söylenebilir (MEB, 2018).

Öğretim programının özel amaçlarında da belirtildiği üzere bireylerin temel finansal kavramlar hakkında bilgi sahibi olması, finansal kavramları anlaması ve geleceğe yönelik finansal kararlar alabilme yetkinliğinde olması gerekmektedir (Öztürk ve Demir, 2015). Fakat finansal konuların ve finansal kavramların öğretiminde bazı zorluklar yaşanabilmektedir. Bu durum finansal kavramların karmaşık ve soyut olmasından kaynaklanmaktadır (Malik, 2023). Dolayısıyla finansal okuryazarlık eğitimi finansal kavramlar konusunda öğrencileri bilgi sahibi yapmayı amaçlamaktadır. Remund (2010) finansal okuryazarlığı ilk olarak “finansal kavramlar hakkında bilgi ve iletişim kurabilme” kategorisinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda kavram öğretiminin finansal okuryazarlık eğitiminin temelini oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla finansal okuryazarlık becerisi en fazla finansal kavramlarla ilgili olması ve bireyin finansal faaliyetlerinde bu kavramları anlaması açısından oldukça önemlidir (Abdullah ve Chong, 2014).

Bireylerin finansal kavramların bilincinde olmaları ve günlük yaşamda karşılaştığı ekonomik sorunları algılayıp, bu sorunları çözebilme becerisine sahip olmaları için temel kavramları bilmeleri gerekmektedir (Webley, 2005). Gümüş ve Pailer (2019) temel düzeyde finansal okuryazarlık bilgisinin faiz, enflasyon, risk, getiri, tasarruf gibi temel finans bilgilerinden oluştuğunu ifade etmişlerdir. Özellikle soyut işlemler döneminin gelişmeye başladığı 11-14 yaş aralığında çocuklara ekonomiyle ilgili temel bilgi, beceri ve soyut ekonomi kavramları öğretilmeye başlanmalıdır. Bu dönemde çocuklar ekonomik kararlar alabilmeli ve geleceğe yönelik ekonomik planlamalar yapabilmelidir (Bayhan, Kaysılı ve Yükselen, 2007). Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin ekonomik kavramları anlaması ve ülkemizin ekonomik yapısı ve ekonomimizi etkileyen faktörler hakkında bilgi sahibi olmaları amaçlanmaktadır (Kızılçaoğlu ve Taş, 2007). Dolayısıyla bu dersi verecek sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ekonomik kavramları doğru anlaması önem arz etmektedir.

Ekonomi kavramları hakkında öğrencileri bilgilendirmekle ve bu kavramları kazandırmakla sorumlu olan sosyal bilgiler öğretmen adayları, lisans sürecinde eğitimini aldıkları derslerde ekonomi ile ilgili kavramları öğrenebilmektedirler. Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programı incelendiğinde “Genel Kültür Seçmeli Dersler” altında ekonomi konularının yer aldığı “Ekonomi ve Girişimcilik” dersi verilmektedir. Bu derste öğretmen adayları, ekonomi bilimi, girişimcilik ile işletme temel kavramları; ekonomik sistemler; kariyer planlama; girişimcilik kültürü, süreci ve türleri; girişimcilik için proje hazırlama; işletmelerin yönetim sürecini içeren konuları öğrenmektedir (Demir ve Tatan, 2019; Yüksek Öğretim Kurumu [YÖK], 2018). Öğretmen adaylarının bu kavramlara yönelik algılarının yüksek olması ve bu kavramlar hakkında bilgi sahibi olmaları, ileride öğrencilerine bu kavramları aktarmaları açısından önem taşımaktadır. Nitekim ekonomi bilimine ait olan kavramların soyut bir anlam taşıması bu kavramların öğretiminde bazı zorlukları barındırmaktadır. Bu kavramlardan olan enflasyon kavramı hem soyut bir kavram hem de günlük yaşamı doğrudan etkileyen bir kavramdır. Enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli olarak artış meydana gelmesi ve paranın değer kaybederek bireylerin satın alma gücünü kaybetmesi olarak tanımlanabilir (Çepni, 2019; Eryüzlü, 2021; Gül, Ekinci, Gürbüz, 2006; Malik, 2023; Songur ve Sertkaya, 2020; Yıldırım, 2020;). Ancak mal ve hizmetlerdeki artışın tek seferli olması enflasyon tanımı için yeterli değildir. Fiyatlardaki artışın sürekli olması enflasyonu tanımlamaktadır. Enflasyon kavramı, dünyada sevilen bir kavram olmamakla birlikte devletler enflasyonu yenmeye yönelik politikalar geliştirmektedir (Bal, 2019).

Finansal okuryazar bireylerin ülke ekonomisi ve enflasyon gibi güncel sorunları tanımları ve ne anlama geldiğini bilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle bu kavramın anlaşılması 21. yüzyıl kariyer gelişimi ve ekonomik yaşamdaki başarı için gereklidir. Toplumun enflasyon hakkında bilgi sahibi olması, enflasyona sebep olan faktörleri ve enflasyonun oluşmaması için neler yapılması gerektiğinin bilincinde olması gerekmektedir. Bu noktada toplumu şekillendiren sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enflasyon kavramına yönelik algıları önem taşımaktadır. Sosyal bilgiler dersinde ekonomi disiplini içinde yer alan bir kavram olan enflasyonun hem güncel olması hem de toplumun tamamını etkileyen bir kavram olması, öğretmen adaylarının bu kavram hakkında bilgi sahibi olmasını gerektirmektedir. Nitekim, Memişoğlu ve Güçin (2017) sosyal bilgiler öğretmenlerinin güncel konuları derslerde kullanma amaçlarının konuların somutlaştırılmasını sağlamak ve toplumun sorunlarına dikkat çekmek olduğunu ifade etmiştir.

Literatür incelendiğinde, enflasyon kavramına ilişkin sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Lusardi, Mitchell ve Curto (2010) yaptıkları bir çalışmada gençlerin finansal okuryazarlık durumlarını incelemiş ve finansal okuryazarlığının düşük olduğu ve üçte birinden daha azının faiz oranları, enflasyon ve risk çeşitlendirmesi kavramları hakkında temel bilgiye sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Atkinson ve Messy (2012) OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) ülkelerinde yaşayan bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerini ve davranışlarını inceledikleri bir çalışmada, 8 farklı finansal kavramını (bölme, paranın zaman değeri, kredi maliyeti, basit faiz, basit ve bileşik faiz, risk ve getiri, enflasyon ve çeşitlendirme) ele almışlardır. Bireylerin paranın zaman değeri, basit ve bileşik faiz kavramlarını daha zor anladıklarını tespit etmişlerdir. Kılıçoğlu ve Akhan (2014) öğretmen adaylarının ekonomi ile ilgili kavramları anlama düzeylerini belirlemeyi amaçladıkları çalışmada, öğretmen adaylarının enflasyon kavramını sınırlı anlama düzeyinde bildiklerini tespit etmiştir. Bayrı ve Akçacı (2020) Kilis ili örneğinde yaptığı çalışmada, çalışmaya katılan bireylerin enflasyon kavramı için oluşturdukları metaforlardan olumsuz olarak algıladıkları oranın daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Nalinci ve Yapıcı (2020) meslek yüksekokulu öğrencilerinin enflasyon kavramına ilişkin oluşturdukları metaforları incelemiş ve öğrencilerin oluşturdukları metaforların ekonomik yönünün yanında politik ve sosyolojik yönlerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Malik (2023) yaptığı bir çalışmada, soyut ve karmaşık olan finansal kavramların görsel metaforlarla nasıl temsil edilebileceğini göstermeyi amaçladığı çalışmada 5 farklı finansal kavramı (risk çeşitlendirmesi, enflasyon, bileşik faiz, paranın zaman değeri ve finansal risk) kullanmıştır. Ünal ve Er (2017) öğretmen adaylarının ekonomi disiplinine ait konularının öğretiminde en çok zorlandıkları kavramın enflasyon olduğunu belirtmektedir. Literatürde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enflasyon kavramına ilişkin algılarının metafor yoluyla belirlenmesine ilişkin bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Öğretmen adaylarının enflasyon kavramına ilişkin neyi bildiğini gösterdiği gibi neyi bilmediğini göstermesi amacıyla enflasyon ile ilgili metafor oluşturmaları istenmiştir (Akhan, 2013; Ulukaya Öteleş ve Demir, 2023). Öğretmen adaylarının enflasyon hakkındaki algılarının tespit edilmesi özelde ekonomi bilimi açısından genelde eğitim ve sosyoloji bilimi açısından katkı sağlayacağı düşünülerek, alandaki eksikliğin giderilmesi amacıyla araştırmanın yapılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enflasyona yönelik algılarının metafor aracılığıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enflasyon kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar nelerdir?
2. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enflasyon kavramına ilişkin oluşturdukları metaforların gerekçeleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması, verilerin analizi, araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği ile araştırmanın etiği alt başlıklarında detaylı bilgilere yer verilmektedir.

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseniyle tasarlanmıştır. Olgubilim deseni, farkında olunan ancak derin ve ayrıntılı bir şekilde bilgi sahibi olunmayan olgulara odaklanır. Bu olgular olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Tümünü yabancı olunmayan ama aynı zamanda tam olarak anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalarda olgubilim deseni kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s.66). Olgubilimin amacı belli bir olgunun araştırmacılar tarafından nasıl algılandığını ortaya çıkarmak ve bu olguyu tanımlamaktır (Baysal ve Hocaoğlu, 2019, s.127). Olgulara ilişkin yaşantılar ve anlamları ortaya çıkarmak için olgubilim deseni kullanılmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2020, s.22). Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının “enflasyon” kavramına yönelik algılarını metaforlar aracılığıyla ortaya çıkarmak amacıyla olgubilim deseni kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Türkiye’de bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim görmekte olan 1, 2, 3 ve 4. sınıf sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programı öğrencileri oluşturmaktadır. Bu çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örneklem çeşitlerinden kolay ulaşılabılır örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu örneklem yöntemi araştırmalara hız ve pratiklik sağlamaktadır (Patton, 2018, s.242). Araştırmaya hız ve pratiklik kazandıracığı ve araştırmacının çalışma grubuna erişiminin kolay olması dikkate alınarak bu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya toplam 140 öğretmen adayı katılmıştır. Fakat 19 öğretmen adayının metafor cümlesinin geçersiz olması sebebiyle değerlendirmeye alınmamıştır. Katılımcıların cinsiyet ve sınıf düzeylerine ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 1
Katılımcıların Cinsiyet ve Sınıf Düzeyine İlişkin Bilgiler

Cinsiyet	n	%
Kadın	85	70
Erkek	36	30
Toplam	121	100
Sınıf Düzeyi	n	%
1.Sınıf	22	18
2.Sınıf	34	28
3.Sınıf	25	21
4.Sınıf	40	33
Toplam	121	100

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan form ile toplanmıştır. Bu formda ilk olarak öğretmen adaylarının cinsiyet ve sınıf düzeyi bilgilerine ilişkin kişisel bilgilerinin yer aldığı birinci bölüm yer almaktadır. İkinci bölümde ise, öğretmen adaylarının enflasyon kavramına ilişkin açık uçlu metafor sorusu yer almaktadır. “Enflasyon.....gibidir/benzer, çünkü.....” kalıp cümlesi kullanılarak öğretmen adaylarının enflasyon kavramına yükledikleri anlamları ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Metafor formunda “çünkü” kavramı kullanılarak öğretmen adaylarının oluşturdukları metaforların mantıksal dayanağını belirtmeleri istenmiştir. Öğretmen adaylarının oluşturdukları metaforlar araştırmanın veri kaynağını oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enflasyon kavramına yönelik algılarını belirlemek üzere metafor üretmeleri istenmiştir. Metafor, bireylerin algılarının anlamlandırılmasında iki nesnenin birbirine benzeyen yönlerinin ve farklılıklarının belirlenmesi ve nesnel arasındaki ilişkilerin tespit edilmesinde yardımcı olmaktadır (Palmquist, 2002). Araştırmada verilerin toplanması araştırmacılar tarafından oluşturulan kişisel bilgilerin ve metafor yapısının yer aldığı bir form ile Microsoft Forms sistemi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan form üzerinde çalışmanın ne amaçla yapıldığına ve katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğuna dair bir açıklama metni eklenmiştir.

Asıl uygulamaya geçilmeden önce formun anlaşılabilirliği ve uygulamada aksayan durumların tespiti için hazırlanan form farklı bölümde öğrenim gören 2 öğretmen adayına uygulanarak ön uygulama yapılmıştır. Gerekli düzeltmelerin ardından araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarından veriler toplanmadan belirlenen bir kavrama ilişkin metafor çalışması örneği sunulmuştur. Metafor oluşturmaya yönelik bilgilendirmeden sonra uygulamaya geçilmiştir. Araştırmanın yapıldığı bahar döneminde üniversitelerde yüz yüze eğitime ara verilmiş olması ve

uzaktan eğitimle derslerin devam ediyor olması sebebiyle Microsoft Forms sistemi üzerinden veriler toplanmıştır.

Öğretmen adaylarının enflasyon kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar içerik analizi ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde araştırma verileri dikkatli bir şekilde hazırlanıp, ardından kodlanarak ve son olarak anlaşılır bir şekilde yorumlanarak okuyucuya sunulmaktadır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın 2015). Öğretmen adaylarından toplanan veriler Saban (2009) tarafından takip edilen aşamalardan yararlanarak kategorize edilmiştir. Bu aşamalardan ilki toplanan verileri kodlama ve ayıklama aşamasıdır. Kodlama ve ayıklama aşamasında öğretmen adaylarının enflasyon kavramına ilişkin herhangi bir metafor oluşturmaması, oluşturulan metafora bir gerekçe göstermemiş olması veya anlaşılmaz ifadelerin kullanılması sebebiyle 19 adet form araştırmanın kapsamı dışına çıkarılmıştır. Kalan metaforlar tekrar gözden geçirilerek bu metaforlardan aynı ve yakın anlama gelenler bir araya getirilmiştir. Bir araya getirilen bu metaforlardan ortak özelliklerine uygun olarak kategoriler oluşturulmuştur. Son aşamada ise bütün veriler bilgisayar ortamına aktarılarak frekans (*f*) hesaplamaları yapılmıştır. Kontrolü sağlanan ve uzman görüşü alınan veriler, kelime bulutu, şekil ve şekillerin detaylandırıldığı tablolar ile sunulmuştur. Metaforları hangi öğretmen adayının geliştirdiğine ilişkin bilgiler kodlamalar yapılarak verilmiştir. Örneğin, birinci sınıfta öğrenim gören erkek öğretmen adayı için 1E, ikinci sınıfta öğrenim gören kadın öğretmen adayı için 2K kodlaması yapılmış, öğretmen adaylarının metafor cümlelerinden yapılan alıntılar bu kodlamalarla belirtilmiştir.

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmesinden dolayı, araştırmanın geçerliği için inandırıcılık; dış geçerliği için aktarılabirlik ölçütlerinin sağlanmasına dikkat edilmiştir. Araştırmanın niteliğinin artırılması amacıyla literatürden desteklenerek (Patton, 2018; Yıldırım ve Şimşek, 2021) geçerlik ve güvenirlilik için şu hususlar uygulanmıştır:

- *Uzman incelemesi yöntemine başvurulması:* Verilerin tutarlılığı, verilerin analizi, elde edilen kategoriler arasındaki uyumun incelenmesi amacıyla iki farklı sosyal bilgiler alan uzmanın görüşüne farklı zamanlarda başvurulmuştur.
- *Tutarlılık oranı:* Alınan uzman görüşü sonucunda nitel veri analizlerine yönelik Miles ve Huberman'ın (1994) güvenirlilik formülü [$\text{Güvenirlilik} = \frac{\text{Görüş birliği}}{\text{Görüş birliği} + \text{Görüş ayrılığı}} \times 100$] kullanıldığında güvenirlilik oranı %96 olarak hesaplanmıştır. Nitel verilerle elde edilen sonuçlarının güvenilir olduğu söylenebilir. Görüş birliği sağlanan veriler doğrudan değerlendirmeye alınmış, görüş birliği sağlanamayan (%4) verilerde ise ortak bir karar alınmıştır.
- *Araştırma raporunun yazılması:* Araştırma süreci ayrıntılı olarak betimlenerek araştırmacılar tarafından sunulmuştur.
- *Verilerin doğrulanabilirliği:* Elde edilen veriler sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşlerinden (kimlikleri tespit edilmeyecek şekilde) doğrudan alınan alıntılarla desteklenmiştir.

Araştırma Etiği

Bu araştırma için araştırmanın gerçekleştirildiği üniversitenin etik kurulunun 25.05.2023 tarih, 2023-SBB-0301 sayılı ve toplantı numarası ile etik kurulu onayı alınmıştır.

Bulgular

Bu başlık altında çalışmadan elde edilen verilerden hareketle ulaşılan bulgular ve bulgulara yönelik yorumlar yer almaktadır.

Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemini oluşturan “Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enflasyon kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar nelerdir?” sorusuna ilişkin öğretmen adaylarının verdikleri cevapların analizi sonucunda oluşturulan Şekil 1’de kelime bulutu ve Tablo 2’de öğretmen adayları tarafından geliştirilen metaforlar detaylı bir şekilde sunulmaktadır.

Şekil 1. Enflasyon Kavramına Yönelik Oluşturulan Metaforlara Yönelik Kelime Bulutu

Şekil 1’de enflasyon kavramına yönelik oluşturulan metaforlar yer almaktadır. Kelime bulutunda dikkat çeken kavramların dolar, balon, asansör, tahterevalli ve çocuk kavramları olduğu görülmektedir. Bu kavramların diğer kavramlara göre daha büyük yazı punto ile yer almasının sebebi, sosyal bilgiler öğretmen adayları tarafından daha fazla tercih edilmesidir. Küçük yazı punto ile gösterilen kavramların ise daha az tercih edildiği anlamına gelmektedir.

Tablo 2

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Enflasyon Kavramına İlişkin Oluşturdukları Metaforlar

Sıra No	Metafor	f	Sıra No	Metafor	f
1	Dolar	6	49	Kara bulut	1
2	Balon	4	50	Şapka	1
3	Asansör	3	51	Rüzgâr	1
4	Tansiyon	3	52	Hırsız	1
5	Tahterevalli	3	53	Ego	1
6	Küçük çocuk	3	54	Aşk	1
7	Fırtına	2	55	Çok şekerli bir tatlı	1
8	Kartopu	2	56	Dansöz	1
9	Bataklık	2	57	Kuyu	1
10	Diş macunu	2	58	Trambolin	1
11	Para	2	59	Canavar	1
12	Hayat	2	60	Erimiş margarin	1
13	Çığ	2	61	Kum	1
14	Zam	2	62	Dönme dolap	1
15	Yüksek binalar	2	63	Ölüm	1
16	Uçak	2	64	Kar	1
17	Bir cebi olmayan pantolon	1	65	Okyanus	1
18	Doğal gaz	1	66	Sinir	1
19	Çizgi	1	67	Kilise	1
20	Sağlık	1	68	Çalar saat	1
21	Kader	1	69	Kanser	1
22	Hava durumu	1	70	Yağmur	1
23	Enfeksiyon	1	71	Kumbarası	1
24	Değerlenen arsa	1	72	Dağ	1
25	Salıncak	1	73	Altın	1

26	Güneş	1	74	Kişisel çıkar	1
27	Yürüyen merdiven	1	75	Duygular	1
28	Stres	1	76	Kargaşa	1
29	Akarsu	1	77	Su israfı	1
30	Erozyon	1	78	Işık hızı	1
31	Zaman	1	79	Tükenmekte olan kaynaklar	1
32	Deniz dalgası	1	80	Bitcoin	1
33	Nabız	1	81	Bel ağrısı	1
34	Çekirge	1	82	Kriz	1
35	Gökdelen	1	83	Su	1
36	Freni patlamış araba	1	84	Deprem	1
37	Matruşka	1	85	Diken	1
38	Yangın	1	86	Hayalet	1
39	Dünya nüfusu	1	87	Musluk	1
40	Panik atak	1	88	Astım	1
41	Yılan	1	89	Ateş	1
42	Kasırğa	1	90	Ters orantı	1
43	Dere	1	91	Kilo almaya meyilli vücut	1
44	Yaş	1	92	Vücut sıcaklığı	1
45	Kuş	1	93	Sıcaklık	1
46	Kukla	1	94	Bakteri	1
47	Değişim	1	95	Hız	1
48	Siyaset	1		Toplam metafor	121

Tablo 2’de sosyal bilgiler öğretmen adaylarının 95 farklı metafor oluşturduğu görülmektedir. Oluşturulan metafor sayısı ise toplam 121’dir. Öğretmen adaylarının enflasyon kavramını genel olarak coğrafi unsur, nesne, sağlıkla ilgili terimler, doğal afetler, insana ait özellikler, soyut kavramlar ve canlılar ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Enflasyon kavramı en fazla nesne ve coğrafi unsurlardan yararlanılarak açıklandığı görülmektedir. 121 adet metafor içerisinde en çok tekrar eden metafor sayısı 6 ile 2 aralığında frekansa sahipken diğer metaforlar 1 frekansa sahiptir. Öğretmen adayları tarafından geliştirilen metaforların analizi sonucunda, enflasyon kavramına ilişkin en sık kullanılan metaforun *dolar* ($f=6$), *balon* ($f=4$), *tansiyon* ($f=3$), *asansör* ($f=3$), *tahterevalli* ($f=3$) ve *küçük çocuk* ($f=3$) olduğu tespit edilmiştir. Dolar kavramının en sık kullanılan metafor olmasının sebebi öğretmen adaylarının zihinlerinde Türkiye’nin güncel ekonomik durumu ve buna bağlı olarak döviz kurlarında meydana gelen hareketliliği çağrıştırdığı şeklinde yorumlanabilir. En çok tercih edilen kavramların gerekçeleri incelendiğinde sabit durmayan, hareketli, değişme ihtimalleri gibi ortak özelliklerinin olduğu söylenebilir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemini oluşturan “*Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enflasyon kavramına ilişkin oluşturdukları metaforların gerekçeleri nelerdir?*” sorusuna ilişkin öğretmen adaylarının verdikleri cevapların analizi sonucunda oluşturulan kategorilere yönelik bulgular ilgili şekillerde ve tablolarda detaylı bir şekilde sunulmaktadır. Şekil 2’de öğretmen adaylarının enflasyon kavramına yönelik oluşturdukları metaforlardan oluşturulan kategoriler verilmektedir.

Şekil 2. Enflasyon Kavramına İlişkin Metaforlardan Oluşturulan Kategoriler

Şekil 2 incelendiğinde, incelenen metaforların 5 kategori içerisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu kavramsal kategoriler; “Kontrol edilmesi gerekliliği olan”, “Değişme potansiyelinde olan”, “Sürekli artış ve yükselme eğiliminde olan”, “Maddi olarak sorun yaratan” ve “Yıkıcı etkileri olan” şeklindedir. Enflasyon kavramının genel olarak olumsuz bir anlamı çağrıştırdığını ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enflasyonun bireyler üzerindeki etkilerini hissettiklerini oluşturdukları metaforlardan ve bu metaforlardan ortaya çıkan kategorilerden anlaşılmaktadır. Tablo 3’te sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enflasyon kavramına ilişkin metaforlarının anlam bakımından hangi kategoriler altında toplandığına yer verilmiştir.

Tablo 3

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Enflasyon Kavramına İlişkin Oluşturdukları Metaforların Kategorik Dağılımı

Kategoriler	Metaforlar	f
Değişme potansiyelinde olan bir kavram olarak enflasyon	Okyanus, sinir, dönme dolap, tansiyon, nabız, stres, zaman, duygular, hava durumu, deniz dalgası, ters orantı, asansör, panik atak, hayat, Bitcoin, kukla, dansöz, değerlendirilen arsa, kişisel çıkar, tahterevallı, yürüyen merdiven, değişim, kargaşa, siyaset kumbara, para, dolar, sıcaklık, çizgi, kader, kar	31
Sürekli artış gösterme ve yükselme eğiliminde olan bir kavram olarak enflasyon	Trambolin, matruşka, uçak, gökdelen, balon, çekirge, yaş, zam, yüksek binalar, kuş, hız, dünya nüfusu, ışık hızı, dağ, şapka, karabulutlar, güneş, kuyu, insan egosu, altın, akarsu, aşk, su	23
Kontrol edilmesi gerekliliği olan bir kavram olarak enflasyon	Küçük çocuk, salıncak, musluk, su israfı, kartopu, kilo almaya meyilli vücut, vücut sıcaklığı, diken, çalar saat, enfeksiyon, sağlık, doğal gaz, tükenmekte olan kaynaklar, diş macunu, kum, kilise, bakteriler	17
Yıkıcı etkileri olabilen bir kavram olarak enflasyon	Fırtına, çığ, rüzgâr, kasırga, depresyon, yangın, erozyon, yağmur, taşmış dere, ölüm, freni patlamış araba, yılan	12
Maddi olarak sorunlar yaratan bir kavram olarak enflasyon	Canavar, hayalet, kanser, bir cebi olmayan pantolon, astım, ateş, bataklık, kriz, bel ağrısı, hırsız, erimiş margarin, çok şekerli bir tatlı	12
Toplam		95

Tablo 3’te sosyal bilgiler öğretmen adaylarının enflasyon kavramına yönelik geliştirdikleri metaforların kategorilere dağılımı verilmektedir. Geliştirilen metaforlar 5 farklı kategori altında değerlendirilmiştir. En fazla metaforun dahil edildiği kategori ise 30 metafor ile “değişme potansiyelinde olan bir kavram olarak enflasyon” kategorisidir. Öğretmen adaylarının oluşturdukları metaforların kategorik dağılımına ilişkin ifadeler doğrudan alıntılarla aşağıda verilmiştir.

Değişme Potansiyelinde Olan Bir Kavram Olarak Enflasyon

Enflasyon kavramını değişme potansiyelinde olan bir kavram olarak algılayan öğretmen adaylarının metaforlarının yer aldığı bu kategoride, katılımcılar toplamda 31 metafor oluşturmuşlardır. Bu kategoriye ilişkin oluşturulan metaforlardan bazı örnekler şu şekildedir:

“Deniz dalgaları gibidir. Çünkü hava şartlarına göre değişip dalgalar yükselebilir veya alçalabilir.” (4K)

“Tansiyon gibidir. Çünkü küçük bir etkide sürekli yükselir ve iner.” (4K)

“Enflasyon asansör gibidir. Çünkü bir iner bir çıkar.” (1K)

“Enflasyon, tahterevalli gibidir. Çünkü inişli çıkışlı olabiliyor tahterevallide bazen yukarıda bazen aşağıda kalmak gibi.” (3K)

“Enflasyon ters orantı gibidir. Çünkü arttığında alım gücü düşer, azaldığında alım gücü yükselir” (1K)

Enflasyon kavramını değişme potansiyelinde olan bir kavram olarak algılayan öğretmen adaylarının metaforları incelendiğinde, enflasyonun süreç içerisinde azalma veya artma eğilimi gösterebileceği algısına sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca öğretmen adaylarının enflasyonun artma veya azalma durumunda insanlar üzerinde yarattığı olumlu veya olumsuz etkiye yönelik algılarının olduğu sonucu çıkarılabilir.

Sürekli Artış Gösterme ve Yükselme Eğiliminde Olan Bir Kavram Olarak Enflasyon

Enflasyon kavramını sürekli artış gösterme ve yükselme eğiliminde olan bir kavram olarak algılayan öğretmen adaylarının metaforlarının yer aldığı bu kategoride katılımcılar toplamda 23 metafor geliştirmişlerdir. Bu kategoriye ilişkin oluşturulan metaforlardan bazı örnekler şu şekildedir:

“Enflasyon trambolin gibidir. Çünkü, durmak yerine her defasında daha da yükseğe nükseder.” (4E)

“Enflasyon matruşka gibidir. Çünkü gittikçe büyür.” (4E)

“Enflasyon ego gibidir. Çünkü insanın egosu nasıl sürekli yükseliyorsa enflasyonda sürekli yüksektir.” (1K)

“Enflasyon, hızı benzer. Çünkü yol aldıkça sürekli artıyor.” (2K)

“Enflasyon dünya nüfusu gibidir. Çünkü sürekli olarak artış gösterir.” (1K)

Enflasyon kavramını sürekli artış gösterme ve yükselme eğiliminde olan bir kavram olarak algılayan öğretmen adaylarının metaforları incelendiğinde, enflasyonun sürekli arttığına yönelik olumsuz algıların olduğu söylenebilir. Öğretmen adayları bu kategoride enflasyonu çeşitli nesnelere benzetmiştir. Bu nesnelere de genellikle artma, yükselme ve büyüme gibi özellikleri olan nesnelere olduğu söylenebilir.

Kontrol Edilmesi Gerekli Olan Bir Kavram Olarak Enflasyon

Enflasyon kavramını kontrol edilmesi gerekliliği olan bir kavram olarak algılayan öğretmen adaylarının metaforlarının yer aldığı bu kategoride katılımcılar toplamda 17 metafor geliştirmişlerdir. Bu kategoriye ilişkin oluşturulan metaforlardan bazı örnekler şu şekildedir:

“Enflasyon küçük çocuk gibidir, çünkü ne yapacağı belli olmaz, gözetilmelidir.” (1E)

“Enflasyon musluk gibidir, çünkü bir kere sızıntı verdiği an durdurulamaz ve önü kesilemez.” (1K)

“Suyu israf etmek gibidir, çünkü önemli olduğunu anlatmadıkları için hep bilinçsizce artıyor.” (2K)

“Enflasyon çalar saat gibidir, çünkü erteledikçe sonraki süreçte daha da rahatsız edici olmaya başlar.” (2E)

“Enflasyon doğal gaz gibidir. Çünkü ne kadar açarsak artarsa zararda faturada artar.” (3K)

Enflasyon kavramını kontrol edilmesi gerekliliği olan bir kavram olarak algılayan öğretmen adaylarının metaforları incelendiğinde, enflasyonun oluşmasını engellemek ve enflasyondan etkilenmemek için tedbirli davranılması gerektiği algısının olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca öğretmen adaylarının görüşlerinde enflasyonun ihmallerden kaynaklandığı bu yüzden ekonomik politikaların enflasyonu önlemeye yönelik yapılması gerektiği algısının olduğu da söylenebilir.

Yıkıcı Etkileri Olabilen Bir Kavram Olarak Enflasyon

Enflasyon kavramını yıkıcı etkileri olabilen bir kavram olarak algılayan öğretmen adaylarının metaforlarının yer aldığı bu kategoride katılımcılar toplamda 12 metafor geliştirmişlerdir. Bu kategoriye ilişkin oluşturulan metaforlardan bazı örnekler şu şekildedir:

“Enflasyon bir fırtına gibidir. Çünkü gelince kasıp kavurur.” (1E)

“Freni patlamış araba gibidir. Çünkü bir kere yaşanırsa durdurulamaz ve çok olumsuz sonuçlara neden olur.” (4K)

“Deprem gibidir. Çünkü, yüksek binalar depremde yıkılınca nasıl kayıp çok olursa enflasyonda yükselince kaybedilen çok şey olur” (2K)

“Enflasyon taşmış dere gibidir. Çünkü taşan bir dere önüne gelen ne varsa alır götürür. Enflasyonla da mücadele edilmesi zordur.” (1E)

“Enflasyon yağmur gibidir. Çünkü çok yağdığında birçok insanın canını yakar.” (3K)

Enflasyon kavramını yıkıcı etkileri olabilen bir kavram olarak algılayan öğretmen adaylarının metaforları incelendiğinde, enflasyonun oluşması halinde birçok olumsuz durumun yaşanabileceği ve bu olumsuz durumların yıkıcı etkilerinin olabileceği algısının olduğu söylenebilir. Ayrıca öğretmen adaylarının geliştirdiği metaforları genellikle doğal afetler ve doğa olayları oluşturmaktadır. Doğal afetlerin ve doğa olaylarının gerçekleşmesi halinde yıkıcı etkilerinin olabileceği algısından hareketle enflasyon kavramı için bu metaforları geliştirdikleri söylenebilir.

Maddi Olarak Sorunlar Yaratan Bir Kavram Olarak Enflasyon

Enflasyon kavramını maddi olarak sorunlar yaratan bir kavram olarak algılayan öğretmen adaylarının metaforlarının yer aldığı bu kategoride katılımcılar toplamda 12 metafor geliştirmişlerdir. Bu kategoriye ilişkin oluşturulan metaforlardan bazı örnekler şu şekildedir:

“Enflasyon kanser gibidir, çünkü insanların birikimlerini eritir.” (3E)

“Enflasyon bir cebi olmayan pantolon gibidir. Çünkü emek ile kazanılan paranın iki cebe dağılması gerekirken bir cebe atılması gibi” (3E)

“Enflasyon bel ağrısı gibidir. Çünkü fazlası bel büker.” (2E)

“Enflasyon bataklık gibidir. Çünkü bataklık nasıl ki hareket ettikçe dibe çeker enflasyonda arttıkça insanları zora sokar.” (3K)

“Enflasyon margarinin erimesine benzer. Çünkü dışarda bırakmışsınız buz dolabına koymayı akıl edememişsiniz. Enflasyonu hissettiğimiz vakit eğer farklı bir yere yatırım yapmaz isek elimizdeki para erir.” (4E)

Enflasyon kavramını maddi olarak sorunlar yaratan bir kavram olarak algılayan öğretmen adaylarının metaforları incelendiğinde, enflasyonun insanları maddi açıdan nasıl etkilediğini anlatan metaforlar geliştirildiği söylenebilir. Öğretmen adayları enflasyonun maddi anlamda ne tür etkilerinin olduğuna yönelik çeşitli benzetmeler yapmışlardır. Örneğin, enflasyonu bataklığa benzeten öğretmen adayı, bataklıkta hareket edince dibe doğru batmaya başlamayı enflasyonun arttıkça etkilerinin daha fazla arttığına benzetmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada, 121 sosyal bilgiler öğretmen adayı 5 kavramsal kategori altında 95 adet geçerli metafor geliştirmiştir. Öğretmen adaylarının enflasyon kavramını farklı kavramlarla

algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada öğretmen adaylarının enflasyon kavramına yönelik en fazla ürettiği metaforların dolar ve balon kavramlarına ilişkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kavramları sırasıyla *asansör, tansiyon, tahterevallı, küçük çocuk, fırtına, kartopu, bataklık, dış macunu, para, hayat, çığ, zam, yüksek binalar, uçak* kavramları takip etmektedir. Öğretmen adayları tarafından genellikle olumsuz çağrışımlara yönelik metaforların geliştirildiği söylenebilir.

Araştırmada öğretmen adayları tarafından geliştirilen metaforlar incelendiğinde, öğretmen adaylarının enflasyon kavramına ilişkin olumsuz algılarının olduğu görülmektedir. Bu sonuç öğretmen adaylarının enflasyonun etkileri konusunda bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Öğretmen adaylarının geliştirdikleri metaforlardan hareketle soyut bir kavram olan enflasyonun tek bir metaforla açıklanamayacağı söylenebilir. Değişme potansiyelinde olan bir kavram olarak enflasyon kategorisi altında toplanan metaforlar incelendiğinde, öğretmen adayları enflasyon oranının süreç içerisinde değişiklik gösterebileceği anlamına gelebilecek kavramlarla metaforlar oluşturmuştur. Aynı zamanda en fazla metafor bu kategoride yer almıştır. Sürekli artış gösterme ve yükselme eğiliminde olan bir kavram olarak enflasyon kategorisi en fazla metaforun yer aldığı ikinci kategoridir. Öğretmen adaylarının bu kategori altında toplanan metaforları incelendiğinde, enflasyona yönelik olumsuz bir algıya sahip oldukları, enflasyon oranının hızlı bir şekilde yükseldiğini ve her zaman artış gösterme eğiliminde olduğunu algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adaylarının gündelik hayatla ilişki kurarak bu metaforları geliştirdikleri söylenebilir. Kontrol edilmesi gerekliliği olan bir kavram olarak enflasyon kategorisi altında toplanan metaforlar incelendiğinde, öğretmen adaylarının enflasyonun zararlarının farkında olduğu söylenebilir. Ancak bu kategori altında enflasyonun oluşumunu tetikleyen faktörlerin olduğunu ve buna yönelik de önlemlerin alınması gerektiğine yönelik metaforlar oluşturmuşlardır. Yıkıcı etkileri olabilen bir kavram olarak enflasyon kategorisi altında toplanan metaforlar incelendiğinde, öğretmen adayları enflasyonun telafi edilmesi zor sonuçlar doğuracağını algıladıkları söylenebilir. Bu kategori altındaki metaforların genellikle doğal afetlerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Öğretmen adayları doğal afetlerle ilgili kavramları kullanarak enflasyonun telafi edilmesinin zor olduğunu açıklamışlardır. Maddi olarak sorunlar oluşturan enflasyon kategorisi altında toplanan metaforlar incelendiğinde, öğretmen adayları enflasyonun insanların birikimlerini erittiğini, enflasyonun olduğu bir ülkede insanların maddi açıdan sorunlarla karşılaşacağını metaforlar yoluyla açıklamaya çalışmışlardır. Enflasyona ait oluşturulan tüm metaforların ortak özelliğine bakıldığında enflasyonun insanların yaşam standardını değiştirdiği ve fiyatların yükselmesi ile alım gücü azaldığı için olumsuz bir kavram olarak algılandığı sonucu çıkarılabilir. Shiller (1997) çalışmasında, enflasyonun insanları mutsuz, endişeli ve karamsar yapması, adaletsizlik yaratması ve gelir dağılımını bozması ve yaşam kalitesini düşürmesi gibi sebeplerden enflasyonun sevilmediği ve olumsuz bir kavram olarak algılandığı sonucuna ulaşmıştır. Öğretmen adaylarının geliştirdiği metaforlar çerçevesinde oluşturulan kategoriler, literatürde enflasyona ilişkin tanımlar doğrultusunda adayların algılarına yansıdığı söylenebilir (Çepni, 2019; Eryüzlü, 2021; Malik, 2023; Songur ve Sertkaya, 2020; Yıldırım, 2020). Dolayısıyla öğretmen adaylarının enflasyon kavramına yönelik yeterli bilgiye sahip olduğu çıkarımı yapılabilir.

Oluşturulan metaforlar genel olarak incelendiğinde; coğrafi unsur, nesne, doğal afetler, canlılar ve soyut kavramlardan oluşmaktadır. Enflasyon kavramına ilişkin en çok oluşturulan metafor dolardır. Bu metaforun enflasyon kavramıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Şöyle ki hem enflasyon hem de dolar sürekli değişim göstermektedir. Ekonomik anlamda dışa bağımlılığı yüksek ülkelerde döviz kurunda oluşan artışların ulusal paranın değer kaybetmesine ve enflasyona sebep olması (Şanlı, 2022; Turna, Eşmen ve Turna, 2022) öğretmen adaylarının en çok dolar kavramını metafor olarak kullanmalarının bir sebebi olarak söylenebilir. Nalinci ve Yapıcı (2020) yaptıkları çalışmada meslek yüksekokulu öğrencilerinin enflasyon kavramına yönelik en çok döviz kavramını kullanarak metafor ürettiklerini tespit etmiştir. Ayrıca enflasyon kavramına ilişkin metaforları nesne, doğa olayı, canlı, duygu ve ekonomi kategorileri altında toplanmıştır. Bu yönüyle mevcut araştırmanın sonuçları benzer çalışmalarla örtüştüğü söylenebilir.

Öğretmen adaylarının enflasyon kavramı için en fazla geliştirdikleri metaforlardan bir diğeri balon kavramıdır. Malik (2023) finansal kavramların görsel metaforlarla nasıl anlatılacağını konu edindiği çalışmasında enflasyon kavramı için dolar ve balon kavramlarını kullanarak ortaya bir resim

çıkarmıştır. Bu iki kavramın en çok tekrar eden kavramlar olması, enflasyonun artmasıyla birlikte dövizinde artması ve balon gibi şiştikçe tehlikenin daha da artması olarak yorumlanabilir.

Öğretmen adayları tarafından geliştirilen metaforlar genel olarak incelendiğinde, öğretmen adaylarının enflasyonu günlük yaşantıları ile ilişkilendirdikleri söylenebilir. Dere ve Aktaşlı (2019) yaptıkları çalışmada öğrencilerin ekonomik kavramlar olan üretim, dağıtım ve tüketim kavramlarından tüketime ilişkin gündelik hayatta daha fazla yaşantılarının olduğunu dolayısıyla bu kavramı daha iyi tanımladıklarını ifade etmiştir. Mevcut çalışmada da öğretmen adaylarının enflasyon kavramına yönelik oluşturdukları metaforlarda gündelik yaşantılarının etkisi olduğu ve genellikle somut kavramlarla metaforlar oluşturdukları söylenebilir. Enflasyon kavramı anlam bakımından olumsuz ve soyut bir kavram olduğundan bu kavrama ilişkin öğretmen adaylarının oluşturdukları metaforlara daha çok olumsuz anlam yüklenmiştir. Bayrı ve Akçacı (2020) enflasyon kavramına ilişkin oluşturulan metaforların çoğunluğunun olumsuz metaforlar olduğunu ifade etmiştir. Elde edilen sonuçlardan hareketle şu önerilerde bulunulabilir.

- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına ve öğretmenlerine soyut kavramların derslerde öğrencilere ne tür yöntem ve teknikler uygulayarak kazandırabileceğine (kavram ağı, kavram haritası, kelime ilişkilendirme testi, bulmaca vb.) yönelik eğitimlere ilgili lisans derslerinde yer verilebilir. Örneğin öğretmenlik uygulaması teorik derslerinde bu tür yöntemlerin kullanılması teşvik edilebilir.
- Sosyal bilgiler dersini alan ortaokul öğrencileriyle ekonomik kavramlara ilişkin metafor araştırmaları yapılarak öğrencilerin algıları ortaya çıkarılabilir.
- Farklı bölümlerde öğrenim gören öğretmen adayları ile farklı ekonomik kavramlara ilişkin metafor çalışmaları yapılabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmacılar bu çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuşlardır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Abdullah, M. A., and Chong, R. (2014). Financial literacy: An exploratory review of the literature and future research. *Journal of Emerging Economies and Islamic Research*, 2(3), 32-41. <https://doi.org/10.24191/jeeir.v2i3.9631>.
- Akhan, N. E. (2013). Ekonomi okuryazarlığı. E. Gençtürk ve K. Karatekin (Ed.), *Sosyal bilgiler için çoklu okuryazarlıklar* içinde (ss.78-112). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Akhan, N. E. (2015). Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ekonomi konularını öğretmede öz-yeterlik inançları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2015(4), 28-43.
- Akkaş Baysal, E. ve Hocoğlu, N. (2019). Nitel araştırma modelleri-desenleri. G. Ocak (Ed.), *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* içinde (ss.126-149). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Alpago, H. (2018). Ekonominin toplumsal gelişme sürecindeki yeri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(13), 303-317. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.510141>.

- Atkinson, A., and Messy, F. A. (2013). Promoting financial inclusion through financial education: OECD/INFE evidence, policies and practice, *OECD working papers on finance, insurance and private pensions*, No. 34. Paris, France: OECD Publishing.
- Bal, O. (2019). Enflasyon ve stagflasyon olgularına yönelik çözüm politikaları ve Türkiye örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 472-489. <https://doi.org/10.15869/itobiad.505657>.
- Barış, S. ve Şeker, H. (2017). Ekonomi okuryazarlığı: Amasya Üniversitesi'nde bir araştırma/Economic literacy: A research on Amasya University. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 54(624), 79-93.
- Bayhan, P., Kaysılı, B. K. ve Yükselen, A. (2010). Çocukların ekonomiyle ilgili kavramlara yönelik algılarının yaşlara göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 32(143), 3-12.
- Bayri, Y. ve Akçacı, T. (2020). Metafor yöntemi ile temel ekonomik ve finansal kavramların algı seviyelerinin belirlenmesi: Kilis örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 12(23), 452-473. <https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.795931>.
- Biçer, E. B. ve Altan, F. (2016). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık ile ilgili tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 1501-1517
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Coşkun, S. (2016). Üniversite öğrencilerinin finansal davranış ve tutumlarının belirlenmesi: Finansal okuryazarlık algıları üzerine bir araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2247-2258.
- Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin ekonomiye ve kalkınmaya etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 33-41.
- Çepni, E. (2019). *Ekonomik ve finansal göstergeler rehberi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Demir, F. B. ve Tatan, M. (2019). Sosyal bilgiler ve toplumsal kurumlar. B. Ü. İbret ve S. Kaymakcı (Ed.), *Sosyal bilgiler ve toplum içinde* (ss. 237-272). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Dere, İ. ve Aktaşlı, İ. (2019). Üretim, dağıtım ve tüketim kavramlarının öğretimine ilişkin bir eylem araştırması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 1389-1406.
- Düzgün, R. (2015). *Genel ekonomi: Tek dönemlik ekonomi dersleri için (mikroekonomi, makroekonomi)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Erbay, R. (2013). Ekonomik kalkınmada tarımın rolü: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 1-16.
- Eryüzlü, H. (2021). *Herkes için genel ekonomi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gül, E., Ekinci, A. ve Gürbüz, A. A. (2006). *Enflasyonla mücadelede enflasyon hedeflemesi: Kavramlar, işleyiş ve Türkiye örneği*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B. ve Taşgın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Gümüş, E. ve Şişman, M. (2012). *Eğitim ekonomisi ve planlaması*. Ankara: Pegem Akademi.
- Gümüş, U. T. ve Pailer, M. K. (2019). Öğrencilerin finans dersi alma durumunun finansal okur yazarlık seviyesine etkisi: Bir Nazilli örneği. *OPUS International Journal of Society Researches*, 11(18), 1494-1516. <https://doi.org/10.26466/opus.553171>.
- Güvenç, H. (2017). Öğretim programlarımızda finansal okuryazarlık. *İlköğretim Online*, 16(3), 935-948. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.330233>.
- Kılıçoğlu, G. ve Akhan, N. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ekonomi kavramlarını anlama düzeyleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(51), 209-255. <https://doi.org/10.17755/esosder.43846>.
- Kızılcıoğlu, A. ve Taş, H. İ. (2007). İlköğretim ikinci kademede coğrafya eğitimi ve öğretimi: öğrenme alanları ve kazanım boyutu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 16, 93-108.
- Lusardi, A. (2015). Financial literacy skills for the 21st century: Evidence from PISA. *Journal of Consumer Affairs*, 49(3), 639-659. <https://doi.org/10.1111/joca.12099>.
- Lusardi, A., Mitchell, O. S. and Curto, V. (2010). Financial literacy among the young. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 358-380. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2010.01173.x>.
- Malik, A. (2023). Evaluating the visual metaphors of Financial concepts through content analysis. *Journal of Risk and Financial Management*, 16(3), 202. <https://doi.org/10.3390/jrfm16030202>.
- Mandell, L. and Klein, L. S. (2009). The impact of financial literacy education on subsequent financial behavior. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 20(1), 15-24.
- Marcolin, S. and Abraham, A. (2006). Financial literacy research: current literature and future opportunities. *3rd International Conference on Contemporary Business, Leura NSW, 21-22 September. Australia: Faculty of Commerce, Charles Stuart University*.
- Memişoğlu, H. ve Güçin, G. (2017). Current issues teaching according to the opinions of social studies teachers. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(4), 1274-1295.
- Mesjasz, C. (2008). Ekonomik güvenlik. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 125-150.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd Ed.). SAGE Publications.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *İlkokul ve ortaokul sosyal bilgiler dersi (4, 5, 6, 7. sınıflar) öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354> adresinden 29.04.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Nalinci, S. and Yapıcı, M. (2020). Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin enflasyon ve işsizliğe ilişkin metaforları. *The Journal of Academic Social Sciences*, 8(101), 481-492. <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.40089>.
- Nar, M. S. (2019). Arkaik toplumlardan günümüze değiş-tokuş ekonomisi ve örnek ülke uygulamaları. *Journal of Economy Culture and Society*, 60, 207-225. <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0006>.
- Özbilen, Ş. (2015). *Ekonomi politikasının temelleri (notlar)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Öztürk, C. (2015). Sosyal bilgiler, kavram, içerik ve program. Öztürk, C. (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi demokratik vatandaşlık eğitimi içinde* (ss. 1-31). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Öztürk, E. ve Demir, Y. (2015). Finansal okuryazarlık ve para yönetimi: Süleyman Demirel Üniversitesi akademik personel üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (68), 113-134. <https://doi.org/10.25095/mufad.396629>.
- Öztürk, N. (2005). İktisadi kalkınmada eğitimin rolü. *Sosyoekonomi*, 1(1). 27-44.
- Palmquist, R. A. (2001). Cognitive style and users' metaphors for the web: An exploratory study. *The Journal of Academic Librarianship*, 27(1), 24-32.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Bütün ve S.B. Demir (çev.ed.). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Remund, D. L. (2010). Financial literacy explicated: The case for a clearer definition in an increasingly complex economy. *Journal Of Consumer Affairs*, 44(2), 276-295. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2010.01169.x>.
- Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *Türk eğitim bilimleri dergisi*, 7(2), 281-326.
- Serter, N. (1982). Bir devlet görevi olarak eğitim. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 1(31) 381-394.
- Shiller, R. J. (1997). Why do people dislike inflation? *In Reducing inflation: Motivation and strategy* (pp. 13-70). University of Chicago Press.
- Songur, M. ve Sertkaya, B. (2020). *Türkiye ekonomisinde enflasyon dinamikleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sosin, K., Dick, J. and Reiser, M. L. (1997). Determinants of achievement of economics concepts by elementary school students. *The Journal of Economic Education*, 28(2), 100-121. <https://doi.org/10.1080/00220489709595912>.
- Şanlı, O. (2022). Döviz kuru dalgalanmalarının enflasyona etkisi: Türkiye örneği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2487-2514. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1082470>.
- Turna Y., Eşmen S. ve Turna B. (2022). Türkiye' de döviz kurunun enflasyon etkisi ve fiyat yapışkanlıkları: NARDL yaklaşımı. *İzmir İktisat Dergisi* 37(2). 522-535. <https://doi.org/10.24988/ije.932967>.
- Ulukaya Öteleş, Ü. ve Demir, F. B. (2023). Popüler kültür sosyal bilgiler öğretmeni adayları için ne anlam ifade ediyor?: Metaforik bir çalışma. *Journal of History School*, 63, 800-833. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.67325>.
- Ünal, F. ve Er, H. (2017). Öğretmen adaylarının sosyal bilgiler dersinde öğretimi zor olan soyut kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi* 1(1), 6-24.
- Webley, P. (2005). Children's understanding of economics. M. Barrett and E Buchanan-Barrow (Ed). *Children's understanding of society* içinde (ss. 43-67). Hove: Psychology Press.
- Yalçınkaya, E. ve Er, T. (2019). Sosyal bilgiler eğitiminde finansal okuryazarlık. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(1), 1-24.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, D. ve Özbek, A. (2021). Erken dönem ekonomi eğitimi ve finansal sosyalizasyonun finansal okuryazarlık düzeyine etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 694-710. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.860749>.

Yıldırım, S. (2020). *Türkiye’de işsizlik ve enflasyon ilişkisi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yüksek Öğretim Kurumu. (2018). *Sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programı*. Ankara: YÖK Yayınları.

Extended Abstract

Introduction

The science of economics covers the scientific study of the choices made for the alternative use of the scarce resources of the individual and society (Mesjasz, 2008). Education plays an important role in raising awareness of individuals by having knowledge on basic economic issues and making the right decisions in economic terms. Because education helps individuals to perceive economic concepts correctly, manage their own economy and plan their future (Akhan, 2015). Starting the education of economics at an early age helps children acquire financial skills in their later years, helping them to acquire positive habits in these subjects (Yıldırım & Özbek, 2021). Therefore, it is important that the social studies preservice teacher who will teach this course understand the economic concepts correctly. The society needs to be aware of inflation, the factors that cause inflation and what needs to be done to prevent inflation from occurring. At this point, the perceptions of social studies preservice teacher, who shape the society, about the concept of inflation are important. Determining the perceptions of preservice teacher about inflation, considering that it will contribute to education and sociology in general in terms of economics in particular, makes it necessary to carry out this research to eliminate the deficiency in the field. Therefore, in this study, it is aimed to examine the perceptions of social studies preservice teacher towards inflation through metaphor. In line with this main purpose, answers to the following questions were sought:

1. What are the metaphors of social studies preservice teacher about the concept of inflation?
2. What are the reasons for the metaphors created by the social studies preservice teacher regarding the concept of inflation?

Method

This research was designed with the phenomenology pattern, which is one of the qualitative research methods. The study group of the research consists of 1st, 2nd, 3rd and 4th grade students of social studies teaching program who are studying at the education faculty of a state university in Turkey in the 2022-2023 academic year. A total of 140 preservice teachers participated in the research. The data of the research were collected with the interview form created by the researcher. The collection of data in the research was carried out through the Microsoft Forms system, with a metaphor form created by the researcher and a form containing personal information. Metaphors created by pre-service teachers regarding the concept of inflation were analyzed by content analysis. In this research, qualitative research method should be preferred, credibility for the validity of the research; Care was taken to provide transferability criteria for external validity.

Findings

It is seen that social studies preservice teacher created 95 different metaphors. The number of metaphors created is 121 in total. As a result of the analysis of the metaphors developed by the pre-service teachers, the most frequently used metaphors for the concept of inflation were dollar (f=6), balloon (f=4), blood pressure (f=3), elevator (f=3), seesaw (f=3) and It was determined that he was a small child (f=3). It is seen that the pre-service teachers generally associate the concept of inflation with geographical elements, objects, terms related to health, natural disasters, human characteristics and abstract concepts, living things. It is seen that they explain the concept of inflation mostly by making use of objects and geographical factors.

In this category, which includes the metaphors of pre-service teachers who perceive the concept of inflation as a concept with the potential to change, the participants created a total of 31 metaphors. In this category, which includes the metaphors of pre-service teachers who perceive the concept of inflation as a concept that needs to be controlled, the participants developed a total of 17 metaphors. In this category, which includes the metaphors of pre-service teachers who perceive the

concept of inflation as a concept that can have devastating effects and create financial problems, the participants developed a total of 12 metaphors.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In this study, 121 social studies preservice teacher developed 95 valid metaphors under 5 conceptual categories. It has been concluded that preservice teacher perceive the concept of inflation with different concepts. In the research, it has been concluded that the concept of inflation is mostly created as a metaphor by using the dollar and balloon concepts. These concepts are followed by elevator, tension, seesaw, small child, storm, snowball, swamp, toothpaste, money, life, avalanche, hike, high buildings, and airplane, respectively. It can be said that metaphors for negative connotations are generally developed by social studies preservice teacher.

Examining the metaphors developed by the pre-service teachers in the study, it is seen that the pre-service teachers have a negative perception about the concept of inflation. This result shows that social studies preservice teacher have knowledge about the effects of inflation. Bayri and Akçacı (2020) found in their study that individuals create metaphors for the negative aspects of the concept of inflation. It can be said that the categories created within the framework of the metaphors developed by the pre-service teachers are reflected in the perceptions of the pre-service teachers in line with the definitions related to inflation in the literature (Çepni, 2019; Songur ve Sertkaya, 2020; Yıldırım, 2020; Eryüzlü, 2021; Malik, 2023). Therefore, it can be concluded that social studies preservice teacher have sufficient knowledge about the concept of inflation.

When the created metaphors are examined in general; It consists of geographical element, object, natural disasters, living things and abstract concepts. The most common metaphor for the concept of inflation is the dollar. It can be said that this metaphor is related to the concept of inflation. That is to say, both inflation and the dollar are constantly changing. In their study, Nalinci and Yapıcı (2020) found that vocational school students mostly produced metaphors for the concept of inflation by using the concept of currency.

When the metaphors developed by the pre-service teachers are examined in general, it can be said that the pre-service teachers associate inflation with their daily lives. In their study, Dere and Aktaşlı (2019) stated that students have more experiences in daily life related to consumption than the economic concepts of production, distribution and consumption, so they define this concept better. Since the concept of inflation is a negative and abstract concept in terms of meaning, the metaphors created by the pre-service teachers regarding this concept were attributed more negative meanings.

Based on the results obtained, the following suggestions can be made: Trainings on how to teach abstract concepts in lessons can be given to social studies preservice teacher and teachers. By conducting metaphor researches with secondary school students who take social studies course, students' perceptions of economic concepts can be revealed. Similar studies can be conducted on different economic concepts.

Türkiye’deki Akademisyenlerde Covid-19 Aşısı Tereddütlerinin Nedenleri: Ülke İmajları, Tarihsel ve Kültürel İlişkiler

Deniz AŞKIN
Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
denizaskin13@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0827-0534

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1312838

Geliş Tarihi: 11.06.2023

Revize Tarihi: 07.09.2023

Kabul Tarihi: 11.03.2024

Atf Bilgisi

Aşkın, D. (2024). Türkiye’deki akademisyenlerde Covid-19 aşısı tereddütlerinin nedenleri: Ülke imajları, tarihsel ve kültürel ilişkiler. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 20-38.

ÖZ

Bu çalışma Türkiye’deki akademisyenlerin COVID-19’a yönelik üretilen aşılardaki tutumlarının incelemektir. Çalışma kapsamında ülkelerin uluslararası piyasadaki imajlarının, akademisyenlerin o ülkelerde üretilen aşılarla yönelik “güven” ya da “güvensizlik” algılarını büyük oranda belirlediği görülmektedir. Bu kapsamda görüşme yapılan akademisyenlerin tamamı, Çin malının Türkiye’deki “ucuz ve kalitesiz” olduğu algısına binaen Coronavac aşısını güvensiz buldukları, buna karşın Alman malını “sağlam ve dayanıklı” bularak BioNTech aşısının daha güvenilir olduğunu düşünmektedirler. Bununla beraber Çin’in yönetim yapısı, bilgi akışının güvenilir olmadığına yönelik düşünceler ve Uygur Türklerine yönelik politikası Coronavac aşısına yönelik güveni zedelerken, göç üzerinden Almanya ile kurulan tarihsel ve kültürel ilişkilerin ve Almanların bilimde daha iyi olduğu düşüncesi Almanya’da üretilen BioNTech aşısının daha güvenli olduğu algısını doğurmaktadır. Diğer taraftan yerli aşının sürece dâhil edilmesiyle tercihlerin radikal bir şekilde yerli aşıya kaydığı görülmektedir. Çalışma kapsamında Bitlis Eren Üniversitesi’nde görev yapan toplamda 25 akademisyen ile derinlemesine görüşmeler yapılarak, kişilerin aşılarla yönelik tutumlarının derin bilgisine ulaşılmış ve veriler sosyolojik bir zeminde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 aşısı, ülke imajı, aşı tereddüdü, Çin (Coronavac) aşısı, Alman (BioNTech) aşısı.

The Reasons of Vaccine Hesitancy of Academicians in Turkey: Country Images, Historical and Cultural Relationship

ABSTRACT

This study examines the attitudes of academicians in Turkey towards vaccines produced for COVID-19. Within the scope of the study, it is seen that the image of countries in the international market largely determines academicians' perceptions of "trust" or "distrust" towards vaccines produced in those countries. In this context, all of the interviewed academicians think that they find the Coronavac vaccine unsafe due to the perception that Chinese goods are "cheap and of poor quality" in Turkey, whereas they think that the BioNTech vaccine is more reliable by finding German goods "robust and durable". However, while China's governance structure, unreliable information flow and its policy towards Uyghur Turks undermine trust in the Coronavac vaccine, the historical and cultural relations established with Germany through migration and the idea that Germans are better in science lead to the perception that the BioNTech vaccine produced in Germany is safer. On the other hand, with the inclusion of the local vaccine in the process, it is seen that preferences have radically shifted to the local vaccine. For this study, in-depth interviews were conducted with a total of 25 academicians working at Bitlis Eren University, deep knowledge of people's attitudes towards vaccines was obtained and the data were discussed on a sociological basis.

Keywords: COVID-19 Vaccine, Country Image, Vaccine Hesitancy, China (Coronavac) Vaccine, German (BioNTech) Vaccine.

Giriş

Aşı, küresel ölçekte ele alındığında insan ve toplum hayatını tehdit eden hastalıkların yok edilmesine yönelik en etkili yöntemlerden birisidir (Omer, Salmon, Orenstein, deHart ve Halsey, 2009, s. 1981; Schuchat, 2011, s. 120). Temel hedefi toplumdaki bulaşıcı hastalıkları önlemeye yönelik olan aşı, dolaylı olarak da toplumsal ve küresel düzeyde salgından kaynaklı problemleri ortadan kaldırmaktır. Özellikle bebeklik ve çocukluk başta olmak üzere hayatın çeşitli dönemlerinde aşılama yolu ile bireylerde engellenebilir hastalıkların önüne geçilerek aşı ile bağışıklık kazandırılır (Roush ve Murphy, 2007, s. 2157). Günümüze kadar engellenebilir hastalıklara yönelik %95’e varan

oranda toplumsal bağışıklık kazanılmış, bunun devam ettirilmesi ve daha fazla yaygınlaştırılması için de ulusal ve küresel çalışmalar halen yürütülmektedir (Helps, Leask, Barclay ve Carter, 2019, s. 1; WHO, 2020). Aksi durumda farklı nedenlerle (aşıya ulaşamama, aşı reddi veya aşı tereddüdü) aşı yaptırılmaması küresel bir sorun olarak daha önce bağışıklık kazanılmış hastalıkların tekrardan görülmesine ve geniş ölçekte halk sağlığını tehdit edecek durumların oluşmasına zemin hazırlayabilmektedir. Zira günümüz dünyasında ekonomik, zorunlu ya da isteğe bağlı nedenlerle göç ile birlikte nüfus sirkülasyonun çok hızlı olması bulaşıcı hastalıkları yerel bir sorun olmaktan çıkarıp ona küresel bir özellik kazandırmaktadır (Brian ve MacPherson, 2004; Castelli ve Sulis, 2017). Nitekim WHO (Dünya Sağlık Örgütü) (2019) aşı tereddüdünü küresel düzeyde mücadele edilmesi gereken 10 sorundan biri olarak ilan edip bu noktaya dikkat çekmiştir. Bu bağlamda bulaşıcı hastalıkların bireyler ve toplumlar üstü etkisi uluslararası kurum ve kuruluşların oluşmasını ya da onların sürece dâhil olmasını zorunlu kılmaktadır (EBR, 2016, s. 16).

Günümüzde küresel düzeni değiştiren ve uluslararası düzeyde yeni ilişkilerin kurulmasına neden olan COVID-19 pandemisi, daha önce çoğunlukla çocuklar özelinde tartışılan aşının tüm gruplar nezdinde yeniden gündeme gelmesine neden oldu. Aynı zamanda COVID-19 aşısı daha önce mücadele edilen aşı karşıtlığını ya da aşı tereddüdü tartışmalarını arttırmış ve yeni tartışma zeminleri ortaya çıkarmıştır (Daly ve Robinson, 2020; Fridman, Gershon ve Gneezy, 2020; Sallam, Dababseh, Eid, Al-Mahzoum, Al-Haidar, Taim, Yaseen, Ababneh, Bakri ve Mahafzah 2021). Bu çalışma COVID-19 aşısı çerçevesinde gelişen tartışmaları, akademisyenler özelinde ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmada COVID-19 aşısına karşı geliştirilen tutum aşı reddi olarak değil, aşı tereddüdü kapsamında ele alınması gerektiğini göstermektedir. Zira aşı reddi tüm aşıları reddetme iken; aşı tereddüdü, kişinin aşıya ulaşmasına rağmen aşı yapmakta kararsız olması ya da aşıyı ertelemesi tutumuna işaret etmektedir (Larson, Jarrett, Schulz, Chaudhuri, Zhouc, Dube, Schuster, MacDonaldf ve Wilsona, 2015; WHO, 2015). Görüşme yapılan akademisyenler, COVID-19 aşısına karşı kararsızlıklarını ifade ederken, diğer aşıların zaten toplumsal bağışıklığı sağladığı ve uzun yıllardır denendiğini ve bu nedenle faydası noktasında tereddütlerinin olmadığını sıklıkla vurgulamışlardır. Bu anlamda temel düzeyde pandemi öncesi aşı reddi ile doğrudan COVID-19 virüsünü hedef alan aşıya karşı tutum farklı zeminlerde gelişmektedir. Bu yönüyle alan deneyimlerinden hareketle Türkiye’de akademisyenlerde güncel tartışmalar aşı reddi kapsamında değil, COVID-19 aşısının, devletlerin Türkiye ile olan kültürel ve tarihsel ilişkileri, aşıyı üreten ülkenin Türkiye’deki imajı, içerik, hızlı üretim, yan etki, bilim ve iş adamlarına karşı güvensizlik noktalarında gelişen “aşı tereddüdü” kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu nedenlerin yanında teknolojik ilerlemenin komplo teorilerini arttırdığı (robotlaştırma, çip takma) ve bilimin insan yararına olan inancı zedelendiğine yönelik tutum da aşı tereddüdünün temel nedenleri arasında dikkat çekmektedir. Çalışma, COVID-19 pandemisi ile beraber aşıya yönelik güvensizliğin Türkiye’deki akademisyenler tarafından tarihsel ve kültürel bir zeminde inşa edilebilirliğini de ortaya koymasından önemlidir. Zira ülke imajlarının tüketici tercihlerini önemli oranda etkilediğini gösteren çalışmalara (Dursun, 2014; Ramsaran, 2015, 2002; Nagashima, 1977; Reiersen, 1967; Solomon, 2011) dikkat edildiğinde bunun bireysel bir tercih olmaktan öte sosyolojik boyutlar taşıdığı anlaşılmaktadır. Nitekim Türkiye ölçeğinde bakıldığında Almanya’dan ve Çin’den getirilen/getirilecek aşılar olan güven veya güvensizliğin ülke imajları tarafından belirlendiği göstermektedir. Türkiye’de Alman menşeli ürünlerin daha kaliteli olduğuna yönelik algı hakim iken (Arı, 2007; Öztürk ve Özdemir-Çakır, 2015), Çin menşeli ürünlerin “ucuz” ve “kalitesiz” olduğu algısı ön plandadır (Berberoğlu, Karakaya ve Er, 2017; Çetinkaya, 2005; Nacaroğlu, 2008). Araştırmaya dahil olan akademisyenlerin de COVID-19 aşısına yönelik algılarının ve tercihlerinin bu yönde geliştiği anlaşılmaktadır. Buna karşın Türkiye’deki tüketicilerin yerli ürünlere yönelik etnosentrik yaklaşımlarının (Asil ve Kaya; 2013; Özden, 2020; Yarangümelioğlu, 2014), yerli üretim COVID-19 aşısına da yansıtıldığı görülmektedir.

Türkiye’de Aşılama Program(lar)ı ve Toplumsal Bağışıklama

Türkiye’de ücretsiz olarak yapılan aşıların temel amacı birey hayatını korumak ve toplumsal olarak da etkilenme yollarının önüne geçmektir. Türkiye’de bağışıklamaya yönelik ilk çalışmalar 1930’larda çiçek hastalığına karşı başlatılmış ve ardından difteri-boğmaca ile devam etmiştir. Ancak Cumhuriyet’in (1923-) ilk yıllarında sosyo-ekonomik, iklim ve coğrafik şartlar, kamu politikaları gibi

nedenlerden dolayı aşılama ve dolayısıyla bağışıklama çalışmaları ülkenin tüm alanlarına yeterli oranda ulaşamamıştır (Bozkurt, 2018, s. 72). İlerleyen dönemlerde ise özellikle çocuklara yönelik aşılama programlarının kapsamı genişletilmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin koordinasyonun yanında WHO'nun küresel düzeyde başlattığı "Genişletilmiş Bağışıklama Programı"nın da etkisi yadsınmaz (EBR, 2016, s. 16). Bu program kapsamında ölümcül olabilecek tüberküloz, kabakulak, difteri, boğmaca, hepatit B, tetanoz, poliomyelit, kızamık, kızamıkçık, suçiçeği, hepatit A, pnömokok ve hemophilus influenzae Tıp B hastalıklarına karşı aşılama ile önlem alınmıştır.

Türkiye'de aşı reddi ve aşı tereddüdü tartışmaları da uzun bir geçmişe sahip değildir. Aşı reddi dünyada 1990'lı yıllarda başlarken Türkiye'de bunun gündeme gelmesi ve insanları etkilemesi 2010'lu yıllara denk gelmektedir (Üzüm, Eliaçık, Hortu Örsdemir ve Karadağ Öncel 2019, s. 145). Özellikle 2015 yılında Türkiye'de bir savcının çocuklarına aşı yaptırmak istememesi üzerine dava açması ve davanın kazanılmasının medyada bir "zafer" olarak sunulması (Hürriyet, 2015) aşı reddi tartışmalarını görünür kılmıştır. Davanın aşı noktasında "ebeveynden onam alınması kapsamında kazanılması" ise yeni davalara örnek teşkil etmiş ve aşı reddi düşüncesindeki aileleri cesaretlendirmiştir. Ancak tartışmaların görünür olması ve ailelerin aşıya karşı yeni tutumlar benimsemesi daha önceki aşılama programlarını ve bağışıklama çalışmalarını sekteye uğratmıştır (Düzgün ve İşler-Dalgıç, 2019, s. 424). Zira 2011 yılında 183, 2013'te 980, 2016'da 12000 iken 2018 yılına gelindiğinde ise çocuklarına aşı yaptırmayan aile sayısının 23000'e yükseldiği görülmektedir (Gür, 2019, s. 1; TTB, 2019, s. 89). Genel anlamda Türkiye'de aşı reddinin ve tereddüdün temel nedenlerine bakıldığında bunların aşının gereksizliği, aşının yan etkileri, güvenirliliği, aşıyı üretenlere yönelik güvensizlik, aşı içeriği, alternatif yolların üretilmesi, hastalığın doğal yollar ile geçirilmesine olan inanç, dinsel tutumlar ve komplo teorileri kapsamında ele alınabilmektedir (Arıcan, 2018; Çapanoğlu, 2018; Yüksel ve Topuzoğlu, 2019).

Türkiye'de COVID-19 aşılama programı ile aşı reddi ve tereddüdü tartışmaları artış göstermiştir. Nitekim COVID-19 aşısı noktasında yapılan çalışmaya göre Türkiye'de çalışmaya katılan kişilerin %3'ünün COVID-19 aşısına kesinlikle karşı olduklarını, %31'inin ise aşı noktasında tereddütler yaşadığını ortaya koymaktadır (Salalı ve Uysal, 2020). Ancak COVID-19 pandemisinin halen sürüyor ve küresel düzeyde etkili olması, ülkeleri sosyal, ekonomik ve politik yönlerden zor durumda bırakması onu diğer aşı ve aşılama çalışmalarından farklılaştırmaktadır.

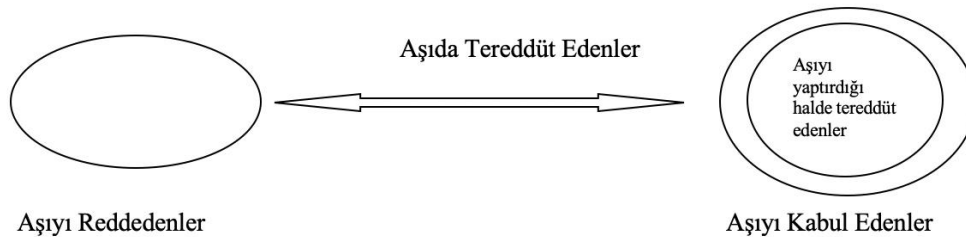
Aşı Tereddüdü ve Toplumsal Bağışıklama

Toplum ve birey sağlığını korumaya yönelik olarak uygulanan aşılama ulusal ve küresel düzeyde ortaya çıkacak maliyet ve hastalık yükünün azaltılmasını sağlayan önemli bir uygulamadır (Lieu, Ray, Black, Butler, Klein, Breiman, Miller ve Shinefield, 2000). Aşılama bireysel olmanın ötesinde toplumsal bir iyileştirme sağlayarak küresel ölçekte bazı hastalıkların engellenmesine veya yok olmasına olanak tanımaktadır. Bu yönüyle toplumsal düzeyde hastalığı önlemenin en kolay ve en ucuz yolu olarak aşılamanın yaygınlaştırılması için ulusal ve uluslararası düzeyde çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle 2011 yılında WHO'nun araştırmalarına yansıyan bu durum yeni önlemlerin alınmasını da gerektirmiştir. Zira toplumsal bağışıklığın başarılması ve aşılamanın en yüksek düzeye çıkarılması için konunun netleştirilmesi ve çözülmesi önem taşımıştır. Bu kapsamda 2012 yılında WHO bünyesinde "Aşı Tereddütü Çalışma Grubu" (Working Group on Vaccine Hesitancy) aşı noktasında tereddüt eden kişileri yeterli oranda bilgilendirme ve sorunun çözülmesi için çalışmalar yürütmüştür (WHO, 2014, ss. 3-4).

Dünya genelinde salgın ve önlenemez hastalıkların aşılama yolu ile bir tehlike unsuru olmaktan çıkarılmasına rağmen neredeyse aşı programlarının uygulanmasından günümüze kadar aşı karşıtlığı da ortaya çıkmıştır. Aşı reddi olarak tabir edilen bu tutum, toplumsal bağışıklık için uygulanan bütün aşıları reddetme noktasında bir dirence işaret etmektedir. Giderek artan ve görünür olan aşı reddi tutumu küresel bir özellik kazanırken uluslararası bir sorun olarak ele alınmasını da gerekli kılmıştır (Özdemir ve Ünal, 2019, s. 43; Shrivastava, Shrivastava ve Ramasamy, 2016; WHO, 2019). Aşı reddinin bir alt kategorisi olarak aşı tereddütü ise kendi içerisinde oldukça geniş bir yelpazede tartışmaya açıktır. Ancak aşı tereddüdü genel olarak, bireyin aşıya ulaşabilmesine rağmen

aşı yapmaması ya da aşı yapmayı ertelemesine işaret etmektedir (Larson, Jarrett, Schulz, Chaudhuri, Zhouc, Dube, Schuster, MacDonaldf ve Wilsona, 2015, s. 1; Lantos, Jackson, Opel, Marcuse, Myers ve Connelly, 2010). Aşının yapılan kişiye zararlı sonuçlarının olduğuna yönelik bir algı ile gerek ebeveynler gerekse de çeşitli aktörler toplumsal olarak bunun uygulanmasını reddetmektedirler (Özceylan, 2019). Bu anlamda bireyleri bu şekilde tereddüt etmeye iten nedenler arasında özellikle günümüz ölçeğinde geniş haber alma imkânlarının ve bilgiyi eksik olarak alma durumlarının önemli olduğu görülmektedir (Kestenbaum ve Feemster, 2015). Bu yönüyle özellikle medya organlarının çeşitlenmesi ve sosyal medyanın yeni örgütlenme alanları olarak ortaya çıkması aşı tereddüdünün artmasında önemli bir platform özelliği sergilemektedir. Buna karşın sağlık yetkilileri ve otoriteler bu anlamda aşuya olan güvenin tahsis edilmesi ve bunun devam ettirilmesi için önemli bir çaba içerisine girmektedirler (Cooper vd, 2018, s. 149). Ayrıca aşı ile ilgili olumsuz tutumların oluşmasında temel anlamda kişiyi tereddüde sevk eden kaynakların başında iletişim ve medya gelirken bireylerin “bilgi, geçmiş deneyimler, aşuya yönelik önemsizlik algısı, genel kabuller, risk algısı, dini veya ahlaki durumların da aşı noktasında tereddüdün oluşmasına neden olmaktadır (Dube, Laberge, Guay, Bramadat, Roy ve Bettinger, 2013, s. 1764). İyimser bir bakış açısı ile değerlendirildiğinde aşı tereddüdü, tüm aşıları reddetmek değildir. Ancak bunun sonraki dönemlerde tüm aşılarla yönelik bir tutuma dönüşebileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Aşı tereddüdünün geniş bir alana yayılması ve çoğunlukla bireysel deneyimlere dayanması genel bir tanım yapmayı zorlaştırmaktadır. Ancak aşuya karşı tereddüdü, barındırdığı çeşitlilik itibarıyla aşı reddinden ayırmak gerekmektedir. Zira aşı reddi tüm aşılarla karşı bir tutuma işaret ederken, aşı tereddüdü kişisel nedenlerin yanında kültürel, dini, politik ve sosyal nedenlere de dayanabilmektedir. Bu yönüyle aşı tereddüdü, iki zıt grup (tamamen red ve tamamen kabul) arasında kalan geniş ve heterojen bir kitleye işaret etmektedir. Aşı tereddüdü olan bir kişi, bazı aşıları kabul ederek yapabilirken diğerlerini gereksiz, önemsiz veya tehlikeli görerek yaptırmayabilmekte ya da erteleyebilmektedir. Bu tutumdaki kişilerin, aşılar noktasındaki bilgilendirmeyi aldıkları ama tereddütlerinden kaynaklı olarak aşılama yönelik kararsızlıkları sürebilmektedir (Dempsey, 2011; Dube, Laberge, Guay, Bramadat, Roy ve Bettinger, 2013, s. 1765; Gust, Strine, Maurice, Smith, Yusuf ve Wilkinson 2004; Yüksel ve Topuzoğlu, 2019; TTB, 2019, s. 76).

Ancak genel aşı literatüründe her ne kadar aşuya yönelik tutumlar aşı yaptırmak isteyenler, aşuyu reddedenler ve bazı aşılar noktasında tereddüt edenler olarak üç gruba ayrılırlar da (Leib, Liberatos ve Edwards, 2011) bunun artık günümüz ölçeğinde tekrardan tartışmaya açılması ve düşünülmesi gerekmektedir. Zira aşuyu yaptıranların dahi süreç içerisinde aşı noktasında tereddüt etmeleri ve yeni söylemler geliştirmeleri ileriye dönük yeni incelemeleri de zorunlu kılmaktadır. Bu yönüyle bireyler aşuyu zorunluluk ve yetersiz bilgi gibi nedenlerden dolayı yaptırsalar da tereddütleri sürebilmektedir. Bu durumu ortaya koyan çalışmalar (Cooper, Larson ve Katz, 2008; Gowda ve Dempsey, 2013; Üzüm, Eliaçık, Hortu Örsdemir ve Karadağ Öncel, 2019) aşı ile ilgili bilgilendirmenin sadece aşı reddi ya da aşı tereddüdü yaşayan kişiler için değil; tüm bireyler için daha düzenli programlı ve geniş ölçekte yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda günümüzde aşuya yönelik tutumları şekil 1 de göstermek mümkündür;

Şekil 1. Aşıya Yönelik Yaklaşımlar

Sağlık çalışanlarından ve yetkililerinden güvenli ve yeterli bilgi almadığını düşünen kişilerin medyaya yönelmesi aşı noktasında kontrolsüz bir bilgi akışını doğurmaktadır (Covolo, Ceretti, Passeri, Boletti ve Gelatti, 2017). Bu yönüyle sağlık hizmetlerinde bir tüketici konumuna getirilen kişinin aşuya

karşı güvensizlik düşüncesi oluşmaktadır (TTB, 2019, s. 18). Gelişmiş ülkelerde aşılama programlarının ve iletişim kanallarının ikna noktasında çalışmalar yürütmesi sonucu önlenebilir hastalıklardan dolayı can kayıpları neredeyse bitme noktasına gelirken gelişmekte ya da gelişmemiş ülkelerde ikna noktasında sıkıntılar yaşanmaktadır (Dube, Gagnon, Nickels, Jeram, Schuster, 2014). Tüm bunlar değerlendirildiğinde aşı bireysel olmanın ötesinde toplumsal bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira toplumda aşılama oranı arttıkça bağışıklamanın da arttığı, böyle bir durumda da kişisel bir tercih olarak aşı yaptırmama bir anlamıyla devlet, kurum ve dolayısıyla toplumların tehlikeye atılması anlamına gel(e)bilmektedir.

Yöntem

Nitel verilere dayanan bu çalışma akademisyenlerin COVID-19 aşuları hakkındaki düşüncelerine ve tereddütlerinin nedenlerine odaklanmaktadır. Çalışmanın evreni Bitlis Eren Üniversitesi'nde aktif olarak çalışan toplam 468 kişiden oluşan tüm akademik personeldir. Bu minvalde Aralık 2020 ve Ocak 2021 tarihleri arasında Bitlis Eren Üniversitesi'nde görev yapan toplamda 25 akademisyen ile yüz yüze görüşülerek çalışma gerçekleştirilmiştir. Örneklem için seçilen akademisyenlerin farklı bilimlerden olmasına dikkat edilerek heterojen bir katılımcı profili sağlanmıştır. Bu şekilde fen, sosyal ya da sağlık bilimlerinde çalışan akademisyenlerin aşuya yönelik tutumlarında bir değişim olup olmadığı, ya da eğer varsa hangi yönde olduğu analiz edilmiştir. Zira bu şekilde akademisyenlerin çalıştıkları sosyal, fen ve sağlık bilimlerinin onların aşılara olan yaklaşımını belirleyip belirlemediği tespit edilmeye çalışmaya çalışıldı. Bu kapsamda 18'i erkek (E), 7'i ise kadın (K) olmak üzere yaşları 28-57 arasında değişen toplamda 25 kişilik örneklem grubu Bitlis Eren Üniversitesi bünyesindeki Fen-Edebiyat Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, İslami İlimler Fakültesi ile Sağlık Yüksek Okulu'nda aktif olarak görev yapan akademisyenlerden oluşmaktadır.

Araştırmada görüşme tekniğinin kullanılmasının temel nedeni, akademisyenlerin COVID-19 aşuları hakkındaki derin bilgilerine ulaşmaktır. Zira görüşme tekniği bireylerin düşüncelerindeki derin bilgiyi temel argümanları ile ortaya koymayı mümkün kılmaktadır (Hollway ve Jefferson, 2000, s. 2; Minhat, 2015, s. 12). Bu teknik ile genellemeye varmadan (Brounéus, 2010, s. 131) spesifik bir grup üzerinden (Supphellen, 2000, s. 8) kişisel tecrübelerin, alınan kararları ve daha sonraki dönemde aşı ile ilgili tutumların tespitini sağlayacaktır. Çalışma devam ettiği süreçte gerek Türkiye'de gerekse de dünya genelinde aşı ile ilgili tartışmalar güncelliğini korumaktaydı. Söz konusu bu çalışmanın verileri de Türkiye'nin COVID-19 aşısı kapsamında ülkeye getirdiği Çin'in Coronavac aşısı ve Almanya'nın BioNTech aşısı ile daha sonraki dönemlerde üretilmesi planlanan yerli aşuya (Türkiye) yönelik akademisyenlerin tutumları üzerine temellenmektedir.

Çalışma kapsamında elverişli (convenience) örnekleme metodu kullanılmıştır. Bu metodunun kullanılmasının temel nedenleri, uygun örneklemenin kısa zamanda daha fazla katılımcıya ulaşmayı mümkün kılması, yakınlık (Etikan, Musa ve Alkassim, 2015, s. 2), katılımcı-araştırmacı arasındaki güven duygusunu kurulması ve kolay ulaşılabilir örneklem seçmeye dayanmasıdır (Taherdoost, 2016, s. 22). Saha çalışması sürecinde katılımcılar öncelikle aranarak uygun zaman ve mekân seçimi gerçekleştirilmiştir. Kullanılan uygun örnekleme metodu sayesinde çalışmaya katılımı davet edilen 25 akademisyen daveti kabul ederken; 4 akademisyen "müsait olmama", "fikrini beyan etmek istememe" nedenlerinden dolayı daveti reddetmiştir. Bu kapsamda çalışmaya dört ayrı fakülte personeli dahil edilirken katılımcıların müsait olma durumlarına göre görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Çalışma yöntemsel olarak kadın ve erkek katılımcıların dengeli olmasını öngörürken, saha çalışması sürecinde bu yönde bir sınırlılık ile karşılaşmış ve kadın akademisyenlerin çalışmaya katılımı düşük düzeyde kalmıştır. Katılımcı kadın akademisyen sayısının düşük olmasının en önemli nedenleri ise dönemsel olarak uygulanan esnek çalışma, hamilelerin ve 10 yaşından küçük çocuğu olan kadın akademisyenlerin idari izinli sayılması/evden çalışması olarak tespit edilmiştir. Ayrıca Bitlis Eren Üniversitesi'nde 2021 Haziran ayı itibarıyla aktif olarak görev yapan toplam 468 akademisyenden 154'ünün kadın, 314'ünün ise erkek olması kadın katılımcı sayısının çalışmada orantısız kalmasında neden olan diğer bir etmendir.

Tablo 1

Çalışmaya katılan akademisyenlerin unvanlarına göre dağılımı

Akademik unvan	Kadın	Erkek	Toplam Katılımcı
Profesör	0	1	1
Doçent	1	3	4
Doktor Öğretim Üyesi	4	7	11
Araştırma Görevlisi Doktor	1	1	2
Araştırma Görevlisi	1	3	4
Öğretim Görevlisi	0	3	3

Görüşme yapılan akademisyenlerin aşı tereddüdü kategorisinde ele alınması ve bu kapsamda değerlendirilmesinin temelde 3 nedeni vardır. İlk olarak görüşme yapılan katılımcıların tamamının kendisini aşı karşıtı olarak değerlendirmeyi reddetmesidir. Zira görüşmede akademisyenlere kendilerinin aşya yönelik tutumlarını ifade etmeleri istendiğinde çoğunlukla bilime yönelik inançlarının tam olduğu, bu nedenle aşı reddi kategorisinde bulunmayı reddetmeleri önemlidir. İkinci olarak, çocuk sahibi olanların çocuklarına rutin periyodik aşıları yaptırdıklarını, çocukları olmayanların ise bunda bir sakınca görmediklerini ve bu aşıları yaptıracaklarını belirtmeleridir. Üçüncü neden ve literatürdeki kararsızlığa işaret eden nokta ise, akademisyenlerin bazı aşıları yaptırmaları ve bunları desteklerken, COVID-19 aşısına kararsız yaklaşımları, ertelemeleri ve güven noktasında tereddütler yaşamalarıdır. Bu ölçütler bağlamında görüşme yapılan akademisyenlerin aşyaı reddeden kategoride ele alınmasının hatalı olacağı, bunun yerine aşı noktasında özellikle güven(sizlik) zemininde gerçekleşen durumların olduğunu görmek mümkündür. Akademisyenlerin COVID-19 aşılarına yönelik güvensizlik temelinde inşa edilen algının yaş, cinsiyet ve unvan faktörlerinden belirgin olarak etkilenmediğini ifade etmek mümkündür. Zira farklı akademik unvanlara sahip gerek kadın gerekse de erkeklerin aşı konusuna rasyonel yaklaştıklarını, bilime güvendiklerini ve kendilerini aşı reddi kategorisinde görmek istememeleri mesleğin ve eğitim seviyesinin söz konusu akademik personelin algılarını belli bir yöne kanalize ettiği ifade edilebilir. Bu minvalde görüşmeler esnasında akademisyenlerin 24'ü zorunlu olması durumunda aşı yaptıracığını; ancak erkek bir akademisyenin COVID-19 aşısına kesinlikle karşı olduğunu ifade etmesi onu diğerlerinden ayırtmaktadır. Buna karşın söz konusu akademisyenin kendi çocuğuna rutin aşıları yaptırdığını belirtmesi onun da aşı reddi kategorisinde ele alınmasını önlemekte ve tereddütünün sadece COVID-19 aşısı kapsamında geliştiğini göstermektedir.

Araştırma Etiği

Bu araştırma, çalışmanın gerçekleştirildiği üniversitenin etik kurulunun 19.01.2021 tarih ve E-66073261-050.99-2892 sayılı ile etik kurulu onayı almıştır.

Bulgular

Dünya genelinde hızla yayılan aşı reddi ve aşı tereddüdü tartışmaları COVID-19 aşısı temelinde görünürlüğünü arttırmaktadır. Ancak günümüz ölçeğinde konunun halen küresel düzeni derinden etkilemeye devam etmesi, insanların süreci yakından takip etmesi, virüsün çıktığı ülke ile aşının bulunduğu yerleri kendi ölçeklerinde değerlendirmelerine neden olmaktadır. COVID-19 aşısı noktasında tereddüt eden akademisyenlerden çocuk sahibi olanların tamamının çocuklarına rutin periyodik aşıları yaptırdıklarını ifade etmeleri gayet önemlidir. Zira bu durum akademisyenlerin aşya karşı olmadıklarını veya aşı reddini savunmadıklarını göstermektedir. Ayrıca akademisyenlere diğer aşılarla yönelik düşünceleri sorulduğunda onların etkileri zaten kabul edilmiş ve yaptırılmasında bir sakınca olmadığını söylemeleri onların aynı şekilde aşı reddi değil; aşı tereddüdü kategorisinde değerlendirilmelerini gerektirmektedir. Nitekim dünya ölçeğinde de yapılan çalışmalarda eğitilmiş kişilerin aşı noktasında daha hassas oldukları (Leib vd, 2011) ve geniş ölçekli düşündüklerini ortaya koymaktadır. Ancak literatürde yapılan taramalarda aşya karşı tereddüt veya ret noktasında devletlerin imajının etkili olup olmadığı ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Aşı reddi ve

tereddüdünde böyle bir etmenin ise COVID-19 aşılı ile beraber görünür olması bu tür durumlarda yeni konjonktürel nedenlerin ortaya çıkabileceğine işaret etmektedir.

Tarihsel-Kültürel İlişkiler ve Ülke İmajının Aşılarla Yansıması

Türkiye’de Bitlis Eren Üniversitesi akademisyenleri örneğinde yapılan bu çalışmada akademisyenlerin aldıkları eğitime bağlı olarak aşı reddinde devletler ile ilgili kültürel algının ve tarihsel ilişkilerin aşılarla olan yaklaşımlarını önemli oranda belirlediğini göstermektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere Çin malı Türkiye pazarında “ucuz ve kalitesiz” bir algı ile karşılanırken (Berberoğlu vd, 2017; Çetinkaya, 2005; Nacaroğlu, 2008), Alman malının sağlam, güvenilir ve dayanıklı olduğuna yönelik bir düşünce söz konusudur (Arı, 2007; Öztürk ve Özdemir-Çakır, 2015). Ancak burada dikkat edilmelidir ki, piyasaya yönelik bu algı, COVID-19 pandemisi ve bu ülkelerde üretilen aşılardan daha öncesinde inşa edilmiştir. Bu durumu özetleyen E11, kısaca

“Alman panzeri diyoruz ama buna karşın kötümseyerek Çin malı diyoruz”

ifadesi diğer akademisyenlerin algılarının dışı vurumu noktasında önemli bir örnektir. Diğer taraftan E8’e göre,

“Göstergebilimde Almanya güven, kalite ve sağlamlıkla anılırken, Çin ucuz ve kalitesiz mallar ile anılıyor. Bu yönüyle bakıldığında farkı görebiliyoruz”

ifadesiyle diğer akademisyenlerin algılarının inşasında temel faktörleri ortaya koymaktadır. Bu noktada Edebiyat Fakültesi’nden E8’in devletlerin küresel piyasadaki imajını teknik bir kavram ile ortaya koyarak Almanya’yı güven, Çin’i ise güvensizlik ile tanımlaması diğer katılımcıların düşünceleri ile paralel bir durum sergilemektedir.

Akademisyenlere, Çin ya da Alman aşıları arasında bir tercih yapmaları istenmesi halinde, kültürel hafızaya atıfta bulunularak tercihte buldukları görülmektedir. Örneğin E2,,

“Şimdi bizde Çin denilince aklımıza ucuz ve kalitesiz Çin malları geliyor. Bu durum bizim Çin aşısına yaklaşımımızı da etkiliyor. Türk toplumu Çin’i son 25 yılda, Çin malları ile tanıdı. Yani ucuz ve kalitesiz. Bu durum aşıya da yansıyor. Yani Çin aşısı “sorunlu ve işe yaramaz, hasar bırakacak olarak algılanıyor. Buna karşın bizler toplum olarak Alman toplumu ile güven temelli bir ilişki zemini kurduk. Göçmenler oraya gitti ve güven gelişti. Almanya’ya gidip gelen göçmenler bizim Almanya’yı iyi refah ve güvenilir olarak tanımamızı sağladı. Dolayısıyla Almanya’yı yaptığı sağlam ve dayanıklı mallar ile tanıdık.”

Nitekim Türkiye ve Federal Almanya arasında 1961’de yapılan anlaşma ile iki ülke arasında göç temelinde önemli kültürel ve tarihsel ilişkiler kuruldu. Bu kapsamda etkileşimlerin olması Almanya ve Türkiye arasındaki iletişimi devamlı hale getirmiştir. Bununla beraber oradan getirilen ürünlerin de Türkiye pazarında yerini bulması ve güven vermesi aynı şekilde Almanya’ya yönelik olumlu yaklaşımı inşa etmeye yardım etmiştir (Genel, 2014; Orendt, 2010). Benzer kaygılar ile K3 de

“Almanya bana daha güvenilir geliyor. Bilimde daha gelişmiş. Çin yeterli güveni vermiyor, Çin bana göre halen kapalı kutudur.”

Ancak K3’ün bu düşüncesinin kültürel ve tarihsel hafızadan ve devlet imajından bağımsız olmadığını vurgulamak gerekir. Zira görüşme esnasında K3’ün, virüsün Çin kaynaklı yapay olabileceğine yönelik düşüncesi, Çin mallarına yönelik güvensiz tutumunun Çin’de üretilen aşıya da yansımaktadır. Benzer şekilde K4 de Çin aşısını daha güvenli bulmasına rağmen kültürel ve tarihsel hafızaya atıfta bulduktan sonra “sonuçta Çin malı yani” diyerek Alman aşısını tercih edeceğini ifade etmesi önemlidir. Buna ek olarak ifade ettiği

“Eğer Çin'in inaktif aşısı Almanya'da üretilmiş olsaydı. Muhtemelen herkes bu geleneksel aşığı tercih ederdi, ama Çin işte çok fazla güven duyamıyorsun”

düşüncesi genel olarak devletlerin piyasadaki imajlarının belirleyiciliğini ortaya koymaktadır. Cinsiyet faktörü dikkate alındığında, kadın katılımcıların “şüphe” temelli bir yaklaşım ile Çin aşısına olumsuz yaklaşırken, erkek katılımcıların Çin mallarına doğrudan atıfta bulunmaları dikkat çekmektedir.

Saha çalışması sürecinde farklı fakültelerden katılımcılar ile görüşülerek aşının farklı formasyonlara sahip akademisyenlerde nasıl bir karşılık bulduğu tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ancak katılımcılarda bu anlamda belirgin olan en büyük fark, konuya yaklaşımı yakın ve tereddüdün gerekçelendirilmesi sosyal kültürel ilişkiler, komplo teorileri, piyasa imajı gibi etmenler üzerinden inşa edilmesine rağmen bunun sahip olunan formasyondan kavramlar ile ifade edilmesi olmuştur. Örneğin İslami İlimler Fakültesi'ndeki katılımcıların (E9, E18, E21) aşığı dini bir zeminde tartışmaya açmadıkları ve bu noktada Çin ya da Alman aşısı ayırımı yapmaksızın, durumun ciddiyetine ve islami anlayıştaki “zaruret haramı helal kılar” kaidesine atıfta bulunularak “caiz” olarak vurgulamaları önelimdir. Zira bu tutum aşığı karşıtlığın ya da tereddüdün dini bir zeminden sosyo-politik bir zemine kaydırıldığını ortaya koymaktadır. Bu noktada aşığı yönelik tutum diğer fakültelerdeki akademisyenlerde olduğu gibi kültürel, tarihsel ilişkiler, komplo teorileri etrafında şekillenmekte ve nihayetinde yerli aşığı karşı olumlu bir yaklaşım ile neticelenmektedir.

Piyasa koşullarında inşa edilen imajın, devletlerin diğer ürünlerine genellenmesi ve bu yönde tercihlerin gelişmesinin nedenleri sorulduğunda benzer cevapların verilmesi yine devlet imajının tercihleri nasıl etkilediğini göstermektedir. Nitekim COVID-19 aşısı noktasında çekinceleri olduğunu ve yaptırma noktasında emin olmadığını aktaran K5,

“Çin'in gerek devlet olarak gerekse ürün olarak bizim zihnimizdeki karşılığı negatiftir. Güvenim yok. Ama Alman malı daha fazla güven veriyor bana”

devlet bazında kurulan güven ya da güvensizlik ilişkisinin nedeni sorulduğunda E6,

“Alman aşısı daha güvenli geliyor, çünkü onlar disiplinli insanlardır. İş ahlakı var onlarda. Çin kapalı kutu. Orada ne olduğunu bilmiyoruz.”

Devletlerin uluslararası piyasada inşa ettikleri imajın aşığı yansımalarına işaret eden K7'ye göre ise

“Benim aradığım şey aşının karşılığını bulmasıdır. Devletlerin bu ekiplerine ve onların tecrübelerine bakmak lazım. Bu markaya benzer, insanın zihninde güven çağrıştıran firmalara bakmak gerekiyor. Bu kriterler değerlendirildiğinde aklıma tabii ki Almanya geliyor. Çünkü Almanya'nın piyasadaki karşılığı Çin'inkinden kat kat daha iyi.”

Diğer taraftan E25,

“Ben virüsü Çin'in ortaya çıkardığını düşünüyorum, bir korku kültürü oluşturuldu, yani düşünün, virüs oradan çıkıyor, aşığı o buluyor, yılbaşında hiçbir şey yokmuş gibi davranabiliyorlar. Bunlara cevap bulamıyorum.”

Bu anlamda E25 mecbur kalması durumunda Alman aşısını tercih edeceğini ifade ederken ortaya koyduğu düşünce yine diğer ülkeler üzerinde komplo teorilerine işaret etmektedir. E14'e göre

“Çin'in kendi nüfusunu kontrol altına alma politikası var. Sağlıkta Çin'in acıması olmaz. Kendi emelleri için insanı yok edebilirler. Ama Almanlar daha insancıldır. Avrupa seni bitirmek istemez sadece zayıflatmak ister.”

E14'teki bu algı yukarıda Çin ve Almanya devletlerinin piyasada inşa ettikleri algılara ve güvenirliliğe paralel bir görüntü sergilemektedir. Nitekim hem erkek hem de kadın katılımcılar Çin'in yönetim ve politikalarına atıfta bulunularak güven vermediği vurgulanırken, Almanya'nın daha insancıl ve güvenilir olduğu vurgulanmaktadır. Buna karşın COVID-19'a yönelik üretilen aşılardan bağımsız olarak Çin'in ve Almanya'nın akademisyenlerdeki karşılığı cinsiyet açısından belirgin bir fark ortaya koymamaktadır. Ancak yukarıda da vurgulandığı üzere kadın katılımcılar erkek katılımcılara göre daha şüpheli bir yaklaşıma sahip iken, erkek katılımcılar "Çin kapalı kutu" ve "Çin'in acıması olmaz" yaklaşımları ile somut bir görüntü sunmaktadırlar.

Akademisyenler arasında Coronavac ile BioNTech aşılarının kendi isimlerinden ve üretildikleri şirketlerden bağımsız olarak "ülke" üzerinden ele alınması da dikkat çekicidir. Nitekim bazı akademisyenlerin aşı isimlerini dahi birbirine karıştırmaları inşa edilen algının tamamen devletler bazında olduğunu göstermektedir. Bu durum K4'ün savını doğrulamaktadır. Nitekim K4'ün ifade ettiği üzere eğer inaktif aşı Almanya'da üretilmiş olsaydı, Türkiye'de çok daha fazla karşılık bulabilirdi.

Devlet imajı üzerinden geliştirilen bu algıya karşın Türkiye'deki yerli aşının üretilmesi durumunda tercihlerin nasıl değişeceğini tespit etmek önem arz etmiştir. Zira Türkiye'de yerli mallara karşılık güven çok daha fazla ve tercihlerin çoğunlukla yerliden yana kullanılacağını ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Asil ve Kaya; 2013; Özden, 2020; Yarangümelioğlu, 2015). Söz konusu bu çalışma da yerli aşının olması durumunda tercihin yerliye kayacağını doğrulamaktadır.

Yerli Aşı: "Öldürürse de Bizimkiler Öldürsün"

COVID-19 pandemisi kapsamında Çin ve Alman aşılara yönelik tercihlerdeki farklılığa, yerli aşının dâhil edilmesi Türkiye'deki akademisyenler ölçeğinde aşı yönelimini anlamak açısından önemlidir. Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, aşıya karşı güvensizlik, yerli aşı söz konusu olduğunda bitmiyor. Ancak yerli aşının tercihi, bazı durumlarda milliyetçi tutumlar, bazı durumlarda ise sorumluluğun devlete yüklenerek, bir devletin kendi vatandaşına bilerek zarar vermeyeceğine yönelik düşünce ile kabul edilmektedir. Bunlarla beraber diğer COVID-19 aşılara yönelik tereddüdün olduğu bir ortamda yerlinin tercih edilmesi bazen de "düşman dış güçler" ve "komplo teorileri" bağlamında ele alındığını gösteren ifadeler mevcuttur. Bu noktada aşıya karşı güvensizlik duygusundan hareketle E12'ye zorunlu olması durumunda ve önünüze yerli veya yabancı diye iki seçenek konulsa hangi aşıyı tercih ederseniz? Sorusu sorulduğunda "öldürürse de bizimkiler öldürsün" ifadesi tüm aşılara yönelik duyulan güvensizliğe işaret etmektedir. Diğer taraftan görüşmede ön bilgilendirme yapıldıktan hemen sonra kendisinin "aşı karşıtı" olmadığını ancak COVID-19 aşısı ile ilgili ciddi endişelerinin olduğunu vurgulan E23,

"Zorunlu durumlarda Çin aşısına karşı Alman aşısını tercih etsem de şüphelerimden sıyrılamıyorum. Çünkü Çin benim için kapalı kutu. Gelen verilere güvenmiyorum, Alman aşısının ise yan etkileri fazla görünüyor. Ama buna karşın yerli aşı olsa hepsinden önce yerli aşıyı yaparım. En azından bizimkiler üretiyor"

ifadesiyle güvensizlik ortamında gerek milliyetçi gerekse de dışarıdan gelecek tehlikeye karşı (komplo teorileri) yerli aşıya yönelimi ortaya koymaktadır. K20'ye göre ise,

"Bence bir devlet bütün vatandaşlarını tehlikeye atmaz o yüzden önceliğim Türk aşısıdır. Ancak eğer ben yabancı menşeli bir aşı tercih etmek zorunda kalırsam tabii Alman, çünkü onu yapanlar da Türk"

ifadesi aşı tercihinde milliyetçi tutumun belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Sınırlı örneklemeler üzerinden bir genelleme yapmak bu çalışmanın sınırlarını aşmakla beraber, genel olarak cinsiyetler üzerinden yerli aşıya yönelik radikal bir farklılaşmadan bahsetmek mümkün değildir. Zira burada gerek mesleğin gerekse de aşıya yönelik yaş aralığının yakın olması aynı zamanda olguya yönelik tutumu belirlediğini de ifade etmek mümkündür. Nitekim dikkat edildiğinde kadın ve erkek

katılımcıların Türkiye'nin üreteceği aşıya yönelik komplo teorilerine karşı aidiyet duygusu ile hareket ederek yerlinin daha güvenli olacağını düşünmektedirler. Ayrıca katılımcıların eğitim seviyelerinin de genel olarak yakın olması toplumsal bir olguya yönelik tutumu benzer kılabilmektedir. Bu noktada COVID-19 aşısına yönelik tutumda dikkat çeken nokta konunun bireysel bir zeminden ziyade toplumsal olarak ele alınışıdır. Zira dikkat edildiğinde, hangi aşının tercih edileceği sorusu katılımcılar tarafından devlet bazında ona yönelik aidiyet ekseninde ele alındığı görülmektedir. Örneğin E23'ün “bizimkiler ürettiyor” ile K20'ün,

“Bence bir devlet bütün vatandaşlarını tehlikeye atmaz”

ifadelerini bu kapsamda değerlendirilmek mümkündür. Bu tutumu destekleyen ve görüşmelerde COVID-19 aşısına karşı olduğunu ifade eden E19'a göre,

“Şu an küresel düzeyde her devletin kendi aşısını üretmeye çalışması zaten bir güvensizliğin göstergesidir. Çünkü devletler her ne kadar zorunlu olarak aşı satın aldılarsa da onlar da aşıya güvenmiyorlar ve kendi aşılarını üretmeye çalışıyorlar. Bu bile benim şu an için aşı yaptırmamam için önemli bir nedendir.”

Aşıya karşı olan ve bu hakkını son ana kadar kullanacağını ifade eden E19, gerektiği durumlarda kendi memuriyetini dahi tehlikeye atabileceğini ifade etmesi görüşülen akademisyenlerde uç noktaya işaret etmektedir. E19'a COVID-19 aşısına yönelik bu tutumunu temellendirmesi istendiğinde gerekçelerini çoğunlukla kendi alanı (mühendislik) ile ilişkilendirerek insanın vücudunda müdahalenin çok daha kötü sonuçlar doğuracağını, aşının tercihe dayalı olması gerektiğine yönelik vurgusu ve bilim camiasının güven vermediğini vurgulayarak kısırlaştırma ve robotlaştırma yönündeki teorilerinin gerçeklik paylarının olduğunu vurgulamıştır. Katılımcılar arasında COVID-19 aşısına “kesinlikle karşı” olduğunu vurgulayan tek kişi olması ve Mühendislik Fakültesi'ndeki diğer katılımcıların kendi tutumlarını “tereddüt etme” olarak ifade ederken, E19'un tutumunu kişisel kılmaktadır.

Görüşmeler esnasında sadece bir akademisyen (E23) Rus aşısına göndermede bulunarak devletlerin uluslararası piyasada tahsis ettiği güvenin/güvensizliğin COVID-19 aşısına da yansıdığına işaret etmesi dikkat çekmektedir.

“Bakın Rus aşısı da üretildi ancak kaç tane Avrupa devleti bu aşığı aldı, hiçbiri almaz, çünkü güven yok.”

Burada dikkat çeken nokta aşıya karşı güvenin aşının koruyuculuk oranından bağımsız bir şekilde ele alınmasıdır. Zira devletlerin uluslararası arenada tahsis ettikleri güven ilişkisi, onların ürettikleri ürünlere yansımakta ve kişilerin algısını ve seçimini belirleyebilmektedir. Daha sonra Rus aşısına işaret ederek konuşmasına devam eden E23,

“Bakın Rus aşısı %90'ın üzerinde bir test sonucu ile geldi. Sonuç değişmedi çünkü burada söz konusu olan aşı değil, devlettir ve onun uluslararası piyasada inşa ettiği algıdır.”

Bu yönüyle Çin aşısını da değerlendiren E23, insanlara, güvenin aşı koruyuculuk oranlarının değil devletler bazında verildiğine dikkat çekmiştir. Bu noktada Çin ve Rusya devletlerinde üretilen aşıların kendilerinden bağımsız değerlendirilmediklerine dikkat çeken E23, aşıların devletlerin uluslararası piyasada tahsis ettikleri güven ilişkisinden etkilendiğini vurgulamaktadır. Ancak burada devletlerin uluslararası piyasa da etkili olma ve aşı sektöründe hâkim olma yarışlarının da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Nitekim Avrupa'da üretilen aşının daha fazla kullanım alanı bulması üzerinde Avrupa devletlerinin tercihini etkilediğini, devletlerin siyasi karşıtlıkları da aşıya yönelik tutumu belirleyebilmektedir. Bu kapsama aşıların ticarileşmesi (commercialization of vaccines) ve piyasada belirleyici bir güç aracı olarak ortaya çıkması piyasa aktörlerini karşı karşıya getirebilmektedir. Nitekim Avrupa'nın aşı sürecinde iç piyasa dengesini korumaya çalışması (EP,

2021) ve yeni aktörlerin bu süreçte etkili olmaya çalıştıklarını politik boyutunun olduğunu vurgulamak gerekir.

Yerli aşının tercih nedeni bazı durumlarda milliyetçi argümanlar ile beslenmesi ve Almanya'daki aşının dahi bu noktada değerlendirilmesi de dikkat çekicidir. Nitekim Çin'in Uygur Türklerine yönelik politikaları ve Almanya'nın Türkiye ile göç üzerinden kurduğu ilişkiye dayandırılması da aş tereddüdünde yeni boyutları ortaya koymaktadır. Zira E23'e göre,

“Çin'e karşı güvenim yok, Çin'in oradaki Uygur Türklerine yönelik politikaları bile onların aşılarını tercih etmemem için bir nedendir.”

Bu durum ürün tercihinde ülke imajının yanında bireylerde milliyetçi tutumların da belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Burada söz konusu edilen Uygur Türklerinin aş tereddüdünde gündeme gelmesi aş terehdüdünün sadece aşının kendisinden ve koruyuculuk oranından bağımsız olmadığına işaret etmektedir. Nitekim Çin'in Uygur Türklerine yönelik politikasının aş terehdüdünü olumsuz etkilemesine karşın E2, Türkiye'nin göç üzerinden Almanya ile kurmuş olduğu ilişkiye atıfta bulunarak Alman aşısına yönelik olumlu tercihin arka planına işaret etmektedir. Bu noktadaki tutumun “Türklük” algısı üzerinden inşa edilmesi dikkat çekmektedir. Zira görüşmeler esnasında akademisyenlerin devletlerin sadece Türklerle kurulan ilişkilerine atıfta buldukları ve güvenin bu ilişkiler üzerinden kurulması önemlidir.

Komple Teorileri: Süt Tozundan COVID-19 Aşısına Güvensizliğe Atıf

Akademisyenlerin aş terehdüdündeki endişeleri ve terehdüdlüklerinin, aş terehdüdüne yönelik gerek hükümet gerekse de küresel güçler tarafından yürütülen ikna politikalarından da kaynaklandığı görülmektedir. Bu yönde düşünen akademisyenlerde çoğunlukla komple teorilerine yönelik bir endişenin var olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca özellikle Türkiye'nin Marshall yardımları ile ABD'den aldığı süt tozlarının halen soru işaretleri ile karşılanan etkilerinin (Günaydın, 2019, s. 43) daha sonra ortaya çıkan zararlarına çoğu akademisyen tarafından atıfta bulunulması özellikle uluslararası güçlere yönelik güvensizliği ve komple teorilerine yönelik düşünceleri arttırmaktadır. Bu noktada E17'ye göre,

“Bazı soru işaretlerim var, bizler vakti zamanın süt tozları ile kandırıldık. Bu sütü içen kuşağa bakın problemleri göreceksiniz.”

E17'nin atıfta bulunduğu süt tozlarına birçok akademisyen de aynı terehdütle atıfta bulunarak uluslararası güçlerin devreye girmesinin aş terehdüdüne karşı güvensizliğe neden olduğunu ifade etmeleri dikkat çekicidir. Benzer şekilde E15 de Bill Gates'in aş terehdüdüne yönelik desteği ve dünya nüfusunun azaltılması noktasındaki düşüncesine de atıfta bulunarak,

“Söz konusu küresel güçler olunca güven sorunları ortaya çıkıyor.”

Diğer taraftan E13 de Bill Gates'in “dünyanın nüfusunun azaltılması gerektiği” ifadesine atıfta bulunarak yabancı aşılar terehdüdüne yönelik olumsuz tutumunu belirlemektedir. Bu düşüncesinin etrafında

“Dünyanın nüfusunun azalmasını ve aş terehdüdünün zorunlu olmasını isteyen aynı kişi, aş şirketlerinin finanse eden yine aynı kişi”

gibi ifadelerle güven ilişkisinin kurulamamasının temel nedenlerine atıfta bulunmaktadır.

Türkiye ölçeğinde süt tozuna atıf ve küresel aktörlerin politikalarına yönelik güvensizlikle birlikte bilim insanlarının ilerleyen teknolojiye yönelik bir güvensizliği ortaya koyması yeni tartışma alanlarını da açmaktadır. İlerleyen teknolojiye yönelik güvensizlik tarihsel bir geçmişe sahip iken (Baba, 1999; Rueylin, 2003) bu güvensizliğin aş terehdüdüne ile ilişkilendirilmesi COVID-19 ile görünür olması önemlidir. Nitekim E22

“Bu insanlar şimdilerde sıvı ile insan vücuduna müdahale edebilecek düzeydeler, süt tozu çok basit kaldı artık.”

Bu tür örneklere dikkat edildiğinde teknolojik ilerleme ile onlara karşı güven ilişkisi arasında ters bir orantı kurulduğu anlaşılmaktadır. Bunların yanında birçok akademisyenin “teknolojik gelişmeler küresel güçlerin yeni savaş araçları olduğu”, “gizli bir savaşın yürütüldüğü”ne yönelik vurguları dikkat çekicidir. Bu küresel güçlerin akademisyenler tarafından ABD ve Çin’e işaret etmesi ve arada kalanın ise çoğunlukla Türkiye ve diğer Ortadoğu ülkeleri olmasına yönelik atıflar da tarihsel ve kültürel algının inşa ettiği güvensizliğe işaret etmektedir. Bu yönüyle aşı noktasında tartışmaların yan etkilerinden ziyade teknoloji bağlantılı komplo teorileri öne çıkmaktadır. Zira görüşme yapılan birçok akademisyen aşılardan “çip takılması”, “kısırlaştırma”, “bireylerin beyninin ele geçirilmesi”, “robotlaştırma” gibi durumların olabirliğine vurgu yaparak, aşı noktasındaki güvensiz tutumlarını ifade etmişlerdir. Bu yönde değerlendirildiğinde yerli aşının tercih edilmesinin temel nedeninin birçok akademisyenin vurgusu ile kişilerin kısırlaştırma, robotlaştırma, çip takılma ve nüfus azaltma gibi endişelerinin olduğu, bunların ise çoğunlukla süt tozuna atıfta bulunarak temellendirildiği görülmektedir. Saha çalışması sürecinde komplo teorilerine yönelik düşünce arttıkça aşı tereddütünde daha katı bir tutumun geliştiği de görülmüştür. Birçok katılımcı tarafından özellikle “kısırlaştırma”ya atıfta bulunularak, aşılardan bu olumsuz sonucunun olabileceğine yönelik düşünce paylaşılmıştır. Ayrıca saha çalışması sürecinde COVID-19 aşısına kesinlikle karşı olduğunu vurgulayan E19, kısırlaştırmanın yanında robotlaştırmanın veya çip takmanın da mümkün olduğunu vurgulaması onu diğer katılımcılardan ayırmaktadır.

Yukarıda aktarıldığı üzere görüşme yapılan akademisyenlerin genel olarak aşılara yönelik tereddütleri söz konusudur. Ancak aşının zorunlu olması durumunda öncelikli tercihin yerli aşı olmasının da soru işaretlerini gidermediği görülmektedir. Bu yönüyle akademisyenler her ne kadar “zorunluluk”, “toplumsal sorumluluk” veya “vatandaşlık bilinci” ile aşığı yaptırmaya kararı alsalar da cevabını bulamadıkları ya da ikna olamadıkları sorular mevcuttur.

Tartışma ve Sonuç

Salgın hastalıklara yönelik toplumsal bağışıklığın kazanılması günümüz bağlamında küresel bir iş birliğini gerektirmektedir. Ancak bu meyanda üretilen aşılardan ulusal ve uluslararası bağlamda değerlendirilmeye açıktır. Nitekim hali hazırda COVID-19 aşısının üretildiği ülke imajı uluslararası politikalara, aktörlere, bilim insanlarına yönelik güven sorunları ve komplo teorileri kişilerin aşığı karşı tutumlarını etkilemektedir. Bu çalışma kapsamında görüşülen akademisyenlerin daha önceki aşılardan noktasında red veya tereddütlerinin olmamasına rağmen COVID-19 aşılardan çerçevesinde gelişen şüphelerin tarihsel ve kültürel olarak inşa edilen güven ilişkisi ile oluşması dikkat çekmektedir. Türkiye’nin uyguladığı Çin aşının, Çin’in Türkiye pazarında inşa edilen “ucuz ve kalitesiz” algısı, buna karşın Almanya’nın “sağlam, güvenilir ve dayanıklı” mallar ürettiğine yönelik algı bu ülkelerde üretilen aşılardan karşı tutumu etkilemektedir. Bu noktada doğal olarak aşının zorunlu olması ve tercihe sunulması durumunda daha önceki güven algısına binaen görüşme yapılan akademisyenlerin bir kişi hariç tamamı Alman aşısını tercih edeceğini söylemiştir. Ancak Alman aşısının tercih nedeni sadece aşının kendisinden kaynaklanmayıp bu yönelim tarihsel ve kültürel ilişkilerle de takviye edilmektedir. Zira Türklerin Almanya’ya göçü ve bu süreçte kurulan toplumsal ve kültürel ilişkiler, Almanya’da aşığı üreten kişilerin Türk kökenli olması da tercihin Alman aşısından yana kullanılmasının nedenleri arasındadır. Diğer taraftan Çin’in Uygur Türklerine yönelik politikaları ve politik olarak kapalı olduğuna yönelik düşünceler Çin aşısına yönelik algıyı olumsuz etkilemektedir. Ancak yerli aşının seçeneklere dâhil edilmesi durumunda tercihlerin yerli aşığı yönelmesi dikkat çekicidir. Bu durum görüşmecilerin uluslararası güçlere ve yabancı devletlere güvensizliği ortaya koymaktadır. Zira bazı akademisyenlerin “öldürürse de bizim aşımız öldürsün” yönündeki tutumları, yerli dâhil tüm COVID-19 aşılardan karşı güvensizliğe rağmen, aidiyet hissi ile yerlinin tercih edildiğini göstermektedir.

Saha çalışması sürecinde görüşülen katılımcıların akademik unvanları değişiklik göstermesine rağmen, eğitim düzeylerinin yakın olması aşı noktasındaki düşüncelerine ve tutumlarını birbirine yaklaştırdığı dikkat çekmektedir. Aynı şekilde cinsiyet faktörü de aşığı yaklaşımı radikal bir şekilde

etkileyen bir etken olarak ele alınamamıştır. Ayrıca bu çalışma sınırlı örneklemeler üzerinden bir genelleme yapmaktan kaçınmasına karşın, saha çalışması sürecinde kadın ve erkek katılımcıların aşırı kişisel olarak ele almak yerine daha genel bir bakış sunmaları önem arz etmektedir. Çalışma ışığında görüşme yapılan akademisyenler aşı tereddüdü kategorisinde ele alınmıştır. Nitekim aşırıya yönelik tereddüdün COVID-19 aşısı kapsamında geliştiği, daha önceki aşuların ise eksiksiz olarak yapıldığı veya çocuklarına yaptıkları görülmektedir. Ancak burada temel nokta, daha önceki aşuların uzun yıllar denenmiş ve bilimsel olarak kanıtlanmış olması ile süreç içerisinde üretilmesidir. Buna karşın COVID-19 aşısının yeni olması ve en önemlisi acil durumda hızlı bir şekilde geliştirilmesi akademisyenlerin aşırıya olan güvensizliğini arttırmaktadır.

Akademisyenlerin sağlık, sosyal ya da fen bilimlerinde olmalarının aşırıya yönelik tutumlarında belirleyici bir neden olmadığı anlaşılmaktadır. Buna karşın deneyimler ve güven noktasında bir karar zeminin inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Türkiye’de aşı karşıtlığının veya tereddüdünün temel nedenlerinin dini, kültürel ya da felsefi olmadığı da ortaya konulmaktadır. Akademisyenlerin üretilen aşuları, üretildikleri devletler üzerinden değerlendirdikleri ve aşırıya karşı bu yönde bir algı geliştirmeleri önemlidir. Zira aşuların isimlerinin dahi birbirine karıştırıldığı durumlarla beraber, ülkelerin uluslararası piyasadaki güven algısı ve imajı üretilen aşırıya yansımaktadır. Bu durum aynı şekilde ülkelerin küresel ölçekte inşa ettikleri güven algısının onların ürettikleri COVID-19 aşularını ve pazarlarını da etkileyeceğini göstermektedir.

Görüşme yapılan akademisyenlerin mevcut şartlarda aşı yaptırsalar da aşırıya yönelik tereddütlerinin olduklarını belirtmeleri, onların aşı tereddüdü kategorisinde ele alınmaları noktasında önemlidir. Görüşmeler esnasında akademisyenlerin yabancı aşulara karşı güven ya da güvensizlik algıları devletlerin Türkiye piyasasında inşa ettikleri algı üzerine kurulduğu görülmektedir. Bu noktada Almanya ve Alman aşısı (BioNTech) güvenilir, sağlam ve dayanıklı olmakla özdeşleştirilirken, Çin ve Çin aşısı (Coronavac) ucuz ve kalitesiz bir algı ile anılmaktadır. Bununla beraber özellikle yerli aşırıya yönelik milliyetçi argümanlar, toplumsal sorumluluk, vatandaşlık bilinci, devletin halkına zarar vermeyeceği düşüncesi akademisyenlerin yerli aşırıya yönelik daha olumlu bir tutum geliştirmelerini sağladığı görülmektedir.

Aşı reddi veya tereddüdü noktasında gelişen bu tür tutumların daha önce meşgul olunan aşı tereddüdünün yeni bir düzlemde ortaya çıktığına işaret etmektedir. Zira daha öncesinde virüs veya hastalık olarak ele alınan ve somut bir tehlike olarak algılanan durum, günümüzde artık felsefik, güvensizlik, komplo teorileri ve insani haklar kapsamında bir anlayışla tartışma nedeni olmaktadır. Ayrıca çalışma neticesinde gerek ulusal gerekse de uluslararası güçlerin aşırıya temin etme noktasında uğraşların, daha sonraki süreçte kişileri ikna etmeye yöneleceğini ön görmek mümkündür. Zira toplumsal bağlılık neticesinde ve herkesin aşılınması ile yok edilebilecek salgın hastalıkların bireyselden çok toplumsal, hatta günümüzde artık küresel yönü ön plana çıkmaktadır. Bu noktada COVID-19 aşısının zorunlu olması durumunda aşırıya yönelik daha fazla şüphe geliştirileceği göz önünde bulundurularak, ikna politikalarının ön plana alınması gerekecektir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100’dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Arı, E. S. (2007). *Satın alma kararlarında tüketici etnosentrizmi ve menşee ülke etkisinin rolü*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Arıcan, I. (2018). Sık rastlanan aşısı karşıtı iddialara yanıtlar. *Toplum ve Hekim*, 33(3), 195-206.
- Asil, H. ve Kaya, İ. (2013). Türk tüketicilerin etnosentrik eğilimlerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42(1), 113-132.
- Baba, M. (1999). Dangerous liaisons: Trust, distrust, and information technology in American work organizations. *Human Organization*, 58(3), 331-346.
- Berberoğlu, M., Karakaya, A. ve Er, B. (2017). Çin'den yapılan ithalatın Türkiye'deki firmaların performansına etkisi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, (82), 1-41.
- Bozkurt, H. (2018). Aşısı reddine genel bir bakış ve literatürün gözden geçirilmesi. *Kafkas Journal of Medical Sciences*, 8(1), 71-76.
- Brian D. G., and Douglas W. M., (2004). Globalization of infectious diseases: The impact of migration. *Clinical Infectious Diseases*, 38(12), 1742-1748.
- Brounéus, K. (2011). In-depth interviewing: The process, skill and ethics of interviews in peace research. In *Understanding peace research: Methods and challenges*; Hoglund, K., Oberg, M., Eds. (pp. 130-146.). Routledge: New York.
- Çapanoğlu E. (2018). *Sağlık çalışanı ve ebeveyn perspektifinden çocukluk çağı aşuların reddi niteliksel bir araştırma*. Yüksek lisans tezi, Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Castelli, F., and Sulis, G. (2017) Migration and infectious diseases. *Clinical Microbiology and Infection*, 23(5), 283-289.
- Çetinkaya, C. (2005). Çin malları istilası. *Pivolka*, 4(16), 17-19.
- Cooper L. Z., Larson H. J., and Katz S. L. (2008). Protecting public trust in immunization. *Pediatrics*, 122(1), 149-53.
- Covolo, L., Ceretti, E., Passeri, C., Boletti, M., and Gelatti, U. (2017). What arguments on vaccinations run through YouTube videos in Italy? A content analysis, *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 13(7), 1693-1699.
- Daly, M., and Robinson, E. (2021). Willingness to vaccinate against COVID-19 in the U.S.: Representative longitudinal evidence from April to October 2020. *American Journal of Preventive Medicine*, 60(6), 766-773.
- Dempsey A.F., Schaffer S., Singer D., Butchart A., Davis M., and Freed G.L. (2011). Alternative vaccination schedule preferences among parents of young children. *Pediatrics*, 128(5), 848-56.
- Dubé, E., Gagnon, D., Nickels, E., Jeram, S., and Schuster, M. (2014) Mapping vaccine hesitancy--country-specific characteristics of a global phenomenon. *Vaccine*. 20,32(49), 6649-54.

- Dubé, E., Laberge, C., Guay, M., Bramadat, P., Roy, R., and Bettinger, J. (2013). Vaccine hesitancy: An overview. *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 9(8), 1763–1773. <https://doi.org/10.4161/hv.24657>
- Dursun, İ., Kabadayı, E. ve Ceylan, K. (2014). Alman tüketicilerin türk malı satın alma niyetleri: Ülke imajı ve tüketici etnosentrizminin etkileri üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12(22), 328-347.
- Düzgün, M. V. ve Dalgıç, A. İ. (2019). Toplum sağlığı için giderek artan tehlike aşı reddi önlenebilir mi? *Güncel Pediatri*, 17(3), 424-434.
- Erişkin Bağışıklama Rehberi (2016). <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:uPhkDE4zaloJ:ekmud.org.tr/rehber/indir/1+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr#20>.
- European Parliament. (2021). The Impact of COVID-19 on the internal market. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/658219/IPOL_STU\(2021\)658219_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/658219/IPOL_STU(2021)658219_EN.pdf)
- Etikan, İ., M. Musa, S. A., and Alkassim. R. S. (2016). Comparison of convenience sampling and purposive sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1), 1-4.
- Fridman, A., Gershon, R., and Gneezy, A. (2020). COVID-19 and vaccine hesitancy: A longitudinal study. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3644775> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3644775>
- Genel, M. (2014). Almanya'ya giden ilk türk işçi göçünün türk basınındaki izdüşümü “Sirkeci Garı'ndan Munchen Hauptbahnhof'a”. *Selçuk İletişim*, 8(3), 301-338.
- Gowda, C., and Dempsey, A. F. (2013) The rise (and fall?) of parental vaccine hesitancy. *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 9(8), 1755-1762.
- Günaydın, J. (2019). *Marshall yardımlarının Türk köylüsüne etkilerinin seçili edebi eserlere yansması*. Yüksek lisans tezi. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Gür E. (2019). Vaccine Hesitancy - Vaccine Refusal. *Türk Pediatri Araştırmaları*, 54(1), 1–2.
- Gust D. A., Strine T.W., Maurice, E., Smith P., Yusuf H., Wilkinson M., et al. (2014) Underimmunization among children: Effects of vaccine safety concerns on immunization status. *Pediatrics*, (114), 16-22.
- Helps, C., Leask, J., Barclay, L., and Carter, S. (2019) Understanding non-vaccinating parents' views to inform and improve clinical encounters: A qualitative study in an Australian community. *BMJ Open*, 9(5).
- Hollway, W., and Jefferson, T. (2000). *Doing qualitative research differently: Free association, narrative and the interview method*. London: Sage Publication.
- Hürriyet (2015). İkiz bebeklerine aşı yaptırmayan savcının hukuk zaferi. <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/ikiz-bebeklerine-asi-yaptirmayan-savcinin-hukuk-zaferi-29343111>.
- Kestenbaum, L.A., and Feemster, K.A. (2015) Identifying and addressing vaccine hesitancy. *Pediatr Ann.*, 44(4), e71-5.

- Lantos, J. D., Jackson, M. A., Opel, D. J., Marcuse, E. K., Myers, A. L., and Connelly, B. L. (2010). Controversies in vaccine mandates. Current problems in pediatric and adolescent. *Health Care*, 40(3), 38–58.
- Larson H. J., Jarrett C., Schulz WS., Chaudhuri M., Zhouc Y., Dube E., Schuster M., MacDonald N. E., and Wilsona R. (2015). The SAGE working group on vaccine hesitancy. Measuring vaccine hesitancy: The development of a survey tool. *Vaccine*, 33, 4165-4175.
- Leib S., Liberatos P., and Edwards K. (2011) Pediatricians' experience with and response to parental vaccine safety concerns and vaccine refusals: A survey of Connecticut pediatricians. *Public Health Rep*, (2), 13-23.
- Lieu T. A., Ray G. T., Black S. B., Butler J. C., Klein J. O., Breiman R. F., Miller, M. A., and Shinefield H. R. (2000). Projected cost-effectiveness of pneumococcal conjugate vaccination of healthy infants and young children. *JAMA*, 283, 1460-1468.
- Minhat, H. S. (2015). An overview on the methods of interviews in qualitative research. *International Journal of Public Health and Clinical Sciences*, (2), 210-214.
- Nacaroğlu, D. (2008). Gündelik yaşamda Çin malları. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (27), 157-170.
- Nagashima, A. (1977). A comparative made-in product image survey among Japanese businessmen. *Journal of Marketing*, 41(3), 95–100.
- Omer S. B., Salmon D. A., Orenstein W.A., deHart M. P., and Halsey, N. (2009) Vaccine refusal, mandatory immunization, and the risks of vaccine-preventable diseases. *New England Journal of Medicine*, 360(19), 1981-1988.
- Orendt, M. (2010). The integration of the Turks into German society: Turks on their way to parallel societies or to true integration? *Bilge Strateji*, 2(3), 165-194.
- Özceylan, G., Toprak, D., and Esen, E. S. (2019). Vaccine rejection and hesitation in Turkey. *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 16(5), 1034-1039.
- Özdemir, A. ve Ünal, E. (2019). *Aşı ve aşı reddi. içinde Güncel hemşirelik yaklaşımları II.* (Ed. F. E. Aslan, ss. 43-54). Ankara: Akademisyen Yayıncılık.
- Özden, A. T. (2020). Online alışveriş yapan tüketicilerin etnosentrik eğilimleri üzerine bir çalışma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 21(1), 47-66.
- Öztürk, G. R. ve Özdemir-Çakır, H. (2015). Ülke imajının ve ülke itibarının marka tercihinde etkisinde menşe ülke kavramının rolü: Türk Tüketiciler Üzerine Bir Araştırma. *Global Media Journal*, 5(10), 317-340.
- Ramsaran, R. R. (2015) The country of origin effect on perceptions of imported and domestic products in a developing country. *International Journal of Business and Social Science*, (6), 14 -24.
- Reiersen, C. C. (1967). Attitude changes toward foreign products. *Journal of Marketing*, 4(4), 385-387.
- Roush S.W., and Murphy T.V. (2007). Vaccine-preventable disease table working group. historical comparisons of morbidity and mortality for vaccine-preventable diseases in the United States. *JAMA*, (298), 2155-63.

- Rueylin, H. (2003). Technology fears: Distrust and cultural persistence in electronic marketplace adoption. *The Journal of Strategic Information Systems*, 12(3), 169-199.
- Salali G. D., and Uysal M. S. (2020). COVID-19 vaccine hesitancy is associated with beliefs on the origin of the novel coronavirus in the UK and Turkey. *Psychological Medicine*, (52), 1-3.
- Sallam, M., Dababseh, D., Eid, H., Al-Mahzoum, K., Al-Haidar, A., Taim, D., Yaseen, A., Ababneh, N. A., Bakri, F. G., and Mahafzah, A. (2021). High rates of COVID-19 vaccine hesitancy and its association with conspiracy beliefs: A study in Jordan and Kuwait among other Arab countries. *Vaccines*, 9(42), 1-16.
- Schuchat, A. (2010). Human vaccines and their importance to public health. *Procedia in Vaccinology*, 5(2011), 120-126.
- Shrivastava S. R., Shrivastava P.S., and Ramasamy J. (2016). The growing global problem of vaccine hesitancy: Time to take action. *Int J Prev Med.*, 7 (18), 1-2.
- Solomon, M. R. (2011). *Consumer behavior: Buying, having and being*. Pearson Education: New Jersey.
- Supphellen, M. (2000). Understanding core brand equity: Guidelines for in-depth elicitation of brand associations. *International Journal of Market Research*, 42(3), 1-14.
- Taherdoost, H. (2016). Sampling methods in research methodology: How to choose a sampling technique for research, *International Journal of Academic Research in Management*, 5(2), 18-27.
- Türk Tabipler Birliği. (2019). Türkiye'de bağışıklama hizmetleri durumu. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/turkiyede_bagisiklama.pdf.
- Üzüm, Ö., Eliaçık, K., Hortu Örsdemir, H. ve Karadağ Öncel, E. (2019). Ebeveynlerin aşı yaklaşımlarını etkileyen faktörler: Bir eğitim araştırma hastanesine ilişkin değerlendirme. *J Pediatr Inf*, 13(3), 144-149.
- World Health Organization. (2014). Report of the sage working group on vaccine hesitancy. https://www.who.int/immunization/sage/meetings/2014/october/1_Report_WORKING_GROUP_vaccine_hesitancy_final.pdf.
- World Health Organization. (2015). Vaccine hesitancy: What it means and what we need to know in order to tackle it. https://www.who.int/immunization/research/forums_and_initiatives/1_RButler_VH_Threat_Child_Health_gvirf16.pdf?ua=1.
- World Health Organization. (2019). Ten threats to global health in 2019. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/immunization-coverage>.
- Yarangümelioğlu, D. ve İşler, D. (2015). Marka bağlılığı ve etnosentrizm çerçevesinde tüketici satın alma davranışları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 91-110.
- Yüksel G. H. ve Topuzoğlu A. (2019). Aşı redlerinin artması ve aşı karşıtlığını etkileyen faktörler. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, (4), 244-258.

Extended Abstract

This study aims to analyze the perception of academicians towards COVID-19 vaccines. The study takes Coronavac and BioNTech vaccines into consideration since Turkey imported and will continue to import them from China and Germany subsequently. It is seen that the changes on the perceptions of academicians based on the country image constructed in the Turkish market. They perceive that Coronavac vaccine cannot be trustworthy by attributing to the China made products in Turkey. According to them China products are cheap and poor in quality and Coronavac vaccine will be with the same quality. Due to the fact that Coronavac vaccine is thought to be doubt it may even be dangers to health. Whereas they believe that BioNTech vaccine is safer because of the Germany's country image in Turkey. As it is accepted by the academicians that German made products are safer, confidential and also durable. It is interesting that the academicians didn't mention to the name of the producing company of China and Germany. It shows that trust is built on the country image and it affects the products even in medicine.

Although the country image is important in terms of trust toward the products, it is not the only reason of the trust or distrust. Nationalist attitudes, relations established with the countries in the historical process play pivotal role to the countries' vaccines. For instance, for some academicians it can be the only reason to trust the BioNTech as it is produced by a Turkish origin man (Uğur Şahin) on one hand. On the other hand, China's policies towards Uyghur Turks can be a main reason to not trust and accept Coronavac vaccine. The majority of academicians interviewed referred to the Turkish migrants who moved to Germany from the very beginning of 1960s. According to them the process built a strong and close relationship between Germany and Turkey while there is no such a relationship with China. In the process migrant people brought products from Germany to Turkey and they prove the endurance of the products and trust of German people. When there are two options for Turkish academicians, it is seen that they prefer Germany produced BioNTech vaccine for these reasons.

However, what if we include domestic vaccine into the options? It is interesting that the preferences are radically changed. Although there are some reasons such as infertility, chip implant and robotization, they merge under the name of distrust towards global powers and international actors. While the academicians try to give reasons relating to their distrust towards foreign actors, they take some examples from the history like milk powder which were taken from the USA within the scope of Marshall Aid, and unprecedented development of technology. At this point academicians emphasized that they trust Turkish made vaccine even if it has risk to their health. Because, while indigenous vaccine's side effect is limited and not performed consciously, the others may have risk at national level and thread all the Turkish presence. The perception of danger coming from "others" becomes more clear when alternative is possible. Seen from this perspective, it is interesting that nationalistic views are stressed during the interviews and the academicians consent the risk may come from the indigenous vaccine. Almost all the interviewers summarize this manner by saying; "even if danger comes, let it come from us" and latter say "our state does not include in such a work which endanger its citizenship".

Although the academic titles of the participants interviewed during the fieldwork process vary, it is noteworthy that the education levels bring their thoughts and attitudes towards vaccination closer to each other. Therefore, the gender factor could not be considered as a factor that radically affects the approach to vaccination. In addition, although this study refrains from making a generalization over limited samples, it is important that male and female participants present a more general view during the fieldwork process, rather than dealing with the vaccine personally. On the other hand, while academics from health, science or engineering faculties refer to the historical relationship Turkey has established with Germany through immigration, it is also possible to consider it as a reflection of the profession that academics in social sciences draw attention to the mRNA feature of the Biontech vaccine and discuss its possible consequences for the human body.

It is understood that academicians' being in health, social or science fields is not a determining factor in their attitudes towards vaccines. On the other hand, it is understood that a decision ground is built at the point of experience and trust. In addition, it is revealed that the main reasons for anti-vaccination or hesitation in Turkey are not religious, cultural or philosophical but the perception relating to the state where the vaccine is produced. Because, as it is seen, while the names of the vaccines are mixed with each other, the perception and image of the countries in the international market are reflected in the vaccine produced. This situation also shows that the perception of trust that countries build on a global scale will also affect the COVID-19 vaccines they produce and their markets.

Such attitudes, which develop at the point of vaccine rejection or hesitation, indicate that the problems that were previously dealt with have emerged on a new level. Because the situation, which was previously considered as a virus or disease and perceived as a concrete danger, is now a reason for discussion within the scope of philosophical, insecurity, conspiracy theories and human rights foundations. In addition, as a result of the study, it is possible to foresee that the efforts of both national and international forces to procure the vaccine will tend to persuade people in the later process. Because epidemic diseases, which can be destroyed as a result of social immunity and vaccination of everyone, are more social than individual, and even today, the global aspect comes to the fore. At this point, persuasion policies will need to be brought to the fore, considering that if the COVID-19 vaccine becomes mandatory, more suspicion will be raised against the vaccine.

Taking all the data into consideration, this study analyzes the academicians' attitude towards COVID-19 in the framework of vaccine hesitancy. Because as it is seen that they are not against the vaccines but they are hesitant.

Baba Katılımına Sosyodemografik Değişkenler ve Toplumsal Cinsiyet Perspektifi Üzerinden Yaklaşım

Zülfiye Güzin ARSLAN
Çankırı Karatekin Üniversitesi
zguzintopcu@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0236-6703

Haktan DEMİRCİOĞLU
Hacettepe Üniversitesi
hdemircioglu@hacettepe.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-5092-1698

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1344238
Geliş Tarihi: 16.08.2023	Revize Tarihi: 10.12.2023
	Kabul Tarihi: 13.03.2024

Atf Bilgisi

Arslan, Z. G. ve Demircioğlu, H. (2024). Baba katılımına sosyodemografik değişkenler ve toplumsal cinsiyet perspektifi üzerinden yaklaşım. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 39-58.

ÖZ

Bu çalışma baba katılımının potansiyel sosyodemografik öncüllerinin toplumsal cinsiyet perspektifinden yorumlanması amacıyla gerçekleştirilmiştir. 5-6 yaş grubunda çocuğu olan babalardan (n= 377) anket yoluyla, aile ve çalışma durumu değişkenleri, baba katılımı (ve alt boyutlarının) düzeyleri ve toplumsal cinsiyete yönelik tutumları hakkında bilgi alınmıştır. Analizler bağımsız t testi ve ANOVA ile gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre, babaların ilgi ve yakınlık puanlarının çocuğun cinsiyetinden etkilenebildiği, çocuğun doğum sırası yükseldikçe keyfi meşguliyet boyutu puanının düşebildiği, çocuğun cinsiyetine dair beklentisi olmayan babaların ilgi ve yakınlık puanlarının yüksek olduğu, babaların eğitim düzeyinin yükselmesi ile eşitlikçi tutumun ve baba katılım düzeyinin ayrı ayrı ilişkili olabileceği görülmüştür. Bunun yanında, çalışma durumunun baba katılım boyutlarından bazılarını etkileyebileceği, ancak kazanç düzeyinin etkilemediği bulunmuştur. Eşitlikçilik puanları yüksek olan babaların daha eğitilmiş ve daha çok kazanan kadınlarla evli olduğu; daha çok kazanan eşlerle evli olan babaların farklı boyutlarda daha katılımcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular yorumlandığında, baba katılımının çocuk cinsiyeti ve sayısı ile ilişkili olabileceği, anne-baba çalışma durumlarından etkilendiği; anneye dair değişkenlerin birçok alt boyutta baba katılımını etkiliyor olabileceği söylenebilmektedir. Bu değişkenler babaların toplumsal cinsiyete dair tutumu ile karşılaştırıldığında, eşitlikçi babaların daha az çocuk yaptığı, farklı alanlarda daha çok katılım gösterdiği ve daha yüksek eğitilmiş kadınlarla evli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak, babaların evlenecekleri kişiye yönelik tercihlerinin, temelde babaların cinsiyet eşitliğine yönelik tutumlarıyla ilgili olabileceği, annelerin çalışma hayatlarının babaları katılıma yönlendiriyor olabileceği tartışılmıştır. Üretilen bir diğer varsayım ise, daha eşitlikçi yaklaşıma sahip olup daha çok katılım gösterebilecek erkeklerin, kadınlar tarafından seçilebiliyor olduğuna yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Baba katılımı, öncüller, okul öncesi dönem, sosyodemografik değişkenler, toplumsal cinsiyet

Approach to Father Involvement through Socio-Demographic Variables and Gender Perspective

ABSTRACT

This study was conducted to interpret potential sociodemographic antecedents of father involvement from a gender perspective. Information about family and employment status variables, levels of father involvement (and sub-dimensions) and attitudes towards gender were obtained from fathers (n= 377) who have children in the 5-6 age group. Analysis were performed with independent t-test and ANOVA. According to the findings, the relevancy and affection scores of the fathers may be affected by the gender of the child; the arbitrary engagement dimension score may decrease when the child's birth order increases; the relevancy and affection scores of the fathers who do not have any expectations about the gender of the child are high; the increase in the education level of the fathers may be related to the egalitarian attitude and the level of father involvement, separately. Besides, the work status of the father might affect some of the involvement dimensions, but the level of earnings did not. It has been received that fathers with high egalitarianism scores are married to women who are more educated and earn more; fathers who are married to spouses who earn more are more participatory in different dimensions. When the findings were speculated, it was found that father involvement may be related to the gender and number of children, and that it was affected by the working status of the parents; it can be said that the variables related to the mother may affect the involvement of the father in many sub-dimensions. When these variables were compared with fathers' attitudes towards gender, it was concluded that egalitarian fathers had fewer children, were more involved in different dimensions, and were married to women with higher

education. Finally, it has been discussed that fathers' preferences for the person they will marry may be related to fathers' attitudes towards gender equality, and that mothers' working life may lead fathers to involve. Another assumption is that men who have a more egalitarian approach and can participate more may be chosen by women.

Keywords: Father involvement, antecedents, preschool period, sociodemographic variables, gender

Giriş

Kadınların değişen dünya düzenine paralel biçimlenen toplumsal cinsiyet normlarındaki yeni rollerine yönelik yüksek bir ilgi olsa da özellikle çocuk sahibi erkeklerin deneyimlerini, düşüncelerini ve yaşam şartlarını ele alan çalışmaların sayılı olduğu görülür (McGill, 2014). Son yıllarda, “yeni babalar” olarak ele alınmış olan babalık olgusunda, babaların çocuk bakımına katılması, en az oğulları kadar kızlarının hayatına da katılım sağlaması (Churchill ve Craig, 2022), babaların ebeveynlik hususunda anneye eşdeğer olması hem çocuk gelişimine katılan hem de maddi “sağlayıcı” olmalarının beklendiği görülür (McGill, 20214). Bir anlamda, aslında erkeklerin de rollerinin değişmekte olduğu söylenebilir. Rol ve sorumlulukları değişen bir annenin yanında, rol ve sorumlulukları değişmekte olan bir baba varsa, çocukların da bu durumdan etkilenerek olması olasıdır. Bu noktada, babaları anlamının ve baba katılımına yönelik değişkenleri saptamanın gerekli olduğu rahatlıkla öngörülebilir. Literatüre bakıldığında, babaların son dönemler dışında oldukça göz ardı edilmesine karşı çıkan görüşlerin (Schoppe-Sullivan ve Fagan, 2020) ortaya çıkması ve babalara dair toplanan bilgilerin dahi annelerin bildirimine dayanıyor olması (Palkovitz, 2019; Perkins, 2018;) durumu, baba bildirimine dayanan baba katılımı çalışmalarına ağırlık verilmesi gerektiği fikrini pekiştirmiştir.

Bu araştırma, Türkiye’deki okul öncesi yaşta (5-6 yaş) çocuğa sahip babaları, toplumsal cinsiyet etkenini de göz önünde bulundurarak tanımaya yönelik olarak tasarlanmıştır. Bu çalışmada, babaların katılımlarına dair literatürde tartışılmış temel faktörlerin, Türk babaları için toplumsal cinsiyet rolleri perspektifi de göz önünde bulundurularak sınanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda baba katılım düzeyleri ve babaların toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik algılarının a) çocuk sayısı/sırası ve çocuklarının cinsiyetleri ile b) babaların ve eşlerinin eğitim düzeyleri, çalışma durumları ve kazanç seviyeleri açısından farklılaşp farklılaşmadığı ele alınmıştır.

Baba Katılımı

Baba katılımı bireyler arasında farklılık gösterse de halen gelişmekte olan (Lindberg, Kost ve Maddow-Zimet, 2017) çok yönlü bir olgudur (Lamb, 2000). Baba katılımı en çok yetiştirme, ilgilenme, keyfi katılım, oyun oynama, disiplin kuralları oluşturma ve ahlaki davranışlar için rol model olma ile ilgili olarak ele alınmıştır (Cabrera, Tamis-LeMonda, Bradley, Hofferth ve Lamb, 2000; Carlson, 2006). Baba katılımının farklı yönleri söz konusu olduğunda erişilebilirlik, bağlılık ve sorumluluk kavramları birincil boyutlar olarak belirtilmektedir (Lamb, Pleck ve Levine, 1985; Lamb, Pleck, Charnov ve Levine, 1987).

Baba katılımı, olumlu baba bağlılığı (Pleck ve Masciadrelli, 2004), gelişimsel olarak kolaylaştırıcı ve baba tarafından çocuklarına verilen uygun destek (Palkovitz, 2007) ile ilgilidir. İdeal baba katılımının çocuğa ayrılacak ne miktarda bir zamana karşılık geldiği ve nasıl olması gerektiği çeşitli araştırmalarda tartışılmıştır (Palkovitz, 2012). İdeal baba katılım performansının, çocukların ve babaların bireysel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak karşılıklı sevgi, saygı ve memnuniyetten oluştuğu şeklinde bir çıkarım mevcuttur (Palkovitz, 2012). Zaman içinse, çocuklarıyla daha fazla zaman geçirdikçe babaların çocukları ile ilişkilerinin gelişmeye devam etmesi (Cerniglia, Cimino ve Ballarotto, 2014) ve yeterliliklerinin artması (Bouchard, Lee, Asgary ve Pelletier, 2007; Cannon, Schoppe-Sullivan, Mangelsdorf, Brown ve Sokolowski, 2008; Pekel-Uludağlı, 2019) göz önüne alındığında, geçirilen nitelikli zaman artışının olumlu baba katılımı ile ilişkili olduğu söylenebilmektedir.

Baba katılımı araştırmalarına ilişkin Türkçe literatür, baba katılımının sadece eğitimsel unsurlar açısından değil ev içi unsurlar açısından da yetersiz olduğunu göstermektedir (Bilaloğlu ve Arnas, 2019; Pekel-Uludağlı, 2017). Son yıllarda teknoloji ve küreselleşme ile gerçekleşen cinsiyet rollerindeki, yaşam şartlarındaki ve düşünce şekillerindeki değişimin ise baba katılımını ne derece değişime uğrattığı

sorusu, cevabı bulunması önemli sorulardan biridir. Bu yüzden bu çalışma kapsamında, baba katılımının aileye yönelik hangi faktörlerden etkileniyor olduğu ile, toplumsal cinsiyet algıları üzerinden babaların aile kurma yönünde ne şekilde bir değişkenlik gösterebileceğine yönelik çalışmaları artırma amacı güdülmüştür.

Baba Katılımının Sosyo-Demografik Öncülleri

Babaların içinde buldukları sosyo-demografik koşulların, eğitim ve iş yaşantısının, baba katılımına olan yansımalarına dair araştırmaların var olduğu ancak bu araştırmalarda farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir. Çocuğun cinsiyeti bir değişken olarak ele alındığında, babaların kızlarından daha çok oğullarıyla ilgilendiklerini gösteren araştırmaların (Pleck, 1997) yanında, genel anlamda ebeveynlerin cinsiyet karakteristiklerine bağlı olarak her zaman öyle olmayacağını da savunan (Russell ve Saebel, 1997) araştırmalar mevcuttur. Flouri ve Buchanan (2003) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları, babaların oğullarını idare etme ve onları dışarı çıkarma oranının kız çocuklarına nazaran daha yüksek olduğunu; ancak çocukların eğitimi ile ilgilenme ve onlara kitap okuma olasılıklarının cinsiyet ile değişmediğini göstermiştir. Bu noktada, aslında çocuğun cinsiyetinin baba katılımını nasıl etkilemekte olduğuna yönelik çıkarımda bulunabilmek oldukça zorlaşmaktadır. Bu yüzden Russell ve Saebel (1997) ebeveynlerin çocuk cinsiyetine göre şekillendirdikleri katılım düzeyine bakarken, ebeveynlerin cinsiyet özelliklerinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu nedenle bu çalışma kapsamında babaların katılımları çocuklarının cinsiyeti ile değerlendirilirken toplumsal cinsiyet normları da göz önünde bulundurulmuştur.

Colley ve Hernandez'e (2006) göre babaların çocuklarına aktarabilecekleri kaynak ve beceriler temin eden beşerî ve mali sermaye özellikleri olarak görülen, babaların özellikleri ve eğitim, çalışma durumu, gelir seviyesi gibi sosyal bağlamları da baba katılımının önemli belirleyicileri olabilmektedir. Bazı araştırmacılar, yüksek öğrenim ve sosyal ekonomik statünün, erkeklerin aile işlerine katılımıyla ilişkili olduğunu ileri sürerken (Gerson, 1993); diğer araştırmalar bu ilişkileri desteklememiş (Erickson, Yancey ve Erickson, 1979; Coley ve Hernandez, 2006) ve yüksek gelirli erkeklerin aileleriyle daha az vakit geçirecekleri kariyerlere sahip olma eğiliminde oldukları şeklinde açıklamalar getirmişlerdir (Erickson ve Gecas, 1991). İngiltere'de yapılan çalışmalara göre ise, küçük çocuğa sahip olan ailelerde annelerin çalışma saatlerini azaltmak durumunda kalmalarının, babaların çalışma saatlerini artırıp, katılım düzeylerini azaltmaları durumunu getirdiği; bu durumun ise rekabetçi iş piyasasındaki güvensizlik neticesinde ortaya çıktığı belirtilmiştir (Fagan, 2010; akt: Norman, Elliot ve Fagan, 2014). Güncel olarak Türk babalarla yapılan çalışmaya göre de yüksek maaş düşük düzeyde baba katılımı ile ilişkilendirilmiştir (İzci ve Jones, 2021).

Juhari, Yaacob ve Talib (2013) babaların eğitim seviyesinin ve çocuk sayısının, katılımı önemli ölçüde ilişkili olduğunu belirtmiştir. Diğer kültürlerde olduğu gibi, yüksek eğitimli babaların, çocuklarının hayatındaki çeşitli etkinliklere daha fazla katılabildiğini, daha eğitimli olmanın onları daha açık ve kabul edici hale getirebileceğini ve böylece çocuğu faaliyetlerine onu dahil etmeye davet edebileceğini öne sürmüştür. Ayrıca, daha az çocuğa sahip olmanın, babaların her çocukla daha fazla zaman geçirmesini sağlayabileceğini iddia etmiştir. Pleck (1997), annelerin eğitim seviyesi daha yüksek olduğunda, babaların daha katılımcı olduğunu ifade etmiştir. İzci ve Jones (2021)'un araştırmasına göre ise, daha yüksek eğitimli babaların daha az katılım gösterdiği bulunmuştur.

Gorvine (2010) hanehalkı geliri ile baba katılımı değişkenlerinden biri olan babaların sorumluluğu arasında anlamlı pozitif ilişkiler bulmuştur. Diğer taraftan, gelirin, baba katılımının kalitesini etkileyen iki değişken olarak ele alınmış duygusal destek ve arkadaşlık ve yakınlık desteği ile de olumlu ilişki içinde olduğunu göstermiştir. Anne ve babanın ikisinin de çalışıyor olduğu ailelerde baba katılımının daha fazla olduğu görülmüştür (Kuo, Volling ve Gonzalez, 2018). Yeung, Sandberg, Davis-Kean ve Hofferth (2001), eşleri ailenin mali refahına önemli miktarda gelir katkısı sağladığında, babaların çocuklarıyla daha fazla ilgilenme eğiliminde olduklarını bildirmiştir. Bu durum ise, aile içinde karar verme süreçlerinde de ortaya çıkabilecek bir finansal pazarlık dinamiği olgusu olarak yorumlanmıştır (Juhari, Yaacob ve Talib, 2013).

Baba Katılımı ve Babaların Toplumsal Cinsiyet Algısı

Aile içinde rol dağılımlarının toplumsal cinsiyetten etkilenebildiği (Major, 1993) ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dair tutumunun değişen dünya şartlarına bağlı olarak şekillenmekte olduğuna dair literatür zengindir (Churcill ve Craig, 2022; Giele ve Holst, 2003; Offer ve Kaplan, 2021; Sweeting, Bashkar, Benzeval, Popham ve Hunt, 2014). Buna bağlı olarak, ailede ebeveynlerin katılımına dair yapılacak araştırmalarda, toplumsal cinsiyet perspektifinden bakmanın aileleri daha iyi anlayabilmeyi sağlayabileceği tarafımızca savunulmaktadır. Bu düşünceden yola çıkarak, babaları tanımanın ve baba katılımının esas alındığı bu çalışmada, toplumsal cinsiyet bakış açısından da kullanılmıştır. Farklı araştırmaların sonuçlarına göre, daha eşitlikçi cinsiyet rollerine sahip babaların, çocuklarının hayatlarına daha fazla dahil olduğu (Arslan ve Demircioğlu, 2023; Bonney, Kelly ve Levant, 1999; Deutsch, 2001; Kuo vd., 2018), cinsiyet eşitliğini destekleyen bir tutuma sahip bir anneye sahip olmanın da baba katılımının düzeyini artırdığı görülmüştür (Baruch ve Barnett, 1981; Beitel ve Parke, 1998; Pekel-Uludağlı, 2019).

Babaları daha iyi anlamak ve değişen dünyadaki ortamlarını tanıyabilmek için baba katılım düzeylerinin ve toplumsal cinsiyete yönelik algılarının;

1. Çocuğa dair değişkenler (Çocuk sayısı/sırası ve çocuklarının cinsiyetleri),
 2. Babalara dair değişkenler (eğitim düzeyleri, çalışma durumları ve kazanç seviyeleri) ile,
 3. Annelere dair değişkenler (eğitim düzeyleri, çalışma durumları ve kazanç seviyeleri)
- açısından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiş, buna bağlı olarak baba katılımına dair çıkarımlar yapılması amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmanın yürütülme modeli ve analizi, çalışma grubu, veri toplama araçları ve etik hususlara dair bilgiler bu başlık altında verilmiştir.

Araştırma Modeli ve Analizi

Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelinde ve kesitsel tarama desenine göre tasarlanmış olup, analizinde; verilerin normal dağılmasından dolayı bağımsız t testi ve ANOVA kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Ekim 2020 ve Haziran 2021 tarihleri arasında toplanan verilerin seçiminde temel kriterler, bir baba olarak 5-6 yaşları arasında tanılanmış bir engeli olmayan çocuk/çocuklara sahip olma ile evliliğin devam ediyor olmasıdır. Birinci kriterin arkasındaki sebep, engelli bir çocuğa sahip olmanın, babaların kendilerini ekonomik anlamda sorumlu olarak görmelerine ve çocuklarıyla daha az zaman geçirmelerine neden olabilecek ek mali sorumluluklar getirebilmesidir (Shandra, Hogan ve Spearin, 2008). Boşanmış babalar ise, boşanma sonrası annelerin bekçilik davranışlarının olası olması nedeniyle araştırmadan çıkarılmıştır. Puhlman ve Pasley'e (2013) göre annelerin, eşlerini çocuklarıyla ilgilenmeye teşvik etme girişimleri boşanma sonrasında olumsuz bir değişime uğrayabilir. Yani annelerin annelik bekçiliği davranışları artabilir ve bu şekilde babaların çocuklarıyla ilgilenmeleri engellenebilir. Bu iki ihtimal göz önüne alınarak, bu gruplara dahil olan babaların ayrıca araştırılmasının daha olumlu olacağı düşünülerek, araştırmada engelli bir çocuğu olmayıp, evliliği devam eden babalarla çalışılmıştır. Uygun örnekleme tekniği ile Google Forms aracılığıyla toplanan, toplamda 398 babanın verisi bu kriterlere sahip olsa da, boşanmış babalara ait olan (n=5) ve baba katılımı ölçeğinde uç değerlere sahip verilerin (n=16) atılması ile 377 baba bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu: Bu formda, babalara kaç çocuklarının olduğu, 5-6 yaş aralığındaki çocuklarının doğum sırası, kendilerinin ve eşlerinin eğitim düzeyi, kendilerinin ve eşlerinin çalışma durumu ve kazanç düzeyi, çocuklarının cinsiyeti sorulmuştur. Bunun yanında, çocuklarının cinsiyetini öğrendiklerinde verdikleri tepkinin anlaşılabilmesi için ise, “Çocuğunuzun cinsiyetini öğrendiğinizde tepkiniz ne oldu?” sorusu sorulmuştur. “1. Keşke diğer cinsiyetten olsaydı dedim ve kabullenemedim.”, “2. Keşke diğer cinsiyetten olsaydı dedim ama kabullendim”, “3.Cinsiyetine dair bir beklentim yoktu ve duyunca hemen kabullendim”, “4.İstedğim cinsiyette olduğu için çok sevindim.” cevapları arasından birini seçmeleri beklenen babaların hiçbiri birinci seçeneği seçmemiştir. Bu yüzden birinci seçenek analizlere dahil edilmemiştir.

Baba Katılımı: Baba katılımını ölçebilmek amacıyla, Sımsıkı ve Şendil (2014) tarafından geliştirilmiş Baba Katılım Ölçeği kullanılmıştır. 3-6 yaş aralığında çocuğa sahip olan babaların katılımını ölçmek üzere tasarlanmış, 37 maddeden oluşan beşli Likert tipi bu ölçek keyfi meşguliyet (17 madde), ilgi ve yakınlık (12 madde), temel bakım (8 madde) olmak üzere 3 alt boyuta sahiptir. Toplam puan üzerinden değerlendirilmektedir. Yüksek puan yüksek katılım anlamına gelmektedir. Alt boyutlar için Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı değerleri keyfi meşguliyet için .89, temel bakım için .83, ilgi ve yakınlık için .85 şeklinde belirtilmiş olup ve ölçek toplam puanı için .92 olarak elde edilmiştir. Örnek madde: “Çocuğumla birlikte onun oyuncaklarıyla (kamyon, bebek vb.) oynarım.”

Toplumsal Cinsiyete dair Tutumlar: Babaların toplumsal cinsiyet eşitliğine dair tutumlarını anlayabilmek için García-Cueto ve diğ. (2015) tarafından geliştirilmiş, Bakioglu ve Türküm (2019) tarafından Türkçeye uyarlanmış, 15 maddeden oluşan Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Beşli Likert tipi olan bu ölçek tek boyutlu olup, ölçekten alınan yüksek puan yüksek oranda eşitlikçi tutumu göstermektedir. Ölçeğin aslının güvenilirlik katsayısı .99 olarak elde edilmişken, Türkçe versiyonunun iç tutarlılık katsayısı .88, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .77'dir. Örnek madde: “Birçok önemli işte erkeklerle anlaşmak kadınlarla anlaşmaktan daha kolaydır.”

Araştırma Etiği

Araştırmanın en başında babalar araştırma hakkında bilgilendirilmiş olup, gönüllü katılım kapsamında araştırmaya katılmışlardır. Kendilerinden kimliklerini ortaya çıkaracak herhangi bir bilgi istenmemiştir. Araştırmada kullanılan tüm ölçeklerin kullanım izinleri, ölçekleri geliştiren akademisyenlerden e-posta yoluyla, yazılı onay üzerinden alınmıştır. Bu araştırmanın yürütülmesi için gerekli etik kurul izni, araştırmanın yürütüldüğü üniversitenin etik komisyonundan alınmıştır (Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu onay numarası: 35853172-302.08).

Bulgular

Bu kısımda, araştırma bulgularına yer verilecektir. Tüm bulgular çocuğa dair değişkenler, babaya dair değişkenler ve anneye dair değişkenler başlıkları altında analiz edilmiş ve sunulmuştur.

Çocuğa Dair Değişkenler

Baba katılımı ve babaların toplumsal cinsiyet tutumları ile çocuğa dair değişkenler arasındaki ilişkiler bu kısımda sunulmaktadır. Çocuğa dair değişkenler cinsiyet, yaş, doğum sırası ve babalarının çocuk cinsiyetini öğrendiklerinde verdikleri tepki olarak belirlenmiştir.

Tablo 1

Babaların Baba Katılım Ölçeği Puan Ortalamalarının Okul Öncesi Dönem Çocukların Cinsiyetine Göre t Testi Sonuçları

Baba Katılım Ölçeği	Gruplar	N	X	S	sd	t	p
Keyfi Meşguliyet	Kız	172	66.93	12.44	375	-946	0.34
	Erkek	205	68.04	10.09			

İlgi ve Yakınlık	Kız	172	55.32	7.39	375	-2.143	0.03*
	Erkek	205	56.80	5.63			
Temel Bakım	Kız	172	29.81	7.22	375	-1.593	0.11
	Erkek	205	30.91	5.85			
Toplam Puan	Kız	172	152.07	22.01	375	-1.762	0.07
	Erkek	205	155.76	17.87			

*p<0.05

Tablo 1’de babaların baba katılım puanlarının çocuklarının cinsiyeti ile arasındaki ilişkinin bulgularına yer verilmiştir. Bu tablo incelendiğinde, babaların baba katılım ölçeği alt boyutları ve toplam puan ortalamaları arasında keyfi meşguliyet, temel bakım ve toplam puan açısından çocukların cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık yokken ilgi ve yakınlık alt boyutunda anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. Bu bulgu üzerinden babaların erkek çocuklarına kız çocuklarından daha fazla ilgi ve yakınlık gösterdiği söylenebilir.

Tablo 2

Babaların Baba Katılım Ölçeği Puan Ortalamalarının Okul Öncesi Dönem Çocukların Yaşlarına Göre t Testi Sonuçları

Baba Katılım Ölçeği	Gruplar	N	X	S	sd	t	p
Keyfi Meşguliyet	5 yaş	253	67.30	11.27	375	-0.578	0.56
	6 yaş	124	68.01	11.15			
İlgi ve Yakınlık	5 yaş	253	55.79	7.18	375	-1.398	0.16
	6 yaş	124	56.79	4.88			
Temel Bakım	5 yaş	253	30.49	6.58	375	0.324	0.74
	6 yaş	124	30.25	6.43			
Toplam Puan	5 yaş	253	153.59	20.27	375	-0.677	0.49
	6 yaş	124	155.07	19.22			

*p<0.05

Tablo 2’de, baba katılım toplam puan ve alt boyut puanlarının çocuklarının yaşları ile etkileşimine dair bulguların t testi sonuçları verilmiştir. Buna göre, babaların baba katılım ölçeği alt boyutları ve toplam puan ortalamaları arasında çocukların yaşlarına göre anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Tablo 3

Babaların Baba Katılım Ölçeği Puan Ortalamalarının Okul Öncesi Dönem Çocukların Doğum Sıralarına Göre ANOVA Testi Sonuçları

Baba Katılım Ölçeği	Gruplar	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Keyfi Meşguliyet	Gruplar arası	983.984	2	491.992	3.967	0.02*	1-3
	Gruplar içi	46385.708	374	124.026			
	Toplam	47369.692	376				
İlgi ve Yakınlık	Gruplar arası	94.388	2	47.194	1.107	0.33	
	Gruplar içi	15947.500	374	42.640			
	Toplam	16041.889	376				
Temel Bakım	Gruplar arası	155.358	2	77.679	1.832	0.16	
	Gruplar içi	15860.090	374	42.407			
	Toplam	16015.448	376				
Toplam Puan	Gruplar arası	2821.810	2	1410.905	3.604	0.03*	1-3
	Gruplar içi	146423.803	374	391.507			
	Toplam	149245.613	376				

*p<0.05

Tablo 3’te baba katılımı toplam puan ve alt boyut puanlarının çocuk doğum sırasına göre değişim gösterip göstermediği incelenmiştir. Buradaki bulgulara göre, babaların baba katılım ölçeği keyfi meşguliyet alt boyutu ve toplam puanı puan ortalamaları arasında üçüncü ve sonraki (keyfi meşguliyet X₃=60.52; toplam puan X₃=142.21) sırada doğan çocuklar aleyhine ilk (keyfi meşguliyet

X1=67.92; toplam puan X1=154.64) ve ikinci (keyfi meşguliyet X2=67.92; toplam puan=154.84) çocuklarla arasında anlamlı bir fark varken; ilgi ve yakınlık ile temel bakım alt boyut puan ortalamaları arasında gruplar arası anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur.

Tablo 4

Babaların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği (TCRTÖ) Puan Ortalamalarının Okul Öncesi Dönem Çocukların Doğum Sıralarına Göre ANOVA Testi Sonuçları

TCRTÖ	Gruplar	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Toplam	Gruplar arası	734.861	2	367.430	3.033	0.04*	1-3
Puan	Gruplar içi	45315.028	374	121.163			
	Toplam	46049.889	376				

*p<0.05

Tablo 4'te babaların toplumsal cinsiyete yönelik tutumlarının çocuk doğum sırasına göre analizine dair bulgular yer almaktadır. Bu analizde, babaların toplumsal cinsiyet rollerini tutum ölçeği toplam puan ortalamaları arasında üçüncü ve sonraki (X3=45.57) sırada doğan çocuklar aleyhine ilk (X1=51.95) çocuklarla arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bir diğer deyişle, babaların toplumsal cinsiyete yönelik bakış açıları geleneksele yaklaştıkça, çocuk sayılarının artıyor olduğu da söylenebilmektedir.

Tablo 5

Babaların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği (TCRTÖ) Puan Ortalamalarının Çocuklarının Cinsiyetini Öğrendiklerinde Verdikleri Tepkilere Göre ANOVA Testi Sonuçları

TCRTÖ	Gruplar	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Toplam	Gruplar arası	14.169	2	7.084	0.058	0.94	
Puan	Gruplar içi	46035.720	374	123.090			
	Toplam	46049.889	376				

*p<0.05 1. Keşke diğer cinsiyetten olsaydı dedim ama kabullendim

2. Cinsiyetine dair bir beklentim yoktu ve duyunca hemen kabullendim

3. İstedğim cinsiyette olduğu için çok sevdim

Tablo 5'te babaların toplumsal cinsiyete dair tutumlarının, çocuklarının cinsiyetini öğrendiklerindeki tepkileri ile ilişkisine dair bulgular yer almaktadır. Tablo 5'e bakıldığında, babaların toplumsal cinsiyet rollerini tutum ölçeği toplam puan ortalamalarına göre çocuklarının cinsiyetlerini öğrendiklerinde verdikleri tepkiler arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Tablo 6

Babaların Baba Katılım Ölçeği Puan Ortalamalarının Çocuklarının Cinsiyetini Öğrendiklerinde Verdikleri Tepkilere Göre ANOVA Testi Sonuçları

Baba Katılım Ölçeği	Gruplar	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Keyfi Meşguliyet	Gruplar arası	389.683	2	194.841	1.551	0.21	
	Gruplar içi	46980.009	374	125.615			
	Toplam	47369.692	376				
İlgi ve Yakınlık	Gruplar arası	658.488	2	329.244	8.005	0.00*	2-3
	Gruplar içi	15383.401	374	41.132			
	Toplam	16041.889	376				
Temel Bakım	Gruplar arası	126.874	2	63.437	1.493	0.23	
	Gruplar içi	15888.574	374	42.483			
	Toplam	16015.448	376				
Toplam Puan	Gruplar arası	3181.441	2	1590.721	4.073	0.02*	2-3
	Gruplar içi	146064.171	374	390.546			
	Toplam	149245.613	376				

*p<0.05 1. Keşke diğer cinsiyetten olsaydı dedim ama kabullendim

2. Cinsiyetine dair bir beklentim yoktu ve duyunca hemen kabullendim

3. İstedğim cinsiyette olduğu için çok sevdim

Tablo 6’da babaların toplam ve alt boyut katılım puanları ile çocuklarının cinsiyetlerini öğrendiklerindeki verdikleri tepkilerin arasında anlamlı bir farklılığın olma durumuna bakılmıştır. Buna göre, babaların baba katılım ölçeği keyfi meşguliyet ve temel bakım alt boyutları puan ortalamalarına göre çocuklarının cinsiyetini öğrendiklerinde verdikleri tepkiler açısından anlamlı bir farklılık yokken; ilgi ve yakınlık ile toplam puan ortalamalarına göre çocuğu istediği cinsiyette olduğu için çok sevinen babalar aleyhine (ilgi ve yakınlık $X_3=53.34$; toplam puan $X_3=148$) çocuğunun cinsiyetine yönelik beklentisi olmayan babalar (ilgi ve yakınlık $X_2=56.84$; toplam puan $X_2=155.65$) arasında gruplar arası anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Babalara Dair Değişkenler

Baba katılımı ve babaların toplumsal cinsiyet tutumları ile babaların kendisine dair olan değişkenler arasındaki ilişkilere dair bulgular bu kısımda sunulmaktadır. Babaya dair değişkenler babaların eğitim durumu, çalışma durumu ve kazanç düzeyleri olarak belirlenerek analize dahil edilmiştir.

Tablo 7

Babaların Baba Katılım Ölçeği Puan Ortalamalarının Eğitim Durumlarına Göre ANOVA Testi Sonuçları

Baba Katılım Ölçeği	Gruplar	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Keyfi Meşguliyet	Gruplar arası	883.506	2	441.753	3.554	0.03*	1-2
	Gruplar içi	46486.186	374	124.295			
	Toplam	47369.692	376				
İlgi ve Yakınlık	Gruplar arası	58.500	2	29.250	0.684	0.51	
	Gruplar içi	15983	374	42.736			
	Toplam	16041.889	376				
Temel Bakım	Gruplar arası	382.751	2	191.376	4.579	0.01*	1-2 1-3
	Gruplar içi	15632.697	374	41.799			
	Toplam	16015.448	376				
Toplam Puan	Gruplar arası	1750.261	2	875.130	20219	0.11	
	Gruplar içi	147495.352	374	394.373			
	Toplam	149245.613	376				

* $p<0.05$ 1.Lise ve öncesi 2.Lisans 3.Lisansüstü

Tablo 7’de babaların toplam ve alt boyut katılım puanlarının eğitim durumları ile değişme durumuna yönelik bulgular sunulmuştur. Buna göre, babaların baba katılım ölçeği keyfi meşguliyet alt boyutu puan ortalamaları arasında lise ve öncesi kademelerden mezun olan babalar ($X_1=64.91$) aleyhine lisans mezunları ($X_2=68.53$) ile arasında anlamlı bir farklılık varken temel bakım alt boyutu puan ortalamaları arasında lise ve öncesi kademelerden mezun olan babalar ($X_1=28.68$) aleyhine lisans ve lisansüstü mezuniyete sahip babalar ($X_2=30.94$; $X_3=31.17$) arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Bununla birlikte ilgi ve yakınlık ile toplam puan ortalamaları arasında gruplar arası anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur.

Tablo 8

Babaların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği (TCRTÖ) Puan Ortalamalarının Eğitim Durumlarına Göre ANOVA Testi Sonuçları

TCRTÖ	Gruplar	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Toplam Puan	Gruplar arası	3238.120	2	1619.060	14.144	0.00*	1-2 1-3
	Gruplar içi	42811.768	374	114.470			
	Toplam						

* $p<0.05$ 1.Lise ve öncesi 2.Lisans 3.Lisansüstü

Babaların toplumsal cinsiyete yönelik tutumlarının eğitim durumuna göre farklılık göstermesine Tablo 8’de yer verilmiştir. Bu bulgulara göre, babaların toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeği toplam puan ortalamalarına göre lise ve öncesi kademelerden mezun olan babalar ($X_1=46.39$) aleyhine lisans ve lisansüstü mezuniyete sahip babalar ($X_2=52.60$; $X_3=54.18$) arasında anlamlı bir fark bulunduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, yüksek eğitilmiş babaların daha eşitlikçi olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 9

Babaların Baba Katılım Ölçeği Puan Ortalamalarının Çalışma Durumlarına Göre t Testi Sonuçları

Baba Katılım Ölçeği	Gruplar	N	X	S	sd	t	p
Keyfi Meşguliyet	Çalışıyor	351	67.13	11.19	375	-2.609	0.00*
	Çalışmıyor	26	73.04	10.30			
İlgi ve Yakınlık	Çalışıyor	351	56.04	6.53	375	-0.924	0.36
	Çalışmıyor	26	57.27	6.55			
Temel Bakım	Çalışıyor	351	30.31	6.54	375	-1.129	0.26
	Çalışmıyor	26	31.80	6.29			
Toplam Puan	Çalışıyor	351	153.48	19.94	375	-2.142	0.03*
	Çalışmıyor	26	162.11	18.19			

*p<0.05

Tablo 9’da baba katılımı toplam ve alt boyut puanlarının çalışma durumuna göre değişme durumuna dair bulgular sunulmuştur. Bu tablo incelendiğinde, babaların baba katılım ölçeği alt boyutları ve toplam puan ortalamaları arasında ilgi ve yakınlık ile temel bakım puan ortalamaları açısından çalışma durumlarına göre anlamlı bir farklılık yokken keyfi meşguliyet alt boyutu ve toplam puan ortalamaları arasında çalışmayan babalar lehine anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir.

Tablo 10

Babaların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği (TCRTÖ) Puan Ortalamalarının Çalışma Durumlarına Göre t Testi Sonuçları

TCRTÖ	Gruplar	N	X	S	sd	t	p
Toplam Puan	Çalışıyor	351	51.33	11.01	375	-0.024	0.98
	Çalışmıyor	26	51.38	12.02			

*p<0.05

Babaların toplumsal cinsiyete dair tutumlarının çalışma durumuna göre anlamlı farklılık oluşturuyor olma ihtimaline yönelik analizin bulgularına Tablo 10’da yer verilmiştir. Tablo 10 incelendiğinde, babaların toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeği toplam puan ortalamaları arasında çalışma durumlarına göre anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Tablo 11

Babaların Baba Katılım Ölçeği Puan Ortalamalarının Kendi Kazanç Durumlarına Göre ANOVA Testi Sonuçları

Baba Katılım Ölçeği	Gruplar	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Keyfi Meşguliyet	Gruplar arası	363.176	2	181.588	1.445	0.24	
	Gruplar içi	47006.516	374	125.686			
	Toplam	47369.692	376				
İlgi ve Yakınlık	Gruplar arası	51.282	2	25.641	0.600	0.55	
	Gruplar içi	15990.606	374	42.756			
	Toplam	16041.889	376				
Temel Bakım	Gruplar arası	55.766	2	27.883	0.653	0.52	
	Gruplar içi	15959.682	374	42.673			
	Toplam	16015.448	376				
Toplam Puan	Gruplar arası	445.269	2	222.635	0.560	0.57	
	Gruplar içi	148800.344	374	397.862			
	Toplam	149245.613	376				

*p<0.05 1. 4000 TL ve altı, 2.4001-6000 TL, 3.6001 TL ve üstü

Tablo 11’de baba katılım toplam ve alt boyut puanlarının kazanç seviyesine göre anlamlı bir farklılığın sınınanmasına dair bulgular sunulmuştur. Tablo 11’e göre, baba katılım ölçeği alt boyutları ve toplam puan ortalamalarının, farklı düzeyde kazanan babalar arasında değişiklik göstermediği görülmektedir.

Tablo 12

Babaların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği (TCRTÖ) Puan Ortalamalarının Kendi Kazanç Durumlarına Göre ANOVA Testi Sonuçları

TCRTÖ	Gruplar	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Toplam Puan	Gruplar arası	838.649	2	419.324	3.469	0.03*	1-3
	Gruplar içi	45211.240	374	120.886			
	Toplam	46049.889	376				

*p<0.05 1. 4000 TL ve altı
2.4001-6000 TL
3.6001 TL ve üstü

Tablo 12’de babaların toplumsal cinsiyete yaklaşımlarının kazanç durumlarına göre değişme durumuna dair bulgular verilmiştir. Bu tabloya bakıldığında, babaların toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeği toplam puan ortalamaları arasında kendi kazanç durumuna göre 6001 TL ve daha fazla gelire sahip babalar (X3=52.81) lehine 4000 TL’den daha az geliri olan babalar (X1=49.16) arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir.

Anneler Dair Değişkenler

Babaları katılmaya yönlendirme ihtimali olup, babaların toplumsal cinsiyet tutumları ile ilişkide olabilecek anneye dair değişkenlerin etkilerine dair bulgular bu kısımda sunulmaktadır. Anneye dair değişkenler annelerin eğitim durumu, çalışma durumu ve kazanç düzeyleri olarak belirlenerek analize dahil edilmiştir.

Tablo 13

Babaların Baba Katılım Ölçeği Puan Ortalamalarının Eşlerinin Eğitim Durumlarına Göre ANOVA Testi Sonuçları

Baba Katılım Ölçeği	Gruplar	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Keyfi Meşguliyet	Gruplar arası	2841.517	2	1420.759	11.933	0.00*	1-2
	Gruplar içi	44528.175	374	119.059			
	Toplam	47369.692	376				
İlgi ve Yakınlık	Gruplar arası	17.295	2	8.647	0.202	0.82	
	Gruplar içi	16024.594	374	42.847			
	Toplam	16041.889	376				
Temel Bakım	Gruplar arası	866.675	2	433.337	10.698	0.00*	1-2 1-3
	Gruplar içi	15148.774	374	40.505			
	Toplam	16015.0448	376				
Toplam Puan	Gruplar arası	7271.309	2	3635.655	9.577	0.00*	1-2 1-3
	Gruplar içi	141974.304	374	379.610			
	Toplam	149245.613	376				

*p<0.05 1.Lise ve öncesi 2.Lisans 3.Lisansüstü

Tablo 13’te baba katılımının annelerin eğitim durumuna göre farklılık gösterme ihtimaline yönelik olan analize yer verilmiştir. Bu tabloya göre, babaların baba katılım ölçeği keyfi meşguliyet ve temel bakım alt boyutları ile toplam puan ortalamalarına göre lise ve öncesi kademelerden mezun olan anneler aleyhine (keyfi meşguliyet X1=63.19; temel bakım X1=28.39; toplam puan X1=147.51) lisans (keyfi meşguliyet X2=68.61; temel bakım X2=30.57; toplam puan X2=155.27) ve yüksek lisans (keyfi

meşguliyet $X_3=70.82$; temel bakım $X_3=33.05$; toplam puan $X_3=160.43$) mezunları arasında anlamlı bir farklılık varken ilgi ve yakınlık puan ortalamaları arasında gruplar arası anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 14

Babaların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği (TCRTÖ) Puan Ortalamalarının Eşlerinin Eğitim Durumlarına Göre ANOVA Testi Sonuçları

TCRTÖ	Gruplar	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Toplam Puan	Gruplar arası	2286.449	2	1143.225	9.770	0.00	1-3
	Gruplar içi	43763.440	374	117.015			
	Toplam	46049.889	376				

* $p<0.05$ 1.Lise ve öncesi 2.Lisans 3.Lisansüstü

Tablo 14'te, babaların toplumsal cinsiyete yönelik tutumları üzerinde anne eğitim durumunun fark yaratma durumuna yönelik analizler yer almaktadır. Buna göre babaların toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeği toplam puan ortalamalarına göre lise ve öncesi kademelerden mezun olan anneler ($X_1=46.39$) aleyhine ve lisansüstü mezuniyete sahip anneler ($X_3=54.18$) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir.

Tablo 15

Babaların Baba Katılım Ölçeği Puan Ortalamalarının Eşlerinin Çalışma Durumlarına Göre t Testi Sonuçları

Baba Katılım Ölçeği	Gruplar	N	X	S	Sd	t	p
Keyfi Meşguliyet	Çalışıyor	242	69.11	10.94	375	3.705	0.00*
	Çalışmıyor	135	64.71	11.21			
İlgi ve Yakınlık	Çalışıyor	242	56.19	6.79	375	0.249	0.80
	Çalışmıyor	135	56.01	6.05			
Temel Bakım	Çalışıyor	242	31.44	6.19	375	4.185	0.00*
	Çalışmıyor	135	28.57	6.73			
Toplam Puan	Çalışıyor	242	156.74	19.83	375	3.529	0.00*
	Çalışmıyor	135	149.30	19.26			

* $p<0.05$

Tablo 15'te baba katılımı toplam ve alt boyut puanlarının annelerin çalışma durumundan etkilenme ihtimaline yönelik yapılan analize yer verilmiştir. Buna göre, babaların baba katılım ölçeği alt boyutları ve toplam puan ortalamaları arasında ilgi ve yakınlık puan ortalamaları bazında, eşlerinin çalışma durumlarına göre anlamlı bir farklılık yokken keyfi meşguliyet, temel bakım alt boyutları ile toplam puan arasında eşleri çalışan babalar lehine anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir.

Tablo 16

Babaların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği (TCRTÖ) Puan Ortalamalarının Eşlerinin Çalışma Durumlarına Göre t Testi Sonuçları

TCRTÖ	Gruplar	N	X	S	sd	t	p
Toplam Puan	Çalışıyor	242	52.61	11.25	375	3.033	0.00*
	Çalışmıyor	135	49.04	10.38			

* $p<0.05$

Babaların toplumsal cinsiyet rollerine dair tutumlarının eşlerinin çalışma durumuyla farklılaşmasına yönelik analize Tablo 16'da yer verilmiştir. Bu tabloya göre, babaların toplumsal cinsiyet rolleri tutum ölçeği toplam puan ortalamaları arasında eşlerinin çalışma durumlarına göre eşleri çalışan babalar lehine anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir.

Tablo 17

Babaların Baba Katılım Ölçeği Puan Ortalamalarının Eşlerinin Kazanç Durumlarına Göre t Testi Sonuçları

Baba Katılım Ölçeği	Gruplar	N	X	S	sd	t	p
Keyfi	4000 TL ve altı	181	64.64	11.45	375	-4.976	0.00*
Meşguliyet	4001 TL ve üstü	196	70.22	10.33			
İlgi ve Yakınlık	4000 TL ve altı	181	55.82	6.22	375	-0.868	0.39
Temel Bakım	4001 TL ve üstü	196	56.41	6.80			
Toplam Puan	4000 TL ve altı	181	28.66	6.53	375	-5.174	0.00*
	4001 TL ve üstü	196	32.03	6.09			
	4000 TL ve altı	181	149.12	19.97	375	-4.776	0.00*
	4001 TL ve üstü	196	158.66	18.79			

*p<0.05

Baba katılımı toplam ve alt boyut puanlarının annelerin kazanç durumuyla olan ilgisine yönelik analize Tablo 17’de yer verilmiştir. Burada eşlerin kazanç durumu ile baba katılım toplam ve alt boyut puanları karşılaştırılmış olup, keyfi meşguliyet, temel bakım ve ölçek toplam puanlarının 4001 TL ve üstünde kazanan annelerin lehine anlamlı bir farklılık göstermekte olduğu; ancak ilgi ve yakınlık boyutunda bir farklılık göstermediği görülmektedir.

Tablo 18

Babaların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği (TCRTÖ) Puan Ortalamalarının Eşlerinin Kazanç Durumuna Göre t Testi Sonuçları

TCRTÖ	Gruplar	N	X	S	sd	t	p
Toplam Puan	4000 TL ve altı	181	48.49	10.66	375	-4.939	0.00*
	4001 TL ve üstü	196	53.96	10.81			

*p<0.05

Tablo 18’de babaların toplumsal cinsiyete yönelik tutumlarının eşlerinin kazanç düzeyi ile ilişkisine dair yapılan analize yer verilmiştir. Bu tabloda, babaların toplumsal cinsiyet rollerini tutum ölçeği toplam puanları ile eşlerinin kazanç durumu karşılaştırılmış olup, daha eşitlikçi tutuma sahip olan babaların 4001 TL ve üzeri miktarda kazancı olan kadınlarla evli oldukları görülmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Baba katılımının bazı sosyo-demografik faktörlerle ilişkisi üzerinden ele alındığı çalışmalarda elde edilen sonuçların farklılık gösterdiğinin görülmesi üzerine, literatürde bir görüş birliğini destekleyebilmek umuduyla bu araştırma tasarlanmış ve bulguları babaların toplumsal cinsiyet perspektifi ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yaklaşımları çerçevesinde tartışılmıştır.

Baba katılımı ile çocuk cinsiyeti arasındaki ilişkiye bakıldığında, araştırma kapsamında, baba katılımı toplam puanı ile alt boyutlardan temel bakım ve keyfi meşguliyetin çocuk cinsiyetine göre farklılaşmasa da ilgi ve yakınlık boyutunda erkek çocuğu olan babaların daha katılımcı olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde Flouri ve Buchanen (2003)’in elde ettiği sonuçlara göre ise, baba katılımı erkek çocuğu olan babalarda yüksektir. İzci ve Jones (2021) kendi çalışmalarında tersini bulmuş olup, bunun Türkiye’nin değişmekte olan kültürel yapısı ile ilgili olabileceğini savunmuşlardır ancak bu çalışmada babaların ilgilerini ve yakınlıklarını erkek çocuklarına daha çok gösterdiğinin bulunması, bu sonuçla çelişmektedir.

Babaların toplumsal cinsiyet algıları ile çocuklarının cinsiyetine yönelik beklenti ve tepkilerinin ilişkili olmadığı bu araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan biridir. Diğer taraftan, babaların çocuklarının cinsiyetine yönelik beklentileri ile katılımı arasında bir ilişki kurulduğunda, ilgi ve yakınlık boyutu dışında gruplar arasında farklılık görülmediği ancak; çocukları istedikleri cinsiyette olan babaların, cinsiyete dair beklentileri olmayan babalara göre daha az katılım gösterdiği bulunmuştur.

Çocuklar hakkında daha doğmadan bilinen gerçeklerden biri çocuğun cinsiyetidir. Çocuklarının cinsiyetine dair en baştan bir kriteri olmayan ya da sürecin daha en başından çocuğunu cinsiyetiyle olduğu gibi kabullenen olan babaların ilgi ve yakınlıklarını daha yoğun gösterebiliyor olduğuna dair bu bulgu, baba katılımı ile çocuk cinsiyeti arasında kurulan ilişkide çok değerli bir çıkarımı gösteriyor olabilir. İlgi ve yakınlığı gösterebilmenin temel noktalarından birinin çocuk cinsiyetini koşulsuz kabul etme ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Juhari vd. (2013) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, daha az sayıda çocuk sahibi olmak, daha yüksek seviyede baba katılımı ile ilişkilidir. Mevcut araştırmada, baba katılım alt boyutlarının çocuk sayısına göre değişip değişmediği incelendiğinde, babaların, sevgilerini çocuklarına göstermek ve onlarla ilgili sorumluluk almak yönünden tüm çocuklarına karşı benzer bir yaklaşımı çocuk sırasına bakılmaksızın sergilerken, çocuklarla keyifli zaman geçirme etkinliklerinin çocuk sayısı arttıkça, bir diğer deyişle çocuğun doğum sırası arttıkça azalabildiği bulunmuştur.

Fagan ve Barnett (2003) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, anneler, daha az parasal katkı yapan babaları daha az yetkin ebeveynler olarak görme eğilimindeyken, baba yeterliliğine ilişkin anne algılarının, babayı katılımdan uzak tutma eğilimi ile ilişkili olduğu sonucu ortaya konmuştur. Bu sonuca göre aslında, babanın maddi gücünün baba katılımı ile bir şekilde ilişkili olduğu ileri sürülebilir olup İzci ve Jones (2021) tarafından yapılmış araştırmada daha az maaş alan babaların daha fazla katılım gösterdiği sonucu elde edilmiş olması ile bu argüman desteklenebilir. Mevcut araştırmamızda ise böyle bir sonuca ulaşılmamıştır. Baba gelir düzeyi ve katılım toplam puan ve alt boyut puanları arasında anlamlı bir ilişki elde edilmemiştir. Ancak diğer taraftan, babaların çalışma durumuna genel olarak bakıldığında, baba katılım toplam puanının ve keyfi meşguliyet alt boyutu puanının çalışmayan babalarda daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bilgiye göre, bu araştırma kapsamında babalar arasında temel bakım sağlama ve yakınlıklarını belli etmek hususunda farklılık görülmezken, çalışmayan babaların belki de sahip oldukları daha fazla zaman sebebiyle çocuklarıyla daha fazla oyun oynamak gibi etkinliklere katılıyor oldukları söylenebilmektedir.

Babaların eğitim düzeyinin baba katılımına etkisi değerlendirildiğinde ise, keyfi meşguliyet ve temel bakım alt boyutlarının daha eğitilmiş babalarda daha yüksek puanları olduğu görülmüşken, ilgi ve yakınlık boyutunda gruplar arasında bir fark bulunmamıştır. İzci ve Jones (2021)'in araştırmasında, yüksek eğitim seviyesi düşük katılımı ilişkilendirilmişken, bu araştırmada iki alt boyut için tersi yönde bir bulgu vardır; genel baba katılımı puanı ise eğitim durumları ile ilişkili bulunmamıştır. Araştırmamıza benzer şekilde, King, Harris ve Heard (2004)'ün araştırmasına göre de daha eğitilmiş babaların yüksek katılım gösterdiği bulunmuştur ancak literatürdeki bu farklılıklar dolayısı ile bu ilişkinin daha derinlemesine ve tekrarlı incelenmesinin daha gerçekçi bilgi sağlayabileceği görüşü tarafımızca savunulmaktadır.

Literatürde annelere yönelik mesleki değişkenlerin baba katılımına etkisine bakıldığında, baba katılımı üzerinde annelerin çalışma saatlerinin, babaların çalışma saatlerinin etkisinden daha büyük olduğuna dair bulgular mevcuttur (Norman, Elliot ve Fagan, 2014). Annelerin gelir düzeyinin artması ile baba katılımı arasındaki olumlu ilişki, Yeung vd. (2001) tarafından da sunulmuş bilgilere paralellik göstermektedir. Bu araştırmada annelerin gelir düzeylerinin, çalışma durumlarının ve eğitim düzeylerinin ayrı ayrı baba katılımına etkisi incelendiğinde ise, ikililer arasında olumlu bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Babaların ise kazanç seviyesinin baba katılım puanlarını hiçbir yönden etkilemediği görülmüştür. Bu bulgular yorumlandığında, daha güçlü olan belirleyicinin, anneye dair değişkenler olduğu çıkarımı elde edilmiştir. Bu ilginç bulgu tartışmaya değer olabilir. Yüksek anne eğitimi, çalışıyor olma ve yüksek gelir düzeyi ile baba katılımı arasındaki aynı yönlü korelasyon göz önünde bulundurulduğunda, değişen cinsiyet normlarının baba katılımına etkisi üzerine düşünülmesi gerektiği fark edilmiştir. Babalar, bir ailenin daha yüksek bir refah düzeyinde yaşamasını sağlamak üzere, eğitilmiş ve iş sahibi olan kadınlarla evlenme eğilimi gösteriyor olabilir. Ancak diğer taraftan çalışan kadınlar ise, ebeveynlik hususunda iş bölümü yapmaya eşlerini yönlendiriyor olabilirler (Thompson ve Walker, 1989). Bu konudaki bir diğer argüman ise daha eğitilmiş ve daha çok kazanan kadınların daha eşitlikçi bireylerle aile kurmaya daha yatkın olması ihtimali olabilir. Bu araştırma kapsamında ortaya çıkan, toplumsal cinsiyet eşitliği puanları daha yüksek olan babaların, daha eğitilmiş

ve daha çok kazanan kadınlarla evli olması bulgusu da bu argümanı destekler niteliktedir. Söz konusu varsayımın desteklenmesi ya da çürütülebilmesi için, anne ve baba tutumlarının iki ebeveyni de içine alan çalışmalarla sınanmasında yarar vardır ancak görüldüğü kadarıyla ebeveyn etkileşimini ele alan araştırmaların da bulgularına paralel olarak, anneler baba katılımını etkilemede etkin rol oynamaktadır (Arendell, 1996; Belsky, 1979; Gaertner, Spinrad, Eisenberg ve Greving, 2007).

Son yıllarda, kadınların giderek daha fazla ücretli işgücüne girmeleri ile, yalnızca babanın çalıştığı geleneksel cinsiyet normları üzerine kurulu ailelerin yerini çift gelirli ailelerin aldığı görülmektedir. Bu durum Türk aileleri için de geçerlidir (İzci ve Jones, 2021). Bunun ise rollerin değişmesine ve eşitlenmesine giden yolda, erkeklerin giderek artan bir şekilde çocuk gelişimine katılımcı olmalarını gerektirmiş olabileceği (Bonney vd., 1999), hatta babalara çocuğun hayatına dahil olma konusunda daha az “seçenek” tanıyabileceği görüşü öne sürülmüştür (Volling ve Belsky, 1991). Thompson ve Walker (1989) tarafından, özellikle ev dışında çalışan eşlerin, katılımı artırmak için kocalarını zorladığını belirtilmiştir. Diğer taraftan, birçok erkek için çocuklarla daha fazla ilgilenmeleri içsel bir değer değişimini yansıttığı görüşünü savunan araştırmacılar da mevcuttur (Bonney vd., 1999; Pleck, 1997). Ülkemizde çoğunlukla ataerkil bir yapıya sahip olduğu belirtilen Türk aile yapısının (Ataca, 2009), annelerin tam zamanlı işlerde çalışıyor olsa bile birincil bakımveren olarak kabulüne sebep olduğu savunulmaktadır; ancak mevcut araştırmanın da sonuçları göz önüne alındığında zaman içerisinde bu durumun değişmekte olduğu argümanının (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005; İzci ve Jones, 2021) gerçekçi bir argüman olabileceğini göstermektedir.

Bu çalışmanın verileri COVID-19 pandemisi sırasında toplanmıştır. Buna bağlı olarak, normal şartlara benzemeyen durumların ortaya çıkmış olması ihtimali var olup, ebeveyn katılım düzeylerine de etki etmiş olabilir. Bazı araştırmalara göre, pandemi sırasında ebeveynlerin bakım verme yükü, okulların da kapanması sebebiyle artmıştır (Clark, vd. 2021). Buna bağlı olarak geçici bir durum olan pandemi şartlarına uyumlanmış bir baba grubu da örnekleme oluşturmuş olabilir. Diğer yandan, COVID-19 dönemi ebeveyn katılımını ele alan araştırmalara bakıldığında hala çocuk bakımının birçok yönüne dair yükün anne üzerinde olduğu görülmüş olsa da (Craig ve Churchill, 2021a, 2021b; Del Boca, Oggero, Profeta ve Rossi, 2021), içinde bulunulan sürece bağlı bir farklılığın olması ihtimali vardır. Bu noktada, verilerin pandemi esnasında toplanmasının genel anlamda bu çalışmanın sınırlığı olduğu söylenebilmektedir. Literatüre daha verimli bir katkının sağlanması adına, buna benzer bir çalışmanın olağanüstü koşulların olmadığı bir zaman diliminde tekrarlanması önerilir.

Babaları daha iyi anlamak ve tanımak üzere yapılmış bu araştırmanın sonuçları derlendiğinde, anne-baba ve çocuk üçgeninde temel faktörleri incelerken toplumsal cinsiyet yaklaşımının da göz önünde bulundurulması gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Çocuk cinsiyetinin tüm alt boyutları olmasa bile, baba katılımını bir noktada etkiliyor olması, bir anlamda babaların en başında çocuklarını koşulsuz kabul etmeleri yönünde desteklenmeleri gerektiği argümanını doğurmaktadır. Cinsiyete dair beklentiler belki bir derecede içsel olabilir, ancak bu beklentiler baba katılımını etkilemekte ise, koşulsuz kabul etme becerilerinin tüm bireylere kazandırılması gereken psikososyal bir beceri olarak ele alınması tarafımızca sunacağımız önerilerdendir.

Babalara dair bir diğer önemli bulgu ise, toplumsal cinsiyet eşitliğine yakın olan babaların daha eğitilmiş ve daha yüksek kazançla sahip kadınlarla evleniyor olması ve tarif edildiği şekilde kadınlarla evli olma durumunun baba katılımını artırıyor olmasıdır. Bu noktada, kadınların eğitim ve kazanç durumlarının artmasının, ortak ebeveynlik yapmaya daha yatkın bireylerle evlilik yapmaya meyletmelerinin göstergesi olabilir. Geleneksel cinsiyet rollerini yıkmakta olan kadınların, erkekleri de olumsuz geleneksel rolleri yıkmaya teşvik etmekte olduğu fikri de bu çalışmanın bulgu yorumları arasındadır. Ancak bunun söylenebilmesi için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır ve gelecekteki çalışmalarda, ebeveyn katılımının anne baba çiftini birlikte alarak farklı faktörler üzerinden analiz etmeleri önerilmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmada tüm yazarların katkısı eşit oranda olup, benzer düzeyde katkıda bulunmuşlardır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Metnin son haline yazarlarla birlikte karar verilmiş, metne dair katkılar tüm yazarların bilgisi dahilinde sağlanmıştır.

Açıklamalar ve Teşekkür: Bu çalışma 16 Kasım 2023 tarihinde, Uluslararası V. Çocuk Gelişimi Kongresi'nde, "Babalara ve Baba Katılımına Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bakış: Bir Tarama" başlığı ile Zülfiye Güzin Arslan tarafından sözel bildiri olarak sunulmuştur. Çalışmamıza zaman ayırarak katılım gösteren tüm babalara ise teşekkürü borç biliriz.

Kaynaklar

- Arendell, T. (1996). *Co-Parenting: A Review of the Literature*. In *National Center on Fathers and Families*. Retrieved from: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED454975.pdf](https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED454975.pdf) in 11.06.2023.
- Arslan, Z. G. and Demircioğlu, H. (2023). The impact of fathers' gender perspectives and involvement on children's resilience. *Early Child Development and Care*, 193(3), 417-431.
- Ataca, B. (2009). Turkish family structure and functioning. *Perspectives on human development, family, and culture*, 108-125.
- Bakioğlu, F. ve Türküm, A. S. (2019). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlaması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(2), 717-725.
- Baruch, G. K. and Barnett, R. C. (1981). Fathers' participation in the care of their preschool children. *Sex Roles*, 7(10), 1043-1055.
- Beitel, A. H. and Parke, R. D. (1998). Paternal involvement in infancy: The role of maternal and paternal attitudes. *Journal of Family Psychology*, 12(2), 268.
- Belsky, J. (1979). The interrelation of parental and spousal behavior during infancy in traditional nuclear families: An exploratory analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 749-755.
- Bilaloğlu, R. G. ve Arnas, Y. A. (2019). Okul öncesi eğitimde aile katılımı engelleri ve süreçte karşılaşılan sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(3), 804-823.
- Bonney, J. F., Kelley, M. L. and Levant, R. F. (1999). A model of fathers' behavioral involvement in child care in dual-earner families. *Journal of family psychology*, 13(3), 401.
- Bouchard, G., Lee, C. M., Asgary, V. ve Pelletier, L. (2007). Fathers' motivation for involvement with their children: A self-determination theory perspective. *Fathering*, 5, 25-41.
- Cabrera, N., Tamis-LeMonda, C. S., Bradley, R. H., Hofferth, S. and Lamb, M. E. (2000). Fatherhood in the twenty-first century. *Child development*, 71(1), 127-136.
- Cannon, E. A., Schoppe-Sullivan, S. J., Mangelsdorf, S. C., Brown, G. L. and Sokolowski, M. S. (2008). Parent characteristics as antecedents of maternal gatekeeping and fathering behavior. *Family Process*, 47, 501-519.
- Carlson, M. J. (2006). Family structure, father involvement, and adolescent behavioral outcomes. *Journal of marriage and family*, 68(1), 137-154.

- Cerniglia, L., Cimino, S. and Ballarotto, G. (2014). Mother–child and father–child interaction with their 24-month-old children during feeding, considering paternal involvement and the child's temperament in a community sample. *Infant Mental Health Journal*, 35(5), 473-481.
- Churchill, B. and Craig, L. (2022). Men's and women's changing attitudes towards fatherhood and working fathers in Australia. *Current Sociology*, 70(6), 943-963.
- Clark, S., McGrane, A., Boyle, N., Joksimovic, N., Burke, L., Rock, N. and O'Sullivan, K. (2021). "You're a teacher you're a mother, you're a worker": Gender inequality during COVID-19 in Ireland. *Gender, Work & Organization*, 28(4), 1352-1362.
- Coley, R. L. and Hernandez, D. C. (2006). Predictors of paternal involvement for resident and nonresident low-income fathers. *Developmental psychology*, 42(6), 1041.
- Craig, L. and Churchill, B. (2021a). Dual-earner parent couples' work and care during COVID-19. *Gender, Work & Organization*, 28, 66-79.
- Craig, L. and Churchill, B. (2021b). Working and caring at home: Gender differences in the effects of COVID-19 on paid and unpaid labor in Australia. *Feminist economics*, 27(1-2), 310-326.
- Del Boca, D., Oggero, N., Profeta, P., Rossi, M. C. and Villosio, C. (2021). Women's Working Behavior and Household Division of Labor During the two Waves of COVID-19 in Italy. *Clear Report*.
- Deutsch, F. M. (2001). Equally shared parenting. *Current directions in psychological science*, 10(1), 25-28.
- Ericksen, J. A., Yancey, W. L. and Ericksen, E. P. (1979). The division of family roles. *Journal of Marriage and the Family*, 301-313.
- Erickson, R. J. and Gecas, V. (1991). Social class and fatherhood. *Fatherhood and families in cultural context*, 114-137.
- Fagan, C. (2010). *Men's involvement in non-traditional family roles and social care jobs*. External report commissioned by and presented to the EU Directorate-General Employment and Social Affairs, Unit G1'Equality between women and men'. Manchester: European Work and Employment Research Centre.
- Fagan, J. and Barnett, M. (2003). The relationship between maternal gatekeeping, paternal competence, mothers' attitudes about the father role, and father involvement. *Journal of family issues*, 24(8), 1020-1043.
- Flouri, E. and Buchanan, A. (2003). The role of father involvement in children's later mental health. *Journal of adolescence*, 26(1), 63-78.
- Gaertner, B. M., Spinrad, T. L., Eisenberg, N. and Greving, K. A. (2007). Parental childrearing attitudes as correlates of father involvement during infancy. *Journal of Marriage and Family*, 69(4), 962-976.
- García-Cueto, E., Rodríguez-Díaz, F. J., Bringas-Molleda, C., López-Cepero, J., Paíno-Quesada, S. and Rodríguez-Franco, L. (2015). Development of the gender role attitudes scale (GRAS) amongst young Spanish people. *International journal of clinical and health psychology*, 15(1), 61-68.
- Gerson, K. (1993). *No Man's Land: Men's Changing Commitments to Family and Work*. Basic Books.

- Giele, J. Z., & Holst, E. (2003). 1. New life patterns and changing gender roles. *Advances in Life Course Research*, 8, 3-22.
- Gorvine, B. J. (2010). Head start fathers' involvement with their children. *Journal of Family Issues*, 31(1), 90-112.
- Izci, B. and Jones, I. (2021). An exploratory study of Turkish fathers' involvement in the lives of their preschool aged children. *Early Years*, 41(2-3), 248-261.
- Juhari, R., Yaacob, S. N. and Talib, M. A. (2013). Father involvement among Malay muslims in Malaysia. *Journal of Family Issues*, 34(2), 208-227.
- Kagitcibasi, C. and Ataca, B. (2005). Value of children and family change: A three-decade portrait from Turkey. *Applied psychology*, 54(3), 317-337.
- King, V., Harris, K. M. and Heard, H. E. (2004). Racial and ethnic diversity in nonresident father involvement. *Journal of Marriage and the Family*, 1-21.
- Kuo, P. X., Volling, B. L. and Gonzalez, R. (2018). Gender role beliefs, work–family conflict, and father involvement after the birth of a second child. *Psychology of men & masculinity*, 19(2), 243.
- Lamb, M. E. (2000). The history of research on father involvement: An overview. *Marriage & family review*, 29(2-3), 23-42.
- Lamb, M. E., Pleck, J. H. and Levine, J. A. (1985). The role of the father in child development: The effects of increased paternal involvement. *Advances in clinical child psychology*, 229-266.
- Lamb, M. E., Pleck, J. H., Charnov, E. L. and Levine, J. A. (1987). A biosocial perspective on paternal behavior and involvement. *Parenting across the life span: Biosocial dimensions*, 111-142.
- Lindberg, L. D., Kost, K. and Maddow-Zimet, I. (2017). The role of men's childbearing intentions in father involvement. *Journal of Marriage and Family*, 79(1), 44-59.
- Major, B. (1993). Gender, entitlement, and the distribution of family labor. *Journal of Social Issues*, 49(3), 141-159.
- McGill, B. S. (2014). Navigating new norms of involved fatherhood: Employment, fathering attitudes, and father involvement. *Journal of Family Issues*, 35(8), 1089-1106.
- Norman, H., Elliot, M. and Fagan, C. (2014). Which fathers are the most involved in taking care of their toddlers in the UK? An investigation of the predictors of paternal involvement. *Community, Work & Family*, 17(2), 163-180.
- Offer, S., & Kaplan, D. (2021). The “new father” between ideals and practices: New masculinity ideology, gender role attitudes, and fathers' involvement in childcare. *Social problems*, 68(4), 986-1009.
- Palkovitz, R. (2007). Challenges to modeling dynamics in developing a developmental understanding of father-child relationships. *Applied Development Science*, 11(4), 190-195.
- Palkovitz, R. (2012). Involved fathering and child development: Advancing our understanding of good fathering. In *Handbook of father involvement* (pp. 134-155). Routledge.
- Palkovitz, R. (2019). Expanding our focus from father involvement to father–child relationship quality. *Journal of Family Theory & Review*, 11(4), 576-591.

- Pekel-Uludağlı, N. (2019). Are uninvolved fathers really incompetent and unsatisfied? Testing the mediator role of father involvement from fathers' perspectives. *European Journal of Developmental Psychology*, 16(5), 538-551.
- Perkins, S. (2018). Involving fathers in early childhood programs (*Master's thesis*). University of Delaware.
- Pleck, J. H. (1997). Paternal involvement: Levels, sources, and consequences. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (3rd ed., pp. 67-103). New York: John Wiley.
- Pleck, J.H. and Masciadrelli, B.P. (2004). Paternal involvement by U.S. residential fathers: Levels, sources, and consequences. In M.E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (4th ed., pp.222–271). Hoboken, NJ: Wiley.
- Puhlman, D. J., & Pasley, K. (2013). Rethinking maternal gatekeeping. *Journal of family theory & review*, 5(3), 176-193.
- Russell, A. and Saebel, J. (1997). Mother–son, mother–daughter, father–son, and father–daughter: Are they distinct relationships? *Developmental review*, 17(2), 111-147.
- Schoppe-Sullivan, S. J. ve Fagan, J. (2020). The evolution of fathering research in the 21st century: Persistent challenges, new directions. *Journal of Marriage and Family*, 82(1), 175-197.
- Shandra, C. L., Hogan, D. P., & Spearin, C. E. (2008). Parenting a child with a disability: An examination of resident and non-resident fathers. *Journal of Population Research*, 25, 357-377.
- Sımsıkı, H. ve Şendil, G. (2014). Baba katılım ölçeği'nin (BAKÖ) geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(49), 104-123.
- Sweeting, H., Bhaskar, A., Benzeval, M., Popham, F., & Hunt, K. (2014). Changing gender roles and attitudes and their implications for well-being around the new millennium. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 49, 791-809.
- Thompson, L. and Walker, A. J. (1989). Gender in families: Women and men in marriage, work, and parenthood. *Journal of Marriage and the Family*, 845-871.
- Uludağlı, N. P. (2017). Baba katılımında etkili faktörler ve baba katılımının baba, anne ve çocuk açısından yararları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(39), 70-88.
- Volling, B. L. and Belsky, J. (1991). Multiple determinants of father involvement during infancy in dual-earner and single-earner families. *Journal of Marriage and the Family*, 461-474.
- Yeung, W. J., Sandberg, J. F., Davis-Kean, P. E. and Hofferth, S. L. (2001). Children's time with fathers in intact families. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 136-154.

Extended Abstract

Introduction

With this research, it is aimed to test the most basic factors discussed in the literature on father involvement by considering the gender roles perspective for Turkish fathers of preschool children. At this point, a) number/order of children and gender of their children; b) education level, employment status and earning level of fathers and spouses were tested. The relationship between father involvement (with its sub-dimensions) and these variables was analysed. Fathers' perceptions of gender equality were also included to the analysis and its reflections on these variables were discussed.

Method

This research was designed according to the cross-sectional survey design, which is one of the quantitative research methods. For the analysis process, due to the normal distribution of the data, independent t-test and ANOVA were used.

Sampling

The main criteria in the selection of these data are the continuation of marriage as a father, having a child/children between the ages of 5-6 without a diagnosed disability. Although the data of 398 fathers collected through Google Forms with the appropriate sampling technique, 377 fathers formed the study group of this research by excluding the data belonging to divorced fathers (n=5) and the data with extreme values in the father involvement scale (n=16).

Data Collection Tools

Demographic Information Form was used to learn the socioeconomic conditions, family structure and occupational variables of the fathers. In order to measure father involvement, the Father Involvement Scale (FIS) developed by Sımsıkı and Şendil (2014) was used. In order to understand fathers' attitudes towards gender equality, the Gender Roles Attitude Scale (GRAS), developed by García-Cueto et al. (2015) and adapted into Turkish by Bakioğlu and Türküm (2019), was used.

Results

Variables Related to the Children

It was found that fathers showed more relevancy and affection to their sons than to their daughters. It was observed that there was no significant difference between fathers' FIS sub-dimensions and total score averages according to the age of the children. While there is a significant difference between the mean scores of the fathers' arbitrary engagement sub-dimension and the total score of the fathers, there is a significant difference between the first and second children against the third and next born children; It was found that there was no significant difference between the groups between the mean scores of interest and closeness and the basic care sub-dimension. It can be said that the number of children increases as the gender perspectives of fathers lean to traditional.

It was seen that there is no significant difference between the reactions given by the fathers when they learn the gender of their children according to the total mean scores of GRAS. While there was no significant difference in the responses of fathers when they learned the gender of their children, according to the mean scores of the FIS, arbitrary engagement and primary care sub-dimensions; there was a significant difference between the groups between the fathers who did not have any expectations for the gender of their child compared to the fathers who were very happy that their child was in the desired gender according to the mean of relevancy and affection and the total score.

Variables Related to the Fathers

While there is a significant difference between the mean scores of fathers' arbitrary engagement sub-dimension, compared to the fathers who graduated from high school and lower, there is a significant difference between the mean scores of the primary care sub-dimension and those with bachelor and postgraduate degrees.

There is a significant difference between fathers with bachelor and postgraduate degrees, against fathers who graduated from high school and lower, according to the total mean scores of fathers' GRAS. In other words, it can be said that fathers with higher education are more egalitarian.

While there is no significant difference between fathers' FIS sub-dimensions and total score averages in terms of relevancy and affection and primary care averages, according to their working status, there is a significant difference in favour of non-working fathers between arbitrary engagement sub-dimension and total score averages. It was seen that the FIS sub-dimensions and total score averages do not differ between fathers who earn at different levels.

Variables Related to the Mothers

While there is no significant difference between fathers' FIS sub-dimensions and total score averages on the basis of relevancy and affection mean scores, according to their spouses' employment status, there is a significant difference between arbitrary occupation, basic care sub-dimensions and the total score in favour of fathers with working spouses.

It was seen that there is a significant difference between the mothers who graduated from high school and lower degree, and between the mothers who have a postgraduate degree, according to the total mean scores of the fathers' GRAS. It is seen that there is a significant difference between the fathers' total mean scores of GRAS, in favour of fathers whose spouses are working, according to the employment status of their spouses.

The earnings status of the spouses and the total and sub-dimension scores of the father involvement were compared, and it was found that in arbitrary engagement, primary care and total scores of scale there is a significant difference in favour of mothers who earn 4001 TL or more; however, it is seen that there is no difference in the dimensions of interest and intimacy. The fathers' total scores on GRAS and their spouses' earnings status were compared, and it was seen that fathers with a more egalitarian attitude were married to women with an income of 4001 TL or more.

Discussion, Conclusion and Recommendations

When the results of this research are compiled, it reveals the necessity of considering the gender approach while examining the main factors in the mother-father-child triangle. The fact that child gender affects father involvement at some point, even if not all sub-dimensions, raises the argument that fathers should be supported to accept their children unconditionally from the very beginning. Expectations regarding gender may be internal to some extent, but if these expectations affect father involvement, it is one of our suggestions to consider unconditional acceptance skills as a psychosocial skill that should be acquired by all individuals.

Another important finding regarding fathers is that fathers who adhere to gender equality marry more educated and higher-paid women, and being married to women as described increases father involvement. At this point, the increase in women's education and earnings may be an indicator of their tendency to marry individuals who are more prone to co-parenting. The idea that women, who are destroying traditional gender roles, encourage men to break down negative traditional roles, is also among the findings of this study. However, more research is needed before this can be said, and it is recommended that future studies analyse parental involvement on different factors by taking the parent pair together.

Hititçe Çivi Yazılı Belgelere Göre ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī- Üzerine Bazı Gözlemler

Zekiye Nihan KIRÇIL
Bağımsız Araştırmacı
nihanozgunkircil@outlook.com
ORCID ID: 0000-0002-7214-9571

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1346135

Geliş Tarihi: 18.08.2023

Revize Tarihi: 07.03.2024

Kabul Tarihi: 29.03.2024

Atıf Bilgisi

Kırçıl, Z. N. (2024). Hititçe çivi yazılı belgelere göre ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī- üzerine bazı gözlemler. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 59-75.

ÖZ

M.Ö. 2.binyılda Anadolu'da hüküm sürmüş Hititlerin geride bıraktıkları Hititçe çivi yazılı metinlerde çeşitli mimari yapıların adlarıyla karşılaşmaktayız. Bu yapıların arasında ise ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī- yer almaktadır. ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī- kelimesinin kutsal bir alan, binanın bir bölümü, doğumhane, tapınak gibi çeşitli anlamları bulunmaktadır. ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī- ile Hurrice ve Akadça “hamri, hamarri”, Luvice “hamrit”, Hititçe “hamri” gibi kelimeler kullanılmıştır. Orta Hitit dönemine ait olan bir metinde ise ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī ile hamri kelimelerinin birlikte kullanıldığı görülmüştür. Hurrice “šin-” kökünden türetilen ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī-, zamanla Hurri ve Babil topraklarında kutsal bir mekân olarak sayılmıştır. ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī- yapısında genellikle günahlardan arınmak, adak adamak gibi ritüeller gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Hititçe kaynaklarda bir yer adı olarak ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī Dağı da geçmektedir. Adı geçen dağın lokalizasyonu hakkında kesin bir bilgi olmasa da ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī Dağı'nın Kizzuwatna bölgesinde yer aldığı ve Amanos Dağları ile eşitlenebileceği fikri öne sürülmüştür. Kral ve kraliçelerin önem verdiği ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī- yapılarının kendi tanrıları bulunmakta ve bu tanrıların öfkelenmemeleri için çeşitli ritüeller gerçekleştirilmektedir. Kimi zaman yeraltı dünyasına da ait olduğu düşünülen ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī-'lerin genel anlamda kötülüğü uzaklaştırmaya hizmet eden mekanlar olduğunu ifade edebiliriz.

Anahtar Kelimeler: ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī-, Hitit yapısı, Hititçe Çivi yazılı metinler.

Some Observations on ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī- According to Hittite Cuneiform Documents

ABSTRACT

In the Hittite cuneiform texts left behind by the Hittites who ruled in Anatolia in the 2nd millennium BC, we encounter various architectural structures. Among these structures is ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī-. The word ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī- has various meanings such as a sacred area, part of a building, maternity ward, temple. ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī- is used with words such as “hamri, hamarri” in Hurrian and Akkadian, “hamrit” in Luwian, and “hamri” in Hittite. In a Middle Hittite text, the words ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī and hamri are used together. ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī-, derived from the Hurrian root “šin-”, was regarded as a sacred place in Hurri and Babylonian lands over time. In ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī-, rituals such as cleansing from sins and making offerings were generally performed. However, mount ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī is mentioned as a place name in Hittite sources. Although there is no definite information about the localization of the mountain, it has been suggested that Mount ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī is in the Kizzuwatna region and can be equated with the Amanos Mountains. The ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī-structures, which kings and queens attach importance to, have their own gods, and various rituals are performed to prevent the anger of these gods. We can say that ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī-s, which are sometimes thought to belong to the underworld, are places that serve to ward off evil in general.

Keywords: ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī-, Hittite structure, Hittite cuneiform texts.

Giriş

Hititçe çivi yazılı belgelerde çeşitli yapı adları ve bunların işlevleri hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Bu yapıların arasında yer alan ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī-, genel anlamda “kutsal bir alan, bir bina veya binanın bölümü, doğumhane, doğum odası/evi, tapınağın doğum evi, tapınak, tapınakta ritüel eylemlerin gerçekleştirildiği bir kapı yapısı, tartışmalı işlevi olan bir bina tapınağı kompleksi, kutsal bir bina, tapınağın bir bölümü, tapınağın önündeki sütunlu kısım¹, ^{(É)/(GIŠ)}šīnapšī- ağacı” olarak bilinmektedir (Beckman, 1983, s. 113; Erginöz, 1999, s. 266; Friedrich, 1952-1954, s. 193; Güterbock, Hoffner ve Hout, 2013, s. 375; Haas, 2003, s. 13 dipnot 62; Haas ve Wilhelm, 1974b, s. 37; Laroche, 1960, s. 197; Melchert, 1993, s. 194; Tischler, 2001, s. 151; Tischler, 2008, s. 171; Ünal, 2016, s. 636).

šınapši, Hurrice “iki, çift, ikinci” anlamına gelen *šin-* kökünden türetilmiş bir kelimedir (Richter, 2012, s. 380). Bu kelime, Nuzi belgelerinde dava ile ilgili konularda geçerken Hurri kökenli Hititçe belgelerde ise bir yapıyı anlatmak için kullanılmıştır.

Hititçe çivi yazılı belgelerde *šınapši* ile Hurrice ve Akadça “*hamri*, *hamarri*”, Luvice “*hamrit*”, Hititçe “*hamri*” (Schwemer, 2001, s. 255 ve dipnot 1776; Richter, 2012, s. 123) gibi kelimeler birlikte geçmektedir. Ayrıca *Tešup*’un tapınım yerlerinden olan *hamri* yapısı, Anadolu’da Asur Ticaret Kolonileri Çağından itibaren bilinmektedir. Bu yapı, daha sonra tüm Hurri topraklarında ve Babil’de kutsal bir yer olarak sayılmıştır. *hamri* “*Hurri* kült yeri, kutsal bölge, kült evi” anlamlarında da kullanılmıştır (Tischler, 2001, s. 37). Orta Hitit dönemine ait olan ve *kaluti*/tanrılar dizisi olduğu düşünülen bir metinde de *šınapši* ile *hamri* birlikte yer almıştır (KBo 17.89+KBo 34.203 CTH 664 IV 1-2. Transkripsiyon için bkz. Wegner, 2002, s. 304). *I.Hattušili*’nin yıllıklarında anlatılan *Haššu(wa)* seferinde *hamri* yapısı şu şekilde geçmektedir: “ALAM^{HLA} KÜ.BABBAR Ú KÜ.GI 2 *ha-am-ma*-[ri] ... / gümüştan ve altından heykelleri, iki *hamri* (evini?) ...” (Metin için bkz. KBo 10.1 öy. 39 satır 13. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Devecchi, 2005, ss. 46-47). Bu metinde determinatifsiz olarak geçen *hamri*, *I.Hattušili*’nin *Haššu(wa)*’dan getirdiği bir yapı modeli olarak bilinmektedir (Haas, 1981, s. 11 dipnot 52; Haas, 1994, s. 562; Haas, 1974, s. 116; Popko, 1978, s. 31; Schwemer, 2001, s. 254). Bu yapının genellikle yemin ve hukuki durumlarla bağlantılı bir kurum olduğu düşünülmüş ve şehir dışında yer aldığı belirtilmiştir. Arınma ritüellerinde gerçekleştirilen kuşların kurban edilmesi/yakılması, tapınakta veya tapınak dışında belirlenmiş yerlerde gerçekleştirilmekte ve böylece olumsuzluk içeren konular uzaklaştırılmak istenmiştir (Haas, 1998, ss. 5-6; Wilhelm, 1994, s. 74). Or.91/101 numaralı belgede, *hamri* yapısında gerçekleştirilen bir ritüelde, ^{DÉ.A, DU} ve ^{DINGIR} ^{MES} ^{LÚ} ^{MES} için kuşların kurban edildiği öğrenilmektedir (Reyhan, 2016, s. 33). Bu bağlamdan yola çıkarak *hamri* ve *šınapši* yapılarının kötülüğü uzaklaştırmaya hizmet eden şehrin dışında yer alan kutsal yapılar olduğunu ifade edebiliriz.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada, Hititçe çivi yazılı metinlerde farklı determinatiflerle (É ve GIŠ) karşımıza çıkan *šınapši-* kelimesinin kökeni, anlamı, kelimenin geçtiği Hititçe çivi yazılı metin yerleri ve bu metin yerlerine göre kelimenin anlamı hakkında bugüne kadar elde edilen bilgilere ilaveten yeni bilgilerin tarafımızdan sunulması amaçlanmıştır. Hititçe çivi yazılı metinler sayesinde incelenen *šınapši-* kelimesinin anlamı ve fonksiyonunun böylelikle daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın incelenmesinde, öncelikle *šınapši-* kelimesinin geçtiği Hititçe çivi yazılı metinler toplanmıştır. Ardından bu çivi yazılı metinlerin konuları belirlenmiş, daha sonra söz konusu bu metinlerin transliterasyon ve tercüme yapılmış ve incelenen Hititçe metinlerden yola çıkılarak *šınapši-* kelimesi hakkında yorumlara yer verilmiştir.

Araştırma Etiği

Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir araştırmayı içermemektedir.

Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde *šınapši-* Kelimesi

İmparatorluk dönemine tarihlendirilen büyük ihtimalle kraliyet ailesine mensup birkaç kadının faaliyetleriyle ilgili bilgi aktaran KUB 56.19 numaralı metinde, *šınapši* yapısı geçmektedir. Metnin incelediğimiz bölümü, doğum esnasında adak ve arınma ile ilgilidir. Aynı bölümde *šınapši* yapısında doğumla ilgili bir sonuç fal vasıtasıyla öğrenilmek istenmiştir.

KUB 56.19 (Tischler, 2016, s. 28; Ünal, 2003, ss. 384-387)

öy.II

1 nu wa-aš-ta-nu-e-er na-an har-na-a-i ú[?][-wa-te-er[?]]

2 nu DUMU.MUNUS ku-iš mi-ya-ri nu e-ku[?]-zi a-pí-e[-ya]

3 SAG.DU-az pa-a-i pa-a-i-ma-at ku-e-da-ni [pé-di]
4 na-at-za a-ri-ya-še-eš-šar i-ya-mi nu ma-a-an
5 Éši-nap-ši DÜ-mi na-aš ma-a-an a-pi-ya SIXSÁ-ri
6 ma-a-na-aš I-NA URU Ka₄-ti-ya-ma SIXSÁ-ri
7 na-an I-NA URU Ka₄-ti-ya pa-a-i [

öy.II

1 Ve onu günah olarak gördüler. Onu doğum taburesine ge[tirdiler].
2 Dünyaya gelen kız çocuğu içmek (emmek) ister mi?
3 O (anne ona) bizzat (besin) verecek. Ama hangi [yerde] ona (besini) verecek?
4 Onu fal (vasıtasıyla) öğreneceğim. Eğer
5 (fali) *šınapši* evinde onu (fali) orada fal vasıtasıyla tespit edersem,
6 eğer *Qatiya* kentinde (fali) fal vasıtasıyla tespit edersem,
7 onu *Qatiya* kentinde vereceğim.

Orta Hitit dönemine ait *Hurri-Kizzuwatna* geleneğini taşıyan KBo 17.65 numaralı metnin konusu hamilelik ritüelidir. Metnin bu kısmı, çeşitli dini sorumlulukları yerine getirmek ve tanrının desteğini almak için anne adayının *šınapši* evinde yaptığı bazı eylemler aktarılmaktadır. Çoğunlukla büyü ritüellerinde kullanılan kuşların yakılması, çivi yazılı belgelerde açıkça ifade edilmese de bu kuşlar yeraltı tanrılarına hizmet için yakılmaktadır. Aynı zamanda kirliliği yeraltına göndererek günahtan arınma anlamına da gelmektedir (Wilhelm, 1994, s. 74). *šınapši* evinde kuşların yakılması, bu yapının özel bir mekân olduğunu göstermektedir.

KBo 17.65+ (Beckman, 1983, ss. 140-141; Mouton, 2008, ss. 112-113, 118)

ay.

14 [ma-ah-ha-an²-m]a-aš-ši [a-pé-e-e]l ŠA DINGIR^{LIM} šar-la-at-ta ke-el-di-ya-[y]a pi-ra-an
15 nu-za-kán [hu-]u-ma-an [i-ya-z]i ma-a-aš-ši ŠA Éši-nap-ši-aš-ša ku-it [()]
16 SÍSKUR kal-la-a[r ha-an-da²-a]n e-eš-zi nu-za-kán a-pa-a-at-ta [i-y]a-zi

17 ma-ah-ha-an-ma-za-kán MUŠ[EN^{HLA} wa-a]r-nu-zi nu-za-kán ku-it ku-it ŠA É[š]i-na-a]p-ši
18 ut-tar te-eš-hi-it ú-wa-an-[na e-eš-z]i² ku-i-ta-aš-ši-kán ma-ah-ha-an ZI-ni an-[d]a
19 nu-za a-pé-e-d[a-]ni ud-da-n[i-i] I-[NA] Éši-nap-ši MUŠEN^{HLA} pi-ra-an ar-ha [wa-a]r-
nu-zi

20 nam-ma-za I-NA Éši-na-ap-ši[ke-el-d]i-ya ši-pa-an-ti nu-za I-NA Éši-na-ap-[š]i e-iz-za-zi
21 na-aš-ta MUNUS-za I[Š-]TU É.DINGIR^{LIM} p[a-ra-a ú-i]z-zi pi-ra-an-ma a-aš-ki^{NINDA} a-a-
an-ta pá-r-ši-[y]a-an
22 na-at^{NINDA} pá-r-šu-u[l-]li-e-eš i-en-[zi] ...

ay.

14 [Fak]at tanrının övgü [v]e sağlık (istekleri) (onun) önüne (geldiğinde),
15 [(o) hep]sini [yap]ar. Fakat (onun için) *šınapši* evinin [()]
16 (bazı) adaklar [gerçekten kötü]ü ise (o) bunları da [yerin]e getirir.

17 Fakat (o) kuş[ları yaktı]ğı zaman, [*šına*]pši evinin her(bir)
18 meselesi rüya ile gel[miş olsun]. Herhangi bir şey ruhunda (görünürse)
19 o mesele[ye] *šınapši* ev[indeki] kuşlar tamamen ya[na]r.

20 Ayrıca *šınapši* evinde [sağl]ık (için) kurban sunar. *šınapši* evin[de] yemek yer.
21 Daha sonra kadın tapınak[ta]n] dı[şarı çık]ar. Öndeki kapıya sıcak ekmek kırılmı[ş](tır).
22 Ve onu ekmek kırıntıları (haline) getir[irler]. ...

Kral ve kraliçenin *Hattuša*'dan *Kizzuwatna*'ya düzenledikleri dini bir geziyle ilgili olan *Kizzuwatna* ritüel metninde, kral ve kraliçenin arındığı yerin *Kizzuwatna* kentindeki Fırtına Tanrısının tapınağındaki *šınapši* yapısının olması dikkat çekmektedir. Kral ve kraliçenin güneş doğduğunda *šınapši* yapısında arınması bu yapının temizlenmek veya günahlardan arınmak için kullanıldığına da işaret etmektedir. Fırtına Tanrısı ile Tanrıça *Hepat*'a ait *šınapši* evlerindeki kadın ve erkek tanrılara kurban sunumları bu bölümde detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bu metinde *šınapši* evine bir kültür

nesnesi olan *šehelliški* (bir kült nesnesi, sepet?, çukurluk?, yalak?. Bkz. Ünal, 2016, s. 626) ile *gangati* bitkisi verildiği anlaşılmaktadır.

KUB 30.31 (Lebrun, 1977, ss. 95-109)

öy.I

- 1 'I-NA UD.'XVI.KAM' [ku-it-ma]-'an'-kán^D UTU-uš'
- 2 'na-ú-i' u-'up-zi' nu LUGAL MUNUS.'LUGAL' ^{URU}'Ha-at-tu-ši
- 3 ša-ak-ni-ia-an-zi na-at-'za ar'-ha-ia-an e-ša-an-da-ri
- 4 ma-ah-ha-an-ma-kán^D UTU-uš u-up-'zi' a-pé-e-ma
- 5 I-NA ^{URU}Ki-iz-zu-wa-at-na I-'NA' É^DIM Éši-na-ap-ši-ia
- 6 kat-mar-ši-it-ti ma-ah-ha-an-ma-'kán' A-NA UD^{Mt} ½ gi-pé-eš-šar
- 7 V wa-ak-šur pa-iz-zi nu-za 'LUGAL' MUNUS.LUGAL wa-ar-pa-an-zi
- 9 nam-ma a-pé-e-da-ni UD-t[i] Ú-UL ku-it-ki i-en-zi
- 10 UD.XVI.KAM QA-TI

ay.III

- 23 EGIR-ŠU-ma A-NA^{DU} Éši-na-ap-ši-ia-aš
- 24 Ú A-NA DINGIR^{MES} LÚ^{MES} Éši-na-ap-ši-ia-aš
- 25 hu-u-ma-an-da-a-aš I' u-zi'-an-za IŠ-TU SILA₄ ši-pa-an-t[i]
- 26 EGIR-an-ma 'Ú-NU-UT' LUGAL ap-pa-an-zi
- 27 nu nam-ma I u-zi-an-za IŠ-TU SILA₄ ši-pa-an-ti
- 28 'EGIR'-an-'ma' Ú-NU-UT MUNUS.LUGAL ap-pa-an-zi ták-ša-an-na
- 29 I u-zi-an-za IŠ-TU AMAR SILA₄-ia ši-pa-an-ti
- 30 nu Ú-NU-UT^{HLA} EGIR-an ták-ša-an ap-pa-an-zi
- 31 A-NA <^DHé-pát> Éši-na-ap-ši A-NA DINGIR^{MES} MUNUS^{MES} Éši-na-ap-ši-aš-ša
- 32 I u-zi-an-za SILA₄ ši-pa-an-ti EGIR-an-ma Ú-NU-UT LUGAL ap-pa-an-zi
- 33 nu nam-ma I u-zi-an-za IŠ-TU SILA₄ ši-pa-an-ti
- 34 EGIR-an-ma Ú-NU-UT MUNUS.LUGAL ap-pa-an-zi ták-ša[-an-na]
- 35 I u-zi-an-za IŠ-TU AMAR SILA₄ ši-pa-an-ti EGI[R-an-ma]
- 36 Ú-NU-TE^{MES} ták-ša-an ap-pa-an-zi

ay.IV

- 20 ne-ku-za [me-hur a-pé-e]-'da-ni-pát' UD-ti GE₆-az I-NA É^DIM
- 21 É^D Hé-pát[t ...]Éši-na-ap-ši
- 22 še-hé-el-li-[iš-ki-in] pí-an-zi I-NA É^{DU} ha-am-ri-ia
- 23 ^DHé-pát hur-ti[-iš-ši-i] Ú A-NA ^DHé-pát ha-a-ri-ia
- 24 še-hé-el-li-iš[-ki-in p]í-an-zi ^DHi-la-aš-ši-ti-ia
- 25 ma-a-an še-hé-el-l[i-iš-k]i-iš e-eš-zi nu-uš-ši
- 26 pí-an-zi ma-a-an [Ú-UL]-ma nu-uš-ši Ú-UL pí-an-zi

...

- 41 ma-ah-ha-[a]n-ma zi-in-na-an-zi
- 42 nu A-N[A] É^DIM du-up-ša-hi-ia-aš ^DHé-pát du-up-ša-hi-ia-aš
- 43 ŠA [É]ši-na-ap-ši ga-an-ga-a-ti I-NA Éši-na-ap-ši
- 44 pí-a[n-zi] šal-li-ia-aš-ša Éka-ri-im-na-aš
- 45 x [...] x pí-an-zi UD.XXIII.KAM QA-TI

öy.I

- 1 16.günde Güneş Tanrısı
- 2 henüz doğmamışken kral ve kraliçe *Hattuša* kentinde
- 3 yağlanırlar. Ve onlar ayrı otururlar.
- 4 Güneş Tanrısı doğduğunda ise onlar
- 5 *Kizzuwatna* kentindeki Fırtına Tanrısının tapınağındaki *şinapşi*'de

6 arınır. Günün (üzerinden) ½ *gipeššar*¹
7 beş *wakšur*² geçince kral ve kraliçe yıkanır.
8 Sonra o günd[e] hiçbir şey yapmazlar.
10 16.günün tableti bitti.

ay.III

23 Fakat onun arkasından *šīnapši* evinin Fırtına Tanrısı için
24 ve *šīnapši* evinin erkek tanrılarının
25 hepsi bir *uzianza*³ ile kuzu kurban ed[er].
26 Arkasından ise kralın çömleğini tutarlar.
27 Ayrıca bir *uzianza* ile kuzu kurban eder.
28 Arkasından ise kraliçenin çömleğini tutarlar. Birlikte
29 bir *uzianza* ile dana (ve) kuzu kurban eder.
30 Çömlekleri arkadan birlikte tutarlar.
31 *šīnapši* evinin Tanrıça *Hepat*'ı için *šīnapši* evinin kadın tanrılarına
32 bir *uzianza* ile kuzu kurban eder. Arkasından ise kralın çömleğini tutarlar.
33 Ayrıca bir *uzianza* ile kuzu kurban eder.
34 Arkasından ise kraliçenin çömleğini tutarlar. Birlikte
35 bir *uzianza* ile dana (ve) kuzu kurban eder. Arka[dan ise]
36 çömlekleri birlikte tutarlar.

ay.IV

20 Akşam [zamanı o] günde karanlıkta Fırtına Tanrısının tapınağında
21 Tanrıça *Hepat*'ın tapınağ[ı ...] *šīnapši* evine
22 *šehelli[ški*'yi] verirler. Fırtına Tanrısının tapınağındaki *hamri*'de
23 Tanrıça *Hepat*, *hurti[šši*⁴] ve Tanrıça *Hepat*'ın *hariyasına*⁵
24 *šehelli[ški*'yi v]erirler. Tanrı *Hilašši*
25 eğer *šehell[išk*]i (için) varsa ona
26 verir. Eğer [yoksa] ona vermez.

...
41 Sona er[di]ği zaman ise
42 Fırtına Tanrısının tapınağı[na] *dupšahileri*⁶, Tanrıça *Hepat*'ın *dupšahileri*
43 *šīnapši* evinin *gangati* bitkisini *šīnapši* evinde
44 verir[ler]. Ve büyük tapınakta
45 ... [...] ... verirler. 23.gün bitti.

šīnapši evinin *gangati* bitkisiyle olan ilişkisi, *Hurri* tanrıları listesine ait bir fragmanda da karşımıza çıkmaktadır. *gangati* (^{TU7}*gangati*^{SAR}, *kankati-*, *kankanti-*), “bitki, sebze, yeşillik ve sebze çorbası” anlamlarına gelen bir kelimedir (Ünal, 2016, s.308). Babil dilindeki duaların yer aldığı *Ištar-Pirinkir* ritüelinde *gangati-* bitkisinin temiz ve saf olduğuna dair bilgi yer almaktadır (Beckman, 2014, s.36). İncelenen bu kısa pasajdan anlaşılacağı üzere, bu bitkinin *šīnapši* evinde kullanılması hem bitkinin arındırıcı etkisinin olduğunu hem de günahlardan arınmak için bu yapının seçildiğini göstermektedir. Yukarıda incelediğimiz metinde *gangati* bitkisiyle geçen *šehelliški*'nin ise bir kült nesnesi, çukurluk⁷ sepet⁸ anlamlarına geldiği bilinmektedir (Ünal, 2016, s.626). *šehelliški*'nin bazı kültürel sunum öğelerinin içinde bulunduğu bir kap olduğu da yapılan yorumlar arasındadır (Mouton, 2008, s.55).

¹ *gipeššar*: arşın. Bkz. Ünal, 2016, s. 345-356.

² (^{URUDU})*wakšur*: Bir zaman ölçüsü, bir yiyecek maddesi ölçüsü, bir avuç. Bkz. Ünal, 2016, s. 780.

³ *uzianza*: Hurrice ritüellerde bir sunum malzemesi, muhtemelen bir içecek. Bkz. Ünal, 2016, s. 776.

⁴ *hurtišši*:- Tanrıça *Hepat*'ın lakabı, bir bina veya bir çeşit ekmek. Bkz. Ünal, 2016, s. 240.

⁵ *hariya*:- dere, vadi. Bkz. Ünal, 2016, s.177.

⁶ *dupšahi*:- Tanrıları çağırma ayini, bir *Kizzuwatna* ayini. Bkz. Ünal, 2016, s. 739.

KBo 35.139 (Groddek ve Kloekhorst, 2006, s. 163)

öy.

3]x ŠA ^Éšī-na-ap-ši an-da ka-an-ga-ta-a-an -z[i]

öy.

3]...’nın şinapši evinde gangati- bitkisiyle tedavi ederler.

Kummanili Papanikri’nin doğum ritüel metni, doğum yapmak üzere olan hamile kadını arındırmaya yönelik bir metindir. Hamile bir kadının işlediği hata yüzünden pis sayılması, kadının doğum yapacağı sandalyeye oturmak istemesi ve ardından sandalyenin bozulması, anne adayına tanrı tarafından yöneltilmiş öfkenin işaretidir. *patili*- rahibi ise kızgın tanrıya hamile kadının hatalarını affetmesini ve onu tekrar saf, temiz yapması için dua etmektedir. Metinde uygulanan ritüeller ise *şinapši* evinde gerçekleştirilmekte, daha sonra *şinapši* evi temizlenmektedir. Böylece *şinapši* evinin arındırıcı yönü bir kez daha karşımıza çıkmaktadır.

KBo 5.1 (Mouton, 2008, s. 95)

I

12 nam-ma har-na-a-ú Ú-NU-TE^{MEŠ}-ia šī-na-ap-ši-ia
 13 pé-e-da-a-i na-at a-ra-ah-za dam-mi-li pé-di da-a-i
 14 nu-za-kán MUNUS^{TUM} an-da-an-pát ha-a-ši LÚ^Upa-ti-li-iš-ša
 15 A-NA MUNUS^{TUM} ki-iš-ša-an te-ez-zi ar-ha-wa-za
 16 a-ri-ia I-NA ^Éka-ri-im-mi-wa-at-ták-kán ku-it
 17 an-da ša-ga¹(TA)-a-iš ki-ša-at

...

31 nam-ma har-na-a-ú ^{UZU}UDU NINDA^{HI.A}-ya ku-e-uš pár-ši-ya-an-ni-iš-ki-it
 32 na-aš šī-na-ap-ši-ia pé-e-da-a-i
 33 na-aš hu-u-up-ru-uš-hi-ia ZAG-az da-pu-ša da-a-i
 34 nu šī-na-ap-ši-ia 2-TA.ĀM u-uz-zi-ia IŠ-TU 2 UDU
 35 4 MUŠEN-ia šī-pa-an-ti ...

...

48 ne-ku-uz me-hur-ma šī-na-ap-ši-ia-aš še-er
 49 2 še-he-el-li-iš-ki-uš pa-a-i ŠA še-he-el-li-iš-ki-ma
 50 ME-EL-QÉ-ZU ki-iš-ša-an 2 ^{SIG}ki-iš-ri-iš
 51 4 ^{TUG}ku-re-eš-šar 2 tar-pa-a-la-aš SÍG SA₅ 2 tar-pa-a-la-aš SÍG ZA.GÌN
 52 2 GÍN KÙ.BABBAR 2 za-ap-za-ga-i-ia na-at še-er
 53 BE-EL SÍSKUR šī-ia-an har-zi ...

II

1 nu EN^{MEŠ} SÍSKUR šī-na-ap-ši-ia pa-a-an-zi
 2 nu 2 MUŠEN ha-ra-at-ni wa-aš-du-li wa-ar-nu-wa-an-zi
 3 1 SILA₄-ma e-nu-ma-aš-ši wa-ar-nu-wa-an-zi
 4 ne-ku-uz me-hur-ma NINDA.GUR₄.RA šu-ni-ia-an-zi
 5 DUMU-ia šu-up-pí-ia-ah-ha-an-zi
 6 I-NA UD.4.KAM-ma šī-na-ap-ši šu-up-pí-ia-ah-ha-an-zi

...

I

12 Sonra doğum sandalyesini ve alet edevatları *şinapši*’ye
 13 götürür. Onları dışarı el, değmemiş yere koyar.
 14 Kadın içeride kendisi doğurur. *patili*- rahibi ise
 15 kadına şöyle söyler:
 16-17 “Ortaya çıkan fal işaretini büyük tapınakta fal vasıtasıyla tamamen öğrenin!”

...

31 Sonra doğum sandalyesini, koyunu ve parçalanmış ekmekleri

32 onları *šınapši*'ye götürür.

33 Onları sağ taraftaki kâsenin yanında koyar.

34 ve *šınapši*'de iki kez *uzzi* ile iki koyun

35 dört kuş kurban eder. ...

...

48 Akşam vakti *šınapši*'nin yukarısında

49 iki *šehelliški*'leri verir. *šehelliški*'lerin

50 kurban malzemesi şöyle(dir): iki *kišri*⁷,

51 dört *kureššar*⁸, kırmızı yün(den) iki *tarपालa*⁹, mavi yün(den) iki *tarपालa*,

52 iki şekel gümüş, iki cam. Onları kurban beyi mühürlemiş (olarak) tutar. ...

II

1 Kurban beyleri *šınapši*'ye giderler.

2 Ve iki kuşu suç (ve) günah (için) yakarlar.

3 Bir kuzuyu ise *enumašši*¹⁰ için yakarlar.

4 Akşam vakti ise kalın ekmeği doldururlar.

5 Ve çocuğu temizlerler.

6 Dördüncü gün ise *šınapši*'yi temizlerler.

...

Orta Hitit dönemine ait olan metin, doğum için önceden yapılması gereken eylemleri açıklayan en az iki günlük bir ritüeldir. Kavşakta iki oğlağı kurban edenin *patilli*- rahibi olduğu ifade edilmiştir. Oğlakların bir tanesi de *šınapši*'nin erkek tanrılarına kurban edilmiştir.

KUB 9.22 (Mouton, 2008, ss. 87, 92)

III

20 [n]a-aš-ša-an ma-ah-ha-an KASKAL-ša-aš ha-at-re-eš-na-aš

21 [pa]ra-a a-ri-nu I MÁŠ.TUR A-NA DINGIR.LÚ^{MEŠ} ši-na-ap-ši-ya-aš

22 [ši-p]a-an-ti I MÁŠ.TUR-ma DINGIR.LÚ^{MEŠ} URU^{LIM}

23 [ši-pa-a]n-ti

III

20 [v]eya o yolun kavşağına

21 [var]dığında bir oğlağı *šınapši*'nin erkek tanrılarına

22 [kur]ban eder. Bir oğlağı ise kentın erkek tanrılarının

23 [kurba]n eder.

İmparatorluk dönemine ait olan fal metninde, *šınapši* yapısının *Tarhuntašša* kentinde yer aldığını görmekteyiz. Fırtına Tanrısının kızgınlığı ise fal aracılığıyla *šınapši* evinde sorgulanmaktadır.

KUB 5.20 (Güterbock vd., 2013, s. 375)

I

19 ... ^DU Éši-nap-ši-ia-aš-š[-a] I-NA URU ^DU-aš-ša

20 ku-iš-ki TUKU.TUKU-u-an-za ...

I

⁷ ^{siG}kišri-: Yünden yapılmış bir şey. Bkz. Ünal, 2016, s. 350.

⁸ ^{TÜG}kureššar: Kadın baş örtüsü, polos, yazma. Bkz. Ünal, 2016, s. 368.

⁹ ^(siG)tarपालa-: Yünden mamul bir giysi. Bkz. Ünal, 2016, s. 698.

¹⁰ *enumaššiya*-: Bariş, sakinleşme, yatışma, sulh. Bkz. Ünal, 2016, s. 109.

19-20 ... *Tarhuntašša* kentinde (yer alan) *šinapši* evinin Fırtına Tanrısı kızgın mıdır?

II. *Muwatalli*'nin *pihaššašši* Fırtına Tanrısına yaptığı dua metninde *šinapši*, bir satırda determinatifsiz, bir diğer satırda ise GIŠ determinatifiyle yazılmıştır. Laroche, *Kizzuwatna* kökenli bir terim olarak ele aldığı *šinapši*'nin tapınaklarla ilgili bir terminoloji olan Hititçe “*hिलammar*-kapı yapısı, propilon” ile eşit olduğunu belirtmiştir (Laroche, 1978-1979, s. 234; Naumann, 1985, s. 466; Singer, 1975, ss. 69-103; Ünal, 2016, s. 212, Tuncer, 2021, s. 403-432). *šinapši*'nin verilen tanımlarının birinde “tapınakta ritüel eylemlerin gerçekleştirildiği bir kapı yapısı” olarak kabul edersek işlediğimiz metinde *šinapši*'nin ağaçtan yapılmış kültürel bir kapı yapısı olduğunu söyleyebiliriz.

KUB 6.45 (Singer, 1996, ss. 12, 34)

I

62 [DU UR]U *Kum-ma-an-ni* D*Hé-pát* URU *Kum-ma-an-ni* DU *ši-na-ap-ši*

63 [DH]é-pát GIŠ *ši-na-ap-ši* DU HUR.SAG *Ma-nu-zi-ya* ...

I

62 *Kummani* kentinin Fırtına Tanrısı, *Kummani* kentinin Tanrıça *Hepat*'ı, *šinapši*'nin Fırtına Tanrısı

63 *šinapši* (kapısının?)'nin Tanrıça *Hepat*'ı, *Manuziya* Dağının Fırtına Tanrısı ...

Bayram ritüellerindeki Hurri tanrılarının listesini işleyen aşağıdaki metinde, *Šinapši* Dağı geçmektedir.

KBo 35.141 (Groddek vd., 2006, s. 167)

x+1 [] x x x x 'DINGIR^{MEŠ}' x[

2' [-]na HUR.SAG *ši-na-ap*[-*ši*

...

x+1 [] ... 'tanrılar' x[

2' [-] ... *Šinapši* Da[ğ]ı

...

Hititçe çivi yazılı belgelere göre, *Šinapši* Dağı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. III. *Hattušili* ve *Puduhepa* döneminde Hurri etkisi, Hitit dininde daha fazla belirginleşmeye başlamış ve *Kizzuwatna* ritüellerine göre *kaluti*/tanrılar dizisi *Tešup* ve *Hepat* olmak üzere iki gruba ayrılmıştır (Archi, 1992, ss. 12-13; Arıkan, 1998, s. 277). Aynı dönemde *Arinna*'nın Güneş Tanrıçası, Hatti memleketinde aynı isimle kalıyorken, Sedir Ülkesinde ise bu Tanrıça *Hepat* adını almaktadır (Metin için bkz. KUB 21.27 I 1-6. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Sürenhagen, 1981, ss. 108-109). Duplikat bir metin olan KBo 34.90'da geçen Sedir Ülkesinin erkek tanrıları ile *šinapši*'nin birlikte geçmesinden yola çıkılarak *Šinapši* Dağının *Kizzuwatna* bölgesinde yer aldığı ve *Amanos Dağları* ile eşitlenebileceği fikri öne sürülmüştür (Archi, 1992, ss. 12-13; Forlanini, 2000, s. 10 dipnot 9; Güterbock vd., 2013, s. 378). Yukarıda işlediğimiz KUB 6.45 numaralı metin ile diğer araştırmacıların fikirlerinden yola çıkarak *Šinapši* Dağının *Kizzuwatna* bölgesinde olduğunu düşünmekteyiz (Monte, 1992, s. 100; Monte ve Tischler, 1978, s. 259).

Ruhsal ve bedensel hastalıkların giderilmesi için yapılan *Ammihatna*, *Tulbi* ve *Mati* ritüelinde, *šinapši* evinin erkek ve kadın tanrıları için “*kupti*”nin *walh-* yapılması/vurulması söz konusudur. “*kupti*” kelimesi için çeşitli yorumlar yapılmıştır (Friedrich, 1952-1954, s. 117; Güterbock, 1975, s. 276; Haas ve Wäfler, 1974a, s. 218; Laroche, 1949, s. 17 dipnot 29; Lebrun, 1979, s. 157; Puhvel, 1997, s. 259; Sommer, 1940, ss. 24-28; Tischler, 1983, s. 642; Ünal, 2016, s. 366). Yazılıkaya'daki D kaya yarığında, arınma ritüeli sırasında yerleştirilmiş olması mümkün görülen çivilerle sabitlenmiş bir domuz embriyosu (Seeher, 2011, s. 157) ile Yazılıkaya A odasından B odasına ulaşan yol üstündeki kayada tespit edilen bölümde, kuş ve insan iskeletleri açığa çıkartılmış ve kuşlardan biri on dört bronz çiviyle yere sabitlenmiştir (Bittel, 1970, s. 109). Nuzi belgelerinde “*kupta mahāšu*” olarak karşımıza çıkan bu kelime grubu, Hititçe “*kupti walh-*” olarak yorumlanmak istenmiştir (Güterbock, 1975, s.

276; Laroche, 1949, s. 17 dipnot 29; Oppenheim, Reiner ve Biggs, 1971, s. 555). Akadça bir kelime olan *KUPTU* için Laroche, “temel çivisi”, Güterbock da “çivi²/tahta çivi” anlamını vermiştir (Mouton, 2008, ss. 87, 92). Bu değerlendirmelerden yola çıkarak çeşitli anlamlara sahip olan “*kupti*” kelimesinin *walh*-vurmak fiili ile bağlantısından dolayı “çivi” olarak yorumlamak istiyoruz. Ayrıca bu belgede *şinapši* yapısında hem erkek hem de kadın tanrıların olduğunu da açıkça görebilmekteyiz.

KBo 23.1+ (Strauß, 2006, ss. 261-262, 267)

I

53 *nu aš-ka-az II ku-up-ti-uš wa-al-ha-[(an-zi)]*

54 ŠA.BA I *ku-up-ti-in A-NA DINGIR^{MES} LU^{JMES} r^Eš-i-nap-ši-ya^r-[(aš)]*

55 I *ku-up-ti-in-ma A-NA DINGIR^{MES} MUNUS^{MES} Éš-i-nap-ši-ya-[(aš)]*

I

53 2 çiviye kapıdan (kapı yönünden) vuru[(rlar)].

54 1 çiviye *şinapši* evinin erkek tanrıları iç[(in)] (vururlar).

55 1 çiviye ise *şinapši* evinin kadın tanrılarına is[(e)] (vururlar).

Kuraklık için *Kummani* kentinin Fırtına Tanrısına dua eden II.*Muwatalli* inceleyeceğimiz metinde kuraklığın sebebinin babasının zamanında meydana gelen kültürlerin ihmaline ve o dönemki zenginliğin kötüye kullanılmasına bağlamaktadır. Böylece II.*Muwatalli*, kentlerdeki kültürleri yenilemek ve onların arasında bulunan *şinapši*'lerin temizlenmesi için tanrılara yemin etmektedir.

KBo 11.1 (Freu ve Mazoyer, 2008, s. 340; Lebrun, 1980, ss. 294-309; Singer, 2002, s. 84)

öy.

32 *ma-a-an-ma HUR.SAG-ma ku-iš-ki na-aš-ma ši-nap-ši šu-up-pa AŠ-RU ku-it-ki HUL-ah-ha-an nu A-NA^DU ar-ku-wa-^ret^r ki-nu-na-at k[a-a-ša]*

33 EGIR-pa SIG₅-ah-mi URU^{DIDLL.HI.A} a-ša-an-du-uš ku-i-e-eš ku-e-da-aš A-NA URU^{DIDLL.HI.A} ši-nap-ši e-eš-zi na-at^r ú^r-e-ha-an-zi x-[...]

34 *nu EGIR-pa šu-up-pi-ya-ah-hu-u-wa-ar ma-ah-ha-an na-at QA-TAM-MA EGIR-pa šu-up-pi-ya-ah-ha-an-zi*

35 *ma-a-an-na mar-ša-nu-wa-an ku-it-ki na-at še-^rek^r-kán-zi ma-ah-ha-an na-at QA-TAM-MA EGIR-pa šu-up-pi-^rya^r-[ah-ha-an-zi]*

36 *ma-a-an dan-na-ad-du-uš-ma ku-i-e-eš URU^{DIDLL.HI.A} ši-nap-ši ku-e-^rda^r-aš A-NA URU^{DIDLL.HI.A} e-eš-zi nu-uš-ma-ša-at x-[...]*

37 *nu a-pu-u-uš-ša QA-TAM-MA e-eš-šu-wa-an ti-an-zi ...*

öy.

32 Eğer herhangi bir dağ veya kutsal *şinapši* yeri herhangi bir şekilde kirlenmiş (ise) ve o Fırtına Tanrısına dua ettiyse, i[şte] şimdi onları (ben, majeste *Muwatalli*)

33 tekrar yerine koyacağım. (İçinde) oturlan kentleri, *şinapši*'ye sahip kentleri onları gezecekler. ... []

34 Yeniden temizleme (konusuna gelince), onları tekrar temizleyecekler.

35 Eğer herhangi bir şey kirlenmişse ve onu biliyorsanız, onları yeniden temiz[leyecekler].

36 Eğer terk edilmiş kentler, *şinapši*'ye sahip kentler onları ... []

37 ve onları aynı şekilde kutlamaya başlayacaklar. ...

İmparatorluk dönemine tarihlendirilen kehanet metni, Tanrıça *Hepat*'ın rüyasında birisiyle henüz inşa edilmemiş bir bina hakkında konuştuğuna dair bilgi vermektedir. Hitit kraliçesinin rüyası, *şinapši* yapısının inşasına yöneliktir (Mouton, 2007, s. 218). Dikkat çeken bir diğer nokta ise *Nerik* kentinde *şinapši* evinin bulunmasıdır.

KUB 22.65 (Sakuma, 2009, ss. 250-251)

ay.III

14 DINGIR^{LUM}-ya ku-it A-NA MUNUS.LUGAL Û-[it IQ-BI I-NA

15 É DINGIR^{LIM} ú-e-da-an-du na-^rat^r [
 16 MUNUS.^rLUGAL^r-ya ŠA MUNUS.LUGAL pi-an-^rta^r]-[
 17 ^rÉ-šī-nap^r-šī-ya ku-it I-NA^{URU}N[e-ri-ik
 18 ^rEGIR-pa^r [n]a^r-^rat^r-na-^ra-wis^r ú-^re^r-d[a-an-zi
 ...

ay.III

14 Tanrı, kraliçeye rüya[ile (şunu) söyledi: -de
 15 Tapınak inşa etsinler! Ve onu [
 16 kraliçe ve kraliçenin gitmi^rş^r [
 17 N[erik kentindeki ^rşinap^ršī evine
 18 ve o ^rtekrar^r inşa edil[mez.
 ...

Kizzuwatna topraklarına ait ritüel fragmanında, *Tešup* ve *Hepat* tanrı çiftinin oğulları olan Tanrı *Šarruma* için *şinapši* evinin karşısında kurban sunulmaktadır. Anlamı henüz tam olarak bilinmeyen Hurrice ritüel terimi *w/puri(ya)-*, Hititçe belgelerde bir kurban veya ritüelin adıdır (Haas vd., 1974b, ss. 101-102; Güterbock ve Hoffner, 1997, ss. 387b-388a). Bir diğer Hurrice ritüel terimi *keld-/kelt-* ise “sağlık, selamet; pankreas” (Ünal, 2016, s. 335) anlamlarına gelmektedir. Çivi yazılı belgelerden öğrendiğimiz kadarıyla *keldi* kurbanları için kuş, kuzu ve oğlaklar yakılmaktadır (Haas, 1994, s. 659).

KBo 17.69 (Haas, 1998, s. 75)

sağ sütun

7^r EGIR-an-da-ma^{LÚ}pa-ti-li-iš I MUŠEN.GAL
 8^r I^{NINDA}na-ah-hi-ti-in UP-NI IV^r NINDA.SIG Ì.GIŠ GEŠTIN te-pu
 9^r A-NA^DLUGAL-ma^Éšī-nap-šī-ya-aš IGI-an-da
 10^r wu^rri-ya ke-el-ti-ya šī-pa-an- ti
 ...

sağ sütun

7^r Daha sonra ise *patili-* rahibi bir büyük kuşu
 8^r 1 *nahhiti* ekmeği, avuç dolusu dört^r ince ekmeği, bitki yağı, az miktarda şarabı
 9^r Tanrı *Šarruma* için *şinapši* evinin karşısında
 10^r *wu^rriya kelti* kurbanı sunar.
 ...

“*Arzawa-Kizzuwatna* Ritüeller Kataloğu” (Miller, 2004, s. 30), ritüel tabletlerine farklı bir bakış açısı sağlamakta ve bu ritüellerin konuya veya kültürel çevreye göre arşivlenip kataloglandıklarını göstermektedir. KBo 31.6’da işlediğimiz kısımda yazarın adı ne yazık ki korunamamıştır. Metinde, *şinapši* evinin tanrıları bir şeye kızdığında ne yapılması gerektiğine dair açıkça bir bilgi olmasa da o durumda uygulanacak ritüele dair özet bilgi aktarılmaktadır.

KBo 31.6 (Miller, 2004, ss. 32-33; Wegner, 2002, s. 183)

ay.^r III

6^r [x TUP-PU INIM^{LÚS}]ANGA ma-a-an DINGIR^{MEŠ}É-šī-nap-šī-ya-aš ku-e-da-ni me-na-ah-ha-an-da
 7^r [TUKU.TUKU-an-]-te-eš nu kiš-an DÜ-an-zi

ay.^r III

6^r Ra[hibin sözlerinin ... tablet]: Eğer *şinapši* evinin tanrıları herhangi bir kimseye karşı
 7^r [öfkelenir]se şöyle yaparlar:

İmparatorluk dönemine tarihlendirilen bir metinde, *şinapši*'nin erkek tanrılarının güçlü olup karınlarının tok olmasına vurgu yapılmıştır. Metinde görüldüğü üzere, *şinapši* burada determinatifsiz geçmektedir.

KBo 34.90+ (Güterbock vd. 2013, s. 376a)

12' [DINGIR^{MEŠ} LÚ]^{MEŠ} *ši-nap-ši-ya-aš i[n-na-ra-u-wa-an-te-eš*

13' [*na-at-za*] *iš-pí-ya-an-du[-ni-in-kán-du*

...

12' *şinapši*'nin [erkek tanrı]ları g[üçlü (olsunlar)]!

13' [ve onlar] doy[sunlar]!

...

Tanrı *Hamišhara* ait ritüel metninde, ölü bir kimsenin *şinapši* evine gittiğini öğrenmekteyiz. Metinde geçen ölünün arasında bulunan tanrılar ile *şinapši* evinin yeraltı dünyasına ait olduklarını düşünebiliriz.

KUB 30.28+ (Arıkan, 2003, ss. 50-51; Otten, 1958, ss. 96-97)

ay.

1 [*nam*]-*ma-kán* ^{LÚ}*pa-a-ti-iš ku-iš šu-uh-hi še-er nu-kán É-ri kat-ta-a[n-da]*

2 *hal-za-a-i ak-kán-za ku-iš na-an-kán ŠUM-ŠU hal-zi-iš-ša-a-i ku<wa>-p[í-wa-ra-aš]*

3 *pa-it na-aš-kán* DINGIR^{MEŠ}-*aš ku-e-da-aš an-da nu a-pu-u-uš* DINGIR^{MEŠ} *kat-t[a-an ša-ra-a]*

4 *me-mi-iš-kán-zi I-NA É-ši-na-ap-ši-wa-ra-aš pa-it ...*

ay.

1 [Son]ra dam üzerinde duran *pati*- rahibi aşığ[ıya] eve

2 seslenir. Ölmüş olanı adıyla tekrar tekrar çağırır. “O ner[eye]

3 gitti?”. Onun (ölünün) aralarında bulunduğu tanrılar aşığ[ıdan yukarıya]

4 cevap verirler: “O *şinapši* evine gitti”. ...

Sonuç

“Kutsal bir alan, doğumhane, tapınak, *şinapši*- ağacı” vb. gibi çeşitli anlamlara sahip olan ^{(É)/(GIŠ)}*şinapši*- kelimesi hakkında daha önceki bilgiler ışığında çeşitli incelemeler yapılmıştır. *şinapši* kelimesinin Hurrice “iki, çift, ikinci” anlamına gelen *šin-* kökünden türetildiği ifade edilmektedir. Aynı zamanda bu kelimenin Nuzi belgelerinde dava ile ilgili konularda geçmesi ve Hurri kökenli Hititçe metinlerde ise bir yapıyı anlatmak için kullanıldığı görülmektedir. Hititçe çivi yazılı metinlerde *şinapši* kelimesi Hurrice ve Akadça “*hamri*, *hamarri*”, Luvice “*hamrit*”, Hititçe “*hamri*” kelimeleriyle geçmektedir. Ayrıca Tanrı *Tešup*'un tapınım yerlerinden olan *hamri* yapısı, Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri döneminden itibaren bilinmektedir. Orta Hitit dönemine tarihlendirilen bir metinde *şinapši* ve *hamri* kelimeleri birlikte geçmiştir. Ayrıca Hitit kralı *I.Hattušili*'nin yıllıklarında bahsedilen *Haššu(wa)* seferinde de *hamri* yapısının adı geçmiş ve bu yapı modelini *I.Hattušili*'nin *Haššu(wa)* seferinden getirdiği hakkında yorumlar yapılmıştır. Söz konusu bu yapının hukuki konularla bağlantısı olan bir kurum olduğu öne sürülmüş ve bu yapının kentin dışında yer aldığı ifade edilmiştir. Ayrıca *hamri* yapısında kuşların kurban edildiği de elde ettiğimiz diğer bilgiler arasında yerini almaktadır.

^{(É)/(GIŠ)}*şinapši*-'lerin arındırma ritüellerinde yer almasından dolayı bu yapılar kötülüğü uzaklaştırmaya hizmet eden ve şehrin dışında yer alan kutsal yapılardır. Hititçe çivi yazılı belgelere baktığımızda *şinapši*- yapılarının doğum ile bağlantısı bulunmaktadır. Anne adayları hem dini vazifelerini yerine getirmek hem de tanrının desteğini almak için *şinapši*- evinde bazı ritüeller gerçekleştirmektedir. Hamile kadınların işledikleri günahlardan arındırılması *şinapši*- evinde *patili*-rahibinin ettiği dualar sayesinde olmaktadır; ardından ise *şinapši*- evi temizlenmektedir. Ayrıca *şinapši*- evinde kuşların yakılması ritüeli ile kötülükler yeraltı dünyasına gönderilmiş; böylece günahlardan arınılmıştır. Kral-kraliçe çiftinin arındıkları mekânın *Kizzuwatna* kentinde bulunan Fırtına

Tanrısının tapınağında yer alan *şinapši-* yapısının olması ise bu yapının önemine dikkat çekmektedir. Hititçe bir metinde “GİS” determinatifi ile geçen *şinapši-*’nin Hititçe “*hıllammar/kapı yapısı, propilon*” ile eşit olduğunu kabul ettiğimiz takdirde ^(GİS)*şinapši-*’nin tapınakta ritüel eylemlerin gerçekleştirildiği kültürel bir “kapı yapısı” görevinde olduğunu düşünebiliriz. *Şinapši* Dağının *Kizzuwatna* bölgesinde olduğunu incelediğimiz çivi yazılı metinler sayesinde düşünmekteyiz; ancak kesin bir sonuç için daha fazla belgeye ihtiyacımızın olduğunu da belirtmek isteriz.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100’dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Archi, A. (1992). Substrate: Some remarks on the foundation of the West Hurrian pantheon. H. Otten, E. Akurgal, H. Ertem, A. Süel (Eds.), *Sedat Alp’a Armağan/Festschrift für Sedat Alp. Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp* içinde (ss. 7-14). Ankara: Anadolu Medeniyetlerini Araştırma ve Tanıtma Vakfı.
- Arıkan, Y. (1998). Hitit dini üzerine bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 365, 271-285.
- Arıkan, Y. (2003). Hitit çivi yazılı belgelerinde şuhha- “(Düz) dam, çatı” ve onun dinsel ve sosyal hayattaki yeri. *Anadolu Arşivleri/Archivum Anatolicum*, 6(1), 11-57.
- Beckman, G. M. (1983). *Hittite birth rituals* (Second Revised Edition). StBoT 29, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Beckman, G. M. (2014). *The babilili-Ritual from Hattusa (CTH 718)*. Winona Lake, Indiana: Penn State University Press.
- Bittel, K. (1970). *Hattusha. The capital of the Hittites*. Flexner Lectures, New York-Oxford: Oxford University Press.
- Devecchi, E. (2005). *Gli annali di hattuşili I nella versione accadica*. Pavia: Italian University Press.
- Erginöz, G. Ş. (1999). *Hititlerde anatomi ve tıp*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Freu, J., and Mazoyer, M. (2008). *L’apogée du nouvel empire hittite. Les Hittites et leur histoire*, Paris: Editions L’harmattan.
- Friedrich, J. (1952-1954). *Hethitisches wörterbuch. kurzgefasste kritische sammlung der Deutungen hethitischer wörter*. 1.-4. Lieferung, Heidelberg: Heidelberg Universitätsverlag, Carl Winter 1957.
- Forlanini, M. (2000). L’orizzonte geografico dei testi hittiti e le liste di evocazione, L. Milano, S. de Martino, F. M. Fales, G. B. Lanfranchi (Eds.), *Landscapes. Territories, frontiers and horizons in the Ancient Near East* in (pp. 9-20). Padova.
- Groddek, D., and Kloekhorst A. (2006). *Hethitische texte in transkription*. KBo 35, DBH-P 19, Wiesbaden: Harrassowitz.

- Güterbock, H. G. (1975). Yazılıkaya: Apropos a new interpretation. *Journal of Near Eastern Studies*, 34, 273-277.
- Güterbock, H. G., and Hoffner, H. A. (1997). *The Hittite dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*. Vol. P, fasc. 3: (UZU)pattar A to putkiya-, (CHD 4/3) Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago.
- Güterbock, H. G., Hoffner H. A., and van den Hout Th. P. J. (2013). *The Hittite dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*. Vol. Š, fasc. 3 (še- to šizišalla-), CHD S/3, Chicago: Institute for the Study of Ancient Cultures.
- Haas, V. (1998). *Die hurritischen ritualtermini in hethitischem kontext*. ChS 1/9, Roma: CNR-Istituto per gli Studi Micenei ed Egeo-Anatolici.
- Haas, V., and Wäfler M. (1974a). Yazılıkaya und der grosse Tempel, *Oriens antiquus*, 13, 211-226.
- Haas, V., and Wilhelm G. (1974b). *Hurritische und luwische Riten aus Kizzuwatna*. AOATS 3; Hurritologische Studien 1, Kevelaer - Neukirchen-Vluyn: Kevelaer: Butzon und Bercker - Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Haas, V. (1981). Nordsyrische und kleinasiatische Doppelgottheiten im 2. Jahrtausend. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 72, 5-21.
- Haas, V. (1994). *Geschichte der hethitischen religion*. Leiden: Brill.
- Haas, V. (2003). *Materia magica et medica hethitica: Ein Beitrag zur Heilkunde im Alten Orient*, Berlin: De Gruyter.
- Laroche, E. (1949). La bibliotheque de Hattusa. *Archiv Orientalní*, 17, 7-23.
- Laroche, E. (1960). Études hourrites. *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale*, 54, 187-202.
- Laroche, E. (1978-1979). *Glossaire de la langue hourrite*. 1: A-L; 2: M-Z, Index, *Revue Hittite et Asianique*, vol. 34-35, Paris: Klincksieck.
- Lebrun, R. (1977). Textes religieux hittites de la fin de l'empire. *Hethitica*, 2, 93-153.
- Lebrun, R. (1979). Les rituels d'Ammihatna, Tulbi et Mati contre une impureté = CTH 472. *Hethitica* 3, 139-164.
- Lebrun, R. (1980). *Hymnes et prières hittites*. *Homo Religiosus* 4, Louvain-la-Neuve: Centre d'Histoire des Religions.
- Melchert, H. C. (1993). *Cuneiform Luvian Lexicon*. *Lexica Anatolica* 2, Chapel Hill: Brill.
- Miller, J. L. (2004). *Studies in the origins, development and interpretation of the Kizzuwatna Rituals*. StBoT 46, Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
- Monte, G. F. del, and Tischler, J. (1978). *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte*. RGTC 6; TAVO Beihefte B 7, Wiesbaden: Ludwig Reichert.
- Monte, G. F. del. (1992). *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte*. Supplement, RGTC 6/2; TAVO Beihefte B 7/6, Wiesbaden: Ludwig Reichert.

- Mouton, A. (2007). *Rêves hittites. Contributions à une histoire et une anthropologie du rêve en Anatolie ancienne*. Leiden - Boston: Brill.
- Mouton, A. (2008). *Les rituels de naissance kizzuwatniens. Un exemple de rites de passage en Anatolie Hittite*. Paris: Universite De Strasbourg.
- Naumann, R. (1985). *Eski Anadolu mimarlığı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Oppenheim, A. L., Reiner, E., and Biggs, R. D. (1971). *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*. Vol. 8, K, (CAD 8), Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago.
- Otten, H. (1958). *Hethitische Totenrituale*. Institut für Orientforschung, Veröffentlichung 37, Berlin: Akademie Verlag.
- Puhvel, J. (1997). *Hittite etymological dictionary*. Vol. 4: Words beginning with K, Berlin - New York: Walter de Gruyter.
- Popko, M. (1978). *Kultobjekte in der hethitischen Religion (nach keilschriftlichen Quellen)*, Warszawa: Wydawn. Uniwersytetu Warszawskiego.
- Richter, T. (2012). *Bibliographisches glossar des Hurritischen*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Reyhan, E. (2016). Hitit arşivlerinde Kizzuwatna kökenli Tanrıları Çağırma Ritüelleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35, 1-38.
- Sakuma, Y. (2009). *Hethitische Vogelorakeltexste*. Teil 1: Untersuchung; Teil 2: Bearbeitung. Unpublished PhD Dissertation, Würzburg.
- Schwemer, D. (2001). *Wettergottgestalten Mesopotamiens und Nordsyriens im Zeitalter der Keilschriftkulturen: Materialien und Studien nach den schriftlichen Quellen*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Seeher, J. (2011). *Taşta Yontulmuş Tanrılar: Hitit Kaya Tapınağı Yazılıkaya*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Singer, I. (1975). Hittite ḫilammar and Hieroglyphic Luwian *ḫilana. *Zeitschrift für Assyriologie und (verwandte Gebiete)/vorderasiatische Archäologie*, 65, Leipzig; Weimar; Berlin, 69-103.
- Singer, I. (1996). *Muwatalli's Prayer to the Assembly of Gods through the Storm-God of Lightning (CTH 381)*. Atlanta, Georgia: Amer Society of Papyrologists.
- Singer, I. (2002). *Hittite Prayers*. (SBL Writings from the Ancient World 11), Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Sommer, F. (1940). Aus Hans Ehelolf's Nachlass. *Zeitschrift für Assyriologie und (verwandte Gebiete)/vorderasiatische Archäologie*, 46=Nf 12, 5-52.
- Strauß, R. (2006). *Reinigungsrituale aus Kizzuwatna. Ein Beitrag zur Erforschung hethitischer Ritualtradition und Kulturgeschichte*. Berlin-New York: Walter De Gruyter.
- Sürenhagen, D. (1981). Zwei Gebete Ḫattušilis und der Puduḫepa. Textliche und literaturhistorische Untersuchungen. *Altorientalische Forschungen*, 8, 83-168.
- Tischler, J. (1977-1983). *Hethitisches etymologisches glossar*. Teil 1, A-K. Innsbruck.

- Tischler, J. (2001). *Hethitisches handwörterbuch, Mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen*. Innsbruck.
- Tischler, J. (2008). *Hethitisches Handwörterbuch-Mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen*. 2., vermehrte und verbesserte Auflage, Innsbruck: Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck.
- Tischler, J. (2016). *Hethitische texte in transkription. KUB 56 und KUB 57, DBH 49*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Tuncer, H. (2021). Hititçe çivi yazılı metinlerde “Hilammar” yapısı. *Anadolu'nun Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*, İstanbul, 403-432.
- Ünal, A. (2003). Word Play in Hittite Literature?, *Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr. on the Occasion of His 65th Birthday*, Winona Lake, Indiana, 377-388.
- Ünal, A. (2016). *Hititçe Türkçe, Türkçe Hititçe Büyük Sözlük. Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luwicesi, Çivi Yazısı Luwicesi ve Palaca Sözlük Listeleriyle Birlikte/Grand Dictionary of Hittite-Turkish, Turkish-Hittite alongside with Word Lists of Hattian, Hurrian, Hieroglyphic and Cuneiform Luwian and Palaic*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Wegner, I. (2002). *Hurritische Opferlisten aus hethitischen Festbeschreibungen*. Teil II: Texte für Teššub, Hebat und weitere Gottheiten, (ChS I/3-2), Roma: Istituto di studi sulle civiltà dell'Egeo e del Vicino Oriente.
- Wilhelm, G. (1994). *The Hurrians*, (translated from German by J. Barnes). Warminster: Aris and Phillips.

Extended Abstract

Introduction

According to the Hittite cuneiform sources we have analysed in this study, the structure (É)/(GIŠ)šınapši- is generally referred to as “a sacred area, a building, a maternity home, a temple, a gate structure where ritual actions were performed”. The word šınapši-, derived from the Hurrian root šin- (two, double, second), is used in Nuzi sources in matters related to litigation, while in Hittite sources it is used to describe a building.

In Hittite cuneiform documents, there are Hurrian and Akkadian words such as “*hamri*, *hamarri*”, Luwian “*hamrit*”, and Hittite “*hamri*”, which occur with *šınapši*. In addition, the *hamri* structure, one of the places of worship of the god *Tešup*, has been known in Anatolia since the Old Assyrian Trade Colonies period. This structure was later regarded as sacred throughout the Hurri lands and Babylonia. *hamri* is also used in the meanings of “*Hurri* cult place, sacred area, cult house”. In Hittite cuneiform documents, the word *šınapši* is associated with the *hamri* structure (Hurri cult site, sacred area, cult house), which was a sacred place in all Hurri lands and Babylon. Both *šınapši* and *hamri* structures are said to be sacred structures that serve to ward off evil and are located outside the city.

It is thought that birds are burnt in the *šınapši*-structure to purify from sin and thus the pollution is sent underground. It is known that the king and queen purified in the *šınapši*-structure in the temple of the Storm God in *Kizzuwatna*. Sacrifices were also offered to male and female gods in the *šınapši* houses of the Storm God and Goddess *Hepat*. The cult object *šehelliški* and *gangati* plant are offered to the *šınapši* house. The purification of pregnant women who are about to give birth is performed by the *patili*-priest in the *šınapši* house. After the rituals performed in this building, the *šınapši* house is cleaned, considering that the building is polluted.

In a ritual for the cure of mental and physical illnesses, *walh*-making/striking of *kupti* for the male and female deities of the house of *šınapši* is involved. The Akkadian word *KUPTU* is translated as “foundation nail, nail/wooden nail”, thus linking it with the Hittite verb *walh*-/to strike and suggesting that the word *kupti* may mean “nail”.

The word *šınapši* is also mentioned as a mountain name in Hittite sources. Although there is not enough information about Mount *Šınapši*, it is thought that Mount *Šınapši* is located in the *Kizzuwatna* region and can be equated with the Amanos Mountains based on the mention of the word *šınapši* together with the male gods of the Cedar Country.

The sacrifice offered in front of the *šınapši* house for the god *Šarruma*, the son of god *Tešup* and goddess *Hepat*, emphasizes the importance of this house. Due to the protective properties of the male gods of the house of *šınapši*, special attention was paid to the honoring of male gods. There are texts indicating that the *šınapši* house is related to death. Thus, this structure can be associated with the underworld.

Purpose and Method

In this study, we will present new information about the origin and meaning of the word *šınapši*-, which appears with different determinatives (É and GIŠ) in Hittite cuneiform texts, the Hittite cuneiform text places where the word occurs, and the meaning of the word according to these text places, in addition to the information obtained so far. The meaning and function of the word *šınapši*-, which is analyzed through Hittite cuneiform texts, will thus be better understood.

The Hittite cuneiform texts in which the word *šinapši-* occurs were first collected. Then, the subjects of these cuneiform texts were determined, transcriptions and translations of these texts were made, and comments on the word *šinapši-* were made based on the analyzed Hittite texts.

Conclusion

Various studies have been conducted on the word ^{(É)/(GIŠ)}*šinapši-*, which has various meanings such as “a sacred area, maternity home, temple, *šinapši*-tree”. It is stated that the word *šinapši* is derived from the Hurrian root *šin-*, which means “two, pair, second”. At the same time, it is observed that this word is used in Nuzi documents in matters related to litigation and in Hittite texts of Hurri origin to describe a building. In Hittite cuneiform texts, the word *šinapši* appears with the words “*hamri, hamarri*” in Hurrian and Akkadian, “*hamrit*” in Luwian, and “*hamri*” in Hittite. In addition, the *hamri* structure, one of the places of worship of the god *Tešup*, has been known in Anatolia since the Old Assyrian Trade Colonies period. In a text dated to the Middle Hittite period, the words *šinapši* and *hamri* appear together. In addition, the name of the *hamri* structure is also mentioned in the annals of the Hittite king *Hattušili I*. The *Haššu(wa)* expedition mentioned in the annals of the Hittite king *Hattušili I*. and it has been interpreted that *Hattušili I*. brought this building model from the *Haššu(wa)* expedition. It has been suggested that this building was an institution related to legal matters and it was stated that this building was located outside the city. In addition, it is also known that birds were sacrificed in the *hamri* structure.

Since ^{(É)/(GIŠ)}*šinapši*-s are involved in purification rituals, these buildings are sacred structures located outside the city that serve to ward off evil. According to Hittite cuneiform documents, *šinapši*-structures are associated with childbirth. Expectant mothers perform some rituals in the *šinapši*-house both to fulfill their religious duties and to receive the support of the god. Pregnant women were cleansed of their sins in the *šinapši*-house by the prayers of the *patili*-priest, after which the *šinapši*-house was cleaned. In addition, the ritual of burning birds in the *šinapši*-house sends the evil to the underworld, thus cleansing the house of sins. The fact that the place where the king-queen couple was purified was the *šinapši*-structure in the temple of the Storm God in *Kizzuwatna* draws attention to the importance of this structure. If we accept that *šinapši-*, which is mentioned with the determinative “GIŠ” in a Hittite text, is equal to the Hittite “*hिलammar*/door structure, propylon” we can think that ^(GIŠ)*šinapši-* served as a cultic “door structure” where ritual actions were performed in the temple. The cuneiform texts we analyzed suggest that Mount *Šinapši* is located in the *Kizzuwatna* region; however, we would like to point out that we need more documents for a definitive conclusion.

Yükseköğretim Kurumlarında Mantar Yönetim Anlayışının Bireysel Yenilikçiliğe Etkisi Üzerine Bir Araştırma

Erol TEKİN
Kastamonu Üniversitesi
etekin@kastamonu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-1166-7671

Kazım Yasin ÖZBEY
Kastamonu Üniversitesi
kyozbey@kastamonu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8902-5145

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1348436
Geliş Tarihi: 23.08.2023	Revize Tarihi: 02.02.2024
	Kabul Tarihi: 20.03.2024

Atf Bilgisi

Tekin, E. ve Özbey, K. Y. (2024). Yükseköğretim kurumlarında mantar yönetim anlayışının bireysel yenilikçiliğe etkisi üzerine bir araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 76-95.

ÖZ

Örgütlerde yenilik kapasitesi yüksek olan çalışanlar daha fazla sorumluluk ve risk alarak yeni fikirler üretme arayışındadırlar. Bu tarz çalışanlar sayesinde meydana getirilecek yenilikler örgütün gelişimini sağlamakta ve etkinliğini arttırmaktadır. Bilimsel bilginin yoğun olarak üretildiği üniversitelerde bireysel yenilikçilik eğilimi yüksek çalışanların varlığı önem arz etmektedir. Çalışanların bireysel açıdan yenilikçi yönlerini göstermeleri ya da geliştirmeleri ise yöneticilerin yönetim tarzları ile ilişkilidir. Günümüz bilgi ve teknoloji çağında bu ilişkinin güçlü iletişim ve bilgi paylaşımı ile sağlanması mümkündür. Çünkü insan konuşan, ilişki kuran ve iletişimini yöneten sosyal bir varlıktır. Temelini insan yetiştirme nin oluşturduğu üniversite gibi eğitim kurumlarında mantar yönetiminin, asimetrik bilgi nedeniyle bu iletişimi zayıflatığı ve yenilikçilik eğilimini azalttığı söylenebilir. Bu kapsamda araştırmanın temel amacı, üniversitelerde mantar yönetim anlayışının çalışanların bireysel yenilikçiliği üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışmanın evrenini Türkiye'de faaliyet gösteren devlet üniversitelerinde çalışan akademik personeller oluşturmaktadır. Veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Elde edilen veriler yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Analiz bulgularına göre mantar yönetim anlayışı çalışanların yeniliğe olan direncini arttırmakta ve yeniliğe açıklığını azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mantar yönetimi, bireysel yenilikçilik, yükseköğretim kurumları.

A Study On The Effect Of Mushroom Management Approach On Individual Innovation In Higher Education Institutions

ABSTRACT

Employees with high innovation capacity in organizations develop new ideas by taking more responsibility and risk. Innovations that emerge thanks to these employees increase growth and efficiency. The presence of employees with high individual innovation is important in universities where scientific knowledge is produced intensively. The personal innovativeness of the employees is directly related to the management styles of the managers. In today's information and technology age, realizing this relationship with sound communication and information sharing may be possible. Because a human is a social being who speaks, establishes relationships, and manages communication. It can be said that mushroom management in educational institutions such as universities, where educating people is the basis, weakens this communication due to asymmetric information and reduces the tendency for innovation. This study aims to reveal the effect of the mushroom management approach on academicians' perceptions of individual innovativeness. The study population consists of academic staff working in state universities operating in Turkey. The data was obtained through questionnaires. The data were analyzed by structural equation model. According to the analysis results, the mushroom management approach increases the employees' resistance to innovation and decreases their openness to innovation.

Keywords: Mushroom management, individual innovation, higher education institution.

Giriş

Bilgi, iletişim ve teknoloji çağı olarak adlandırılan bu çağda her geçen gün bilimsel bilginin önemi artmakta ve değişim oldukça hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu değişimin oluşturduğu ihtiyaçlar çeşitlenmekte ve karşılanması için hızlı hareket edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle ortaya çıkan ihtiyaçların doğurduğu beklentileri karşılayabilecek yeni fikirlerin ortaya çıkması

beklenmektedir. Değişen ihtiyaç ve beklentileri karşılayabilmek adına örgütlerdeki her kademe çalışanın kendisini sürekli yenilemesi ve bireysel yenilikçiliğini ön plana çıkarması bir gerekliliktir (Baksi, Sürücü ve Kurt, 2020). Bu minvalde üniversiteler bilimsel bilginin yoğun şekilde üretildiği ve yenilikçiliğe dönüştürülmesinin beklendiği kurumlardır. Öyle ki, rekabetçiliğin her geçen gün artarak yoğunlaştığı ve bilgiye dayalı üretimin önem kazandığı böyle bir çağda bilimsel araştırma maliyetlerindeki artış, devletin üniversitelere sağladığı fonlardaki görece düşüş ve eğitim faaliyetlerinin kitleleşmesi ile birlikte üniversitelerdeki değişimi de kaçınılmaz kılmıştır (Lazzeroni ve Piccaluga, 2003). Söz konusu rekabet ortamı üniversiteleri potansiyeli yüksek, değişime ayak uyduran yenilikçi bakış açısına sahip akademik personellere sahip olmaya itmektedir. Çünkü günümüzde yeniliğin örgütler için rekabet avantajı sağlayan önemli bir silah olduğu söylenebilir. Son yıllarda üniversitelerin; akademik yayımlar, öğrenci sayıları ve fiziki olanaklar gibi eğitim ve araştırma odaklı değişkenlerin yanı sıra ulusal ya da uluslararası patentler, endüstriyel tasarımlar ve faydalı modeller gibi yenilikçilik odaklı değişkenler çerçevesinde değerlendirilmeye başlandığı da görülmektedir (Uslu, Çalıkoglu, Seggie ve Seggie, 2020). Bunun yanında yenilikçilik ve Ar-Ge faaliyetlerinin arttırılması, özellikle akademik çalışanların yeni fikirler üreterek buluşlarını kuluçka merkezlerinde ticarileştirmesine imkân sunmaktadır (Tekin, 2021).

Yenin ve yenilikçiliğin ön plana çıktığı böyle bir dönemde eğitim ve araştırma odaklı geleneksel üniversite modelinden riski yönetebilen, yenilikçi düşünebilen, iş birliğine yatkın, girişimci ve süreç odaklı bireylerin tercih edildiği üniversite modeline doğru bir geçiş yaşanmaya başlanmıştır (Tekin, 2021). Bu nedenle üniversitelere yüklenen girişimci üniversite misyonu yenilikçi bakış açısının kazanılması adına önemli bir fırsattır. Fakat yeniğin ortaya çıkabilmesi yalnızca yenilikçi bir ortamda mümkün olabilecektir. Böyle bir ortamın sağlanarak geliştirilmesini mümkün kılacak olanlar ise özellikle stratejik düşünen lider özellikli yöneticilerdir (Öner ve İşçan, 2021). Ayrıca yeniliğin ortaya çıkarılması kadar stratejik anlamda sürdürülebilirliğinin sağlanması da önem arz etmektedir. Bunun için çalışanların yenilikçi davranışlara yönlendirilerek teşvik edilmesi gerekmektedir (Turgut ve Beğenirbaş, 2013). Bu açıdan bakıldığında yenilikçilik anlamında en önemli kurumlardan bir tanesi olan üniversitelerde yöneticilerin katılımcı, etkileşimci, demokratik ve vizyoner liderlik tarzları gelişmiş olsa da çalışanların bireysel yenilikçiliklerinin çok fazla gelişmediği düşünülmektedir. Çünkü üniversitelerde var olan Teknoloji Geliştirme Bölgeleri ve Teknoloji Transfer Ofisleri akademisyenlerin bireysel yenilikçiliklerini geliştirerek yenilikçi kapasitelerini ortaya çıkaracak ve yenilikçi fikirlerini ticari değere dönüştürebilecek ortamları sunmasına rağmen (Atay, 2004; Keleş ve Tunca, 2010), toplumun genelinde olduğu gibi yeniliğe karşı bir direncin olduğu söylenebilir (Mulgan, 2006).

Örgütler yenilikçilik kapasitesi yüksek çalışanlar ile çalıştıklarında onların daha fazla sorumluluk ve risk alma gayreti sayesinde yeni fikirler üretme olasılıkları daha yüksek olacağı söylenebilir. Kamu ya da özel sektörde bu tarz çalışanlar sayesinde meydana gelecek yenilikler hem örgütün gelişimini sağlamakta hem de başarısını arttırmaktadır (Erdem, Gökdeniz ve Met, 2011; Gürkan ve Gürkan, 2017). Bu nedenle özellikle yenilikçilik konusunda bilimsel bilginin yoğun olarak üretildiği üniversitelerde bireysel yenilikçilik eğilimi yüksek çalışanların varlığı önemlidir. Çalışanların bireysel açıdan yenilikçilik yönlerini göstermeleri ya da geliştirmeleri ise yöneticilerin yönetim tarzları ile doğrudan ilişkilidir (De Jong ve Den Hartog, 2007; Parzefall, Seeck ve Leppänen, 2008; Şentürk, Durak, Yılmaz, Kaban, Nesimi ve Aynur, 2016). Bu ilişkinin güçlü iletişim ve bilgi paylaşımı ile sağlanması önem arz etmektedir. Çünkü insan konuşan, ilişki kuran ve iletişimini yöneten sosyal bir varlıktır. Fakat son yıllarda ortaya çıkan bazı yöneticilik tarzları bu ilişkinin artmasına dikkat çekerken bazıları ise verimlilik odaklı yaklaşarak iletişim ve bilgi paylaşımının azalmasına vurgu yapmaktadır. Weber'in bakış açısı evrensel genel yasaların sosyal bilimlerde arzu edilen bir durum olmadığına dikkat çekmektedir. Çünkü sosyal bilimlerde genel yasaların açıklayıcı fonksiyonları yoktur (Yılmaz ve Yazıcı, 2017). Bu nedenle sosyal bilimlerde tek bir doğrunun olmaması aynı yönetim tarzlarının bile farklı ortamlarda farklı sonuçlar doğurabileceğine işaret etmektedir.

Bu yönetim tarzlarından bir tanesi olan mantar yönetimi bilgi, iletişim ve teknoloji çağında çalışanlar için gerekli ortamı hazırlayan fakat asimetrik bilgi paylaşımı ile başarıya ulaşabileceğini

ifade eden bir anlayış sunmaktadır. Son yıllarda sıklıkla çalışılan bir yönetim anlayışı olan mantar yönetimi, mantarların yetiştirilme metaforundan yola çıkılarak yönetim literatürüne girmiş bir kavramdır (Kılıç, 2015; Kılıç ve Olgun, 2017; Tekin ve Birincioğlu, 2017; Ulukapı Yılmaz, 2022). Bu metafora göre yöneticiler çalışanlarını mantar yetiştirirken olduğu gibi karanlıkta bırakarak ve onlara iş ortamı için gerekli temel unsurları sağlayarak verimlerinin artacağını düşünmektedirler (Kılıç, 2015). Bu yönetim anlayışı esasında yöneticilerin ellerinde bulunan gücü ya da bilgiyi tek merkezde tutma isteği ile hareket ettiklerini göstermektedir (Tekin ve Birincioğlu, 2017). Bu nedenle Mar'a (2011) göre, mantar yönetim anlayışını benimseyen yöneticilerin çalışanlarına düzenli bir bilgi akışı sağlamadıkları, bilgi asimetrisi oluşturdukları ve karar alma süreçlerinde fikir alışverişinde bulunmadan karar verme eğiliminde olabildikleri ifade edilmektedir (Tekin ve Birincioğlu, 2017). Bu tarz yöneticiler çalışanlarca sorgulanmayı ya da eleştirilmeyi istememekte ve değişimden uzak durmaktadırlar. Böyle bir ortamda çalışanların yaratıcılıktan uzak bir ortamda yenilikçi katkıları olmadan mekanik bir şekilde çalışmaya devam etmeleri söz konusudur (Yorgancıoğlu Tarcan, Erigüç, Kartal, Koca ve Karahan, 2021). Öyle ki, mantar yönetimi anlayışına sahip yöneticiler çalışanın mevcut süreç üzerine odaklanmasını talep ederken yaratıcı bir bakış açısına sahip olmaları ile ilgilenmemektedir (Akduru ve Arslantaş 2021). Ayrıca mantar yönetim anlayışına sahip yöneticilerin değişime kapalı bakış açılarının yenilikçiliği engellediği de söylenebilir (Çınar ve Toker, 2019).

Bu bağlamda ülke geleceğini inşa eden üniversitelerde mantar yönetiminin benimsenmesinin yeni proje geliştirme, ekonomik ve sosyal kalkınma odaklı yenilikler üreterek inovasyon yapma noktasında oluşturduğu etki merak edilmektedir. Dolayısıyla, böyle bir ortamda gelişme kaydedilmek isteniyorsa bilgi asimetrisinin azaltılması, açık iletişim kanallarının kullanılması ve adil bir yönetim mekanizmasının oluşturulması gerektiği düşünülmektedir (Tekin ve Birincioğlu, 2017). Tam da bu noktada, bu çalışma “üniversitelerde mantar yönetim anlayışının bireysel yenilikçilik eğilimi üzerinde etkisi var mıdır?” temel araştırma sorusundan hareketle kurgulanmıştır. Bu araştırma sorusu bağlamında araştırmada, bilgi, iletişim ve teknoloji çağında çalışanları için gerekli ortamı hazırlayan fakat bilgi saklayarak başarıya ulaşılabileceğini ifade eden mantar yönetim anlayışının akademisyenlerin bireysel yenilikçiliğe açıklığı ya da dirençleri üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu açıdan söz konusu araştırma bilimsel bilgi çerçevesinde yeni fikirlerin üretilmesine imkân sağlaması beklenen üniversitelerde bireysel yenilikçiliğin yöneticiler tarafından nasıl desteklenebileceğini göstermesi açısından alan yazına katkı sunan bir çalışmadır.

Alan yazında örgütlerde yenilikçilik faaliyetlerinin gerçekleşmesinde yöneticilerin karakteristik özelliklerinin etkili olduğu kabul edilmektedir (Şentürk vd., 2016). Çünkü yenilikçi fikirler tasarlama, yaratıcı olma ve risk alma becerilerini geliştiren özelliklere sahip yöneticiler aynı zamanda kuruluşlardaki yenilik süreçlerini de kolaylaştırabilir (Howell ve Avolio, 1989). Bu nedenle örgütlerde yönetici pozisyonunda bulunanların tutum ve davranışları örgütün amaçlarına ulaşma konusunda çalışanları harekete geçirmesi ve örgütün yaratıcılık düzeyini etkilemesi açısından önemlidir. Van der Panne, Van der Beers ve Kleinknecht (2003), yenilikçiliğin başarısı üzerine yaptıkları çalışma sonucunda başarılı bir yenilikçilik için örgütte bulunması gereken bazı özelliklerin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu özelliklerden biri de yöneticilerin yönetim ve liderlik tarzları olarak dikkat çekmektedir. Yeniliğin başarıyla sonuçlanması için, yenilik sürecinde yeniliklere açık ve yetenekli yöneticilerin örgütte bulunmasının son derece önemli olduğu ifade edilebilir (Aragón-Correa, García-Morales ve Cordón-Pozo, 2007). Kısacası yöneticilerin örgüt içerisinde çalışanlara ve yenilik sürecine liderlik edebilecek özellikleri taşıması gerekmektedir. Bu minvalde yöneticilerin örgütlerinde yeniliği teşvik etmeleri için çalışanlarını motive etmesi ve üretken olmayı destekleyecek tutumlar içerisinde olmaları beklenmektedir (Yılmaz ve Karahan, 2010). Bu tutumları ile yöneticilerin örgüt içerisinde yenilikçi bir kültürün oluşmasına katkı sağlayabilecekleri söylenebilir.

Yerli ve yabancı alan yazın incelendiğinde yönetici pozisyonunda bulunanların sergileyecekleri yönetim ve liderlik tarzları ile yenilikçilik arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalara (Pieterse, Van Knippenberg, Schippers ve Stam, 2010; Göral, 2012; Bozkurt ve Göral, 2013; Şentürk vd., 2016; Düger, 2020; Akay ve Çetin Gürkan, 2021) rastlamak mümkündür. Bu çalışmalar incelendiğinde çalışanlara belli fırsatları sunan etik, dönüşümcü, vizyoner, etkileşimci ve katılımcı yönetim gibi modern yönetim tarzlarının çalışanların yenilikçiliği üzerinde çoğunlukla olumlu bir etki

biraktığı; otokratik yönetim gibi daha klasik yönetim tarzlarının ise çalışanların yenilikçiliği üzerinde olumsuz bir etki bıraktığı gözlemlenmiştir. Bu noktada son yıllarda yönetim literatürüne giren mantar yönetim anlayışı ile ilgili kavramsal değerlendirmelere ve örgütsel davranışın farklı konuları arasındaki ilişkilere odaklanıldığı görülmekte iken (Kılıç, 2015; Kılıç ve Olgun, 2017; Tekin ve Birincioğlu, 2017; Kahya ve Ceylan, 2019; Külekci, Özbozkurt ve Bahar, 2020; Yorgancıoğlu Tarcan vd., 2021; Akduru ve Arslantaş, 2021; Çetinkaya ve Altıntaş, 2021; Osmanoğlu ve Üzüm, 2021; Mumcu ve Aras, 2021; Öztürk ve Aras, 2021; Çetin, 2021; Gündüz ve Özyer, 2022; Günaltay, Işıkçelik ve Durur, 2022; Özel ve Kalfaoğlu, 2023; Yalap ve Poyraz, 2023) bu yönetim anlayışının çalışanların yenilikçilik kapasitesi üzerindeki etkisini ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat alan yazında mantar yönetiminin bazı alt boyutlarının yenilikçilik üzerine etkisi olduğuna dair çalışmalara ise rastlamak mümkündür. Bu alt boyutlardan bir tanesi olan bilgi paylaşımının yenilikçilik üzerine etkisi olduğu iddia edilmektedir. Öyle ki, yenilik ortaya çıkarabilmek ya da geliştirilebilmek için örgütün bilgi kapasitesinin artırılarak bilginin örgüt içerisinde yaygınlaştırılması gerekmektedir (Kermally, 2004). Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmalardan bir tanesinde Lundvall ve Nielsen'e (2007) göre bilgi paylaşımı örgütlerin yeni iş faaliyetleri ile yenilikçilik aktiviteleri üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Demirel ve Seçkin (2008) çalışmalarında bilgi ve bilgi paylaşımının yenilikçilik üzerine etkisine kavramsal bir bakış açısı getirmişlerdir. Benzer şekilde Kayapalı Yıldırım (2020), bilgi paylaşımının yenilikçi iş davranışına etkisine değinmiştir. Çalışmada sonucunda açık ya da örtülü bilgi paylaşımının örgütlerde yenilikçi iş davranışlarını olumlu etkilediğini tespit etmiştir.

Mantar yönetiminin diğer bir boyutu olan iletişimin de yenilikçilik üzerindeki etkisine işaret eden çalışmalar söz konusudur. Kanter (1982) gerçekleştirdiği öncü çalışmada bilgi akışı, iletişim ve yenilikçilik ilişkisini ele almıştır. Araştırma sonucunda örgüt birimlerinin arasındaki bilgi akışının ve bölümler arası iletişimin artmasının yenilikçiliği arttırdığı bulgusuna ulaşmıştır. Ona göre yenilik sürecinde iletişim ve bilgi alışverişi önemli role sahiptir. Monge, Cozzens ve Contractor (1992) çalışmalarında çalışanlar ile yönetim arasındaki iletişim sürecinin yenilikçilik üzerindeki etkisini ele almışlardır. Elde edilen bulgular çalışanların sağlıklı bir iletişim aracılığıyla bilgiye ulaştıklarında yenilikçilik sürecinin kolaylaştığına işaret etmektedir. Başka bir çalışmada örgütsel iletişimin çalışan ve yönetici arasındaki güveni artırarak yenilik süreçlerinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesine imkân sunduğu vurgulanmıştır (Zerfass ve Huck, 2007). Benzer şekilde Timuroğlu ve Yılmaz (2021) örgütsel iletişimin örgütsel yenilikçilik üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu araştırma sonucunda iletişimin örgütsel yenilikçilik üzerinde etkisini tespit etmişlerdir.

Mantar yönetiminin bir diğer alt boyutu olan katılımcı yönetimin de yenilikçilik üzerindeki etkilerinden söz eden çalışmalar mevcuttur. Katılımcı liderlik tarzını benimseyen yöneticilerin yetkilerini takipçileri ile paylaşan, örgütün amaçlarını takipçilerinin katılımı ile belirleyen bir tarz benimsedikleri ifade edilmektedir (Guastello, 1995). Katılımcı yönetim anlayışını benimseyen yöneticiler karar verme sürecinde çalışanların fikirlerini ve önerilerini dikkate alır ve çalışanları kararlara destek verme noktasında teşvik etmektedirler (House, 1996). Bu minvalde Axtell vd. (2000), tarafından yapılan çalışmada üretim işletmelerinde yenilikçiliği artırmak için ekip desteği ve katılımcı bir yönetim anlayışı ile karar verme sürecine çalışanların katılımının etkisinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Odoardi, Montani, Boudrias ve Battistelli (2018) de ekip çalışması, bilgi paylaşımı ve katılımcı yönetimin, ekip vizyonunu şekillendirdiğini ve yenilikçiliğe etkili bir şekilde katkıda bulunduğunu belirtmişlerdir.

Mantar yönetim anlayışının bir diğer boyutu olan güç kaybı endişesi ise otokratik yönetim tarzı ile benzerlik taşımaktadır. Çünkü otokratik yönetim anlayışının hâkim olduğu örgütlerde yetkinin merkezileştiği ifade edilebilir. Yani yönetici gücünü kaybetmek istememektedir. Bozkır ve Şakar'a (2022) göre mantar yönetimi gizliliği, kapalı iletişimi, sıkılaştırılmış denetimi, katı bir hiyerarşiyi benimseyen özellikleri ile otokratikleşmiş bir yönetime yakın görünmektedir. Böyle bir yönetim tarzında kararlar liderler ya da yöneticiler tarafından verilmekte ve bu nedenle kararlar hızlı alınmaktadır. Fakat yöneticiler astlarının fikirlerini alma konusunda isteksiz davranmakta, tüm kararları kendisi vermek isterken yetki ve sorumluluk da tamamen yöneticinin kendisinde bulunmaktadır. Bu yetki ve sorumluluk astlarla paylaşılmamaktadır (Serinkan, 2008). Bu açıdan

otokratik yönetim tarzının problem çözmede yaratıcı fikirlerin kullanılmasını engellediği söylenebilir. Demokratik liderlik tarzında ise bu durumun tam tersi söz konusudur. Özellikle yenilikçi organizasyonlarda, demokratik liderlik tarzının astlara daha fazla özerklik ve yaratıcılık sağladığı iddia edilmektedir (Todorova ve Vasilev, 2017). Bu nedenle demokratik yönetim tarzının insanlara daha fazla odaklandığını ve grup içinde daha fazla etkileşim olduğu öne sürülmektedir (Bhatti, Maitlo, Shaikh, Hashmi ve Shaikh, 2012). Bu kapsamda Topal ve Güllü (2021), gerçekleştirdikleri çalışmada otokratik liderlik biçimi ile inovasyon arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu amaçla yaptıkları korelasyon analizi sonuçlarına göre otokratik yönetim tarzı ile inovasyon arasında pozitif yönde, orta düzeyde, anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Huhtala, Ketola ve Parzefall (2006) ise çalışmalarında, bürokratik yönetim tarzının çalışanların özgürlüğünü engellediğini ve sonuç olarak yenilikçi davranışı engellediğini ileri sürmüştür. Bosio (2013), demokratik bir yönetim tarzına sahip yönetici ya da liderlerin, yenilikçi kişilik özelliklerinin tüm boyutlarına sahip olduğunu belirtmektedir. Hernon ve Rositer (2007), demokratik yönetim anlayışının var olduğu ortamların çalışanların daha yaratıcı ya da yenilikçi olmasına neden olduğunu bildirmişlerdir. Amanchukwu, García-Morales ve Cordon-Pozo (2015) de çalışmalarında demokratik yönetim anlayışına sahip yöneticilerin nihai kararları verdiklerini ancak ekip üyelerini karar verme sürecine dâhil ettiklerini belirterek, yenilikçiliği teşvik ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca bu tarz liderliğin çalışanların becerilerini geliştirmeye yardımcı olduğunu vurgulamışlardır. Hacicaferoğlu (2023) ise, gerçekleştirdiği çalışmada otokratik ya da bürokratik yönetimin yenilikçi iş davranışları üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığını tespit etmiştir.

Bu çalışmaların çoğunluğunda yöneticilerin modern liderlik tarzları ile çalışanlarına yaklaştıklarında örgütlerde inovasyon süreçleri üzerinde çoğunlukla olumlu etki olduğu, geleneksel yönetim tarzları ile çalışanlarına yaklaşıldığında ise olumsuz bir etki olduğu yönündedir. Fakat unutulmamalıdır ki yenilikçiliği etkileyen liderlik ya da yönetim tarzları çalışanların yenilikçiliğe olan direncini de arttırıyorsa bir sorun olarak ifade edilebilir. Çünkü modern liderlik yaklaşımlarını benimseyen bir yönetici yenilikçi bakış açısına sahip bir çalışanın yenilikçi bakış açısının gelişmesine yönelik fırsatlar sunabilecektir. Öyle ki, çalışanın bireysel anlamda sahip olmadığı yenilikçi bakış açısını geliştirme konusunda onunla iletişim kurma, bilgi paylaşımında bulunma gibi yol ya da yöntemler ile çalışana yaklaşmak durumunda kalacaktır. Aksi durumda yenilikçilik konusunda istekli olan bir bireyin ya da yenilikçi bakış açısına sahip olan bir çalışanın önünü açacak fırsatlar sunmayan yöneticiden daha tehlikelisi ise çalışanda yenilikçiliğe karşı bir direnç oluşturacak bir yönetim tarzının benimsenmesidir. Tüm bunlar çerçevesinde çalışma kapsamında alan yazına dayanarak oluşturulan araştırmanın ana hipotezi ve alt hipotezleri aşağıda ifade edilmiştir.

Hipotez 1 (H₁): Mantar yönetim anlayışı akademisyenlerin bireysel yenilikçiliğe açıklıklarını etkilemektedir.

H_{1a}: Yöneticilerin yetersiz bilgi paylaşımı akademisyenlerin bireysel yenilikçiliğe açıklıklarını etkilemektedir.

H_{1b}: Yöneticilerin güç kaybı endişesi akademisyenlerin bireysel yenilikçiliğe açıklıklarını etkilemektedir.

H_{1c}: Yöneticilerin iletişim yetersizliği akademisyenlerin bireysel yenilikçiliğe açıklıklarını etkilemektedir.

H_{1d}: Yöneticilerin katılımcı yönetim eksiliği akademisyenlerin bireysel yenilikçiliğe açıklıklarını etkilemektedir.

Hipotez 2 (H₂): Mantar yönetim anlayışı akademisyenlerin bireysel yenilikçiliğe dirençlerini etkilemektedir.

H_{2a}: Yöneticilerin yetersiz bilgi paylaşımı akademisyenlerin bireysel yenilikçiliğe dirençlerini etkilemektedir.

H_{2b}: Yöneticilerin güç kaybı endişesi akademisyenlerin bireysel yenilikçiliğe dirençlerini etkilemektedir.

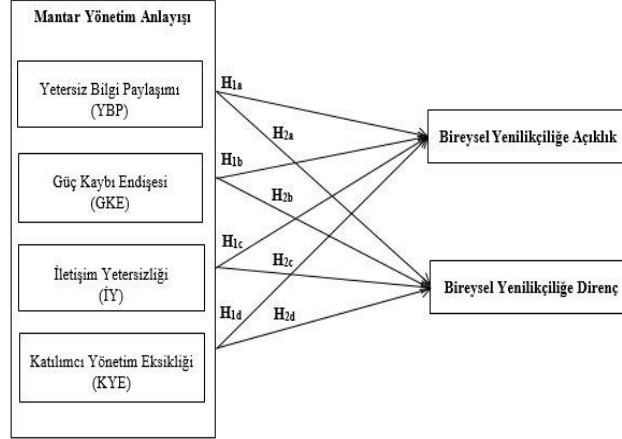
H_{2c}: Yöneticilerin iletişim yetersizliği akademisyenlerin bireysel yenilikçiliğe dirençlerini etkilemektedir.

H_{2d}: Yöneticilerin katılımcı yönetim eksiliği akademisyenlerin bireysel yenilikçiliğe dirençlerini etkilemektedir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Çalışmanın bağımsız değişkenleri ise mantar yönetim anlayışının alt boyutları olan yetersiz bilgi paylaşımı, güç kaybı endişesi, iletişim yetersizliği ve katılımcı yönetim eksikliği şeklinde ifade edilebilir. Çalışmanın bağımlı değişkenleri ise bireysel yenilikçiliğin alt boyutları olan yenilikçiliğe direnç ve yenilikçiliğe açıklıktır. Bu kapsamda araştırmanın değişkenlerini ve hipotezlerini gösteren kavramsal modelin gösterimi Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırmanın Kavramsal Modeli

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2023 yılı Nisan ayı itibarıyla Türkiye’de faaliyet gösteren 129 devlet üniversitesinde çalışan akademik personeller oluşturmaktadır. Evren içerisinde örneklem seçimi için nicel araştırmalarda yararlanılan evren bilinme ya da bilinmeme durumuna göre benimsenen ölçüm yönteminden yararlanılmıştır. Yüksek Öğretim Kurulu (2023) verilerine göre Türkiye’de yer alan 129 devlet üniversitesinde yaklaşık 155 bin öğretim elemanı görev yapmaktadır. Bu öğretim elemanlarının unvan ve cinsiyete göre dağılımı Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1
Evren Sayısına İlişkin Bilgiler

Değişkenler	Erkek	Kadın	Toplam
Profesör	18095	8972	27057
Doçent	10795	6933	17728
Doktor Öğretim Üyesi	18088	14012	32100
Öğretim Görevlisi	16494	14868	31362
Araştırma Görevlisi	23204	24183	47387
Genel Toplam	86666	68968	155634

Çalışmanın evreni bilindiğinden dolayı %5 örneklem hatasında en az ulaşılması gereken örneklem sayısı Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) tarafından geliştirilen örneklem hacmi hesaplama yöntemi ile hesaplanmıştır. Bu çerçevede evren göz önüne alınarak yapılan hesaplama sonucunda en az 383 örneklem hacminin evreni temsil açısından gerekli olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada çalışmanın örneklemini ilgili araştırma döneminde ulaşılabilen ve üniversitelerde çalışan 408 akademik personel oluşturmaktadır. Söz konusu örneklem bölgesel olarak ele alındığında en fazla akademisyene ulaşılan bölge 106 kişi ile Karadeniz Bölgesi iken; en az akademisyene ulaşılan bölge 34 kişi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi olmuştur. Ayrıca Marmara Bölgesi’nde 60; Ege Bölgesi’nde 51; İç Anadolu Bölgesi’nde 65; Akdeniz Bölgesi’nde 49 ve Doğu Anadolu Bölgesi’nde 43 akademisyene ulaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amacı kapsamında çalışmada, mantar yönetim anlayışının akademisyenlerin bireysel yenilikçilik algılarına etkisini tespit edebilmek adına mantar yönetimi ölçeği ve bireysel yenilikçilik ölçeğinden yararlanılmıştır. Mantar yönetim anlayışını ölçümleyebilmek adına Birincioğlu ve Tekin (2018) tarafından geliştirilen “Mantar Yönetimi Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek 5’li Likert tipi bir ölçek olup 1: Hiç Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kısmen Katılıyorum 4: Katılıyorum, 5: Tamamen Katılıyorum şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekte altı adet ters kodlanmış olmak üzere toplam 19 adet ifade yer almaktadır. Söz konusu ölçek dört boyuttan oluşmaktadır. Bunlar yetersiz bilgi paylaşımı, güç kaybı endişesi, iletişim yetersizliği ve katılımcı yönetim eksiliği olarak ifade edilmektedir. Akademisyenlerin bireysel yenilikçilik algısını ölçmek adına ise Naillioğlu Kaymak, Çelik Şahin ve Güçlü Yılmaz (2022) tarafından geliştirilen “Bireysel Yenilikçilik Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek 5’li Likert tipi olup 1- Kesinlikle Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Ortadayım, 4- Katılıyorum ve 5- Kesinlikle Katılıyorum şeklinde puanlanmaktadır. Söz konusu orijinal ölçek iki boyuttan oluşmaktadır. Bunlar yenilikçiliğe açıklık ve yenilikçiliğe direnç olarak ifade edilmektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada öncelikle ölçeklerde yer alan ifadelerle ilişkin Keşfedici Faktör Analizleri yapılmıştır. Ardından ölçeklere ilişkin Doğrulamalı Faktör Analizleri gerçekleştirilmiştir. Sonrasında ölçeklerin güvenilirliklerine ve değişkenlerin normallik varsayımlarını sağlayıp sağlamadığına bakılmıştır. Modele ilişkin analizler öncesi değişkenler arası ilişkilere yönelik korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Son olarak ise; hipotezlerin test edilmesi için analiz yöntemi olarak yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Veri analizleri SPSS ve AMOS programları yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırma Etiği

Araştırmanın veri toplama sürecinde araştırmacılar, üniversitelerde görev yapan gönüllü akademik personele ölçekleri ve demografik bilgileri içeren anketleri dağıtıp gerekli açıklamaları yapmışlardır. Araştırmanın veri toplama ve diğer süreçlerinde “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Çalışma kapsamında bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı hiçbir eylem gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca araştırma kapsamında veriler toplanırken kullanılan anket çalışması için Kastamonu Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu’nun 29.03.2023 tarih ve 4 sayılı toplantısındaki, 47 sayılı karar ile etik kurul izni alınmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan akademisyenlere ilişkin ayrıntılı tanımlayıcı verilere bakıldığında katılımcıların %61,8’i erkek iken %38,2’si kadındır. Yaş dağılımı açısından değerlendirildiğinde katılımcıların büyük kısmı (%44,6) 30-39 yaş aralığında iken %33,3’ü 40-49 yaş aralığında, %11’i 50-59 yaş aralığında, %10,3’ü ise 20-29 yaş aralığındadır. Sadece %0,7’lik kısmın 60 yaş ve üzeri olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar akademik unvan açısından değerlendirildiğinde büyük çoğunluğun %24,8 araştırma görevlisi olduğu görülmüştür. Bu unvanı %21,3 ile profesör unvanlı akademisyenler izlerken, katılımcıların %19,1’nin öğretim görevlisi, %18,1’inin doktor öğretim üyesi ve %16,7’sinin doçent unvanına sahip olduğu görülmüştür. Unvan bağlamında dağılımın yakın olması evreni temsil açısından önem arz etmektedir. Örneklem deneyim değişkeni açısından değerlendirildiğinde katılımcıların %21,8’i 4 yıldan az; %22,1’i 4-7 yıl arasında, %19,9’u 16 yıl ve üzeri; %19,6’sı 8-11 yıl arasında ve %16,7’si 12-15 yıl arasında tecrübeye sahiptirler.

Araştırmanın örnekleminde yer alan katılımcılara ilişkin tanımlayıcı bulgular incelendiğinde katılımcıların %61,2’sinin erkek; %38,2’sinin kadınlardan oluştuğu tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğunu (%44,6) 30-39 yaş arası genç akademisyenler oluştururken; unvan açısından Araştırma Görevlileri (%24,8) çoğunluktadır. Araştırmaya katılan akademisyenler kurumlarındaki

çalışma deneyimleri açısından incelendiğinde en fazla (%22,1) 4 yıldan az süredir çalışanların; en az ise (%16,7) 12-15 yıl arasında deneyime sahip olanların araştırmaya dâhil olduğu görülmüştür.

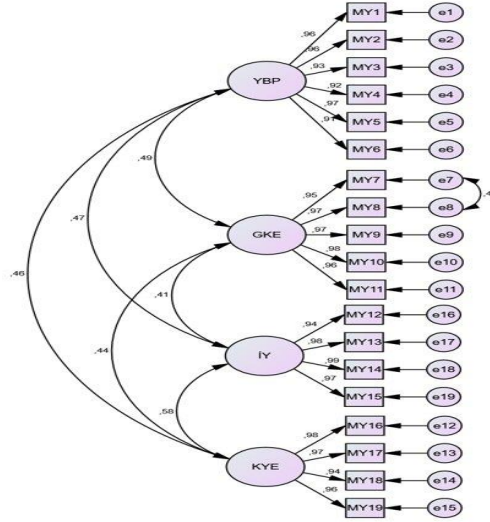
Araştırmada kullanılan ölçeklerde yer alan ifadelerin boyutlarını belirlemek için Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör analizleri yapılmıştır. Keşfedici Faktör Analizi (KFA), veri setinin küçültülerek daha kolay açıklanabilir bir hale getirilmesine yardımcı olmaktadır. Araştırma kapsamında kullanılan soruların indirgendiği boyutların ve indirgenmiş yapının doğrulanması ise Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile yapılmaktadır (Brown, 2009). Gerçekleştirilen KFA sonucu elde edilen bulgular Tablo 2’de görülebilmektedir.

Tablo 2
Mantar Yönetimi Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

İfade Kodları	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktörün Açıklayıcılığı (%)
MY 1	,906				
MY 2	,908				
MY 3	,903				
MY 4	,874				28,551
MY 5	,914				
MY 6	,864				
MY 7		,919			
MY 8		,931			
MY 9		,916			
MY 10		,926			25,213
MY 11		,919			
MY 12				,854	
MY 13				,906	
MY 14				,914	19,985
MY 15				,907	
MY 16			,906		
MY 17			,890		
MY 18			,883		19,970
MY 19			,895		
Toplam Açıklanan Varyans Oranı			3,719		
Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği			,943		
Barlett Küresellik Testi Ki Kare			14064,751		
Serbestlik Derecesi			171		
p Değeri			,000		

Tablo 2 incelendiğinde mantar yönetim anlayışına ilişkin ölçekte kullanılan sorulara yönelik yapılan KFA sonucu soruların orijinal ölçekte olduğu gibi dört boyut altında (Yetersiz Bilgi Paylaşımı; Güç Kaybı Endişesi; İletişim Yetersizliği ve Katılımcı Yönetim Eksikliği) toplandığı tespit edilmiştir. Söz konusu dört boyut varyansın oldukça yüksek bir kısmını (% 91,719) açıklamaktadır. KMO değeri değişkenlerin aralarındaki korelasyonları ve faktör analizinin uygunluğunu ölçümleyen bir değerdir. Bu değer 0-1 aralığında olup, 1’e yakın olması beklenmektedir. KMO test değerinin 0,80’nin üzerinde olması mükemmel olarak ifade edilebilir (Büyüköztürk, 2004). Mantar yönetim ölçeği için bu değer mükemmel denilebilecek (0,943) düzeydedir. Faktör analizlerinde kullanılan Bartlett test sonucu ise korelasyon matrisinin anlamlılığını test etmektedir.

Küresellik testlerinden KMO testi örneklem uygunluk testi olarak da adlandırılırken, alan yazında (Tabachnick ve Field, 1996) özellikle Bartlett test değerinin örneklem büyüklüğüne (N) bağlı olarak değiştiğine dikkat çekilmektedir. Bu nedenle DFA için geliştirilen uyum iyiliği değerlerinin daha tutarlı sonuçlar vermesinin mümkün olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda ölçekte elde edilen boyutların doğrulanması için DFA analizi gerçekleştirilmiştir. Mantar yönetim ölçeğine ilişkin gerçekleştirilen DFA sonucunda ölçekte yer alan ifadelerin dört boyut altında toplandığı ve KFA elde edilen bulguların doğrulandığı görülmüştür. Mantar yönetim ölçeğine ilişkin DFA diyagramı Şekil 2’de görülmektedir.

Şekil 2. Mantar Yönetimi Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

Araştırmada ele alınan mantar yönetim ölçeğine ilişkin elde edilen uyum iyiliği değerleri ile normal ve kabul edilebilir seviyededir. Uyum iyiliği değerleri ise Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3
Mantar Yönetimi Ölçeği DFA Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Ölçütleri	Normal Ölçüt	Kabul Edilebilir Ölçüt	Elde Edilen Uyum Ölçütleri
X ² / df	≤2	≤3	2,122
RMSEA	≤0,05	≤0,08	,053
RMR	≤0,05	≤0,08	,041
GFI	≥0,95	≥0,90	,928
CFI	≥0,97	≥0,95	,988
NFI	≥0,95	≥0,90	,979
RFI	≥0,90	≥0,85	,975
AGFI	≥0,90	≥0,85	,906

Tablo 3'te yer alan uyum iyiliği değerleri incelendiğinde CMIN/df değerinin 2,12; RMSEA değerinin 0,53; RMR değerinin 0,041; GFI değerinin 0,928; CFI değerinin 0,988; NFI değerinin 0,979; RFI değerinin 0,975; AGFI değerinin 0,906 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda uyum iyiliği değerlerinin ölçek için iyi uyum ya da kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerini taşıdığı ifade edilebilir. Ölçeğin bileşen geçerliliği için de AVE ve CR değerlerine bakılması gerekmektedir. Araştırmada ele alınan mantar yönetim ölçeği için AVE değerinin 0,91; CR değerinin de 0,99 olarak bulunduğu görülmüştür. Bu kapsamda AVE değerinin 0,40 üstü, CR değeri de 0,70 üstü değer taşıyor olması ve CR>AVE olmasından dolayı ölçeğin bileşen geçerliliğini taşıdığı söylenebilir. Kısacası KFA sonucunda 19 maddeli mantar yönetim ölçeğinin dört boyut altında toplandığı tespit edilmiştir. DFA sonucunda ise CMIN/df, RMSEA, GFI, CFI, NFI, RFI ve AGFI uyum indeksleri değerlendirilmiştir. Bileşen geçerliliği için ise AVE ve CR değerleri incelenmiştir. Bu bağlamda 19 maddelik ve 4 boyutlu mantar yönetim ölçeğine ilişkin modelin istatistiksel uygunluğu ortaya konulmuştur. Bireysel yenilikçilik ölçeğine ilişkin gerçekleştirilen KFA sonucu elde edilen bulgular Tablo 4'te görülebilmektedir.

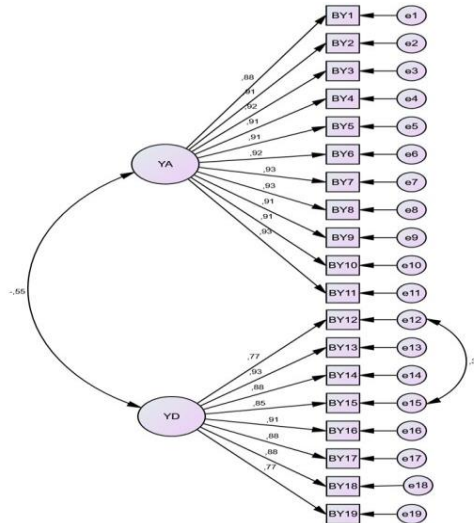
Tablo 4
Bireysel Yenilikçilik Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

İfade Kodları	Faktör 1	Faktör 2	Faktörün Açıklayıcılığı (%)
BY 1	,852		
BY 2	,875		
BY 3	,899		48,378
BY 4	,891		

BY 5	,887	
BY 6	,894	
BY 7	,906	
BY 8	,907	
BY 9	,884	
BY 10	,886	
BY 11	,899	
BY 12	,820	
BY 13	,895	
BY 14	,866	
BY 15	,857	
BY 16	,854	33,750
BY 17	,846	
BY 18	,860	
BY 19	,763	
Toplam Açıklanan Varyans Oranı	82,128	
Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği	,970	
Barlett Küresellik Testi Ki Kare	10171,680	
Serbestlik Derecesi	171	
p Değeri	,000	

Tablo 4 incelendiğinde Bireysel yenilikçilik ölçeğinde kullanılan sorulara yönelik yapılan KFA sonucu soruların orijinal ölçekte olduğu gibi iki boyut (Yenilikçiliğe Açıklık ve Yenilikçiliğe Direnç) altında toplandığı tespit edilmiştir. Söz konusu iki boyut varyansın oldukça yüksek bir kısmını (% 82,128) açıklamaktadır. KMO değeri değişkenlerin aralarındaki korelasyonları ve faktör analizinin uygunluğunu ölçümleyen bir değerdir. Bu değer 0-1 aralığında olup, 1'e yakın olması beklenmektedir. KMO test değerinin 0,80'nin üzerinde olması mükemmel olarak ifade edilebilir (Büyüköztürk, 2004). Bireysel yenilikçilik ölçeği için bu değer mükemmel denilebilecek (0,970) düzeydedir. Faktör analizlerinde kullanılan Bartlett test sonucu ise korelasyon matrisinin anlamlılığını test etmektedir.

Küresellik testlerinden KMO testi örneklem uygunluk testi olarak da adlandırılırken, alan yazında (Tabachnick ve Field, 1996) özellikle Bartlett test değerinin örneklem büyüklüğüne (N) bağlı olarak değiştiğine dikkat çekilmektedir. Bu nedenle DFA için geliştirilen uyum iyiliği değerlerinin daha tutarlı sonuçlar vermesinin mümkün olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda ölçekte elde edilen boyutların doğrulanması için DFA analizi gerçekleştirilmiştir. Bireysel yenilikçilik ölçeğine ilişkin gerçekleştirilen DFA sonucunda ölçekte yer alan ifadelerin iki boyut altında toplandığı ve KFA elde edilen bulguların doğrulandığı görülmüştür. Bireysel yenilikçilik ölçeğine ilişkin DFA diyagramı Şekil 3'te görülmektedir.

Şekil 3. Bireysel Yenilikçilik Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

Araştırmada ele alınan bireysel yenilikçilik ölçeğine ilişkin elde edilen uyum iyiliği değerleri ile normal ve kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri ise Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 5
Bireysel Yenilikçilik Ölçeği DFA Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Ölçütleri	Normal Ölçüt	Kabul Edilebilir Ölçüt	Elde Edilen Uyum Ölçütleri
X ² / df	≤2	≤3	2,572
RMSEA	≤0,05	≤0,08	,062
RMR	≤0,05	≤0,08	,046
GFI	≥0,95	≥0,90	,910
CFI	≥0,97	≥0,95	,977
NFI	≥0,95	≥0,90	,963
RFI	≥0,90	≥0,85	,958
AGFI	≥0,90	≥0,85	,886

Tablo 5'te yer alan uyum iyiliği değerleri incelendiğinde CMIN/df değerinin 2,57; RMSEA değerinin 0,062; RMR değerinin 0,046; GFI değerinin 0,910; CFI değerinin 0,977; NFI değerinin 0,963; RFI değerinin 0,958; AGFI değerinin 0,886 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda uyum iyiliği değerlerinin ölçek için iyi uyum ya da kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerini taşıdığı ifade edilebilir. Ölçeğin bileşen geçerliliği için de AVE ve CR değerlerine bakılması gerekmektedir. Araştırmada ele alınan bireysel yenilikçilik ölçeği için AVE değerinin 0,79; CR değerinin de 0,98 olarak bulunduğu görülmüştür. Bu kapsamda AVE değerinin 0,40 üstü, CR değeri de 0,70 üstü değer taşıyor olması ve CR>AVE olmasından dolayı ölçeğin bileşen geçerliliğini taşıdığı söylenebilir. Kısacası KFA sonucunda 19 maddeli bireysel yenilikçilik ölçeğinin iki boyut altında toplandığı tespit edilmiştir. DFA sonucunda ise CMIN/df, RMSEA, GFI, CFI, NFI, RFI ve AGFI uyum indeksleri değerlendirilmiştir. Bileşen geçerliliği için ise AVE ve CR değerleri incelenmiştir. Bu bağlamda 19 maddelik ve 2 boyutlu bireysel yenilikçilik ölçeğine ilişkin modelin istatistiksel uygunluğu ortaya konulmuştur.

Ölçeklerin güvenilirliği için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı olan α katsayısı hesaplanmıştır. Bu katsayı ölçeğin güvenilirliğini aşağıdaki durumlar dikkate alınarak ortaya koymayı sağlamaktadır (Kayış, 2010). Ölçekte ve alt boyutlarda yer alan ifade sayıları ve güvenilirlik katsayıları ele alındığında; 19 ifadeden oluşan mantar yönetim ölçeği 0,957 ile yüksek düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin alt boyutlarına bakıldığında 6 ifadeden oluşan yetersiz bilgi paylaşımı alt boyutu 0,979; 5 ifadeden oluşan güç kaybı endişesi alt boyutu 0,987; 4 ifadeden oluşan iletişim yetersizliği alt boyutu 0,984 ve 4 ifadeden oluşan katılımcı yönetim eksikliği alt boyutu 0,981'lik α değeri ile yüksek derecede güvenilirliğe sahiptir. Bireysel yenilikçilik ölçeği açısından bakıldığında ise 19 ifadeden oluşan ölçeğin tamamı 0,791 ile yüksek güvenilirliğe sahip iken 8 ifadeden oluşan yenilikçiliğe direnç alt boyutu 0,958 ve 11 ifadeden oluşan yenilikçiliğe açıklık alt boyutu da 0,983 ile yüksek düzeyde α değerine sahiptir.

Ölçeklerin yüksek güvenilirliğe sahip olması ele alındıktan sonra analizlerin gerçekleştirilebilmesi için verilerin normal dağılıp dağılmadığının tespit edilmesi önemlidir. Sosyal bilimlerde verilerin normallik dağılımı için basıklık ve çarpıklık değerleri dikkate alınmaktadır. Bu minvalde basıklık ve çarpıklık değerlerine bakıldığında -2 ve +2 aralığında değer alması yeterli olduğu ifade edilmektedir (George ve Mallery, 2010). Araştırma kapsamında ele alınan verilerin normallik dağılımlarına bakıldığında tüm verilerin -/+2 aralığında dağıldığı görülmektedir. Tablo 6 analize dâhil edilen değişkenlere ilişkin ortalama, basıklık ve çarpıklık değerlerini göstermektedir.

Tablo 6
Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Normallik Dağılımları

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	Basıklık	Çarpıklık
Mantar Yönetimi	2,8278	1,0020	1,496	-,156
Yetersiz Bilgi Paylaşımı	2,6147	1,1593	-,887	,383
Güç Kaybı Endişesi	2,8293	1,2841	-,150	-,824
Katılımcı Yönetim Eksikliği	3,0319	1,4478	-,964	,136

İletişim Yetersizliği	2,9663	1,3301	-,792	,295
Bireysel Yenilikçilik	3,1624	,5694	-1,150	,127
Yenilikçiliğe Direnç	2,7154	1,1247	-1,269	-,024
Yenilikçiliğe Açıklık	3,4875	1,1237	-1,406	-,063

Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon katsayıları incelenmiştir. Korelasyon analiz bulguları ise Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7
Değişkenlere İlişkin Korelasyon Matrisi

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1- MY	1						
2- YBP	,799**	1					
3- GKE	,759**	,482**	1				
4- İY	,770**	,476**	,411**	1			
5- KYE	,779**	,455**	,429**	,587**	1		
6- BY	-,124**	-,098*	,090	-,099*	-,099*	1	
7- YA	-,580**	-,459**	-,420**	-,463**	-,464**	,706**	1
8- YD	,648**	,513**	,469**	,517**	,519**	,232**	-,525**

Tablo 7’de ortaya çıkan bulgulara bakıldığında güç kaybı endişesi ile bireysel yenilikçilik arasında anlamlı bir ilişki yok iken; araştırmada ele alınan diğer tüm değişkenler arasında anlamlı korelasyon ilişkilerine rastlanmıştır. Bu minvalde mantar yönetim ölçeğinin alt boyutlarının yenilikçiliğe direnç ile pozitif yönlü anlamlı ilişkileri olduğu (YBP: $r=.513$; GKE: $.469$; İY: $.517$ ve KYE: $.519$; $p<0.01$) tespit edilmiştir. Mantar yönetiminin alt boyutlarının yenilikçiliğe açıklık ile arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu (YBP: $r=-.459$; GKE: $-.420$; İY: $-.463$ ve KYE: $-.464$; $p<0.01$) bulunmuştur.

Son olarak mantar yönetim anlayışının alt boyutlarının akademisyenlerin yenilikçiliğe direnci ve yenilikçiliğe açıklığı üzerindeki etkisi yapısal eşitlik modeli ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında mantar yönetim anlayışının akademisyenlerin bireysel yenilikçilikleri üzerindeki etkisine ilişkin araştırma hipotezlerine yönelik elde edilen sonuçlar Tablo 8’de özetlenmiştir.

Tablo 8
Araştırma Modeli YEM Bulguları

Yapısal İlişkiler	B	CR	R ²	p	Hipotez Test Sonuçları
YA ← YBP	-,198	-4,048		***	H _{1a} desteklendi
YA ← GKE	-,134	-3,216	,348	,001	H _{1b} desteklendi
YA ← İY	-,156	-3,615		***	H _{1c} desteklendi
YA ← KYE	-,144	-3,634		***	H _{1d} desteklendi
YD ← YBP	,212	4,796		***	H _{2a} desteklendi
YD ← GKE	,141	3,765	,449	***	H _{2b} desteklendi
YD ← İY	,166	4,276		***	H _{2c} desteklendi
YD ← KYE	,159	4,480		***	H _{2d} desteklendi
CMIN/df: 1,80 RMR: ,075 RMSEA: ,044 CFI: ,979 TLI: ,977					

Tablo 8 incelendiğinde yapısal eşitlik modellemesi ile gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda mantar yönetim anlayışının alt boyutlarının tamamının akademisyenlerin bireysel yenilikçiliğe açıklıklarını negatif yönde ve anlamlı etkilediği görülmüştür. Ayrıca mantar yönetim anlayışının alt boyutlarının tamamının yenilikçiliğe direnç üzerinde ise anlamlı ve pozitif yönde bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmada, mantar yönetim anlayışının Türkiye’de devlet üniversitelerinde görev yapan akademisyenlerin bireysel yenilikçiliklerine olan etkilerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu etkinin değerlendirilmesinde Türkiye’de 7 bölgede faaliyet gösteren 129 devlet üniversitesinde görev yapan

408 akademisyenden elde edilen veriler kullanılmıştır. Elde edilen verilerin YEM analizi ile regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen analizler mantar yönetim anlayışının akademisyenlerin bireysel yenilikçilikleri üzerinde etkisinin olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bu etki mantar yönetiminin yenilikçiliğe direnci arttırdığını gösterirken, yenilikçiliğe açıklığı ise azalttığını ortaya koymaktadır. Ayrıca mantar yönetiminin alt boyutlarından yetersiz bilgi paylaşımı, güç kaybı endişesi, iletişim yetersizliği ve katılımcı yönetim eksiliğinin yenilikçiliğe direnci arttırdığı, yenilikçiliğe açıklığı azalttığı da ortaya konulmuştur.

Ortaya çıkan bulgular ışığında yöneticilerin çalışanlarına karşı yeterli düzeyde bilgi paylaşmamasının bireysel yenilikçilik üzerinde olumsuz bir etki ortaya çıkardığını iddia etmektedir. Özellikle çalışanların örgütteki süreçler hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları onların bu süreçlerde yer alıp almama ya da destek olup olmama konularında karar vermelerine imkân sunmaktadır. Kermally (2004) de bilgi paylaşımının yenilik kapasitesinin ortaya çıkarılmasında ya da geliştirilmesinde çalışanların bilgi kapasitesinin artırılmasına dikkat çekmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç Demirel ve Seçkin'in (2008) çalışmasında da belirttiği gibi bilgi ve bilgi paylaşımının örgütsel yenilikçilik üzerindeki etkisine ilişkin kavramsal çalışmasını destekler niteliktedir. Bununla birlikte araştırma bulgularına göre, mantar yönetim anlayışında ortaya çıkan katılımcı yönetim eksikliği de bireysel yenilikçilik üzerinde olumsuz bir etki ortaya çıkarmaktadır. Öyle ki, yenilikçi organizasyonlarda, bilgi paylaşımını ve katılımı destekleyen yaklaşımlar astlara daha fazla özerklik ve yaratıcılık fırsatı sunarken (Todorova ve Vasilev, 2017) aksi bir durum çalışanların kendi içlerine çekilerek yaratıcı olmaktan uzak durmalarına sebebiyet verebilmektedir. Bu noktada ortaya çıkan bu sonuç Axtell vd. (2000), tarafından gerçekleştirilen ve işletmelerde yenilikçiliği artırmak için katılımcı bir yönetim anlayışı ile karar verme sürecine çalışanların dâhil edilmesinin gerektiğine ilişkin araştırma ile benzerlik göstermektedir. Benzer şekilde Ulutaş (2011) çalışmasında da yönetimde katılımıcılığın yaratıcılığı pozitif yönde etkilediğine dikkat çekilmektedir. Odoardi vd. (2018), ekip çalışması ve bilgi paylaşımı ile ortaya çıkacak katılımcı liderlik yaklaşımının yenilikçiliğe etkili bir şekilde katkıda bulunduğuna dikkat çekmektedirler. Ayrıca Park, Lee ve Kim (2016), hem özel sektör hem de kamuda yöneticilerin katılımcı yönetim anlayışını benimsemesinin yenilikçiliği artırarak örgütün performansını olumlu yönde etki yapacağına vurgu yapmaktadırlar.

Araştırma bulguları yöneticilerin çalışanları ile doğru iletişim kanallarını kullanmamalarının ya da iletişimi doğru gerçekleştirmemelerinin bireysel yenilikçilik üzerinde olumsuz bir etkisi olduğuna da dikkat çekmektedir. Alan yazında çalışanlar ile olan iletişimin artmasının çalışanların kendilerini daha güvende hissetmelerine neden olduğu söylenebilir. Öyle ki, Timuroğlu ve Yılmaz (2021) örgütsel iletişimin örgütsel yenilikçilik üzerindeki etkisine dikkat çekmişlerdir. Benzer şekilde Suh, Harrington ve Goodman, (2018) araştırmalarında iletişimin kalitesinin kâr amacı güden işletmelerde yeniliği olumlu yönde etkilediği sonucuna varmışlardır. Benzer şekilde işletmelerde ya da kurumlarda geliştirilen yeni iletişim türlerinin işletmelerin ya da kurumların yenilik mekanizmalarını etkilediğine dikkat çekilmektedir (Leeuwis ve Aarts, 2011). Bunların yanı sıra araştırma bulguları yöneticilerin güç kaybı endişesi yaşamaları da çalışanların yenilikçilikleri üzerinde olumsuz bir etki doğurduğuna işaret etmektedir. Bu durumun daha çok otokratik bir yönetim tarzının benimsendiği örgütlerde ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü otokratik yönetim tarzının benimsendiği örgütlerde yetki merkezleşmiştir. Kararlar üst yöneticiler tarafından verilmektedir. Bu nedenle yöneticiler astlarının fikirlerini alma konusunda isteksiz davranırlarken tüm kararları kendileri almak istemektedirler (Serinkan, 2008). Bu noktada çalışanların bu yetkiyi kaybetmemek adına çalışanlara davranışlarını ve hedeflerini dikte etmeye çalıştığından dolayı çalışanların yenilikçi kapasitelerinin azalması olağandır. Böyle bir yönetim tarzında problem çözmede yaratıcı fikirlerin kullanılmasının engellenmesi de söz konusu olacaktır. Çünkü çalışanların ortaya koyacakları yenilikçi yaklaşımlar yöneticinin de kendini yenilmesi ve revize etmesine sebebiyet verecektir. Kısacası bürokratik bir bakış açısı ile hareket eden ve kendi geleceğini düşünen yöneticilerin çalışanların özgürlüğünü engelleyeceği ve böyle bir yönetim anlayışının yenilikçi davranışı olumsuz etkileyeceği de iddia edilmektedir (Huhtala vd., 2006). Bozkır ve Şakar (2022) da mantar yönetiminin gizlilik, kapalı iletişim, sıkılaştırılmış denetim, katı bir hiyerarşi benimseyen özelliklerini otokratik bir yönetime yakın olduğunu iddia etmişlerdir. Bu nedenle esneklik ve yaratıcılık gibi gerekliliklerin çalışanlar tarafından tam anlamıyla benimsenebilmesi için çalışanların süreçlerin yapılandırılmasında

aktif rol oynaması gerekliliği bir gerçekliktir (Güngör ve Özbey, 2022). Bunun için de güç kaybı endişesi taşımayan demokratik bir yönetim tarzının benimsenmesi yenilikçiliği artıracaktır denilebilir.

Araştırma kapsamında ortaya çıkan bu sonuçlar çerçevesinde iletişim ve bilgi paylaşımı konusunda açık olan yöneticilerin çalışanlarının bireysel yenilikçiliklerinin gelişmesine katkı yaptığı görülmektedir. Bu sayede örgüt içerisinde yenilikçi bakış açısını geliştirerek yeni fikirler ve projeleri üretmek adına yöneticilerin daha çok katılımcı, demokratik, etik vb. bir yönetim tarzının yanında çalışanlarını karanlıkta bırakmayacak şekilde iletişim kanallarını güçlendirmeleri ve bilgi paylaşımından kaçınmamaları önem arz etmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarlar makalenin oluşmasına eşit oranda katkıda bulunmuşlardır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma herhangi bir kurum, kuruluş, kişiden destek alınmamıştır ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Akay, D. ve Çetin Gürkan, G. (2021). Sağlık çalışanlarında etik lider algısının bireysel yenilikçilik düzeyi üzerindeki etkisi. *Journal of Organizational Behavior Review*, 3(1), 1-18.
- Akduru, H. E. ve Arslantaş, C. (2021). Mantar yönetim yaklaşımının örgüte karşı sapkın davranışlara etkisi üzerine sektörlerarası bir araştırma. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 9(2), 67-84.
- Amanchukwu, R. N., Stanley, G. J. and Ololube, N. P. (2015). A review of leadership theories, principles and styles and their relevance to educational management. *Management*, 5, 6-14.
- Aragón-Correa, J. A., García-Morales, V. J. and Cordon-Pozo, E. (2007). Leadership and organizational learning's role on innovation and performance: Lessons from Spain. *Industrial Marketing Management*, 36(3), 349-359.
- Atay T. (2004). *Teknoloji geliştirme bölgeleri ve sağlanan vergisel teşvikler*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Axtell, C. M., Holman, D. J., Unsworth, K. L., Wall, T. D., Waterson, P. E. and Harrington, E. (2000). Shopfloor innovation: Facilitating the suggestion and implementation of ideas. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 73(3), 265-285.
- Baksi, A., Sürücü, H. A., ve Kurt, G. (2005). Hemşirelerin bireysel yenilikçilik davranışları ve bu davranışları etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(2), 310-315.
- Bhatti, N., Maitlo, G. M., Shaikh, N., Hashmi, M. A. and Shaikh, F. M. (2012). The impact of autocratic and democratic leadership style on job satisfaction. *International Business Research*, 5(2), 192-201.
- Birincioğlu, N. ve Tekin, E. (2018). Mantar yönetim ölçeği geliştirilmesi üzerine bir çalışma. *Business and Economics Research Journal*, 9(1), 169-185.
- Bosiok, D. (2013). Leadership styles and creativity. *Online Journal of Applied Knowledge Management*, 1(2), 64-77.

- Bozkır, A. ve Şakar, M. (2022). The mediation role of mushroom management in the effect of organizational trust on intention to leave in sports businesses. *Pakistan Journal of Medical & Health Sciences*, 16(2), 415-415.
- Bozkurt, Ö. ve Göral, M. (2013). Modern liderlik tarzlarının yenilik stratejilerine etkisini belirlemeye yönelik bir çalışma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 1-14.
- Brown, J. D. (2009). *Statistics corner questions and answers about language testing statistics: Principal components analysis and exploratory factor analysis*. In. Definitions, differences, and choices.
- Büyükoztürk, Ş. (2012). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Çetin, O. I. (2021). Mantar yönetim algısının iş tatminine etkisinde yabancılaşmanın aracı rolü. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(33), 398-424.
- Çetinkaya, F. F. ve Altıntaş, M. (2021). Whistleblowing ve mantar yönetim arasındaki ilişki. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 781-793.
- Çınar, F. ve Toker, K. (2019). Hastane yöneticilerinin stratejik yönetim araçlarını bilme ve kullanım düzeylerinin örgütsel inoovasyona etkisi. *Turkish Studies-Social Sciences*, 14(5), 2117-2134.
- De Jong, J. P. and Den Hartog, D. N. (2007). How leaders influence employees' innovative behaviour. *European Journal of innovation management*, 10(1), 41-64.
- Demirel, Y. ve Seçkin, Z. (2008). Bilgi ve bilgi paylaşımının yenilikçilik üzerine etkileri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 189-202.
- Düger, Y. S. (2020). Etik liderlik ve çalışanların yenilikçi davranışı: Lider-üye etkileşimi ve duygusal zekânın düzenleyici aracılık modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 706-725.
- Erdem, B., Gökdeniz, A. ve Met, Ö. (2011). Yenilikçilik ve işletme performansı ilişkisi: antalya'da etkinlik gösteren 5 yıldızlı otel işletmeleri örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 77-112.
- George, D. ve Mallery, P. (2010). *SPSS for windows step by step: a simple guide and reference 17.0 update* (10th Ed). Boston: Pearson Publishing.
- Göral, M. (2012). *Liderlik tarzlarının yenilik stratejilerine etkisinin otel işletmeleri açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Guastello S.J. (1995). Facilitative style, individual innovation and emergent leadership in problem solving groups. *The Journal of Creative Behavior*, 29(4), 225-239.
- Günaltay, M. M., Işıklı, F. ve Durur, F. (2022). Araştırma görevlilerinde mantar yönetim ve örgütsel bağlılık ilişkisi: sağlık yönetimi alanında bir araştırma. *Yükseköğretim Dergisi*, 12(2), 307-319.
- Gündüz, S. ve Özyer, K. (2022). Mantar yönetim tarzı ve örgütsel sessizlik ilişkisi: eğitim sektörü üzerine bir araştırma. *The Journal of Social Sciences*, 59(59), 324-338.
- Güngör, B. ve Özbey, K.Y. (2022). Takım çalışması ve takım yönetimi. F. Korkmaz (Ed.). *Dijitalleşen dünyada yönetsel yaklaşımlar* içinde (ss. 310-340). Ankara: Gazi Kitabevi.

- Gürkan, N. Ve Gürkan, S. (2017). Yenilikçilik kavramının işletmelerin finansal performansı üzerindeki etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 213-226.
- Hacıcaferoğlu, Y. (2023). *Liderin inovasyon üzerindeki etkisinin incelenmesi: Havacılık sektörü*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- House, R. J. (1996). Path-goal theory of leadership: lessons, legacy, and a reformulated theory. *Leadership Quarterly*, 7, 323-352.
- Howell, J. M. and Avolio, B. J.(1993). Transformational leadership, transactional leadership locus of control, and support for innovation: Key predictors of consolidated-business performance. *Journal of Applied Psychology*, 78, 891-902.
- Huhtala, H., Ketola, T. and Parzefall, M. R. (2006). *Bureaucracy and innovative organizations: contrasting the finnish mobile content companies with Weber's 15 tendencies of bureaucracy*. Australian and New Zealand Academy of Management Conference, Avustralya. https://www.anzam.org/wp-content/uploads/pdf-manager/2148_Huhtala_and_Ketola.Pdf adresinden 02.02.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Kahya, V. ve Ceylan, E. (2019). İş performansını artırmada yeni bir yaklaşım: mantar yönetim. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(45), 3773-3781.
- Kanter, R. M. (1982). The middle manager as innovator. *Harvard Business Review*, 60(4), 95-105.
- Kayapalı Yıldırım, S. (2020). The role of transformational leadership on the effects of information sharing on innovative business behavior in hotels. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(1), 137-157
- Kayış, A. (2010). Güvenilirlik analizi. Ş. Kalaycı (Ed.). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri içinde* (401-419). Ankara: Asil Yayınevi.
- Keleş, M. K. ve Tunca, M. Z. (2010). Türkiye'deki teknokentlerin mevcut durumun incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(11), 1-22.
- Kermally, S. (2004). *Gurus on people management*, London: Thorogood Publishing.
- Kılıç, T. (2015). Mushroom management theory; sample of health sector. *Academy of Strategic Management Journal*, 14(Special Issue), 83-89.
- Kılıç, T. ve Olgun, H. (2017). Mantar yönetim yaklaşımı. *Örgütsel Davranış Araştırmalar Dergisi*, 2(2): 106-113.
- Külekci, M. K., Özbozkurt, O. B., and Bahar, E. (2020). The mediating role of mushroom management within the impact of job stress on intention to leave. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 361-371.
- Lazzeroni, M. and Piccaluga, A. (2003). Towards the entrepreneurial university. *Local economy*, 18(1), 38-48.
- Leeuwis, C., and Aarts, N. (2011) Rethinking communication in innovation process: Creating space for change in complex systems. *Journal of Agricultural Education and Extension*, 17, 21-36.
- Lundvall, B., and Nielsen, P. (2007). Knowledge management and innovation performance. *International Journal of Manpower*, 28(3/4), 207-223.

- Monge, P. R., Cozzens, M. D., and Contractor, N. S. (1992). Communication and motivational predictors of the dynamics of organizational innovation. *Organization Science*, 3(2), 250-274.
- Mulgan, G. (2006). *Social innovation: What it is, why it matters and how it can be accelerated*. London: The Young Foundation.
- Mumcu, A. and Aras, M. (2021). The mediating role of the interactional justice on the effect of mushroom management on organizational cynicism. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(2), 300-316.
- Naillioğlu Kaymak, M., Çelik Şahin, Ç. ve Güçlü Yılmaz, F. (2022). Bireysel yenilikçilik ölçeğinin okul yöneticileri için uyarlanması: Türkçe geçerlik güvenirlik çalışması. *Humanistic Perspective*, 4(2), 307-333.
- Odoardi, C., Montani, F., Boudrias, J. S., and Battistelli, A. (2015). Linking managerial practices and leadership style to innovative work behavior: The role of group and psychological processes. *Leadership ve Organization Development Journal*, 36(5), 545-569.
- Osmanoğlu, H. ve Üzüm, H. (2020). Gençlik ve spor il müdürlükleri çalışanlarının mantar yönetim algı düzeyleri. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 293-302.
- Öner, N. ve İşcan, Ö. (2021). Stratejik liderlik ile yenilik yönetimi arasındaki ilişki. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 152-172.
- Özel, E. T. ve Kalfaoğlu, S. (2023). Mantar yönetim yaklaşımı ile işe gömülmüşlük ilişkisi üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50), 45-62.
- Öztürk, İ. ve Aras, M. (2021). Mantar yönetim tarzı ve örgütsel dedikodunun bilgi paylaşımına etkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 22(2), 121-134.
- Park, J., Lee, K. H. and Kim, P. S. (2016). Participative management and perceived organizational performance: The moderating effects of innovative organizational culture. *Public Performance ve Management Review*, 39(2), 316-336.
- Parzefall, M. R., Seeck, H. and Leppänen, A. (2008). Employee innovativeness in organizations: a review of the antecedents. *Finnish Journal Of Business Economics*, 2(08), 165-182.
- Pieterse, A. N., Van Knippenberg, D., Schippers, M. and Stam, D. (2010). Transformational and transactional leadership and innovative behavior: The moderating role of psychological empowerment. *Journal Behavior*, 31(4), 609-623.
- Serinkan, C. (2008). *Liderlik ve motivasyon geleneksel ve güncel yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Suh, J. Harrington, J. and Goodman, D. (2018). Understanding the link between organizational communication and innovation: an examination of public, nonprofit and for-profit organizations in South Korea. *Public Personnel Management*, 47(2), 217-244.
- Şentürk, F. K., Durak, M., Yılmaz, E., Kaban, T., Kök, N. ve Baş, A. (2016). Dönüşümcü ve etkileşimci liderlik tarzlarının bireysel yenilikçiliğe etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 173-198.
- Tabachnick, B. G., and Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson.

- Tekin, E. ve Birincioğlu, N. (2017). Bilgi çağının odak noktası üniversitelerde mantar yönetimi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(14), 22-29.
- Tekin, E. (2021). Girişimcilik ve yenilikçiliğin üniversitelerin akademik performansı üzerindeki etkisi. *Yükseköğretim Dergisi*, 11(2 Pt 1), 297-308.
- Timuroğlu, K. ve Yılmaz, B. (2021). Örgütsel iletişimin örgütsel yenilik üzerindeki etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(1), 319-337.
- Todorova, T., and Vasilev, A. (2017). Some transaction cost effects of authoritarian management. *International Journal of the Economics of Business*, 24(3), 295-314.
- Topal, A. ve Gülle, M. (2021). Öğretmenlerin liderlik tipleri ve inovasyonel yaklaşımlarının incelenmesi. *Kafkas Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 76-86.
- Turgut, E. ve Beğenirbaş, M. (2013). Çalışanların yenilikçi davranışları üzerinde sosyal sermaye ve yenilikçi iklimin rolü: sağlık sektöründe bir araştırma. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 23(2), 101-124.
- Ulukapı Yılmaz, H. (2022). A new metaphor in the information age: Mushroom management. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 12(1), 121-128.
- Ulutaş, M. (2011). Katılımcı yönetimin örgütsel bağlılık ve yaratıcılığa etkisi: imalat sektöründe bir uygulama. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(21), 593-615.
- Uslu, B., Çalıkoglu, A., Seggie, F. N. ve Seggie, S. H. (2020). TÜBİTAK girişimci ve yenilikçi üniversite endeksi kriterlerinin girişimci üniversitelerde öne çıkan faaliyetler açısından değerlendirilmesi. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(1), 1-11.
- Van der Panne, G., Van der Beers, C., and Kleinknecht, A. (2003) Success and failure of innovation: A literature review. *International Journal of Innovation Management*, 7(3), 309-339.
- Yalap, O. ve Poyraz, Z. Y. (2023). Sağlık çalışanlarının mantar yönetim algılarının demografik özellikler açısından incelenmesi. *Journal of Organizational Behavior Review*, 5(1), 36-55.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yılmaz, H. ve Karahan, A. (2010). Liderlik davranışı, örgütsel yaratıcılık ve iş gören performansı arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Uşak'ta bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 17(2), 145-158.
- Yılmaz, A. ve Yazıcı, S. (2017). Sosyal bilimler felsefesinde temel sorunlar ve yaklaşımlar. *Liberal Düşünce Dergisi*, 22(88), 57-68.
- Yorgancıoğlu Tarcan, G., Erigüç, G., Kartal, N., Koca, G. Ş. ve Karahan, A. (2021). The effect of mushroom management style and perceived supervisor support on employee performance: 'An application with university hospital employees'. *The International Journal Of Health Planning And Management*, 36(2), 532-544.
- Yükseköğretim Kurumu. (2023). *Üniversitelerimiz*. <https://www.yok.gov.tr/universiteler/universitelerimiz> adresinden 01.05.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Zerfass, A. and Huck, S. (2007). Innovation, communication, and leadership: New developments in strategic communication. *International journal of strategic communication*, 1(2), 107-122.

Extended Abstract

Introduction

Employees with a high capacity for innovation in organizations take on more responsibility and risk. They are after creating new ideas. The innovations revealed by these employees ensure the organization's development and increase its success. Employment with high individual creation is essential, especially in universities that produce scientific knowledge on innovation. On the other hand, it is related to managers that employees show or improve their innovation aspects from a personal point of view. So, in today's information and technology age, ensuring this relationship with strong communication and information sharing is necessary. Because a person is a social being who speaks, establishes relationships, and manages communication. Mushroom management is a management style that prepares the environment required for employees and preserves some information. The research examines mushroom management's effect on academics' innovation levels in this context.

There are studies in the literature that deal with the relationship between leadership styles and the innovative capacity of employees. According to these studies, managers' approach to their employees with modern leadership styles positively affects employees' innovation processes. However, the leadership styles that affect innovation also increase the employees' resistance to innovation. In that case, it can be expressed as a problem because a manager who adopts modern leadership approaches will be able to offer opportunities for the development of the perspective of an employee with an innovative point of view. So, it will be necessary to approach the employee with ways or methods such as communicating with him or sharing information about developing an innovative point of view that the employee does not have in an individual sense. Otherwise, what is more, dangerous for an employee with a creative perspective than a manager who does not offer opportunities that will pave the way for it is adopting a management style that will create resistance to innovation in the employee.

Method

Within the framework of all these, the central hypothesis and sub-hypotheses of the research, which were made based on the field literature within the scope of the study, are stated below. Hypothesis(s) 1: The mushroom management approach in universities (H1a: Inadequate Information Sharing) (H1b: Concern the Loss of Power) (H1c: Lack of Communication) (H1d: Lack of Participatory Management) affects the openness of academics to individual innovation. Hypothesis(s) 2: The mushroom management approach in universities (H2a: Inadequate Information Sharing) (H2b: Concern the Loss of Power) (H2c: Lack of Communication) (H2d: Lack of Participatory Management) affects the resistance of academics to individual innovation.

The research universe comprises academic staff at 129 state universities operating in Turkey as of April 2023. A sample size of 383 is needed to represent the population. In this framework, the study sample consists of 408 academic staff reached during the relevant research period. In the research, the data were obtained by the questionnaire method. The "Mushroom Management Scale," developed by Birincioglu ve Tekin (2018), was used to measure the level of mushroom management. In the research, the "Individual Innovation Scale" developed by Naillioğlu Kaymak et al. (2022) was used to measure individual innovation. Firstly, Exploratory Factor Analyses were performed regarding the expressions included in the scales. Then, Confirmatory Factor Analyses related to the scales were performed. Afterward, it was examined whether the reliability of the rankings and whether the variables provided the normality assumptions. Before analyzing the model, correlation analysis was performed for the relationships between the variables. Finally, the structural equation model was used to test the hypotheses. Data analysis was carried out with SPSS and AMOS programs.

Findings

As a result of the exploratory and confirmatory factor analyses, the mushroom management scale consists of four dimensions. These dimensions concern the loss of power, lack of communication, lack of participatory management, and inadequate information sharing. The individual perception of the innovation scale also consists of two dimensions. These dimensions have been called openness to innovation and directness to creation. As a result of the analysis, mushroom management increases academics' resistance to innovation and reduces openness to innovation. The emerging findings indicate that managers' failure to share sufficient information with their employees hurts individual innovation. In particular, the fact that employees have enough knowledge about the processes in the organization allows them to decide whether to take part in these processes or support them. However, according to the research findings, the lack of participatory management in the mushroom management approach also negatively impacts individual innovation.

Conclusion, Discussion and Recommendations

This result is similar to the work of Axtell et al. (2000). According to them, to increase innovation in enterprises, it is necessary to include employees in decision-making processes with a participatory management approach (Todorova ve Vasilev, 2017). Similarly, Odoardi et al. (2018) highlight that the participatory leadership approach, which will emerge through teamwork and information sharing, contributes effectively to innovation by shaping the team's vision. In addition, Park et al. (2016) emphasize that adopting a participatory leadership approach by managers in both the private and public sectors will positively impact the organization's performance by promoting innovation. Research findings also draw attention to the fact that managers' failure to use the correct communication channels with their employees or failure to perform communication correctly hurts individual innovation. In support of this finding, Suh et al. (2018) have concluded in their research that the quality of communication positively affects innovation in for-profit enterprises. Similarly, new types of communication developed in businesses or institutions affect the innovation mechanisms of firms or institutions. (Leeuwis ve Aarts, 2011). These results obtained within the research scope show that managers open to communication and information sharing contribute to the development of their employees' individual innovations. In this context, managers need to be more participatory, democratic, and ethical to develop an innovative perspective within the organization and produce new ideas and projects. In addition to the management style, creating a communication environment that will keep the employees in the loop and avoid sharing information is essential. This research is an essential study in terms of showing how university managers can support individual innovativeness, which is expected to enable the generation of new ideas within the framework of scientific knowledge.

Dijital Bankacılık ile Bankacılık Sektörü Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki

Sevcan KAPKARA KAYA
Samsun Üniversitesi
sevcan.kaya@samsun.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-7864-0505

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1353565

Geliş Tarihi: 31.08.2024

Revize Tarihi: 30.01.2024

Kabul Tarihi: 17.03.2024

Atf Bilgisi

Kapkara Kaya, S. (2024). Dijital bankacılık ile bankacılık sektörü çalışan sayısı arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 96-114.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, dijital bankacılık araçları ile bankacılık sektörü çalışan sayısı arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada 2006q1-2022q4 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Bu veriler korelasyon analizi ve Vektör Otoregresyon Modeli (VAR) yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen korelasyon analizi sonucuna göre, dijital bankacılık (DIG) ve bankamatik (ATM) sayıları arttıkça çalışan sayısı (PN) da artmaktadır. VAR analizi üzerinden elde edilen etki-tepki fonksiyonu sonuçlarına göre PN'de meydana gelen bir standart sapmalılık şoka karşılık değişkenin kendisi pozitif ancak azalarak 12'nci dönemde sönümlenen bir tepki vermektedir. DIG ve ATM değişkenlerinde meydana gelen bir standart sapmalılık şoka karşılık da PN değişkeninin pozitif tepkiler verdiği ancak 5'inci dönemde DIG kaynaklı şokların, 6'nci dönemde ise ATM kaynaklı şokların etkisinin kaybolduğu görülmektedir. Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre ise çalışan sayısı değişkeninin varyansındaki değişimin yaklaşık %89.5'ü kendisindeki, %2'si dijital bankacılık değişkenindeki ve %8.3'ü ise bankamatik değişkenindeki değişimlerden kaynaklanmaktadır. Elde edilen bu sonuçlara göre bankacılık sektöründeki dijitalleşme, çalışan sayısını arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, internet ve mobil bankacılık, çalışan sayısı, bankacılık sektörü.

The Relationship Between Digital Banking and the Number of Banking Sector Employees

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the relationship between digital banking tools and the number of banking sector employees. In this context, quarterly data between 2006-2022 were used in the study. These data were analyzed by correlation analysis and Vector Autoregression Model (VAR). According to the correlation analysis results, as the number of digital banking (DIG) and cash machines (ATM) increases, the number of employees (PN) also increases. According to the impulse response function results obtained from the VAR analysis, the variable itself is positive in response to a standard deviation shock in PN, but decreases and gives a damping response in the 12th period. It is observed that the PN variable responds positively to a standard deviation shock occurring in the DIG and ATM variables, but the effects of DIG-induced shocks in the 5th period and ATM-induced shocks in the 6th period disappear. According to the variance decomposition results, approximately 89.5% of the variation in the variance of the number of employees is due to the changes in itself, 2% in the digital banking variable, and 8.3% in the ATM variable. According to these results, digitalization in the banking sector increases the number of employees.

Keywords: Digitalization, internet and mobile banking, number of employees, banking sector.

Giriş

Bir kuruluşun dijital teknolojileri işine tam olarak entegre etme sürecini ifade eden dijital dönüşümün (Khanboubi ve Boulmakoul, 2018'den akt; Khanboubi ve Boulmakoul, 2019, s. 1) ilk belirtileri 20'nci yüzyılın ortalarında bilgisayarın icadı ile başlayan ve bunu takiben internetin, kişisel bilgisayarların ve akıllı telefonların icadı ve bu araçların kullanımlarının yaygınlaşması ile hız kazanan (Pakdemirli, 2019, s. 667). Khanboubi ve Boulmakoul (2019), dijital dönüşümü üç kategoride sınıflandırmıştır. Bu kategoriler otomasyon, kaydılaştırma ve aracısızlaştırma şeklindedir. Otomasyon sistemi sayesinde işlemlerin makine ve insan etkileşimleri ile birlikte yapılması sağlanmaktadır. Bu işlemler kaydılaştırma ile dosyalara aktarılmakta ve aracısızlaştırma ile iş gören aktörler devreden çıkarılarak artık işlemler dijital ortamlarda yapılabilir hale gelmiştir.

Günümüzde teknolojik gelişmelerin yoğunlaşması ve küresel çapta etkisini gösteren dijitalleşme hareketliliği, sektörlerin ekonomik aktiviteleri üzerinde etkili olmaktadır. Dijital dönüşümün etkisi altına aldığı sektörlerden biri de bankacılık sektörüdür. Bankacılık sektörünün de dâhil olduğu finans sektörü, ürün ve/veya hizmet rekabetinin yoğun olduğu dinamik bir sektördür. Bu bakımdan bankalar rakiplerinden daha kötü performans göstermemek için sürekli büyüme ve dönüşme çabası içindedirler (Machkour ve Abriane, 2020, s. 499).

Modern bankacılık sektörü, müşteri memnuniyetini iyileştirmek ve rekabet gücünü arttırabilmek için teknolojik yeniliklere önem vermektedir. Bu sayede müşterilerine çevrimiçi işlem yapabilme olanağı sunmaktadır. Müşterilerin geleneksel bankacılıktan çevrimiçi bankacılığa geçişinde çevrimiçi bankacılığın sağladığı kullanılabilirlik, güvenlik ve gizlilik temel nedenlerdir (Qureshi, Zafar ve Khan, 2008, s.2). Bunların yanı sıra bankacılık sektöründe kullanılan bilgi teknolojisindeki gelişmeler müşteriler için iletişimi ve bankacılık işlemlerini hızlandırmıştır (Booz ve diğerleri, 1997;akt Qureshi, Zafar ve Khan, 2008, s. 2). Bankacılık sektörü müşterilerinin geleneksel bankacılık hizmetine olan talebini dijital bankacılık hizmet sunucularına kaydırması ve özellikle COVID-19 salgını ile birlikte uygulamaya konulan kısıtlamalar, virüs kaynaklı bulaş endişesi dijitalleşme faaliyetlerini hızlandırmıştır (Beybur ve Çetinkaya, 2020, s. 159).

Türk bankacılık sektöründe ATM cihazı ilk kez 1987 yılında hizmete girmiştir (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), 2011: 33). 1992 yılına gelindiğinde TCMB tarafından Elektronik Fon Transfer (EFT) sistemi kurulmuştur (TCMB, 2014: 5). 1997 yılında ise Türkiye iş bankası tarafından, internet bankacılığı uygulaması başlatılmış, daha sonra diğer bankalar da bu sürece dâhil olarak müşterilerine internet üzerinden hizmet vermeye başlamıştır (Türkiye Bankalar Birliği (TBB), 2022, s. 1). 2000 yılına gelindiğinde ise Elektronik Menkul Kıymet Transfer (EMKT) sistemi kurulmuştur (TCMB, 2014: 5). Özellikle son yıllarda akıllı tabletlerin ve cep telefonlarının kullanımlarının yaygınlaşması ve bu cihazların internet bağlantılarının sürekli olması mobil bankacılığı yaygınlaştırmıştır. Türkiye’de 2013 yılında, Elektronik Menkul Kıymet Transferi yapmaya başlanmıştır. 2020 yılının Aralık ayında FAST diye adlandırılan Fonların Anlık ve Sürekli Transferi sistemi sadece banka çalışanlarının kullanabileceği şekilde pilot uygulama olarak kullanıma açılmış daha sonra 2021 yılının Ocak ayında tüm müşterilerin ödeme yapabilecekleri bir sistem haline gelmiştir (TBB, 2022, s. 1). Günümüzde ise dijital sistemler aracılığı ile hemen hemen tüm bankacılık işlemleri yapılabilir durumdadır.

Bankalar, ATM, internet şubesi, mobil şube gibi alternatif dağıtım kanalları aracılığıyla da müşterilerine ulaşabilmektedir. Bunların yanı sıra bankalar, bu şubeler tarafından geliştirilen uygulamalar sayesinde müşterilerine alternatif platformlardan da ulaşabilmektedirler. Bu gelişmeler hem dâhili hem de harici bilgi teknolojileri yönetişimini mümkün kılmaktadır. Bu dönüşüm ve yapılanma bankalar için devrim niteliğindedir (Machkour ve Abriane, 2020, s. 500). Türk bankacılık sisteminde dijitalleşme göstergeleri olarak ele alınan internet ve mobil bankacılık verileri ile ATM verileri Tablo 1 de gösterilmektedir. Tablo 1’de yer alan internet ve mobil müşteri sayıları aktif müşteri sayısıdır.

Tablo 1
Dijital Bankacılık Göstergeleri

Dönem	İnternet Bankacılığı (Bin)	Mobil Bankacılık (Bin)	ATM Sayısı-(Adet)
Mart 2006	2.683	-	15.022
Mart 2007	3.464	-	16.888
Mart 2008	4.587	-	19.500
Mart 2009	5.419	-	22.291
Mart 2010	6.006	-	24.593
Mart 2011	7.227	230	28.322
Mart 2012	7.472	555	32.081
Mart 2013	9.468	1.583	35.660

Mart 2014	11.448	4.006	40.586
Mart 2015	13.224	8.184	44.247
Mart 2016	15.658	13.961	46.574
Mart 2017	18.301	22.419	46.501
Mart 2018	13.292	32.047	47.532
Mart 2019	12.702	41.827	48.670
Mart 2020	11.584	52.481	49.449
Mart 2021	12.503	65.345	48.814
Mart 2022	11.434	78.260	48.820

Kaynak: TBB tarafından yayımlanan Dijital, İnternet ve Mobil Bankacılık İstatistikleri Mart 2006-Aralık 2022 raporundan 01.07.2023 tarihinde elde edilen verilerle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Not: İnternet ve mobil bankacılık verileri, ilgili bankacılık alanında toplam aktif müşteri sayısını göstermektedir.

Tablo 1’de yer alan bilgilere göre genel olarak internet, mobil bankacılık aktif müşteri ve ATM sayısı yıllar itibari ile artış göstermiştir. Mobil bankacılık verilerinin 2011 yılından bu yana erişilebilir olması nedeniyle 2011 yılının Mart ayı ve sonrasındaki verileri eklenmiştir. Bu tabloda yer alan bilgilere göre mobil bankacılığın hizmete girdiği ilk yıllar, bu bankacılık hizmetini kullanan kişi sayısının aynı tarihte internet bankacılığını kullanan kişi sayısına kıyasla oldukça düşük olduğu dikkat çekmektedir. Ancak zaman içerisinde mobil bankacılık kullanımının hızlı bir artış trendi yakaladığı görülmektedir. 2017 yılından sonra internet bankacılığında, aktif müşteri sayısının giderek azaldığı dikkat çekmektedir. Bunun nedenleri arasında mobil bankacılığı kullananların mobil araçlarla işlem yapma kolaylığını fark etmiş olmaları, dijital bankacılık sistemine duyulan güvenin artması ve bu sistem kullanımının yaygınlaşması ve mobil uygulama kullanıcı sayılarının artması gösterilebilir.

Bankacılık sektörü, müşterilerine dijital platformlar üzerinden farklı konularda işlem yapabilme olanağı sunmaktadır. İnternet ve mobil bankacılık aracılığıyla sunulan hizmetler finansal ve finansal olmayan işlemler şeklinde olabilmektedir. Bu hizmetler sayesinde hem bireysel hem de kurumsal işlemler, uygun teknolojik araçların varlığı durumunda internet erişiminin sağlandığı her yerden gerçekleştirilebilir. Dijital bankacılık müşterileri, finansal ve finansal olmayan pek çok işlemi dijital platformlarda rahatlıkla halledebilmektedir. Bu finansal ve finansal olmayan işlemler şu şekilde sıralanabilir: Finansal olmayan işlemler “kredi kartı ve ek kart başvurusu, kredi başvurusu, fatura ödeme talimatı ve düzenli ödeme talimatı” şeklindeyken; finansal işlemler “para transferleri, ödemeler, yatırımlar, kredi kartı işlemleri ve diğer finansal işlemler” şeklindedir. Tablo 2’de 2022-2023 yıllarındaki bireysel, kurumsal ve toplam aktif dijital bankacılık müşteri sayıları paylaşılmıştır.

Tablo 2

Aktif Dijital Bankacılık Müşteri Sayıları (Bin)

	Toplam aktif bireysel dijital müşteri sayısı	Aktif bireysel dijital müşteri sayısı % değişim	Toplam aktif kurumsal dijital müşteri sayısı	Aktif kurumsal dijital müşteri sayısı % Değişim	Toplam aktif dijital müşteri sayısı	Toplam aktif dijital müşteri sayısı % Değişim
Oca.-Mart 2022	77.361	-	3.566	-	80.927	-
Ekim-Ara. 2022	90.325	%16,76	4.065	%13,99	94.390	%16,64
Oca.-Mart 2023	95.207	%5,40	4.312	%6,08	99.519	%5,43

Not: Yüzde değişim değerleri yazar tarafından hesaplanmıştır. Veriler TBB’den alınmıştır.

Tablo 2’de TBB verilerine göre dijital bankacılıkta aktif müşteri sayıları gösterilmektedir. 2023 yılının Ocak-Mart döneminde kurumsal ve bireysel müşteri sayıları sırası ile 4.312 ve 95.207 bin kişidir. Tablo 2’de görüldüğü üzere 2022 yılından 2023 yılına gelindiğinde bankacılık sektöründe dijitalleşme ağına katılan kurumsal ve bireysel müşteri sayıları artış göstermiştir. 2022 yılının Ocak-Mart döneminden yine aynı yılın Ekim-Aralık döneminde aktif dijital müşteri sayısı toplamı %16,64 oranında artmıştır. 2022 yılının Ekim-Aralık döneminden 2023 yılının Ocak-Mart dönemine

gelindiğinde ise aktif dijital müşteri sayısı toplamında, %5,43 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Ancak genel itibari ile hem bireysel hem de kamusal dijital bankacılık kullanan kişi sayıları artmıştır. Dijital bankacılık müşteri sayıları içerisinde Ocak-Mart 2023 döneminde, sadece internet bankacılığı kullanan kişi sayısı 2.114 kişi, sadece mobil bankacılık kullanan 8.7362 kişi ve hem internet hem mobil bankacılık kullanan 10.044 kişidir. Bu dönemde aktif bireysel dijital bankacılık müşterilerinden 32.353 kişi kadın, 62.853 kişi ise erkektir. Görüldüğü üzere mobil bankacılık internet bankacılığına göre çok daha fazla tercih edilmekte ve dijital bankacılık kullanan müşterilerin yaklaşık üçte ikisi erkektir. Kullanıcıların yaş profiline bakıldığında ise hemen her yaşta müşterinin olduğu görülmektedir. Ancak Ocak-Mart 2023 döneminde en fazla kullanım 37.678 kişi ile 36-55 yaş aralığındaki kişiler tarafından gerçekleşirken en az kullanım ise 532 kişi ile 0-17 yaş aralığındaki müşteriler tarafından gerçekleşmiştir.

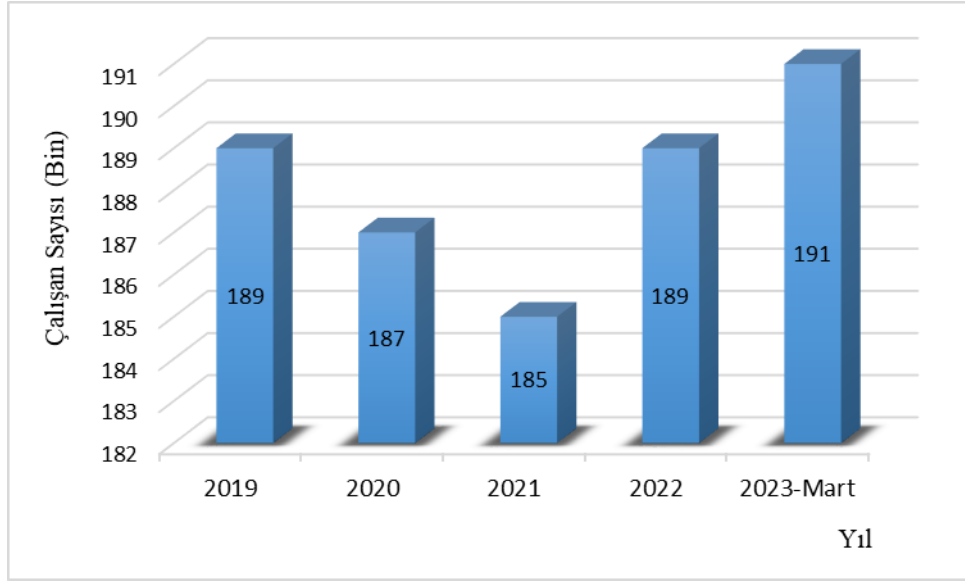
Bu çalışma, 2006-2022 dönemi çeyreklik verileri kullanılarak Türk bankacılık sektöründe dijital bankacılık ile bankacılık sektörü çalışan sayısı arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm konunun genel olarak ele alındığı giriş bölümü, ikinci bölüm dijitalleşmenin çalışan sayısına etkisinin incelendiği bölüm, üçüncü bölüm ilgili yazından örneklerin yer aldığı literatür bölümü ve dördüncü bölüm ise veri seti, yöntem ve bulguların yer aldığı bölümdür. Son olarak ise çalışmanın genel sonuçlarının paylaşıldığı sonuç kısmı yer almaktadır. Çalışmanın, ekonominin önemli sektörlerinden olan bankacılık sektörü istihdamı üzerinde dijitalleşme faaliyetlerinin etkisini güncel verilerle araştırması, gelecek çalışmalara kaynak olması, dijitalleşmenin istihdam açısından önemi ve bankacılık sektöründe dijitalleşme ile ilgili mevcut durum hakkında bilgi vermesi bakımından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Bankacılık Sektöründe Dijitalleşmenin Çalışan Sayısına Etkisi

Bankacılık sektöründe dijitalleşme faaliyetlerinin artması ve dijital araçların çeşitlenmesi hem bankalara hem de müşterilere çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Bankalar açısından bakıldığında dijitalleşme ile birlikte daha geniş bir müşteri kitlesine ulaşabilme, müşteri edinimlerinde hem sahada hem de dijital ortamda erişilebilir konumda olma, herhangi bir aracı kullanmadan müşterilerine pek çok finansal işlemi yapabileceği ortamı sunma, hem mesai saatlerinde hem de mesai saatleri dışında hizmet satışını mümkün kılma gibi avantajlar sağlarken müşteriler de aynı avantajlardan kendi cephelerinde faydalanabilmektedir.

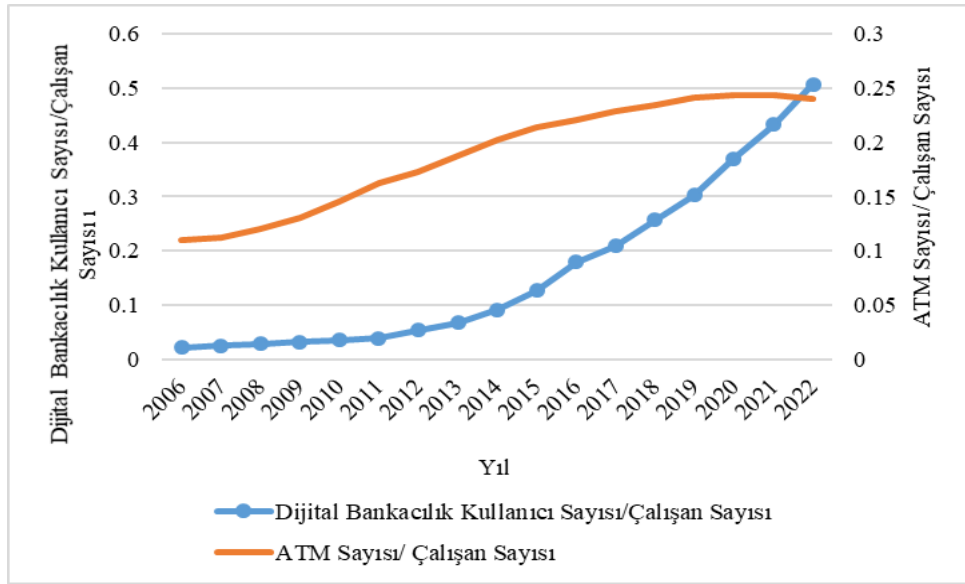
Geleneksel bankacılık uygulamalarında müşterilerin hizmet talebine banka çalışanları aracılık etmektedir. Ancak dijitalleşme ile birlikte çalışanların iş tanımları kullanılan dijital araçlara ve yeni düzenlemelere göre değişiklik gösterebilmektedir. Sektörün dijitalleşmesi ile birlikte sektörün yeni personel alımına yönelik nitelik beklentileri değişime uğramıştır. Dijitalleşme ile birlikte veri analizi, istatistik bilgisi, ölçümleme ve raporlama araçlarına hakimiyet, analitik düşünme becerisi, iletişim ve işbirliği yeteneği, yüksek motivasyon aranan beceri setleri arasında ön sıralarda yer almaktadır. Sektörde istihdam edilmek isteyen gençlerin kendilerini bilgisayar kullanımı ve yazılımına yönelik (Oracle SQL, SAS, Spark, SPSS, Python, Matlab, Java vb.) programlarda geliştirmeleri faydalı olacaktır (Demirhan, 2021, s. 15).

Bankalar, dijitalleşmenin bankacılık sektörüne entegrasyonu arttıkça çalışanları ile ilgili farklı tutumlar sergileyebilirler. Örneğin; bankalar, dijital dönüşüm sürecini yönetemeyeceğini ve dijital entegrasyona ayak uyduramayacağını düşündüğü çalışanlarını işten çıkarabilir ve bu işten çıkarılan çalışanların yerine, bu dönüşüm sürecinde verimli olabilecek nitelikte çalışanları istihdam edebilirler. Bankalar, mevcut çalışanlarını kaybet istemedikleri durumda ise bu çalışanlarına bankacılık bünyesine dâhil edilen dijital ürün ve hizmetlere yönelik eğitimler verebilirler ve böylece çalışanlarına ilgili konularda ihtiyaç duyulan yetkinliği kazandırabilirler. Bir diğer tutum ise banka içi pozisyon değişikliği olabilir. Yani bankalar, çalışanlarını uygun gördüğü yeni iş kanallarına kaydırabilir. Sayılan bu tutumlardan sadece ilk tutumun, çalışan sayısını değiştirmesi beklenirken diğer tutumlarda çalışan sayısında herhangi bir değişiklik beklenmemektedir.

Grafik 1. Bankacılık Sektörü Çalışan Sayısı (Bin)
(https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/4040/Banka_Calisan_ve_Subesayilari-Mart_2023.pdf adresinden 10.07.2023 tarihinde elde edilen verilerle yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Grafik 1’de 2019-2023 döneminde bankacılık sektöründeki toplam çalışan sayısını göstermektedir. Toplam çalışan sayısı kalkınma ve yatırım bankaları ile mevduat bankaları çalışan sayısının toplamından elde edilmiştir. 2023 yılının Mart ayında kalkınma ve yatırım bankaları ile mevduat bankaları çalışan sayısı sırası ile 5.604 ve 185.605 kişidir. Çalışan sayısı geçen yılın aynı dönemine göre mevduat bankalarında 6.204 kişi, kalkınma ve yatırım bankalarında ise 5 kişi artmıştır.

Grafik 2. Çalışan Başına Düşen Dijital Bankacılık Kullanıcı Sayısı ve ATM Sayısı

Bankacılık sektöründe çalışan başına düşen dijital bankacılık aktif kullanıcı sayısı ile çalışan başına düşen ATM sayısı hesaplanarak Grafik 2 oluşturulmuştur. Grafik 2’ye bakıldığında 2006-2022 yıllarının Aralık ayı verilerine göre çalışan başına düşen ATM sayısının artış hızının yıllar içinde azaldığı dikkat çekmektedir. Ancak çalışan başına düşen internet ve mobil bankacılık aktif kullanıcı sayılarının toplamı şeklinde elde edilen dijital bankacılık kullanıcı sayısı dönem içerisinde artan bir eğilim sergilemektedir. Özellikle 2011 yılından sonra bu orandaki artış hızının arttığı gözlenmektedir. Burada, 2008 krizi dönemlerinde bankaların alternatif müşteri erişim kanallarına yönelik yaptıkları yatırımlardaki artışın (Selçuk, 2010: 24; Tuna, 2021:207) etkisi görülmektedir. Yine bu dönemde dijital bankacılık uygulamalarının kullanım oranlarındaki artış hızının, ATM sayısındaki artış hızına

nazaran daha yavaş olması, müşterilerin dijital bankacılığa yönelik talebinin daha düşük olduğuna işaret etmektedir. Ancak zaman içerisinde bu eğilim, tersine bir gelişme göstermiştir.

Bankacılık sektöründe dijitalleşmenin banka çalışan sayısını nasıl etkileyeceği konusunda literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan biri teknolojik devrimin negatif sonuç doğurmasını engellemek için potansiyel iş gücünün, nitelik bakımından iyileştirilmesinin gerekliliği yönündedir (Taş, 2018, s.1826). Bir diğer görüş, dijital kanallarla verilen hizmetlerin yaygınlaşması ve dijital hizmet alanların sayısının artması ile birlikte bankacılık sektöründe çalışan sayısının azalacağını ifade etmektedir (Ulusoy ve Demirel, 2021, s. 258). Konu ile ilgili başka bir görüş ise dijitalleşmenin hem çalışan sayısına hem de çalışan niteliğine etkisinin olduğu yönündedir. Bu görüş dijitalleşme araçlarının kullanımının bazı uygulamalardaki istihdamı azaltıcı etki yaptığını ancak dijitalleşmenin yeni iş kolları yaratarak yeni istihdamları mümkün kıldığını ima etmektedir (Işın, 2006, s. 115; Koçaşlı, 2014, s. 70). Çalışmanın bu bölümünde finansal dijitalleşmenin banka personel sayısı üzerindeki etkisini araştıran örnek çalışmalara da yer verilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde konu ile ilgili yapılan çalışmaların bankacılıkta dijitalleşmenin veya e-bankacılık uygulamalarının, bankacılık sektörü çalışan sayısı üzerindeki etkisinin pozitif, negatif ve/veya etkisiz şeklinde sonuçlar elde ettiği dikkat çekmektedir.

Konu ile ilgili çalışmalardan biri Atiku, Genty ve Akinlabi'ye (2011) aittir. Lagos'ta seçilen dört bankaya 20 maddelik kişisel bildirim aracıyla vaka çalışması yapılmıştır. Veriler ortalama ve ki-kare analizleri kullanılarak test edilmiştir. Elde edilen bulgular, e-bankacılığın benimsenmesinin Nijerya bankacılık sektöründe doğrudan iş kaybına ve çalışanların erken emekliliğine yol açtığını gösteriyor. Ayrıca, bulgular bankamatiklerin ve diğer e-ödeme sistemlerinin benimsenmesini, iş istikrarının ve Nijerya bankacılık sektöründe vezne memurlarının istihdamının da etkileneceğini ortaya koymaktadır. Bir diğer çalışma Siyanbola (2013) tarafından yapılmıştır. Yazar, dijital bankacılığın Nijerya ekonomisi üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışmasında, iş kaybı korkusunu harekete geçirerek, katılımcılara uygulanan anket aracılığıyla toplanan verilerle betimsel bir araştırma deseni benimsemiştir. Verileri analiz etmek için parametrik olmayan ki-kare aracı kullanılarak, politikanın Nijerya ekonomisini iyileştirecek olsa da istihdamı olumsuz etkileyeceği ortaya koymuştur. Allah, Adefeso, Adebayo ve Oligbi (2015), Nijerya örneğinde 2003-2014 dönemine ait banka verilerini genelleştirilmiş momentler yöntemini kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmada bilgi ve iletişim teknolojilerinin (ICT) işgücü istihdamı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma, ICT'nin emeğin yerini almadığı ve ayrıca işsizliği kötüleştirmediği, aksine istihdam olasılığını arttırdığı sonucuna vardı ve bu nedenle operasyonlarında ICT'nin daha fazla benimsenmesinin teşvik edilmesini tavsiye etmektedir. Güvenç ve Yücebalkan (2017) bankacılık sektöründe teknolojik dönüşümün işgücüne yansımalarını incelemişlerdir. Bu doğrultuda Kocaeli ve İstanbul illerindeki bir bankada çalışan 41 kişi ile biçimsel mülakat gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, banka hizmet kanalının fiziksel şubelerden teknolojik birimlere evrildiği, işlem sürelerinin kısaldığı, kadın işgücünün arttığı, banka personelinin vasıf düzeyinde bir dönüşümün yaşandığı yönündedir. Crosman (2018), bankacılık sektöründe dijitalleşme ile birlikte ön büro işlemlerinin büyük oranda yapay zekâ aracılığıyla yapılacağından ötürü personel sayısında azalma olacağını öngörmektedir. Okoye (2018), En Küçük Kareler (EKK) yöntemini kullanarak 2012-2016 dönemine ait bankacılık sektörü verileriyle, Nijerya'daki dijital bankacılığın Nijerya'nın işsizlik oranındaki artışa katkıda bulunmadığını tespit etmiştir. Bunun yerine dijital bankacılık sisteminde kullanılan makinelerin (ATM, POS, internet cep telefonu) çalıştırılmasında uzman kişilere daha fazla istihdam yaratıldığını belirtmiştir. Adelani (2019) elektronik bankacılık ile Lafia Nasarawa eyaletindeki çalışanların iş güvenliği arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışmada kullanılan veriler anket yoluyla elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, e-bankacılığın benimsenmesinin, bankacılık sektöründe doğrudan iş kaybına yol açmadığını göstermektedir. Bu sonuca rağmen, görüşülen kişilerin çoğu, elektronik bankacılığın benimsenme oranının artmasıyla yakın gelecekte iş kaybının mümkün olduğuna inanmaktadır. Meena ve Parimalarani (2020) tarafından yapılan çalışmada dijital teknolojiler sayesinde fiziksel bir şubeye gerek kalmaksızın işlem yapılabilirliğinden ötürü bankacılık sektöründe artan otomasyonun banka işgücü açısından büyük bir işsizlik eğilimi oluşturacağı ve teknolojik gelişmelerin bankacılık sektöründe işgücü talebini azaltacağı ifade edilmiştir. Bir diğer çalışma ise Palabiyik ve Başol'a (2020) aittir. Yazarlar, Türkiye örneğinde blokzincir teknolojisi ile bankacılık sektörü istihdamı

arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada kullanılan veriler görüşme yöntemiyle toplanmıştır. 10 finans sektörü çalışanı ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşmede katılımcıların yarısı blokzincir uygulamalarının finans piyasası istihdamına etkisinin negatif olacağını kalan yarısı ise bu etkinin negatif olmayacağını belirtmiştir. İlgili yazılı ve görsel dökümanlar incelenerek hazırlanan ve yorumlanan Demirhan'a (2021) ait çalışmanın sonuçları dijital teknolojilerin istihdam edilen personel sayısında azalma yönünden etkileri olduğunu göstermektedir. Bir diğer çalışma da Ulusoy ve Demirel'e (2021) aittir. Yazarlar, 2006-2020 yıllarına ait çeyreklik verileri kullanarak, dijital bankacılık kullananların banka personel sayısı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Elde edilen bulgular, dönem içerisinde her iki göstergenin de artış eğilimi gösterdiği ancak dijital bankacılık kullanan kişi sayısındaki artışın personel sayısındaki artıştan fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Gövez ve Uysal (2023), 2007q3-2020q3 döneminde dijital bankacılık uygulamaları ile personel ve şube sayısı arasındaki nedensellik ilişkisini Toda-Yamamoto Nedensellik Testini kullanarak test etmişlerdir. Elde edilen bulgular, dijital bankacılık değişkeninden özel ve kamu bankalarının personel sayısına doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada, Türk bankacılık sektörü verileri kullanılarak bankacılık sektörü personel sayısı (çalışan sayısı) ile dijital bankacılık arasındaki ilişki korelasyon analizi ve vektör otoregresyon model tahmini aracılığıyla test edilmiştir.

Araştırma Modeli

Bankacılık sektörü personel sayısı (çalışan sayısı) ile dijital bankacılık arasındaki ilişkiyi tahmin edebilmek için temsili bir zaman serisi modeli, 1 nolu modelde gösterildiği şekilde yazılabilir.

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_{1t} + \beta_2 X_{2t} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Modelde yer alan Y bağımlı değişkeni, X'ler ise bağımsız değişkenleri temsil etmekte, β 'lar katsayıları, t zamanı ve ε hata terimini simgelemektedir.

Evren ve Örneklem

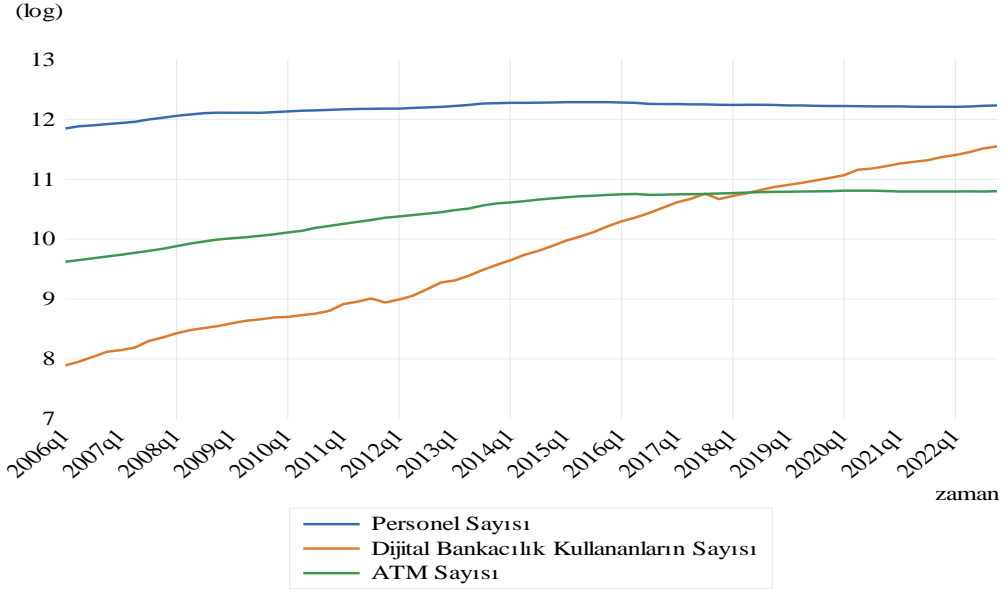
Bu çalışmada, 2006q1-2022q4 dönemine ait bankacılık sektörü verileri kullanılmıştır. Kullanılan veriler Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'ndan (BDDK) temin edilmiş olup, verilere ilişkin değişken kısa adı, veri kaynağı ve verinin tamamı bilgilerine Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3

Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişken Adı	Kısa Adı	Kaynak	Tanım
Personel Sayısı	PN	BDDK	Bankacılık sektöründe istihdam edilen personellerin sayısıdır. Değişken, logaritması alınarak kullanılmıştır.
Dijital Bankacılık	DIG	BDDK	İnternet ve mobil bankacılık aktif müşteri sayılarının toplamından elde edilmiş değişkendir. Dijital bankacılığı temsil etmektedir. Değişken logaritmik formda kullanılmıştır.
Bankamatik Sayısı	ATM	BDDK	Bankaların sahip oldukları toplam bankamatik sayısıdır. Dijital bankacılığı temsil eden değişken logaritmik formda kullanılmıştır.

Çalışmaya eklenen değişkenlerden personel sayısı PN, dijital bankacılık aktif müşteri sayısı DIG ve bankamatik sayısı ATM şeklinde ifade edilmiştir. Dijital bankacılık serisi, bankacılık sektörü internet ve mobil bankacılık aktif müşteri sayısı toplamlarından elde edilmiştir.

Grafik 3. Değişkenlere Ait Zaman Serisi Grafikleri (2006-2022)

İncelenen dönemde serilerin zaman içerisindeki hareketlerini gözlemleyebileceğimiz zaman serisi grafikleri, Grafik 3'te gösterilmiştir. Grafığe göre, personel sayısının dijital bankacılık müşteri sayısı ve ATM sayısına göre oldukça yavaş arttığı görülmektedir. Dönem içerisinde dijital bankacılık kullanan kişi sayısında hızlı bir artış yaşandığı ancak ATM sayısında özellikle 2016 yılına kadar istikrarlı bir artışın yaşandığı ancak 2016 yılından sonra ciddi değişim yaşanmadığı dikkat çekicidir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılan değişkenler ikincil veri sınıfında yer almaktadır. Bu veriler BDDK'nın resmi internet sayfasından temin edilmiştir. Çalışmada, ikincil veri kullanılması nedeniyle etik kurul onay belgesi alınmamıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

İnternet üzerinden temin edilen veriler, analizlerde logaritmik formda kullanılmıştır. Model tahminleri yapılmadan önce verilerin tanımlayıcı istatistikleri elde edilmiştir. Tanımlayıcı istatistikler, araştırmacıya veriyi tanıması için olanak sunmaktadır. Bu istatistiklere ilişkin veriler Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4

Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
PN	68	12.17954	0.106818	11.84867	12.28929
DIG	68	9.781773	1.138027	7.891732	11.54831
ATM	68	10.45324	0.385554	9.620861	10.80929

Tablo 4'te çalışmada kullanılan verilere ait gözlem sayısı, ortalama değer, standart sapma ve serilerin maksimum ve minimum değerleri yer almaktadır. Buna göre gözlem sayısı 68, PN, DIG ve ATM ortalama değeri sırasıyla yaklaşık olarak 12.18, 9.79 ve 10.45'tir. Standart sapmalar ise yine aynı sıra ile yaklaşık olarak 0.11, 1.14 ve 0.39'dur.

Araştırma Etiği

Bu çalışma, veriler üzerinden gerçekleştirilmesi nedeniyle etik kurul izni gerektirmemektedir.

Bulgular

Bu çalışmada bankacılık sektörü personel sayısı (çalışan sayısı) ile dijital bankacılık arasındaki ilişki korelasyon analizi ve vektör otoregresyon modeli yöntemleri kullanılarak araştırılmaktadır.

Korelasyon iki değişken arasındaki ilişkinin miktarını tespit edebilmeyi mümkün kılmaktadır (Büyüköztürk, 2023, s. 31). Korelasyon katsayısı iki rassal değişken arasındaki doğrusal ilişkinin derecesi ve yönü hakkında bilgi vermektedir (Çil Yavuz, 2015, s. 41). Korelasyon katsayısı her zaman +1 ve -1 arasında değer almaktadır. Hesaplanan pozitif işaretli bir korelasyon katsayısı, bu iki değişkenin aynı yönde hareket ettiğini; negatif korelasyon katsayısı ise bu değişkenlerin ters yönde hareket ettiğini ima etmektedir. Korelasyon katsayısının, uç değerler olan +1 ve -1 değerlerini almaları sırası ile değişkenler arasında pozitif ve negatif yönlü tam bir ilişki olduğu anlamına gelmektedir (Sevüktekin ve Çınar, 2017, s. 256). Ancak korelasyon ilişkisi sebep-sonuç ilişkisine dayanmamaktadır (Çil Yavuz, 2015, s. 42). Bu çalışmada elde edilen korelasyon analiz sonuçları Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5

Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler		PN	DIG	ATM
PN	katsayı	1.0000		
	t- istatistik	-----		
	olasılık	-----		
DIG	katsayı	0.725268	1.0000	
	t- istatistik	8.558311	-----	
	olasılık	0.0000	-----	
ATM	katsayı	0.910132	0.93259	1.0000
	t- istatistik	17.846	20.9908	-----
	olasılık	0.0000	0.0000	-----

Elde edilen korelasyon analizi sonuçlarına göre çalışan sayısı ile dijital bankacılık arasında yaklaşık %72'lik bir pozitif ilişki söz konusudur. Buna göre bu iki değişken arasında yüksek bir ilişki olduğu söylenebilir. Bunun anlamı ise şöyledir: DIG'teki 1 standart sapmalılık değişiminin PN'de yaklaşık olarak 0.72 standart sapmalılık bir değişimle birlikte hareket etmesi beklenmektedir. PN ile ATM arasında ise çok yüksek pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre ATM'deki 1 standart sapmalılık değişiminin PN'de yaklaşık olarak 0.91 standart sapmalılık bir değişimle birlikte hareket etmesi beklenmektedir.

VAR analizine geçmeden önce bazı ön şartların sağlanmış olması gerekmektedir. Bunlardan biri serilerin durağanlık sınavının yapılmasıdır. Bu doğrultuda çalışmada Genişletilmiş (Augmented) Dickey Fuller (1979) (ADF) ve Philips Perron (1989) (PP) birim kök testleri kullanılmıştır. ADF ve PP birim kök testleri literatürde sıkça kullanılan geleneksel birim kök testlerindedir. Durağan olmayan değişkenlerin varlığında, Granger ve Newbold'un (1974) ifade ettiği sahte regresyon sorunu ortaya çıkabilmektedir. Sahte regresyonun varlığı durumunda, önemli görünen yüksek bir R² değerine ve istatistiksel olarak anlamlı görünen bir t istatistik değerine sahip olunabilmektedir. Ancak bu regresyon sonuçlarının herhangi bir ekonomik anlamı yoktur (Enders, 2015, s. 195). Bu nedenle değişkenlerin durağanlık özelliklerinin bilinmesi elde edilen model sonuçlarının güvenilirliği açısından önemlidir.

Dickey ve Fuller, otokorelasyonu ortadan kaldırmak için bağımlı değişkenin ekstra gecikmeli terimlerini içeren testin, artırılmış versiyonunu önererek test prosedürlerini genişletmiştir (Asteriou ve Hall, 2007:344; Çil Yavuz, 2015, s. 298). Bu haliyle test Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi olarak bilinmektedir. Hata terimlerinin istatistiksel olarak bağımsız olduğu ve sabit bir varyansa sahip olduğu varsayımına dayanan DF testinin bu varsayımı (Asteriou ve Hall, 2007, s.344) Philips ve Perron (1989) tarafından geliştirilerek hataların dağılımı konusundaki varsayımları yeniden düzenlenmiş ve yeni bir yöntem önerisi sunulmuştur (Çil Yavuz, 2015, s. 304). Bu şekilde oluşturulan test ise PP birim kök testi olarak bilinmektedir.

Bu çalışmada kullanılan değişkenlere uygulanan birim kök test sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6
Birim Kök Test Sonuçları

Test	Değişken	Seviye Değerleri		Fark Değerleri	
		Sabitli ve Trendli Model		Sabitli ve Trendli Model	
		t-istatis.	olasılık	t-istatis.	olasılık
ADF	PN	-2.1070	0.5322	-3.9296	0.0161**
	DIG	0.8310	0.9571	-6.5961	0.0000**
	ATM	0.3827	0.9863	-4.2686	0.0062**
PP	PN	-3.4263	0.0564	-4.0998	0.0101**
	DIG	-1.1597	0.9103	-6.5784	0.0000**
	ATM	0.2837	0.9982	-4.2155	0.0073**

Not: Tabloda ** ile gösterilen sonuçlar serinin istatistiksel olarak %5 anlam düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 6'da sunulan birim kök test sonuçları incelendiğinde her üç serinin de düzey değerlerinde birim köke sahip olduğu ancak birinci farkı alındığında %5 anlam düzeyinde durağanlaştığı görülmektedir. Dolayısı ile çalışmada kullanılan serilerin hepsi I(1)'dir. Diğer bir ifade ile tüm seriler birinci dereceden entegredir.

Vektör Otoregresif Modeller (VAR), Sims (1980) tarafından literatüre kazandırılmış olup bütün değişkenler içsel olarak kabul edilmektedir (Tarı, 2016: 451). VAR modeller, geleneksel eşanlı denklem sistemlerine bir alternatif olarak geliştirilmiştir (Çil Yavuz, 2015, s. 329). VAR modeli sisteminde her bir içsel değişken hem kendi hem de diğer değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yer aldığı eşitlikler sistemidir (Sevüktekin ve Çınar, 2017, s. 595). VAR yöntemi tüm değişkenler durağansa yapılabilmektedir. Bu durumda durağan değişkenlerin şokunun geçici bir etki yapması beklenmektedir. Bunun neticesinde başlangıçtaki şokun etkisi bir süre sonra kaybolmaktadır (Tarı, 2016, s. 453).

VAR modeline ait parametre tahminleri doğrudan yorumlanmamaktadır. VAR analizi ile incelenen bir konu hakkında çıkarım yapılmak istendiğinde etki-tepki fonksiyonu ve varyans ayrıştırması analizlerinden yararlanılmaktadır (Tarı, 2016, s. 453). VAR yöntemi, verilen şokların yorumlanabilmesine olanak tanımaktadır. Modelde yer alan değişkenlerin birine bir standart sapmalı şok verildiğinde kendisi de dâhil tüm değişkenlerin etkiye tepkisi ve bu tepkilerin ortadan kalkma süresi etki-tepki fonksiyonu ile belirlenebilmektedir (Özdemir ve Göçer, 2011, s.63). Varyans ayrıştırması bir değişkenden dolayı bir başka değişkenin n dönem ilerisi için öngörü varyansındaki yüzde değişim şeklinde ifade edilmektedir (Çil Yavuz, 2015, s.364). Diğer bir ifade ile varyans ayrıştırması, bir değişkenin kendi şoklarından kaynaklanan hareketler ile diğer değişkenlerin şoklarından kaynaklanan değişimlerin birbirine oranını göstermektedir. Varyans ayrıştırması belirli bir dönemin hatasının, n dönem sonrasının ortalama kare hatası içerisindeki oranını göstermektedir (Sevüktekin ve Çınar, 2017, s. 515).

$$\Delta PN_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} \Delta PN_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} \Delta DIG_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{3i} \Delta ATM_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (2)$$

$$\Delta DIG_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} \Delta DIG_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta PN_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{3i} \Delta ATM_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (3)$$

$$\Delta ATM_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^p \gamma_{1i} \Delta ATM_{t-i} + \sum_{i=1}^p \gamma_{2i} \Delta PN_{t-i} + \sum_{i=1}^p \gamma_{3i} \Delta DIG_{t-i} + \varepsilon_{3t} \quad (4)$$

2, 3 ve 4 nolu modellerde yer alan PN, DIG ve ATM durağan değişkenleri, p gecikme uzunluğunu, ε_t ise rassal hata terimlerini ifade etmektedir. Hata terimi, ortalaması ve kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansı sıfır, varyansı sabit, normal dağılımlı bir hata terimidir (Sims, 1980, s. 35). p gecikme uzunluğu optimal gecikme değeri olup standart VAR modeli ile tahmin edilmektedir (Enders, 2015).

VAR modeli üzerinden uygun gecikme uzunluklarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada çeyreklik verilerin kullanılması nedeniyle VAR (5) modeli üzerinden optimal gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Uygun gecikme uzunluğunun tespiti için yapılan test sonucu Tablo 7'de paylaşılmıştır.

Tablo 7
Optimal Gecikme Uzunluğu Test Sonuçları

Gecikme Uzunluğu	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	555.2117	NA	4.06e-12	-17.71651	-17.51066	-17.63568
1	592.8538	69.21287*	1.61e-12*	-18.64045*	-18.12582*	-18.43839*
2	598.3247	9.530022	1.81e-12	-18.5266	-17.7032	-18.20331
3	602.8260	7.405310	2.11e-12	-18.38148	-17.2493	-17.93696
4	607.5505	7.315347	2.45e-12	-18.24356	-16.8026	-17.67781
5	615.5755	11.64923	2.58e-12	-18.21211	-16.46237	-17.52512

Not: LR: Lagrange Bilgi Kriterini, AIC: Akaike Bilgi Kriterini, FPE: Son Tahmin Hatası (Final Prediction Error) Bilgi Kriterini, SC: Schwarz Bilgi Kriterini, HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriterini ifade etmektedir.

Tablo 7'de yer alan optimal gecikme uzunluğu test sonuçlarına göre, en çok yıldız olan gecikme uzunluğu 1'dir. FPE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterlerine göre 1 gecikme uzunluğunun maksimum gecikme uzunluğu olduğuna karar verilmiştir. Bu gecikme sayısı ile tahmin edilen VAR modelinin otokorelasyon sorunu içermemesi gerekmektedir. Bu nedenle modele otokorelasyon, değişen varyans ve ters kök sınaması yapılarak modelin sorunsuz bir model olduğu kanıtlanmıştır.

Tablo 8
Otokorelasyon Testi

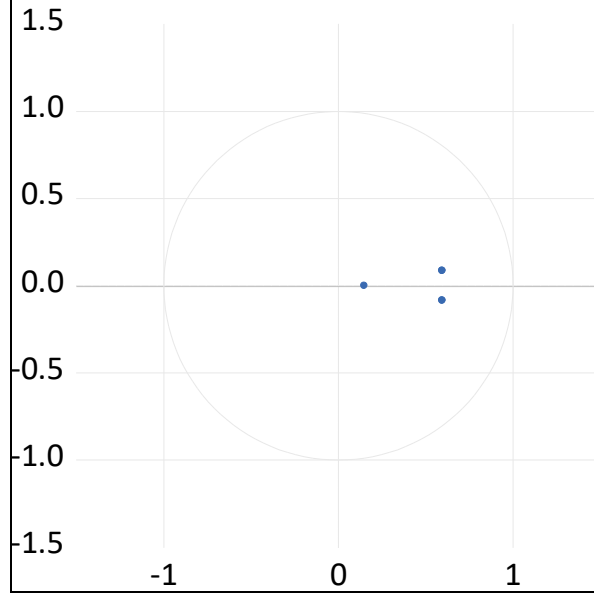
Lag	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
1	10.74206	9	0.2938	1.209540	(9, 136.4)	0.2941
2	9.432042	9	0.3984	1.057015	(9, 136.4)	0.3986
3	5.748119	9	0.7648	0.635672	(9, 136.4)	0.7650
4	9.202961	9	0.4188	1.030489	(9, 136.4)	0.4190
5	10.41511	9	0.3179	1.171339	(9, 136.4)	0.3182

Tablo 9

Değişen varyans testi

Ki-kare değeri	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
53.42605	48	0.2737

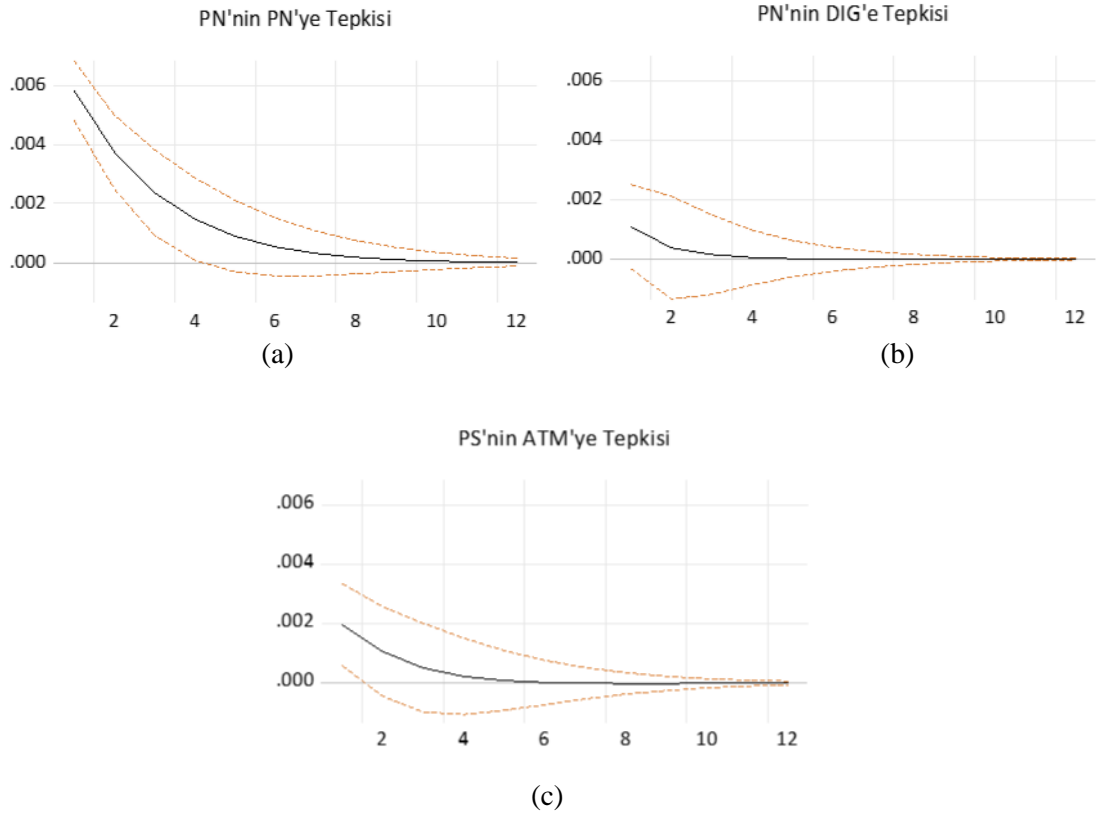
Otokorelasyon test sonuçları Tablo 8’de, değişen varyans test sonuçları Tablo 9’da, ters kökler grafiği ise Grafik 4’te sunulmuştur. Sonuçlar incelendiğinde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olmadığı görülmektedir.

Grafik 4. Ters Kökler

VAR model tahmininin sabit varyans, durağan ve istikrarlı olma durumları ters köklerin birim çember üzerindeki konumuna göre belirlenmektedir. Eğer ters kökler birim çember içinde kalıyorsa model sabit bir varyansa sahiptir, durağan ve istikrarlıdır (Lütkepohl, 1993 akt; Özdemir ve Göçer, 2011, s. 67). Bu çalışma sonucuna göre ters kökler birim çember içinde yer almaktadır. Dolayısı ile tahmin edilen VAR model durağan, istikrarlı ve varyansı sabit olma özellikleri sergilemektedir.

Değişkenler arasındaki ilişki VAR modeli yardımıyla incelenirken bir değişkende ortaya çıkan şokların etkisi VAR model üzerinden tahmin edilen etki-tepki fonksiyonları ile varyans ayrıştırması sonuçları ile incelenebilmektedir. Bu şokların kaynaklarının belirlenmesi ve değişkenlerin birbirini etkileme düzeyleri, varyans ayrıştırmasıyla, krizlerin (şokların) etki süresi ise etki-tepki fonksiyonlarıyla analiz edilebilmektedir (Özdemir ve Göçer, 2011, s. 62). Bu çalışmada elde edilen etki-tepki fonksiyonlarına ait sonuçlar Grafik 3’te gösterilmektedir.

Grafik 5. Genelleştirilmiş Etki-Tepki Fonksiyonu Sonuçları

Grafik 5'te PN, DIG ve ATM değişkenlerinde meydana gelebilecek bir standart sapmalılık şoka karşılık PN değişkeninin verdiği tepkiler görülmektedir. Grafik 5'in a panelinde PN değişkeninin PN değişkenine verdiği tepkiyi görüyoruz. Buna göre PN'de meydana gelen bir standart sapmalılık şoka karşılık değişkenin kendisi pozitif ancak azalarak 12. dönemde sönümlenen bir tepki vermektedir. b ve c panellerine bakıldığında DIG ve ATM değişkenlerinde meydana gelen bir standart sapmalılık şoka karşılık PN değişkeninin pozitif tepkiler verdiği ancak 5. dönemde DIG kaynaklı şokların, 6. dönemde ise ATM kaynaklı şokların etkisinin kaybolduğu görülmektedir.

Tablo 10

Varyans Ayırıştırması Test sonucu

Dönem	PN	DIG	ATM
1	86.96451	3.081571	9.953919
2	88.30951	2.482685	9.207807
3	88.98259	2.277315	8.740095
4	89.28918	2.201667	8.509154
5	89.41525	2.17402	8.410725
6	89.46196	2.164397	8.373638
7	89.47744	2.161268	8.361295
8	89.48183	2.160346	8.357821
9	89.48278	2.160112	8.35711
10	89.48282	2.16007	8.357107
11	89.48272	2.160071	8.35721
12	89.48264	2.160077	8.357286

Tablo 10 varyans ayırıştırması sonuçlarını göstermektedir. Bu analizde Cholesky decomposition temelli varyans ayırıştırması değişken sıralamasına duyarlı olduğu için, tabloda yer alan

sonuçlar yazar tarafından ‘genelleştirilmiş varyans ayrıştırması’ hesaplaması yapılarak elde edilmiştir. Bu tabloda yer alan bilgilere göre PN değişkeninin varyansındaki değişimin yaklaşık %89,5’u kendisindeki, yaklaşık %2’si DIG’deki ve yaklaşık %8,3’ü ATM’deki değişimlerden kaynaklanmaktadır. İncelenen dönem itibari ile PN değişkeninin, büyük oranda kendinden kaynaklı değişimler, daha sonra ise ağırlıklı olarak ATM kaynaklı değişimler tarafından açıklandığı dikkat çekmektedir. En az etkinin ise DIG kaynaklı olduğu görülmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Günümüzde dijital dönüşüm, hemen her ekonomik birimi yakından ilgilendirmektedir. Teknolojik gelişmelerin hızla devam etmesi ile birlikte yaygınlaşan dijitalleşme hareketleri iş süreçlerini kolaylaştırmakta ve rekabet gücü arttırabilmek açısından bir girdi mahiyetinde nitelendirilmektedir. Dijital dönüşüm, mevcut ekonomik yapı içerisinde firmaların varlığını sürdürmek ve süreci başarılı bir şekilde yönetebilmek için çağın gerektirdiği değişiklikleri yakından takip ederek bu değişimlere ayak uydurması ve bu değişimleri iş sürecine dâhil edebilmesi ile yakından ilişkilidir.

Bankacılık sektörü hem finansal sektör hem de reel sektör açısından önem arz etmektedir. Bankacılık sektörünün, ekonomik birimlerle olan fon arzı ve talebi yönündeki ilişkisi uzun yıllardır devam etmektedir. Ancak günümüzde yaşanan gelişmeler nedeniyle bankacılık sektörünün faaliyetlerini geleneksel yöntemlerle devam ettirilebilmesi bankacılık sektörünün verimlilik ve rekabet hedefleri açısından olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle her sektörden müşterisi olan bankacılık sektörünün, modern müşteri beklentilerini tespit ederek çağın gerektirdiği uygulamalara ve dönüşümlere entegre olması gerekmektedir. Bu entegrasyon sayesinde bankaların rekabet gücünün ve verimliliğinin artması, maliyetlerinin azalması, müşteri sayısının ve buna bağlı olarak bankanın işlem hacminin artması, yeni teknolojilerle birlikte işlem sürelerinin kısalması ve daha kontrollü ve daha sistemli çalışılması, yeniliklerle birlikte ürün ve hizmet çeşitlerinin artması mümkün hale gelecektir. Bankacılık sektöründeki bu dijitalleşme faaliyetleri müşteriler açısından da caziptir. Bu tür dijital uygulamaları cazip kılan faktörler arasında işlemlerin hızlı ve aracısız gerçekleşmesi, şubeye gidip gelme eylemlerinden doğacak maliyetlerin azalması, işlem gizliliğinin artması, güvenilirlik, mekân ve zaman kısıtı olmaksızın işlem yapılabilirliği sayılabilir. Peki, bu dönüşüm banka çalışanlarına nasıl yansımaktadır? Bu soruya verilebilecek tek bir cevap bulunmamaktadır. Literatürde dijitalleşmenin banka çalışanlarına etkisini konu alan çalışmalar farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Özetlemek gerekirse dijitalleşme sonrası bankaların, çalışanlarında nitelik arayışı artmıştır. Bu nedenle bazı bankaların, bazı çalışanlarının işlerine son vermek veya onları beklentilerine uygun bir şekilde eğiterek süreci yönetebilecek yetkinliğe erdirmek, yeni açılan iş kolları için iş tanımına uygun yeni çalışanlar istihdam etmek gibi eğilimler göstermesi beklenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, dijital bankacılık ile banka çalışan sayısı arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda Türk bankacılık sektörüne ait 2006q1-2022q4 dönemine ait veri seti, korelasyon ve VAR analizleri kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen korelasyon analizi bulgularına göre dijital bankacılık ve bankamatik değişkenleri ile çalışan sayısı değişkenleri arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre DIG’teki 1 standart sapmalı değişimin PN’de yaklaşık olarak 0.72 standart sapmalı bir değişimle birlikte hareket etmesi ve ATM’deki 1 standart sapmalı değişimin PN’de yaklaşık olarak 0.91 standart sapmalı bir değişimle birlikte hareket etmesi beklenmektedir. Etki tepki fonksiyonu sonuçlarına göre PN’de meydana gelen bir standart sapmalı şoka karşılık değişkenin kendisi pozitif ancak azalarak tepki vermektedir. Fakat bu şoktan kaynaklı etki 12’nci dönemde sönümlenmektedir. DIG ve ATM değişkenlerinde meydana gelen bir standart sapmalı şoka karşılık ise PN değişkeninin pozitif tepkiler verdiği ancak 5’inci dönemde DIG kaynaklı şokların, 6’ncı dönemde ise ATM kaynaklı şokların etkisinin sönüdüğü görülmektedir. Diğer bir ifade ile bankacılık sektörü çalışan sayısı, ATM sayısındaki ve dijital bankacılık müşteri sayısındaki artışa karşılık sırası ile 6’ncı ve 5’inci çeyreğe kadar artış göstermektedir. Ancak bu pozitif tepki bu dönemlerden sonra sönmektedir. Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre ise PN değişkeninin varyansındaki değişimin yaklaşık %89,5’u kendisindeki, %2’si DIG’deki ve yaklaşık %8,3’ü ATM’deki değişimlerden kaynaklanmaktadır. Bu sonuçlar, dijitalleşme araçları ile banka çalışan sayısı arasında pozitif bir ilişki olması nedeniyle, etki-tepki fonksiyonu

sonuçlarından elde edilen dijitalleşmenin bankacılık ve finans sektörlerinde, istihdam oranı üzerinde olumlu bir etki yapacağı sonucunu desteklemektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular, Türk bankacılık sektörünün dijital araç kullanımı ile ilgili bilgi sunması ve teknolojik bir devrim olan dijitalleşmenin sektöre enjekte edilmesi ile birlikte sektörün sahip olduğu emek gücünün bundan nasıl etkilenebileceğini seçilmiş değişkenler yardımıyla ortaya koymaktadır. Gelecek çalışmalar, ditalleşme araçlarını çeşitlendirerek ve örneklemi bankalar özelinde ele alarak karşılaştırmalı analizler yapabilirler.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğundan katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturan herhangi bir husus bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Adelani, T. (2019). Electronic banking and employees' job security in Lafia Nasarawa State, Nigeria. *Lafia Journal of Economics and Management Sciences*, 4(2), 89-107.
- Alleh, I., Adefeso, H., Adebayo, L., and Oligbi, B. (2015). Information and communication technology and unemployment: Is technology labor-substitutive in the Nigerian banking industry?. *European Journal of Business and Economic*, 5(2), 251-268.
- Aniebo, C.A.J., Oguanobi, C., and Akamobi, A. (2011). *Post-consolidation employment growth in the banking sector: The case of first bank of Nigeria Plc*. Retrieved from <https://www.walshmedicalmedia.com/open-access/postconsolidation-employment-growth-in-the-banking-sector-the-case-2315-7844-1-131.pdf> in 01.07.2023.
- Asteriou, D., and Hall, S.G. (2007). *Applied econometrics, a modern approach using reviews and microfit*. New York: Palgrave Macmillan.
- Atiku, S.O, Genty, K.I and Akinlabi, B.H (2011). Effect of electronic banking on employees' job security in Nigeria. *European Journal of Humanities and Social Sciences*, 4(2): 69-84.
- Beybur, M. ve Çetinkaya, M. (2020). Covid-19 pandemisinin Türkiye'de dijital bankacılık ürün ve hizmetlerinin kullanımı üzerindeki etkisi. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 148-163. <https://doi.org/10.46452/baksoder.829078>.
- Büyüköztürk, Ş. (2023). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Crosman, P. (2018). How artificial intelligence is reshaping jobs in banking. *American Banker*, 183(88), 1.
- Çil Yavuz, N. (2015). *Finansal ekonometri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Demirhan, M. (2021). Sektörel bakış: Türk bankacılık sektöründe dijitalleşmenin şube dağıtım kanalına etkileri. *Erciyes Akademi*, 35(1), 1-19.
- Dickey, D. A., and Fuller W.A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431.

- Dickey D. A., and Fuller W.A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Enders, W. (2015). *Applied econometric time series*. New York (US): University of Alabama.
- Gövez, A. ve Uysal, B. (2023). Dijital bankacılık ile şube ve personel sayısı arasındaki nedensellik ilişkisi: Toda-Yamamoto yaklaşımı. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(1), 50-61.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross spectral methods. *Econometrica*, 37, 424-438.
- Granger, C. W. J. and Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics. *Journal of Econometrics*, 2 (2), 111-120. [http://dx.doi.org/10.1016/0304-4076\(74\)90034-7](http://dx.doi.org/10.1016/0304-4076(74)90034-7).
- Güvenç, D. ve Yücebalkan, B. (2017). Bankacılık sektöründe teknolojik gelişimin işgücüne yansımaları. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 30-43.
- Işık, N. ve Acar, M. (2006). Enflasyonla mücadelede politika aracı seçimi: Bir vektör otoregresyon (VAR) analizi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke)*, 16, 1-18.
- Khanboubi, F., and Boulmakoul, A. (2019). *Dijital transformation metamodel in banking*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/338037297_Digital_Transformation_Metamodel_in_Banking in 21.07.2023.
- Koçaşlı, İ. O. (2014). *Yeni teknolojilerin türk bankacılık sektörüne ekonomik etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Machkour, B., and Abriane, A. (2020). Industry 4.0 and its implications for the financial sector. *Procedia Computer Science*, 177, 496-502.
- Meena, M. M. R., and Parimalarani, G. (2020). Impact of digital transformation on employment in banking sector. *International Journal of Scientific & Technology Research*, 9, 4912-4916.
- Okoye, A. P. (2018). Effect of cashless banking on unemployment rate in Nigeria. *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*, 6(4): 1-18.
- Özdemir, A. ve Göçer, İ. (2011). Türkiye’de krizlerin makroekonomik değişkenlere etkileri: VAR analizi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 48(560).
- Pakdemirli, B. (2019). Dijital dönüşüm ve ekonomik büyüme. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(32), 665-694.
- Palabıyık, Ö. ve Başol O., (2020). Blokzincir teknolojisinin bankacılık sektörü istihdamı üzerine olası etkileri. *Niğantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(8), 111-124.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57, 1361-401.
- Qureshi, T. M., Zafar, M. K., and Khan, M. B. (2008). Customer acceptance of online banking in developing economies. *Journal of Internet Banking and Commerce*, 13(1), 1-9.

- Selçuk, B. (2010). Küresel krizin Türk finans sektörü üzerindeki etkileri. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 21-27.
- Sevüktekin, M., ve Çınar, M. (2017). *Ekonometrik zaman serileri analizi*. Bursa: Dora.
- Sims, C. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica*, 48, 1-48.
- Siyanbola, T.T (2013). The effect of cashless banking on Nigerian economy. *eCanadian Journal of Accounting and Finance*, 1(2), 9-19.
- Tarı, R. (2016). *Ekonometri*. Kocaeli: KÜV yayınları.
- Taş, H. Y. (2018). Dördüncü sanayi devrimi'nin (endüstri 4.0) çalışma hayatına ve istihdama muhtemel etkileri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 1817-1836.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2022). Bankaların dijital yolculukları ve Türkiye bankalar birliği çalışmaları. <https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/tos/Dijital%20Yolculuk.pdf> adresinden 11.08.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2023). Bankacılık sisteminde banka, çalışan ve şube sayıları. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/4040/Banka_Calisan_ve_Subesayilari-Mart_2023.pdf, adresinden 10.08.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2023). Dijital, internet ve mobil bankacılık istatistikleri Mart 2023. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/4057/Dijital-Internet-Mobil_Bankacilik_Istatistikleri-Mart_2023.pdf, adresinden 10.08.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2011). Türkiye'de kredi kartı piyasası. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/1cfda03c-cc71-4db7-ae1a502f908c1e18/kk_piyasa.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE1cfda03c-cc71-4db7-ae1a-502f908c1e18-m3fBa1Y, adresinden 08.12.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2014). Türkiye'de ödeme sistemleri. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/73289f67-d210-4f49-8902-6e14ecae055d/OdemeSistemleri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-73289f67-d210-4f49-8902-6e14ecae055d-m5lk6L>, adresinden 10.12.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Tuna, K. (2021). Covid-19 pandemisinin Türkiye'de bankacılık sektörü istihdamı üzerine etkileri. *İstanbul İktisat Dergisi - Istanbul Journal of Economics*, 71(1), 191-230. <https://doi.org/10.26650/ISTJECON2021-933821>.
- Ulusoy, A. ve Demirel, S. (2021). Bankacılık sektöründe dijital dönüşümün istihdam üzerine etkisi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 10(27), 256-267.
- Ulusoy, A., ve Demirel, S. (2022). Türk bankacılık sisteminde dijitalleşme-kârlılık etkileşimi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 40 (1), 184-200.

Extended Abstract

Introduction

In today's rapidly developing technology, economic units must quickly adapt to these new technological developments to work efficiently and gain competitive power. In particular, the rapid adaptation of the banking sector, which has a fund trade relationship with almost every sector, is extremely important in order to increase the efficiency of the sector and to maintain this power by gaining competitive power. The banking sector offers the opportunity to transact on different financial issues through digital platforms. Thanks to the opportunity to make financial and non-financial transactions offered through internet and mobile banking, both individual and corporate transactions can be carried out from anywhere, provided that internet connection is provided and appropriate technological tools are available. Digital banking customers can easily handle many financial and non-financial transactions on digital platforms. These financial and non-financial transactions can be listed as follows: While non-financial transactions are in the form of "credit card and supplementary card application, loan application, bill payment order regular payment order"; financial transactions are "money transfers, payments, investments, credit card transactions and other financial transactions".

In traditional banking practices, bank employees mediate the service demand of customers. However, with digitalization, the job descriptions of employees may change according to the digital tools used and new regulations. Accordingly, with the digitalization of the sector, the expectations of qualifications for the recruitment of new personnel have changed. Along with digitalization, data analysis, statistical knowledge, mastery of measurement and reporting tools, analytical thinking skills, communication and cooperation skills, and high motivation are among the skill sets sought. It will be beneficial for young people who want to be employed in the sector to develop themselves in computer use and software (in Oracle SQL, SAS, Spark, SPSS, Python, Matlab, Java, etc. programs) (Demirhan, 2021: 15).

The aim of the study is to investigate the effect of digitalization on the number of bank employees. The study prepared for this purpose analyzes the relationship between the variables with the results of correlation analysis, impulse-response function and variance decomposition, using data from the period 2006q1-2022q4 in the case of Türkiye. The study is unique in terms of the studied period, the used variables and the way it deals with the subject. It is expected that the study will contribute to the literature in terms of being a source for future studies, the importance of digitalization in terms of employment and the current situation regarding digitalization in the banking sector.

Method

In this study, the relationship between the number of banking sector employees and digital banking was investigated using correlation analysis and Vector Autoregression Model (VAR) methods. However, before performing the VAR analysis, the stationarity properties of the series were examined. Augmented Dickey Fuller (1979) (ADF) and Philips Perron (1989) (PP) unit root tests were used to test the stationarity. Then the appropriate VAR model was estimated. It was seen that the appropriate VAR model did not have autocorrelation, heteroscedasticity and inverse root problems. Impact response functions results, which measure how the other variables react to the shock that occurs in a variable and the time for the effect of the shock to disappear, and variance decomposition results that measure the percentage change in the predictive variance for n periods ahead of another variable due to one variable were estimated.

Findings

According to the correlation analysis findings obtained in the study, it is expected that the number of employees (PN) will increase as the number of digital banking (DIG) and automated teller

machine (ATM) increases. According to the impulse-response function results, the variable itself is positive in response to a standard deviation shock in PN, but decreases and gives a damping response in the 12th period. It is observed that the PN variable responds positively to a standard deviation shock occurring in the DIG and ATM variables, but the effects of DIG-induced shocks in the 5th period and ATM-induced shocks in the 6th period disappear. According to the variance decomposition results, approximately 89.5% of the variation in the variance of the number of employees is due to the changes in itself, 2% in the digital banking variable, and 8.3% in the ATM variable. According to these results, the increase in the level of digitalization in the banking sector is expected to increase the number of employees.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The banking sector is a sector formed by banks that trade funds. The banking sector is a sector that has a demand and supply of funds and interacts with all economic units that try to manage this supply and demand through the financial system. This sector offers its customers the opportunity to make many financial transactions. These transactions can be made in the traditional banking channel through branch banking as well as in digital environments. In the Turkish banking sector, the first ATM device was launched in 1982, the first Electronic Funds Transfer (EFT) system in 1992, the first internet banking application in 1997, the first Electronic Securities Transfer in 2013, and the first Instant and Continuous Transfer of Funds system in 2020. When these applications are examined, it is seen that the digitalization efforts of the Turkish banking sector do not go back too long.

When the studies are examined, it is seen that there are different opinions about how digitalization in the banking sector will affect the number of bank employees. One of them is the necessity of improving the potential workforce in terms of quality in order to prevent the technological revolution from having negative results (Taş, 2018, s.1826). Another view states that the number of employees in the banking sector will decrease as the services provided through digital channels become widespread and the number of digital service recipients increases (Ulusoy and Demirel, 2021, s. 258). Another view on the subject is that digitalization has an impact on both the number of employees and their quality. This view implies that the use of digitalization tools has a reducing effect on employment in some applications, but digitalization makes new employment possible by creating new business opportunities (Isin, 2006, s. 115; Koçalışlı, 2014, s. 70).

The study deals with the effects of the use of digital tools in the Turkish banking sector on employment in the period 2006-2022. In the study, it is discussed how the employment status of the employees in the banking sector can be affected by the technological transformation. Future studies can make comparative analyzes by differentiating the digitalization instrument indicators and by considering the sample for each bank. As a result of the findings obtained from this study, it is expected that the inclusion of digital tools in the financial system through the banking sector will enable the transactions to be carried out through the banking sector to be carried out quickly and at less cost. In addition, these developments will enable the banking sector to expand its service area, increase the number of customers, transaction volume, efficiency and competitiveness. Therefore, in order to achieve and maintain these gains, the banking sector should closely follow the technological innovations and customer expectations that concern the sector, and incorporate these innovations into the banking structure in accordance with the expectations.

Fanatizmin Lisanslı Ürün Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi ve Marka Sadakatinin Aracı Rolü

İbrahim AVCI
Gümüşhane Üniversitesi
ibrahimavcimail@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9112-5076

Ali KÖROĞLU
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
alikoroglu5461@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4021-6300

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1354868
Geliş Tarihi: 04.09.2024	Revize Tarihi: 04.10.2024
	Kabul Tarihi: 17.10.2023

Atf Bilgisi

Avcı, İ. ve Köroğlu, A. (2024). Fanatizmin lisanslı ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisi ve marka sadakatinin aracı rolü. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 115-131.

ÖZ

Lisanslı ürün satın alma davranışı son dönemlerde hem kulüplerin hem de araştırmacıların önem verdiği konulardan biridir. Araştırmanın amacı fanatizmin lisanslı ürün satın alma niyeti üzerine etkisini belirlemek ve bu etkide marka sadakatinin aracılık rolünü ortaya koymaktır. Bu amaçla kolayda örneklem yönteminin tercih edildiği araştırmada, veriler İstanbul ilindeki futbol taraftarlarından yüzyüze anket tekniğiyle elde edilmiştir. Veri toplama sürecinde 424 taraftar ankete katılmış ve elde edilen veriler SPSS ve AMOS paket programları aracılığıyla analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda fanatizmin lisanslı ürün satın alma niyeti ve marka sadakati üzerinde; marka sadakatinin ise lisanslı ürün satın alma niyeti üzerinde olumlu doğrultuda anlamlı etkileri olduğu belirlenmiştir. Ayrıca elde edilen diğer bir önemli sonuç, fanatizmin lisanslı ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisinde, marka sadakatinin aracılık rolüne sahip olduğudur. Ulaşılan bu sonuçlar konuyla alakalı hem teorik hem de uygulamaya yönelik önemli katkılar sunmaktadır. Son olarak ulaşılan sonuçlar kapsamında bu konuda gelecekte araştırma yapacak araştırmacılara önerilerde de bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fanatizm, lisanslı ürün, marka sadakati, satın alma niyeti.

The Effect of Fanaticism on Licensed Product Purchasing Intention and the Mediating Role of Brand Loyalty

ABSTRACT

The behavior of purchasing licensed products is one of the issues that both clubs and researchers give importance to recently. The purpose of this study is to look into the impact of fanaticism on the desire to buy licensed products, as well as the role of brand loyalty in mediating this effect. Data were obtained from football fans in Istanbul via a face-to-face survey procedure in the study, which used the convenience sample strategy. During the data collection process, 424 supporters completed the survey, and the results were analyzed using SPSS and AMOS package tools. The investigation revealed that fanaticism has a positive and substantial effect on brand loyalty and the intention to purchase licensed products; brand loyalty has a positive and significant effect on the intention to purchase licensed products. Another notable finding is that brand loyalty mediates the influence of fanaticism on the propensity to acquire licensed products. These discoveries contribute significantly to both theory and practice. Finally, recommendations were made to the researchers who would do future research on this subject based on the findings.

Keywords: Fanaticism, licensed product, brand loyalty, purchase intention.

Giriş

Spor, sosyal bir faaliyet olmasının yanı sıra özellikle günümüzde yaşanan gelişmelerle birlikte ekonomik olarak da önemli bir sektör haline gelmiştir. Dünya pazarında spor endüstrisinin payı 100 milyar doları aşmaktadır (Plunkett, 2014). Sporun dünya ekonomisi içerisindeki bu hacmi, dünyadaki pek çok ülkenin milli gelirinden daha fazladır. Aynı zamanda spor harcamalarının artış hızı da, bazı ülkelerde milli gelirin artış hızından daha fazladır (Kati, 2016).

Dünya genelinde hızla büyüyen spor ekonomisi içerisinde en önemli yere sahip spor dallarından biri de futboldur. Dünya genelinde 3.5 milyar futbol izleyicisi ve 250 milyon kayıtlı

futbolcunun bulunduğu bilinmektedir (Galatasaray Store, 2022). Futbol, günümüzde Türkiye’de de en popüler spor dalı konumundadır. Türkiye Gençlik Sivil Toplum Kuruluşları Platformu’nun (TGSP) 26 ilde gerçekleştirdikleri “Türkiyenin Gençleri: Spor Alışkanlıkları” isimli araştırmanın raporunda, gençlerin aktif olarak yaptığı ve lisanslı olarak müsabakalara katıldığı (%16), ilgilenmekte olduğu (%25) ve imkan ve vakit konusundaki engelleri bir kenara bırakarak en çok ilgilenmek istedikleri (%15.3) spor dalının futbol olduğu belirtilmektedir (TGSP, 2020).

Özellikle 2000’li yıllardan sonra futbola yapılan yatırımlarla birlikte, futbol sadece sportif bir alan olmaktan çıkmış ve maddi gelir sağlayan bir sektör haline gelmiştir. Bu gelişmeler ışığında girişimciler de bu alana ilgi duymaya başlamış ve reklam, lisanslı ürün satışları, sponsorluk gibi faaliyetlerle, futbolun gelir getirici yönünü ön plana çıkarmışlardır. Kulüpler gerçekleştirdikleri transferlerin maliyetlerini sponsor firmalara karşılatmanın yanı sıra, dünyaca ünlü bir futbolcuyu transfer ederek bu futbolcunun maliyetini sadece forma satışlarından karşılar hale gelmiştir. Örneğin, Real Madrid kulübü 94 milyon euro ödeyerek transfer ettiği Cristiano Ronaldo’nun forma satışından 102 milyon euro gelir elde etmiştir (Hürriyet, 2017). Dolayısıyla lisanslı ürün satışları kulüplerin ekonomik performansı açısından oldukça önemli bir faaliyet haline gelmiştir. Özellikle fanatik taraftarlar ihtiyaç duydukları bir ürünü satın almak istediklerinde, kulübe destek olmak, kulübe bağlılıklarını göstermek vb. kaygılarla genellikle lisanslı ürünleri tercih etmeye başlamışlardır (İlk, Çavuşoğlu ve Güler, 2020). Ancak fanatik taraftarların lisanslı ürünleri tercih etmeleri her zaman doğrudan fanatizm düzeyleri ile ilişkili olmayabilir. Fanatizmin lisanslı ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisi, farklı değişkenler aracılığıyla da gerçekleşiyor olabilir. Diğer bir ifade ile, kulüplerin lisanslı ürünler üretmeleri fanatik taraftarların her zaman bu ürünleri satın alacakları anlamına gelmeyebilir. Bu nedenle kulüplerin, bu taraftarları lisanslı ürün satın almaya iten faktörleri de belirlemeleri gerekmektedir. Literatür incelendiğinde taraftarların marka sadakatlerinin lisanslı ürün satın alma niyetlerini pozitif olarak etkilediğini gösteren çalışmalar olduğu görülmektedir (Kural ve Eraslan, 2023; La Rocca, 2018). Ulaşılan bu sonuçlar neticesinde fanatizmin marka sadakati üzerinden satın alma niyetini dolaylı olarak etkileyeceği öngörülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı futbol taraftarlarının fanatizm düzeyinin lisanslı ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka sadakatinin aracılık rolünü incelemektir.

Fanatizm

Fan (taraftar) kavramı “fanatic” kelimesinden türetilmiş ve ilk olarak 1682 yılında aşırı hevesli bireyleri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Sözlüklerde yerini alması ise, ilk defa 1899 yılında olmuştur. Bu tarihte kavram Amerikan sözlüğünde “öncelikle sporda görülen coşku dolu birey” şeklinde tanımlanmıştır (Leonard, 1998). Bu kelime her ne kadar taraftar anlamına gelen “fan” kelimesinden türetilmiş olsa da, taraftar ve fanatik arasında farklılar bulunmaktadır. Taraftar, “birbirine karşıt yanlardan herhangi birini tutan, destekleyen veya herhangi bir şeyden yana olan kimse, yandaş” olarak tanımlanmaktadır (Oxford Languages, 2023). Fanatizm ise “Sahip olunan veya peşinden koşulan değişik amaçlı görüşlere, fikir veya ideolojilere aşırı şekilde bağlılıktan doğan, tavizsiz ve katı bir davranış şekli ve bundan doğan bir akımdır” (Erkal, Baloğlu ve Baloğlu, 1997). Taraftarlık ve fanatizm her ne kadar din, siyaset, moda, eğlence vb. pek çok alanda kullanılan kavramlar olsa da (Öğüt Eker, 2010), bu iki kavramın kitle iletişim alanında yaşanan hızlı değişimler sonrasında ön plana çıkan sporla özellikle de futbolla (Yağbasan ve Kahraman, 2016) özdeşleştiği söylenebilir. Dolayısıyla birçok çalışmada da bu iki kavram, spor taraftarlığı veya fanatizmi anlamına gelecek şekilde tanımlanmaktadır (Goldstein, 1989; Hunt, Bristol ve Bashaw, 1999; Shank, 1999). Shank (1999) spor taraftarlığını kişilerin bir spor unsuru ile duygusal olarak bütünleşmesi ve kişisel adanmışlık olarak tanımlamaktadır. Spor fanatizmi ise belirli bir spor nesnesine hevesli adanmışlık olarak tanımlanmaktadır (Hunt vd., 1999).

Fanatizm bazı kaynaklarda şiddet içeren bir kavram olarak da tanımlanmaktadır (Ayan, 2006; Hünerli, 2011). Spor sosyoloğu Ahmet Talimciler, bu durumun sebebinin fanatizm ve holiganizm kavramlarının anlaşılabilmesi olarak göstermektedir. Talimciler bütün fanatik taraftarların şiddet eğilimi göstereceklerine yönelik düşüncenin yanlış olduğunu, fanatik taraftarların holigan taraftarlarla eş değerde tutulamayacağını belirtmektedir (Omay, 2019). Bu doğrultuda fanatizm, taraftarların

takımlarına bağlılık düzeyini gösteren kavramlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Hunt vd. (1999) taraftar türlerini bağlılık düzeylerine göre geçici taraftar-yerel taraftar-sadık taraftar-fanatik taraftar-kötü fonksiyonlu taraftar olarak beş grupta incelemektedir. Geçici taraftarın takıma bağlılığı başarıya odaklıdır ve takım başarısız olduğunda takımı desteklemekten vazgeçebilmektedir. Yerel taraftar ise bulunduğu bölgenin takımına aidiyet hissetmekte, bulunduğu bölgeden ayrıldığında bu aidiyet duygusu ortadan kalkabilmektedir (Hunt vd., 1999). Sadık taraftarın takıma bağlılığı ise başarıya veya coğrafyaya göre değişmemektedir. Bu taraftar grubu her koşulda takımını desteklemekte, takımın maçlarını stattan veya televizyondan takip etme ve takımın ürünlerini satın alma eğilimi göstermektedir. Fanatik taraftar da sadık taraftar gibi takımına bağlı olmakla birlikte onun bağlılığı biraz daha yüksektir. Bu taraftar grubu takımının maçlarını takip etmekte, ürünlerini satın almakta, bu ürünleri odasının duvarlarına asmakta, maçlara giderken giymekte ve maçlarda yüzünü takımın renklerine boyama, maske takma vb. eylemlerde bulunmaktadır (Argan ve Katırcı, 2015). Kötü fonksiyonlu taraftar ise holigan olarak da isimlendirilebilir. Bu taraftar grubu anormal davranışlar göstermektedir ve davranışları şiddet ve sözlü taciz unsurlarını içermektedir. Bu grup ayrıca spor ortamının bileşenlerinden sık sık şikayet etmekte ve sürekli sorun çıkarmaktadır (Wakefield ve Wann, 2006). Tanımlardan yola çıkarak fanatizmin takıma aşırı bağlılık ve bunu davranışlara yansıtma şeklinde kendini gösterdiği, holiganizmin ise şiddet ve çatışma içermesi bakımından fanatizmden ayrıldığı söylenebilir.

Fanatizme ait özelliklerin bilinmesi fanatizmin anlaşılması ve holiganizmden ayrılması açısından önemlidir. Thorne ve Bruner'e (2006) göre fanatizmin dahili katılım, harici katılım arzusu, edinme arzusu ve sosyal etkileşim arzusu olmak üzere dört özelliği bulunmaktadır. Dahili katılım taraftarların kendilerini bir taraftar alt kültürünün üyesi olarak tanımlamaya yönelik gösterdikleri güçlü eğilimdir. Harici katılım arzusu taraftarlarla ilgili faaliyetlere dahil olma isteği şeklinde kendini göstermektedir. Edinme arzusu taraftarların koleksiyon oluşturmak veya hatıra olarak saklamak için imzalı ürünlere sahip olma isteğidir. Sosyal etkileşim arzusu ise taraftarların fanatizm konularını diğer taraftarlarla ve hatta taraftar olmayanlarla tartışarak zaman harcama eğilimleridir (Dwyer, LeCrom ve Greenhalgh, 2018).

Marka Sadakati

Marka bağlılığı olarak da ifade edilen marka sadakati tüketici temelli marka değerinin en önemli boyutudur (Aaker, 2009). Marka sadakati, tüketicilerin herhangi bir markayı sadece anlık satın alması değil, gelecek dönemlerde de aynı markayı satın alması olarak tanımlanmaktadır. Marka sadakati, markayla ilgili gelecekteki tercih ve davranışların belirleyici faktördür. Marka sadakati, marka tercihinin yanı sıra, marka bilinirliği, marka farkındalığı ve marka tanınırlığı aşamalarını da içeren geniş kapsamlı bir kavramdır (Karpat Aktuğlu, 2018). Marka sadakati, tüketicinin diğer markaların da bulunduğu rekabetçi bir ortamda belirli bir markayı tesadüfi olmayacak bir biçimde satın alması ve sonraki süreçte de satın almaya devam etmesi şeklinde markaya yönelik davranışsal bir tepki, markayı değerlendirme ve marka hakkında karar verme şeklindeki psikolojik bir durumdur (Avcılar, 2008; Keller, 1993).

Sadakat düzeyi yüksek müşteriler işletmeler için oldukça önemlidir. Bu müşteriler işletmeye sürekli bir nakit akışı sağlayarak pazara yeni rakiplerin girmesini engellemekte ve dolayısıyla işletmeler sadık müşterilerinin sayısını artırmayı hedeflemektedir (Marangoz, 2007). Bu nedenle marka sadakatinin ölçülmesi önem arz etmektedir. Tüketicilerin marka sadakatlerini ölçmek için satın alma verileri, satın alınan markaların sayıları ve yeniden satın alma oranları gibi ölçme yöntemlerinden faydalanılmaktadır (İspir, 2020). Marka sadakati ile ilgili yapılan ölçümlerde müşteriler sadakat düzeylerine göre beş kategoriye ayrılabilir. Bu kategoriler en az sadık olandan en fazla sadık olana doğru; sadakatsiz tüketiciler, alışkın tüketiciler, tatmin olan tüketiciler, markayı seven ve arkadaş olarak görenler, sadık tüketiciler şeklinde sıralanmaktadır. Aaker (1991) tarafından geliştirilen ve tüketicilerin sadakat düzeylerine göre kategorilerini gösteren sadakat piramidi Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Sadakat Piramidi (Aaker, D. A. (2009). *Güçlü markalar yaratmak*. (E. Demiri, Çev.). İstanbul: MediaCat Kitapları)

Piramidin en alt basamağında yer alan sadakatsiz tüketiciler markaya karşı duyarsızdır ve her markanın aynı olduğunu düşünmektedir. Bu tüketicilerin marka tercihinde belirleyici olan unsur fiyattır. İkinci basamakta yer alan alışkın tüketiciler, markanın sahip olduğu özelliklerden memnundur ve değiştirmek için bir tatminsizlik yaşamamıştır ancak diğer markalardan gelecek alternatif faydalara açıktırlar. Üçüncü basamakta yer alan tatmin olan tüketiciler, markayı değiştirmesi durumunda bazı maliyetlere katlanması gerektiğini düşündüğünden, markayı satın almaya devam etmektedir. Dördüncü basamakta yer alan markayı seven ve arkadaş olarak gören tüketiciler, markayı gerçekten sevmekte ve markayla duygusal bir bağ kurmaktadır. Markayla ilgili olumsuz bir durumla karşılaşsa bile markayı satın almaya devam etmektedir. En üst basamakta yer alan sadık tüketiciler ise, markayı kullanmaktan gurur duymakta, markayla ilgili her ne olursa olsun markayı değiştirmemekte ve markayı başkalarına tavsiye edecek kadar markaya güvenmektedirler (Aaker, 2009).

Belirtilen bu kategorilerdeki tüm sadakat düzeyleri bazı unsurların etkisiyle oluşmaktadır. Tüketicilerin marka sadakatlerinin oluşumunda etkili olan faktörler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Ulucan Erkesim, 2021);

- Markanın diğerlerine kıyasla bir üstünlük hissi vermesi, statü sağlaması.
- Markanın tüketicide oluşturduğu tatminden dolayı tüketicinin başka markalarla ilgilenmemesi.
- Tüketicinin riskten kaçmak için piyasaya yeni çıkan markalar yerine, toplum tarafından bilinen veya daha önce deneyimlediği markayı satın almak istemesi.
- Söz konusu markanın pazar koşullarını belirleyen marka olması sebebiyle, satın almada markanın koşullarına uyma zorunluluğu.
- Markaların düzenli bir şekilde uyguladığı promosyon ve indirimler.

Satın Alma Niyeti

Bir davranışı göstermeye yönelik fiili iradenin önemli bir göstergesi olan niyet, birşeyi yapmayı önceden isteyerek tasarlamak anlamına gelmektedir (Mutlu, Çeviker ve Çirkin, 2011). Satın alma niyeti ise, müşterinin bir ürünü satın almaya yönelik algısal kanaat düzeyidir. Satın alma niyeti değerlendirme ve satın alma süreçleri arasında meydana gelmektedir (Bergeron, 2004) ve satın alma aşamalarından biri olan karar aşaması ile iç içedir. Yeni ve mevcut ürünlerin satış tahminlerinde yoğunlukla kullanılan satın alma niyeti ile ilgili, işletmeler düzenli olarak veri toplamaktadır. Elde edilen veriler taleplerin tahmin edilmesinde kullanılmakta ve sonrasında bazı stratejik kararlar alınmaktadır (Mutlu vd., 2011).

Tüketicinin satın alma niyeti pek çok değişken tarafından şekillendirilmektedir. Değer, marka imajı, marka sadakati, işletmenin sunduğu mükemmeliyet, ürün bilgisi, kalitesi ve niteliği, tecrübe, tutum ve algı gibi duygular, satın alma niyeti üzerinde etkili olan değişkenlerden bazılarıdır (Nasermoadeli, Ling ve Maghnati 2013; Tariq, Nawaz, Nawaz ve Butt, 2013). Bunların yanı sıra internet üzerinden alışveriş yapan tüketiciler için online değerlendirmeler, sosyal medya uygulamaları üzerinden yapılan paylaşımlar (Hajli, 2014; Özçifçi, 2020), bilgisayar ve bilgisayar aracılığıyla ulaşılan uygulamalar; multimedya, resimler ve içerikler de tüketicilerin satın alma niyeti üzerinde etkilidir (Jerome, Shan ve Khong, 2010).

Satın alma niyeti oluşturmak işletmeler için oldukça önemlidir. Bunun için çeşitli faaliyetler gerçekleştirirler ve bu faaliyetleri sonucunda tüketicilerde satın alma niyeti oluşup oluşmadığını bilmek isterler. Araştırmacılar işletmelerin bu beklentisi doğrultusunda çalışmalar gerçekleştirmekte ve bu çalışmalarda tüketicilerin satın alma niyetini ölçmek için müşterilerin marka veya ürünü satın almadaki beklenti ve düşüncelerini kullanmaktadırlar (Hosein, 2012).

Fanatizm, taraftarların marka tercihleri üzerinde etkili olmakta ve takımlarının lisanslı ürünlerini satın alma konusunda tutumsal ve davranışsal bağlılık göstermelerini sağlayabilmektedir. Literatür incelendiğinde fanatizmin lisanslı ürünlere yönelik marka sadakati üzerindeki etkisini gösteren sınırlı sayıda çalışmaya ulaşılmıştır. Bahçe ve Turan (2022) marka tercihi ile fanatizm düzeyindeki ilişkiyi üniversite öğrencileri kapsamında inceledikleri çalışmada, fanatizmin marka sadakatini pozitif olarak yordadığı sonucuna ulaşmışlardır. Mashadihasanlı (2019) taraftar tutumunun marka değeri üzerindeki etkisini profesyonel futbol kulüpleri çerçevesinde incelediği çalışmada, taraftar tutumunun marka sadakatini pozitif olarak yordadığını tespit etmiştir. Bu bilgilerden yola çıkılarak şu alt problem oluşturulmuştur;

Alt problem 1: Taraftar fanatizmi marka sadakatini pozitif olarak yordamaktadır.

Taraftar kimliği spor ürünlerini tercih etme üzerinde etkili bir faktördür. Taraftarlar takımlarının ismi olan veya takımlarının ismi ile anılan ürünleri ve markaları takımın kişiliği ile özdeşleştirmekte ve diğer ürünlerle kıyaslandığında bu marka ve ürünleri daha olumlu algılamaktadır (Girişken ve Giray, 2016). Bu etki hem sponsor ürünlerinde (Keskin ve Dölerslan, 2020) hem de takımın lisanslı ürünlerinde kendini göstermektedir. İlk vd.'nin (2020) lisanslı ürün satın alma düzeyi ile fanatiklik düzeylerinin demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmada, taraftarların fanatiklik düzeyiyle lisanslı ürün satın alma davranışları arasında pozitif ilişki olduğunu tespit etmiştir. Spor taraftarlarının fanatiklik düzeyi kullanıcı katılımı üzerinde de etkilidir. Yani taraftarların fanatiklik düzeyi arttıkça, takımla ilgili etkinliklere katılma ihtimalleri de artmaktadır. Fanatiklik düzeyi açıktan yapılan katılım davranışı üzerinde, gizli katılım davranışına kıyasla daha fazla etkilidir (Abdelkader, 2022). Lisanslı ürün satın almanın da bir katılım davranışı olduğu düşünüldüğünde, fanatiklik düzeyinin lisanslı ürün satın alma niyeti üzerinde etkisinin olabileceği varsayılabilir. Yıldız ve Açık (2018) öğrencilerin fanatiklik düzeylerini belirlemek amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında, öğrencilerin fanatiklik düzeyinin lisanslı ürün satın alma davranışına göre farklılık gösterdiğini tespit etmişlerdir. Bu bilgiler doğrultusunda aşağıdaki alt problem oluşturulmuştur;

Alt problem 2: Taraftar fanatizmi lisanslı ürün satın alma niyetini pozitif olarak yordamaktadır.

Bir markaya sadık olan müşterilerin o markayı satın alma niyetine sahip oldukları da söylenebilir. Bu durum lisanslı ürünler için de geçerlidir. Literatür incelendiğinde taraftarı oldukları kulübün markasına sadık olan taraftarların, bu kulübün lisanslı ürünlerini de satın alma niyetinde olduklarını gösteren çalışmalara ulaşılmıştır. Futbol taraftarları herhangi bir ürüne ihtiyaç duyduklarında eğer bu ürün kendi takımlarının markasıyla üretiliyorsa, öncelikli olarak lisanslı ürünü tercih etme eğilimindedir. Bu tutumları, onların takımlarının markalarına sadakatlerini yansıtmaktadır. La Rocca (2018) sadakat, duygusal değerler, tüketim ve harcama eğilimi arasındaki ilişkileri incelediği

çalışmasında, taraftarların sadakatları ile tüketim düzeyleri arasında olumlu bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Kural ve Eraslan (2023) futbol taraftarlarının marka sadakati ve kulüp imajı arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, marka sadakati boyutları ile lisanslı ürün satın alma niyeti arasında olumlu ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu bilgiler doğrultusunda aşağıdaki alt problem oluşturulmuştur;

Alt problem 3: Marka sadakati lisanslı ürün satın alma niyetini pozitif olarak yordamaktadır.

Fanatizm ve taraftarların tercihleri üzerine pek çok çalışma yapılmasına rağmen, fanatizmin taraftar tercihleri üzerindeki dolaylı etkisi üzerine yapılan çalışmalar sınırlı sayıdadır. Kazançoğlu ve Baybars (2016) taraftarların takımla özdeşleşme düzeylerinin lisanslı ürün satın alma niyetiyle doğrudan ilişkili olmadığını, takımla özdeşleşme düzeyinin lisanslı ürün marka değeri aracılığıyla lisanslı ürün satın alma niyeti üzerinde dolaylı etkisi olduğunu belirtmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda aşağıdaki alt problem oluşturulmuştur;

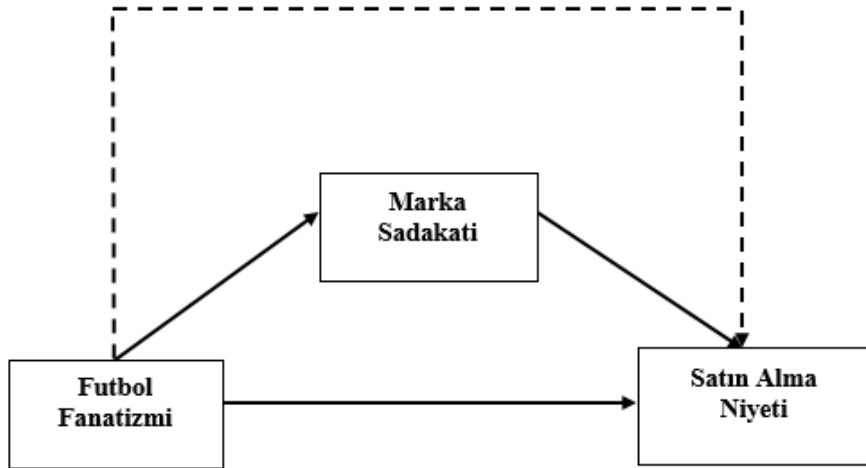
Alt problem 4: Marka sadakatinin fanatizm ve lisanslı ürün satın alma niyeti arasındaki ilişkide aracılık rolü bulunmaktadır.

Yöntem

Çalışmanın bu kısmında, araştırma kapsamında oluşturulan araştırma modeli, evren ve örneklem bilgisi, veri toplama araçları, verilerin analizi ve araştırma etiği bölümleri bulunmaktadır.

Araştırma Modeli

Gerçekleştirilen literatür incelemesi ve alt problemler çerçevesinde geliştirilen araştırma modeli Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2. Araştırma Modeli

----- Dolaylı Etki
----- Doğrudan Etki

Evren ve Örneklem

İstanbul ilinde bulunan 18 yaş üstü kişiler araştırma evrenini oluşturmaktadır. Araştırma verilerini toplamada örnekleme ulaşmadaki zaman ve maliyet kısıtından dolayı, kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem büyüklüğü hesaplanırken, literatürde tavsiye edilen örnekleme kuralları ve yöntemler dikkate alınmıştır. MacCallum, Widaman, Preacher ve Hong (2011) bir

araştırmada örneklem büyüklüğü için ankette yer alan ifade sayısının dört katı olmasının yeterli olduğunu belirtmektedir. Yazıcıoğlu ve Erdoğan'a (2004) göre ise 62 milyonluk bir evrende 0.05 hata payı ve 0.95 güvenilirlik düzeyinde örneklem büyüklüğü için 384 sayısı yeterlidir. Bu doğrultuda araştırmamızın örneklem büyüklüğü olan 424 sayısının yeterli düzeyde olduğu söylenebilir. Hazırlanan anket formu 01.07.2023-18.07.2023 tarihleri arasında katılımcılara yüz yüze olarak uygulanmıştır. Bu şekilde elde edilen 424 anket formu incelendikten sonra tüm formların doğru doldurulduğu ve analize uygun olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılanların %58'i kadın, %42'si erkektir (f=245, m=179). Katılımcıların yaş ortalaması ise 28 olarak tespit edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Katılımcılardan veri toplamak için anket tekniği kullanılmıştır. Oluşturulan anket formu İstanbul ilinde bulunan ve nüfus yoğunluğu yüksek olan bölgelerde katılımcılara yüz yüze olarak uygulanmıştır. Anket formunda kullanılan ölçekler 5'li likert türünde hazırlanmıştır. Ankette katılımcıların fanatizm düzeylerini, marka sadakatlerini ve satın alma niyetlerini belirlemeye yönelik ifadelerin yanı sıra, katılımcıların cinsiyet ve yaşlarını belirlemeye yönelik sorular da bulunmaktadır. Anket formunda kullanılan ölçekler aşağıda belirtilmektedir;

Fanatizm Ölçeği: Katılımcıların fanatiklik düzeylerini ölçmek için Günay ve Tiryaki (2003) tarafından kullanılan yedi ifade ve tek boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. Analiz sonucunda ölçeğin Cronbach Alpha (α) değeri 0.94 olarak tespit edilmiştir.

Marka Sadakati Ölçeği: Katılımcıların marka sadakatlerini ölçmek için Yoo, Donthu ve Lee (2000) tarafından geliştirilen üç ifade ve tek boyuttan oluşan marka sadakati ölçeği kullanılmıştır. Analiz sonucunda ölçeğin α değeri 0.94 olarak tespit edilmiştir.

Satın Alma Niyeti Ölçeği: Katılımcıların satın alma niyetlerini ölçmek için Katlav ve Öney'in (2018) çalışmalarında kullandığı, dört ifade ve tek boyuttan oluşan satın alma niyeti ölçeği kullanılmıştır. Analiz sonucunda ölçeğin α değeri 0.93 olarak tespit edilmiştir.

Ölçeklerin güvenilirliklerini belirlemek için yapılan analizler sonucunda tüm ölçeklerin α katsayısı değerlerinin 0.80'in üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç ölçeklerin yüksek güvenilirlik düzeyine sahip olduğunu göstermektedir.

Verilerin Analizi

Araştırmada yer alan ölçeklerin daha önce geçerlilikleri test edilmiş olduğu için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmamış, sadece Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. DFA gerçekleştirilmeden önce ölçeklerin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerleri ve Bartlett Küresellik Testi sonuçları incelenerek örneklemin yeterliliği ve analize uygunluğu test edilmiştir. Analizler sonucunda fanatizm ölçeğinin KMO değeri 0.930 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin açıklanan toplam varyansı %74 ve Bartlett Küresellik Testi sonucu anlamlıdır ($p<0.05$). Marka sadakati ölçeğinin KMO değeri 0.765 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin açıklanan toplam varyansı 0.89 ve Bartlett Küresellik Testi sonucu anlamlıdır ($p<0.05$). Satın alma niyeti ölçeğinin KMO değeri 0.859 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin açıklanan toplam varyansı 0.82 ve Bartlett Küresellik Testi sonucu anlamlıdır ($p<0.05$). Bu sonuçlar örneklemin yeterli ve analiz için uygun olduğunu göstermektedir. Modelin yapı geçerliliğini doğrulamak için gerçekleştirilen DFA sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1
Uyum İyiliği Değerleri

	$\Delta\chi^2/df$	RMSEA	GFI	NFI	CFI	IFI	RFI	TLI
Kabul Edilebilir Değerler	≤ 5	≤ 0.08	≥ 0.90	≥ 0.90	≥ 0.90	≥ 0.90	≥ 0.90	≥ 0.90
Mevcut Değerler	2.90	0.06	0.93	0.96	0.98	0.98	0.96	0.97

Tablo 1 incelendiğinde uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir değerler aralığında olduğu görülmektedir (Meydan ve Şeşen, 2011). Fanatizm ölçeğinin gözlenen değişkenlerinin standardize edilmiş faktör yüklerinin 0.772-0.882 arasında, marka sadakati ölçeğinin gözlenen değişkenlerinin standardize edilmiş faktör yüklerinin 0.898-0.926 arasında ve satın alma niyeti ölçeğinin gözlenen değişkenlerinin standardize edilmiş faktör yüklerinin 0.859-0.890 arasında değişmesi ölçeklerin uyum geçerliliklerini doğrulamaktadır. Ölçeklere ait ortalama, standart hata, çarpıklık, basıklık ve korelasyon değerleri Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2
Tanımlayıcı İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişkiler

Ölçekler	Ortalama	Standart Hata	Çarpıklık	Basıklık	Fanatizm	Marka Sadakati	Satın Alma Niyeti
Fanatizm	2.81	0.06	0.09	-1.23	1		
Marka Sadakati	3.10	0.06	-0.17	-1.13	0.78*	1	
Satın Alma Niyeti	3.06	0.06	-0.20	-1.00	0.79*	0.85*	1

* $p < .01$

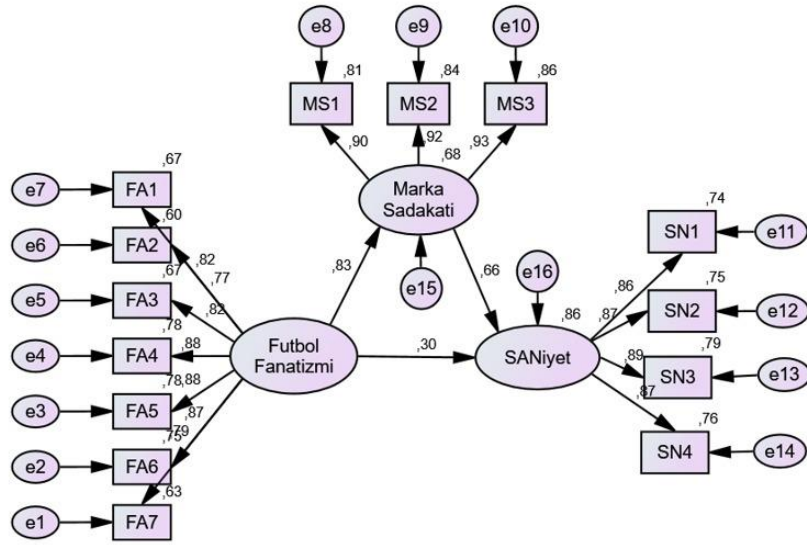
Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların fanatizm düzeyi, marka sadakati ve satın alma niyetlerinin genel olarak orta düzeyde olduğu görülmektedir. Ölçeklerin basıklık ve çarpıklık değerleri de -2 ve +2 aralığında yer almaktadır. Elde edilen bu bulgular verilerin normal dağıldığı anlamına gelmektedir. Değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde, fanatizm ile marka sadakati ve satın alma niyeti arasında pozitif yönlü yüksek düzey bir ilişki, aynı şekilde marka sadakati ve satın alma niyeti arasında da pozitif yönlü yüksek düzey bir ilişki olduğu görülmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017).

Araştırma Etiği

Araştırmanın etik izni Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan (14/06/2023 tarih ve 2023/3 sayılı toplantı) alınmış ve araştırmanın bilimsel olarak etik olduğu uygun bulunmuştur.

Bulgular

Araştırma modelinin test edilmesinde bootstrap tekniğine dayanan yeni yaklaşım kullanılmıştır. Yeni yaklaşıma göre bağımsız değişkenin aracı değişken üzerinden bağımlı değişken üzerindeki dolaylı etkisi anlamlı olduğunda, modelin doğrulandığı kabul edilmektedir (Gürbüz ve Bayık, 2021). Bu çalışmada da, marka sadakatinin fanatizm ve satın alma niyeti arasındaki ilişkide aracılık rolünü belirlemek için yeni yaklaşım kullanılmıştır. Gerçekleştirilen yapısal regresyon modeline ait analiz Şekil 3’te gösterilmektedir.

Şekil 3. Modele Ait Path Diagramı

Aracılık rolünü belirlemek için yapılan yapısal regresyon analizi sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3
YEM Aracılık Analizi Sonuçları

Alt Problemler	Toplam Etki	S.H.	C.R.	Dolaylı Etki	p	%95 GA		Sonuçlar
						AL	ÜL	
FA → MS	0.83	0.05	17.32		0.000*			Desteklendi
FA → SN	0.84	0.05	11.90		0.000*			Desteklendi
MS → SN	0.66	0.08	5.75		0.000*			Desteklendi
FA → MS → SN		0.07		0.55	0.000*	0.42	0.66	Desteklendi

*p < .01 (FA: Fanatizm; MS: Marka Sadakati; SN: Satın Alma Niyeti)

Yapısal regresyon analizinde ilk olarak Alt problem 1 (FA→MS) test edilmiştir. Test sonucunda, fanatizmin marka sadakatini pozitif olarak etkilediği tespit edilmiştir ($\beta = 0.83$, $p < 0.01$). Bu sonuçlar Alt problem 1'i desteklemektedir. Çalışmada ikinci olarak, Alt problem 2 (FA→SN) test edilmiş ve fanatizmin, satın alma niyetini pozitif olarak etkilediği belirlenmiştir ($\beta = 0.84$, $p < 0.01$). Bu durumda, Alt problem 2 de desteklenmektedir. Araştırmanın bir başka alt problemi olan Alt problem 3 (MS→SN) test edilmiş ve analiz sonuçlarına göre marka sadakati, satın alma niyetini pozitif olarak etkilemektedir ($\beta = 0.66$, $p < 0.01$). Bu sonuçlar Alt problem 3'ü de desteklemektedir. Araştırmada son olarak, Alt problem 4 (FA→MS→SN) aracılık etki alt problemi test edilmiştir. Fanatizm ile satın alma niyeti arasındaki pozitif yöndeki ilişkide marka sadakatinin istatistiksel olarak anlamlı bir dolaylı etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır ($\beta = 0.55$; %95 GA [0.42, 0.66]). Ayrıca, fanatizm ve marka sadakatinin birlikte satın alma niyetini açıklama gücünün 0.86 olduğu tespit edilmiştir ($R^2 = 0.86$). Buna göre, taraftarların lisanslı ürünleri satın alma niyetinin %45 oranında fanatizm ve marka sadakati ile ilişkili olabileceği bu çalışmada ortaya çıkmıştır. Bu bulgular neticesinde, Alt problem 4 de desteklenmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Futbol taraftarlarının fanatiklik düzeyleri ile lisanslı ürün satın alma niyetleri arasındaki ilişkide marka sadakatinin aracılık rolünü incelemek amacıyla yapılan bu çalışmadan elde edilen ilk

bulgu, futbol taraftarlarının fanatiklik düzeyinin marka sadakatini pozitif olarak yordadığı yönündedir. Literatür incelendiğinde benzer bulguya ulaşan sınırlı sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Bahçe ve Turan (2022) üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında, fanatizmin marka sadakatini pozitif olarak yordadığı sonucuna ulaşmışlardır. Mashadihasanlı (2019) profesyonel futbol kulüpleri üzerine gerçekleştirdiği çalışmada, taraftar tutumunun marka sadakatini pozitif olarak yordadığını tespit etmiştir. Taraftarların lisanslı ürün kullanmasındaki temel amaç, takımla olan bağlarını açıkça ortaya koyma ve takımlarına desteklerini ifade etme arzusudur. Taraftar grubuna aidiyet duygusu da lisanslı ürün kullanımında önemli bir faktördür (Apostolopoulou, Papadimitriou, Synowka ve Clark, 2012). Dolayısıyla lisanslı ürünlerin teşhiri takıma bağlılığın önemli bir göstergesidir ve fanatiklik düzeyi yüksek taraftarlar bu bağlılıklarını takımın ürünlerine de sadık olarak göstermektedir.

Araştırmada elde edilen diğer bulgu futbol taraftarlarının fanatiklik düzeyinin lisanslı ürün satın alma niyetini pozitif olarak yordadığı yönündedir. Literatür incelendiğinde benzer bulguya ulaşan sınırlı sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. İlk vd.'nin (2020) yaptıkları çalışmada, futbol taraftarlarının fanatiklik düzeyi ve lisanslı ürün satın alma davranışları arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yıldız ve Açık (2018) ise gerçekleştirdikleri çalışmada, öğrencilerin fanatiklik düzeyinin lisanslı ürün satın alma davranışına göre farklılık gösterdiğini tespit etmişlerdir. Fanatik taraftarlar, takımla ilişkisi yüksek düzeyde olan taraftarlardır. Takımın maçlarını genellikle tribünden seyreder, deplasmanlara gider, kombine bilet satın alır, maçlarda takımının ürünlerini giyerek açıkça teşhir eder ve maçlarda yüzünü veya vücudunu takımın renklerine boyayabilir. Diğer bir ifadeyle kendisini takımla özdeşleştirir. Kendisini takımla özdeşleştiren bu taraftar gurbunun, aynı zamanda lisanslı ürün satın alma niyeti de yüksek olacaktır (Kim, Trail ve Ko, 2011).

Araştırmada elde edilen bulgulardan bir diğeri, futbol taraftarlarının marka sadakatinin lisanslı ürün satın alma niyetini pozitif olarak yordadığı yönündedir. Literatür incelendiğinde benzer bulguya ulaşan sınırlı sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Kural ve Eraslan'ın (2023) gerçekleştirdikleri çalışmada, marka sadakati boyutları ile lisanslı ürün satın alma niyeti arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Taraftarların takıma ve takımın lisanslı ürünlerine yönelik olumlu tutumlara sahip olması, onların lisanslı ürün satın alma niyetlerini de pozitif etkilemektedir (Baek, Song, Kim ve Byon 2020). Dolayısıyla kulüp markasına sadık olan taraftarlar, kulübün lisanslı ürünlerini de satın alma eğiliminde olacaktır. Ancak taraftarların sadakati her zaman yeterli olmayabilir. Taraftarlar fanatik ve sadık olsalar da estetiğe önem verebilmektedir ve lisanslı ürünlerin estetik yönü satın alma niyeti üzerinde etkilidir. Bu nedenle kulüp yöneticilerinin lisanslı ürünlerin tasarımına, özelliklerine ve çekiciliğine de yatırım yapması önerilmektedir. Taraftarların tasarımını beğendikleri ve çekici buldukları lisanslı ürünleri, hem kendilerinin satın alma ihtimalleri hem de başkalarına tavsiye etme eğilimleri yüksek olacaktır (Apostolopoulou ve Papadimitriou, 2018).

Araştırmada elde edilen son bulgu ise marka sadakatinin futbol taraftarlarının fanatiklik düzeyi ile lisanslı ürün satın alma niyeti arasındaki ilişkide aracılık rolünün bulunduğu yönündedir. Literatür incelendiğinde lisanslı ürün satın alma niyeti üzerinde dolaylı etkisi olan faktörleri inceleyen sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Kazançoğlu ve Baybars (2016) çalışmasında taraftarların takımla özdeşleşme düzeylerinin lisanslı ürün satın alma niyetiyle doğrudan ilişkili olmadığını, takımla özdeşleşme düzeyinin lisanslı ürün marka değeri aracılığıyla lisanslı ürün satın alma niyeti üzerinde dolaylı etkisi olduğunu belirtmektedir.

Elde edilen bulgular futbol fanatizminin marka sadakati ve lisanslı ürün satın alma niyeti oluşturmada etkili bir faktör olduğunu göstermektedir. Bu nedenle futbol kulüplerinin taraftarlarının fanatiklik düzeyini artıracak unsurları ön planda tutmaları gerekmektedir. Yapılan araştırmalar takım performansı, yönetim kalitesi, finansal performans ve takım geleneği gibi unsurların taraftarların marka sadakati üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Aslan ve Karabulut, 2021). Takım performansı taraftarların en fazla önemsedikleri unsurlardan biridir. Takımın başarısı, taraftarlarda hem tutumsal hem de davranışsal sadakat oluşturmaktadır. Taraftarların bu sadakatleri kombine satın alma, bilet satın alarak maçları tribünden izleme ve lisanslı ürün satın alma gibi olumlu davranışlara dönüştürebilmektedir. 2021 yılında Messi, Cristiano Ronaldo, Mbappe gibi dünyaca ünlü yıldızları

kadrosunda bulunduran takımlar dururken en fazla forma satışını Bayern Münih futbol kulübünün yapmış olması (Ungan, 2022), performansın sadakat ve satın alma üzerindeki etkisini göstermektedir. Zira Bayern Münih futbol kulübü bir önceki yıl şampiyonlar ligi kupasını almıştır. Yönetimin kalitesi ve finansal performans da taraftarları kulübe bağlayabilecek birbirleriyle yakın ilişkili unsurlardır. Yönetim yaptıkları transferler, bu transferlerin maliyetlerini iyi şekilde idare etme vb. konularda başarılı olduğunda, bu sonuç kulübün lisanslı ürün satışlarına da yansımaktadır. Örneğin, Real Madrid futbol kulübünün Cristiano Ronaldo transferi için 94 milyon Euro ödemesi her ne kadar spor çevrelerinde çok tartışılmış olsa da, Real Madrid kulübü Cristiano Ronaldo'nun sadece forma satışından 102 milyon Euro gelir elde etmiştir (Hürriyet, 2017). Real Madrid yönetiminin yaptığı bu transfer sportif başarının yanı sıra, finansal ve yönetsel anlamda da bir başarıyı göstermektedir. Taraftarları kulübe bağlayan önemli bir diğer unsur da takım geleneğidir. Futbol kulübünün geçmişteki başarısı ve takımın bazı gelenek ve kurallarıyla ilgili olan takım geleneğinin etkisine örnek olarak, 1979 ve 1980 yıllarında şampiyonlar ligi kupasını alan Nottingham Forest ve Bask bölgesi dışından futbolcu kabul etmeyen Athletic Bilbao kulüpleri örnek gösterilebilir. Nottingham Forest kulübünün taraftarları takımları her ne kadar günümüzde üst düzey bir başarı gösteremese de geçmişte elde edilen başarılarından dolayı takımlarını hala aynı coşkuyla destekleyebilmektedir. Athletic Bilbao taraftarları ise üst düzey bir başarı gösterememesine rağmen milliyetçi bir geleneğe sahip olan takımlarına yüksek düzeyde aidiyet hissetmekte ve kulüplerini bu nedenle desteklemektedir. Taraftarların bu destekleri sadece tribünlerden veya ekranlar karşısından takımlarını desteklemekle kalmamakta, takımlarının lisanslı ürünlerini satın alma şeklinde de kendini göstermektedir. Dolayısıyla kulüp yöneticilerinin taraftarların fanatizm düzeyini yükseltmek için bu unsurları göz önünde bulundurması, lisanslı ürün satışlarını da artırabilecektir.

Araştırma sağlamış olduğu önemli sonuçların yanında, birkaç sınırlamaya da sahiptir. Öncelikle araştırmada kolayda örnekleme yöntemi tercih edildiği için, araştırma bulguları genellenememekte ve sadece ankete katılan katılımcıları kapsamaktadır. İleride bu konuda araştırma yapacak araştırmacılara, sonuçların daha fazla genellenebileceği yöntemler tercih etmeleri ve konuyu derinlemesine araştırmak için nitel yöntemler de kullanmaları önerilebilir. Araştırmanın diğer bir sınırlılığı, araştırma örnekleme olarak sadece futbol taraftarlarının tercih edilmesidir. Gelecekteki araştırmalarda farklı spor branşlarının taraftarları ya da futbol kulüplerinin herhangi birinin taraftarları örnekleminde araştırmalar yapılabilir. Bunun dışında farklı kulüp taraftarları açısından fanatizm, marka sadakati ve lisanslı ürün satın alma bakımından farklılık olup olmadığı da incelenebilir. Son olarak ise, mevcut araştırmada tüketici temelli marka değeri boyutlarından sadece marka sadakati boyutu tercih edilmiştir. İlerideki araştırmalarda diğer boyutların da araştırma modeline eklenerek araştırma yapılması önerilebilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarlar makalenin oluşmasına %50 oranında katkıda bulunmuşlardır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Aaker, D. A. (1991). *Managing brand equity – capitalizing on the value of a brandname*. ABD: The Free Press.
- Aaker, D. A. (2009). *Güçlü markalar yaratmak*. (E. Demiri, Çev.). İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Abdelkader, A. A. (2022). Lurk or de-lurk?: the role of participation type and sport fanaticism in understanding the link between brand community identification and oppositional brand loyalty, *International Journal of Customer Relationship Marketing and Management (IJCRMM)*, 13(1), 1-26. <https://doi.org/10.4018/IJCRMM.306656>

- Acar, T. (2008). *Maddenin farklı fonksiyonlaşmasını belirlemede kullanılan geliştirilmiş aşamalı doğrusal modelleme, lojistik regresyon ve olabilirlik oranı tekniklerinin karşılaştırılması*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Apostolopoulou, A. and Papadimitriou, D. (2018). Examining the meanings and consumption of sport licensed products through team identification. *Journal of Brand Management*, 25(6), 536-548. <https://doi.org/10.1057/s41262-018-0102-8>
- Apostolopoulou, A., Papadimitriou, D., Synowka, D. and Clark, J. S. (2012). Consumption and meanings of team licensed merchandise. *International Journal of Sport Management and Marketing*, 12(1-2), 93-110. <https://doi.org/10.1504/IJSMM.2012.051266>
- Argan, M. ve Katırcı, H. (2015). *Spor pazarlaması* (3. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Avcılar, M. Y. (2008). Tüketici temelli marka değerinin ölçümü. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 11-30.
- Ayan, S. (2006). Şiddet ve fanatizm. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 191-209.
- Baek, W. Y., Song, H. S., Kim, D. H. and Byon, K. K. (2020). Cause-related marketing and purchase intention toward team-licensed products: moderating effects of sport consumers' altruism. *Sustainability*, 12(8), 3183. <https://doi.org/10.3390/su12083183>
- Bahçe, A. ve Turan, M. B. (2022). Üniversite öğrencilerinin fanatizm düzeyleri ile marka tercihleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 5(3), 449-473. <https://doi.org/10.38021/asbid.1148848>
- Bergeron, J. (2004). *Antecedents and consequences of salesperson listening effectiveness in buyer-seller relationships*. PhD Thesis, The John Molson School of Business, Canada.
- Bruckman, A. (1997). *MOOSE Crossing: Construction, community, and learning in a networked virtual world for kids*. Doctoral Dissertation, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge.
- Bulut, O. (2013). *Between-person and within-person subscore reliability: Comparison of unidimensional and multidimensional IRT models*. Doctoral Dissertation, University of Minnesota Digital Conservancy, Minneapolis.
- Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K. (2005). *Research methods in education*. London: Routledge.
- Dwyer B., LeCrom, C. and Greenhalgh, G. P. (2016). Exploring and measuring spectator sport fanaticism. *Communication & Sport*, 6(1), 58-85. <https://doi.org/10.1177/2167479516679411>
- Erkal, M., Baloğlu, B. ve Baloğlu, F. (1997). *Ansiklopedik sosyoloji sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları.
- Galatasaray Store (2022). *Dünyada en çok tercih edilen 5 spor*. gsstore.org/blog/dunyada-en-cok-tercih-edilen-5-spor/#:~:text=Tüm%20Dünyanın%20Favori%20Sporu%3A%20Futbol,birinci%20sırada%20futbol%20yer%20alır adresinden 07.08.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Girişken, Y. ve Giray, C. (2016). Vodafone'un marka kişiliği: besiktas taraftarı, rakip takım taraftarları ve takım tutmayanların algılarındaki fark üzerine bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 16(1), 65-78.

- Goldstein, J. H. (1989). *Sport, games, and play: social and psychological viewpoints*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Göçer Şahin, S., Çakıcı Eser, D. ve Gelbal, S. (2018). The interaction effect of the correlation between dimensions and item discrimination on parameter estimation. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 9(3), 239-257. <https://doi.org/10.21031/epod.402992>
- Hajli, N., Lin, X., Featherman, M. and Wang, Y. (2014). Social word of mouth: how trust develops in the market. *International Journal of Market Research*, 56(5), 673-689. <https://doi.org/10.2501/IJMR-2014-045>
- Hosein, N. Z. (2012). Measuring the purchase intention of visitors to the auto show. *Journal of Management & Marketing Research*, 9(1), 1- 17.
- Hunt, K. A., Bristol, T. R. and Bashaw, E. (1999). A conceptual approach to classifying sports fans. *Journal Of Services Marketing*, 13(6), 439-452. <https://doi.org/10.1108/08876049910298720>
- Hünerli, S. (2011). Türkiye’de futbol iktidarı ve fanatizmin karikatürlerde yansıması. *Sanat Dergisi*, (19), 97-107.
- Hürriyet (2017). *1.2 milyon forma sattı*. <https://www.hurriyet.com.tr/1-2-milyon-forma-satti-14435367> adresinden 30.07.2023 tarihinde erişilmiştir.
- İlhan, M. (2016). Araştırmacıların nicel veri analizinde karşılaştıkları güçlüklerin ikili karşılaştırmalar yoluyla incelenmesi. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 7(1), 73-84. <https://doi.org/10.21031/epod.28154>
- İlk, Ç., Çavuşoğlu, S. B. ve Güler, C. (2020). Futbol taraftarlarının fanatiklik ve lisanslı ürün satın alma düzeylerinin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(32), 4784-4808. <https://doi.org/10.26466/opus.726872>
- İspir, N. B. (2020). *Yeni başlayanlar için marka yönetimi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Jerome, T., Shan, L. W. and Khong, K. W. (2010). Online advertising: a study of malaysian consumers. *International Journal of Business and Information*, 5(2), 111-134. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1644802>
- Karpat Aktuğlu, I. (2018). *Marka yönetimi: güçlü ve başarılı markalar için temel ilkeler* (7. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Katı, E. (2016). *Spor ekonomisi 130 ülkeye fark attı*. <https://www.cnnturk.com/ekonomi/turkiye/spor-ekonomisi-130-ulkeye-fark-atti> adresinden 01.08.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Katlav, T. ve Öney, E. (2018). Türkiye’deki taraftarların spor kulüplerindeki lisanslı ürünlere ilişkin satın alma niyetinin planlanmış davranış teorisine göre incelenmesi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 139-162.
- Kazançoğlu, İ. ve Baybars, M. (2016). Lisanslı spor ürünlerinin algılanan değer bileşenlerinin satın alma niyeti ile ilişkisi: Türkiye’nin en büyük üç futbol kulübünün incelenmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(1), 51-66.
- Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing*, 57(1), 1-22. <https://doi.org/10.1177/002224299305700101>

- Keskin, F. ve Dölarıslan, E. Ş. (2020). Sponsor ürünleri satın alma niyeti oluşumunda yıldız sporcu marka imajı ve taraftar kimliğinin etkisi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 413-442. <https://doi.org/10.15659.ppad.2020.13.2.249>
- Kim, Y. K., Trail, G. and Ko, Y. J. (2011). The influence of relationship quality on sport consumption behaviors: an empirical examination of the relationship quality framework. *Journal of Sport Management*, 25(6), 576-592. <https://doi.org/10.1123/jsm.25.6.576>
- Kural, S. ve Eraslan, A. (2023). Futbol taraftarlarının marka sadakati ile kulüp imajı ilişkilerinin incelenmesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 6(1), 91-102. <https://doi.org/10.38021/asbid.1192607>
- La Rocca, T. F. (2018). *Brand loyalty and football: the role of commitment*. Master Thesis, LUISS Guido Carli University, Rome.
- Leonard, W. M. (1998). *A sociological perspective of sport* (5th Edition). Boston: Allyn and Bacon.
- MacCallum, R. C., Widaman, K. F., Preacher, K. J. and Hong, S. (2001). Sample size in factor analysis: the role of model error. *Multivariate Behavioral Research*, 36(4), 611-637. https://doi.org/10.1207/S15327906MBR3604_06
- Marangoz, M. (2007). Marka değeri algılamalarının marka yayılma etkileri. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 7(2), 459-483.
- Mashadihasanlı, T. (2019). *Tüketici tutumunun marka değeri üzerinde etkisi: profesyonel futbol kulüpleri üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Mutlu, M. H., Çeviker, A. ve Çirkin, Z. (2011). Tüketici etnosentrizmi ve yabancı ürün satın alma niyeti: türkiye ve suriye üzerine karşılaştırmalı analiz. *Sosyo Ekonomi*, 14(14), 51-74.
- Nasermoadeli, A., Ling, K.C. and Maghnati, F. (2013). Evaluating the impacts of customer experience on purchase intention. *International Journal of Business and Management*, 8(6), 128-138. <https://doi.org/10.5539/ijbm.v8n6p128>
- Omay, İ. (2019). *Her fanatik holigan değil, ama her holigan fanatik*. <https://www.habervesaire.com/her-fanatik-holigan-degil/> adresinde 19.07.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Oxford Language (2023). *Taraftar*. <https://www.google.com/search?q=taraftar+ne+demek&sxsrf> adresinde 19.07.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Öğüt Eker, G. (2010). Futbolun dayanılmaz çekiciliği büyülenen tararar portresi, fanatizm ve Beşiktaş. *Milli Folklor*, 22(85), 173-182.
- Özçifçi, V. (2020). Sosyal medyanın tüketicilerin satın alma niyeti üzerindeki etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 206-223. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.634148>
- Plunkett, J. W. (2014). *Plunkett's sports industry almanac 2014: sports industry market research, statistics, trends & leading companies*. Houston: Plunkett Research.
- Shank, M. D. (1999). *Sports marketing: a strategic perspective*. New Jersey: Prentice Hall.

- Sillick, T. J. and Schutte, N. S. (2006). Emotional intelligence and self-esteem mediate between perceived early parental love and adult happiness. *E-Journal of Applied Psychology*, 2(2), 38-48. Retrieved from <http://ojs.lib.swin.edu.au/index.php/ejap>
- Tariq, M. I., Nawaz, M. R., Nawaz, M. M. and Butt, H. A. (2013). Customer perceptions about branding and purchase intention: a study of fmcg in an emerging market. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 3(2), 340- 347.
- Taylor, J. A. (2006, November). *Assessment: A tool for development and engagement in the first year of university study*. Paper presented at the Engaging Students: 9th Pacific Rim in Higher Education (FYHE) Conference, Griffith, Australia.
- Türkiye Gençlik Sivil Toplum Kuruluşları Platformu. (TGSP). (2020). *Türkiye'nin gençleri spor alışkanlıkları*. <https://tgsp.org.tr/tr/arama> adresinden 21.08.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Thorne, S. and Bruner, G. C. (2006). An exploratory investigation of the characteristics of consumer fanaticism. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 9(1), 51-72. <https://doi.org/10.1108/13522750610640558>
- Turgut, M. F. ve Baykul, Y. (2010). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ulucan Erkesim, D. (2021). *Marka ve sürdürülebilirlik*. İstanbul: Hiperyayın.
- Ungan, A. (2022). *Ne Ronaldo'lu United, ne de Messi'li PSG... İşte en çok forma satan kulüp!* <https://ajansspor.com/haber/ne-ronaldolu-united-ne-de-messili-psg-iste-en-cok-forma-satan-kulup-594722> adresinden 30.07.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Uysal, Ş. (1971). Metodoloji açısından Türkiye'de yapılan sosyolojik araştırmalar ve bir örnek köy araştırması. N. H. Fişek (Ed.), *Türkiye'de sosyal araştırmaların gelişimi* içinde (ss. 139-151). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Wakefield, K. L. and Wann, D. L. (2006). An examination of dysfunctional sport fans: method of classification and relationships with the problem behaviors. *Journal of Leisure Research*, 38(2), 168-186. <https://doi.org/10.1080/00222216.2006.11950074>
- Yağbasan, M. ve Kahraman, Ç. (2016). Fanatizm kışkıracında taraftarlık algısı (Elazığspor-Malatyaspor rekabeti özelinde bir alan araştırması). *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 9(27), 601-634. <https://doi.org/10.14225/Joh959>
- Yıldız, H. ve Açak, M. (2018). Examination of football fanaticism levels of high school students, *İnönü University Journal of the Faculty of Education*, 19(3), 738-748.
- Yoo, B., Donthu, N. and Lee, S. (2000). An examination of selected marketing mix elements and brand equity. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 28(2), 195-211. <https://doi.org/10.1177/0092070300282002>

Extended Abstract

Introduction

Football is one of the most important sports branches in the world's constantly increasing sports business. According to Galatasaray Store (2022), there are 3.5 billion football watchers and 250 million registered football players globally. Football is currently the most popular sport in Turkey. According to the findings of the research titled "Turkey's Youth: Sports Habits" conducted in 26 provinces by the Turkish Youth Non-governmental Organizations Platform (TGSP), young people actively participate in competitions under license (16%), are interested (25%), and face barriers in terms of opportunity and time. Football is the sport they desire to be interested in the most (15.3%) (Turkish Youth Non-governmental Organizations Platform (TGSP), 2020).

With the investments made in football, particularly after the 2000s, football has become a sector that offers financial gain rather than just a sporting field. As a result of these advancements, entrepreneurs have begun to take an interest in this industry, bringing the revenue-generating component of football to the forefront through activities like as advertising, licensed goods sales, and sponsorship. In addition to financing the expenses of transfers made by sponsor firms, clubs have begun to transfer a world-famous football player and cover the costs of this football player solely through jersey sales. For example, Real Madrid received 102 million euros from the sale of Cristiano Ronaldo jerseys, which it transferred for 94 million euros (Hürriyet, 2017). As a result, licensed product sales have become an extremely essential activity in terms of club economic performance. When obsessive fans want to buy a product, support the club, express their loyalty to the club, and so on, they have generally begun to favor licensed products (Ilk, Çavuşoğlu and Güler, 2020). Fanatical fans' desire for licensed products, on the other hand, may not necessarily be clearly proportional to their level of fanaticism. The effect of fanaticism on the intention to acquire licensed products might also be influenced by other factors. In other words, just because a team produces official merchandise does not guarantee that ardent supporters will buy it. As a result, clubs must also understand the characteristics that motivate these supporters to purchase licensed merchandise. When the literature is analyzed, it is discovered that research reveal that fans' brand loyalty influences their intention to acquire licensed products (Kural and Eraslan, 2023; La Rocca, 2018). As a result of these findings, it is projected that fanaticism will have an indirect effect on purchase intention via brand loyalty. As a result, the purpose of this study is to investigate the function of brand loyalty in mediating the influence of football fans' level of fanaticism on their desire to purchase licensed products.

Method

The study's population consists of people over the age of 18 who live in Istanbul. The convenience sampling approach was utilized to obtain research data due to time and financial restrictions. The sampling criteria and methods indicated in the literature were considered while computing the sample size. According to MacCallum et al. (2011), four times the number of statements in the survey is sufficient for the sample size. According to Yazcolu and Erdoan (2004), a sample size of 384 is sufficient for a margin of error of .05 and a dependability level of .95 in a universe of 62 million persons. In this perspective, the study's sample size of 424 can be considered adequate. The prepared survey form was administered to the participants in person between July 1, 2023 and July 18, 2023. Following an examination of the 424 survey forms obtained in this manner, it was found that all forms were correctly filled out and were eligible for analysis.

Findings

In the structural regression analysis, sub-problem 1 (FA→MS) was tested first. As a result of the test, it was determined that fanaticism positively affects brand loyalty ($\beta = .82, p < .01$). These results support the sub-problem 1. Secondly, sub-problem 2 (FA→SN) was tested and it was determined that fanaticism positively affects purchase intention ($\beta = .84, p < .01$). In this case, sub-

problem 2 is also supported. In the next step, another sub-problem of the research, sub-problem 3 (MS→SN), was tested and according to the results of the analysis, brand loyalty positively affects purchase intention ($\beta = .66, p < .001$). These results support the sub-problem 3. Finally, the sub-problem 4 (FA→MS→SN) mediating effect sub-problem was tested in the study. Brand loyalty has a statistically significant indirect effect on the positive relationship between fanaticism and purchase intention ($\beta = .55; 95\% \text{ CI } [.422, .665]$). In addition, it was determined that the power of fanaticism and brand loyalty to explain the purchase intention together was .86 ($R^2=.86$). Accordingly, this research revealed that the fans' intention to purchase licensed products may be associated with fanaticism and brand loyalty by 45%. As a result of these findings, the sub-problem 4 was also supported.

Conclusion, Discussion and Recommendations

According to the data, football passion is an effective element in increasing brand loyalty and intent to acquire licensed products. As a result, football clubs should prioritize variables that will improve their followers' passion. According to studies, characteristics like as team performance, management quality, financial performance, and team tradition have an impact on fan brand loyalty (Aslan and Karabulut, 2021). One of the most significant things for spectators is team performance. The team's success fosters both attitudinal and behavioral loyalty in the fans. These fan loyalties can be translated into good activities such as purchasing combinations, attending matches from the stands by purchasing tickets, and purchasing licensed products. The fact that Bayern Munich football club sold the most jerseys in 2021, despite teams featuring world-famous talents such as Messi, Cristiano Ronaldo, and Kylian Mbappe (Ungan, 2022), demonstrates the impact of performance on loyalty and purchasing. Because Bayern Munich had won the Champions League the previous year. The quality of management and financial performance are two more aspects that can entice fans to support the team. Management is accountable for the transfers they undertake, as well as for effectively managing the expenses of these transfers. When it is successful in its subjects, this is reflected in the club's licensed goods sales. For example, despite the fact that the Real Madrid football club paid 94 million Euros for Cristiano Ronaldo's transfer, the Real Madrid club earned 102 million Euros from the sale of Cristiano Ronaldo's jerseys alone (Hürriyet, 2017). This transfer, made by the Real Madrid management, demonstrates financial, managerial, and sporting achievement. Another crucial factor that binds fans to the club is team tradition. Nottingham Forest, which won the Champions League Cup in 1979 and 1980, and Athletic Bilbao clubs, which do not accept players from outside the Basque region, can be cited as examples of the influence of team tradition related to the football club's past success and some of the team's traditions and rules. Nottingham Forest fans are still able to support their team with the same zeal because of past victories, despite the fact that their squad is not performing well today. Athletic Bilbao supporters, on the other hand, feel a strong sense of connection to their team, which has a strong nationalist past, despite their club's lack of success, and hence support it. This fan support manifests itself not only in the stands or in front of the screens, but also in the purchase of licensed merchandise from their teams. As a result, if club managers consider these aspects in order to build fanaticism among supporters, sales of branded products will increase.

Navigating Inflation Dynamics: The Interplay Of Corporate Profits, Supply-Side Factors, And Policy Interventions

Kaan YİĞENOĞLU
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
kaanyigenoglu@yyu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1961-6601

Nida GÜNSAN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
nidagnsn93@gmail.com
ORCID ID: :0000-0001-7014- 3099

Haluk YERGİN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
halukyergin@yyu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8168-9115

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1354884
Geliş Tarihi: 04.09.2023	Revize Tarihi: 20.02.2024
	Kabul Tarihi: 17.03.2024

Atf Bilgisi

Yiğenoğlu, K., Günsan, N. ve Yergin, H. (2024). Navigating inflation dynamics: The interplay of corporate profits, supply-side factors, and policy interventions. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 132-151.

ABSTRACT

This study examines the relationship between inflation and supply-side factors, specifically corporate profits and market power. It proposes using strategic price controls to prevent inflation from spreading and suggests that taxes could address the problem of excessive market power and reduce inflationary pressures. Additionally, the study discusses the role of central banks in fighting inflation and suggests using policy measures such as taxes to address the problem of excessive market power and reduce inflationary pressures. The study concludes that taxing excessive profits may be more effective than increasing interest rates, but its success depends on its design and implementation. Applying taxes to companies that use excessive pricing policies due to market power is another proposed measure to address inflation. Fiscal policy measures such as taxes, transfers, and changes in public spending are deemed more suitable for addressing inflation than interest rate hikes. Corporate profits and their dominance in the market are identified as the primary factor behind inflation. Policymakers should consider these factors when developing effective policies to combat inflation and preserve jobs.

Keywords: Supply-side factors, corporate profits, market power.

Enflasyon Dinamiklerinin Yönlendirilmesi: Şirket Karları, Arz Yönlü Faktörler ve Politika Müdahalelerinin Karşılıklı Etkileşimi

ÖZ

Bu çalışma, enflasyon ile arz yönlü faktörler, özellikle de firma kârları ve piyasa gücü arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Enflasyonun yayılmasını önlemek için stratejik fiyat kontrollerinin kullanılmasını önermekte ve vergilerin aşırı piyasa gücü sorununu ele alabileceğini ve enflasyonist baskıları azaltabileceğini öne sürmektedir. Ayrıca, çalışmada merkez bankalarının enflasyonla mücadeledeki rolü tartışılmakta ve aşırı piyasa gücü sorununu ele almak ve enflasyonist baskıları azaltmak için vergi gibi politika önlemlerinin kullanılması önerilmektedir. Çalışma, aşırı kârların vergilendirilmesinin faiz oranlarını artırmaktan daha etkili olabileceği, ancak başarısının tasarım ve uygulamaya bağlı olduğu sonucuna varmaktadır. Piyasa gücü nedeniyle aşırı fiyatlandırma politikaları uygulayan firmalara vergi uygulanması, enflasyonu ele almak için önerilen bir başka önlemdir. Vergiler, transferler ve kamu harcamalarındaki değişiklikler gibi maliye politikası önlemleri, enflasyonla mücadele için faiz oranlarının artırılmasından daha uygun görülmektedir. Firma kârları ve firmaların piyasadaki hakimiyetleri enflasyonun arkasındaki birincil faktör olarak tanımlanmaktadır. Politika yapımcılar enflasyonla mücadele etmek ve istihdamı korumak için etkili politikalar geliştirirken bu faktörleri göz önünde bulundurmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Arz yönlü faktörler, firma karları, piyasa gücü.

Introduction

Inflation is among the macroeconomic phenomena that continue to occupy the world agenda in recent years. Throughout history, inflation has remained important because the purchasing power of consumers, the profitability of firms and the effectiveness of monetary policy depend on inflation. In this study, we aim to reveal the relationship between inflation and supply-side factors and the importance of profit-led inflation. We argue that inflation is a political phenomenon as well as an economic one. Inflation is a determinant of the distribution of income between capital and labor. Central banks' interest rate decisions, and consequently inflation, play an important role in the redistribution of income. Corporate profits and market power are important concepts at this point. Covid lockdowns, rising commodity prices and geopolitical tensions not only contribute to global inflation but also cause supply-demand mismatches. Noting the supply-side factors in current inflation, we argue that rate hikes may lead to economic problems such as unemployment and recession rather than a solution.

We also suggest that a change in the composition and/or mix of taxes, transfers and public spending can be used to address the current inflation driven by corporate profits and market power. We also propose that strategic price controls should be considered before inflation spreads to all goods and services.

The research questions of the study regarding the Covid-19 process and its aftermath are as follows:

- 1) What is the root cause of inflation and how does it relate to corporate profits?
- 2) How do supply-side factors contribute to the current global inflation and why interest rate hikes may not be an effective solution?
- 3) How do central banks' anti-inflation policies affect labor and capital's share of national income?

This study contributes to the literature on inflation by examining two aspects that have received considerable attention in recent years: the role of corporate profits and market power, and the role of central banks in the fight against inflation. We also discuss how policy measures such as taxes can be used to address the problem of excessive market power and reduce inflationary pressures.

The paper is organized as follows: The paper is organized as follows: Section 2 reviews the literature on inflation and corporate profits, and central banks; Section 3 presents the empirical evidence on the relationship between inflation and profit growth, and between interest rates, unemployment and wages; Section 4 discusses the policy implications of our findings and the political economy of central banking; Section 5 analyzes the role of supply-side factors and redistributing income; Section 6 evaluates the pros and cons of interest rate hikes as a policy response; Section 7 concludes.

Methodology

This section explains the research model and group. It also explains the data collection instrument, data analysis, and the ethics of the study.

Study Design

The research model used in the study is document analysis, which is a qualitative research method. Document analysis involves the examination and interpretation of data to extract meaning, enhance understanding and construct empirical knowledge (Corbin and Strauss, 2008). In the context of document analysis, it's important to note that interviews, participant and non-participant observations, as well as all tangible documents, can be collectively examined alongside existing documents (Yin, 1994). By cross-referencing data collected using different methodologies, the researcher can corroborate findings across multiple datasets, potentially mitigating any bias that may exist within the study (Corbetta, 2003). Documents, such as texts and images, are recorded without the involvement of researchers and can include a wide range of materials such as advertisements, agendas,

diaries, reports and more. These sources provide valuable data for research purposes (Labuschagne, 2003).

Document analysis is a powerful method that provides an understanding of complex relationships by analysing existing data in depth. This method is ideal for explaining the relationships and interactions between the issues addressed in the study. Furthermore, document analysis provides access to a wide range of relevant information, which increases the scope and depth of the study. Another reason for choosing document analysis is that it is time and cost effective. While it requires less time and cost compared to other research methods, it also provides the opportunity to provide a comprehensive analysis. Document analysis seems to be a suitable method for the purpose of the study and the research questions. Therefore, document analysis is preferred because it is an ideal tool for examining existing knowledge in a comprehensive and in-depth way and for understanding complex relationships.

Setting and Sample

The sample consists of macroeconomic data such as inflation, labour markets and interest rates for different periods in the United States. The main reason for choosing the US economy in the study is that the US economy has a significant impact on the world economy. Therefore, analysing the inflation dynamics in the US economy is important for understanding the global economic effects. In addition, the US is a country with extensive and reliable economic data. This provides a solid data base for the study and increases the reliability of your analyses. In addition, the US economy has a broad structure that includes various industries and sectors. This can increase the scope and diversity of the research and allow for a better understanding of the effects of various factors on inflation.

Data Collection

The data were obtained from reports and websites of institutions and organisations associated with the United States. Also from global economic organisations and various economic websites.

Data Analysis

The data collected have been analysed taking into account the explanations and warnings given in the source. It has also been subjected to detailed and careful scrutiny in order to reveal the correlation between different macroeconomic indicators.

Ethics of the Study:

Data for the research was collected from digital platforms. The study did not require ethics committee approval for research involving the collection of data from participants using methods such as surveys, interviews, focus groups, observations or experiments. The research did not involve the use of human or animal subjects (including materials/data) for experimental or other scientific purposes, human clinical research, animal research or retrospective studies, in accordance with regulations on the protection of personal data. The ethics of research and publication were adhered to in accordance with the references cited in the bibliography.

A Survey of the Literature on Inflation, Corporate Profits and Market Power

To begin with, since the early 1980s, the labour share of value added and the real interest rate have fallen markedly, contributing to a debate on the implied increase in market power. This phenomenon has aroused wide interest in the economic literature and has been analysed by many researchers and economists. The decline in the labour share and the real interest rate has been taken as a reflection of significant changes in the economic structure. The reasons behind these changes triggered the debate on market power (Bobrov and Traina, 2023). In particular, the decline in the labour share has led to the assumption of an increase in the market power of firms. Moreover, the fall

in the real interest rate, reflecting the decline in returns to capital, has led to concerns about reduced competition. These trends have been analysed and explained within various theoretical frameworks.

Barkai (2020) offers a prominent illustration, asserting that the reduction in the capital share surpasses that of the labor share when measured in percentage terms. Specifically, while the labor share decreases by 10%, the capital share witnesses a much more pronounced decline, plummeting by 25%. Concurrently, there is a notable surge in the pure profit share, escalating by more than 14 percentage points. The significance of this surge in pure profits is underscored by its substantial monetary value, totaling over \$1.2 trillion in 2014. This equates to an average of \$15 thousand per employee. Such a substantial increase in pure profits demands attention, as it not only reflects shifting dynamics within the economy but also holds implications for income distribution and economic policy. Furthermore, Barkai's analysis implies that the decline in the capital share cannot be solely attributed to unobserved capital factors. This suggests that other variables and economic forces may be at play, necessitating further investigation into the underlying causes of this phenomenon.

According to the analysis put forth by Weber and Wasner (2023), the inflationary trends witnessed in the US amid the COVID-19 pandemic predominantly manifest as a form of sellers' inflation. This inflationary pressure stems primarily from microeconomic factors, particularly the capacity of firms possessing market influence to enact price increases. These firms, often characterized as price makers within their respective sectors, exercise their pricing authority cautiously, typically only adjusting prices upward when they anticipate similar actions from their competitors. Such behavior implies an implicit understanding or agreement among market participants, facilitated by sector-wide cost fluctuations and supply constraints.

The literature explaining the price-setting behaviour of firms with market power is extensive and long-standing. Klenow and Kryvtsov (2008) contend that there exists no correlation between the duration since the previous price adjustment and the magnitude or likelihood of a subsequent price change. They assert that fluctuations in overall inflation rates predominantly mirror variations in the magnitude of individual price adjustments rather than alterations in the proportion of goods and services undergoing price modifications. This phenomenon is attributed to compensatory shifts in the ratio of price increases to decreases within the market. Research by Nakamura and Steinsson (2008) shows that the frequency of price increases is strongly associated with inflation. However, there is no clear relationship between the frequency of price falls and the magnitude of price increases and decreases. These results help us understand the complex dynamics of price changes in the economy.

Klenow and Malin (2010) assert that the magnitudes of micro price adjustments surpass what would be warranted solely by the need to align with overall inflationary trends. This observation intimates that idiosyncratic factors, such as intertemporal price discrimination and inventory dynamics, wield significant influence over pricing dynamics. It is known that 63.6 percent of price changes in Switzerland increased during a period when the average inflation rate was only 0.9 percent. An illustration of this observation is that businesses facing menu costs and thus pricing irregularly impute future trend inflation to current prices. This allows us to assess the impact of inflation on economic activity in a broader context. The pricing behaviour of enterprises is based not only on the stability of economic periods, but also on expectations of future inflation. In particular, factors such as menu costs can influence the timing of price changes, which can be evident in the pattern of price increases. According to the empirical investigation conducted by Honoré, Kaufmann and Lein (2012), there is evidence to suggest that an escalation in inflationary pressures serves as a catalyst prompting firms to enact upward adjustments in their pricing strategies. This phenomenon underscores the intricate interplay between macroeconomic dynamics, particularly inflationary trends, and microeconomic decision-making within corporate entities. Such findings resonate with prevailing economic theories positing that heightened inflationary expectations may imbue firms with a greater propensity to pass on cost increases to consumers, thereby exerting upward pressure on overall price levels in the economy. This underscores the importance of comprehensively understanding the systemic effects of inflation on corporate behavior and market dynamics.

Bivens (2022) contends that the escalation in inflation amidst the pandemic did not stem from manifestations resembling an overheated labor market. Rather, it predominantly originated from heightened corporate profit margins and bottlenecks within the supply chain. Thus, policy measures aimed at tempering labor markets, such as swift and drastic interest rate hikes, may not be imperative for curtailing inflationary tendencies in the medium term. Alternative strategies focusing on augmenting the anticipated growth in labor supply, which would inflict lesser harm upon typical households, present viable avenues for mitigating inflationary pressures over the forthcoming year and merit greater integration into the policy framework. This entails considering investments in maintenance or the implementation of a temporary excess profits tax, both of which hold promise in addressing inflationary concerns effectively.

Glover, Mustre-del-Río and von Ende-Becker (2023) show that inflation dynamics are intertwined with the evolution of markup, which is the ratio of a firm's price to its current marginal cost of production, and that the inflationary trajectory in a firm's pricing framework emerges as a combination of both an increase in marginal costs of production and a rise in the profit margin rate. This link underlines the profound impact of both cost dynamics and pricing strategies on inflationary trends in economic systems. Stiglitz and Regmi (2022) the current inflationary environment is predominantly not the outcome of significant surpluses in aggregate demand, such as those that could have arisen from excessive pandemic-related expenditures in the United States. Although the normalization of interest rates is welcomed, as it mitigates various distortions associated with persistently low rates, overly aggressive increases in interest rates pose the risk of precipitating a severe economic downturn with marginal benefits in curbing inflation, barring a substantial downturn. Such a scenario would particularly disadvantage marginalized demographics within the nation, exacerbating existing disparities. According to authors there exist fiscal and alternative measures that can and should be pursued to alleviate specific inflationary pressures within sectors, which are likely to yield more favorable outcomes compared to broad-based interest rate adjustments. Recent empirical evidence indicates a noteworthy moderation in inflationary pressures, with nominal wage hikes, in particular, only marginally exceeding pre-pandemic levels. This, coupled with other indicators such as tempered inflationary expectations, significantly assuages concerns regarding the onset of a wage-price spiral.

In their recent research focusing on enterprises within the United States, Konczal and Lusiani (2022) presented findings indicating a notable surge in both pricing and profitability among US firms during the year 2021. The scholars underscored that anterior to the pandemic, escalations in prices served as robust indicators for the subsequent price hikes observed in 2021. This observation elucidates the significant role of market power as a causal factor contributing to inflationary pressures. In the research on the economic landscape of Germany, Ragnitz (2022) highlighted the phenomenon of profit inflation, emphasizing that enterprises possess the potential to enhance their profitability by leveraging pricing strategies to adjust their price points upwards. An analysis of the United States economy revealed a significant shift in market dynamics during 1980. Researchers observed a notable surge in total mark-ups, escalating from 21 percent to 61 percent of marginal cost. Concurrently, the average profit rate saw a noteworthy ascent from 1 percent to 8 percent. The study suggests that despite a concurrent rise in overhead expenses, the surge in prices outpaced the growth in overhead costs (De Loecker, Eeckhout, and Unger, 2020).

Based on the information obtained from the literature review, the relationship between inflation, market power, and corporate profits will be discussed theoretically and practically in the following sections.

Understanding the Different Types of Inflation Theories: Demand-Pull and Cost-Push

There are different types of inflation, such as demand-pull inflation, which refers to a continuous and generalized increase in the prices of goods and services in an economy, and cost-push inflation, which refers to a situation in which demand exceeds supply, and cost-push inflation, which is due to an increase in costs. Therefore, to understand inflation, it is necessary to examine demand

and supply-side factors and even consider the policy decisions that affect these factors. By carefully examining these elements, experts can better understand inflation trends and develop more efficient strategies to fight inflation. Inflation theories can be categorized in various ways. Closed vs. open economy models of inflation refer to whether the economy is considered to be closed (no international trade) or open (with international trade). Theories of low-, high- or hyper-inflation refer to the level of inflation being analyzed. Perfect competition (market-clearing) vs. imperfect (monopolistic) competition models refer to the level of competition in the market. Theories of inflation based on the assumption of complete or incomplete information take the information level of market participants as a criterion, while monetary and fiscal theories of inflation base their explanations on the origin of inflation on monetary or fiscal policies.

Among the theories used to explain inflation, the quantity theory of money (QTM) states that all sales and purchases of goods should be equal. According to the theory, the cause of inflation is that the amount of money in circulation is higher than it should be. In other words, changes in the money supply cause inflation. In this case, the fight against inflation requires a reduction in the money supply, which will result in a reduction in demand. However, this theory can be subject to criticism as it does not take into account supply-side factors and geopolitical tensions that may cause inflation as they do today. Therefore, Keynes developed an alternative theory that prioritizes demand-side factors and labor market rigidities. In the "inflation gap" model, an unexpected increase in aggregate demand that does not allow nominal wages to change leads to an excess demand in the labor market and a further increase in prices through higher real wages. As the adjustment in wages lags behind that in prices, an inflation spiral occurs. Keynes' theory provides a different perspective on the dynamics of inflation and emphasizes the role of demand-side factors and price rigidities in the labor market. Monetarist economists believe that economic agents do not have access to all the information while forming their price expectations. The following equation is considered a measure of inflation inertia. The adjustment parameters or weights are represented by λ and $(1-\lambda)$.

$$\pi_t^e = \lambda \cdot \pi_{t-1} + (1-\lambda) \cdot \pi_{t-1}^e$$

According to the equation, people's anticipation of future inflation is influenced by past inflation rates. The previous period's actual inflation rate has a greater impact than the previous period's expected inflation rate. The λ parameter determines the weight given to each factor. If λ has a higher value, people place more importance on the past actual inflation rate. On the other hand, if λ has a lower value, people place more importance on the past expected inflation rate. The Monetarist view concentrates on the money supply, whereas the post-Keynesian theory of inflation emphasizes the contribution of both supply-side and demand-side elements in determining inflation.

The post Keynesian approach is based on the economic theories of Keynes. In the context of this approach, supply-side factors refer to the production and availability of goods and services, while demand-side factors refer to the amount of money in circulation and the willingness of consumers to spend it. According to Kim (2020), who has studied US inflation, supply-side factors are important in explaining US inflation, while demand-side factors have been important recently. According to the author, changes in interest rates or money supply are not effective in ensuring price stability.

Monopolies and Corporate Profits

Keynesian-Kaleckian effective demand theory and radical/postkeynesian economics both begin from a static equilibrium framework that assumes markup pricing insulates prices from demand, shifting the adjustment process onto output and employment. However, neoclassical economic theory assumes that the capitalist system delivers full employment automatically and efficiently (Shaikh et al., 1999).

The traditional economic models used in developed countries may not be applicable to underdeveloped countries due to the presence of monopolies. Monopolies can distort market competition and affect the behavior of consumers and producers in ways that are not accounted for in

neoclassical economic models. To summarize, monopolistic elements can make neoclassical global analyses inappropriate for underdeveloped countries by distorting market competition and affecting consumer and producer behavior in ways that are not accounted for in traditional economic models (Seers, 1962).

Conventional monetary policy instruments may not be effective in combating cost-push inflation, which is largely driven by the increase in production costs. For example, Porter (1959) argues that in such a case, measures to reduce production costs or increase productivity should be implemented. If wage increases are moderate, product prices may not be affected much, but if an increase in wages results in suppliers raising product prices, this means an increase in product prices. It is difficult for the state to intervene with product prices in perfect markets by fiat because in perfect competition, the price is determined by the market forces of supply and demand. The state cannot simply set a price for a product because it does not have control over the market. Additionally, in perfect competition, there are many buyers and sellers, and no single entity has enough market power to influence the price. Therefore, any attempt by the state to intervene with product prices in perfect markets would likely be ineffective (Wiles, 1973).

In economics, the labor share refers to the portion of national income that goes to workers in the form of wages, salaries, and benefits. This concept is important because it can indicate how much of a company's income is going to workers versus other expenses or profits. The profit share, on the other hand, refers to the portion of national income that goes to business owners and shareholders in the form of profits, dividends, and capital gains. Figure 1, which shows the shares of profit and labor in the United States over a period of 70 years.

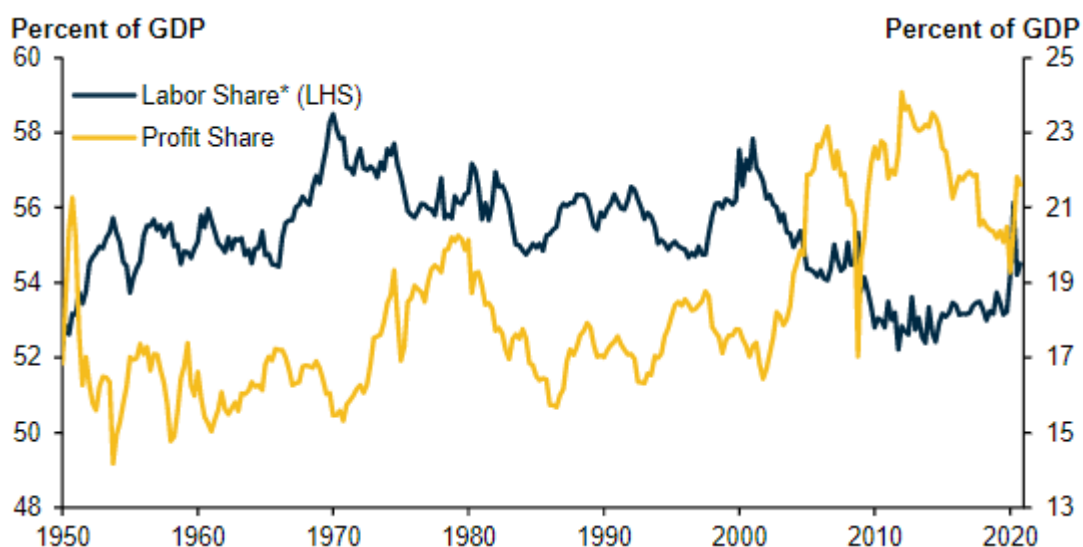

Figure 1. Shares of Profit and Labor (PGIM Fixed Income, Bureau of Economic Analysis, and Bureau of Labor Statistics. *Compensation of employees)

Figure 1 likely shows a graph that illustrates the profitability of U.S. corporations over time. Profitability refers to a company's ability to generate profits or earnings. Figure 1 shows the profitability of US companies in the years following the 2007-2008 global financial crisis. Similar to this figure, Sheets and Jiranek (2021) report that the ratio of profits to national income increased to 16% in the 1950-1970 period, which they define as low inflation, economic development and productivity growth, while the share of profits in national income first increased and then decreased in the 1970-1980 period, which they define as stagflation and low economic growth. In the same study, it is stated that the share of profits increased to 22% in the period from 2000 to the present. This period was characterized by globalization, technological change, and financialization. The paper identifies several factors that contributed to these changes in profit share growth over time, including changes in

labor market institutions, shifts in the composition of output, changes in tax policy, and changes in the bargaining power of workers. Although there are some authors who attribute the increase in inflation rates to supply-side or demand-side factors (Nersisyan and Wray, 2022b), recent studies have drawn attention to the fact that firms use their pricing power to increase their profit margins (Nersisyan and Wray, 2022a).

Inflation, Interest Rates and Monetary Policy

As is known, the pandemic has drastically changed the balances in the global economy. The pandemic had unique features that made it difficult to determine whether it would lead to inflation or deflation. Weak consumer demand and economic slowdown were expected to put downward pressure on inflation, as evidenced by the decline in core prices in March, April, and May 2020. However, supply chain disruptions, rising government debt, and the expansion of the Fed's balance sheet may have put upward pressure on future inflation (Armantier and Weisenthal, 2021). The pandemic has caused a significant shock to both supply and demand in the macroeconomy, reducing people's ability to work and the production of enterprises, as well as their desire for consumption and investment. Central banks have implemented various policies to mitigate the negative effects of the COVID-19 pandemic on the economy. However, the effectiveness of these policies may vary depending on the country's economic status and the specific policy implemented (Long, Chang, Jegajeevan and Tang, 2022).

Most of the 12-month personal consumption expenditure inflation (PCE) is explained by supply factors, while about a third is explained by demand factors. The impact of these factors on inflation has important implications for monetary policy. If inflation is driven primarily by supply factors, then monetary policy may have limited ability to address it. On the other hand, if inflation is driven primarily by demand factors, then monetary policy may be more effective in addressing it (Shapiro, 2022).

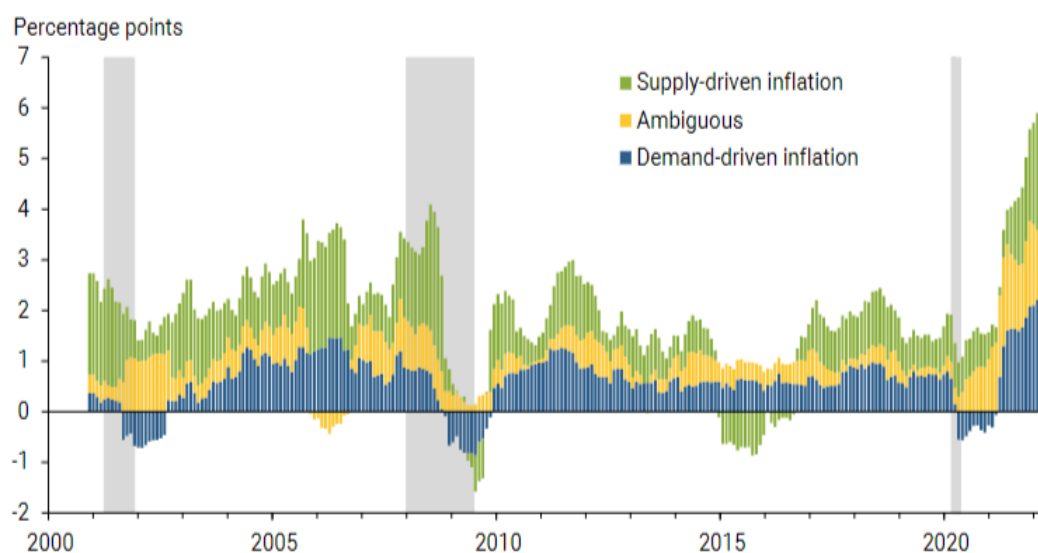

Figure 2. Supply-driven and demand-driven contributions to year-over-year PCE inflation (Shapiro, 2022)

Figure 2 shows the 12-month headline PCE inflation for the period 1998-2022. The green color in the figure represents supply-side factors of inflation and the blue color represents demand-side factors. The yellow parts represent the uncertain factors other than these factors.

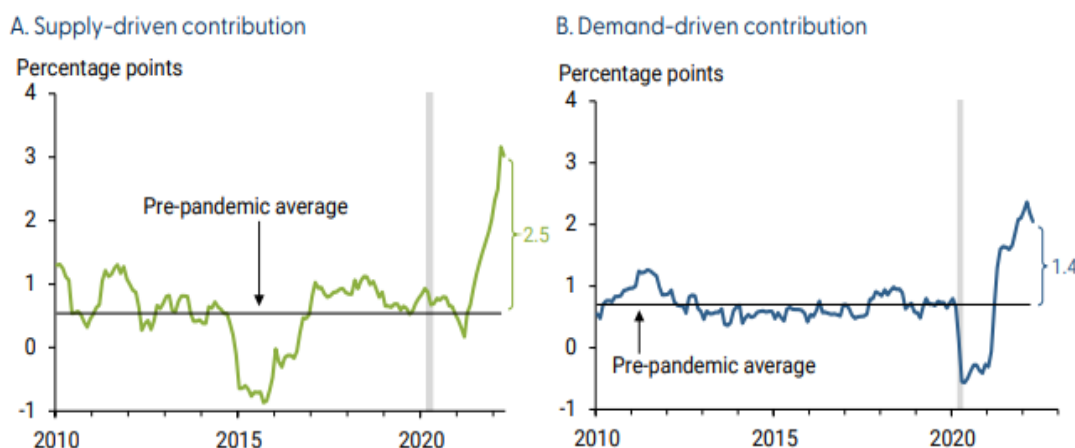

Figure 3. Contributions of supply- and demand-driven factors to headline PCE inflation (Shapiro, 2022)

Figure 3 shows the supply-side factors (Panel A) and demand-side factors (Panel B) contributing to inflation in the 2010-2019 period. PCE inflation, which averaged 1.5% before the pandemic, was measured as 6.3% in April 2022. Supply-side factors play a larger role in this increase in inflation. In fact, supply-side factors contributed 2.5 percentage points to the latest inflation rate compared to the pre-pandemic situation, while demand-side factors contributed 1.4 percentage points. Therefore, more than half of the 4.8 percentage point difference in PCE inflation before and after the pandemic is explained by supply-side factors.

The Taylor rule is a monetary policy guideline that suggests how central banks should set interest rates based on inflation and output levels. It is named after economist John Taylor, who proposed it in 1993. The rule suggests that central banks should adjust interest rates in response to changes in inflation and output. Interest rates are the cost of borrowing money, and they are set by the central banks. When interest rates are low, it is easier and cheaper for individuals and businesses to borrow money, which can stimulate economic growth. However, when inflation is high, the central banks may choose to raise interest rates in order to slow down borrowing and spending, which can help to reduce inflation (King, 1996). Stagflation is a combination of sluggish economic growth and high inflation. This is an interest rate hike risk because when the central bank raises interest rates to fight inflation, it can also slow economic growth. This could lead to a situation where the economy is not growing but prices continue to rise, causing stagflation. Research suggests that the current situation, including supply-side disruptions caused by COVID-19, the exercise of pricing power and sanctions against Russia, could exacerbate these risks. This study also clearly states that the high inflation after the pandemic was not due to excess demand (Nersisyan and Wray, 2022a).

Inflation is not always a monetary phenomenon, and that the global periphery is more vulnerable to inflationary pressures driven by monetary factors. Monetary power affects countries differently depending on their position in the global monetary order. A country's monetary sovereignty and the position of its currency in the global hierarchy of money in determining its monetary power. In the context of the relations between core and periphery countries, external forces such as the US interest rate play an increasing role in capital flows to periphery countries. These capital flows, in turn, may have an impact on inflation independent of the monetary policies in periphery countries. (Lima and Morris, 2022). According to a paper (Knodell, 2022), rising interest rates can only address one-third of the inflation problem at best. This means that monetary tightening, which involves increasing interest rates to reduce inflation, may not be very effective in addressing the current inflation. Additionally, the paper suggests that about half of the difference between current inflation and pre-pandemic inflation levels is due to supply factors, which cannot be addressed by monetary policy alone. Therefore, there are limitations associated with using monetary tightening as the sole approach to address inflation (Knodell, 2022). Indeed, as a result of the Fed's monetary policy of raising interest

rates to combat today's mostly supply-driven inflation, the long-term government assets purchased by Silvergate Bank, Silicon Valley Bank, and Signature bank lost value and these banks failed.

Discretionary interest-rate policy refers to the ability of the central bank to adjust interest rates based on its own judgment and discretion. If a central bank continues to increase interest rates aggressively, it may lead to a significant recession and higher unemployment rates. This is because higher interest rates can lead to reduced borrowing and spending by consumers and businesses, which can slow down economic growth. Some potential risks associated with this approach include: - A hard landing: This refers to a sudden and severe economic downturn that can occur if the central bank's interest rate policy is too aggressive. This can lead to a sharp decline in economic activity, job losses, and other negative consequences. - Interest rates can be used as a tool to fight inflation, but a central bank also needs to take into account the effects of interest rates on unemployment. This is because raising interest rates may increase unemployment, leading to unintended economic consequences. Moreover, as emphasized by Seccareccia (2022), supply-side factors and geopolitical risks that may cause inflation are also issues that central banks should take into account.

Greedflation, Excuseflation, Shrinkflation and Profit-led Inflation

A recent example of "greedflation", which refers to companies raising prices excessively in order to increase profit margins, is the increase in profit margins of the 350 largest companies listed on the London Stock Exchange from 5.7% in the first half of 2019 to 10.7% in the first half of 2022 (Inman, 2023a). "Greedflation" is applicable to companies when supply is limited and demand is excessive, and is considered illegal in some regions as it entails unethical exploitation of consumers' vulnerabilities (Watson, 2023). Regan (2023) argues that greedflation is triggered by globalization, technological development and financialization, which increases economic instability and income inequality. The author argues that governments need to tackle this problem through regulation for a fair and sustainable future. Another type of inflation that has been mentioned in recent years is "excuseflation". In this type of inflation, companies use cost increases as an excuse to excessively increase the prices of goods and services and thus their profits. Supply chain disruptions force consumers to accept prices at all levels, and companies' pricing policies may be higher than normal. Companies that are normally concerned about losing market share due to excessive price increases do not have these concerns when supply is highly constrained due to supply chain disruptions (Liu, 2023). Another type of inflation seen in this process is shrinkflation, where the size of products is reduced but their prices remain the same. In this type of inflation, consumers are pushed to pay more for the same quantity (Yao, Wang and Mortimer, 2022). The objective of shrinkflation as a marketing strategy is to increase profitability by reducing costs while keeping sales volume the same. It is well known that for some goods and services, customers may be more sensitive to changes in price. In other words, for goods and services that customers are more willing to buy, firms prefer to change quantity rather than price. This is the logic behind the phenomenon called shrinkflation (Bennett, 2022). The downside of this strategy is that it can lead to customer dissatisfaction and damage the firm's brand image (Singhal and Gupta, 2023).

It is stated that there have been three different waves of inflation since the beginning of the pandemic. The first one is temporary inflation, which is expressed as an increase in the prices of durable goods. The second is the increase in raw material and commodity prices caused by the imbalance between supply and demand. The fourth is profit margin-driven inflation, which manifests itself as "greedflation" and "excuseflation", whereby companies convince their customers to pay excessive price increases. While the first wave of inflation is expected to be temporary as supply chain disruptions are addressed, inflation driven by global supply and demand imbalances is expected to last longer. The third wave may reverse if consumers resist accepting the price increases as companies raise prices to expand their profit margins, regardless of supply and demand imbalances. For this to work, two necessary conditions must be present: 1. Something has happened which companies can present as being "outside of their control." This could be a rise in input costs, such as raw materials or labor, or changes in government regulations. 2. Customers do not understand the companies' true

costs. If customers believe that the price increases are justified, they are more likely to accept them, allowing companies to expand their profit margins. (Donovan, 2023).

Supply chain bottlenecks and cost shocks can lead to an acceptance by consumers to pay higher prices for goods and services. This can result in a decrease in demand elasticity, meaning that consumers are less likely to reduce their demand for a product even if the price increases. As a result, companies can raise prices without fear of losing market share. This has led to an increase in profit margins for major companies across various industries, including Pepsi and Coca-Cola (Alloway and Weisenthal, 2023).

The theory of profit-led inflation suggests that consumers have been conditioned to accept excessive price increases due to various economic shocks and bad news. In this case, massive rate hikes might cause unnecessary unemployment because workers will try to protect their purchasing power by bargaining for higher wages, and companies will respond by hiking prices even more. This can create a vicious cycle of wage-price spirals, leading to inflation and unemployment. Paul Donovan, the chief economist of UBS Global Wealth Management, suggests that consumers should actively resist unfair price hikes to combat profit-margin-led inflation. According to his proposal, consumers shouldn't just accept price hikes passively but instead should resist them. In 2011, there was a successful boycott against Israeli cottage cheese due to the soaring prices. Consumers who were unhappy with the high prices organized the boycott and used social media to spread the message and motivate others to join them. As a result of the boycott, consumers reduced the price of cottage cheese, demonstrating the importance of consumer opposition in the fight against margin-based inflation. The paper (Bryant and Felsted, 2023) cites examples such as the Israeli cottage cheese boycott in 2011 and the UK media campaign against excessive food prices dubbed "Rip off Britain" as effective instances of consumer rebellion through social media. These campaigns put pressure on companies to reduce prices to protect their brands and avoid a more draconian political response.

According to research by Unite, UK's largest private sector union, large corporations' price increases have contributed to inflation by going beyond the rising costs of raw materials and wages (Inman, 2023b). If companies push up their prices above and beyond what is necessary to absorb higher costs, it could fuel inflation that central bankers need to combat with higher interest rates. This could lead to a profit-price spiral, where companies continue to raise prices to maintain their profit margins, leading to further inflation. Governments might need to intervene in some situations to prevent this spiral. For example, they could impose price controls or investigate anti-competitive behavior by companies. However, such interventions can be controversial and may have unintended consequences. Policymakers have been criticized for focusing too much on higher pay's tendency to prompt companies to raise prices because they may be overlooking the risks of a profit-price spiral, where companies raise prices to maintain their profit margins, leading to further inflation. This could be a concern for central bankers who need to combat inflation with higher interest rates. According to Fabio Panetta, fiscal support programs have helped keep profits high in certain sectors. He suggested that governments should step in where necessary to prevent companies from pushing up their prices above and beyond what is necessary to absorb higher costs (Panetta, 2023).

There are pandemic stories like Moderna, AirBNB, and Hapag-Lloyd, whose net profit comparison may not be like-for-like. This means that their profits may not be directly comparable to previous years or to other companies due to the unique circumstances of the pandemic. For example, Moderna may have seen a significant increase in profits due to the development and distribution of their COVID-19 vaccine, while AirBNB may have seen a decrease in profits due to travel restrictions and decreased demand for vacation rentals. Hapag-Lloyd, a shipping company, may have been impacted by disruptions in global supply chains (Elder, 2023).

Figure 4. US non-financial profit margins are still near record highs, indicating greedflation (Elder, 2023)

The Bureau of Economic Analysis data (Figure 4) showed that US fourth-quarter non-financial profit margins are still running very hot relative to cost pressures. This is in contrast to market data that had suggested a cooling. The article also mentions that labor shortages and higher commodity prices usually squeeze margins as an economy heads towards recession. However, the current profit margins seem to be defying this trend (Elder, 2023).

The study (Konczal and Lusiani, 2022) finds that markups and profits of firms in the US have increased significantly in 2021, to their highest levels since the 1950s. This sudden and sharp increase in markups can be attributed to changes in demand, supply, and market power. The evidence suggests that firms with higher markups before the pandemic have increased their markups more in 2021, indicating a role for market power in driving inflation. The findings suggest that there is room for reversing these high markups with little economic harm and potential societal benefits, such as lower prices in the short term and less inequality and more innovation in the medium term.

Wage-Price Spirals and Income Distribution

The main factors driving up inflation in these times of COVID-19 and war are supply-side bottlenecks, which have been caused by the COVID-19 crisis and have been enabled by wrong past and current macroeconomic policy choices. These bottlenecks have led to shortages of goods and services, which have driven up prices. The paper (Storm, 2022) argues that these factors differ from previous periods of high inflation, which were mainly driven by demand-side factors such as excessive government spending and wage-price spirals. According to the author, monetary tightening, which implies raising interest rates, cannot be effective in reducing US inflation, which is mostly supply-driven. The author argues that instead of raising interest rates, coordinated interventions to alleviate supply bottlenecks, rent and energy price controls, and price ceilings may be more effective in combating inflation (Storm, 2022).

It can be said that the interest rate hikes implemented by the central banks of various countries to combat inflation are intended to prevent inflationary expectations from becoming entrenched in the price/wage setting process. However, the current high inflation is caused by supply-side bottlenecks, not wage-price spirals. Nominal wage growth is lagging behind profit growth, indicating that the recent inflation has been driven more by rising prices of goods and services due to increased profits rather than by rising wages (Storm, 2022). nominal wage growth is lagging behind profit growth, indicating that the recent inflation has been driven more by rising prices of goods and services due to increased profits rather than by rising wages. Why do central banks raise interest rates, even though there is not exactly evidence that demand-side factors play a more pronounced role in pushing up the inflation rate? While inflation already hurts the poor more by reducing purchasing power, raising

interest rates without facing demand-side inflation could make the situation worse (Seccareccia and Romero, 2022).

The three main components of cost that make up the price of goods and services in the U.S. economy are: 1. Labor costs: This includes wages, salaries, and benefits paid to workers who produce goods and services. 2. Nonlabor inputs: This includes the cost of raw materials, energy, and other resources used in the production process. 3. Mark-up of profits: This is the amount added to the cost of production to cover the company's overhead costs and generate a profit. As a result, companies have been able to pass on these higher costs to consumers in the form of higher prices, which has led to fatter profit margins. In contrast, labor costs have not contributed as much to price growth, as companies have not had to compete as fiercely for workers due to the high unemployment rate (Bivens, 2022).

The European Central Bank is developing new tools to measure changes in wages more quickly. This is important for their focus on inflation because central bankers tend to worry that jumps in pay will lead to persistently high inflation, especially in Europe where wages tend to change more slowly than in the United States. By measuring changes in wages more quickly, the ECB can better monitor inflation and make informed decisions about interest rates (Panetta, 2023).

Interest rates have a significant impact on income distribution. As interest rates rise, income is redistributed from workers to creditors. This means that policies that affect interest rates, such as monetary policy, can have important distributional consequences. Substituting interest rate with wage rate helps in understanding the distributional impact of monetary policy because both interest rate and wage rate are rates of return that determine how income is distributed. If we replace the interest rate with the wage rate, we can observe how fluctuations in interest rates impact the allocation of income between individuals who lend money and those who work for a living. This helps us to better understand the distributional consequences of monetary policy and other policies that affect interest rates. Rates of return are significant in determining income distribution because they determine how the income pie is divided between different groups. When we change rates of return, we are changing the distribution of income. Interest rates and wage rates are both rates of return that affect income distribution. Changes in interest rates affect income distribution by redistributing income from workers to creditors. As interest rates rise, creditors receive a larger share of the income pie, while workers receive a smaller share. This has important distributional consequences that policymakers need to consider when making decisions about monetary policy. There is a lack of discussion on income redistribution when creditors hike up interest rates, as compared to minimum-wage hikes that prompt complaints from businesses and economists about reduced profits (Fix, 2023).

Interest rates have non-neutral effects on income distribution. As interest rates rise, three things happen (Fix, 2023):

- The share of income going to creditors increases, while the share going to workers decreases.
- The income share going to the top 10% of households increases, while the share going to the bottom 90% decreases.
- The income share going to profits increases, while the share going to wages decreases.

These findings suggest that interest rates are a distributional variable that policymakers need to consider when making decisions about monetary policy. Macroeconomic jargon such as 'natural rate' or 'non-accelerating inflation' can be a distraction from the distributional effects of interest rates, and that we need to pay more attention to these effects in order to have a more complete understanding of the impact of monetary policy.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In the coming years, taxing excessive profits instead of increasing interest rates seems to be a more appropriate solution to combat inflation. However, it is important to note that the effectiveness of these tools would depend on their design and implementation, and they could have unintended

consequences if not carefully crafted. Tax applications can be made for companies that apply excessive pricing policy by using market power. However, these tax uses can only be applied to the limits that exceed a certain profit margin, not the limitations to be restricted. It is important that the relevant tax policy is well thought out in order to preserve the greater use of jobs. Like Bivens (2022)'s marches, for example, post-pandemic recovery times and wear effects need to be considered by officials. Because in this process, wage-price dynamics may change and it may make it difficult to fight against this situation. Therefore, wage and price changes are critical because only effective policies can be implemented (IMF, 2022). Konczal and Lusiani (2022) emphasizes that in the fight against such an economic body, there are principles that deal with demand and supply criteria together. In considering policy responses to inflationary pressures driven by corporate profits and market power, it's imperative to draw upon insights from existing literature. While our study support the proposition of taxing excessive profits as a viable alternative to interest rate hikes, a comparative analysis reveals nuances and alternative perspectives that enrich the discussion. Bivens (2022) underscores the origins of inflationary trends, emphasizing the role of heightened corporate profit margins and supply chain bottlenecks rather than labor market dynamics. This perspective aligns with the contention that traditional interest rate adjustments may not effectively address inflation in the current economic landscape. Moreover, Konczal and Lusiani (2022) shed light on the causal relationship between market power and inflation, highlighting the significant role played by pricing strategies of firms in shaping inflationary trajectories. Their findings accentuate the need to address market concentration and monopolistic behavior as part of a comprehensive inflation management strategy. Contrastingly, IMF's (2022) emphasis on wage-price dynamics underscores the complexity of inflationary processes, suggesting a multifaceted approach that integrates both demand and supply-side considerations. This perspective advocates for nuanced policy interventions that account for the interplay between macroeconomic aggregates and microeconomic behavior. In synthesizing these diverse viewpoints, it becomes evident that addressing inflation requires a nuanced policy toolkit that combines fiscal measures, such as targeted taxation, with strategic regulatory interventions aimed at curbing monopolistic practices and ensuring competitive market dynamics. By leveraging insights from a range of scholarly perspectives, policymakers can design more effective and socially equitable strategies to manage inflation while safeguarding economic stability and promoting inclusive growth. Therefore, while our study support the proposition of taxing excessive profits as a policy measure, it underscores the importance of incorporating insights from a broader literature base to inform holistic and evidence-based policy recommendations in the fight against inflation. In conclusion, this paper has shown that the primary factor behind inflation is the result of corporate profits and their dominance in the market. Supply-side factors, such as Covid lockdowns, rising commodity prices, and geopolitical tensions, contribute to the current global inflation, rendering interest rate hikes an ineffective solution. Instead, fiscal policy measures, including taxes, transfers, and changes in public spending, are more appropriate for addressing inflation. By raising interest rates to suppress wage growth, central banks can increase capital's share of national income. To tackle inflation control and income redistribution, fiscal policy design can be employed. This involves utilizing taxes as a policy instrument to control prices of goods and services subject to supply-side constraints, adjusting the composition and mix of taxes, transfers, and public spending, and considering strategic price controls to prevent inflation from spreading across all goods and services.

Author Contribution Statement

The first author has a 35% contribution, the second author has a 35% contribution, and the third author has a 30% contribution to this article.

Conflicts of Interest

There is no conflict of interest in this study.

References

- Alloway, T., and Weisenthal, J. (2023). *How 'Excuseflation' Is Keeping Prices and Corporate Profits High*. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-03-09/how-excuseflation-is-keeping-prices-and-corporate-profits-high#xj4y7vzkg?leadSource=verify%20wall> in 12.03.2023.
- Armantier, O., Koşar, G., Pomerantz, R., Skandalis, D., Smith, K., Topa, G., and Van der Klaauw, W. (2021). How economic crises affect inflation beliefs: Evidence from the Covid-19 pandemic. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 189, 443-469.
- Barkai, S. (2020). Declining labor and capital shares. *The Journal of Finance*, 75(5), 2421-2463.
- Bennett, J. N. (2022). *Beyond Inflation Numbers: Shrinkflation and Skimpflation*. Page One Economics®. Retrieved from <https://research.stlouisfed.org/publications/page1-econ/2022/12/01/beyond-inflation-numbers-shrinkflation-and-skimpflation> in 12.12.2022.
- Bivens, J. (2022). *Corporate profits have contributed disproportionately to inflation. How should policymakers respond?*. Retrieved from <https://www.epi.org/blog/corporate-profits-have-contributed-disproportionately-to-inflation-how-should-policymakers-respond/> in 26.12.2022.
- Bobrov, A., & Traina, J. (2023). *The Begining of the Trend: Interest Rates, Markups, and Inflation*. arXiv preprint arXiv:2307.08968.
- Bryant, C., and Felsted, A. (2023). *We've All Been Way Too Accepting of Inflation*. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2023-04-11/inflation-consumers-are-too-passive-about-high-prices-for-cars-flights-hotels?leadSource=verify%20wall> in 24.08.2023.
- Corbetta, P. (2003). *Social research: Theory, methods and techniques*. Thousand Oaks: Sage.
- Corbin, J., and Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for devel- oping grounded theory (3rd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- De Loecker, J., Eeckhout, J., and Unger, G. (2020). The rise of market power and the macroeconomic implications. *The Quarterly Journal of Economics*, 135(2), 561-644.
- Donovan, P. (2023). *What is profit-led inflation?*. Retrieved from https://www.ubs.com/global/en/wealth-management/insights/chief-investment-office/market-insights/paul-donovan/_jcr_content/mainpar/toplevelgrid_1847870123/col1/teaser_826301810_cop/linklist/link.0905296706.file/PS9jb250ZW50L2RhbS9hc3NldHMvd20vZ2xvYmFsL2Npby9tYXJrZlXQtaW5zaWdodHMvZG9jL3doYXQtaXMtcHJvZml0LWxlZC1pbmZsYXRpb24tbWFyY2gtMjAyMy5wZGY=/what-is-profit-led-inflation-march-2023.pdf in 25.08.2023.
- Elder, B. (2023). *The Wealth of Greedflations*. *Financial Times*. Retrieved from <https://www.ft.com/content/e1c6b39d-00ca-4976-bf10-0034727f9272> in 26.08.2023.
- Fix, B. (2023). *How Interest Rates Redistribute Income*. Retrieved from <https://economicsfromthetopdown.com/2023/04/16/how-interest-rates-redistribute-income/> in 24.08.2023.
- Glover, A., Mustre-del-Río, J., and von Ende-Becker, A. (2023). How much have record corporate profits contributed to recent inflation?. *The Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review*. 108(1). <https://www.kansascityfed.org/research/economic-review/how-much-have-record-corporate-profits-contributed-to-recent-inflation/>

- Honoré, B. E., Kaufmann, D., and Lein, S. (2012). Asymmetries in Price-Setting Behavior: New Microeconomic Evidence from Switzerland. *Journal of Money, Credit and Banking*, 44, 211-236.
- International Monetary Fund (2022). *World Economic Outlook: Countering the Cost-of-Living Crisis*. Retrieved from <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WEO/2022/October/English/ch2.ashx> in 25.12.2022.
- Inman, P. (2023a). *Bank of England boss urges firms to hold back price rises or risk higher rates*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/business/2023/mar/24/bank-of-england-boss-urges-firms-to-hold-back-price-rises-or-risk-higher-interest-rates> in 12.08.2023.
- Inman, P. (2023b). *'Global greedflation': big firms 'driving shopping bills to record highs'*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/business/2023/mar/12/global-greedflation-big-firms-drive-shopping-bills-to-record-highs> in 10.08.2023.
- Kim, H. (2020). A missing element in the empirical post Keynesian theory of inflation—total credits to households: A first-differenced VAR approach to US inflation. *Journal of Post Keynesian Economics*, 43(4), 640-656.
- King, M. (1996). How should central banks reduce inflation? Conceptual issues. *Economic Review-Federal Reserve Bank of Kansas City*, 81, 25-52.
- Klenow, P. J., and Kryvtsov, O. (2008). State-dependent or time-dependent pricing: Does it matter for recent US inflation?. *The Quarterly Journal of Economics*, 123(3), 863-904.
- Klenow, P. J., and Malin, B. A. (2010). Microeconomic evidence on price-setting. In *Handbook of monetary economics* (Vol. 3, pp. 231-284). Elsevier.
- Knodell, J. (2022). *The limits of monetary tightening to address current inflation*. Retrieved from <https://medium.com/@monetarypolicyinstitute/the-limits-of-monetary-tightening-to-address-current-inflation-2f464246f030> in 25.12.2022.
- Konczal, M., and Lusiani, N. (2022). *Prices, Profits, and Power: An Analysis of 2021 Firm-Level Markups*. Roosevelt Institute. Retrieved from https://rooseveltinstitute.org/wp-content/uploads/2022/06/RI_PricesProfitsPower_202206.pdf in 23.12.2022.
- Labuschagne, A. (2003). Qualitative research: Airy fairy or fundamental? *The Qualitative Report*, 8(1).
- Lima, K.P.F., and Morris, J.H. (2022). *Monetary Power And The Core-Periphery Dynamics Of Inflation*. Retrieved from <https://lpeproject.org/blog/monetary-power-and-the-core-periphery-dynamics-of-inflation/> in 27.12.2022.
- Liu, J. (2023). *What 'Excuseflation' Is Doing to Prices and Corporate Profits*. Retrieved from <https://www.tradealgo.com/news/what-excuseflation-is-doing-to-prices-and-corporate-profits> in 23.12.2022.
- Long, H., Chang, C. P., Jegajeevan, S., and Tang, K. (2022). Can Central Bank mitigate the effects of the COVID-19 pandemic on the macroeconomy?. *Emerging Markets Finance and Trade*, 58(9), 2652-2669.
- Nakamura, E., and Steinsson, J. (2008). Five facts about prices: A reevaluation of menu cost models. *The Quarterly Journal of Economics*, 123(4), 1415-1464.

- Nersisyan, Y., and Wray, L. R. (2022a). *Is It Time for Rate Hikes? The Fed Cannot Engineer a Soft Landing but Risks Stagflation by Trying* (No. ppb_157). Retrieved from https://ideas.repec.org/p/lev/levppb/ppb_157.html in 28.12.2022.
- Nersisyan, Y., and Wray, L. R. (2022b). *What's Causing Accelerating Inflation: Pandemic or Policy Response?. Levy Economics Institute, Working Papers Series, 1003*. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4049894 in 28.12.2022.
- Panetta, F. (2023). *Interview with The New York Times*. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/press/inter/date/2023/html/ecb.in230401~ec65174af7.en.html> in 13.08.2023.
- Porter, R. L. (1959). The “New Inflation”—The Theory and Problems of Cost-Push Price Rises. *Review of Social Economy*, 17(1), 51-60.
- Ragnitz, J. (2022). *Gewinninflation und Inflationsgewinner*. Ifo Institut. Retrieved from: <https://www.ifo.de/en/publications/2022/article-journal/gewinninflation-undinflationsgewinner>
- Regan, A. (2023). *Corporate profiteering is a clear case of greedflation*. Retrieved from <https://www.businesspost.ie/analysis-opinion/aidan-regan-corporate-profiteering-is-a-clear-case-of-greedflation/> in 01.08.2023.
- Seccareccia, M. (2022). *MPI REPLY TO BANK OF CANADA'S 100bps RATE HIKE: Is the Remedy against Inflation a Monetary Policy of Real Wage Deflation and Has the Bank of Canada Already Abandoned its New Mandate a Mere Six Months after its Adoption?*. Retrieved from <https://medium.com/@monetarypolicyinstitute/mpi-reply-to-bank-of-canadas-100bps-rate-hike-is-the-remedy-against-inflation-a-monetary-policy-8c7ea9e1c0a6> in 01.12.2022.
- Seccareccia, M., and Romero, G.M., (2022). *The Fed Tackles Kalecki*. Retrieved from <https://www.ineteconomics.org/perspectives/blog/the-fed-tackles-kalecki> in 05.12.2022.
- Seers, D. (1962). A theory of inflation and growth in under-developed economies based on the experience of Latin America. *Oxford Economic Papers*, 14(2), 173-195.
- Shaikh, A. M., Maniatis, T., and Petralias, N. (1999). Explaining inflation and unemployment: An alternative to neoliberal economic theory. *Contemporary economic theory: radical critiques of neoliberalism*, 89-112.
- Shapiro, A. H. (2022). *How Much do Supply and Demand Drive Inflation?. FRBSF Economic Letter*, 15. Retrieved from <https://www.frbsf.org/wp-content/uploads/sites/4/el2022-15.pdf> in 08.12.2022.
- Sheets, N., and Jiranek, G. (2021). *The Evolution of U.S. Corporate Profits: Dissecting 70 Years' of Performance. PGIM Fixed Income*. Retrieved from https://cdn.pfcdn.com/cms/pgim-fixed-income/sites/default/files/2021-04/The%20Evolution%20of%20U.S.%20Corporate%20Profits_2.pdf in 28.12.2021.
- Singhal, R., and Gupta, A. (2023). Analysis of Shrinkflation Strategy as a New Industrial Marketing Technique. *International Journal of Novel Research and Development (IJNRD)*, 8(2). Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4391399 in 23.08.2023.
- Stiglitz, J. E., and Regmi, I. (2022). *The Causes of and Responses to Today's Inflation*. Retrieved from <https://rooseveltinstitute.org/publications/the-causes-of-and-responses-to-todaysinflation/>

- Storm, S. (2022). *Inflation in the Time of Corona and War*. *Institute for New Economic Thinking Working Paper Series*, (185). Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4138714 in 29.12.2022.
- Watson, G. (2023). *European Central Bank investigates "greedflation"*. Retrieved from <https://www.tutor2u.net/economics/blog/european-central-bank-investigates-greedflation> in 15.08.2023.
- Weber, I. M., and Wasner, E. (2023). Sellers' inflation, profits and conflict: why can large firms hike prices in an emergency?. *Review of Keynesian Economics*, 11(2), 183-213.
- Wiles, P. (1973). Cost inflation and the state of economic theory. *The Economic Journal*, 83(330), 377-398.
- Yao, J., Wang, D., and Mortimer, G. (2022). All new smaller size! Why getting less with shrinkflation is preferable to paying more. *The Conversation*. Retrieved from <https://research-management.mq.edu.au/ws/portalfiles/portal/198145651/198144145.pdf> in 22.12.2022.
- Yin, R. K. (1994). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks: Sage

Genişletilmiş Özet

Giriş

Son yıllarda tüm dünyada dikkatler, önemli bir makroekonomik olgu olan enflasyona yönelmiştir. Enflasyonun tarihsel önemi, tüketici satın alma gücü, şirket karlılığı ve para politikasının etkinliği üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu araştırma, kâr odaklı enflasyonun önemini vurgulayarak, enflasyon ve arz yönlü etkileyiciler arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Enflasyonun ekonomik yönlerinin ötesinde, sermaye ve emek arasındaki gelir dağılımını şekillendirerek hem ekonomik hem de siyasi etkileri olduğunu iddia ediyoruz. En önemlisi, merkez bankalarının faiz oranlarına ve ardından enflasyona ilişkin kararları, gelirin yeniden dağıtılmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu araştırma, şirket kârlarının ve piyasa etkisinin önemini vurgulamaktadır. Covid ile bağlantılı kilitlenmeler, artan emtia maliyetleri ve jeopolitik gerilimler gibi faktörlerin etkileşimi sadece küresel enflasyonu teşvik etmekle kalmıyor, aynı zamanda arz-talep dengesizliklerine de yol açıyor. Enflasyondaki mevcut arz yönlü unsurları kabul ederek, faiz oranlarını yükseltmenin bir çözüm sunmak yerine işsizlik ve durgunluk gibi istenmeyen ekonomik sonuçları tetikleyebileceğini iddia ediyoruz. Ayrıca, şirket karları ve piyasa kontrolünden kaynaklanan mevcut enflasyonun ele alınmasının vergilerin, transferlerin ve kamu harcamalarının yeniden yapılandırılmasını içerebileceğini öneriyoruz. Enflasyon tüm sektörlerde nüfuz etmeden önce stratejik fiyat kontrollerinin dikkate alınmasını savunuyoruz.

Yöntem

Çalışmada mevcut literatürün kapsamlı bir incelemesi yapılmış ve konuyla ilgili hem Türkçe hem de İngilizce kaynaklar titizlikle incelenerek çalışmanın içeriği şekillendirilmiştir. Derinliği sağlamak amacıyla, önemli kurum ve kuruluşların hazırladıkları raporlardan çeşitli verilerden ve grafiklerden çalışmada faydalanılmıştır. Çalışmanın bazı bölümlerinde siyasi figürlerin benimsediği tutumlar da incelenmiştir. İlgili verilerin ve grafiklerin yorumlanmasında bilimsel bakış açısına uygun olarak objektif kalınmıştır. Çalışmada, Covid-19 sonrasına ilişkin öncelikli arayışlardan biri, enflasyonu tetikleyen temel güçlerin ve bunların şirketler tarafından toplanan karlarla nasıl karmaşık bir şekilde bağlantılı olduğunun ortaya çıkarılması olmuştur. Bu bağlantı noktasını incelemek, enflasyonu körükleyen ekonomik mekanizmalar ve kar marjlarının bu dinamikte nasıl bir katalizör görevi gördüğü hakkında fikir vermektedir. Devam etmekte olan küresel enflasyona katkıda bulunan arz yönlü faktörlerin oynadığı rol kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır. Bu araştırma, Covid-19 kaynaklı aksaklıklar, artan emtia maliyetleri ve jeopolitik gerilimler de dahil olmak üzere daha geniş bir küresel görünümü anlamak için önemlidir. Çalışma ayrıca, faiz oranlarını artırmaya yönelik geleneksel stratejinin neden istenen sonuçları vermede yetersiz kalabileceğini anlamaya çalışmaktadır. Araştırma, merkez bankalarının enflasyonla mücadele politikalarının milli gelirin emek ve sermaye arasındaki dağılımı üzerindeki yansımalarını eleştirel bir gözle değerlendirmektedir. Bu araştırma, faiz oranlarındaki ve diğer parasal araçlardaki ayarlamaların ekonominin bu iki temel bileşeni arasındaki dengeyi nasıl etkilediğini inceleyerek karmaşık dinamikleri araştırmaktadır. Bu arayışlar, Covid sonrası ekonomik ortamın kapsamlı bir incelemesi için temel oluşturmaktadır ve böylelikle çalışma, ekonomik değişkenlerin karmaşık etkileşiminin kapsamlı bir şekilde araştırıldığı, enflasyonu yönlendiren mekanizmalar, politika müdahalelerinin etkileri ve gelir dağılımını şekillendiren karmaşık ilişkiler hakkında öngörülerin sunulduğu bir biçime bürünmektedir. Çalışma, çok yönlü ekonomik görünüme ilişkin öngörülerini geliştirmekte ve bilinçli politika kararları ile stratejik ekonomik müdahalelerin önünü açmaktadır.

Bulgular

Bu çalışma, enflasyonun altında yatan temel faktörün şirket karları ve piyasa hakimiyetine bağlı olduğunu etkili bir şekilde ortaya koymuştur. Covid kaynaklı kısıtlamalar, artan emtia fiyatları ve jeopolitik gerilimler de dahil olmak üzere, mevcut küresel enflasyon ortamına katkıda bulunan karmaşık faktörler ağı, faiz artırımlarını yetersiz bir çözüm haline getirmektedir. Bunun yerine, vergiler, transferler ve kamu harcamalarındaki değişiklikleri kapsayan maliye politikası önlemleri daha etkili bir cephaneliktir. Merkez bankaları, faiz oranı ayarlamaları yoluyla ücret artışlarını

frenleyerek sermayenin milli gelirden aldığı payı etkileme gücüne sahiptir. Maliye politikalarının tasarlanması hem enflasyon kontrolü hem de gelirin yeniden dağıtımı için uygun bir yol sunmaktadır. Bu politika çerçevesi, arz yönlü kısıtlamalara tabi mal ve hizmetlerin fiyatlarını kontrol etmek için vergileri araç olarak kullanma potansiyeline sahiptir. Ayrıca, istenen sonuçlara ulaşmak için vergi, transfer ve kamu harcamalarının bileşiminin stratejik olarak ayarlanmasına olanak tanır. Bu kavram, stratejik fiyat kontrolleri gibi önleyici tedbirleri de kapsayarak enflasyonun tüm mal ve hizmetlere yayılmasını önler. Bu çok yönlü maliye politikası tasarımını benimseyen politika yapıcılar, enflasyonun karmaşık yapısıyla yüzleşmek için incelikli bir yaklaşım kazanmış olurlar. Özellikle, bu tür tedbirler sadece fiyatlardaki ani artışa karşı koymakla kalmayıp aynı zamanda emek ve sermaye arasındaki daha geniş gelir dağılımı dinamiklerini de etkileme potansiyeline sahiptir. Bu yaklaşım sadece birbiriyle bağlantılı ekonomik manzarayı dikkate almakla kalmaz, aynı zamanda devlet kurumlarının, finans kuruluşlarının ve tüketici davranışlarının enflasyon sonuçlarını şekillendirmedeki rolünü de kabul eder. Özetle, bu çalışma sadece faiz oranı ayarlamalarının ötesine geçen kapsamlı bir strateji sunmakta ve hızla gelişen bir ekonomik ortamda enflasyonun karmaşıklığını yönetmek için daha esnek ve uyarlanabilir bir yaklaşımın temelini atmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmanın ana fikri bizi, varılan sonuçların enflasyonla mücadelede izlenecek politikalar hakkında önemli bir noktaya getirmektedir. Faiz artırımına başvurmak yerine, alternatif ve daha uygun bir yaklaşım olarak aşırı karlara vergi konulması önerilmektedir. Ancak böyle bir politika için aynı zamanda, bu tür önlemlerin etkinliğinin büyük ölçüde karmaşık ve iyi uygulanmalarına bağlı olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Bu yönde atılacak yanlış bir adım, istenmeyen sonuçların art arda gelmesine yol açabilmektedir. Bu yaklaşımın temelinde, pazar hakimiyetinden yararlanarak sömürücü fiyatlandırma stratejileri uygulayan şirketleri hedef almak için vergilendirme mekanizmalarının kullanılması yatmaktadır. Ancak bu stratejinin başarısı, keyfi kısıtlamalara değil, kabul edilebilir sınırları aşan kar marjlarına odaklanarak bu vergiler için eşik değerlerin belirlenmesine bağlıdır. Bu vergi politikalarının stratejik bir şekilde kalibre edilmesi ve istihdam fırsatlarının korunmasının karar alma mekanizmasının ön şartı olması gerekmektedir. Aksi takdirde ücret-fiyat dinamikleri arasındaki karmaşık etkileşim, enflasyon yönetimini potansiyel olarak karmaşıktırabilir ve sorunun üstesinden gelmek için daha kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşımın daha uygulanmasına ihtiyaç duyulabilir. Bu da fazladan bir maliyet ve zaman kaybı anlamına gelmektedir. Durumun karmaşıklığı ancak iyi tasarlanmış politikaların etkin bir şekilde uygulamaya konulabilmesini gerektirmektedir. Ücret ve fiyat ayarlamaları arasındaki etkileşime yapılan bu vurgu, bunların enflasyonla mücadeledeki merkezi rolünün altını çizmektedir. Bu iki yönlü yaklaşım, daha kapsamlı bir çözüm potansiyeli sunmakta ve bu ilkelerin bir araya getirilmesinin, enflasyonla mücadeleye yönelik gelecekteki çabaların ve stratejilerin altını çizmesi gerektiğini öne sürmektedir. Sonuç olarak, enflasyonla mücadelede faiz artırımına başvurmak yerine aşırı kârlara vergi uygulamak daha uygun bir yaklaşım olarak görülmektedir. Bununla birlikte, bu araçların etkinliğinin hassas tasarımlarına ve ustaca uygulanmalarına bağlı olduğunu kabul etmek önemlidir; kötü formüle edilmiş herhangi bir önlem, istenmeyen yansımalarla yol açabilmektedir. Vergilendirme mekanizmaları, piyasa hakimiyeti yoluyla sömürücü fiyatlandırma taktikleri uygulayan şirketleri hedef almak için kullanılabilir. Ancak bu vergiler için eşik değerlerin belirlenmesi, gelişigüzel kısıtlamalar yerine kabul edilebilir sınırları aşan kar marjlarına odaklanılması çok önemlidir. Bu tür vergi politikaları şekillendirilirken, istihdam fırsatlarının korunmasına gereken önem verilmelidir. Bivens'in (2022) çalışmasından yola çıkarak, salgın sonrası toparlanmanın nüanslarını ve kalıcı etkilerini kabul etmek politika yapıcılar için hayati önem taşımaktadır. Ücret-fiyat dinamikleri bu dönemde değişebileceği ve enflasyonla mücadeleyi potansiyel olarak zorlaştırabileceği için bu çok önemlidir. Bu nedenle, IMF (2022) tarafından da vurgulandığı üzere, yalnızca iyi tasarlanmış politikalar etkili bir şekilde uygulanabileceğinden, ücret ve fiyat ayarlamaları arasındaki karmaşık etkileşim büyük önem taşımaktadır. Konczal and Lusiani (2022) bu tür ekonomik zorluklarla yüzleşirken hem talep hem de arz kriterlerini ele alan ilkelere bağlı kalınması gerektiğinin altını çizmektedir. Kapsamlı bir çözüm oluşturmak için, bu ilkeler bir araya getirilmeli ve eldeki sorunun üstesinden gelmek için bütünsel bir yaklaşım sunulmalıdır. Sonuç olarak, gelecekteki çalışmalar ve uygulamalar bu anlayışları içermeli, enflasyon ve karmaşıklıklarıyla mücadelede çok yönlü ve etkili bir yaklaşım sağlamalıdır.

Video Dönütlerin Mesleki Beceri Eğitimi Öğrencilerinin Yansıtıcı Düşünme Becerilerine Etkisi

Veysel Bilal ARSLANKARA
Hacettepe Üniversitesi
vbilalarslankara@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9062-9210

Süleyman Sadi SEFEROĞLU
Hacettepe Üniversitesi
sadi.seferoglu@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5010-484X

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1424510

Geliş Tarihi: 23.01.2024

Revize Tarihi: 28.03.2024

Kabul Tarihi: 30.03.2024

Atf Bilgisi

Arslankara, V. B. ve Seferoğlu, S. S. (2024). Video dönütlerin mesleki beceri eğitimi öğrencilerinin yansıtıcı düşünme becerilerine etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 152-168.

ÖZ

Bu araştırmanın temel amacı, mesleki beceri eğitimi alan lise öğrencilerine sunulan video dönütlerin yansıtıcı düşünme becerilerine olan etkisini değerlendirmektir. Bu bağlamda, bir meslek lisesindeki 11. sınıf öğrencilerinden oluşan deney ve kontrol gruplarıyla, öntest-sontest kontrol gruplu seçkisiz bir deney tasarımı kullanılarak deneysel bir çalışma yürütülmüştür. Toplamda 7 hafta süren bu çalışmada, öğrencilere alanlarıyla uyumlu üç performans görevi verilmiştir. Her görevin ardından, ders öğretmenleri tarafından gerekli düzeltmelerin yapılabilmesi amacıyla video dönütler çekilerek öğrencilere iletilmiştir. Çalışma grubunda, 11 deney ve 11 kontrol grubu öğrencisi olmak üzere toplam 22 kişi bulunmaktadır. Araştırma verileri, Kızılkaya ve Aşkar (2009) tarafından geliştirilen Problem Çözmeye Yönelik Yansıtıcı Düşünme Becerisi Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Yapılan normallik testi sonuçlarına göre veriler normal dağılım göstermediği için parametrik olmayan testler tercih edilmiştir. Araştırmada iki temel soru sorulmuştur. İlk olarak, deney ve kontrol grubu öğrencileri arasında yansıtıcı düşünme becerileri açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. İkinci olarak, deney ve kontrol grubu öğrencilerinin yansıtıcı düşünme becerileri ölçeğine ait öntest ve sontest puanları arasında gruplar lehine anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, video dönüt alan öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerilerinin daha yüksek olduğu ve bu sonucun istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Alt boyutlar incelendiğinde, yalnızca değerlendirme boyutunda anlamlı bir sonuç elde edilmiştir. Benzer şekilde, video dönüt alan öğrencilerin sontest puanlarının öntest puanlarından daha yüksek olduğu ve bu sonucun da istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: video dönüt, geribildirim, mesleki eğitim, yansıtıcı düşünme

The Effect of Video Feedback on Reflective Thinking Skills of Vocational Skills Training Students

ABSTRACT

The main objective of this study is to evaluate the impact of video feedback provided to vocational skill training high school students on their reflective thinking skills. In this context, an experimental study was conducted using a quasi-experimental design with pre-test-post-test control groups, consisting of experimental and control groups composed of 11th-grade students from a vocational high school. Lasting a total of 7 weeks, this study involved assigning three performance tasks aligned with their fields to students. Following each task, video feedback was provided to students by the course instructors to facilitate necessary corrections. The study group comprised a total of 22 individuals, with 11 experimental and 11 control group students. Research data was collected using the Reflective Thinking Skills Scale developed by Kızılkaya and Aşkar (2009). Due to the non-normal distribution of the data according to the results of the normality test, non-parametric tests were preferred. Two main research questions were posed. Firstly, whether there was a significant difference in reflective thinking skills between experimental and control group students was examined. Secondly, whether there was a significant difference in pre-test and post-test scores of reflective thinking skills scale between experimental and control group students was investigated. The analysis results indicated that the reflective thinking skills of students who received video feedback were higher, and this result was statistically significant. Upon examining the sub-dimensions, a significant result was obtained only in the evaluation dimension. Similarly, it was found that the post-test scores of students who received video feedback were higher than their pre-test scores, and this result was also statistically significant.

Keywords: video feedback, feedback, vocational education, reflective thinking.

Giriş

Bir öğrenme durumunda öğrenmeyi doğrudan ya da dolaylı etkileyen beş temel öğeden bahsedilir. Bunlardan öğrenme ortamı ve öğreten dolaylı, öğrenen, öğrenilen ve öğrenme ise doğrudan etkileyen faktörlerdir. Öğrenme, öğrenenle ilgili olarak hazır olma hali, olgunlaşma, güdülenme (motivasyon), önceki öğrenme yaşantıları; öğrenme yöntemiyle ilgili olarak öğrenilen konunun yapısı, öğrenmeye ayrılan zaman, geribildirim, öğrenci katılımı; öğrenme malzemesiyle ilgili olarak öğretimin tasarlanması gibi faktörlerden önemli ölçüde etkilenir (Bacanlı, 2007). Tolman'a (1949) göre öğrenmeyi ve performansı etkileyen birçok çevresel, bireysel ve aracı değişken söz konusudur. Eğitimciler, öğrenme sürecinde rol oynayan çeşitli değişkenlerin farkındadır ve bu değişkenleri göz önünde bulundurarak öğretim ortamlarını şekillendirirler. Tolman'a (1949) göre, öğrenmeyi ve performansı etkileyen çevresel faktörler arasında ödül ve ceza gibi dışsal teşvikler, sosyal etkileşimler, öğrenme materyalinin sunumu ve öğrencinin önceki deneyimleri gibi unsurlar bulunmaktadır. Bireysel faktörler ise öğrencinin zekâ seviyesi, motivasyonu, bilişsel yetenekleri ve kişilik özellikleri gibi içsel özelliklerini kapsar. Aracı değişkenler ise öğrenme sürecindeki stratejiler, öğrenme ortamının düzenlenmesi ve dikkat dağıtıcı unsurlar gibi etkileri içerir. Bir diğer ifadeyle gerek öğretim tasarımlarının oluşturulmasında gerekse öğretimin düzenlenmesinde bu değişkenler dikkate alınmalı ki, öğrencilerin ihtiyaçları ve beklentileri karşılansın ve öğrenmeye olan inançları artsın.

İşgücü sektöründe hızlı öğrenen, donanımlı, yetenekli ve iş bitirici bireylere her zaman gereksinim duyulur (Yazıcı, Türkmen ve Aydemir, 2015). Özellikle teknoloji, mühendislik, sağlık, finans ve bilgi teknolojileri gibi alanlarda, hızlı öğrenen, liderlik yetenekleri olan, problem çözme becerilerine sahip ve yeniliklere açık bireylere olan talep her zaman yüksektir. Bu sektörlerde, karmaşık problemleri çözebilen, ekip çalışmasına yatkın, iletişim ve iş yönetimi becerilerine sahip bireylerin değeri oldukça önemlidir. Çalışma olanakları ve üretimi artırmak, istihdam sorunlarına çözüm bulmak için mesleki eğitime olan ihtiyaç her geçen gün daha da artmaktadır. Bu sebeple işgücü sektörünün ihtiyaçlarına doğru şekilde cevap verebilmede mesleki beceri eğitimi programı, işleyişi ve faaliyetinin oldukça verimli olması gerekmektedir. Mesleki beceri eğitimi programının, öğrencilerin iş dünyasındaki taleplere uygun olarak geliştirdiği becerilerin ölçülebilir ve belirlenmiş standartlara dayalı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Programın başarısı, öğrencilerin mezuniyet sonrası istihdam edilebilirlik oranları, kazanılan sertifikaların sayısı, işveren memnuniyeti gibi belirli ölçütlerle değerlendirilmelidir. Bu bağlamda ülkelerin mesleki eğitimin rekabet açısından önemini kavramaları ve bu doğrultuda piyasanın ihtiyaç duyduğu kaliteli eleman yetiştirmeyi amaç edinmeleri gerektiği söylenebilir (Üstün ve Savaş, 2012).

Birçok ülke mesleki eğitimin rekabet açısından kritik önemini fark etmiş ve mesleki eğitim politikalarını bu doğrultuda şekillendirmiştir. Örneğin, Almanya'nın çift öğrenim modeli, öğrencilere hem teorik eğitim hem de işyerinde uygulamalı deneyim sağlayarak kalifiye iş gücü yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF), 2020). Benzer şekilde, İsviçre'nin mesleki eğitim sistemi, ulusal endüstriyel ihtiyaçlara uygun olarak esneklik ve özelleştirilmiş eğitim programları sunarak işgücü piyasasının taleplerine yanıt vermektedir (State Secretariat for Economic Affairs (SECO), 2019). Bu örnekler, mesleki eğitimin rekabet gücü açısından nasıl önemli bir rol oynadığını göstermektedir ve diğer ülkelerin benzer stratejilere yönelmesini teşvik etmektedir. Ülkemizin gelişmiş ekonomilerle rekabet edebilmesi ve sürdürülebilir bir yaşam standardı elde etmesi, nitelikli işgücünün varlığına bağlıdır. Nitelikli işgücü, ekonomik büyüme ve kalkınma için temel bir faktördür (Özsoy, 2007). Özellikle mesleki eğitim, büyümede sürdürülebilirlik için en önemli kaynak olan beşeri sermayenin niteliğinde gerekli iyileştirmelerin sağlanmasında büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda bireylere sunulan nitelikli eğitim ile nitelikli işgücü ihtiyacına çözüm bulabilecektir. Bu sayede verimin artması ve bilimsel yenilikler hızlanması (Kokmaz, 2015) mümkün olabilecektir.

Planlı büyüme modellerine göre, eğitim en etkili araçlardan biridir ve nitelikli işgücünün yetiştirilmesi önemli bir önceliktir. Eğitim, işgücünün yetkinliklerini artırarak ekonomik büyümeye katkıda bulunur. Bu çalışmalarla birlikte okullaşma oranlarında artış gerçekleşmiş, bunun yanı sıra açık ve uzaktan eğitimle de iş yaşamında aktif olan bireylerin daha verimli olabilmesi için çalışmalar

yapılmıştır. Eğitim ile ekonomi arasındaki beşeri sermaye ilişkisi, yapılan eğitim yatırımlarıyla verimliliğin arttığı ve maliyetlerin düştüğünü göstermektedir. Buna göre eğitim düzeyi ile üretim düzeyi arasında yani eğitim ile verimlilik arasında pozitif yönlü bir korelasyondan bahsedilmektedir (Hicks, 1994). İşgücü itibariyle eleman yetiştirmeyi hedefleyen mesleki eğitim kurumları da işgücü verimliliğini artırıcı misyona sahiptirler.

Mesleki beceri ve atölye eğitimleriyle ilgili temel sorunlardan birisi eğitim programları, dolayısıyla öğretim tasarımlarının kalitesizliği ya da eksikliğidir. Eğitim kalitesi ile işgücü piyasası gerekliliklerinin örtüşmesi istihdam için en temel yapıtaşı olmaktadır. Alınan diploma işgücü piyasasının talepleriyle uyumsuz ise eğitim ve istihdam temelli işsizlik sorunları meydana gelebilir. Daha geniş ifadeyle mesleki beceri eğitimlerinin iş dünyası gereklilikleri ile aynı düzlemde buluşmaması nitelik yoksunu meslek sahiplerini ortaya çıkarmaktadır.

Yapılan bir araştırmaya (Pınarlık, 2018) göre tekstil alanında mesleki eğitim gören öğrencilerin yalnızca %58'i aldıkları eğitimi yeterli bulmaktadır. Bu öğrencilerin %12'sinin mesleki gelecekle ilgili herhangi bir beklentisinin olmaması da dikkat çekmektedir. Bu durum çevre baskısı ile mesleki eğitimi seçip de geleceğine dair tüm umutlarını yıkarak hayatını zora sokan gençler için daha doğru adımlar atılması gerektiğini düşündürmektedir.

İnsan sosyal ve duygusal bir varlıktır. Düşünceleri her an değişime ve gelişime açıktır. Doğru strateji, yöntem, materyal gibi çevresel faktörler bu değişim ve gelişime etki eden önemli dış koşullardır. Doğaldır ki öğrenmeyi etkileyen iç ve dış koşullar söz konusudur. İç koşullar öğrencinin kendine ait olup sağlık durumu, yetenekleri, beklentileri, özgüveni gibi etmenlerdir. Dış koşullar ise çevresel etmenler olup eğitim ortamı, öğretmen, arkadaş, yöntem, teknik yani eğitim durumlarıdır.

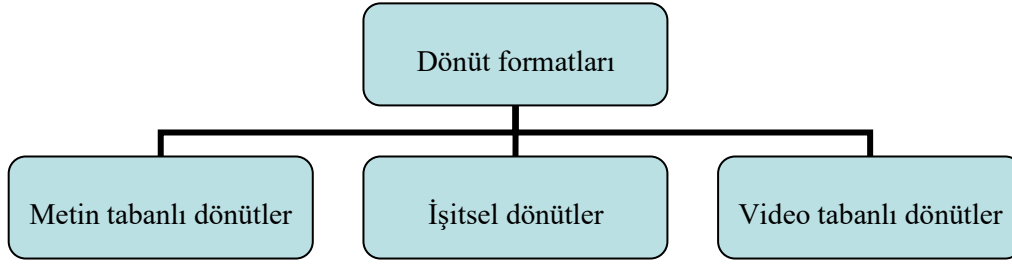
Mesleki ve teknik alanlarda iyi yetişmiş, teknolojideki değişimleri takip edebilen ve kullanabilen ve bunu bir yaşam biçimi olarak benimseyen bir insan gücü var olursa, Türkiye ekonomisi yerleşik ekonomilerle rekabet edebilir. Türkiye ekonomisinin küresel ekonomideki payı ne kadar büyük olursa, nitelikli insan gücünün o denli çok olduğu düşünülebilir. Bu durumun ise iyi uygulanmış mesleki eğitimle mümkün olduğu söylenebilir (Özsoy, 2007). Mesleki ve teknik eğitim kurumları, işgücünün güncel teknolojilere uygun olarak sertifikalı ara eleman yetiştirilmesinden sorumludur. Mesleki eğitim, insanlara belirli bir iş için gereken bilgi, beceri ve bakış açılarını sağlayarak çeşitli şekillerde yetişmelerine yardımcı olmaya çalışan bir eğitim türüdür (Kandemir, Kardeş ve Baykut, 2016).

Verilecek eğitimden duyulması beklenen memnuniyetin, verimin yükseltilmesinde, elde edilecek çıktının etkililiğinin artırılmasında eğitim durumlarının düzenlenmesi büyük önem arz etmektedir. Eğitim durumlarının düzenlenmesi, program geliştirme çalışmalarının süreç boyutunu oluşturur, öğrenme yaşantılarını düzenlemekle ilgilidir ve nasıl sorusuna yanıt arar. Öğrenme süreçlerini düzenlemek için öğretmenlerin dikkate alması gereken dört temel unsurdan bahsedilebilir: Öğrenci katılımı, ipuçları, pekiştirme, dönüt-düzeltilmedir. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde eğitim araştırmalarında biçimlendirici ölçme ve değerlendirmenin eğitim durumlarının kalitesini artırmada önemli bir rol oynadığı görülmektedir (Ross, Hannay ve Hogaboam, 2001; Stiggins, 2000). Biçimlendirici ölçme ve değerlendirmenin doğru kullanımı öğrenmenin verim ve kalitesini artırmaktadır. Öğretmenler ölçme ve değerlendirme neticesinde öğrencilere performansları hakkında bilgilendirme yapabilir ve gerekli tedbirleri alabilirler. Öğrenciler de kendilerini bu dönütler doğrultusunda geliştirebilir. Nitekim dönütten yoksun bir öğrenmenin karanlıkta ok atmaktan farksız olduğu ifade edilmektedir (Harlen, 2003).

Özellikle mesleki beceri atölye eğitimleri gibi grupla öğretim durumlarında bu tür problemlerin tespit edilerek hemen giderilmesi önemlidir. Bu durumun sağlanabilmesinde dönüt ve düzeltmelerin doğru şekilde işe koşulması gerekmektedir. Bu sebeple dönüt-düzeltilme süreci öğrenme yaşantılarının düzenlenmesinde en temel öğelerden olmaktadır. Kulhavy ve Wager (1993) dönütü, öğrenenin öğrenme birimi ya da ürününe verdiği tepkisinden sonra onu pekiştirmek, motive etmek veya hatalarını düzeltmek için kullanılan bir uyarıcı olarak tanımlamıştır.

Yapılan bazı araştırma sonuçlarına (Yang, Badger ve Yu, 2006; Zhao, 2010) göre dönütlerin öğrencilerde olumlu karşılık bulduğuna dair keşifler oldukça fazla olsa da, bazı sınırlıkları da beraberinde getirmektedir. Örneğin metin temelli verilen yazılı dönütlerin dönütün etkililiğini sınırlayabilecek faktörler olduğu da görülmüştür (Keh, 1990). Buradan hareketle yazılı dönütlerin her zaman yararlı olacağı çıkarımı yanlış olacaktır (Lee, 2003).

Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, burada ifade edilen metin temelli dönütlerin sınırlıklarını ortadan kaldırmak için birtakım yeni yol ve yöntemler ortaya çıkarabilir. Örneğin, video formatında verilen dönütler, (Race, 2001) öğrencilere daha etkili geri bildirim sağlayabilir (Fukkink, Trienekens ve Kramer, 2011; Stannard, 2008; Yiğit, 2021a; Yiğit, 2021b). Ancak video dönüt içeriklerinin teorik, pratik ve pedagojik uygunluğunu inceleyen az sayıda çalışma bulunmaktadır.

Şekil 1. Dönüt Formatları

Yansıtıcı Düşünme

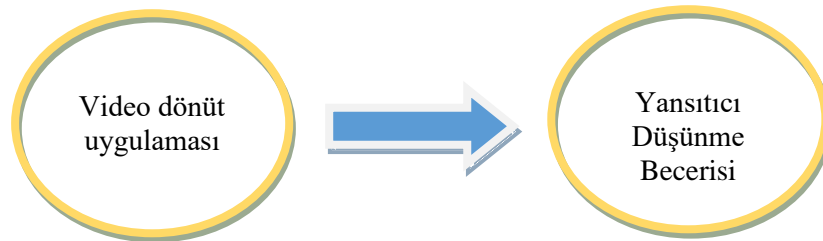
Yansıtma, öğretme ya da öğrenme yöntemi ve bireyin düzeyi ile ilgili olumlu ya da olumsuz durumları belirleme ve problem çözme üzerine düşünme sürecidir (Ünver, 2003). Yansıtıcı düşünme kavramı, bilginin yapısı hakkında etkili, sürekli ve dikkatli bir şekilde düşünme olarak tanımlanmaktadır (Dewey'den aktaran Sünbül ve Kurnaz, 2012). Yansıtıcı düşünme süreci, öncelikle bir sorun veya belirsizlikle karşılaşmayı içerir. Ardından, bu belirsizliklerin üzerine düşünme, araştırma ve sorgulama ile netleştirilmeye çalışılır. Bu tanıma göre yansıtıcı düşünme süreci iki temel aşamadan oluşmaktadır: Düşünmenin gerçekleştiği bir şüphe, kafa karışıklığı, tereddüt hali; bu kafa karışıklığını gidermek ve netleştirmek için bir yol bulmaya yönelik bir araştırma ve sorgulama (Sünbül ve Kurnaz, 2012).

Öğrenme ortamlarında yansıtıcı düşünme uygulamalarını geliştirmeye yönelik çalışmalar bireysel bazda kaldığında, uygulama sadece az sayıda öğrenci için olumlu sonuçlar verebilir. Bu noktada yansıtıcı düşünme becerilerini geliştirmek amacıyla dönütlerden yararlanılabilir. Örneğin, öğrencilerin bir atölye performans dersi için ürettikleri ürün ve materyallere ilişkin olumlu ya da olumsuz dönütlerin öğrencilerin yansıtıcı düşünceleri açısından faydaları şu şekilde olacaktır: Eksikliklerini veya olumlu davranışlarını görme, ürünü doğru şekilde geliştirme, bilginin aktarımı ve hataları düzeltme. Öğrenciler performanslarına ilişkin dönütlerle kendi öğrenmelerini sorgular, kontrol eder ve bazı bağıntılar kurarlar. Başka bir deyişle, yansıtıcı düşünme dönüt sürecinde öğrenciler için temel bir ihtiyaçtır ve öğrencilere bilişsel ve duyuşsal açıdan öğrenme fırsatları sunar. Bu nedenle, yansıtıcı düşünme sürecinin dönütlerle birlikte uygulanması, öğrencilerin kritik düşünme, problem çözme ve öğrenme stratejilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Birçok çalışma, öğretmenlerin öğrencilere verdiği dönütlerin, öğrencilerin yansıtıcı düşünme süreçlerini teşvik ettiğini göstermektedir. Öğretmenlerin öğrencilere yapıcı ve yönlendirici dönütler vermesi, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini daha derinlemesine düşünmelerini sağlayabilir (Hattie ve Timperley, 2007; Black ve William, 1998). Bilgisayar destekli dönüt sistemlerinin kullanılmasıyla ilgili araştırmalar, bu tür teknolojilerin öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerilerini artırabileceğini göstermektedir. Örneğin, öğrencilere çevrimiçi platformlar aracılığıyla anında dönütler verilmesi, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini daha bilinçli bir şekilde değerlendirmelerini teşvik edebilir (Kleij, Feskens ve Eggen, 2015; Usta ve Mahiroğlu, 2008). Öğrencilere verilen problem çözme görevlerine verilen vide dönüt

düzeltilme uygulamasının ardından yapılan yansıtıcı etkinlikler, öğrencilerin kendi düşünme süreçlerini gözden geçirmelerine ve öğrenme stratejilerini iyileştirmelerine katkı sağlayabilir. Öğrencilerin problem çözme sürecini geriye doğru değerlendirmeleri ve alternatif çözüm yollarını düşünmeleri teşvik edilebilir (Jonassen ve Hung, 2008; Schön, 1987).

Bu araştırmanın amacı mesleki beceri atölye eğitimlerinde video dönütlerin ne düzeyde bir etkiye sahip olduğunun tespit edilmesidir. Bu çalışmada, bağımsız değişkenlerin mesleki beceri atölye eğitimi alan öğrenciler için bağımlı değişkenleri olumlu ya da olumsuz ne şekilde etkileyeceğini öngören teoriyi test etmek için deneysel desen kapsamında nicel veri kullanılmıştır. Mesleki beceri atölye eğitimlerinde video dönütlerin etkisinin incelenmesi, günümüz eğitim sisteminde önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır. Mesleki eğitimde, öğrencilerin sadece bilgi öğrenmekle kalmayıp aynı zamanda bu bilgiyi uygulama yeteneklerini geliştirmeleri gerekmektedir. Ancak, geleneksel sınıf içi dönütlerin etkinliği ve yeterliliği konusunda bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Video dönütler, öğrencilere gerçek zamanlı geri bildirim sağlayarak onların performansını görsel ve işitsel olarak inceleme ve değerlendirme olanağı sunar. Bu, öğrencilerin güçlü ve zayıf yönlerini daha açık bir şekilde görmelerini sağlar ve bu bilgileri gelecekteki performanslarını geliştirmek için kullanmalarına olanak tanır. Ancak, mesleki beceri atölye eğitimlerinde video dönütlerin etkisinin sistematik bir şekilde incelenmediği ve bu alandaki araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle, bu araştırma bu alandaki boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Mesleki beceri atölye eğitimlerinde video dönütlerin öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerileri üzerindeki etkisini inceleyerek, eğitimcilerin daha etkili bir geri bildirim süreci tasarlamalarına ve öğrencilerin beceri gelişimlerine daha iyi katkıda bulunmalarına yardımcı olabilecek önemli bulgular sunmayı amaçlamaktadır. Bu şekilde, öğrencilerin mesleki beceri kazanma sürecinde daha başarılı olmalarına ve işgücüne daha iyi hazırlanmalarına yardımcı olmak için pratik ve bilimsel temelli bir rehber sağlanabilir (Watson ve Reigeluth, 2008; Miller, Linn ve Gronlund, 2000).

Öğrenmede kalite önemli bir problem alanıdır. Çünkü hem bireyi hem toplumu etkileyecek kadar geniş ve derindir. Çözüm eğitimde kalitenin artırılması ile mümkündür. Öğrenme kuramları ele alındığında bu niteliği öğrencinin öğrenmeye hazır oluşu, güdülenmesi ve öğrenme yaşantılarının kalitesi gibi değişkenlerin etkilediği aşikârdır (Walberg, 1984). Bu değişkenler öğretim programları gerektirmekte; öğretim programlarının hedeflerine ulaşması ise öğretim hizmetlerinin kalitesine doğrudan bağlıdır. Çünkü öğretim hizmetindeki kalite başarının %25'ini karşılamaktadır (Senemoğlu, 1987). Öğretim hizmeti ise büyük oranda öğrencinin ne kadar öğrendiği ile ilgili olarak öğrencilerle kurulacak iletişime yani dönüt ve düzeltmeye bağlıdır. Dönüt ve düzeltmenin başarıyı artırdığına dair çok sayıda çalışma vardır (Crooks, 1988). Mesleki beceri öğrencilerinin öğrenme ve uygulama sürecinde başarıya ulaşmaları bilinçli bir mesleki farkındalıkla mümkün hale gelir. Bu bağlamda hem öğrenci hem de öğretmenin öğretim hizmetlerinin kalitesini yükseltmek için dönüt mekanizmasının etkin bir şekilde işe koşulması, dahası bu bağlamda kendilerini yenilemeleri ve geliştirmeleri gerekir. Dolayısıyla hem öğrenci performans hem de öğretmen mesleki yeterliklerine katkı sunma hedefi ile bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma, video dönütlerin etkililiğinin belirlenmesinde deneysel bir çalışma ile daha net ve sağlam bulgulara ulaşmayı hedeflemesi, video teknolojisi yöntemiyle kurulacak dönüt deneyimini mesleki beceri eğitimi alan öğrencilere yaşatacak olması gibi yönleriyle özgün ve uygulama yöntemi açısından önemli bir araştırma olarak değerlendirilmektedir.

Şekil 2. Araştırmanın Bağımlı ve Bağımsız Değişkeni

Bu çalışmanın temel problemi “video dönütlerin mesleki beceri atölye eğitimi alan öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerilerine etkisi nedir?” şeklindedir. Bu problemde belirtilen soruna çözüm bulmak üzere aşağıda belirtilen alt problemlere yanıt aranacaktır:

1. Mesleki beceri atölye eğitimi alan öğrencilerden video dönüt alan deney grubu ile kontrol grubu arasında yansıtıcı düşünme becerileri ve alt boyutları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?
2. Mesleki beceri atölye eğitimi alan öğrencilerden video dönüt alan deney grubu ile kontrol grubunun öntest ve son test puanları arasında yansıtıcı düşünme becerileri ve alt boyutları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

Yöntem

Bu bölümde araştırma deseni, çalışma grubu, verilerin toplanması, uygulama süreci başlıklarına yer verilmiştir.

Araştırma Deseni

Bu çalışma kapsamında nicel araştırma yöntemlerinden gerçek deneysel desen kullanılmıştır. Gerçek deneysel araştırma, çalışma grubundaki bireylerin deney ve kontrol gruplarına rastgele atanmanın doğal ve uygun olduğu ortamlarda, bağımsız değişkendeki değişikliklerin bağımlı değişkeni nasıl etkilediğini inceleyen deneysel çalışmanın bir alt kümesidir (Cohen, Manion, ve Morrison, 2005). Gall, Gall ve Borg’a (2003) göre ön test deneysel müdahaleden önce ölçülen değişken, son test deneysel müdahalenin etkisini ölçen değişken, manipüle edilen değişken ise deneysel müdahale ya da bağımsız değişkendir. Nicel veriler probleme yönelik genel bir çerçeve oluştururlar (Creswell ve Clark, 2017). Araştırma deneysel desen kapsamında deney ve kontrol grupları için öntest son test kontrol grubu seçkisiz desende tasarlanmıştır. Deney süreci Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1

Nicel Araştırma Şematiği

Grup	Öntest	İşlem	Sontest
Deney	Problem Çözmeye Yönelik Yansıtıcı Düşünme Becerisi Ölçeği	Video dönüt	Problem Çözmeye Yönelik Yansıtıcı Düşünme Becerisi Ölçeği
Kontrol	Problem Çözmeye Yönelik Yansıtıcı Düşünme Becerisi Ölçeği	Video dönüt almıyor	Problem Çözmeye Yönelik Yansıtıcı Düşünme Becerisi Ölçeği

Çalışma Grubu

Bu çalışmada mesleki beceri atölye eğitimi kapsamında video dönüt uygulaması için başvurulan çalışma grubu, deney ve kontrol gruplarında 11’er kişi olmak üzere bünyesinde moda tasarımı alanına kayıtlı bulunan bir mesleki ve teknik anadolu lisesinde 11. sınıfa kayıtlı 22 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma grubuna 2 akran mentör 12. sınıf öğrencisi eşlik etmiştir. Tablo 2’de çalışma grubu ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 2

Çalışma Grubu ile İlgili Dağılım

Gruplar	Kız	Erkek	Toplam
11. sınıf	12	10	22
12. sınıf	2	2	4
Toplam	14	12	26

Tablo 2 incelendiğinde atölyede oluşturulan çalışma grubunun cinsiyet dağılımının dengeli olduğu ifade edilebilir. Ayrıca tüm öğrencilerin mesleki beceri alt yapıları, önceki senelerde almış oldukları atölye performans ders notları nezdinde ele alınmış ve denkleğin sağlandığı görülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırma kapsamında “Problem Çözmeye Yönelik Yansıtıcı Düşünme Becerisi Ölçeği” başlıklı bir veri toplama aracı kullanılmıştır. Bu ölçme aracı öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerilerini belirlemek için kullanılmıştır.

Problem Çözmeye Yönelik Yansıtıcı Düşünme Becerisi Ölçeği

Problem Çözmeye Yönelik Yansıtıcı Düşünme Becerisi Ölçeği, Kızılkaya ve Aşkar (2009) tarafından tasarlanmıştır. Ölçek, yansıtıcı düşünmeyi belirleyen eylemleri sorgulama, nedenleme ve değerlendirme olmak üzere üç boyuta ayırarak, 339 öğrenci üzerinde (174 kız, 165 erkek) uygulanmış ve istatistiksel analizler gerçekleştirilmiştir. Ölçek maddeleri 5’li Likert ölçeği üzerinden değerlendirilmiş olup, öğrencilerin maddelerdeki eylemleri ne sıklıkta gerçekleştirdiği puanlamada dikkate alınmıştır (Her zaman=5, Çoğu zaman=4, Bazen=3, Nadiren=2, Hiçbir zaman=1). Toplam ölçek puanı, öğrencilerin 14 maddeye verdikleri yanıtların toplamıyla elde edilmiştir. Bu puan, yansıtıcı düşünme becerilerine sahip olma düzeyini yansıtmaktadır. Ölçeğin geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiş ve gözlenen değerlerin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin güvenilirliği için yapılan Cronbach Alfa analizi 0.83 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri Problem Çözmeye Yönelik Yansıtıcı Düşünme Becerisi Ölçeği ile toplanmıştır. Elde edilen verileri incelemek için nicel analiz teknikleri kullanılmıştır. İstatistiksel analizde anlamlılık değeri $p=0.05$ olarak kabul edilmiştir. Gruplardaki örneklem büyüklüğü 30’dan küçük olduğundan normallik dağılımının kontrolü için Shapiro-Wilks (S-W) testi kullanılmıştır.

Yapılan Shapiro-Wilks normallik testi sonuçlarına göre, yansıtıcı düşünme becerisine ilişkin verilerin gruplar için için normal dağılıma uymadığı görülmektedir ($p<0.05$). Bu nedenle gruplar arasındaki yansıtıcı düşünme becerisi puanı farklılığını analiz etmek için parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U testinin, öntest son test arasındaki puan farklılığını belirlemek için ise Wilcoxon İşaretli Sıralar testinin kullanılmasının uygun olacağına karar verilmiştir.

Araştırmada deneysel tasarım kullanılmıştır. Bu senaryoda katılımcılar rastgele gruplara ayrılmış olup rastgele atama sayesinde bağımlı değişkenlerdeki değişimi etkileyebilecek dış etkilerin her iki grup için de benzer şekilde dağıldığını varsaymak mümkün olmuştur. Ayrıca çalışma öncesinde öğrencilerin genel not ortalamaları değerlendirilmiş ve grupların denk olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Uygulama, “Kalıp Hazırlama Teknikleri” modülü ile 7 hafta boyunca yürütülmüştür. Uygulama sürecinde, ilk olarak yapılacak çalışma ile ilgili oryantasyon ve bilgilendirme yapılmıştır. Öğrencilere haftalık sorumlu oldukları konularla ilgili toplam 3 adet uygulama ödevi (üretim) verilmiştir. Üretilen ürünler mentörlerle birlikte ders sorumlusuna teslim edilerek alan uzmanı tarafından araştırmacı eşliğinde video dönütler hazırlanmıştır. Sürecin en başında ve tüm ürünlerin tesliminden sonra alınan dönütlerle yapılan düzeltmeler neticesinde yansıtıcı düşünme becerisi ölçeği doldurulmuştur.

Her hafta tekstil atölyesinde gerçekleştirilen uygulamada her 5 kişi bir ekip halinde her ödev sonrası birer ürün ortaya koymuştur. Öğrencilerin ekip halinde çalışmasının gerekçesi bir üretim sürecinde farklı görevleri üstlenecek bireylere ihtiyaç duyulmasıdır. Atölyede yürütülen uygulamada öğrencilerin ekipteki görevleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 3
Ekibin Görev Dağılımı

Gruplar	Kızların Görevleri
A1, B1	Ham mamül kontrolü (Kontrolcü)
A2, B2	Kaz tüyü temizleme işlemi (Tekniker)
A3, B3	Gıdık ve sırt tüyüne göre ayırıştırma (Kaliteci)
A4, B4	Yastık üretimi (Makineci)
A5, B5, B6	Son kontrol (Kaliteci)

Buna göre rastgele seçilen ilk beş kişi bir üretim ekibi, diğer beş kişi bir diğer üretim ekibi ve on birinci kişi de son kontrol görevine dahil olacak şekilde ekiplere deney ve kontrol gruplarında çeşitli görevler verilmiştir.

Öğrenciler video dönüt alan ve video dönüt almayan gruplara seçkisiz bir şekilde atandığından başarı ve beceri düzeyi açısından grupların eşit olacağı varsayımı yapılabilmektedir. Bu çalışma öğrencilerin zorunlu olarak aldıkları beceri atölyesi dersleri kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu durum uygulama sürecinde öğrenci tutum ve davranışlarını etkileyebilir. Öte yandan 11 inci ve 12 nci sınıflarda, 8-17 öğrenciye kadar 1, 17-25 öğrenciye kadar 2, 25-33 öğrenciye kadar 3, 33 ve daha fazla öğrenci için 4 grup oluşturulması Norm Kadrolarına İlişkin Yönetmelik'te sabittir (Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 2014). Bu durum çalışma gruplarındaki öğrenci sayılarını etkileyebilir. Bu bağlamda öğrenci sayısının çalışma gruplarında düşük olması (n=22) bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın parametrik olmayan testler kullanarak verilerin analiz edilmesi, örneklemin küçüklüğüne rağmen analizin güvenilirliğini artıracığı düşüncesiyle tüm analizlerde parametrik olmayan testler uygulanmıştır.

Araştırma Etiği

“Video Dönütlerin Mesleki Beceri Eğitimi Öğrencilerinin Yansıtıcı Düşünme Becerilerine Etkisi” isimli araştırma, birinci yazarın (Veysel Bilal ARSLANKARA) ikinci yazar (Prof. Dr. Süleyman Sadi SEFEROĞLU) danışmanlığında Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü'nde yürütülen “Akran Mentörlüğü Temelli Mesleki Beceri Eğitiminde Tartışma Destekli Video Dönütlerin Etkililiği” isimli doktora tezinden türetilmiştir. Araştırma için Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Etik Kurulu'ndan 09/02/2024 tarih ve 00003369227 sayılı karar ile etik kurul izni alınmıştır.

Bulgular

Gerçekleştirilen video dönüt uygulamalarının yansıtıcı düşünme becerilerine etkisi incelenmiş ve yapılan analizler neticesinde aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır. Bulgular araştırma sorularındaki sıraya göre sunulmuştur.

Deney Grubu ile Kontrol Grubu Arasında Yansıtıcı Düşünme Becerileri Açısından Farklılık Bulunma Durumu

Araştırmanın birinci sorusunda video dönüt alan deney grubu ile kontrol grubunun yansıtıcı düşünme becerisi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığı araştırılmaktadır. Buna göre video dönüt uygulamasının sonunda uygulanan yansıtıcı düşünme becerisi ölçeğinden alınan puanlar için uygulanan Mann Whitney U Testi'ne ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur (Bkz. Tablo 4).

Tablo 4

Ölçek Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testinin Sonuçlarının Dağılımı

Boyut	Grup	\bar{X}	Sıralar toplamı	Sıra ortalaması	Z	U	p
Değerlendirme	Deney	4.76	180.50	16.41	-3.598	6.500	.000
	Kontrol	4.07	72.50	6.59			
Nedenleme	Deney	4.04	143.50	13.05	-1.152	43.500	.270
	Kontrol	4.18	109.50	9.95			
Sorgulama	Deney	4.18	120.50	10.95	-0.403	54.500	.699
	Kontrol	4.07	72.50	6.59			
Ölçek (tamamı)	Deney	4.35	168.50	15.32	-2.782	18.500	.004
	Kontrol	4.14	84.50	7.68			

Birinci araştırma sorusunda video dönüt alan ve almayan öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerileri arasında fark olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda video dönüt alan öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($U=18.500$, $z=-2.782$, $p<.05$, $r=-0.59$). Video dönüt alan öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerisi (medyan=66, $n=11$), video dönüt almayan öğrencilerin (medyan=59, $n=11$) yansıtıcı düşünme becerisi düzeyinden daha yüksektir. Bu veriler için hesaplanan etki düzeyi de yüksek bulunmuştur. Bunun yanında alt boyutlar itibarıyla de yalnızca değerlendirme boyutunda video dönüt alan öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerileri lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($U=180.50$, $z=-3.598$, $p<.05$, $r=-0.76$). Nedenleme ve sorgulama boyutlarında ise anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Deney Grubu ile Kontrol Grubunun Öntest ve Son Test Puanları Arasında Yansıtıcı Düşünme Becerileri Açısından Farklılık Bulunma Durumu

Araştırmanın ikinci sorusunda video dönüt alan deney grubu ile kontrol grubunun yansıtıcı düşünme becerisi düzeylerinin öntest ve sontestleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığı araştırılmaktadır. Öğrencilerin ön ve son test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için bağımlı gruplar t-testi yapılacak iken ön ve son test arasındaki fark puanları normal dağılmadığı için Wilcoxon işaretli sıralar testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5

Öntest ve Son Test Puanlarına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçlarının Dağılımı

Son test	Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıralar Toplamı	Z	p
Ön test						
Negatif sıralar	Deney	0	.00	.00	-2.980	.003
Pozitif sıralar	Deney	11	6.00	66.00		
Eşit sıralar	Deney	0			1.000	.000
Negatif sıralar	Kontrol	0	.00	.00		
Pozitif sıralar	Kontrol	.00	.00	.00		
Eşit sıralar	Kontrol	11				

Bu araştırma sorusunda video dönüt alan ve almayan öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerisi üzerindeki etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Yapılan analizler sonucunda deney grubu öğrencilerinin video dönüt almadan önce uygulanan öntest puanları ile video dönüt uygulaması sonrası uygulanan sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($Z=-2.980$, $p<.05$, $r=0.63$). Buna göre sonteste ait ölçümler (medyan=66), öntestten (medyan=61) daha yüksektir. Diğer bir deyişle video dönütlerin yansıtıcı düşünme becerisi üzerinde bir etkisi vardır. Bunun aksine video dönüt almayan kontrol grubu öğrencilerinin süreç başındaki öntest puanları ile sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmanın temel amacı meslek liselerinde mesleki beceri atölye eğitimlerinde video dönüt uygulamalarının yansıtıcı düşünme becerisi üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada iki temel soruya yanıt aranmıştır. Birincisi video dönüt alan öğrenciler ile video dönüt almayan öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerileri açısından aralarında anlamlı bir farklılık olup olmadığıdır. Buna göre yapılan Mann Whitney U testi neticesinde video dönüt alan öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerileri arasında bir farklılık bulunmuştur. Buna göre bu çalışmanın ilk sonucu video dönüt alan öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerisinin, video dönüt almayan öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerisi düzeyinden daha yüksek olduğu şeklindedir. Nitekim daha önceki çalışmalarda, dönüt faaliyetlerinin söylem türünü kolaylaştıran bir bileşen içerdiğinde yansıtıcı düşünmenin daha yüksek bir seviyeye çıkarılabileceği öne sürülmüştür (Çimen ve Çakmak, 2020). Çünkü sözlü, yazılı ya da bu çalışmada olduğu gibi zenginleştirilmiş dönüt (video) ile öğrencilerin etkili ve verimli öğrenme deneyimlerini yaşatmaya çalışan öğretmenler, öğrencilerin bu dönütleri iyi bir şekilde kullanabilmeleri için söylem türü her zaman iyileştirilmelidir (Ferris, 2014). Bu ölçeğin alt boyutları itibarıyla değerlendirme boyutunda video dönüt alan öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerileri lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Değerlendirme, kişilerin yaptıkları eyleme tekrar dönüp bakması, çözümlenmeler yaparak yanlış ve doğrularını belirlemesi olarak tanımlanmaktadır. Buradan hareketle, video dönüt alan öğrencilerin öğretmenlerden aldıkları dönütlere değerlendirme boyutu çerçevesinde analizler yaparak ilerlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin nedenleme ve sorgulama boyutlarında ise anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Dönüt iletişimlerinde ortaya çıkması beklenen düşünme faaliyetlerinin araştırıldığı bir çalışmada, öğrencilerin aldıkları dönütlere yönelik hiç analiz yapmadığı, öğretmen dönütlerini sorgulamadan kabul ettikleri bulunmuştur (Van der Schaaf, Baartman, Prins, Oosterbaan ve Schaap, 2013). Bu durum düşünme etkinliğinin beklenen şekilde gerçekleştirilmediğini göstermektedir. Tican (2013)'ın çalışmasında da farklı öğretim etkinliklerinin öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme eğilimleri incelenmiş, yapılan dönütlerin deney ve kontrol grubu arasındaki farkta anlamlı bir belirleyici olmadığı ortaya çıkmıştır.

Yansıtıcı düşünme üst seviyede bilişsel bir etkinliktir. Bu becerinin gelişebilmesi için bu etkinliklere ayrılan sürenin 8-10 haftalık uygulamalardan daha uzun süre olması gerekliliği aşıkardır. Çünkü etkili bir yansıtma becerisi gelişimi için zaman ve maruz kalma gereklidir (Hatton ve Smith, 1995).

Araştırmanın ikinci sorusu ise video dönüt alan öğrenciler ile video dönüt almayan öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerisi ölçeğinden elde edilen öntest ve sontest puanları arasındaki farklılığın anlamlı olup olmadığıdır. Bu bağlamda yapılan Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi sonucuna göre deney grubu öğrencilerinin video dönüt almadan önce uygulanan öntest puanları ile video dönüt uygulaması sonrası uygulanan sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Burada sonteste ilişkin ölçümler daha yüksek olup video dönüt alan öğrencilere yönelik bu farklılık video dönüt uygulamasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan video dönüt almayan kontrol grubu öğrencilerinin süreç başındaki öntest puanları ile sontest puanları arasındaki anlamlı farklılık bu çalışmanın ortaya koyduğu iddiayı güçlendirmektedir. Farklı öğretim durumları ve etkinlikleri ile yürütülen birçok öntest sontest deneysel desendeki araştırmada da çalışma gruplarında yer alan öğrencilerin yansıtıcı düşünme becerilerinde artış tespit edildiği ortaya koyulmuştur (Francis, Tyson, Wilder ve Tyson, 1999; Maynard, 2011; Weber, 2013).

Yansıtıcı düşünmeyi gerçekleştirmek için farklı araç ve yöntemlere başvurulduğu bilinmektedir. Örneğin yansıtıcı yazma, yüksek sesle düşünme ve yansıtıcı diyalog bunlardan bazılarıdır. Bireyin kendisi ile geçireceği bu içsel sürecin yansıtıcı düşünme becerisine katkı sağlayabileceği söylenebilir. Video dönüt açısından ele alındığında gönderici ve alıcı arasındaki yakınlık dönüt mesajlarının yorumlanması üzerindeki etkisini göstermiştir. Yani mesajı veren kişi yakın olarak algılandığında süreç daha olumlu bir hal almaktadır (Burlson, 2009). Bu tespit eğitim ortamlarında öğretmen ve öğrenci arasındaki etkileşimin düzeyinin dönütlerin etkililiğini önemli

ölçüde etkileme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir (Mainhard, Rijst, Van Tartwijk ve Wubbels, 2009). Bu bağlamda dönüt ve yansıtıcı düşünmenin öğrenme için temel eğitim durumlarından olduğu göz önüne alındığında video dönüt uygulamasının bu iletişim yakınlığını sağlama konusunda yüksek potansiyel barındırdığı söylenebilir.

Bu çalışmada öğrenciler her ne kadar seçkisiz bir şekilde gruplara dahil edilse de bilişsel ve duyuşsal giriş davranışları ile başarı ve beceri düzeyleri deneysel işlem öncesi hesaba katılmamış, öğrencilerin bu yönden eşit olacağı varsayımı yapılmıştır. Bu sebeple yapılacak bir video dönüt çalışmasında bu varsayımın sınanması farklı sonuçların ortaya çıkarılmasında önemli bir faktör olabilir. Bununla birlikte bu çalışma, öğrencilerin zorunlu olarak aldıkları bir beceri dersinde gerçekleştirilmiştir. Bu durum öğrencilerin başta not ve başarı kaygısı faktörlerini tetikleme potansiyeline sahiptir. Bunun için gelecek çalışmalarda başarı durumuna etki edecek faktörlerin devre dışı bırakılmasında azami gayret gösterilmesi önemlidir. Diğer yandan mesleki beceri derslerinde Millî Eğitim Bakanlığı'nın kuralları gereği sınıflardaki öğrenci mevcudu, çalışma gruplarında az öğrenci ile uygulama yapmayı gerektirebilir. Bunun için alınabilecek bir önlem birden fazla eş değer nitelikte okulda ya da deney gruplarında çalışmalar yapmak olabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışmada yazarların katkı oranı %50, %50 olarak oranlanmıştır. Bütün yazarlar araştırmannın bütün bölümlerinde ve tüm çalışma aşamasında yer almıştır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Teşekkür ve Açıklama: Bu çalışma birinci yazarın, ikinci yazar danışmanlığında 2024 yılında Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Ana Bilim Dalı'nda yapılan "Akran Mentörlüğü Temelli Mesleki Beceri Eğitiminde Tartışma Destekli Video Dönütlerin Etkililiği" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir. Araştırmaya gönüllü katılımları ile veri sağlayan değerli katılımcılarımıza ve öğretmenlerimize teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Bacanlı, H. (2007). *Öğrenme psikolojisi*. Pegem A Yayıncılık.
- Black, P., and Wiliam, D. (2010). Inside the black box: Raising standards through classroom assessment. *Phi Delta Kappan*, 92(1), 81-90. <https://doi.org/10.1177/003172171009200119>.
- Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF). (2020). The German dual vocational education and training system. *Federal Ministry of Education and Research*. https://www.bmbf.de/bmbf/en/education/the-german-vocational-training-system/the-german-vocational-training-system_node.html 28.03.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Burleson, B. R. (2009). Understanding the outcomes of supportive communication: A dual-process approach. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26, 21-38.
- Çimen, O., ve Çakmak, M. (2020). The effect of feedback on preservice teachers' motivation and reflective thinking. *İlköğretim Online*, 19(2), 932-943.
- Cohen, L., Manion, L., and Morrison, K. (2005). *Research methods in education* (5th Ed). Londo: Routledge Falmer.
- Creswell, J. W., and Clark, V. L. P. (2017). *Designing and conducting mixed methods research*. Sage publications.

- Crooks, T. J. (1988). The impact of classroom evaluation on students. *Review of Educational Research*, 5, 438–481.
- Ferris, D. R. (2014). Responding to student writing: Teachers' philosophies and practices. *Assessing Writing*, 19, 6-23. <https://doi.org/10.1016/j.asw.2013.09.004>.
- Francis, A., Tyson, L., Wilder, M. S. and Tyson, L. (1999). An analysis of the efficacy of a reflective thinking instructional module on the reflective thinking demonstrated in the field experience logs of early elementary preservice teachers. *Action in Teacher Education*, 21(3), 38-44.
- Fukkink, R. G., Trienekens, N. and Kramer, L. J. C. (2011). Video feedback in education and training: putting learning in the picture. *Educational Psychology Review*. 23, 45-63. <https://doi.org/10.1007/s10648-010-9144-5>.
- Gall, M. D., Gall, J. P., and Borg, W. R. (2003). *Educational research: An introduction* (7th ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Harlen, W., and Crick, R. (2003). Testing and motivation for learning. *Assessment in education: Principles. Policy and Practice*, 2, 169-207. <http://dx.doi.org/10.1080/0969594032000121270>.
- Hattie, J., and Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81-112. <https://doi.org/10.3102/003465430298487>.
- Hatton, N. and Smith, D. (1995). Reflection in teacher education: Towards definition and implementation. *Teaching and Teacher Education*, 11(1), 33-49.
- Hicks, N. L. (1994). *Eğitim ve ekonomik büyüme eğitim ekonomisi seçilmiş yazılar*. (Çev: Y. Kavak, B. Burgaz) Pegem: Ankara.
- Jonassen, D. H., and Hung, W. (2008). All problems are not equal: implications for problem-based learning. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*, 2(2). <https://doi.org/10.7771/1541-5015.1080>.
- Jonassen, D., Spector, M.J., Driscoll, M., Merrill, M.D., van Merriënboer, J., and Driscoll, M.P. (Eds.). (2007). *Handbook of research on educational communications and technology: a project of the association for educational communications and technology* (3rd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203880869>.
- Kandemir, T., Kardeş, Z., ve Baykut, E. (2016). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin muhasebe eğitimine bakış açıları: Afyon Kocatepe Üniversitesi Meslek Yüksekokulları örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 133-151.
- Keh, C. L. (1990). Feedback in the writing process: A model and methods for implementation. *ELT Journal*, 44(4), 294-304.
- Korkmaz, M. (2015). Türkiye'de mesleki eğitim. *İTO AR-GE Bülten Dergisi*, Ocak-Şubat, , 38-42, İzmir.
- Kulhavy R.W. and Wager W. (1993) Feedback in Programmed Instruction: Historical context and implications for practice, in Dempsey J., Ales G. (Eds) *Interactive Instruction and Feedback*. Englewood Cliffs, NJ: Educational Technology Publications.
- Lee, I. (2003). L2 writing teachers' perspectives, practices and problems regarding error feedback. *Assessing Writing*, 8, 216-237. <https://doi.org/10.1016/j.asw.2003.08.002>.

- Mainhard, T., Van der Rijst, R., Van Tartwijk, J., and Wubbels, T. (2009). A model for the supervisor-doctoral student relationship. *Higher Education*, 58, 359-373.
- Maynard, A. (2011). *The development of reflective thinking in preservice teachers in a course which used visual data as an instructional assignment*. Doctoral Dissertation, University of Massachusetts Lowell, Lowell, Massachusetts.
- Miller, M.D., Linn, R.L. and Gronlund, N.E. (2000). *Measurement and assessment in teaching*. 10th Edition, Pearson Education Ltd., Upper Saddle River.
- Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumları Yönetici ve Öğretmenlerinin Norm Kadrolarına İlişkin Yönetmelik (2014, 18 Haziran). Resmî Gazete. (Sayı: 6459). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140618-8.htm>.
- Narciss, S. (2008). *Feedback strategies for interactive learning tasks*. In J. M. Spector, M. D. Merrill, J. van Merriënboer and M. P. Driscoll (Eds.), *Handbook of research on educational communications and technology* (pp. 125-144). Lawrence Erlbaum Associates.
- Özsoy, C. (2007). *Türkiye’de mesleki ve teknik eğitimin iktisadi kalkınmadaki yeri ve önemi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Race, P. (2001). *Using feedback to help students to learn*. The Higher Education Academy. New York.
- Ross, J. A., Hannay, L., and Hogaboam Gray, A., (2001). *The Impact of secondary school reform on student assessment*. Final Report of Ministry of Education and Training Transfer Grant. Kanada.
- Schön, D. A. (1987). *Educating the reflective practitioner: Toward a new design for teaching and learning in the professions*. Jossey-Bass.
- Senemoğlu, N. (1987). *Bilişsel giriş davranışlarıyla dönüt düzeltmenin erişiyeye etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Stannard, R. (2008). A new direction in feedback. *Humanising language teaching*, 10(6). Erişim adresi: <http://old.hltmag.co.uk/dec08/mart04.htm>. 22.03.2023 tarihinde erişilmiştir.
- State Secretariat for Economic Affairs (SECO). (2019). *Vocational education and training in Switzerland: structure and statistics 2018*. State Secretariat for Economic Affairs. Erişim adresi: <https://www.sbf.admin.ch/sbf/en/home/services/publications/data-base-publications/vocational-and-professional-education-and-training-in-switzerland.html> 28.03.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Stiggins, R. J. (2000). *Classroom assessment: A history of neglect, a future of immense potential*. Paper presented at Annual Meeting of the American Educational Research Association. New Orleans.
- Sünbül, M. ve Kurnaz, A. (2012). *Yansıtıcı düşünme ve öğretimi*. Z. Kaya (Ed.), *Öğrenme ve öğretme kuramlar, yaklaşımlar, modeller içinde* (s. 281-291). Ankara: Pegem Akademi.
- Tican, C. (2013). *Yansıtıcı düşünmeye dayalı öğretim etkinliklerinin öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme becerilerine, eleştirel düşünme becerilerine, demokratik tutumlarına ve akademik başarısına etkisi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Tolman, E. C. (1949). There is more than one kind of learning. *Psychological Review*, 56(3), 144–155. <https://doi.org/10.1037/h0055304>.
- Ünver, G. (2007). *Yansıtıcı düşünme*. Ö. Demirel (Ed.), Eğitimde yeni yönelimler içinde (s. 137-148). Ankara: Pegem Akademi.
- Usta, E., ve Mahiroğlu, A. (2008). Harmanlanmış öğrenme ve çevrimiçi öğrenme ortamlarının akademik başarı ve doyuma etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 1-15.
- Üstün, G., ve Savaş, D. (2012). Kız meslek liselerinin işletmelerde yapılan beceri eğitimini planlama ve değerlendirme uygulamalarını geliştirme düzeyi. *Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 165-178.
- Van der Kleij, F. M., Feskens, R. C. W., and Eggen, T. J. H. M. (2015). Effects of feedback in a computer-based learning environment on students' learning outcomes: a meta-analysis. *Review of Educational Research*, 85(4), 475-511. <https://doi.org/10.3102/0034654314564881>.
- Van der Schaaf, M., Baartman, L., Prins, F., Oosterbaan, A., and Schaap, H. (2013). Feedback dialogues that stimulate students' reflective thinking. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 57(3), 227-245.
- Walberg, J. H. (1984). Improving the Productivity of America's Schools. *Educational Leadership*, 41, 19-27.
- Watson, S. L. and Reigeluth, C. M. (2008). The learner-centered paradigm of education. *Educational Technology*, 54(3), 42-48.
- Weber, S. (2013). *Can preservice teachers be taught to become reflective thinkers during their first internship experience*. Doctoral Dissertation, Liberty University, Lynchburg, VA.
- Yang, M., Badger, R., and Yu, Z. (2006). A comparative study of peer and teacher feedback in a Chinese EFL writing class. *Journal of Second Language Writing*, 15(3), 179-200. <https://doi.org/10.1016/j.jslw.2006.09.004>.
- Yazıcı, H., Türkmen B., ve Aydemir, Y. (2015). *Dünyada ve Türkiye'de mesleki eğitim ve önemi*. 4th International Vocational Schools Symposium, Yalova.
- Yiğit, M. F., ve Seferoğlu, S. S. (2021a). Investigating the effect of video-based feedback on perceived feedback quality. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 51, 92-122. <https://doi.org/10.9779/pauefd.707224>.
- Yiğit, M. F., ve Seferoğlu, S. S. (2021b). Effect of video feedback on students' feedback use in the online learning environment. *Innovations in Education and Teaching International*, 60, 15-25. <https://doi.org/10.1080/14703297.2021.1966489>.
- Zhao, H. (2010). Investigating learners' use and understanding of peer and teacher feedback on writing: A comparative study in a Chinese English writing classroom. *Assessing Writing*, 15, 3-17. <https://doi.org/10.1016/j.asw.2010.01.002>.

Extended Abstract

Introduction

The learning process involves five essential elements: learning environment, teacher-related factors indirectly, learner, learned, and learning factors. Learning is influenced by various factors such as the learner's readiness, prior experiences, learning methods, and materials. According to Tolman (1949), various variables affect learning and performance, highlighting the importance for educators to create environments that cater to students' needs.

In the workforce sector, the demand for fast learners and skilled individuals is increasing. Vocational education must be conducted efficiently to meet workforce requirements. Countries should view vocational education as a competitive advantage and aim to train qualified individuals who can meet market demands. Enhancing human capital quality through vocational skill education is crucial for Turkey to compete with advanced economies and sustain economic growth. A key challenge in vocational skill education is the quality or absence of education programs. Programs should align with industry requirements, and students' expectations should be met to produce individuals suitable for the workforce.

In this context, the quality of instructional services becomes crucial. Effective feedback and correction processes play a significant role in organizing learning experiences. Feedback used in education is critical for evaluating and improving students' performances. This process is a fundamental element in organizing learning experiences and should be considered to provide an effective learning environment. Additionally, it is suggested that video feedback can add more meaning and productivity to learning environments. However, further research and evaluation are needed in this regard.

Reflection is a thinking process about positive or negative situations in the teaching or learning process and involves problem-solving. According to Dewey, reflective thinking begins with a moment of confusion or doubt, followed by inquiry and questioning to clarify the situation. Providing feedback to students through workshop performance lessons helps develop reflective thinking skills by offering learning opportunities to recognize deficiencies, enhance positive behaviors, and correct mistakes.

The aim of this research is to determine the extent to which video feedback influences vocational skill workshops. This study will use quantitative data within an experimental design to test the theory that independent variables will affect dependent variables positively or negatively for students in vocational skill workshops. The primary research problem is "What is the impact of video feedback on reflective thinking skills of students in vocational skill workshops?" To address this issue, the following sub-problems were investigated:

1. Is there a statistically significant difference in reflective thinking skills and sub-dimensions between the experimental group (students in vocational skill workshops receiving video feedback) and the control group (students in vocational skill workshops without video feedback)?
2. Is there a statistically significant difference in reflective thinking skills and sub-dimensions between the pre-test and post-test scores of the experimental group (students in vocational skill workshops receiving video feedback) and the control group (students in vocational skill workshops without video feedback)?

Method

Study Group: In this research, a study group consisting of 11th-grade students in the field of fashion design at a vocational and technical Anatolian high school underwent a video feedback application within the framework of vocational skill workshop education. The study group comprised a total of 22 students, accompanied by 2 peer mentors, 12th-grade students.

Data Collection Tool: The research utilized the "Reflective Thinking Skills Scale for Problem Solving," a data collection tool developed by Kızılkaya and Aşkar (2009). Designed to assess reflective thinking, the scale includes three dimensions: inquiry, reasoning, and evaluation. Administered to a total of 339 students, the scale aims to evaluate students' reflective thinking skills. Items were scored on a 5-point Likert scale, assessing the frequency of specific actions taken by students. The total scale score was calculated based on the sum of students' responses to 14 items. Confirmatory factor analysis supported the validity of the scale, while the Cronbach's Alpha value of 0.83 reflected its reliability.

Data Analysis: Quantitative analysis techniques were employed for data analysis, with a significance level set at $p=.05$. Due to sample sizes being less than 30, the Shapiro-Wilks (S-W) test was used to check for normal distribution. According to the Shapiro-Wilks test results, the reflective thinking skills data did not follow a normal distribution within the groups ($p<.05$). Therefore, non-parametric Mann-Whitney U test was used to analyze differences in reflective thinking skills scores between groups, and the Wilcoxon Signed-Rank test was employed to determine score differences between pre-test and post-test.

Experimental Design: The research employed an experimental design, with participants randomly assigned to groups to control for external factors affecting changes in dependent variables. Additionally, before the study, students' overall grade averages were evaluated to ensure group equivalence.

Implementation Process: Participants in the study were 11th-grade students from a vocational and technical Anatolian high school. The application took place over 7 weeks through the "Pattern Preparation Techniques" module. Four 12th-grade students (2 males, 2 females) served as peer mentors.

During the implementation process, an orientation and information session was conducted. Students were given three practical assignments related to their weekly responsibilities. The produced items were submitted to the course supervisor, and video feedback, prepared by the field expert in collaboration with the researcher, was provided. After adjustments based on the received feedback throughout the application, the reflective thinking skills scale was administered. Each week, in the textile workshop, groups of five students collaborated to produce a product after each assignment, emphasizing the need for individuals to assume different roles in a production process.

Findings

The first research question investigated whether there was a significant difference in reflective thinking skills between the experimental group receiving video feedback and the control group. The analysis revealed a significant difference in reflective thinking skills between students who received video feedback and those who did not ($U=18.500$, $z=-2.782$, $p<.05$, $r=-0.59$). The reflective thinking skills of students receiving video feedback (median=66, $n=11$) were higher than those of students without video feedback (median=59, $n=11$), with a substantial effect size. Further examination of sub-dimensions indicated a significant difference only in the evaluation dimension in favor of students receiving video feedback ($U=180.50$, $z=-3.598$, $p<.05$, $r=-0.76$). No significant differences were found in the reasoning and questioning dimensions.

The second research question investigated whether there was a significant difference in the levels of reflective thinking skills between the experimental group receiving video feedback and the control group regarding the pretest and posttest measurements. The analysis revealed a significant difference in the pretest and posttest scores of the experimental group students who received video feedback ($Z=-2.980$, $p<.05$, $r=0.63$). Specifically, the measurements in the posttest (median=66) were higher than in the pretest (median=61), indicating a positive impact of video feedback on reflective thinking skills. Conversely, no significant difference was observed in the pretest and posttest scores of the control group students who did not receive video feedback.

Conclusion

According to the first outcome of the study, students receiving video feedback demonstrate a higher level of reflective thinking skills compared to those who do not receive video feedback. This aligns with previous research suggesting that feedback activities contain a component facilitating discourse, emphasizing the continuous improvement of discourse for effective learning experiences (Çimen and Çakmak, 2020; Ferris, 2014).

The measurements in the posttest were found to be higher for students who received video feedback, indicating that this difference originated from the video feedback application. Additionally, the significant difference in pretest-posttest scores for the control group supports the claim of the study. Similarly, experimental studies conducted in different teaching contexts have highlighted an increase in students' reflective thinking skills.

Boraboy Heyelanında (Amasya) Jeomorfometrik Değerlendirmeler

Onur YAYLA
Süleyman Demirel Üniversitesi
onuryayla29@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8710-3701

Yıldırım ATAYETER
Süleyman Demirel Üniversitesi
yilatayeter@sdu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8710-3701

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1424749
Geliş Tarihi: 23.01.2024	Revize Tarihi: 17.03.2024
	Kabul Tarihi: 29.03.2024

Atf Bilgisi

Yayla, O. ve Atayeter, Y. (2024). Boraboy heyelanında (Amasya) jeomorfolometrik değerlendirmeler. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 169-187.

Öz

Boraboy Gölü, Amasya ilinin kuzeyinde yer alan tipik bir heyelan set gölüdür. Çatağın Deresi vadisini kapatan heyelan setinin gerisinde suların birikmesiyle meydana gelmiştir. Bu çalışmada, Boraboy Gölü'nü oluşturan heyelan kütlesinin jeomorfometrik özelliklerinin Blokaj İndisi (BI), Hapsolmuş Su İndisi (II) ve Boyutsuz Blokaj İndisi (DBI) gibi jeomorfometrik indisler kullanılarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Elde edilen verilerden Boraboy Gölü'nün üç indise göre Kararlı Oluşmuş Heyelan Set Gölleri sınıfında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Jeomorfometrik indislerde indislerin her biri için indis özelinde BI değerinin 8,97 olarak tespit edilmesi, setin hacmi ve drenaj alanı dikkate alındığında heyelan set gölünün kararlı olduğunu göstermiştir. 0,00021'lik II değeri, rezervuar hacmi ile heyelan set hacmi arasındaki dengeyi göstermektedir. Bu değerde yine kararlı bir set gölü olduğunu sonucunu ortaya koymuştur. Son olarak DBI değerinin -4,12 olması set gövde yüksekliğinin ve rezervuar kapasitesinin heyelan setini kararlı halde devam ettiğini göstermektedir. Genel olarak, göl uzun bir süredir varlığını devam ettirmektedir ve özellikle drenaj sistemi üzerinde uygun çalışmalar yapılarak göl kontrol edildiğinde, gelecekte de istikrarlı olarak varlığını koruyacağı düşünülmektedir. Ancak Kuzey Anadolu Fay zonunun yakınındaki tektonik hareketler, bölgedeki jeomorfolojik süreçlerde oluşabilecek riskler gibi birçok farklı muhtemel risk açısından gözlem ve yeni araştırmaların yapılması ihtiyacının göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Boraboy Gölü, jeomorfometrik indisler, heyelan, heyelan set gölleri.

Geomorphometric Evaluations in Boraboy Landslide (Amasya)

ABSTRACT

The Boraboy Lake is a typical landslide barrier lake located in the north of Amasya province. It was formed by the accumulation of water behind the landslide barrier that closed the Çatağı Stream valley. In this study, it was aimed to evaluate the geomorphometric properties of the landslide mass forming Boraboy Lake by using geomorphometric indices such as Blockage Index (BI), Impoundment Index (II) and Dimensionless Blockage Index (DBI). According to the data obtained, it was concluded that Boraboy Lake is in the Stable Landslide Dammed Lakes class according to three indices. The fact that the index-specific BI value for each of the indices in the geomorphometric indices was determined to be 8.97 showed that the landslide dammed lake was stable when the volume and drainage area of the set were taken into consideration. The II value of 0.00021 indicates the balance between the reservoir volume and the landslide embankment volume. It has been concluded that this value is a stable barrier lake. Finally, the DBI value of -4.12 indicates that the height of the embankment body and the reservoir capacity keep the landslide dam stable. In general, the lake has been in existence for a long time and it is thought that it will continue to exist steadily in the future, especially if the lake is controlled by appropriate studies on the drainage system. However, the need for observation and new research should not be ignored in terms of many different possible risks such as tectonic movements near the North Anatolian Fault zone and risks that may occur in geomorphological processes in the region.

Keywords: Boraboy Lake, geomorphometric indices, landslide, landslide dammed lakes.

Giriş

Dünya yüzeyi bir sistemin ürünü olarak jeomorfolojik süreçler içerisinde şekillenmektedir. Özellikle son yıllarda küresel iklim değişimleri (Teller, Leverington ve Mann, 2002), yine bu iklim değişimleri ile buzullarda gerçekleşen erimeler sonucu bazı glasiyal ortamlarda gelişen göllerin ani boşalımı ile deniz seviyesindeki birtakım değişimler (Garcia-Castellanos vd., 2009; Teller vd., 2002)

ani taşkınların oluşturabileceği riskleri ortaya koymak adına önemli parametreler olarak görülmektedir. Ani taşkınların önemli jeomorfolojik ve jeolojik etkileri vardır. Nehir kanallarını ve yatak şekillerini de değiştirme yeteneğinde olan bu ekstrem hareketlerin ciddi erozyon ve sediman taşıma kapasiteleri bulunmaktadır (Carling, 2013; Carling ve Fan, 2020; Turzewski, Huntington ve LeVeque, 2019).

Çeşitli jeomorfolojik süreçlerde, heyelanlar, buzullar ve morenlerle ilişkilendirilenler de dahil olmak üzere, sık periyotlarda, dik dağlık ortamlarda akarsu vadi drenaj sisteminin tıkanmasıyla göl oluşumları meydana gelebilmektedir (Costa ve Schuster, 1988). Vadi yatağının tıkanması sonucunda göl oluşumu durumunda göllerin ömrünü, setlerinin hacim ve morfometrik durumları ile jeolojik ortam gibi etkenlerle birlikte gölün sürekli olma veya bozulma durumları belirlemektedir. Vadi yatağı yamacında gelişen heyelan sonucu vadinin tıkanması ile set gerisinde oluşan göl bazen seti bozarak hızla boşalabilme kabiliyetine sahiptir. İşte bu tarz boşalmalar da yukarıda bahsedilen ani taşkınların bir örneğini teşkil etmektedir ki, bu tarz göllerin olduğu vadinin mansabında yerleşmelerin olması durumunda bu durum ciddi bir afet potansiyeli taşımaktadır. Bu şekilde oluşan bazı göller uzunca bir süre varlıklarını korumakta kararlı bir tutum sergilemektedir. Göle gelen akarsuların, kabul havzaları gölün sediman biriktirme gücünü de belirlemektedir. Bu durumlarda da jeolojik özelliklere ve toprak yapısına uygun olarak bazı göller sediman ile dolarak kapanabilme kabiliyetini de taşımaktadır (Liu vd., 2015; Reneau ve Dethier, 1996).

Heyelan set göllerinin genel çoğunluğu kararsız bir durum gösterir. Bu şekilde oluşmuş 50 set gölü örneğinin 10 tanesi oluşumunun ilk gününde setin çökmesiyle bozulur. 20'den azı ise 1 yıldan daha uzun süre varlıklarını korur. Yukarıda da vurgulandığı üzere heyelan kaynaklı göllerde, bozulma ve tahrip olma ihtimali dahilinde oluşacak sel ile taşınacak moloz birikiminin ciddi afet oluşturma riski bulunmaktadır (Mason, 1929). Vadinin mansap kısmı boyunca aşırı ve yüksek miktarlarda aşınım erozyonu ve birikmesi ile hızlı bir şekilde set gölünün bozulması mümkün olabilmektedir (Crosta, Frattini, Fusi ve Sosio, 2011).

9 Nisan 2000'de Tibet'in güneydoğusundaki Zhamu Vadisi boyunca çok büyük bir heyelan ($3 \times 10^8 \text{ m}^3$) meydana gelerek Yigong nehrini tıkamış ve bir heyelan set gölü oluşturmuştur. Ancak süreç içerisinde hemen bozulmayan heyelan set gölü iki ay kadar sonra haziran ayında setin bozulmasıyla ani ve büyük bir taşkına ortam hazırlamıştır. Yigong Nehri'nin mansap kısmında 4000 insanın yaşadığı bir kent, otoyollar, şehrin iletişim hatları gibi birçok unsur bu sel ile tahrip olmuş ve ciddi maddi hasar oluşturmuştur (Shang, Yang, Li, Liao ve Wang, 2003).

Türkiye'de de Dünya'da olduğu gibi akarsu vadilerindeki yamaç bozulmalarından kaynaklı olarak gelişen heyelanların vadi yatağını tıkayarak oluşan heyelan set göllerinin çok sayıda örneği vardır. Bu göllere ilişkin yapılan çalışmalarla (Akkan ve Gürgeç, 1993; Akkan, Doğu, Çiçek, Gürgeç, Yiğitbaşoğlu ve Somuncu, 1993; Atayeter, Yayla ve Tozkoparan, 2020; Bayrakdar ve Görüm, 2012; Beret, 1955; Doğu, Çiçek ve Gürgeç, 1994; Duman, 2009; Hoşgören ve Ekinci, 2004; Yayla, Atayeter ve Tozkoparan, 2021; Zeybek, 2002) bu şekilde oluşmuş gölleri meydana getiren heyelanlar üzerine katkılar sunmakta ve bu göllerin kararlı ya da kararsız olmasına dair bilgiler verilmektedir.

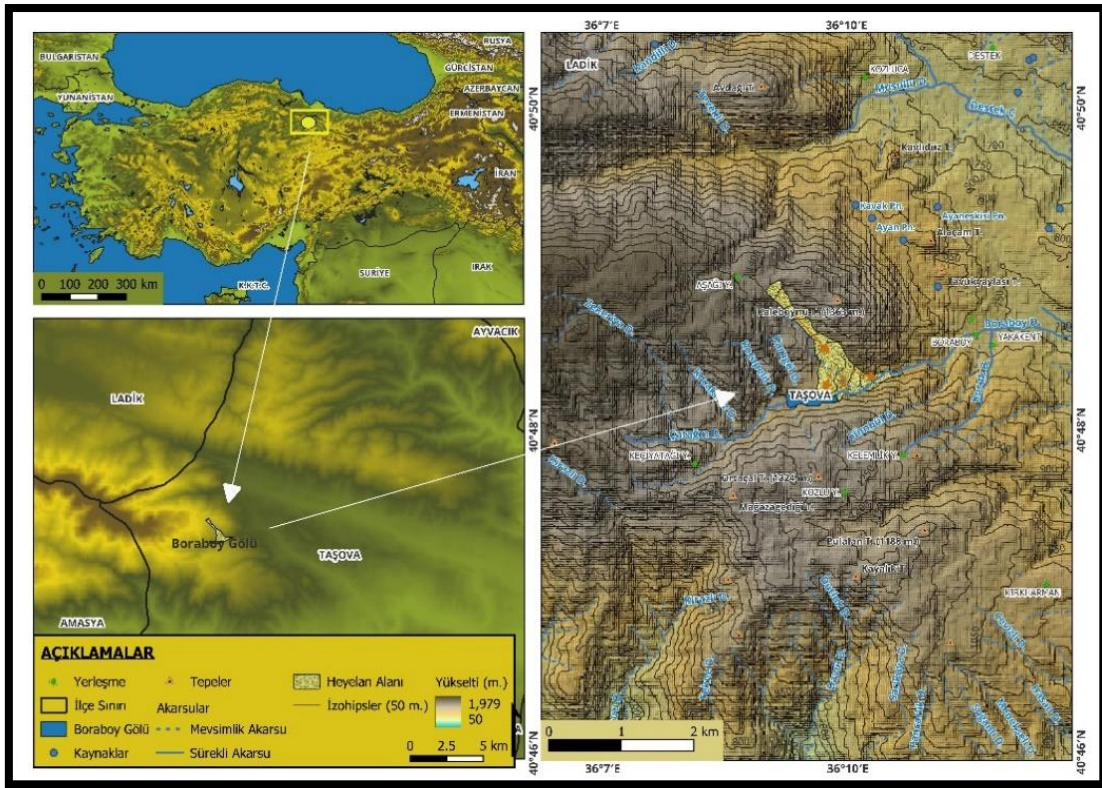
Heyelanlar afet oluşturma potansiyelinden ötürü birçok farklı disiplin içerisinde dinamik yönleriyle araştırmalara konu olmaktadır (Bozkurt, Akın ve Uşak, 2004; Özler, 2021). Bu çalışmada ise heyelan set göllerinin afet oluşturma süreçlerine ilişkin değerlendirmelerde bir örnek olan Boraboy gölü inceleme alanı içerisine alınmıştır.

Bu araştırmanın konusu olan Boraboy Gölü, Doğu vd.'ne (1994) göre bir heyelan set gölü olarak tespit edilmiş, o günün şartlarına göre jeolojik ve jeomorfolojik etüdü çok ayrıntılı ve detaylı bir şekilde yorumlanmıştır. Ancak bugüne kadar yapılan bilimsel araştırmalarda heyelan set gölünün kararlı olma veya bozulma durumuna ilişkin değerlendirme yapılmamıştır. Gölün bozulmaması veya sel yarınları oluşturarak üzerinden patlama yapmaması için betonarme dolu savak işlemlerinin 1993 yılında veya daha öncesinde yapıldığı da söz konusu çalışmada vurgulanmıştır (Doğu vd., 1994).

Bu çalışmanın amacı Boraboy heyelan set gölünü oluşturan heyelan ile göl arasındaki ilişkiyi modern yöntemlerle ele alarak gölün bu jeomorfolojik özelliklerini farklı bir bakış açısı ile incelemektir. Çalışmada Boraboy Gölü'nün sürekli kalma, bozulma ihtimali ve bozulur ise afet oluşturma potansiyeli ortaya konulmuştur.

Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları

Araştırma sahası 36°70' D - 36°12' D boylamları ile 40°46' K - 40°50' K enlemleri arasında yer almaktadır (Şekil 1). Boraboy Gölü, Orta Karadeniz Bölümü içerisinde Karadeniz iç kesiminde Amasya'nın kuzeydoğu istikametinde Kuzey Anadolu Fayı (KAF)'nın güneyinde Boraboy köyünün batısında yer almaktadır. Boraboy Gölü KAF'ın güneyinde gelişen yüksek topoğrafya üzerinde Kaleboynu Tepe ile Ortaçal Tepe (1324 m) arasında akan Çatağın Deresi üzerinde derinin kuzeyinden harekete geçen kütlelerin vadiyi tıkamasıyla oluşmuş bir heyelan set gölüdür. Çatağın Deresi'nin kaynaklarını topladığı kabul havzası ve setin oluşum mekanizmasına etki eden formasyonların yüzeylendiği çalışma alanı yaklaşık 13 km²lik bir alanı kapsamaktadır.

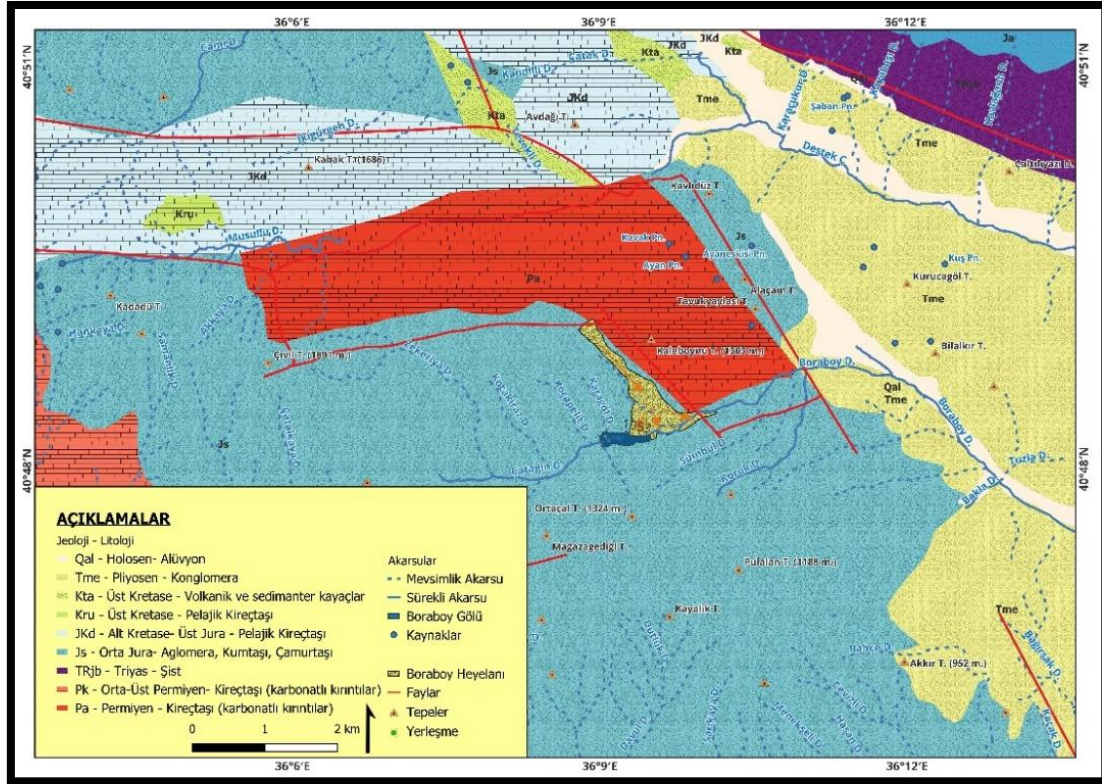
Şekil 1. Boraboy Gölü ve Yakın Çevresinin Lokasyon ve Topoğrafya Haritası

Boraboy Gölü ve yakın çevresi Kuzey Anadolu Fayı (KAF) tarafından kontrol edilmektedir. Bütün topoğrafya KAF'ın kırdığı Yeşilirmak grabeni yönünde aşınımını sürdürmektedir. Boraboy Gölü hidrografik olarak yıl boyu akış gösteren Çatağın Deresi üzerinde gelişmiştir. Akdağ kütlelerinin doğusundan kaynaklarını alan Çatağın Deresi, Boraboy Deresi ile birleştikten sonra doğuya doğru akarak kaynaklarını önce Destek Çayı'na ve böylelikle Yeşilirmak Nehri'ne ulaştırmaktadır.

Boraboy Gölü, Yeşilirmak ile Tersakan Çayı arasındaki Akdağ kütlelerinin doğu uzantısında yer almaktadır. Göl ve yakın çevresindeki litolojik birimler Paleozoyik'e ait kireçtaşlarından, Mesozoyik'e ait aglomera, tuf, kumtaşı, çakıştaşı gibi unsurlardan yine Mesozoyik'e ait Alt-Orta Jura kalkerlerinden Tersiyer'e ait konglomera ve kumtaşları ile Kuvaterner alüvyonlarından oluşmaktadır (Şekil 2). Bu saha özellikle Kuzey Anadolu Fay Zonu'na yakın bir konumda olmasından ötürü faylar tarafından kontrol edilmektedir. Özellikle heyelanın gerçekleştiği alan ve yakın çevresindeki çizgisellikler, fayların bölgenin morfolojisini kontrol etmekte oldukça aktif olduğunu göstermektedir (Aktimur, Tekirli ve

Yurdakul, 1990). Heyelan set gölünün çevresindeki litolojik birimler, Permiyen'e ait kristalize kalkerlerden, Jura'ya ait tortul aratabakalı tuf ve aglomeralardan ve Pliyosen'e ait karasal tortullardan oluşmaktadır (Doğu vd., 1994). Gölün olduğu saha ve yakın çevresinde iki formasyon daha fazla öne çıkmaktadır. Bunlar Paleozoyik Akdağ ile Mezozoik Seyfe formasyonlarıdır. Akdağ Formasyonu gri kurşuni renkli ve bol kalsit damarlı, yer yer oolitik kireçtaşı, yer yer pizolitik kireçtaşları ve yer yer de killi kireçtaşlarından meydana gelmektedir. Çatlak ve kırıkları yer yer şist vb. metamorfik unsurlarla dolmuştur. 2-400 m kalınlığa sahip olan bu birim yanıl olarak devamsızlık gösterirken bünyesindeki fosiller ile Permiyen yaşlı olduğu belirlenmiştir (Aktimur vd., 1990). Seyfe Formasyonu ise boz renki meta volkanit, yeşil şist, kireçtaşı bileşenli tuf ve aglomera ve marn araldanmasından meydana gelmektedir. 100-400 m kalınlığa sahip olan birim, denizaltı volkanizmanın bol olduğu neritik ortamlarda çökelmiş ve dereceli olarak Doğu Formasyonu'na geçmektedir. İçerdiği fosillerden ötürü Liyas-Dogger yaşlıdır (Aktimur vd., 1990).

Özellikle gölün kuzeydoğusundaki kristalize kalkerler, faylar tarafından sınırlandırılmıştır. Bu nedenle, Permiyen kalkerleri, diğer formasyonlardan topografik özellikleri ile ayrılmaktadır. Araştırma sahasında en geniş alanı kaplayan Jura yaşlı birimler, tuf ve aglomeralar ile kil ve kumtaşlarından oluşur. Bu yapı, bölgenin iklim koşulları altında heyelan olaylarına uygun bir ortam sağlamaktadır. Boraboy Gölü'nün oluşumunda etkili olan heyelan olayları, özellikle Jura yaşlı birimler ve Permiyen kalkerleri arasındaki bir fay hattı ile ilişkilidir. Bu fay hattının geçtiği karşılaşma alanı ve çatlaklar boyunca yer altına sızan sular, tuf ve aglomeralar üzerinde kütle hareketlerini kolaylaştırmıştır (Doğu vd., 1994).

Şekil 2. Boraboy Gölü ve Yakın Çevresinin Jeoloji Haritası (Aktimur vd., 1990'dan yararlanılarak yeniden çizilmiştir).

Boraboy Gölü'nün olduğu saha ve yakın çevresinin iklimi üç farklı istasyonun verilerine dayanılarak ifade edilmiştir. Bu istasyonlardan ilçe istasyonu olan Taşova ve Lâdik, 10 yıllık dönemde veri birikimi olan istasyonlar iken üçüncü bir istasyon olan Amasya istasyonu ise 1961'den beri 61 yıllık veri ile Türkiye meteorolojisine veri sağlamaktadır (Meteoroloji Genel Müdürlüğü [MGM]). Ortalama sıcaklık tüm istasyonlar için temmuz ve ağustos aylarında en yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Özellikle ağustos ayında Amasya'da 24,3 °C, Taşova'da 25,1 °C, Lâdik'te ise 19,6 °C ile en yüksek ortalama sıcaklık değerleri ölçülmüştür (MGM, Uzun Yıllar Verileri).

Boraboy Gölü ve yakın çevresindeki üç istasyon bazında ortalama sıcaklığın en düşük olduğu aylar da genel olarak ocak ve kasım ayları olarak belirlenmiştir. Özellikle ocak ayı içerisinde ortalama sıcaklık değerleri Amasya'da 2,6 °C, Taşova'da 4,1 °C, Lâdik'te ise 1,9 °C ile en düşük ortalama sıcaklık değerleri ölçülmüştür (MGM, Uzun Yıllar Verileri).

Boraboy Gölü ve yakın çevresi için benzer istasyonlar özelinde yağış durumu değerlendirilmiştir. Özellikle 10 yıllık periyod içerisinde Taşova ve Lâdik için elde edilen toplam yağış verileri değerlendirilmiştir. Bu durumda ocak ayı içerisinde en fazla yağış değeri Taşova'da 195,2 mm iken Lâdik'te 232,9 mm olarak ölçülmüştür. Ancak Amasya için durum değişiklik göstermektedir. Amasya istasyonunda elden edilen uzun yıllar (1961-2022) verileri incelendiğinde en fazla yağışın gerçekleştiği ay 1066,1 mm ile aralık ayı iken bunu takip eden ayın 1039,9 mm ile mayıs ayı olduğu görülmektedir. Yağış değerinin en az olduğu aylar ise Taşova için 56,6 mm ile ağustos ayı iken Lâdik için ise 6,2 mm ile yine ağustos ayı olduğu görülmektedir. Amasya için durumda benzer özellikler göstermektedir. 497,8 mm ile ağustos ayı en az yağışın gerçekleştiği aydır (MGM, Uzun Yıllar Verileri).

Heyelan set göllerinde kar yağışı ve kütlelerin kar erimelerine bağlı olarak harekete geçmesi önemli bir parametredir. Bu yüzden çalışma alanına en yakın istasyon olan Amasya istasyonunda kar örtülü gün sayıları incelenmiştir. Kar örtülü gün sayıları genel olarak her yıl ocak ayında gerçekleşmiş olup 20 günden fazla yerde kalmak suretiyle 1972, 1989, 1993, 2002, 2008 yıllarında gerçekleşmiştir. En fazla kar örtülü gün sayısı 25 gün ile 2002 ve 2008 yıllarının ocak ayında kaydedilmiştir.

Yöntem

Araştırma Modeli

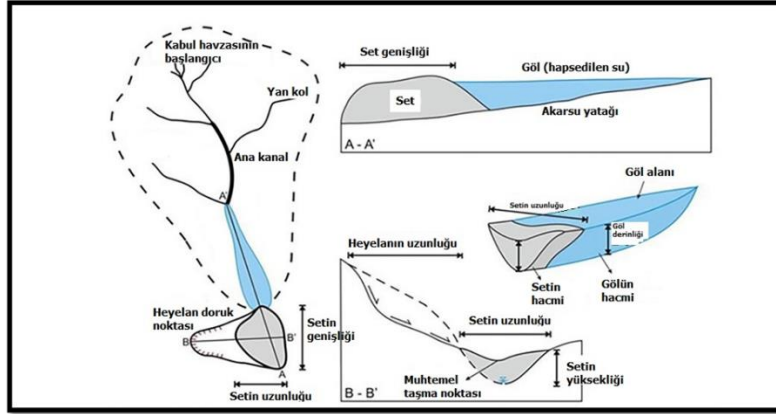
Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden oluşmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'nin heyelan set göllerinden biri olan Boraboy Gölü'nün (Doğu vd., 1994) oluşumunda etkili olan heyelan kütlelerinin jeomorfometrik durumunu belirlemek üzere jeomoroflojik indisler kullanılarak değerlendirmeler yapılmıştır. Gölün jeomoroflojik süreçte oluşumunu ve gelecek süreçte de durumunu belirlemek adına jeomoroflojik indislere ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle çalışmada; Blokaj İndisi Blockage Index (BI) (Casagli ve Ermini, 1999; Ermini ve Casagli, 2002, 2003; Korup, 2004; Stefanelli, Segoni, Casagli ve Catani, 2016), Hapsolmuş (Tutulmuş) Su İndisi Impoundment Index (II) (Casagli and Ermini, 1999; Korup, 2004), Boyutsuz Blokaj İndisi Dimensionless Blockage Index (DBI), (Ermini ve Casagli, 2002; Ermini ve Casagli, 2003; Stafanelli vd., 2016)'den yararlanılmıştır (Şekil 6).

Blokaj İndisi

Blokaj İndisi yöntemi, heyelan kütlelerinin vadiyi tıkayan heyelan setinin hacmi ile gölün oluşumuna sebep olan tıkanma noktasından akarsu kaynağına doğru akarsuyun toplandığı havza alanının ilişkisine dayanan bir indistir. $BI = \log(V_d/A_b)$ formülü ile hesaplanmaktadır. Bu formülde V_d , vadiyi tıkayan heyelan setinin hacmini; A_b ise tıkanma noktasından akarsu menbaasına doğru havza alanı (km^2/m^2) olarak ifade edilmektedir.

Canuti, Casagli ve Rinaldi (1998) ve Casagli ve Ermini (1998) çalışmalarında, heyelanın tüm hacmi yerine sadece heyelan set gölünün oluşumuna katkıda bulunan malzemenin dikkate alınması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Daha öncesinde ise bu tip çalışmalar ile heyelan set göllerindeki jeomorfolojik süreçleri inceleyen araştırmacılar olmuştur (Casagli ve Ermini, 1999). Vadiyi tıkayan heyelan kütlelerinin hacim hesaplamaları bu indisin net ve doğru sonuçlar vermesi açısından oldukça önemlidir. Bu kapsamda bu çalışmada farklı bir yöntem ile hacim hesaplamaları konusunda çalışmalar yapılmıştır. Hacmin hesaplanma sürecinde İnsansız Hava Aracı (İHA) aracılığıyla yüksek çözünürlükte sayısal yükselti modeli (SYM) oluşturulmuştur (Aguera-Vega vd., 2018). Boraboy Gölü için yüksek çözünürlüklü SYM sadece gölü oluşturan setin hacmini belirlemek için set üzerinde uçuş gerçekleştirilerek elde edilmiştir. Ayrıca diğer analizlerin yapılması sürecinde Sentinel 1 uydu görüntüleri kullanılarak 10 m çözünürlükte SYM üretilmiş ve analizler gerçekleştirilmiştir (Mohseni vd., 2023; Wang vd., 2023). Boraboy Gölü üzerinde hesaplamalar yapılmak üzere Fan vd.'nin (2020)

çalışmasındaki heyelanın jeomorfometrik parametreleri üzerinden değerlendirmeler yapılarak hesaplamalar gerçekleştirilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Heyelan Set Göllerinin Havza, Set ve Göl Üzerindeki Jeomorfometrik Parametreleri (Fan, vd., 2020'den yararlanılarak yeniden düzenlenmiştir).

Hapsolmuş (Tutulmuş) Su İndisi

Heyelan set göllerinin oluşum sürecini ve sürekliliğini değerlendirmek için Hapsolmuş (Tutulmuş) Su indisi (II) kullanılmaktadır. Bu indiste, vadiyi tıkayan heyelan setinin hacmi (V_d) ile heyelan seti arkasında kalan gölün hacmi (V_1) arasındaki oranın logaritması alınmaktadır. $II = \log(V_d/V_1)$ (Casagli ve Ermini, 1999; Korup, 2004). Bu indisin jeomorfometrik parametreleri, daha önce yapılan çalışmalarda (Ermini ve Casagli, 1999; Korup, 2004) grafiksel olarak yorumlanmış ve heyelan set göllerinin süreklilik riskleri belirlenmiştir.

Bu çalışmada, V_d vadiyi tıkayan heyelan setinin hacmini BI başlığı altında anlatıldığı şekilde hesaplanmıştır. V_1 ise heyelan seti arkasında kalan gölün hacmini göstermektedir. Gölün hacmini hesaplamak için batimetrik verilere ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla, arazi çalışması sırasında GPS ile göl üzerinde lokasyonlar alınmış ve bu noktalardan şerit metre yardımı ile derinlik ölçümleri yapılmıştır. Birçok noktadan alınan derinlik ölçümleri Coğrafi Bilgi Sistemleri'nden QGIS tarafından sistemde analiz edilmiş ve b-splash enterpolasyon yöntemi ile enterpole edilerek batimetri çıktılarına ulaşılmıştır.

Boyutsuz Blokaj İndisi (DBI)

Boyutsuz Blokaj İndisi (DBI) $DBI = \log(A_b \cdot H_d / V_d)$ formülü ile hesaplanmaktadır. Boyutsuz blokaj indisi (DBI), temel olarak heyelan setinin yüksekliğini (m) işe koşturmaktadır. Ayrıca vadiyi tıkayan heyelan kütlelerinin hacmi (m^3) ve gölün oluşumuna sebep olan tıkanma noktasından akarsuyun menbasına doğru suyun toplandığı kabul havzasının alanı (m^2) arasındaki ilişkiyi ifade eder (Ermini ve Casagli, 2002, 2003). Bu ilişki, heyelan set gölünün yüksekliği suyun tıkanma noktasında taşma yaptığı yerden heyelanın akarsu yatağına mansap yönünde ulaştığı en son nokta arasındaki kot farkının ölçümü ile belirlenmektedir. Ölçülen bu değer, gölün tıkanma noktasının üzerinden aşır taşma durumu ile akarsuyun yatağını temizleyerek yeniden akışa geçebilme durumu üzerine de değerlendirmeler yapılabilmesine olanak tanımaktadır (Stefanelli vd., 2016). Heyelan setinin yüksekliği, vadi tabanından suyun taşma noktasına olan dikey irtifa farkıdır ve metre cinsinden tanımlanır (Costa ve Schuster, 1988). Setin gerisinde su birikimi oluşmasından sonra heyelan setinin yüksekliğine bağlı olarak bu setin gerisinde oluşacak göl setin yüksekliğine göre kararlı veya kararsız olma durumuna göre davranış oluşturabilmektedir. Biriken su setin yüksekliğine ulaştıktan bir müddet sonra su tıkanma noktasının en alçak ve aşırıma en uygun kısmından aşarak yeni bir yatak içinden geçip yoluna devam edecektir. Bu sürecin gelişmesinde akarsuyun hidrolik eğimi ile heyelan kütlelerinin eğimi arasındaki ilişki, suyun seti yeniden aşmasında belirleyici faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Boraboy heyelan set gölünde, heyelan setinin yüksekliğini tespit etmek için öncelikle tıkanma noktasında GPS ile yükseklik ölçümü yapılmıştır. Ardından heyelanın topuk noktası ile setin en yüksek olduğu alan arasındaki irtifa farkı heyelan setinin yüksekliğini (H_d) ifade ettiği için topuk noktasından da ölçümler alınarak setin yüksekliği belirlenmiştir. Heyelan setinin hacmi (V_d) ve setin tıkanma yaptığı noktadan akarsu kaynağına doğru kabul havza alanının (A_b) hesaplanma süreci yukarıda BI başlığında açıklanmıştır. Bütün indisler üzerinde kullanılabilir verilerin seti açık bir şekilde ifade edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1

Çalışmada Kullanılan Jeomorfometrik Parametreler (Yayla vd., 2021).

Jeomorfometrik Parametreler	Tanım	Kaynak
V_d	Heyelan sadece bir set olarak vadiyi tıkadığı kütle hacmi	1 m SYM (İHA)
D_d	Vadi içerisini dolduran heyelan kütle hacmi	GPS
A_b	Suyun tıkanma noktasından akarsu kaynağına doğru havza alanı	Harita Genel Müdürlüğü HGM Ortofoto, 10 m SYM
H_d	Heyelan setinin suyun setten aşma yaptığı alan ile heyelan topuğunun arasındaki yükselti farkı	GPS, 10 m SYM
V_l	Heyelan sonucu oluşmuş olan gölün hacmi	Arazi çalışmaları ile hesaplanmıştır

Boraboy heyelan set gölü İHA ile yapılan uçuşlarda gölün 3 boyutlu modeli oluşturulmuş olup göl üzerinde Yer Kontrol Noktaları (YKN) tespit edilerek bu alanlar tamamen ağaçsız ve açık lokasyonlar olarak belirlenmiştir. Bu alanlar üzerinde GPS ve İHA'nın eşleştirmeleri yapılarak göl ve yakın çevresinin jeomorfometrik parametreleri hesaplanmıştır.

Evren ve Örneklem

Çalışma Türkiye'deki heyelan set göllerinden Boraboy Gölü örnekleme üzerine temellendirilmiştir. Araştırma Boraboy Gölü ve kabul havzası ile sınırlıdır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada arazi üzerinden elde edilen ölçümler ile veriler toplanmıştır. Ölçümlerde lazermetre, şeritmetre, GPS ve İHA kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada veriler, arazi üzerinde yapılan ölçümler ile toplanmıştır. Bu ölçümler ofis çalışmaları ile analiz edilmiştir. Ofis çalışmalarında farklı yazılımlar kullanılarak veriler çözümlenmiştir. Temelde açık kaynak kodlu yazılımlar kullanılmıştır. Bütün işlemler QGIS üzerinde analiz edilmiştir. İHA'dan elde edilen veriler ise CloudCompare yazılımı ile analiz edilmiş ve çözümlenmiştir.

Araştırma Etiği

Araştırmada etik kurul alınmasını gerektiren bir veri seti kullanılmamıştır. Bu yüzden etik kurul belgesi alınmamıştır.

Bulgular

Boraboy Gölü uzun bir dönem önce gerçekleşen bir heyelanın Çatağın Vadisi'nin tabanının tıkanması sonucu meydana gelmiş tipik bir heyelan set gölüdür. Boraboy Gölü'nün oluşmasına sebep olan bu heyelanın kuzeyinde iki farklı jeolojik birimin disloke olması ile bu birimlerin karşılaşma sınırında gerçekleşmiş bir kütle hareketi ile oluşmuştur. Bu sahada kütle hareketlerine zemin

hazırlayacak tetikleyici unsurlardan biri olan tektonik faaliyetler de çalışma alanını doğrudan etkilemiş olmalıdır. Özellikle KAF çalışma alanının güneyinin Yeşilirmak grabenin içerisinde olması Boraboy Gölü ve yakın çevresini doğrudan etkileyen tektonik faaliyetlerin bu sahada da yaşanmasının kaçınılmaz olduğu fikrini pekiştirmektedir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Kuzey'den Güney'e Boraboy Gölü ve Gölü Oluşturan Setin Panoramik Görünümü (Fotoğraf kuzeyden güneye doğru alınmıştır).

Boraboy Heyelan Set Gölünün Blokaj İndisine (BI) İlişkin Bulguları

Boraboy heyelan set gölü setin hacim hesaplamaları yapılabilmesi için İHA, Sentinal 1 ve GPS verilerinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda hacim hesaplama işlemlerinde heyelanın hareketi başlattığı heyelan doruk noktası ile topuk arasındaki kütle hacmi yerine sadece V_d olarak ifade edilen seti oluşturan kütle hacmi hesaplanmıştır (Canuti vd., 1998). Heyelan kütlesi üzerindeki ölçüm ve hesaplamalar İHA tarafından elde edilen model üzerinden hesaplanmıştır. Ayrıca güvenilirliğini test etmek için lazermetre ile kontrol edilmiştir. Bu kapsamda elde edilen veriler doğrultusunda ulaşılan parametrelerin değeri şu şekildedir; W_d 125,50 m, L_d 969 m, D_d 217 m, V_d 103838328,56 m³tür.

Blokaj İndisi (BI) kapsamında değerlendirilecek bir diğer parametre ise A_b 'dir. A_b , gölü oluşturan heyelan setinin tıkanmayı gerçekleştirdiği alandan menba'ya doğru akarsuların suyu topladığı kabul havzası olarak ifade edilmektedir. Sentinal 1 verisinden elde edilen 10 x 10 m çözünürlükteki veriler ile hidroloji analizleri gerçekleştirilmiş olup heyelan set gölünün kabul havza sınırları belirlenmiştir. Bu sınırların hesaplanması sonucunda A_b , 11 km² alandan su topladığı verisine ulaşılmıştır. Bu hususta BI değerlendirilmesi için veriler formüle yerleştirildiğinde sonuç aşağıdaki gibidir.

$$BI = \log(V_d/A_b); BI = \log(103838328,56/11) = 6,97$$

BI hesaplamalar gerçekleştirildiğinde literatüre göre üç farklı sınıfta değerlendirilmektedir (Canuti vd., 1998; Casagli ve Ermini, 1999; Tablo 2). Bu değerlere göre Boraboy heyelan set gölünün BI değeri 6,97 olarak tespit edilmiştir. $6,97 > 5,68$ değerinden büyük olmasından ötürü sınıflandırma ölçeğinde "Kararlı Oluşmuş Heyelan Set Gölleri" sınıfında değerlendirilmektedir.

Tablo 2

Blokaj İndisi (BI) Verilerine Göre Boraboy Heyelan Set Gölünün Sınıflandırılması.

Sınıfı	Değeri
Kararlı Oluşmuş Heyelan Set Gölleri	$BI > 5.68$
Kararsız Oluşmuş Heyelan Set Gölleri	$3.00 < BI < 5.68$
Oluşmamış Heyelan Set Gölleri	$BI < 3.00$

Boraboy Heyelan Set Gölünde Hapsolmuş Su İndisine (II) İlişkin Bulguları

Hapsolmuş su indisi, heyelanın gerçekleşmesi ile vadiyi tıkayan kütlelerin hacmi (V_d) (m^3) ve setin gerisinde meydana gelen gölün hacmi (V_1), (m^3) arasındaki ilişkiyle belirlenmektedir. V_d verisi Blokaj İndisi başlığında elde edilmiştir ve V_d 103838328,56 olarak belirlenmiştir. Gölün hacmi olan V_1 verisi ise göl yüzeyinde bot ile yapılan ölçümler ile elde edilmiştir. Ağırlık uçlu bir şerit metre yardımı ile GPS ile konumu belirlenen noktalardan derinlik ölçümü alınarak gölün derinlik veri seti ortaya çıkarılmıştır. Ardından bu veri seti Coğrafi Bilgi Sistemleri'nden QGIS yazılımı ile sayısallaştırılmış ve b-spline enterpolasyon yöntemi ile batimetri raster formatı oluşturulmuştur. Böylece batimetri veri tabanı oluşturulan Boraboy heyelan set gölünün hacim değerleri elde edilmiştir. Bu değerlere göre V_1 103788377,24'tür. Gölün hacim değerlerinin hesaplanması için yapılan derinlik ölçümlerini gösteren lokasyon alanları ve gölün batimetrik durumunu yansıtan batimetri haritası yapılmıştır.

Elde edilen veriler Hapsolmuş Su Indisi formülünde yerine konulduğunda Boraboy Gölü için;
 $II = \log(V_d/V_1)$; $II = \log(103838328,56/103788377,24) = 0,00021$

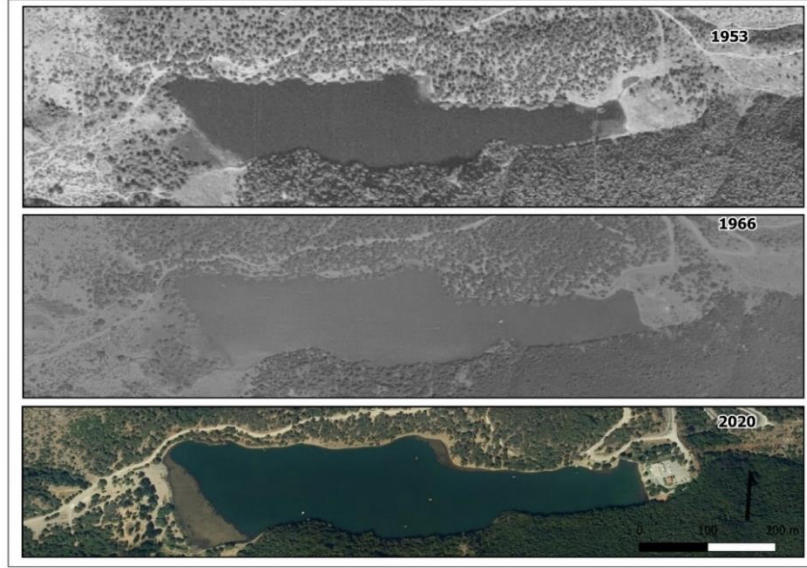
Hapsolmuş su indisine göre heyelan set gölleri iki farklı sınıfta değerlendirilmektedir (Casagli ve Ermini, 1999; Korup, 2004; Tablo 3). Boraboy heyelan set gölü elde edilen sonuca ve indisin değerlerine göre "Kararlı Oluşmuş Heyelan Set Gölleri" sınıfında yer almaktadır.

Tablo 3

Hapsolmuş Su İndisine Göre Heyelan Set Göllerinin Sınıflandırılması (Korup, 2004).

Sınıfı	Değeri
Kararlı Oluşmuş Heyelan Set Gölleri	$II < 1$
Kararsız Oluşmuş Heyelan Set Gölleri	$1 < II$

Sonuçlar değerlendirildiğinde yaklaşık olarak vadiyi tıkayan heyelan kütlelerinin hacmi kadar tıkanma noktasının gerisinde su depolanmaktadır. Rezervuarın hacimsel değeri setin hacimsel değeri ile eşdeğer olarak görülmektedir. Ancak göl sularının Boraboy Gölü'nün dolu savak kısmına yapılan bir tahliye ortamı ile mansap kısmında yer alan yerleşim alanlarını korumak adına kontrollü bir şekilde suyun salındığı görülmektedir. Böylelikle suyun aralıklı olarak tahliyesi sayesinde Çatağın Deresi taşıdığı sediman ve yük ile gölü kısmen dolduracak ve sete baskı uygulayacak olan su hacmini azaltarak baskı gücünü de azaltmış olacaktır. Yakın çevresindeki halk için kıymetli bir rekreasyon alanına dönüşen bu sahanın merkezinde yer alan gölün sediman ile dolup kapanmasını önlemek ve taşkınlarla engel olmak adına Çatağın Deresi vadisinde göl alanından menbaya doğru dört farklı küçük setleme çalışması yapılmıştır. Bu setlemeler aslında göle gelecek yoğun ve ani yağışlar sonrası büyük su ve malzeme girişi önlenmek istenmiştir. Bu hususta başarılı olunarak gölün dolması engellenmiş, gölün alüvyal düzlüklerinde büyük ağaçlar yetiştirilerek kamp ve piknik alanları oluşturulmuştur. Farklı tarihlere yönelik hava fotoğrafları incelendiğinde gölün esasen zaman içerisinde dolmasının engellendiği ve su seviyesinin yükseldiği tespit edilmiştir. Bu yükselmeler de kontrollü bir şekilde gölün taşma noktası olan savak bölgesinden salınmak suretiyle kontrol altında tutulmaktadır. Özellikle farklı yıllardaki yağış ve sediman taşıma durumlarına bakıldığında sığ olan kısımlarda su olmadığı ancak son yıllarda suyun geriye doğru genişlediği görülmektedir. Bu hususta indisten edinilen yorumlamalara göre Boraboy heyelan set gölü "Kararlı Oluşmuş Heyelan Set Gölleri" sınıfında yer almaktadır. Uzun yıllar önce gerçekleşen heyelan olayı sonrası varlığını devam ettirmektedir (Şekil 4).

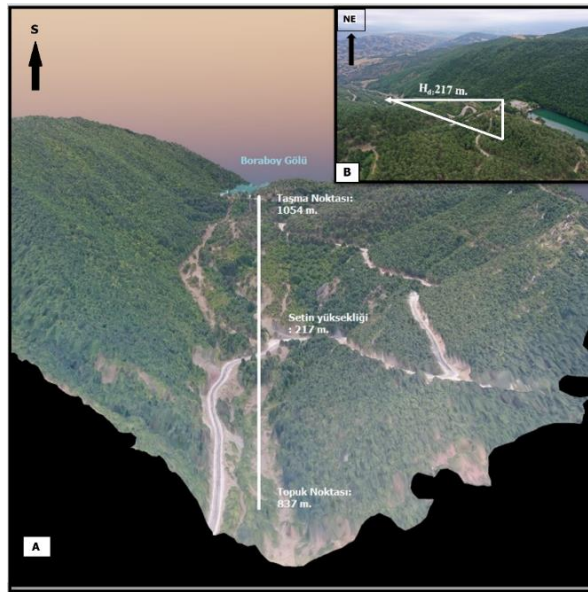

Şekil 4. Farklı Tarihlerde (1953, 1966, 2020) Boraboy Gölü'nden Alınan Hava Fotoğrafları (HGM)

Boraboy Heyelan Set Gölünde Boyutsuz Blokaj İndisine (DBI) İlişkin Bulguları

Boyutsuz Blokaj İndisi'nin hesaplanmasında farklı parametrelere ihtiyaç vardır. Burada aslında heyelanın z değeri olarak ifade edebilecek setin yüksekliği diğer parametreler ile işe koşulmaktadır. Bu indisin çalıştırılma prensipleri içerisinde heyelanı tıkayan setin tıkanma noktası ile heyelanın topuk noktası arasındaki noktaların kot farkı heyelanın yüksekliğini ifade etmektedir. Bu hususta elde edilen hesaplamalara göre heyelanın yüksekliği (H_d) 217 m olarak tespit edilmiştir. İndiste kullanılan diğer parametreler ise vadiyi tıkayan heyelan setinin hacim değeri (V_d) ve akarsuyun Boraboy Gölü'nün tıkanma noktasından geriye doğru akarsuyun kabul havza alanı (A_b)'dır.

Heyelan setinin tıkanma noktası veya bir diğer bakış açısı ile gölün taşma yapmasıyla yeni yatağının başlangıç alanının yüksekliği 1054 m olarak tespit edilmiştir. Heyelanın yüksekliğinin belirlenmesinde bir diğer lokasyon ise heyelan topuğudur. Heyelan topuğunun yüksekliği ise 837 m olarak tespit edilmiştir. İki nokta arasındaki irtifa farkı veya yüksekliği ise 217 m olarak hesaplanmıştır (Şekil 5).

Şekil 5. A) İHA'dan Üretilmiş 3 Boyutlu Model Üzerinde Heyelan Setinin Yüksekliği. B) Arazi Çalışmaları Sırasında Setin Güneydoğu Yönüne Doğru Çekilmiş Fotoğrafı.

Boraboy heyelan set gölü için elde edilen veriler formülde işlendiğinde;
 $DBI = \log (A_b.H_d/V_d)$; $DBI = \log (11.217/103838328,56) = -4,12$

Tablo 4

Boyutsuz blokaj indisine göre heyelan set göllerinin sınıflandırılması (Ermini ve Casagli, 2003, 2004).

Sınıfı	Değeri
Kararlı Oluşmuş Heyelan Set Gölleri	$DBI < 2,43$
Kararsız Oluşmuş Heyelan Set Gölleri	$2,43 < DBI < 3,98$
Oluşmamış Heyelan Set Gölleri	$DBI > 3,98$

Elde edilen verilerde sonuçları üç sınıf içerisinde değerlendiren Boyutsuz blokaj indisine göre Boraboy heyelan set gölünün “Kararlı Oluşmuş Heyelan Set Gölleri” sınıfı içerisinde yer aldığı görülmektedir (Tablo 4). Set gerisinde biriken suyun hacimsel değeri, suyun toplandığı kabul havzasının büyüklüğünün yanı sıra setin hacimsel değeri, setin yüksekliği, genişliği ve uzunluğu gölün kararlı bir şekilde varlığını sürdürebilecek olmasını ortaya koymaktadır. Boraboy Gölü ve yakın çevresi çok eski dönemde gelişmiş bir heyelan olması gölün de uzun yıllar varlığını sürdürüyor olması gelecekte de varlığını devam ettirme potansiyelinin yüksek olduğunun bir göstergesidir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Heyelan set göllerinde, heyelan setlerinin hacim değerleri ile gölü oluşturan akarsuyun kabul havzasının alanı ve yine gölün sete uyguladığı hacimsel basınç değerleri heyelan set göllerinin kararlı bir durum oluşturması ya da kararsız olarak bozulmasına yönelik sonuçlar ortaya koyabilecek önemli parametrelerdir. Bu parametrelere göre üç farklı indis üzerinde yorumlamalar ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bunlar Blokaj İndisi, Hapsolmuş Su İndisi ve Boyutsuz Blokaj İndisi’dir. Üçünü de birbirinden ayıran temel parametreler arasında heyelan setinin hacmi (V_d), set gerisinde oluşan gölün hacmi (V_i), setten itibaren akarsuyun menbasına kadar ulaşan kabul havzasının alanı (A_b), heyelan setinin tıkanma yaptığı yükseklik değeri ile heyelanın topuk noktası arasındaki rakım farkını gösteren heyelan yüksekliğidir (H_d). Heyelan set göllerinde hacim değerlerinin tahmin edilmesi ve hesaplanması için iki farklı hacim değerine ihtiyaç vardır. Bunlar, heyelan kütlelerinin hacmi ve seti oluşturan sadece vadiyi tıkayan tıkanma kütlelerinin hacmidir. Heyelan set göllerinde heyelan kütlelerinin hacim değeri teorik olarak drenaj sisteminin vadi morfolojisi üzerindeki etkisiyle açıklanmaktadır (Argentin vd., 2021). Bütün bu süreç içerisinde gölün hacmi, heyelanın hacmi ve vadi şekliyle ilişkilidir. Vadinin genişliği, derinliği (vadinin kenar yüksekliği), vadinin uzunlamasına eğimi ve setin yüksekliği tamamen söz konusu akarsuyun drenaj alanına bağlı olarak gelişmektedir (Argentin vd., 2021; Flint, 1974; Whitbread, Jansen, Bishop ve Attal, 2015).

Boraboy Gölü’nün oluşum sürecinde gerçekleşen heyelan ve heyelan setinin sürekli olma veya kontrol edilme durumu heyelan setinin dolu savak alanı planlanarak Boraboy Gölü’nde veya Çatağın akarsu drenajında gerçekleşecek bir ani su yükselmesi veya sel gibi oluşumlarda setin kontrolü bir yapay savak sistemi ile düzenlenmiştir. Bu kısımda göldeki biriken ve yükselen su değerleri kontrollü olarak Çatağın Vadisi’nden Destek Çayı’na doğru yönlendirilmektedir. Bu kontrolün yapılmasındaki en büyük etken vadinin tam kenarında yerleşim yeri olan Boraboy köyü üzerine gelebilecek kontrolsüz ve ani yükselen suların oluşturacağı yıkımı engellemektedir.

Fan vd.’ne (2020) göre yapılan çalışmalarda ve elde edilen envanter örneklerinde heyelan setlenme durumları üzerinde yapılan çoklu çalışmalar değerlendirilmiştir. Bu çalışmalarda set gerisinde oluşan heyelan set göllerinin büyük bir bölümü (%70) zaman içerisinde yok olmuştur. Ancak bu yok oluş süreci ayrı bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yok olma aşamasında bir set bozulması ile oluşan yıkım ile mi gerçekleşmiştir yoksa set ve setin gerisinde oluşan göl geçici bir kaide seviyesi olarak oluşmuş ve ardından bu kaide seviyesi mabadan alacağı sedimanları burada depolayarak gölü doldurması ile mi kapanmıştır sorusu hep araştırmacılar tarafından tartışılmaktadır (Shafieiganjeh, Ostermann, Schneider-Muntau, ve Gems, 2022). Özellikle setlerin bozulması

durumunda oluşan vakaların %40'ı setin yıkılma ya da taşkın oluşturma durumu tespit edilememiştir. Bu durumda göllerin kaybolması veya ortadan kalkma süreci genel olarak göl alanının sediman birimlerle doldurularak kapanmasıyla sonuçlanmıştır (Fan vd., 2020). Bir başka bakış açısına göre ise göle gelen akarsu girişi kontrol altına alınması durumunda havzanın gölü doldurma durumu da buna bağlı olarak değişmektedir (Korup, 2004).

Boraboy Gölü'nde de buna benzer bir durum gözlemlenmektedir. Göl uzun zamandır varlığını devam ettirmektedir. Çatağın Deresi'nin menbasından kaynaklarını toplayarak göle kadar gelen irili ufaklı akarsuların toplam kabul havza alanı 11 km²'dir. Bu kadar geniş alandan taşınan sedimanlar yağışın ve yağış tarafından oluşturulan sel vakalarında bu akarsuyun yük taşıma kapasitesine bağlı olarak gölü doldurmaya yetecek derecede sediman taşıma kabiliyetine sahip olduğu arazi çalışmalarında tespit edilmiştir.

Gölün dolmasının engellenmesi ve zaman içerisinde sellenme ile gelen büyük su taşıma dönemlerinde gölde taşkın yaratmaması için göle müdahale edilmiş ve bu göle katılan akarsular üzerinde farklı seviyelerde setlemeler yapılmıştır (Fotoğraf 2ab). Özellikle gölün kabul havzası içerisinde heyelan seti kotu olan 1054 m'den itibaren yukarıya doğru 1075 m, 1110 m, 1129 m, 1220 m rakımda olmak üzere 4 set Çatağın Vadisi üzerine kaynağa doğru inşa edilmiştir. Bu setler akarsuların talveglerinden yaklaşık 5- 6 m yüksek olacak şekilde inşa edilmiştir (Fotoğraf 2a). Zaman içerisinde bu setlerin gerisi taşınan sedimanlar ile yaklaşık 2-3 m kadarı dolmuş hatta 1220 m ve 1129 m rakımlardaki setlemeler neredeyse tamamen sedimanlar tarafından doldurulmuştur (Fotoğraf 2b).

Fotoğraf 2. 1075 m Rakımdaki Gölün Sediman Dolumunu Engellemek İçin Yapılan Set (Uydu Fotoğraflarından Bu Setin 2000 ile 2010 Arasında Yapıldığı Anlaşılmaktadır).

Fotoğraf 3. 1129 m Rakımdaki Gölün Sediman Dolumunu Engellemek İçin Yapılan Set Tamamen Sediman ile Dolmuş ve Kapanmıştır (2023).

Boraboy Gölü'nün kararlı olma durumu jeomorofometrik parametreler ve indisler ile değerlendirildiğinde gölü oluşturan heyelan setinin BI, II, DBI indisleri ile değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmeler sonucunda indislerden elde edilen veriler bu konuda yapılan çalışmalar (Casagli ve Ermini, 1999; Ermini ve Casagli, 2002; Tacconi Stafenelli vd., 2016) ile değerlendirildiğinde indisler üzerinden yapılan yorumlamaların genel olarak doğru orantılı sonuçlar ortaya koymaktadır.

Bu değerlendirmeler kapsamında Blokaj İndise (BI) göre Boraboy Gölü'nün Blokaj İndis değeri 8,97 olarak belirlenmiştir. Canuti vd.'ne (1998) göre Boraboy heyelan set gölü "Kararlı Oluşmuş Heyelan Set Gölleri" sınıfı içerisinde değerlendirilmiştir. Bu indise göre heyelan set gölünün setin hacmi ile kabul havza alanına göre gölün risk oluşturmadığı ve varlığını sürdürmeye devam edeceği sonucu elde edilmiştir. Ancak yine de göle gelen sedimanlar Fotoğraf 2'de görüldüğü üzere göl alanını doldurabilecek düzeyde malzemeyi taşıyabilecek güce sahiptir. Eğer beşerî müdahaleler edilmemiş olsa bile indislerden elde edilen bulgulara göre varlığını devam ettirecektir. Ancak belki de daha sık, daha az suyu bünyesinde taşıyabilecek bir görünüm ortaya koyabilecektir. Bu durumda indis değerlerine göre göl kararlı bir şekilde varlığını devam ettirmektedir.

Boraboy Gölü, Hapsolmuş Su İndisine (II) göre değerlendirilmiş ve indis değeri 0,00021 olarak bulunmuştur. Korup'a (2004) göre Boraboy Gölü'nün $II < 1$ değerinden az olması gölü "Kararlı Oluşmuş Heyelan Set Gölleri" sınıfında değerlendirilmektedir. Boraboy Gölü de hapsolmuş su indisine göre kararlı, uzunca yıllar da varlığını sürdürebilecek durumda bir heyelan set gölü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu değerlendirmede elde edilen verilere göle göldeki suyun hacmi ile heyelan setinin hacmi hemen hemen aynı değerlere karşılık gelmektedir. Bu hususta suyun oldukça yükseldiği ve seviyenin setin üzerinden taşma yaptığı alanlarda beşerî kontrol ve müdahaleler gölün daha uzun yıllar varlığını sürdürmesi açısından önemlidir.

Boraboy Gölü, Boyutsuz Blokaj İndisine (DBI) göre değerlendirildiğinde indis değeri -4,12 olarak tespit edilmiştir. Ermini ve Casagli'e (2003) göre değerlerin genel olarak 2,43'ün altında olması gölün kararlı bir şekilde varlığını devam ettireceği anlamına gelen bir sonuç ortaya koymaktadır. Boraboy Gölü de DBI'ye göre "Kararlı Oluşmuş Heyelan Set Gölleri" sınıfında yer almaktadır.

Boraboy Gölü tarihi süreç içerisinde eski bir heyelan tarafından Çatağın Vadisi'nin tabanını doldurarak vadinin tıkanması sonucu oluşmuş setin gerisinde suların depolanmasıyla meydana gelmiştir. Göl ve yakın çevresi farklı jeolojik birimlerden meydana gelmiştir. Özellikle yüksek eğim değerlerine sahip bu topoğrafyanın jeolojisi ağırlıklı Permiyen'e aglomeralar ve tüflerden oluşan birimlerden

oluşmaktadır. Çalışma sahasında tektonik faaliyetlerin de etkisi ile gelecekte bu zemin üzerinde farklı kütle hareketlerinin meydana gelmesi mümkündür. Bu yüzden gölün sürekliliği ve kararlılığı açısından değerlendirilmesi önemlidir.

Gölde yapılan araştırmalar ile üç farklı indis özelinde farklı parametrelerin yorumlanmasıyla ortak bir sonuca ulaşılmıştır. Bu sonuç, Boraboy heyelan set gölünün varlığını kararlı bir şekilde devam ettirmesidir. Araştırma sonucunda elde edilen verilere göre göl ve yakın çevresinde yapılan beşerî müdahaleler ile Boraboy Gölü ve yakın çevresi şekillenmiştir. 1953 yılında göl ve çevresi bugünün şartlarından oldukça farklı bir ortam sunmaktadır (Şekil 9). Bu tarihte heyelanın vadi tabanını doldurması ile oluşturduğu setin gerisinde ve setin üzerinde iki farklı göl meydana getirmiştir. Ancak muhtemeldir ki o heyelan ile gölün oluştuğu o ilk yıllarda gölün mansap kısmında yer alan Boraboy köyü sürekli olarak yaşanan taşkın ve sel süreçlerinden etkilenmiş ve gölün boşalıp yerleşmeyi taşkın ve sel olayları ile tahrip etme riski taşınmasına karşı göle müdahale edilme kararı alınmıştır. Bu kararın alınması 1966 yılı hava fotoğrafı görüntüsünden anlaşılmaktadır. 1966 yılı görüntüsünde gölün önüne bir set yapılmış ve gölün suları kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Gölün sularının kontrol altına alınması için gölün taşma noktasına inşa edilen bu yeni yapay setleme çalışması heyelan setinin üzerinde kendiliğinden oluşan ikinci gölün bozulup ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Bugün bu sahada, heyelan seti gerisinde tek bir göl bulunmaktadır.

Yıllar içerisinde göl ve çevresi, turizm ve rekreasyon olanaklarına göre şekillendirilmiştir. Bugün bu amaçla kullanımına devam edilmektedir. Bugün de Boraboy Gölü'ne gelen sedimanların engellenmesi için 2000'li yıllarda göl kabul havzası içerisine setler yapılarak sedimanlar kontrol edilmeye çalışılmaktadır. Bu müdahaleler sebebi ile gölün uzunca bir zaman varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Gölün kabul havzası olarak nitelendirilen alanlarda özellikle Çatağın Deresi'nin vadisinde yapılan farklı kotlardaki setleme çalışmaları belirli aralıklarla kontrol edilmeli, sediman ile dolan bu setler sık sık temizlenmelidir. Böylece göle gelen sediman yükü ve vadi yatağı da kontrol altında tutulmalıdır.

Çalışma alanının tektonik süreçlerden etkilenme düzeyi de göz önünde bulundurulduğunda bu ortamdaki risk durumu ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. KAF gibi güçlü ve diri bir fay hattının hemen yanı başında oluşan bu heyelan set gölünün bünyesinde taşıdığı su hacminin heyelan kütesine olan baskısı göz ardı edilmemelidir. Bu sahanın sismik şartları ile heyelan seti arasındaki ilişki sürekli kontrol edilmeli ve olası büyük risklerin oluşmadan önüne geçilmelidir.

Göl ve yakın çevresi jeomorfolojik parametreler de dikkate alınarak mühendislik jeolojisi esaslarına göre tekrar incelenmeli ve özellikle jeoloji, jeofizik, jeodezi ve jeomorfoloji disiplinlerinin bir araya gelerek birlikte çalışma olanakları sağlayabileceği yeni çalışma ortamları oluşturulmalıdır. Boraboy Gölü ve yakın çevresinin analizleri dikkatli ve ayrıntılı bir şekilde tekrar gözden geçirilmelidir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışmada yazarların katkı oranı %50, %50 olarak oranlanmıştır. Bütün yazarlar araştırmanın bütün bölümlerinde ve tüm çalışma aşamasında yer almıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmanın yazarları, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını belirtir ve taahhüt eder.

Teşekkür ve Açıklama

Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi SDK-2022-8813 numaralı projesi kapsamında sağlanan destekler ile arazi çalışmaları yapılmış ve makale formatında hazırlanabilmiştir. Bu çalışma "Türkiye'de Karadeniz Bölgesindeki Örnekleri ile Farklı Oluşum Şartları Altında Gelişen Heyelan Set Göllerinin Jeomorfolojik İndislerle Değerlendirilmesi" isimli doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Kaynaklar

- Agueera-Vega, F., Carvajal-Ramirez, F., Martinez-Carricondo, P., López, J. S. H., Mesas-Carrascosa, F. J., Garcia-Ferrer, A. and Pérez-Porras, F. J. (2018). Reconstruction of extreme topography from UAV structure from motion photogrammetry. *Measurement*, (121), 127-138. <https://doi.org/10.20944/preprints201704.0012.v1>
- Akkan, E. ve Gürgen, G. (1993). Gaga Gölü. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (2), 241-249.
- Akkan, E., Doğu, A. F., Çiçek, İ., Gürgen, G., Yiğitbaşıoğlu, H. ve Somuncu, M. (1993). Uzungöl. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (2), 251-262.
- Aktimur, H.T., Tekirli, M.E. ve Yurdakul, M.E. (1990). *1/100.000 ölçekli Açınsama Nitelikli Türkiye Jeoloji Haritaları Serisi Tokat D-22 (G-36) paftası*. Ankara: MTA, Jeoloji Etüdüleri Dairesi.
- Argentin, A. L., Robl, J., Prasicek, G., Hergarten, S., Hölbling, D., Abad, L. and Dabiri, Z. (2021). Controls on the formation and size of potential landslide dams and dammed lakes in the Austrian Alps. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 21(5), 1615-1637. <https://doi.org/10.5194/nhess-21-1615-2021>.
- Atayeter, Y., Yayla O. ve Tozkoparan U. (2020). Tekeli Gölü'nün (Kop Dağı/Bayburt) fiziki coğrafyası ve turizm potansiyeli açısından önemi. T. Erdoğan, A. Temizer, R. İnan (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar*. Montenegro: Ivpe Cetinje.
- Bayrakdar, C. ve Görüm, T. (2012). Yeşil Göl heyelanı'nın jeomorfolojik özellikleri ve oluşum mekanizması. *Türk Coğrafya Dergisi*, (59), 1-10. <https://doi.org/10.17211/tcd.06398>
- Beret, B. (1955). Sera Heyelanı. *Türk Coğrafya Dergisi*, (13-14), 155-160.
- Bozkurt, O., Akın ve Uşak, M. (2004). İlköğretim 6., 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin "erozyon" hakkındaki ön bilgilerinin ve kavram yanlışlarının tespiti. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 277-285.
- Canuti, P., Casagli, N. and Rinaldi, M. (1998). Unsaturated flow and mechanisms of failure of a streambank during flow events. In *Moore D., Hungr O. Proceedings* (pp. 1865-1870).
- Carling, P. A. (2013). Freshwater megaflood sedimentation: What can we learn about generic processes? *Earth-Science Reviews*, (125), 87-113. <https://doi.org/10.1016/j.earscirev.2013.06.002>
- Carling, P. A. and Fan, X. (2020). Particle comminution defines megaflood and superflood energetics. *Earth-Science Reviews*, (204), 103087. <https://doi.org/10.1016/j.earscirev.2020.103087>
- Casagli, N. and Ermini, L. (1999). Geomorphic analysis of landslide dams in the Northern Apennine. 20(3), 219-249.
- Costa, J. E. and Schuster, R. L. (1988). The formation and failure of natural dams. *Geotechnical Special Publication*, (3), 13-41.
- Crosta, G.B., Frattini, P., Fusi, N., and Sosio, R. (2011). Formation, characterisation and modeling of the Val Pola rock-avalanche dam (Italy). Evans, S., Hermanns, R., Strom, A., Scarascia-Mugnozza, G. (Ed.) *Natural and Artificial Rockslide Dams* in (p.347-368). Berlin, Heidelberg: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-04764-0_12
- Duman, T. Y. (2009). The largest landslide dam in Turkey: Tortum landslide. *Engineering Geology*, 104(1-2), 66-79. <https://doi.org/10.1016/j.enggeo.2008.08.006>

- Doğu, A. F., Çiçek, İ. ve Gürgen, G. (1994). Borabay Gölü (Amasya). *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (3), 242-254.
- Ermini, L. and Casagli, N. (2002). Criteria for a preliminary assessment of landslide dam evolution. Rybar, J., Stemberk, J., Wagner, P. (Eds.), *Landslides. Proceedings 1st European Conference on Landslides*, 24–26 June in (pp.157–162), Balkema, Prague.
- Ermini, L. and Casagli, N. (2003). Prediction of the behaviour of landslide dams using a geomorphological dimensionless index. *Earth Surface Processes and Landforms: The Journal of the British Geomorphological Research Group*, 28(1), 31-47. <https://doi.org/10.1002/esp.424>
- Fan, X., Dufresne, A., Subramanian, S. S., Strom, A., Hermanns, R., Stefanelli, C. T., Hewitt, K., Yunus, A.P., Dunning, S., Capra, L., Geertsema, M., Miller, B., Casagli, N., Jansen, J.D. and Xu, Q. (2020). The formation and impact of landslide dams–State of the art. *Earth-Science Reviews*, (203), 103116. <https://doi.org/10.1016/j.earscirev.2020.103116>
- Flint, J. J. (1974). Stream gradient as a function of order, magnitude, and discharge, *Water Resources Research*, (10), 969-973. <https://doi.org/10.1029/WR010i005p00969>
- Hoşgören, M. Y. ve Ekinçi, D. (2004). Heyelan seti göllerine tipik bir örnek: Sünnet Gölü. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, (12), 1-11.
- Garcia-Castellanos, D., Estrada, F., Jiménez-Munt, I., Gorini, C., Fernández, M., Vergés, J. and De Vicente, R. (2009). Catastrophic flood of the Mediterranean after the Messinian salinity crisis. *Nature*, 462(7274), 778-781. <https://doi.org/10.1038/nature08555>
- Korup, O. (2004). Geomorphometric characteristics of New Zealand landslide dams. *Engineering Geology*. 73(1), 13-35. <https://doi.org/10.1016/j.enggeo.2003.11.003>
- Liu, W., Lai, Z., Hu, K., Ge, Y., Cui, P., Zhang, X. and Liu, F. (2015). Age and extent of a giant glacial-dammed lake at Yarlung Tsangpo gorge in the Tibetan Plateau. *Geomorphology*, (246), 370-376. <https://doi.org/10.1016/j.geomorph.2015.06.034>
- Mason, K. (1929). Shyok glaciers and Indus floods. *Himalayan Journal*, (1), 10-29.
- Mohseni, F., Amani, M., Mohammadpour, P., Kakooei, M., Jin, S., and Moghimi, A. (2023). Wetland Mapping in Great Lakes Using Sentinel-1/2 Time-Series Imagery and DEM Data in Google Earth Engine. *Remote Sensing*, 15(14), 3495. <https://doi.org/10.3390/rs15143495>
- Özler, M. (2021). Kamu yönetimi bağlamında afete dirençli toplum ve bütünleşik afet risk yönetimi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 901-917. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.821774>
- Reneau, S. L., and Dethier, D. P. (1996). Late Pleistocene landslide-dammed lakes along the Rio Grande, White Rock Canyon, New Mexico. *Geological Society of America Bulletin*, 108(11), 1492-1507. [https://doi.org/10.1130/0016-7606\(1996\)108<1492:LPLDLA>2.3.CO;2](https://doi.org/10.1130/0016-7606(1996)108<1492:LPLDLA>2.3.CO;2)
- Shang, Y., Yang, Z., Li, L., Liao, Q., and Wang, Y. (2003). A super-large landslide in Tibet in 2000: background, occurrence, disaster, and origin. *Geomorphology*, 54(3-4), 225-243. [http://dx.doi.org/10.1016/S0169-555X\(02\)00358-6](http://dx.doi.org/10.1016/S0169-555X(02)00358-6)
- Shafieiganjeh, R., Ostermann, M., Schneider-Muntau, B., and Gems, B. (2022). Assessment of the landslide dams in Western Austria, Bavaria and Northern Italy (part of the Eastern Alps): Data inventory development and application of geomorphic indices. *Geomorphology*, (415), 108403. <https://doi.org/10.1016/j.geomorph.2022.108403>

- Tacconi Stefanelli, C., Segoni, S., Casagli, N., and Catani, F. (2016). Geomorphic indexing of landslide dams evolution. *Engineering Geology*, (208), 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.enggeo.2016.04.024>
- Teller, J. T., Leverington, D. W. and Mann, J. D. (2002). Freshwater outbursts to the oceans from glacial Lake Agassiz and their role in climate change during the last deglaciation. *Quaternary Science Reviews*, 21(8-9), 879-887. [https://doi.org/10.1016/S0277-3791\(01\)00145-7](https://doi.org/10.1016/S0277-3791(01)00145-7)
- Turzewski, M. D., Huntington, K. W. and LeVeque, R. J. (2019). The geomorphic impact of outburst floods: Integrating observations and numerical simulations of the 2000 Yigong flood, eastern Himalaya. *Journal of Geophysical Research: Earth Surface*, 124(5), 1056-1079. <https://doi.org/10.1029/2018JF004778>
- Yayla, O., Atayeter, Y. ve Tozkoparan, U. (2021). Heyelan Set Göllerinin Oluşum ve Gelişim Şartlarının Jeomorfolojik İndislerle Değerlendirilmesi: Kop (Akburak) Gölü (Bayburt) Örneği. *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, (7), 1-18. <https://doi.org/10.46453/jader.820756>
- Wang, Y., Dong, J., Zhang, L., Deng, S., Zhang, G., Liao, M., and Gong, J. (2023). Automatic detection and update of landslide inventory before and after impoundments at the Lianghekou reservoir using Sentinel-1 InSAR. *International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation*, (118), 103224. <https://doi.org/10.1016/j.jag.2023.103224>
- Whitbread, K., Jansen, J., Bishop, P. and Attal, M. (2015). Substrate, sediment, and slope controls on bedrock channel geometry in postglacial streams. *Journal of Geophysical Research: Earth Surface*, (120), 779–798. <https://doi.org/10.1002/2014JF003295>.
- Zeybek, H. (2002). Sinan (Zinav) Gölü (Reşadiye-Tokat). *Türk Coğrafya Dergisi*, (38), 105-120.

Extended Abstract

Introduction

Among geomorphological processes, lake formations due to the blockage of river valley drainage systems in steep mountainous environments, especially those associated with landslides, glaciers, and moraines, are frequently observed (Costa and Schuster, 1988). These formations determine the continuity or disruption of the lake depending on factors such as the volume of the lake set, morphometric status, and geological environment as a result of the valley bed being blocked. In this context, the formation of landslide-induced lakes, especially with the effect of landslides occurring on the valley bed slope, draws attention with the potential for sudden emptying of the lake behind the set. This situation brings along serious disaster potential if there are settlements in the mouth of the valley where these lakes are formed.

This study is designed as an effort to understand the geomorphological and geological effects of landslide dammed lakes, especially. The study focuses on an area where Boraboy Lake has been identified as a landslide dammed lake and the relationship between the landslide and the lake has been addressed with modern research methods. The continuous existence potential of Boraboy Lake, the possibility of disruption, and the disaster potential that may arise in case of disruption are among the main objectives of this study.

Method

In this study, geomorphometric indices were used to determine the geomorphometric characteristics of Boraboy Lake, one of Turkey's landslide dam lakes. The focus of the study is to evaluate the volume of the mass that blocks the valley of the landslide dam and its effect on the formation of the lake. In doing so, some indices based on geomorphometric parameters were used. These indices are Blockage Index, Impoundment Index, and Dimensionless Blockage Index (Casagli and Ermini, 1999; Ermini ve Casagli, 2002; 2003; Korup, 2004; Stafanelli vd., 2016).

Blockage Index (BI): The $BI = \log(V_d/A_b)$ formula is used to express the relationship between the volume (V_d) of the landslide dam blocking the valley and the basin area (A_b) from the blockage point to the source of the river. High-resolution digital elevation model (DEM) was obtained through Unmanned Aerial Vehicle (UAV) for volume calculations (Aqueera-Vega et al., 2018).

Impoundment Index (II): The $II = \log(V_d/V_l)$ calculated by taking the logarithm of the ratio between the volume (V_d) of the landslide dam and the volume (V_l) of the lake formed behind the dam. Geomorphometric parameters were obtained using ground control points (GPS) determined during UAV flights and bathymetric data to clearly identify the dam.

Dimensionless Blockage Index (DBI): The dimensionless blockage index calculated with the $DBI = \log(A_b \cdot H_d/V_d)$ formula includes the height (H_d) of the landslide dam, the basin area (A_b), and the volume (V_d) of the dam. This index evaluates the relationship between the basin area where water is collected from the blockage point of the lake and the height of the landslide dam.

This methodology aims to examine the geomorphometric characteristics of Boraboy Lake in detail using modern techniques.

Findings

Boraboy Lake is a typical landslide dam lake that occurred as a result of the blockage of the base of the Çatağın Valley a long time ago. The lake was formed by the mass movement caused by the landslide, which was triggered by the dislocation of two different geological units to the north of the

landslide. Tectonic activities, especially in the Yeşilirmak graben to the south of the study area, are one of the triggering factors that affect the study area, which means that tectonic activities around Boraboy Lake are inevitable.

The volume of the set was calculated using UAV, Sentinel 1, and GPS data for Boraboy landslide dam lake. Blockage Index (BI) was calculated with the obtained parameters, and the stability of the set was evaluated. The BI value was determined to be 6.97, along with the calculations of the acceptance basin, which is assumed to collect water from an area of 11 km², for the set with a volume of 103,838,328.56 m³. As a result of this evaluation, it was seen that Boraboy landslide dam lake was classified as “Stable Formed Landslide Dam Lakes” according to the literature.

Impoundment Index (II) was evaluated using the ratio between the volume (Vd) of the mass blocking the valley due to the landslide and the volume (Vl) of the lake formed behind the set. As a result of the II calculation for Boraboy Lake, it was determined to be only 0.00021, which is well below the threshold value of 1 used in the classification of landslide dam lakes. According to this value, Boraboy landslide dam lake is classified as “Stable Formed Landslide Dam Lakes”.

Conclusion, Discussion and Recommendations

Boraboy Landslide Dam Lake is a typical landslide dam lake that was formed as a result of long-standing landslide activity. The lake stands out with the stability and long-term existence of the lake set. When evaluated based on the Blockage Index (BI), Impoundment Index (II), and Dimensionless Blockage Index (DBI) values of the lake, the findings show that Boraboy Lake belongs to the “Stable Formed Landslide Dam Lakes” category.

The findings reveal that the controlled sedimentation works around the lake have successfully achieved the goal of protecting the surrounding settlements by discharging the lake waters from the overflow point. In addition, the creation of recreational areas around the lake and the control of the lake’s water level can be evaluated as an effective strategy for the sustainability of the region. Boraboy Lake especially during the period between 1950s and 1960s, changes in the shoreline of the lake are observed due to the absence of a spillway in the area where the landslide dam is located. In case of any damage that could occur in the dam after these years, a disaster situation that could occur in the area where the Boraboy village settlement is located has been foreseen in advance. Therefore, a spillway was constructed in the area where the dam of the lake is located in order to control the lake.

Boraboy Lake has maintained its existence for many years while preserving its characteristics as a landslide dam lake and has shown that it has this potential in the future. This study can shed light on similar research that can be conducted on landslide dam lakes in similar geographical areas and contribute to the development of regional planning and management strategies against natural disasters.

Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin İlkokul Öğrencilerinin Yazma Becerisine, Yazma Tutumuna ve Yazma Kaygısına Etkisi

Mustafa ÇINAR
Kırıkkale Üniversitesi
mustafacnr55@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5489-9635

Mehmet KATRANCI
Kırıkkale Üniversitesi
mtkatranci@kku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-7786-8647

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1427065
Geliş Tarihi: 28.01.2024	Revize Tarihi: 17.03.2024
	Kabul Tarihi: 20.03.2024

Atıf Bilgisi

Çınar, M. ve Katrancı, M. (2024). Öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin ilkökul öğrencilerinin yazma becerisine, yazma tutumuna ve yazma kaygısına etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 188-207.

ÖZ

Bu araştırmada öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin ilkökul öğrencilerinin yazma becerisine, yazma tutumuna ve yazma kaygısına etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Çalışma grubu 2022-2023 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Kırıkkale ili merkezinde bulunan bir ilkökulda öğrenim gören 40 dördüncü sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Yazma Kaygısı Ölçeği, Yazma Tutumu Ölçeği ve Yazılı Anlatımı Değerlendirme İçin Derecelendirilmiş Puanlama Anahtarı kullanılmıştır. Deneysel uygulama sürecinde deney grubu ile 10 hafta boyunca öğrenme amaçlı yazma çalışmaları yapılmış, kontrol grubuna ise herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Verilerin analizinde bağımlı ve bağımsız gruplar için t-testi, Wilcoxon işaretli sıralar testi ve Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Bununla birlikte elde edilen sonuçlara yönelik etki büyüklüğü değeri hesaplanmıştır. Araştırma sonucunda göre deney grubu öğrencilerinin yazılı anlatım becerilerinin anlamlı düzeyde geliştiği, kontrol grubu öğrencilerinin yazılı anlatım becerisinde ise farklılık olmadığı görülmüştür. Deney grubu öğrencilerinin yazma tutumu ve yazma kaygısı ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık olmadığı; kontrol grubu öğrencilerinin yazma tutumunda gerileme olduğu, yazma kaygısında ise anlamlı bir değişim olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öğrenme amaçlı yazma, yazma becerisi, yazma tutumu, yazma kaygısı.

The Effect of Writing Activities for Learning Purposes on Primary School Students' Writing Skills, Writing Attitudes and Writing Anxiety

ABSTRACT

In this study, it was aimed to determine the effect of writing for learning activities on primary school students' writing skills, writing attitude and writing anxiety. In the study, a quasi-experimental design with pre-test-post-test control group, one of the quantitative research methods, was used. The study group consists of 40 fourth grade students studying in a primary school in the centre of Kırıkkale province in the spring term of 2022-2023 academic year. Personal Information Form, Writing Anxiety Scale, Writing Attitude Scale and Graded Scoring Key for Evaluating Written Expression were used as data collection tools. During the experimental application process, writing activities for learning purposes were carried out with the experimental group for 10 weeks, and no intervention was made to the control group. In the analysis of the data, t-test for dependent and independent groups, Wilcoxon signed-rank test and Mann Whitney U test were used. In addition, the effect size value was calculated for the results obtained. According to the results of the research, it was seen that the experimental group students' written expression skills improved significantly, while there was no difference in the written expression skills of the control group students. It was determined that there was no significant difference between the pre-test and post-test scores of the experimental group students' writing attitude and writing anxiety; there was a regression in the writing attitude of the control group students and no significant change in writing anxiety.

Keywords: Writing for learning, writing skill, writing attitude, writing anxiety.

Giriş

Günümüzde teknoloji alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak bireylerin hem akademik hem de sosyal yaşamlarında iletişim ihtiyacı giderek artmaktadır. Bu süreçte bireyden beklenen, kendine

iletile mesajları ön bilgilerini de kullanarak doğru şekilde anlamlandırması ve kendini sözlü ya da yazılı olarak doğru şekilde ifade edebilmesidir. Etkili iletişim olarak da adlandırılan bu becerinin temelleri aile ortamında atılmakta, okul öncesi eğitim ile başlayan öğrenim sürecinde geliştirilmeye çalışılmaktadır. Temel dil becerileri olarak isimlendirilen dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerileri yeterli düzeyde gelişmeyen bireyler hem akademik ortamlarda hem de sosyal yaşamlarında çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu becerilerden biri olan yazma, diğer dil becerilerine göre daha yavaş gelişmesi ve süreç sonunda oluşan ürünlerin kalıcılığı yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

İnsanoğlunun toplumsal ve düşünce yaşamında mühim değişimlere yol açan bir etken olarak yazı; kültür, dil, duygu ve düşünce birikimini gelecek kuşaklara aktarmak için kullanılan iletişim araçlarından biridir (Güllü ve Kuşdemir, 2021). Yazma, iletmek istediğimiz duygu, düşünce fikir ve mesajların bir belge üzerine yazı yoluyla aktarılmasıdır (Serpen ve Üstten, 2023). Özbay (2014, s.115) tarafından sözün resmedilmesi olarak tanımlanan yazma, Sever'e (2004, s.24) göre kendimizi ifade etmenin ve diğer insanlarla iletişime geçmenin bir yoludur. Yazma becerisi hem fiziksel hem de zihinsel bir faaliyet olması açısından geliştirilmesi zor ve zaman gerektiren bir dil becerisidir (Karakoç Öztürk, 2021). Yazma becerisi düşüncelerin gözden geçirilmesini kolaylaştırmakta ve kalıcılığın artmasında önemli rol oynamaktadır (Göçer, 2016). Öğrencilere yazma eğitimi verilerek onlardan beklenen asıl sonuç yazmaya karşı olumlu tutumlar geliştirmeleri ve buna bağlı olarak da düzgün metinler ortaya çıkarmalarıdır (Atasoy, 2021). Öğrencilerin yazma becerilerinin gelişimi insan yaşamının her anında olduğu gibi planlı, disiplinli ve düzenli çalışmayı gerektirir (Şahin, 2022). Bununla birlikte öğrencilerin yazmaya yönelik duyuşsal özellikleri de onların yazılı anlatım becerileri üzerinde etkilidir. Bu duyuşsal özelliklerin en önemlilerinden biri yazma tutumudur.

Tutum, insanların doğuştan itibaren sahip olmadığı, yaşadıkları ve öğrendikleri sonucunda oluşan, zamanla değişikliğe uğrayabilen durumlardır (Sarığöl, 2022). Tutum; insanlarda bir nesne durum veya olay karşısında ortaya çıkan birincil etken (Güzel, 2014); kişilerin karşılaştıkları bazı durum, olay ya da konularla ilgili hissettikleri duygu ve düşüncelerin dışavurumudur (Bağcı, 2007). Bireylerin herhangi bir sebeple öğrenerek sahip oldukları tutumları değiştirmek veya yenilemek çok zorlayıcı bir süreçtir (Sözer, 1996). Yazma tutumu ise bireyin yazma eylemi esnasında kendini mutlu ya da mutsuz hissetmesine yönelik düşünme eğilimidir (Graham vd., 2012). Öğrencilerin yazmaya başlamadan önce ve yazma esnasında sahip oldukları tutumlar, yazının oluşmasında ve gelişmesinde etkili olmaktadır (Yıldız, 2016). Yazmaya olumlu bir tutumla yaklaşan öğrenciler olumsuz tutum besleyen öğrencilere kıyasla daha başarılı yazılar ortaya çıkarmakta ve yazmak için daha fazla çaba harcamaktadırlar (Graham, Berninger, ve Fan, 2007). Öğrencilerin yazma becerisine yönelik yeterli seviyede olumlu tutuma sahip olmamaları bazı psikolojik sorunlardan da kaynaklanabilir. Pozitif birçok davranışı içeren öğrenci özerkliği becerisinin öğrenciye kazandırılması bu sorunların çözümünü kolaylaştırabilmektedir (Süğümlü, 2016).

Yazma sürecini etkileyen duyuşsal özelliklerden bir diğeri de bireylerde heyecan, panik, olumsuz duygu ve düşünceler, özgüven eksikliği gibi sonuçlar doğuran kaygı duygusudur. Yazma becerisinin öğrenilmesi sürecinde zorlanan öğrenciler, bu zorlanma sonucunda yazma kaygısına sahip olurlar (Barış ve Şen, 2019). Kaygı köken olarak Yunanca "anxietas" kelimesine dayanmakta ve endişe, korku, merak anlamlarına gelmektedir (Köknel, 1989, s.44). Kaygı sözlükte (TDK Türkçe Sözlük) üzücü veya kötü bir şey olacak korkusundan doğan tedirgin edici duygu; düşünce, tasa, endişe olarak tanımlanmıştır. Kaygı, genel olarak talihsizlik korkusunun ortaya çıkardığı bunalım veya tedirginliktir (Kuşdemir, Şahin ve Bulut, 2016). Kaygı, bireylerin daha önce deneyimlemedikleri bir durumla karşı karşıya geldiğinde yaşadığı (Harmankaya, 2016) veya yaşanan zamana, o anki koşullara ve ortama göre şekillenen ve sonuçlarından etkilenen bir duygu durumudur (Arslan, Tunca Güçlü ve Alkın Şahin, 2023). Kaygı bazen bir işin sonucunda başarıya ulaşmada etkili olurken, gereğinden fazla yaşanması durumunda başarısızlığa yol açabilmektedir (Ergülcü, 2021). Yazma kaygısı bireyin yazdıklarının karşısındaki kişi tarafından değerlendirileceğinin düşünülerek yazmaktan kaçınmasıdır (Daly ve Wilson, 1983). Yazma konusunda ortaya çıkan bu olumsuzluklar ruhsal olarak düşünülmekte ve bireylerin eğilimleri olarak tahmin edilmektedir (Özsoy, 2015). Yazma kaygısı, bireyin yazma becerisinde yetersiz olmasından ve yazdığı yazıların kabul görmeyeceği, etkili bir yazı yazamayacağı şeklinde düşünmesinden kaynaklanmaktadır (Deniz ve Demir, 2019). Yazma kaygısına

bağlı olarak öğrencilerin içinde bulunduğu yazma sürecinde gerilemeler meydana gelebilir (Sevim ve Erem Özdemir, 2013). Yüksek yazma kaygısına sahip öğrencilerin yazma öz yeterliğinde ve yazma motivasyonunda belirgin bir düşüş olduğu görülürken (Payne, 2012) yazma kaygısı düşük öğrenciler daha iyi çalışmalar ortaya koyabilmektedir (Smith, 1984).

2000'li yılların başından itibaren yazma ile ilgili yapılan öğretim faaliyetlerinde ve etkinliklerinde yapılandırıcı yaklaşıma uygun olarak geleneksel olmayan öğretim yöntem ve teknikleri tercih edilmektedir. Bu yöntem ve tekniklerin kullanılmasıyla öğrenciler sürece dahil edilmeye çalışılarak yazmaya karşı olumsuz tutum geliştirmeleri ve yazma kaygısı yaşamaları engellenmek amaçlanmaktadır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için öğrencileri düşünmeye ve düşündüklerini yazmaya sevk eden etkinlikler kullanılmaktadır. Öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri de öğrencilere alışılmışın dışında bir deneyim sunan yazma etkinliklerinden biridir.

Öğrenme amaçlı yazma bilginin öğrencide yapılandırılması sürecinde kullanılan bir araç değil, bunun yanında öğrencinin düşüncelerinin diğer okuyuculara aktarılmasını sağlayan bir iletişim aracıdır (Prain ve Hand, 1999). Öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri öğrencinin süreçte aktif ve kendi öğrenmesinden sorumlu olduğu bir yöntemdir (Güven ve Altay, 2021). Öğrenci, öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinde öğretmenine veya arkadaşlarına yazarken öğrendiklerini gözden geçirdiği ve tekrar ettiği için öğrenme daha kalıcı olmaktadır (Günel, Uzoğlu ve Büyükkasap, 2009). Fry ve Villagomez (2012) öğrenme amaçlı yazmayı, öğrencilerin herhangi bir yazı yazabilmeleri için ihtiyaç duydukları akıl yürütme becerisini anlamalarına yardım eden bir pedagojik yaklaşım olarak açıklamıştır. Öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin etkili bir yöntem olarak kullanılabilmesi için bilgiyi öğrenciye aktaran şekilde değil bilginin öğrenci tarafından dönüştürülecek şekilde düzenlenmesi önemlidir (Yasul, 2019). Öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinde öğrenciler nasıl öğrendiklerini yazarlar. Bunu yaparken de karşısındakilere öğretme amacı taşıdıkları için bilgiyi zihinlerinde yeniden oluşturup bunu karşıya ifade etmeyi ve öğretmeyi amaç edinirler. Bu sayede bilgi kalıcı bir şekilde zihinde yerleşmiş olur. Geleneksel yöntemlerden farklı olan ve öğrencilere uygulanabilecek öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri arasında serbest yazma, liste oluşturma, grafik ve formlar, mektup, dolaylı anlatım, kavram haritası, günlük, hikâye, afiş-poster gibi türler dikkat çekmektedir (Akçay, Özyurt ve Bezir-Akçay, 2014; Homstad ve Thorson, 1996; Mason ve Boscolo, 2000).

Öğrencilerin hem yazma becerilerinin gelişimine hem de öğrendiklerini tekrar ederek zihninde yapılandırmasına katkı sağlayan öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri ile ilgili çalışmaların özellikle Fen Bilimleri (Aktepe, 2020; Atıla, 2008; Biber, 2012; Hand, Wallace ve Yang, 2004; İspir, 2021; Köksal, 2019; Leffler, 2014; Pınar, 2019; Tarikdaroğlu, 2019; Yıldız, 2022), Sosyal Bilimler (Ay, 2018; Demirci, 2022; Karaçağıl, 2014; Kayaalp, 2020; Şahin, 2019; Uçar, 2019; Yasul, 2019) ve Matematik (Aslan, 2023; Günüş, 2022; Karadağ, 2022; Özkan, 2019; Öztürk, Öztürk ve Işık, 2016; Yıldırım, 2016) alanlarında yoğunlaştığı; bu çalışmalarda genel olarak öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin akademik başarı ya da ilgili derse yönelik tutum üzerindeki etkisinin araştırıldığı görülmüştür. Alanyazında öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin, öğrencilerin yazma becerisi (Can, 2017) ya da yazmaya yönelik duyuşsal özellikleri (Tarikdaroğlu, 2019) üzerindeki etkisini inceleyen sınırlı sayıda çalışma olduğu belirlenmiştir. Can (2017) tarafından yapılan çalışmada ders günlüğü kullanımının öğrencilerin akademik başarıları ile yazma becerileri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Tarikdaroğlu'nun (2019) çalışmasında ise öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin öğrencilerin akademik başarılarına ve yazmaya yönelik tutumuna etkisi incelenmiştir. Öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin, öğrencilerin yazılı anlatım becerisine, yazma tutumuna ve yazma kaygısına etkisini birlikte inceleyen bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu nedenle araştırmadan elde edilen bulguların alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmada öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin ilkökul dördüncü öğrencilerinin yazma becerisine, yazma tutumuna ve yazma kaygısına etkisinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu genel hedefe yönelik olarak şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri uygulanan deney grubu öğrencilerinin öyküleyici ve bilgilendirici metin yazma becerisi, yazma tutumu ve yazma kaygısı ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık var mıdır?
2. Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre derslere devam eden kontrol grubu öğrencilerinin öyküleyici ve bilgilendirici metin yazma becerisi, yazma tutumu ve yazma kaygısı ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık var mıdır?
3. Öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri uygulanan deney grubu öğrencileri ile Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre öğretime devam eden kontrol grubu öğrencilerinin öyküleyici ve bilgilendirici metin yazma becerisi, yazma tutumu ve yazma kaygısı son test puanları arasında anlamlı farklılık var mıdır?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin analizi ve araştırma etiği ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Yarı deneysel desen, tam deneysel desenin gerektirdiği bazı kontrol uygulamalarının sağlanamadığı durumlarda oldukça sık ve güvenilir olarak tercih edilen bir desendir (Büyüköztürk, 2016, s.22). Genellikle eğitimle ilgili araştırmalarda deneysel modelin deney ve kontrol gruplarını yansız atamayla ve eşit sayıda belirlemek mümkün olmadığında yarı deneysel desenler tercih edilmektedir (Baştürk, 2014, s.41). Bu çalışmada da gruplarda yer alacak öğrenciler yansız atama yoluyla belirlenemediğinden yarı deneysel desenlerden denkleştirilmemiş karşılaştırmalı grup deseni kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2022-2023 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Kırıkkale Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı, il merkezinde bulunan bir ilkökuldaki 40 dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmadaki deney grubu ilk isim olarak yer alan araştırmacının sınıf öğretmeni olarak görev yaptığı 4-A sınıfı, kontrol grubu ise aynı okulda bulunan 4-B, 4-C ve 4-D sınıflarına ölçme araçları uygulanarak sonuçları deney grubu ile benzer özellikler gösteren 4-D sınıfı olarak belirlenmiştir. Deney grubu 19, kontrol grubu ise 21 öğrenciden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Yazma Kaygısı Ölçeği, Yazma Tutumu Ölçeği ve Yazılı Anlatımı Değerlendirme İçin Derecelendirilmiş Puanlama Anahtarı kullanılmıştır. Ölçeklere yönelik ayrıntılı bilgi aşağıda verilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda öğrencilerin cinsiyetini, okul öncesi eğitim alma durumunu, ebeveynlerinin öğrenim durumunu, birinci dönem Türkçe dersi karne notunu ve bir ayda okuduğu kitap sayısını belirlemeye yönelik 6 adet soru bulunmaktadır.

Yazma Kaygısı Ölçeği

Yazma Kaygısı Ölçeği (YKÖ), Katrancı ve Temel (2018) tarafından ilkökul öğrencilerinin yazma kaygısını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Dört alt boyut ve toplam 20 maddeden oluşan ölçek, *hiçbir zaman*, *bazen* ve *her zaman* şeklinde üçlü Likert tipinde derecelendirilmiştir. Ölçekten en düşük 20, en yüksek 60 puan alınabilmekte ve alınan puan arttıkça kaygının arttığı sonucuna

ulaşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliği, Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ve test tekrar test tekniği ile analiz edilmiştir. Ölçeğin geliştirilmesi aşamasında Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı ölçek geneli için .91, test tekrar test katsayısı .73 bulunmuştur. Bu araştırma kapsamında ölçek geneli için belirlenen Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ön testte deney grubu için .77, kontrol grubu için .85; son testte deney grubu için .89, kontrol grubu için .91'dir.

Yazma Tutumu Ölçeği

Erdoğan (2012) tarafından ilkökul öğrencilerinin yazmaya yönelik tutumunu belirlemek amacıyla geliştirilen Yazma Tutumu Ölçeği (YTÖ) tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte 22 madde bulunmakta ve bu maddelerden 9 tanesi ters puanlanmaktadır. Ölçek *hiçbir zaman, bazen ve her zaman* şeklinde üçlü Likert tipinde derecelendirilmiştir. Ölçekten en düşük 22, en yüksek 66 puan alınabilmektedir. Ölçeğin geliştirilmesi aşamasında belirlenen Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .95'tir. Bu araştırma kapsamında Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ön testte deney grubu için .73, kontrol grubu için .82; son testte deney grubu için .83, kontrol grubu için .89 olarak belirlenmiştir.

Yazılı Anlatımı Değerlendirme İçin Derecelendirilmiş Puanlama Anahtarı

Araştırmada öğrencilerin ön test ve son testte yazdıkları öyküleyici ve bilgilendirici metinlerin puanlanması amacıyla Erdoğan (2012) tarafından geliştirilen Yazılı Anlatımı Değerlendirme İçin Derecelendirilmiş Puanlama Anahtarı kullanılmıştır. Puanlama anahtarı toplam 12 maddeden oluşmaktadır ve bu maddeler "1, 2, 3" şeklinde puanlanmaktadır. Derecelendirilmiş puanlama anahtarının geliştirilmesi aşamasında uzman görüşleri alınmıştır. Ölçeğin güvenilirlik çalışması kapsamında puanlayıcılar arası güvenilirliğin belirlenmesi amacıyla Kendall'in uyum katsayısı hesaplanmıştır. Analiz sonucunda bu katsayı .83 olarak bulunmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma için öncelikle etik kurul ve Kırıkkale Milli Eğitim Müdürlüğünden araştırma izni alınmıştır. Uygulama için seçilen okuldaki 4-A, 4-B, 4-C ve 4-D sınıflarına Kişisel Bilgi Formu, Yazma Tutumu Ölçeği, Yazma Kaygısı Ölçeği uygulanmış; birer adet öyküleyici ve bilgilendirici metin yazdırılmıştır. Deney grubu, çalışmada birinci isim olan araştırmacının öğretmeni olduğu 4-A sınıfı olarak belirlendiğinden bu grup ile benzer özellikler gösteren ve aralarında anlamlı farklılık olmayan grubun belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda 4-A grubu ile 4-D grubu arasında yazma tutumu ve yazma kaygısı ile yazılı anlatım becerileri bakımından anlamlı farklılık olmadığı; grupların demografik özelliklerinin de benzer olduğu belirlendiğinden 4-D sınıfı kontrol grubu olarak seçilmiştir. Uygulanan ölçekler ön test olarak kabul edilmiş ve araştırmanın uygulama aşamasına geçilmiştir. Deneysel uygulama sürecinde deney grubu ile 10 hafta boyunca öğrenme amaçlı yazma çalışmaları yapılmış, kontrol grubuna ise herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Deney grubunda mektup, günlük, hikâye, kavram haritası ve afiş/poster etkinlikleri uygulanmıştır. Bu türlerin seçilmesinin nedeni ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin düzeyine uygun ve öğrencilerin bu türlere, farklı etkinlikler sayesinde aşına olmalarıdır. Her tür için haftalık iki ders saati olmak üzere dört ders saati çalışma yapılmıştır. Deneysel uygulama süreci tamamlandıktan sonra her iki gruba da başlangıçta uygulanan ölçekler son test olarak tekrar uygulanmış, gruplara birer adet öyküleyici ve bilgilendirici metin yazdırılmıştır. Öğrencilerin ön test ve son testte yazdıkları öyküleyici ve bilgilendirici metinler araştırmacılar tarafından birbirinden bağımsız şekilde puanlanmış ve puanlayıcılar arası güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Puanlayıcılar arası güvenilirlik katsayısı .91 olarak belirlenmiş ve araştırmacıların verdikleri puanların ortalaması alınarak nihai puana ulaşılmıştır.

Veri toplama süreci tamamlandıktan sonra uygulanan ölçeklerden elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Verilerin analizinde kullanılacak testlerin belirlenmesi için öncelikle deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin ön test ve son testte ölçeklerden aldıkları puanların normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Gruplarda yer alan öğrenci sayısı 50'den az olduğu için yapılan analizde Shapiro-Wilk Z testi sonuçları dikkate alınmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Ölçme Araçlarından Aldıkları Ön Test ve Son Test Puanlarına Yönelik Shapiro-Wilk Z Testi Sonuçları

Grup	N	Test	YTÖ		YKÖ		ÖMYB		BMYB	
			Z	P	Z	P	Z	P	Z	P
Deney Grubu	19	Ön Test	.893	.056	.956	.494	.977	.901	.966	.696
		Son Test	.915	.090	.932	.185	.900	.048*	.950	.396
Kontrol Grubu	21	Ön Test	.931	.143	.953	.391	.949	.331	.953	.384
		Son Test	.936	.183	.949	.325	.858	.006*	.833	.002*

* < .05

Tablo 1 incelendiğinde deney grubu öğrencilerinin ÖMYB son test, kontrol grubu öğrencilerinin ise ÖMYB ve BMYB son test puanlarının normal dağılım göstermediği görülmektedir. Bu bulgular dikkate alınarak verilerin analizinde bağımlı ve bağımsız gruplar için t-testi, Wilcoxon işaretli sıralar testi ve Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Bununla birlikte elde edilen sonuçlara yönelik etki büyüklüğü değeri (eta-kare (η^2)) hesaplanmıştır. Eta-kare değeri 0.00-1.00 arasında değişmekte ve .01, .06 ve .14 düzeyindeki η^2 değerleri, sırasıyla “küçük”, “orta” ve “geniş” etki büyüklüğü olarak yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, 2010).

Araştırma Etiği

Araştırma için Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’ndan 20.02.2023 tarih ve 158713 sayı ile izin alınmış, çalışmanın tüm aşamalarında bilimsel araştırma kurallarına ve yayın etiğine uyulmuştur.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde öğrencilere uygulanan ölçme araçlarından elde edilen nicel verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemini “Öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri uygulanan deney grubu öğrencilerinin öyküleyici metin yazma becerisi, bilgilendirici metin yazma becerisi, yazma tutumu ve yazma kaygısı ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık var mıdır?” sorusu oluşturmaktadır. Deney grubu öğrencilerinin öyküleyici metin yazma becerisi ön test-son test puanlarının karşılaştırılmasına yönelik Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2

Deney Grubu Öğrencilerinin ÖMYB Ön Test-Son Test Puanlarına Yönelik Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	N	Sıra Ort.	Sıralar Top.	Z	P	η^2
Negatif Sıra	1	1.00	1.00			
Pozitif Sıra	18	10.50	189.00	3.787*	.000**	.20
Eşit	0					

* Negatif sıralar temeline dayalı, ** < .05

Tablo 2’de yer alan analiz sonuçlarına göre deney grubu öğrencilerinin öyküleyici metin yazma becerisi son test lehine anlamlı farklılık göstermektedir. Etki büyüklüğü değeri de *büyük etki* düzeyindedir. Bu sonuca göre öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin, öğrencilerin öyküleyici metin yazma becerilerini geliştirmede oldukça etkili olduğu söylenebilir. Deney grubunda yer alan öğrencilerin bilgilendirici metin yazma becerisi ön test-son test puanları bağımlı gruplar için t-testi kullanılarak analiz edilmiş ve analiz sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3

Deney Grubu Öğrencilerinin BMYB Ön Test-Son Test Puanlarına Yönelik t-Testi Sonuçları

Test	N	\bar{X}	S	sd	t	P	η^2
Ön Test	19	22.52	1.07	18	10.136	.000*	.57
Son Test	19	28.00	2.45				

* $<.05$

Tablo 3 incelendiğinde deney grubu öğrencilerinin bilgilendirici metin yazma becerisi ön test-son test puan ortalamaları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Pratikte anlamlılığın göstergesi olan etki büyüklüğünün de *büyük etki* düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bu bulguya göre öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin öğrencilerin bilgilendirici metin yazma becerisini geliştirmede yüksek düzeyde etkili olduğu ifade edilebilir. Deney grubu öğrencilerinin yazma tutumu ön test-son test ortalamalar bağımlı gruplar için t-tesisi kullanılarak karşılaştırılmış ve analiz sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

Deney Grubu Öğrencilerinin Yazma Tutumu Ön Test-Son Test Puanlarına Yönelik T-Testi Sonuçları

Test	N	\bar{X}	S	sd	t	P	η^2
Ön Test	19	50.42	5.95	18	.232	.819	.00
Son Test	19	49.90	7.21				

Tablo 4'e göre deney grubu öğrencilerinin yazma tutumu ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Eta kare değeri de *etki yok* düzeyindedir. Elde edilen bulguya göre öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin öğrencilerin yazma tutumu üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı belirtilebilir. Deney grubu öğrencilerinin yazma kaygısına yönelik ön test ve son testte aldıkları puanlar bağımlı gruplar için t-tesisi ile karşılaştırılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5

Deney Grubu Öğrencilerinin Yazma Kaygısı Ön Test-Son Test Puanlarına Yönelik t-Testi Sonuçları

Boyut	Test	N	\bar{X}	S	sd	t	P	η^2
Yazma Süreci	Ön Test	19	11.00	2.44	18	.113	.911	.00
	Son Test	19	11.10	4.10				
Paylaşma	Ön Test	19	9.47	1.74	18	.314	.757	.00
	Son Test	19	9.31	2.68				
Ön Yargı	Ön Test	19	7.47	1.74	18	.358	.725	.00
	Son Test	19	7.63	2.26				
Değerlendirme	Ön Test	19	5.10	1.10	18	1.884	.076	.04
	Son Test	19	5.73	1.85				
Genel Yazma Kaygısı	Ön Test	19	33.05	4.87	18	.471	.643	.00
	Son Test	19	33.78	8.75				

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin yazma kaygısı ön test-son test puanlarının ölçeğin alt boyutlarında ve ölçek genelinde anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir. Eta kare değerlerinin de değerlendirme alt boyutunda *küçük etki*, diğer alt boyutlar ile ölçek genelinde ise *etki yok* düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bu bulgulara göre öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin öğrencilerin yazma kaygısı üzerinde etkili olmadığı söylenebilir.

İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi "Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre derslere devam eden kontrol grubu öğrencilerinin öyküleyici metin yazma becerisi, bilgilendirici metin yazma becerisi, yazma tutumu ve yazma kaygısı ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık var mıdır?" olarak ifade edilmiştir. Kontrol grubunda yer alan öğrencilerin ön test ve son testte yazdıkları

öyküleyici metinlerden aldıkları puanlar Wilcoxon işaretli sıralar testi ile karşılaştırılmış ve elde edilen bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6

Kontrol Grubu Öğrencilerinin ÖMYB Ön Test-Son Test Puanlarına Yönelik Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	N	Sıra Ort.	Sıralar Top.	Z	P	η^2
Negatif Sıra	12	10.58	127.00			
Pozitif Sıra	6	7.33	44.00	1.815*	.070	.05
Eşit	3					

* Negatif sıralar temeline dayalı

Tablo 6’ya göre kontrol grubunda yer alan öğrencilerin öyküleyici metin yazma becerisi son testte düşmüş olsa da ön test- son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Etki büyüklüğü değerinin de *küçük etki* düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bu bulguya göre kontrol grubu öğrencilerinin öyküleyici metin yazma becerisinde herhangi bir farklılık olmadığı ifade edilebilir. Kontrol grubu öğrencilerinin bilgilendirici metin yazma becerisi ön test-son test puanlarının karşılaştırılmasına yönelik Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7

Kontrol Grubu Öğrencilerinin BMYB Ön Test-Son Test Puanlarına Yönelik Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test-Ön Test	N	Sıra Ort.	Sıralar Top.	Z	P	η^2
Negatif Sıra	4 ^b	13.25	53.00			
Pozitif Sıra	16 ^c	9.81	157.00	1.943*	.052	.05
Eşit	1 ^d					

* Negatif sıralar temeline dayalı

Tablo 7’de yer alan analiz sonuçları incelendiğinde son testte 16 öğrencinin puanının arttığı görülmektedir. Ancak ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. Etki büyüklüğü değeri de *küçük etki* düzeyindedir. Elde edilen bulguya göre kontrol grubundaki öğrencilerin bilgilendirici metin yazma becerisinde yeterli düzeyde gelişme olmadığı söylenebilir. Öğrencilerin yazma tutumu ön test-son test puanları arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımlı gruplar için t-testi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8

Kontrol Grubu Öğrencilerinin Yazma Tutumu Ön Test-Son Test Puanlarına Yönelik t-Testi Sonuçları

Test	N	\bar{X}	S	sd	t	P	η^2
Ön Test	21	54.38	6.77				
Son Test	21	50.05	9.33	20	2.351	.029*	.06

* < .05

Tablo 8’e göre kontrol grubu öğrencilerinin yazma tutumu ön test lehine anlamlı farklılık göstermektedir. Farklı bir ifade ile öğrencilerin yazma tutumunda anlamlı düzeyde gerileme olmuştur. Etki büyüklüğü değeri de *orta etki* düzeyindedir. Bu bulguya göre kontrol grubunda yapılan çalışmaların, öğrencilerin yazma tutumunu olumsuz yönde etkilediği belirtilebilir. Kontrol grubundaki öğrencilerin yazma kaygısı ön test-son test puanlarının karşılaştırılmasına yönelik bağımlı gruplar için t-testi sonuçlarına Tablo 9’da yer verilmiştir.

Tablo 9

Kontrol Grubu Öğrencilerinin Yazma Kaygısı Ön Test-Son Test Puanlarına Yönelik t-Testi Sonuçları

Boyut	Test	N	\bar{X}	S	sd	t	P	η^2
Yazma Süreci	Ön Test	21	11.19	3.31				
	Son Test	21	11.14	2.95	20	.064	.950	.00
Paylaşma	Ön Test	21	8.19	2.40	20	1.330	.198	.02

	Son Test	21	8.80	2.48				
Ön Yargı	Ön Test	21	7.95	1.43	20	.101	.920	.00
	Son Test	21	8.00	2.21				
Değerlendirme	Ön Test	21	5.28	1.38	20	.000	1.000	.00
	Son Test	21	5.28	1.79				
Genel Yazma Kaygısı	Ön Test	21	32.61	6.62	20	.419	.680	.00
	Son Test	21	33.23	8.31				

Tablo 9'a göre kontrol grubu öğrencilerinin yazma kaygısı ön test-son test puanları hem ölçeğin alt boyutlarında hem de ölçek genelinde anlamlı farklılık göstermemektedir. Etki büyüklüğü değerleri de paylaşma alt boyutunda *küçük* etki, diğer alt boyutlarda ve ölçek genelinde ise *etki yok* düzeyindedir. Elde edilen bulgulara göre Türkçe dersi öğretim programına göre yürütülen derslerin, öğrencilerin yazma kaygısı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi “Öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri uygulanan deney grubu öğrencileri ile Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre derslere devam eden kontrol grubu öğrencilerinin öyküleyici metin yazma becerisi, bilgilendirici metin yazma becerisi, yazma tutumu ve yazma kaygısı son test puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık var mıdır?” olarak ifade edilmiştir. Deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin öyküleyici metin yazma becerisi son test puanları Mann Whitney-U testi ile karşılaştırılmış, analiz sonuçları Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10

Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin ÖMYB Son Test Puanlarına Yönelik Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Grup	N	Sıra Ort.	Sıralar Top.	U	P	η^2
Deney Grubu	19	29.21	555.00	34.000	.000*	.15
Kontrol Grubu	21	12.62	265.00			

* $<.05$

Tablo 10 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin öyküleyici metin yazma becerisi son test puanları arasında deney grubu lehine anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Etki büyüklüğü değerinin de *büyük etki* düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bu bulguya göre öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin öğrencilerin öyküleyici metin yazma becerisi üzerinde oldukça etkili olduğu ifade edilebilir. Deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin bilgilendirici metin yazma becerisi son test puanları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonuçları Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11

Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin BMYB Son Test Puanlarına Yönelik Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Grup	N	Sıra Ort.	Sıralar Top.	U	P	η^2
Deney Grubu	19	29.05	552.00	37.000	.000*	.14
Kontrol Grubu	21	12.76	268.00			

* $<.05$

Tablo 11'e göre deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin bilgilendirici metin yazma becerisi deney grubu lehine anlamlı farklılık göstermektedir. Pratikte anlamlılığın göstergesi olan etki büyüklüğü değerinin de *büyük etki* düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin, öğrencilerin bilgilendirici metin yazma becerilerinin gelişmesinde daha etkili olduğu söylenebilir. Deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin yazma tutumu son test puanları bağımsız gruplar için t-testi ile karşılaştırılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12

Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Yazma Tutumu Son Test Puanlarına Yönelik T-Testi Sonuçları

Grup	N	\bar{X}	S	sd	t	P	η^2
Deney Grubu	19	49.90	7.21	38	.057	.954	.00
Kontrol Grubu	21	50.05	9.33				

Tablo 12 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin yazma tutumu son test puanları arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. *Etki yok* düzeyinde olan eta kare değeri de bu bulguyu desteklemektedir. Elde edilen bulgulara göre öğrenme amaçlı yazma etkinlikleriyle desteklenen Türkçe dersi ile Türkçe dersi öğretim programına göre yürütülen derslerin, öğrencilerin yazma tutumu üzerinde benzer etki gösterdiği belirtilebilir. Deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin yazma kaygısı son test puanlarının karşılaştırılmasına yönelik bağımsız gruplar için t-testi sonuçları Tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 13

Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Yazma Kaygısı Son Test Puanlarına Yönelik t-Testi Sonuçları

Boyut	Grup	N	\bar{X}	S	sd	t	P	η^2
Yazma Süreci	Deney Grubu	19	11.10	4.10	38	.033	.973	.00
	Kontrol Grubu	21	11.14	2.95				
Paylaşma	Deney Grubu	19	9.31	2.68	38	.619	.539	.01
	Kontrol Grubu	21	8.80	2.48				
Ön Yargı	Deney Grubu	19	7.63	2.26	38	.520	.606	.01
	Kontrol Grubu	21	8.00	2.21				
Değerlendirme	Deney Grubu	19	5.73	1.85	38	.783	.439	.02
	Kontrol Grubu	21	5.28	1.79				
Genel Yazma Kaygısı	Deney Grubu	19	33.78	8.75	38	.204	.839	.00
	Kontrol Grubu	21	33.23	8.31				

Tablo 13'te yer alan analiz sonuçlarına göre deney ve kontrol grubu öğrencilerinin yazma kaygısı son test puanları ölçeğin alt boyutlarında ve ölçek genelinde anlamlı farklılık göstermemektedir. Etki büyüklüğü değerleri de ölçeğin paylaşma, ön yargı ve değerlendirme alt boyutlarına *küçük etki*; yazma süreci alt boyutu ile ölçek genelinde ise *etki yok* düzeyindedir. Bu bulgulara göre öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri ile Türkçe dersi öğretim programına göre yürütülen derslerin öğrencilerin yazma kaygısı üzerinde etkisinin olmadığı ifade edilebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin öyküleyici ve bilgilendirici yazma becerisine, yazma tutumuna, yazma kaygısına etkisi incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar alanyazında yer alan benzer çalışmaların sonuçları ile tartışılmış ve bu sonuçlara dayanılarak önerilerde bulunulmuştur.

Araştırma sonuçlarına göre deney grubu öğrencilerinin öyküleyici ve bilgilendirici metin yazma becerilerine yönelik ön test-son test puanları arasında son test lehine anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Kontrol grubu öğrencilerinin ise öyküleyici ve bilgilendirici metin yazma becerisi ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin öyküleyici ve bilgilendirici metin yazma becerisi son test puanları karşılaştırıldığında sonuçların deney grubu lehine anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca tüm anlamlı farklılıkların *büyük etki* düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre deney grubuna uygulanan öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin, öğrencilerin öyküleyici ve bilgilendirici metin yazma becerisini geliştirmede oldukça etkili olduğu ifade edilebilir. Alanyazında bu sonuçlara benzer şekilde öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri kullanılarak öğrencilerin yazma becerilerinin geliştiği sonucuna ulaşan çalışmalar (Can, 2017; Demirbağ, 2011; Lim ve Pugalee, 2004; Stewart, Myers ve

Culley, 2010) bulunmaktadır. Can (2017) tarafından ilkökul dördüncü sınıf öğrencileriyle tek gruplu deneysel desen kullanılarak yürütülen çalışmada öğrencilere öğrenme günlükleri yazdırılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin yazma becerisi ve akademik başarı ön test-son test puanları arasında son test lehine anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Lim ve Pugalee (2004), gerçekleştirdikleri eylem araştırmasında öğrencilerin yazılı iletişim becerilerinde zorluk çektiklerini ifade etmişlerdir. Buna dayanarak öğrencilere günlük yazma etkinlikleri uygulamışlar ve sonucunda öğrencilerin yazma becerilerinde anlamlı düzeyde gelişme olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuçlardan farklı olarak Rouse, Graham ve Compton (2017) tarafından yapılan çalışmada öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin etkili olmadığı belirlenmiştir. Araştırmada öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin, öğrencilerin denge konusunu anlama düzeyi üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmış ancak çalışma sonucunda deney ve kontrol gruplarının akademik başarıları arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Çalışma sonuçları birlikte değerlendirildiğinde öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin öğrencilerin yazma becerileri ve akademik başarıları üzerinde yüksek oranda etkili olduğu söylenebilir. Bu çalışmada deney grubunda öğrencilere mektup, günlük, hikâye, kavram haritası ve afiş/poster türleriyle öğrenme amaçlı yazma çalışmaları yapılmıştır. Öğrenciler çalışma yapılan türlere aşina olsalar da bu türleri ilk defa farklı bir amaçla kullanmışlardır. Deney grubunda yapılan bu çalışmaların öğrencilerin ilgisini/dikkatini çektiği ve çalışmalar 10 hafta boyunca uygulandığı için öğrencilerin yazma becerisinde gelişme olduğu düşünülmektedir. Ancak bu gelişmenin kalıcı olup olmadığı ile ilgili herhangi bir ölçüm yapılmamıştır. Bu durum araştırmanın sınırlılığı olarak ifade edilebilir.

Araştırmada, öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri uygulanan deney grubu öğrencilerinin yazma tutumu ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık olmadığı; kontrol grubu öğrencilerinin yazma tutumu ön test-son test puanları arasında ön test lehine anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Kontrol grubu öğrencilerinin yazma tutumu puanlarındaki düşüşün *orta etki* düzeyinde yer aldığı belirlenmiştir. Kontrol grubu öğrencilerinin yazma tutumunun düşmesinde öğrencilerin yazma etkinliklerinde yaşadıkları olumsuz deneyimler, yazılı anlatım ürünlerine verilen dönütlerin yetersiz olması ya da sadece olumsuz dönüt verilmesi, yazma etkinliklerinin eğlenceli hale getirilmemesi gibi durumlar etkili olmuş olabilir. Deney ve kontrol gruplarının yazma tutumu son test sonuçları karşılaştırıldığında gruplar arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Alanyazında bu sonuca benzer şekilde öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin öğrencilerin tutumu üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını belirleyen araştırmalar (Akçay ve Baltacı, 2017; Bahadır, 2011; Boscolo ve Carotti, 2003; Lefler, 2006; Millican, 1994; Tarikdaroglu, 2019; Yasul, 2019) bulunmaktadır. Tarikdaroglu'nun (2019), yaptığı araştırmada dördüncü sınıf öğrencilerine öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri uygulanmış ve bu etkinliklerin öğrencilerin yazma tutumu ile akademik başarılarına etkisi incenmiştir. Yedi haftalık bir uygulama sürecinin sonunda öğrencilere tutum ölçeği ve başarı testi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda deney grubu öğrencilerinin akademik başarılarının kontrol grubu öğrencilerine göre anlamlı farklılık gösterdiği, yazma tutumunda ise farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Millican (1994) tarafından yapılan çalışmada öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri uygulanan dördüncü sınıf öğrencilerinin matematiğe yönelik başarı ve tutumları incelenmiştir. Araştırma sonucunda deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin akademik başarıları arasında deney grubu lehine anlamlı farklılık bulunurken matematik tutumunda farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan farklı olarak alanyazında öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin, öğrencilerin tutumu üzerinde olumlu etkisi olduğunu belirleyen çalışmalar da (Aktepe, 2020; Çardak, 2010; Jordon, 2014; Köksal, 2019; Pınar, 2019; Yıldırım, 2016) bulunmaktadır. Çardak (2010) tarafından gerçekleştirilen araştırmada öğrencilere öğrenme amaçlı günlük tutma etkinlikleri uygulanmıştır. Araştırma sonucunda günlük tutan deney grubu öğrencilerinin akademik başarısının ve derse yönelik tutumunun olumlu yönde değiştiği görülmüştür. Köksal (2019), öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinden şiir ve günlük yazmanın öğrencilerin ders başarısı, başarının kalıcılığı ve tutumu üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin öğrencilerin derse yönelik tutumunda olumlu etkisinin olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin yazma tutumunun olumlu olması, yazma görevinde tercih edilen türden etkilenmiş olabilir.

Belirtilen çalışmalardan farklı olarak öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri yerine farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanılarak gerçekleştirilen yarı deneysel çalışmalar da incelenmiştir. Bu

çalışmalardan bazılarında da (Atatekin, İstanbullu ve Korkmaz, 2023; Bilgin, 2018; Ercan, 2019) araştırmaya katılan öğrencilerin yazma ya da derse yönelik tutumunda herhangi bir değişiklik olmadığı tespit edilmiştir. Bilgin (2018), tarafından yapılan çalışmada bulmacaların ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin Türkçe dersinde kavram öğrenmelerine ve öğrencilerin derse yönelik tutumuna etkisi araştırılmıştır. Çalışma sonucunda bulmaca etkinliklerinin, öğrencilerin akademik başarısına ve derse yönelik tutumuna herhangi bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Ercan (2019), araştırmasında işbirlikli öğrenme yönteminin ortaokul öğrencilerinin bilgilendirici metin yazma becerisine ve yazma tutumuna etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda deney grubu öğrencilerinin yazma becerisinde gelişme olduğu ancak yazma tutumunda herhangi bir farklılık olmadığı görülmüştür. İnsanların sahip olduğu tutumlar doğuştan gelen bir özellik değildir ve yaşantılar, sahip olunan deneyimler sonucunda ortaya çıkar. Bu nedenle de geçici değillerdir ve uzun süre geçmedikçe değişmezler (Kağıtçıbaşı, 1988; Tavşancıl, 2006). Bireylerin sahip olduğu tutumların nasıl ve hangi şartlarda değişim gösterebileceğini açıklamak için ortaya çıkan kuramlarda farklı süreç ve aşamaların gerçekleşmesi gerektiği ifade edilmiştir (Sakallı, 2001). Bahsedilen bu aşamalarda eksiklik ve aksaklıklar yaşandığında süreç tamamlanmayacak, tutum değişikliği gerçekleşmeyecektir (Traş, 2021). Bu çalışma sonunda öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri uygulanan deney grubu öğrencilerinin yazma tutumunda herhangi bir değişiklik olmaması, yukarıda da belirtildiği gibi tutumların değişebilmesi için uzun süre geçmesi gerektiğinden ve deneysel çalışma için ayrılan on haftalık sürecin yeterli olmamasından kaynaklanıyor olabilir. Bunun yanında öğrencilerin yazdıkları öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin karşılığında not ya da puan gibi herhangi bir dönütün olmaması da öğrencilerin tutumlarının değişmemesinde etkili olmuş olabilir. Öğrencilerin araştırmanın uygulama sürecinde kullanılan yazı türlerini, öğrenme amaçlı olarak ilk kez uygulamaları da yazmaya yönelik tutumlarının değişmemesine sebep olmuş olabilir.

Araştırma sonucunda hem deney hem de kontrol grubunun yazma kaygısı ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte deney ve kontrol gruplarının yazma kaygısı son test puanları arasında da anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Elde edilen sonuçlar öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin, öğrencilerin yazma kaygısı üzerinde etkili olmadığını göstermektedir. Alanyazında öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin öğrencilerin yazma kaygısına etkisini inceleyen sadece bir çalışmaya ulaşılmıştır. Kardaş (2019) tarafından yapılan bu çalışmada bilimsel hikâyelerin 6. sınıf öğrencilerinin akademik başarı, bilimin doğasını anlama ve yazma kaygısına etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda bilimsel hikâye yazma etkinliklerinin öğrencilerin akademik başarılarını artırdığı, bilimin doğasını anlama ve yazma kaygısına herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Farklı öğretim stratejileri kullanılarak yapılan deneysel çalışmalarda (Avcı, 2013; Foroutan ve Noordin, 2012; Yurtbakan, 2022) da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Foroutan ve Noordin (2012) yaptıkları çalışmada iki farklı gruba ayrılan öğrencilere geleneksel (kâğıt kalem kullanarak) ve çevrimiçi (e-posta) yöntemler kullanılarak günlük yazma etkinlikleri uygulamıştır. Yedi hafta devam eden yazma çalışmalarından sonra uygulanan son test puanlarına göre geleneksel ve çevrimiçi günlük yazan öğrencilerin yazma kaygıları arasında anlamlı farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Yurtbakan (2022), çalışmasında Scratch programının özel yetenekli ilkökul öğrencilerinin yazma eğilimi, yazma kaygısı ve yazma tutumuna etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda Scratch programının öğrencilerin yazma eğilimi, yazma kaygısı ve yazma tutumuna herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu çalışmalardan farklı olarak Akkaymak, 2023; Arslan, 2021; Kurniasih, Sholihah, Umamah ve Hidayanti, 2020; Taşkın, 2018 tarafından farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanılarak gerçekleştirilen yarı deneysel çalışmalarda, öğrencilerin yazma kaygısının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Akkaymak (2023), mektup arkadaşlığının dördüncü sınıf öğrencilerinin yazma kaygısı ve yazma becerileri üzerindeki etkisini incelemiştir. 11 hafta süren uygulama sonucunda mektup arkadaşlığı yöntemi uygulanan deney grubu öğrencilerinin yazma kaygısının anlamlı düzeyde azaldığı belirlenmiştir. Taşkın (2018), çalışmasında proje tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin yazma becerisine ve yazma kaygısına etkisini incelemiştir. Yedinci sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışma sonucunda deney grubu öğrencilerinin yazma kaygısının kontrol grubu öğrencilerine göre anlamlı düzeyde azaldığı tespit edilmiştir.

Seven (2022) kaygıyı, insanlarda fiziksel bazı belirtilerle normal olmayan ve sebepsiz yere ortaya çıkan korku ya da korkulu bir durumun ortaya çıkma ihtimaline karşı gösterilen tepki olarak tanımlamaktadır. Kaygının, durumluk ve sürekli kaygı olarak iki türü bulunmaktadır. Durumluk kaygı,

herhangi bir sebepten dolayı kişilerde ortaya çıkan, geçici durumlara karşı bireylerin göstermiş olduğu tepkilerdir. Sürekli kaygı ise, bireylerin kişilik özelliklerinde var olan, içinde bulunduğu durumları stres ve kaygı yönlü olarak yorumlamasını sağlayan, anlık ya da gelip geçici olmayan kaygı türüdür (Özgül, 2003). Maden (2021, s.351); öğrencilerin kendilerini yazma konusunda yetersiz olarak görmesi, özgüven eksikliği, yazma öz yeterliğinin düşük olması, yazma sürecinde öğrencilerin almış oldukları olumsuz geri dönütler, okuma alışkanlığı olmaması, öğrencilerin yazılarını oluştururken yavaş yazmaları gibi durumların yazma kaygısının oluşmasına neden olabileceğini ifade etmektedir. Bu çalışma sonucunda deney ve kontrol grubu öğrencilerinin yazma kaygısı ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık olmaması, öğrencilerin yukarıda bahsedilen yazma kaygısına kaynak olabilecek durumlardan bazılarını yaşamalarından kaynaklanabilir. Bununla birlikte araştırmanın uygulama sürecinin 10 hafta ile sınırlı olması deney grubu öğrencilerinin yazma kaygısında değişim olması için yetersiz gelmiş olabilir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara dayanılarak aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

- Bu araştırma öğrenme amaçlı yazma türlerinden mektup, günlük, hikâye, kavram haritası ve afiş/poster kullanılarak ilkökul dördüncü sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. Benzer çalışmalar farklı düzeylerde, farklı derslerde ve farklı öğrenme amaçlı yazma türleri kullanılarak gerçekleştirilebilir. Gerçekleştirilecek çalışmalarla kullanılan farklı öğrenme amaçlı yazma türlerinin öğrencilerin yazma becerisine, yazma tutumuna ve yazma kaygısına etkisi incelenebilir.

- Dil becerilerinin bir bütün olduğu ve herhangi bir dil becerisindeki gelişimin diğer dil becerilerini de olumlu yönde etkileyeceği göz önünde bulundurularak farklı çalışmalarda öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin diğer dil becerileri üzerindeki etkisi araştırılabilir.

- Öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin yazma kaygısı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik çalışmaların oldukça az sayıda olduğu dikkate alınarak bu etkinliklerin yazma kaygısına etkisini belirlemeye yönelik araştırmalar yapılabilir.

- Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Öğretmen, öğrenci ve velilerin eğitim-öğretim sürecinde öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin kullanılmasına yönelik görüşlerinin alındığı nitel araştırmalar yapılabilir.

- Bu çalışmada uygulama süreci için 10 haftalık bir zaman dilimi ayrılmıştır. Farklı araştırmalarda uygulama sürecine daha fazla zaman ayrılarak elde edilen sonuçların farklılık gösterip göstermediği; olumlu sonuçlar elde edilmesi durumunda bu sonuçların kalıcı olup olmadığı incelenebilir.

- Öğretmenlerin öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini derslerinde kullanmalarına katkı sağlamak için öğretmenlere yönelik düzenlenecek hizmet içi eğitimlerde/seminerlerde bu etkinliklerin nasıl gerçekleştirileceği ile ilgili bilgi verilebilir.

- Sınıf öğretmenleri, öğrencilerin yazma becerisine olan katkısını dikkate alarak derslerinde öğrenme amaçlı yazma etkinliklerine yer verebilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmaya birinci yazarın katkı oranı %50, ikinci yazarın katkı oranı %50'dir.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır

Teşekkür ve/veya Açıklama: Bu çalışma, ikinci yazar danışmanlığında birinci yazar tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinin verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Kaynaklar

- Akçay, H. ve Baltacı, A. (2017). Astronomi öğretiminde öğrenme amaçlı çoklu yazma etkinliklerinin değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 138-151.
- Akçay, H., Özyurt, B. B. ve Bezir Akçay, B. (2014). Çoklu yazma etkinliklerinin fen ve teknoloji dersi öğretiminde kullanılmasının öğrenci başarısı ve kavram öğrenmeye etkisi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 15-31.
- Akkaymak, E. (2023). *Mektup arkadaşlığı yönteminin ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin yazma kaygılarına ve yaratıcı yazma becerilerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Aktepe, Z. T. (2020). *Dördüncü sınıf maddeyi tanyalım ünitesinde öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin akademik başarıya etkisinin araştırılması*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Aktepe, Z. T. ve Yıldız, A. (2020). İlkokul öğrencilerinin ve öğretmenlerinin öğrenme amaçlı yazma hakkında görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(110), 211-229.
- Arslan, R., Tunca Güçlü, N. ve Alkın Şahin, S. (2023). Öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 161-171.
- Aslan, M. (2023). *Üçgenler ve dörtgenler konusunda 5. sınıf öğrencilerinin öğrenme amaçlı yazma aktivitelerine yönelik görüşlerinin ve akademik başarılarına etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kırıkkale.
- Atasoy, A. (2021). Yazma öz yeterliği ile yazma becerisi arasındaki ilişki: Bir meta analiz çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 46 (208), 213-236.
- Atatekin, D., İstanbullu, A. ve Korkmaz, Ö. (2023). Türkçe dersinde dijital hikâye kullanımının öğrencilerin başarılarına ve tutumlarına etkisi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 13(2), 1314-1341.
- Avcı, A. S. (2013). *Yaratıcı yazma etkinliklerinin 8. sınıf öğrencilerinin yazma eğilimleri ve yazma kaygılarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Ay, A. (2018). *Sosyal bilgiler öğretim programında öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinden mektup ve şiir kullanımının öğrenci başarısına etkisi*. Doktora Tezi, Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Bağcı, H. (2007). *Türkçe öğretmeni adaylarının yazılı anlatım derslerine yönelik tutumları ile yazma becerileri üzerine bir araştırma*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bahadır, E. (2011). *İlköğretim 8. sınıf "maddenin halleri ve ısı ünitesi"nin öğretiminde işbirlikli öğrenme temelli bilimsel mektupların kullanılmasının öğrencilerin tutum, başarı ve bilimsel okuryazarlıklarına etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzincan.
- Barış, H. ve Şen, Ü. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazma kaygısı. *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 4(2), 73-99.
- Baştürk, R. (2014). Deneme modelleri. A. Tanrıoğen (Ed.). *Bilimsel araştırma yöntemleri içinde* (ss.29-55). Ankara: Anı Yayıncılık.

- Bilgin, D. (2018). *Türkçe dersinde bulmaca ile kavram öğretiminin öğrenci başarısına ve derse kaşı tutuma etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Boscolo, P. and Carotti, L. (2003). Does writing contribute to improving high school students' approach to literature? *Educational Studies in Language and Literature* 3(3), 197-224.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *DeneySEL desenler: Ön test son test kontrol gruplu desen ve veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, C. (2017). *Türkçe öğretiminde ders günlüğü kullanımının öğrencilerin akademik başarıları ile yazma becerileri üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Çardak, Ü. (2010). *Fen ve teknoloji dersine ilişkin günlük tutmanın öğrenci başarısı ve tutumu üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Daly, J. A. and Wilson, D. A. (1983). Writing apprehension self-esteem and personality. *Research in the Teaching of English*. 17(4), 327-339.
- Demirbağ, M. (2011). *Argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımının kullanıldığı fen sınıflarında modsal betimleme eğitiminin öğrencilerin fen başarıları ve yazma becerilerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kırşehir.
- Deniz, H. ve Demir, S. (2019). Öğrencilerin yazma kaygılarının yazma eğilimleriyle ilişkisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 124-144.
- Ercan, İ. (2019). *İş birlikli öğrenme yönteminin ortaokul öğrencilerinin bilgilendirici metin yazma becerilerine ve yazma tutumlarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Erdoğan, Ö. (2012). *Süreç temelli yaratıcı yazma uygulamalarının yazılı anlatım becerisine ve yazmaya ilişkin tutuma etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ergülcü, Y. (2021). *İlköğretim ikinci kademedeki özel yetenekli öğrencilerin matematik dersine dair kaygıları ile akademik özyeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ayyansaray Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Homstad, T. and Thorson, H. (1996). Using writing-to-learn activities in the foreign language classroom. University of Minnesota. Center for Interdisciplinary Studies of Writing.
- Mason L., Boscolo, P. (2000). Writing and conceptual change. What changes? *Instructional Science*, 28(3), 199-226.
- Öztürk, F., Öztürk, B. ve Işık, A. (2016). Ortaokul matematik öğretmenlerinin yazmaya ve öğrenme amaçlı yazma aktivitelerine bakış açılarının belirlenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 306-328.
- Foroutan, M. and Noordin, N. (2012). Effect of dialogue journal writing through the use of conventional tools and e-mail on writing anxiety in the ESL context. *English Language Teaching*, 5(1), 10-19.

- Fry, W. S. and Villagomez, A. (2012). Writing to learn: benefits and limitations. *College Teaching*, 60(4), 170-175.
- Göçer, A. (2016). *Yazma eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Graham, S., Berninger, V. and Abbott, R. (2012). Are attitudes toward writing and reading separable constructs? A study with primary grade children. *Reading & Writing Quarterly*, 28(1), 51-69.
- Graham, S., Berninger, V. and Fan, W. (2007). The structural relationship between writing attitude and writing achievement in first and third grade students. *Contemporary Educational Psychology*, 32(3), 516-536.
- Güllü, G. ve Kuşdemir, Y. (2021). İlkokul öğrencilerinin yazılı anlatım becerileri ile yazma öz yeterlik inançlarının incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, 9(1), 15-33.
- Günel, M., Uzoğlu, M. ve Büyükkasap, E. (2009). Öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin kullanımının ilköğretim seviyesinde kuvvet konusunu öğrenmeye etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 379-399.
- Güven, A. Z., Altay, M. (2021). Türkçe'nin yabancı dil olarak öğretiminde öğrenme amaçlı mektup yazma etkinliğinin kullanılması. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 14-44.
- Güzel, İ. (2014). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin okuma tutumları ve yazma tutumları arasındaki ilişki (Muş Alparslan Üniversitesi Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Hand, B., Wallace, W. C. and Yang, E. (2004). Using a science writing heuristic to enhance learning outcomes from laboratory activities in seventh-grade science: Quantitative and qualitative aspects. *International Journal of Science Education*, 26(2), 131-149.
- Harmankaya, M. Ö. (2016). *Üstbiliş stratejileri eğitiminin ortaokul öğrencilerinin dinlediğini anlama becerilerine, dinlemeye yönelik tutumlarına ve dinleme kaygılarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Jordon, S. (2014). Writing to learn the reformation: Or, who was ulrich zwingli and why should I are? *Teaching Theology and Religion*.17(1) 50-60.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Basım Yayım.
- Karakoç Öztürk, B. (2021). Yazma becerisine yönelik etkinliklerin süreç temelli yazma yaklaşımı açısından değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 546-573.
- Kardaş, S. (2019). *Bilimsel hikâyelerin hücre ve organeller konusunda 6. sınıf öğrencilerinin akademik başarı, bilimin doğasını anlama ve yazma kaygısına etkisinin araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Katrancı, M. ve Temel, S. (2018). İlkokul öğrencilerine yönelik yazma kaygısı ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(24), 1544-1555.
- Köknel, Ö. (1989). *Kaygı bozuklukları genel ve klinik psikiyatri*. İstanbul: Nobel Tıp Yayınları.

- Köksal, A. P. (2019). *Öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin beşinci sınıf öğrencilerinin elektrik konusundaki akademik başarılarına, kalıcılığa ve Fen Bilimleri dersine karşı tutumlarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Kurniasih, K., Sholihah, F.A., Umamah, A. and Hidayanti Sung, I. (2020). Writing process approach and its effect on students' writing anxiety and performance. *Jurnal Arbiter*, 7(2), 144-150.
- Kuşdemir, Y., Şahin, D. ve Bulut, P. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının yazma kaygılarının incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2016(7), 100-109.
- Lefler, S. (2006). Writing in a mathematics classroom: A form of communication and reflection. *Action Research Projects*. 58, 1-30.
- Lim, L. and Pugalee, D. K. (2004). Using journal writing to explore "they communicate to learn mathematics and they learn to communicate mathematically." *Ontario Action Researcher*, 7(2), 17-24.
- Maden S. (2021). Yazma kaygısı. M. N. Kardaş (Ed.) *Yazma eğitimi içinde* (ss.343-364). Ankara: Pegem Akademi.
- Millican, B. R. (1994). *The effects of writing to learn tasks on achievement and attitude in mathematics*. Doctoral Dissertation. University of North Texas.
- Özbay, M. (2014). *Türkçe özel öğretim yöntemleri II*. Ankara: Öncü Yayınevi.
- Özgül, F. (2003). *Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinde durumluk sürekli kaygı düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Özsoy, Y. (2015). *Özel yetenekli (üstün zekalı ve yetenekli) ortaokul öğrencilerinde yazma kaygısı*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Payne, A. R. (2012). *Development of the academic writing motivation questionnaire*. Master of Arts, The University of Georgia, Athens.
- Pınar, E. (2019). *Dördüncü sınıf fen bilimleri dersinde öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinden günlük başarıya ve fen tutumuna etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Prain, V. ve Hand, B. (1999). Students perceptions of writing for learning in secondary school science. *Science Education*, 83(2), 151-162.
- Rouse, A. G., Graham, S. and Compton, D. (2017). Writing to learn in science: Effects on grade 4 students' understanding of balance. *The Journal of Educational Research*, 110(4), 366-379.
- Sakallı, N. (2001). *Sosyal etkiler: Kim kimi nasıl etkiler?*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarıgöl, J. (2022). *Fen öğretiminde analogi kullanımının akademik başarı ve fen dersine yönelik tutuma etkisi: bir meta analiz çalışması*. Doktora tezi, Ordu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ordu.
- Serpen, M. N. ve Üstten A. U. (2023). Dönüt verme uygulamalarının yabancı dil olarak Türkçe'nin öğretiminde yazma becerisine etkisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, (34), 69-87.
- Seven, S. (2022). *Çocuk ruh sağlığı*. Ankara: Pegem Akademi.

- Sever, S. (2004). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sevim, O. ve Erem Özdemir, N. H. (2013). Yaratıcı drama tekniğinin öğrencilerin yazma kaygıları üzerindeki etkileri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Türkçe'nin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*, 6(11), 975-992.
- Smith, M. W. (1984). Reducing writing apprehension. National Inst. of Education (Ed.), Washington, DC.
- Sözer, E. (1996). Üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 7-21.
- Stewart, T. L., Myers, A. C., and Culley, M. R. (2010). Enhanced learning and retention through "writing to learn" in the psychology classroom. *Teaching of Psychology*, 37(1), 46-49.
- Süğümlü, Ü. (2016). *Yazma becerisinde öğrenci özerkliğinin yazmaya yönelik tutum ve motivasyonla ilişkisi: Bir eylem araştırması*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Şahin, N. (2022). *İlkokul öğrencilerinin okuma ve yazmaya yönelik tutumlarının ev okuryazarlık ortamı bağlamında değerlendirilmesi: Bir karma yöntem araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Tarikdaroğlu, M. (2019). *Öğrenme amaçlı yazmanın akademik başarıya etkisi ve öğrencilerin yazmaya yönelik tutumlarının belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Binalı Yıldırım Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzincan.
- Taşkın, Y. (2018). *Proje tabanlı öğrenme yaklaşımının yazma becerisine ve yazma kaygısına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Tavşancıl, E. (2006). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. Türkçe Sözlük. (t.y.). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 13.09.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Traş, Z. (2021). Sosyal psikoloji. Ş. Işık (Ed.). *Psikolojiye giriş* içinde (ss. 515-544). Ankara: Pegem Akademi.
- Yasul, A. F. (2019). *Sosyal bilgiler dersinde kullanılan öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin akademik başarıya, öğrenmenin kalıcılığına ve yazmaya yönelik tutuma etkisi*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Yıldırım, Z. (2016). *Yazma etkinliklerinin ortaokul öğrencilerinin matematik başarılarına ve tutumlarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
- Yıldız, N. (2016). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin yazma tutum ve tutukluğunun yazma başarısına etkisi. *International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(9), 979-992.
- Yurtbakan, E. (2022). Özel yetenekli ilkökul öğrencilerinin yazma eğilimleri, kaygıları ve tutumlarında Scratch programının etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 241-258.

Extended Abstract

Introduction

Today, depending on the developments in the field of technology, the need for communication in both academic and social lives of individuals is increasing. In this process, what is expected from the individual is to make sense of the messages conveyed to him/her correctly by using his/her prior knowledge and to express himself/herself correctly verbally or in writing. Individuals whose listening, speaking, reading and writing skills, which are called basic language skills, do not develop sufficiently may encounter various problems both in academic environments and in their social lives. Writing, which is one of these skills, differs from the others in terms of its slower development compared to other language skills and the permanence of the products formed at the end of the process. Writing skill is a language skill that is difficult to develop and requires time in terms of being both a physical and mental activity. The development of students' writing skills requires planned, disciplined and regular work as in every moment of human life. In addition, students' affective characteristics towards writing are also effective on their written expression skills. The most important of these affective characteristics are writing attitude and writing anxiety.

Today, non-traditional teaching methods and techniques are preferred in accordance with the constructivist approach in teaching activities and activities related to writing. By using these methods and techniques, it is aimed to prevent students from developing negative attitudes towards writing and experiencing writing anxiety by trying to include them in the process. In order to achieve this aim, activities that encourage students to think and write what they think are used. Writing for learning activities are one of the writing activities that offer students an unusual experience. Writing for learning is not only a tool used in the process of structuring knowledge in students, but also a communication tool that enables students to transfer their thoughts to other readers. Writing for learning activities are a method in which the student is active in the process and responsible for his/her own learning. It has been observed that the studies on writing activities for learning purposes, which contribute both to the development of students' writing skills and to the structuring of what they have learnt in their minds by repeating what they have learnt, are concentrated especially in the fields of Science, Social Sciences and Mathematics; in these studies, the effect of writing activities for learning purposes on academic achievement or attitude towards the related course has been investigated in general. There was no study that examined the effects of writing for learning activities on students' writing expression skills, writing attitude and writing anxiety together. In this study, it was aimed to determine the effect of learning writing activities on primary school students' writing skills, writing attitude and writing anxiety.

Method

In the study, a quasi-experimental design with pretest-posttest control group, one of the quantitative research methods, was used. The study group of the research consists of 40 fourth grade students in a primary school in the provincial centre of Kırıkkale National Education Directorate in the spring term of the 2022-2023 academic year. The experimental group in the study was determined as the 4-A class, where the researcher, who was the first name, worked as a classroom teacher, and the control group was determined as the 4-D class, whose results showed similar characteristics with the experimental group by applying measurement tools to the 4-B, 4-C and 4-D classes in the same school. The experimental group consisted of 19 students and the control group consisted of 21 students. Personal Information Form, Writing Anxiety Scale, Writing Attitude Scale and Graded Scoring Key for Evaluating Written Expression were used as data collection tools in the study. For the study, permission was obtained from the ethics committee and Kırıkkale Directorate of National Education. During the experimental application process, writing activities for learning purposes were carried out with the experimental group for 10 weeks, and no intervention was made to the control group. Letter, diary, story, concept map and poster/poster activities were applied in the experimental

group. In the analysis of the data, t-test for dependent and independent groups, Wilcoxon signed-rank test and Mann Whitney U test were used. In addition, the effect size value was calculated for the results obtained.

Findings

According to the results of the research, it was determined that the written expression skills of the experimental group students improved significantly, while there was no difference in the written expression skills of the control group students. It was determined that there was no significant difference between the pre-test and post-test scores of the experimental group students' writing attitude and writing anxiety, while there was a regression in the writing attitude of the control group students and no significant difference in writing anxiety. It was seen that there was a significant difference between the post-test scores of the students in the experimental and control groups in terms of narrative and informative text writing skills in favour of the experimental group, and there was no difference between the post-test scores of writing attitude and writing anxiety.

Conclusion, Discussion and Recommendations

According to the results of the research, it was determined that there was a significant difference between the pre-test and post-test scores of the experimental group students' narrative and informative text writing skills in favour of the post-test. There was no significant difference between the pre-test and post-test scores of the control group students' narrative and informative text writing skills. Similar to these results in the literature, there are studies (Can, 2017; Demirbağ, 2011; Lim & Pugalee, 2004; Stewart, Myers, & Culley, 2010) that concluded that students' writing skills improved by using writing activities for learning purposes. It is thought that these studies carried out in the experimental group attracted the students' interest/attention and since the studies were carried out for 10 weeks, it is thought that students' writing skills improved.

In the study, it was observed that there was no significant difference between the pre-test and post-test writing attitude pre-test and post-test scores of the experimental group students who were applied writing activities for learning purposes, while there was a significant difference between the pre-test and post-test writing attitude pre-test and post-test scores of the control group students in favour of the pre-test. Similar to this result, there are studies in the literature (Akçay & Baltacı, 2017; Bahadır, 2011; Boscolo & Carotti, 2003; Lefler, 2006; Millican, 1994; Tarikdaroğlu, 2019; Yasul, 2019) that determine that writing activities for learning purposes do not have any effect on students' attitude. At the end of this study, the fact that there was no change in the writing attitudes of the experimental group students to whom writing activities for learning purposes were applied may be due to the fact that, as mentioned above, it takes a long time for attitudes to change and the ten-week period allocated for the experimental study was not sufficient.

Some of the suggestions based on the results obtained from the research are as follows:

- Considering that there are very few studies to determine the effect of writing for learning activities on writing anxiety, studies can be conducted to determine the effect of these activities on writing anxiety.

- In order to contribute to teachers' use of writing activities for learning purposes in their lessons, information on how to carry out these activities can be given in in-service trainings/seminars to be organised for teachers.

- Classroom teachers can include writing for learning activities in their lessons by considering their contribution to students' writing skills.

A Qualitative Focus on School Leaders' Perceptions of Roles, Responsibilities, and Expectations in Enhancing Equitable Access to Educational Technology in the Era of Gen-AI

Ali DURAN
Amasya University
aliduranedu@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6132-4066

Uğur Ferhat ERMİŞ
Amasya University
uf.ermis@amasya.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4862-3592

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1440249

Geliş Tarihi: 20.02.2024

Revize Tarihi: 08.03.2024

Kabul Tarihi: 20.03.2024

Atf Bilgisi

Duran, A. ve Ermiş, U. F. (2024). A qualitative focus on school leaders' perceptions of roles, responsibilities, and expectations in enhancing equitable access to educational technology in the era of gen-AI. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 208-227.

ABSTRACT

The purpose of this study is to provide a phenomenological perspective on school leaders' perceptions of their roles, responsibilities, and expectations in increasing equal access to educational technology in the age of artificial intelligence (AI). In this direction, we collected qualitative data regarding how educational leaders consider their roles, responsibilities, and expectations in increasing equal access to educational technology in the AI era. We collected data through in-depth interviews with a phenomenological approach. The participants consisted of school leaders (school principals [$n = 24$] and vice principals [$n = 18$]) working at various educational levels. The qualitative data obtained were analyzed by content analysis. Following the data collection process, themes were formed with main words or sentences. The data obtained through interviews were analyzed in a three-stage process of sorting, coding, and categorization. The findings reveal that school leaders view the integration of advanced AI technologies in schools as crucial for enhancing technological infrastructure and promoting educational equity. There is evidence for the need to address economic disparities and advocate for the proper and effective use of AI in education. Leaders also highlight the necessity of consistent, long-term policies governed by the Ministry of National Education to successfully integrate AI technologies into the educational system. Furthermore, these technologies are seen as having a positive impact on leadership approaches and strategies, especially in strategic planning and adapting to new innovations. Regarding the future of educational technology, school leaders predict that AI will play a key role in achieving equal educational opportunities and anticipate that technological advancements will make positive contributions to the field of education. This study is expected to make a significant contribution to the educational technology and leadership literature, especially on the use and effects of generative artificial intelligence technologies in school environments.

Keywords: Generative AI, equitable access to educational technology, school leadership, social justice, ChatGPT.

Yapay Zekâ Çağında Eğitim Teknolojilerine Eşit Erişimin Artırılmasında Okul Liderlerinin Rol, Sorumluluk ve Beklentilerine İlişkin Algularına Nitel Bir Bakış

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, yapay zekâ (YZ) çağında eğitim teknolojilerine eşit erişimin artırılmasında okul liderlerinin rol, sorumluluk ve beklentilerine ilişkin algularına yönelik fenomenolojik bir inceleme yapmaktır. Bu doğrultuda, eğitim liderlerinin YZ çağında eğitim teknolojilerine eşit erişimi artırmada rollerini, sorumluluklarını ve beklentilerini nasıl gördüklerine ilişkin fenomenolojik bir yaklaşımla derinlemesine görüşmeler yoluyla nitel veriler elde edilmiştir. Katılımcılar, çeşitli eğitim kademelerinde çalışan okul liderlerinden (okul müdürleri [$n = 24$] ve müdür yardımcıları [$n = 18$]) oluşmuştur. Elde edilen nitel veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Veri toplama sürecinin ardından betimsel süreçler sonucunda kelimeler veya cümleler ile temalar oluşturulmuştur. Görüşmeler yoluyla elde edilen nitel veriler sınıflandırma, kodlama ve kategorilere ayırma şeklinde üç aşamalı bir süreçle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, okul liderleri gelişmiş YZ teknolojilerinin okullara entegrasyonunu, teknolojik altyapıyı geliştirmek ve eğitimde eşitliği teşvik etmek için çok önemli görmektedirler. Ayrıca ekonomik eşitsizlikleri ele alma ve eğitimde YZ'nin doğru

ve etkili kullanımına yönelik bulgular elde edilmiştir. Liderler ayrıca, YZ teknolojilerini eğitim sistemine başarılı bir şekilde entegre etmek için Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yönetilen tutarlı ve uzun vadeli politikaların gerekliliğini vurgulamaktadır. Ayrıca, bu teknolojilerin, özellikle stratejik planlama ve yeni yeniliklere uyum sağlama konusunda liderlik yaklaşımları ve stratejileri üzerinde olumlu etkisi olduğuna dair bulgular elde edilmiştir. Eğitim teknolojilerinin geleceği ile ilgili olarak, okul liderleri, YZ'nin eşit eğitim fırsatlarının elde edilmesinde kilit bir rol oynayacaklarını öngörmekte ve teknolojik gelişmelerin eğitim alanına olumlu katkılar yapacağını tahmin etmektedirler. Bu çalışmanın, özellikle üretken YZ teknolojilerinin okul ortamlarında kullanımı ve etkileri konusunda eğitim teknolojisi ve liderlik literatürüne önemli bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üretken yapay zekâ, eğitim teknolojisine eşit erişim, okul liderliği, sosyal adalet, ChatGPT.

Introduction

In the ever-evolving field of education, the importance of the roles and expectations placed on school leaders is crucial, especially in areas such as student learning (Leithwood, Sun, and Schumacker, 2020), teacher empowerment (Pasternak et al., 2023), and the overall effectiveness and improvement of schools (Wiyono et al., 2023). In the rapidly evolving landscape of educational technology, particularly with the advent of GenAI, the role of school leaders has become increasingly critical in ensuring equitable access to these resources. As highlighted by Asongu Orim, and Nting (2019), the integration of information and communication technology (ICT) in education is essential for fostering inclusive educational practices, particularly in regions facing significant income inequality challenges.

Recent technological developments have paved the way for the integration of generative artificial intelligence (GenAI) tools such as ChatGPT in teaching and learning processes (Chen et al., 2022; Panigrahi, 2020). When it comes to educational settings, school leaders are claimed to be responsible for the effective integration of GenAI in schools (Afshari et al., 2009; Tubin and Edri, 2004). Regarding this, school leaders stand at a key point in providing students with innovative learning experiences with even distributions as well as in allowing teachers to adopt the latest instructional technologies (Leithwood, 2021). Laouni (2023) notes the changing nature of this current role of school leaders. Likewise, Yu and Durrington (2006) argue that school leaders play a key role in improving equal access to GenAI-learning opportunities. This key role of school leaders is linked to social justice leadership (Kondakci, Zayim Kurtay, and Kaya-Kasikci, 2021). This approach seeks to address and overcome deep-rooted inequities in education systems, driven by economic disparities both within nations and globally (Blanden, Doepke, and Stuhler, 2023; del Tufo, Randle, and Ryan, 2023).

The development of GenAI has resulted in substantial advances, particularly in education (Bahroun et al., 2023). The use of AI into educational settings opens new opportunities for personalized learning, efficiency, and increased access (Baidoo-Anu and Ansah, 2023). However, it also poses obstacles, notably in ensuring that the technological gains are distributed equally (Alasadi and Baiz, 2023). The movement to incorporate AI, particularly GenAI, into education is a growing focus among policymakers and educators (Ratten and Jones, 2023). This development, however, is overshadowed by existing socioeconomic divisions, which risk widening the gap in access to AI-driven educational technology (Kayyali, 2024; Keskin and Vermeulen, 2024), as well as the digital divide, which remains an ethical problem in AI-based education (Ayeni et al., 2024). In this context, school leaders find themselves with an expanded role (Fullan et al., 2023; Gocen and Aydemir, 2021).

Educational technology is now a fundamental component of contemporary educational frameworks. The swift progress in technological environments has revolutionized education through the adoption of digital resources, tools, and platforms. This field covers a diverse array of technologies such as interactive whiteboards, online learning environments, educational software, virtual reality, and mobile technology (Jiang, 2023). Educators, policymakers, and technologists together express a wide range of viewpoints, underscoring the issues, obstacles, and tactics crucial for adeptly managing the ethical complexities associated with digital education (Balbaa et al., 2023).

The concept of educational opportunity equality represents a complicated phenomenon that has both personal and social implications (Gamoran and Long, 2007). Ergün and Arık (2020) emphasize the even distribution of success probability as a key indicator of educational equality. From an ethical and sociological perspective, equality is defined as the uniformity in position and intrinsic worth of all individuals (Mercik, 2015). The provision and accessibility of necessary opportunities that allow individuals to succeed in their life efforts is at the heart of opportunity equality (Ashford, 2015). To achieve equal educational opportunities, it is necessary to improve educational settings, extend compulsory education, improve physical infrastructure, and strengthen technological foundations (Işık and Bahat, 2021). Within the scope of the educational system, it is fundamental that every individual can participate in excellent education and acquire fundamental competencies (Sahlberg and Cobbold, 2021). Çevik and Toplu (2023) highlights the significance of addressing digital inequality in hybrid educational paradigms. Their research sheds light on the critical role of school leadership in bridging the digital divide by ensuring that the integration of educational technology goes beyond mere access, fostering meaningful engagement and learning outcomes for all students. Furthermore, Crompton and Sykora (2021) contribute to this discussion by emphasizing the importance of continual professional development for educators and calling for a systematic approach to technology integration that is aligned with pedagogical aims. This viewpoint is supported by Degar (2023), who investigated the influence of technological pedagogical content knowledge (TPACK) focused professional development on teachers' self-efficacy and technology integration practices, emphasizing the critical role of school leaders in supporting these professional learning opportunities.

Despite the existence of policy documents aimed at guiding the integration of AI in education (e.g., Groth and Southgate, 2024; Hasa, 2023; Nemorin et al., 2023), there is a distinct lack of qualitative research that investigates how school leaders perceive their responsibilities in promoting equitable access to educational technology. Previous research has focused on school leaders' technology leadership prior to GenAI developments (Daresh, 2006; Flanagan and Jacobsen, 2003; Garbin-Pranicevic, Spremic, and Jakovic, 2019; Leong, Kannan, and Maulo, 2016). However, there is a need for research that specifically analyzes school leaders' in-depth analysis of enhancing equitable access to educational technology (Bright and Calvert, 2023; Hendricks et al., 2003). Our study focuses on the integration of AI technologies in education, which is a relatively new domain when compared to the larger focus on ICT integration described in earlier literature (Afshari et al., 2008; Esplin et al., 2018). In this regard, this present study aims to fill that gap by examining school leaders' perceptions of their roles in ensuring equitable access to educational technology, with a focus on GenAI. The context of this research is anchored in the need for a paradigm shift in educational leadership, moving towards an inclusive and technologically adept environment. The importance of this research lies in its potential to contribute to the current and future educational practices and policies through its findings. The main purpose of this research is to explore and understand school leaders' perceptions of their roles, responsibilities, and expectations in promoting equitable access to educational technology in the context of GenAI. Based on this purpose, the research questions below guided this study:

RQ1. How do school leaders define their responsibilities for integrating productive AI technologies into their schools?

RQ2. What challenges and opportunities do school leaders identify in providing equitable access to productive AI educational technologies?

RQ3. How does the emergence of productive AI technologies affect leadership styles and strategies in schools?

RQ4. How do school leaders perceive existing policies and support systems for integrating productive AI technologies into education?

RQ5. What are school leaders' perspectives on the future of educational technology and its implications for equity and access?

Method

Research Model and Design

Researchers adopt the qualitative research model to focus on a specific problem, collect data in its natural environment, and reveal specific codes, categories, and themes by analyzing with inductive method (Creswell, 2012). Maxwell (1996) states that the advantage of qualitative research is mainly due to its inductive understanding, its focus on specific situations and individuals, and its emphasis on words rather than numbers. In this context, this research was designed as phenomenological research to be able to reveal the phenomenon addressed. This research qualifies as phenomenological because it aims to explore and understand a phenomenon deeply through the perceptions of individuals involved, focusing on their perspectives in natural settings. It utilizes qualitative methods to inductively analyze data, identifying specific codes, categories, and themes that emerge from these experiences, aligning with the phenomenological emphasis on the subjective interpretation of life's events.

The Role of the Researchers

In this phenomenological study, the roles of the researchers are pivotal in shaping the investigation's direction, methodological integrity, and interpretative depth. Both researchers bring complementary expertise to the study, which is instrumental in designing the research model, collecting, and analyzing the data, as well as in interpreting the findings within the contexts of educational leadership and instructional technology. The first author's role was primarily focused on framing the study within the theoretical and practical fields of educational leadership. This included developing the interview protocol, ensuring that the questions were aligned with the phenomenological approach to capture the perceptions of school leaders regarding the integration of Gen-AI technologies in education. The first author also played a critical role in interpreting the data from an educational leadership perspective, helping to identify how these technologies influence leadership strategies, decision-making processes, and policy implications. The second author contributed expertise in computer and instructional technology, particularly in understanding the potential and limitations of Gen-AI technologies within educational settings. This involved advising on the technological aspects of the study, including the selection of productive AI technologies relevant to the educational sector, and providing insights into how these technologies can be integrated into educational practices effectively. The second author also contributed to analyzing the data with a focus on technological adaptability, infrastructure requirements, and the pedagogical implications of using AI in education. Both researchers collaborated closely in applying the phenomenological perspective, ensuring that the study accurately reflected the participants' perceptions. This collaboration involved jointly developing a data collection strategy that respected the essence of phenomenological research—gathering deep, reflective insights from participants through in-depth interviews. The researchers maintained a stance of neutrality and openness throughout the interviews, allowing participants to express their views without leading or biasing their responses. The researchers also shared the responsibility for data analysis, employing a systematic approach to content analysis that involved sorting, coding, and categorizing the data. This process was informed by their respective areas of expertise, allowing for a rich, multi-faceted interpretation of the findings.

Participants

We recruited a total of 42 school administrators (principals and vice principals) who are educational leaders in schools affiliated to the Turkish Ministry of National Education (MoNE). The participation was on voluntary basis by maximum diversity sampling method. The demographic information of the participants is shown in Table 1 in detail.

Table 1
Demographic Information of Participants

Participant		Gender	Age	Experience (year)	Experience in school administration (year)	Education Status
P1	School Principal	Male	47	23	10	Undergraduate
P2	Vice-Principal	Male	29	5	1	Undergraduate
P3	School Principal	Male	36	14	10	Undergraduate
P4	School Principal	Male	53	30	20	Undergraduate
P5	Vice-Principal	Male	35	10	3	Master's Degree
P6	School Principal	Male	37	13	8	Undergraduate
P7	Vice-Principal	Female	34	11	4	Master's Degree
P8	Vice-Principal	Female	33	5	2	Undergraduate
P9	Vice-Principal	Female	34	11	1	Undergraduate
P10	Vice-Principal	Female	40	12	2	Undergraduate
P11	School Principal	Male	55	34	22	Undergraduate
P12	Vice-Principal	Female	52	29	1	Undergraduate
P13	Vice-Principal	Male	56	28	23	Master's Degree
P14	School Principal	Male	33	9	1	Master's Degree
P15	School Principal	Male	50	23	7	Undergraduate
P16	Vice-Principal	Female	34	13	5	Undergraduate
P17	Vice-Principal	Male	42	18	10	Undergraduate
P18	School Principal	Male	47	23	9	Undergraduate
P19	School Principal	Male	53	30	25	Master's Degree
P20	Vice-Principal	Male	40	17	8	Master's Degree
P21	Vice-Principal	Male	44	22	3	Undergraduate
P22	Vice-Principal	Male	39	16	3	Undergraduate
P23	School Principal	Male	45	25	15	Undergraduate
P24	Vice-Principal	Male	39	16	12	Undergraduate
P25	Vice-Principal	Male	43	10	9	Undergraduate
P26	School Principal	Male	39	16	11	Master's Degree
P27	School Principal	Male	39	18	8	Undergraduate
P28	Vice-Principal	Male	40	16	4	Master's Degree
P29	Vice-Principal	Male	38	14	7	Master's Degree
P30	Vice-Principal	Male	44	20	6	Undergraduate
P31	School Principal	Male	57	35	20	Undergraduate
P32	Vice-Principal	Male	37	15	5	Master's Degree
P33	Vice-Principal	Male	50	25	5	Undergraduate
P34	Vice-Principal	Female	38	14	1	Undergraduate
P35	School Principal	Male	42	18	18	Master's Degree
P36	School Principal	Male	38	14	7	Undergraduate
P37	Vice-Principal	Female	36	14	3	Master's Degree
P38	Vice-Principal	Male	49	25	6	Undergraduate
P39	School Principal	Male	35	12	8	Undergraduate
P40	School Principal	Male	48	26	9	Undergraduate
P41	Vice-Principal	Male	46	22	10	Master's Degree
P42	School Principal	Male	54	30	18	Undergraduate

When the demographic data of the participants are analyzed in Table 1, it is seen that 57.1% of the participants are school principals ($n = 24$), 81% of them are male ($n = 34$) and 66.7% of them have bachelor's degree ($n = 28$), 13% of them have master's degree ($n = 13$) and 2.4% of them have doctorate degree ($n = 1$). The table shows a diverse age range from 29 to 57 years old. In terms of professional experience, their total professional seniority ranged from 5 to 35 years. In particular, the time spent in school management roles ranged from 1 year to 25 years. The educational backgrounds of the participants were predominantly undergraduate, although a significant number had a master's degree, and one had a doctorate degree. This diversity in age, gender, professional experience, tenure in administrative positions and educational levels provides a rich and varied perspective within the group and reflects the different paths and experiences that led them to their current positions in school administration. These data can provide insights into the professional and educational backgrounds of individuals in the role of school administrators and highlight aspects such as experience, gender distribution and educational attainment in this group.

Data Collection Tools

Data plays a crucial role as the foundational element of research, with qualitative research relying on methods such as observation (ranging from non-participant to participant), interviews, analysis of documents (covering both private and public documents), and the study of emotions (Yin, 2016). The process of gathering data in qualitative studies consists of a sequence of interconnected steps (Creswell, 2012). Among these methods, interviews stand out as a particularly vital tool for data collection in qualitative research (Punch, 2009). This research employs interviews to uncover participants' perceptions regarding the research topic. When aiming to collect spontaneous data in a study, researchers have the option of conducting either individual or group interviews (Seidman, 2006). Such data is typically gathered through verbal interactions or narrative forms. The value of these methods is enhanced by the participants' engagement in their social environments and their willingness to share their views on the study topic, making interviews a fundamental and highly effective method for collecting qualitative data (Ritchie et al., 2014). In this research, the data primarily originate from the participants' direct statements.

Phenomenological researchers obtain data from three main sources during the data collection process: (a) the researchers' own experiences on the research topic; (b) the verbal or written statements of the participants recruited into the study group through certain processes on the research topic; and (c) descriptions obtained from other research on the research topic or from the works of poets, painters, etc. (Polkinghorne, 1989). In this research, the methodology draws on one of the approaches outlined by Polkinghorne (1989), specifically utilizing "(b) verbal or written responses from participants." A semi-structured interview format, designed by the researchers and divided into two sections, was employed for data collection. According to Braun and Clarke (2012), semi-structured interviews afford the researcher the ability to maintain a balance of flexibility and structure in posing questions. Engaging in systematic, critical, and self-reflective questioning enables researchers to collect comprehensive data relevant to the study topic (Wellington, 2000). Prior to conducting the research, a thorough review of existing literature was undertaken. The semi-structured interview guide for school leaders was developed after reviewing pertinent literature, ensuring it was tailored for the data collection process. The initial part of the interview guide collects personal information from the participating school principals, while the second part contains questions designed to elicit their perspectives on the research theme. Table 2 displays sub-research questions with the semi-structured interview questions.

Table 2

Distribution of Research Questions and Interview Questions

RQ1. How do school leaders define their responsibilities for integrating productive AI technologies into their schools?	1. Can you explain your experiences and perspective on AI technologies in the context of education and training? 2. How do you think AI will affect the roles and responsibilities of educational leaders and teachers?
RQ2. What challenges and opportunities do school leaders identify in providing equitable access to productive AI educational technologies?	3. What are the main challenges you face in ensuring equal access to AI-enhanced educational technology for all students? 4. How do you address digital skills gaps, computer ownership or not, and socio-economic inequalities among students when integrating AI technologies into your school?
RQ3. How does the emergence of productive AI technologies affect leadership styles and strategies in schools?	5. In your opinion, what are the most critical roles and responsibilities of school leaders in implementing and managing AI technologies in schools? 6. How does the emergence of AI technologies affect your leadership style or strategies in the educational environment?
RQ4. How do school leaders perceive existing policies and support systems for integrating productive AI technologies into education?	7. What policies do you think are needed to support the effective and equitable integration of AI technologies into schools? 8. How can educational policies be improved to better prepare schools for the challenges and opportunities of AI?
RQ5. What are school leaders' perspectives on the future of educational technology and its implications for equity and access?	9. How do you ensure that the benefits of AI technologies in education are accessible to learners from different backgrounds and abilities? 10. What are your views on ethical issues in the use of AI technologies in education?

Internal validity in qualitative research concerns the researcher's ability to accurately measure the intended data using the chosen tools or methods (Yıldırım and Şimşek, 2005). To assure the internal validity of the interview form, it was reviewed by three experts in educational sciences before finalization. Additionally, pilot interviews with two participants were conducted to assess the clarity and comprehensibility of the questions. Nastasi and Schensul (2005) emphasize that in qualitative research,

the population/sample calculation is not made as in quantitative research, and the number of participants can be selected purposefully until the number of people required by the research is reached. In phenomenological research, interviews can be conducted by telephone, e-mail, or online interview form in cases where the participants do not allow face-to-face interviews due to geographical reasons (Langdrige, 2007). In this study, data were obtained from some participants through an interview form in cases where time planning for face-to-face interviews could not be made.

Data Analysis

In this study, the content analysis technique (Drisko and Maschi, 2015), was employed to analyze the gathered data. Data from interviews were analyzed in four stages (Shaked and Schechter, 2017). *In the sorting stage*, the data gathered were sorted in accordance with the major problem situation and sub-objectives of the research during the sorting step, which is the first stage of the analytic procedure (Miles, Huberman, and Saldana, 2014). In the *coding stage*, the second step of the analytical process, began with each data set being coded according to the sub-objectives (Krippendorff, 2003), followed by the theme and categorization stage. Following the coding stage, themes and categories were generated *in the categorisation stage*, which is the third stage of the analysis process, based on the research's primary and sub-problems and the relevant literature. After the researchers completed their respective topic and categorisation processes, consensus was established on the new themes and categories (Miles and Huberman, 1994), which were presented in tables. In this direction, the themes, categories, and codes created within the framework of the relevant literature and the participant perceptions are shown in tables. In the process of analysing the data obtained, firstly, the interview records were transcribed and analysed. By analyzing the commonalities in responses to each question, various sub-categories were established. An independent educational science expert was then consulted to assist in forming conceptual categories based on this preliminary categorization. The themes, categories, and codes derived from the analysis were quantified using the formula outlined by Miles and Huberman (1994), which calculates reliability as follows: $\text{Reliability} = \text{consensus} / (\text{consensus} + \text{disagreement})$. According to this formula, for the analysis to be considered reliable, the level of agreement between the researchers and the expert needs to exceed 90%. Following this methodology, the calculated agreement rate was 91%, indicating that the themes, categories, and codes identified in the study were reliably established.

Research Ethics

The ethics committee report of this study was issued by the "Amasya University Non-Interventional Clinical Research Ethics Committee". The name of the ethics committee, decision date 19.02.2024 and decision number 180470.

Findings

This part focuses on the main findings of our qualitative study, presenting the state of school leaders' perception and experience about the use of AI technologies in education. By means of the analysis of the in-depth interviews, we reveal their opinions in the context of roles, responsibilities, and the influence of AI on educational equity and leadership strategies.

Defining Leadership Responsibilities in AI Integration

Table 3 provides an integration of school leaders' perceptions regarding AI's contribution to educational leadership. It classifies the views of the respondents concerning the positive, negative and neutral attitudes towards AI and further explicates their opinions on their duties in the implementation of AI into educational practices. Table 3 also presents direct quotes from participants that well represent the general feelings within each category.

Table 3
Roles and Responsibilities of School Leaders in AI Integration

Theme	Category	Code	n	Sample Quotations / Participants
Perception of AI	Positive Perception	useful	12	"It will make our life very easy." - P10, "I find it useful" - P12, "It is extremely useful in education." - P20
		facilitates learning/education	8	"Facilitates" - P16
		positive impact on roles and responsibilities	6	"It will make the teacher's job easier" - P40, "Very important in guiding students and teachers" - P41
	Negative Perception	concerns / negative consequences	2	"It has negative consequences for student homework." - P18, "Technology makes things harder" - P42
	Neutral or No Opinion	no opinion / experience	10	"No opinion" - P14, "No experience" - P15
		need for more experience or knowledge	5	"I am inadequate in terms of experience" - P7, "I am not familiar with AI" - P26
Responsibility	Advocacy for Integration	support integration into education	8	"I strongly recommend that it be integrated" - P7
		caution in implementation	2	"It should be used when appropriate" - P24,
	Role and Impact on Leaders	change in role / enhanced responsibilities	7	"...will change our perspective and broaden our horizons" - P6,
		no significant change in role	2	"Does not affect" - P23, "...will not change our responsibilities much" - P29

Table 3 outlines various approaches of school leaders to the integration of advanced AI technologies to education. The overwhelming majority is sympathetic with AI, which is considered to be a useful instrument for optimization of duties and improvement of educational activities. Regarding AI, eight participants specifically commended it for the facilitation of learning, and six acknowledged its supportive function in teaching and learning by reducing teaching workload and providing motivation. Nevertheless, a few people have some fears regarding the possible negative effects on the student assignments and technological issues. Ten were neutrals, i.e., those lacking opinion and experience, and five acknowledged the need for more knowledge or expertise. Eight participants strongly argued in favor of AI's integration with proactive implementation measures, but two advised moderation to avoid AI interfering with some school activities that are critical. Seven leaders expected that AI would reshape their roles and expand their duties, stimulating teacher's professional growth. However, two did not anticipate the significant modifications of their roles.

Identifying Challenges and Opportunities for Equitable AI Access

Table 4 specifies the identified challenges and opportunities linked to equitable access to AI in education by school leaders. It identifies the particular issues they confront, including economic barriers and digital literacy voids, as well as growth and betterment domains.

Table 4
Challenges and Opportunities for Equitable Access to AI in Education

Theme	Category	Code	n	Sample Quotations / Participants
Challenges	Economic Barriers	economic constraints / inequality	20	"No facilities, no money, no infrastructure" - P7, "Income inequality may have a negative impact." - P42
	Infrastructure Issues	lack of internet access and technological tools	15	"Lack of internet access and computer classrooms" - P8, "Infrastructure problems" - P22
	Geographic Disparities	rural vs urban divide	6	"Living in the countryside has its difficulties." - P11, "The difference between east and west" - P28
	Access to Materials	limited material resources	5	"Access to material" - P6, "Not all students have equal access to the internet" - P27
	Socio-Economic Factors	socio-economic status affecting access	8	"Socio-economic difference" - P40, "Economic and Hardware deficiency" - P30
	Digital Literacy	varied digital skills and awareness	4	"We do not have enough knowledge about AI." - P24, "Digital inequality" - P29
Opportunities	Addressing Inequalities	efforts to overcome inequalities	6	"We endeavor to allocate more time to students with fewer opportunities" - P22
	Institutional Support	support from state and institutional bodies	3	"This problem can be solved with local facilities and contributions of our state." - P33
	Educational Benefits	enhanced learning and accessibility	2	"I think AI will positively impact the roles and responsibilities of educational leaders and teachers." - P39
	Economic Opportunities	economic empowerment through AI	1	"Guidance for those who are economically and technologically deficient" - P41

Table 4 presents the views of school leaders concerning the ensuring of the equal access to GenAI educational technologies, primarily pointing out infrastructure and economic issues. The barriers of internet and technological facilities are cited by fifteen leaders, while the economic disparities are emphasized by twenty. Six respondents observe rural-urban divide as an obstacle, access to materials and digital skills are also raised. Socio-economic status is the most mentioned factor among eight leaders. On the other hand, ways to alleviate this problem are discussed, such as focused help for underprivileged students, support from the government and institutions. Also, the possibilities of AI to improve the learning environment and to offer economic improvement are mentioned.

Impact of AI on Leadership Styles and Strategies

Table 5 outlines the repercussions of AI on the leadership styles and approaches in educational institutions. It focuses on the perceptions of AI’s influence on leadership in both positive and negative ways and the significant role knowledge plays in living with this dynamic environment. Table 5 also provides a reflection of the strategic role of school leaders in the implementation and support of AI initiatives, with specific quotes that represent these influences from the participants’ point of view.

Table 5
Influence of AI on Educational Leadership Styles and Strategies

Theme	Category	Code	n	Sample Quotations / Participants
Impact on Leadership	Positive Impact	facilitates management and strategy	15	"Provides convenience in operation" - P9, "Affects positively" - P41
		encourages change and adaptation	6	"It forces people to change" - P10, "The necessity to renew yourself every day" - P21
		supports equal access and opportunity	5	"To distribute opportunities equally" - P37, "Providing equal opportunities" - P22
	Negative Impact	creates challenges and competition	3	"A competitive environment is created" - P16, "Negative effects" - P22
	Neutral or No Impact	no significant change or impact	4	"Does not affect" - P25, "No opinion" - P30
Role of School Leaders	Need for Knowledge	requires enhanced knowledge and skills	7	"School leaders should be equipped about AI" - P11, "Not having sufficient knowledge and experience" - P24
	Implementation and Control	responsibility in implementation and oversight	8	"Control and correct use of content" - P17, "Ensures its implementation and carries out supervision" - P31
	Strategy and Vision	influences strategy and vision development	5	"Their vision is very important" - P34, "To instill vision and curiosity" - P29
	Support and Encouragement	role in encouraging and supporting AI use	4	"Administrators encourage and support such practices" - P5

Table 5 delves into the impact of productive AI technologies on school leadership styles and approaches mostly indicating positive effects. Most of the leaders see how AI improves management, strategic planning, and operational effectiveness. AI fosters dynamic leadership by requiring continuous self-improvement, according to six respondents. AI’s part in supporting educational equity is emphasized by the five leaders, aiming to equalize education for all children. Nevertheless, adverse effects are brought up, such as problems and exacerbated competition caused by AI. Four leaders have a neutral attitude, since there is no major difference or they are still uncertain about the impact of AI. Seven highlights the necessity of AI literacy among leaders for its successful utilization. Eight responders highlight the function of school leaders in AI introduction and control, emphasizing the need to develop AI influenced strategies and visions. In addition to this, four look at the requirement from the leadership to help AI adoption, proposing what administrative guidance and incentives are crucial to the integration of AI into educational settings.

Perceptions of Policies and Support for AI Integration

School leaders’ perspectives about policies and support mechanisms that are necessary for the successful implementation of AI in education are presented in Table 6. It gives their opinions on the whether the equality of opportunity, policy support, infrastructure development, and the systematic

implementation strategies are needed. The table further gives their ideas on the functions leaders and teachers should perform in the form of extracts from which the range of opinions that participants held can be deduced.

Table 6.
School Leaders' Views on Policies and Support for AI in Education

Theme	Category	Code	n	Sample Quotations / Participants
Perception of Policies	Need for Equality and Opportunity	equality of opportunity in education	12	"Equality of opportunity, every student should be offered the same opportunities" - P7, "Equality in economy and education" - P30
		focus on disadvantaged areas	5	"Starting from disadvantaged areas" - P4, "Prioritizing boarding schools" - P4
	Policy and Infrastructure Support	support from state and technological bodies	8	"State policy required" - P11, "Under the control of the Ministry" - P18
	Training and Development	need for in-service training and capacity building	6	"In-service trainings should be provided" - P5, "All education workers should receive in-service training" - P11
	Economic and Socio-Economic Factors	economic equality and socio-economic improvements	4	"Socio-economic conditions should be improved" - P16, "Economic equality must be ensured" - P20
	Technological Infrastructure	preparation of technological infrastructure	7	"It is important to create a good technological infrastructure" - P6, "Technological infrastructure must be prepared" - P24
Strategies and Approaches	Implementation Strategy	systematic and long-term approach required	4	"It requires a long-term work, and a fixed policy understanding is a must." - P15, "The state's education policy must be continuous" - P18
	Role of Leaders and Teachers	role in implementing and using AI technologies	5	"Managers play the biggest role" - P15, "First of all, it is necessary to inform our teachers" - P21
	Application and Utilization	equitable distribution and use of resources	3	"Every individual should be educated" - P32, "A policy of adherence to the principle of justice and equality" - P37

Table 6 discusses the perspective of school leaders about core policies and supports of AI implementation in education, focusing on educational equality and access for all students, especially those in deprived areas. Eight respondents stress greater governmental and technological sector support, with regulatory frameworks and ministry of education oversight. Teacher training and professional development are considered critical by six leaders focusing on ongoing skill and capacity building. Economic and socio-economic issues are discussed by four discussants who emphasized the need for addressing dissertations with regard to fair use of AI. Seven luminaries highlight the importance of strong technological base in the adoption of AI in education. It is the insistence of four respondents on uniform educational policy and the involvement of leadership in AI activities of five respondents. Furthermore, three leaders emphasize the necessity of fair distribution of resources.

Future of Educational Technology: Equity and Access Perspectives

Table 7 provides an example of what the future in educational technology would be like as seen by school leaders in the context of ensuring equal technology opportunities in schools. It highlights the leaders' views on equity and access, ethical concerns, and ways to enhance access.

Table 7
School Leaders' Outlook on the Future of EdTech Regarding Equity and Access

Theme	Category	Code	n	Sample Quotations / Participants
Promoting Equal Tech Opportunities in Schools	Equity and Access	ensuring equal opportunities and rights	15	"All students should be offered equal opportunities and rights." - P5, "By creating equal opportunities" - P12
		utilization of shared facilities	3	"By offering shared facilities" - P4
	Infrastructure and Support	development of technological infrastructure	7	"...must have a computer course" - P8, "By providing technological facilities" - P18
	Collaboration and Cooperation	cooperation with families and local bodies	4	"By co-operating with families" - P9, "In co-operation with stakeholders" - P17

	Policy and Planning	need for systematic policy and planning	6	"Program can be made according to student level" - P6, "State policy required" - P11
Ethical Considerations	Ethical and Moral Concerns	attention to ethics and personal data protection	10	"Ethical considerations should not be ignored" - P5, "Personal data must be protected" - P14
	Societal Dynamics	alignment with societal dynamics and values	4	"We must take into account the dynamics of society" - P6
	Use and Impact	ethical use of AI in education	6	"AI is a very broad concept." - P23, "Using this technology will be beneficial for all."- P26
Accessibility Strategies	Individualized Learning	tailoring programs to individual needs	5	"Can be applied individually to the student" - P32
	Educational Infrastructure	enhancing educational infrastructure	7	"Schools can be made by preparing environments that can provide these opportunities." - P34
	Training and Development	training for leaders, teachers, and students	6	"Training managers in the field of AI" - P31, "First of all, the necessary training to all stakeholders" - P35

Table 7 reviews school leaders' perspectives on the future of educational technology as discussed with particular emphasis on equity and access. Fifteen participants highlight the important requirement of the equal chance of any child with shared resources and improved facilities as solutions. Comprehensive computer education in schools is promoted by seven respondents looking into a technology embedded educational future. The role of family and community partnerships is emphasized by four leaders, considered the critical element to better academic outcomes. Six leaders endorse student-centric strategic planning that is consistent with state policies, emphasizing an adaptive approach to planning. Eight leaders emphasize ethical standards and privacy of the user's personal data in the use of educational technology, whereas four leaders discuss alignment of the technology with societal values. The ethical integration of AI in education is deliberated by six participants, giving prominence to its possible social advantages and the need for attentive implementation. Personalized learning is backed by five leaders, pointing at an approach to adaptive, student-centered instruction. Seven respondents consider improvement in IT infrastructure such as modern classrooms pertinent. Finally, six leaders emphasize the importance of training programs for all the stakeholders and educators to navigate and use the AI technologies efficiently.

Discussion, Conclusion and Recommendations

Our research focused on the perceptions of school leaders concerning their roles, duties, and expectations associated with ensuring equitable access to educational technology within the framework of GenAI. It has been found that principals state the need for their personal development and readiness in terms of AI technology as consistent with studies conducted by Esplin, Stewart, and Thurston (2018) and Brockmeier, Sermon, and Hope (2005), which revealed a general demand for the improvement of the technology leadership preparation among school principals. In contrast to the optimism of the school leaders in our study regarding the role of AI in improving the educational processes, Afshari et al. (2008, 2009) noted the crucial role played by school principals in guiding the integration of ICT in schools. Our study, in line with the early work, provides a consensus on the value of technology in the learning process if good management and infrastructure are in place. The issues raised in our research about the adverse effects of AI, like low quality information or overdose on technology, are in line with the results of Hines et al. (2008) and Flynn (2021).

This research implies a change in the technological environment and the necessity of school leaders to be skilled and informed. Although previous research have registered many levels of readiness and attitude towards technology integration among school administrators (e.g., Yu and Durrington, 2006; Schofield and Davidson, 1998), our findings show an agreement among them in terms of the significance of AI in education. This could suggest an increased tolerance for the unavoidable and potential advantages of AI technologies in education. The results of our study, as well as the previous research, emphasize the need for personalized professional development courses, oriented on the implementation of AI technologies into educational settings. This study reveals the lack of readiness and knowledge that school leaders are experiencing in technological integration which means that

professional training is very important according to Esplin et al. (2018). This vacuum is particularly pronounced in the artificial intelligence field when technological change is swift and requires perpetual learning and adaptability. The economic inequalities and socio-economic contexts highlighted in our results are in line with the issues raised by Schofield and Davidson (1998) and Asongu et al. (2019) that income inequality thresholds impact the desirable benefits of ICT in inclusive education. Attention to the studies undertaken by Çevik and Toplu (2023) and Flynn (2021) reflects the government and cooperation aspect of reducing digital inequality and ensuring equal educational opportunities, which is similar to what we call state and institutional support. Our results regarding the possibility of the digital divide to deepen educational inequalities are in line with those of Jacob et al. (2016) as well as Kuş, Mert, and Boyraz (2021), who discuss how technology access and use represent and worsen the existing inequalities.

Our study provides more detailed analysis of the problems and perspectives of AI technology including education, than the general ICT talks of Afshari et al. (2008, 2009) and Brockmeier et al. (2005). Despite it being highlighted in several studies, it is revealed in our study that AI-specific knowledge and training among educators and administrators is a major challenge for effective integration. Although the issue of policy intervention is a repeated topic, our research emphasizes the need for policy support in order to ensure equitable AI integration that calls for a strategic approach. Our study showed the transformative influence of AI technologies on the dynamics of educational leadership, which indicated that school leaders are united in their view that they should modify their leadership styles and approaches in the face of technological changes. This result is in line with other researches, which stress the importance of professional development and training for school leaders to implement technology in educational settings (Esplin et al., 2018; Afshari et al., 2008, 2009). It was revealed that school leaders have an appreciation for the double-edged nature of technology integration with both its promises and limitations. This balanced approach is critical in ensuring that AI technologies are successfully adopted in schools, an issue that is in line to the studies of Brockmeier et al. (2005) and Richardson et al., (2013) who looked at the challenges of technology integration in educational leadership.

Our study, however, demonstrated differences in the proportion of the study of the effect of technology on leadership dynamics. Although we find variations in the readiness levels of school leaders, our study's focus on professional development is in line with the literature, for instance. Esplin et al. (2018) provided concrete indicators of principal's readiness that suggests a more measurable approach to the measurement of readiness to lead technologically than we have previously used. In addition, although we talked about AI technologies in leadership, researches like Laouni (2023) go further to look into effects of leadership styles, especially in the case of young principals on technology integration. This opens up a potential area for further study, in particular how demographic variables and leadership practices impact technology acceptance and effectiveness in educational leadership. Our results deal with the digital divide and educational equality, which was discussed by Schofield and Davidson (1998) and Çevik and Toplu (2023).

Although our study did not focus on the digital divide per se, it seems that the way school leaders approach technology integration has a great effect on reduction of educational disparities. In the end, our results contribute to the increased volume of literature in the area of technology and educational leadership interface. The importance of capacity building and in-service training for teachers to use AI technologies effectively is highlighted by our results, which supports the findings of Esplin et al. (2018) who argue for more professional development in technology leadership. Economic factors and socio-economic disparities were identified as the key challenges in the implementation of AI technologies. This issue is in line with the related literature, for example, the works of Asongu et al. (2019) and Çevik and Toplu (2023), on digital divide and its effects on educational equality. Despite former studies that have investigated technology integration and digital divide at large, our research targets AI technologies in education. The specific attention makes us be able to reveal the incomparable challenges and possibilities concerning AI, as well as to learn or specialize expertise and how it can help in improving personalized education. Our study also highlights the role of state and institutional policy in promoting AI integration, calling for holistic policies rather than one-off initiatives. This approach is developed

from findings of studies such as those of Hines et al. (2008) and Yu and Durrington (2006) that focus on the effect of electronic communication and technology standards on school management but do not explicitly discuss the strategic policy approaches necessary for AI integration.

Our findings are consistent with Schofield and Davidson (1998) and Asongu et al. (2019), who perceive the digital divide and the importance of equal opportunities for education. The results point out the challenge related to making sure that technological aids are available for all students which illustrates our focus on fair AI inclusion. It was found by Esplin et al. (2018) that there existed a correlation between technology leadership professional development and primary preparedness levels, and that is supportive of our view on the significance of training and resources for successful AI adoption. Our research on the role of ethical aspects of AI integration resembles Afshari et al. (2008) and Baydar (2022) who consider ethical technology use and digital citizenship in their studies. Studies such as ours emphasize the role of educational leaders in addressing the ethical side of technology use. In contrast to the general ICT integration analyzed in the works of Yilmaz-Ince, Kabul, and Kabul (2022) and Kuş et al. (2021), which relate to the problems of e-learning and digital inequality in the COVID-19 pandemic, our research focuses on AI technologies in education. This differentiation emphasizes the changing face of educational technology and the conspicuous possibilities and complexities posed by AI. Laouni (2023) points out the relationship between the leadership styles of principals and the technology integration levels finding that the younger principals are most likely to adopt transformational and transactional styles that can positively affect technology integration. Our study does not draw a direct relationship of leadership styles and effectiveness of AI integration but rather reaffirms the importance of supportive policies and institutional collaboration that is warranted for AI adoption to be successful.

Our findings highlight the revolutionary potential of AI in education in a way that other research, such as Afshari et al. (2009) and Tawfik, Reeves, and Stich (2016), have not. However, these studies deal with technology in education in general, and our study is concerned with the role of AI in personalized learning and achieving better educational outcomes. Our research contributes to this literature through the specific focus on AI technology integration, and more importantly, on the very nuanced positions of school leaders on the advantages and issues that can be faced. However, our results are consistent with the general issues of fair access, ethical use, and the requirements for good infrastructure and training raised by earlier research, but also emphasize the special possibilities of far-reaching changes in educational practices and outcomes, which AI brings. This dialogue highlights the need in filling current laps of technology leadership preparation and arguing for legislations that foster ethical and fair utilization of AI in education, setting the stage for further research and practice in this fast proliferating discipline. As shown in the results of this study, there is certain amount of strong evidence for employment of GenAI in education. We found that school leaders recognize that they play the crucial part of including AI in the educational processes in the purpose to improve educational outcomes and develop their AI ready. They face many challenges in achieving on AI access is infrastructure deficiencies and socioeconomic differences. They are optimistic about the power of AI to revolutionize education, advocating for leadership change and the creation of new policies that prioritize ethical implementation. There is an ever-increasing demand for well-grounded policy approaches and infrastructure support requirements that will facilitate successful AI contribution. Leaders emphasize diversity and ethical value, and they advocate in favor of programs that fit for the needs and backgrounds of many different students. The significance of continuously evolving policies to keep up with AI developments, and of the preparation of educators with AI capabilities are highlighted as essential in maintaining relevant and equitable education systems. Finally, school leaders imagine an AI-orientated future that plays a significant role in resolving educational inequalities and improving the learning experiences within strategic, inclusive and ethical framework.

Despite its contributions, this study faces limitations, notably the varied AI knowledge among school leaders, affecting their understanding of AI's potential in education. The future research could concentrate more on increasing the familiarity with AI for leaders and creating special professional development. Moreover, the inequality in resources associated with urban and rural schools influences fair AI access, thus need for research on infrastructural equality. The AI integration strategies in educational leadership are also not agreed upon by many people which means that there is a need for

the standardized approaches and the best practices. Furthermore, the bridge between AI theoretical knowledge and its real implementation in schools shows a necessity for further research on how AI knowledge can be used successfully, for example, by utilizing case studies and pilot programs that have proved to be successful regarding its implementation.

Contribution Rate of Researchers

Contribution of the 1st Author: The first author undertook the identification of the research topic, designing the methodology and managing the data collection processes in this study. By taking an active role in the writing and analyses of the study, significant contributions were made to the interpretation of the findings and preparation of the final version.

Contribution of the 2nd Author: The second author made significant contributions to the research design and data analysis processes. The second author took an active role in the literature review and the development of the theoretical framework and revised some sections during the writing phase of the article. These contributions played an important role in creating and deepening the holistic structure of the study.

Conflict of Interest

In the process of conducting this study and reporting the results, it is declared by the researchers that there is no conflict of interest. In all stages of the research, the principles of transparency and objectivity were observed, and all data and findings were evaluated without any external influence or individual interest. Within this framework, we emphasize that the results of the research were obtained and presented in accordance with the principles of scientific ethics and integrity.

References

- Afshari, M., Bakar, K. A., Luan, W. S., Samah, B. A., and Fooi, F. S. (2008). School leadership and information communication technology. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 7(4), 82-91. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1102941.pdf>
- Afshari, M., Bakar, K. A., Luan, W. S., Samah, B. A., and Fooi, F. S. (2009). Technology and school leadership. *Technology, Pedagogy and Education*, 18(2), 235-248. <https://doi.org/10.1080/14759390902992527>
- Alasadi, E. A., and Baiz, C. R. (2023). Generative AI in education and research: Opportunities, concerns, and solutions. *Journal of Chemical Education*, 100(8), 2965-2971. <https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.3c00323>
- Ashford, N. (2015). *Özgür toplumun ilkeleri* (C. Madenci, Çev.). Liberte.
- Asongu, S. A., Orim, S. M. I., and Nting, R. T. (2019). Inequality, information technology and inclusive education in sub-Saharan Africa. *Technological Forecasting and Social Change*, 146, 380-389. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.06.006>
- Ayeni, O. O., Al Hamad, N. M., Chisom, O. N., Osawaru, B., and Adewusi, O. E. (2024). AI in education: A review of personalized learning and educational technology. *GSC Advanced Research and Reviews*, 18(02), 261–271. <https://doi.org/10.30574/gscarr.2024.18.2.0062>
- Bahroun, Z., Anane, C., Ahmed, V., and Zacca, A. (2023). Transforming education: A comprehensive review of generative artificial intelligence in educational settings through bibliometric and content analysis. *Sustainability*, 15(17), 12983. <https://doi.org/10.3390/su151712983>

- Baidoo-Anu, D., and Ansah, L. O. (2023). Education in the era of generative artificial intelligence (AI): Understanding the potential benefits of ChatGPT in promoting teaching and learning. *Journal of AI*, 7(1), 52-62. <https://doi.org/10.61969/jai.1337500>
- Balbaa, M. E., Abdurashidova, M., Khalikov, U., and Ismailova, N. (2023). Educational ethics in the digital age: addressing contemporary challenges. In S. M. Curle and M. T. Hebebcı (Eds.) *Proceedings of international conference on academic studies in technology and education 2023*, (pp. 84-96). Antalya, Türkiye.
- Baydar, F. (2022). The Role of Educational Leaders in the Development of Students' Technology Use and Digital Citizenship. *Malaysian Online Journal of Educational Technology*, 10(1), 32-46. <http://dx.doi.org/10.52380/mojet.2022.10.1.367>
- Blanden, J., Doepke, M., and Stuhler, J. (2023). Educational inequality. In E. A. Hanushek, S. Machin, and L. Woessmann (Eds.), *Handbook of the economics of education* (pp. 405-497). Netherlands: North-Holland publications.
- Braun, V., and Clarke, V. (2012). *Thematic analysis*. American Psychological Association.
- Bright, S., and Calvert, E. (2023). Educational technology: Barrier or bridge to equitable access to advanced learning opportunities?. *Gifted Child Today*, 46(3), 187-200. <https://doi.org/10.1177/10762175231168711>
- Brockmeier, L. L., Sermon, J. M., and Hope, W. C. (2005). Principals' relationship with computer technology. *NASSP Bulletin*, 89(643), 45-63. <https://doi.org/10.1177/019263650508964305>
- Chen, X., Zou, D., Xie, H., Cheng, G., and Liu, C. (2022). Two decades of artificial intelligence in education. *Educational Technology and Society*, 25(1), 28-47. <https://www.jstor.org/stable/48647028>
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Pearson Education
- Crompton, H., and Sykora, C. (2021). Developing instructional technology standards for educators: A design-based research study. *Computers and Education Open*, 2, 100044. <https://doi.org/10.1016/j.caeo.2021.100044>
- Çevik, E., and Toplu, M. (2023). Dijital eşitsizliğin hibrit eğitimdeki yansımaları [The reflections of digital inequality in hybrid education]. *Türk Kütüphaneciliği*, 37(4), 267-292. <https://doi.org/10.24146/tk.1356841>
- Darehş, J. C. (2006). Technology and school leaders: overdue or overload?. *Journal of Thought*, 41(1), 27-39. <https://www.jstor.org/stable/42589854>
- Degar, K. S. (2023). *Online professional development's effect on teachers' technology self-efficacy and continuance intention to use pear deck* (Doctoral dissertation, University of South Carolina).
- del Tufo, S., Randle, L., and Ryan, J. (2023). Inequality in a school system. In A. Ohri, B. Manning, and P. Curno (Eds.), *Community work and racism* (pp. 75-87). London: Routledge.
- Drisko, J., and Maschi, T. (2015). Basic content analysis. In J. Drisko and T. Maschi (Eds.), *Content analysis* (pp. 21-56). New York, NY: Oxford University Press.
- Ergün, M. and Arık, B. M. (2020). Eğitim izleme raporu 2020: Öğrenciler ve eğitime erişim. Eğitim Reformu Girişimi [Education monitoring report 2020: Students and access to education. Education Reform Initiative]. <https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2020-ogrenciler-veegitime-erisim/>

- Esplin, N. L., Stewart, C., and Thurston, T. N. (2018). Technology leadership perceptions of Utah elementary school principals. *Journal of Research on Technology in Education*, 50(4), 305-317. <https://doi.org/10.1080/15391523.2018.1487351>
- Flanagan, L., and Jacobsen, M. (2003). Technology leadership for the twenty-first century principal. *Journal of Educational Administration*, 41(2), 124-142. <https://doi.org/10.1108/09578230310464648>
- Flynn, S. (2021). Education, digital natives, and inequality. *Irish Journal of Sociology*, 29(2), 248-253. <https://doi.org/10.1177/079160352110048>
- Fullan, M., Azorín, C., Harris, A., and Jones, M. (2023). Artificial intelligence and school leadership: challenges, opportunities and implications. *School Leadership and Management*, 1-8. <https://doi.org/10.1080/13632434.2023.2246856>
- Gamoran, A., and Long, D. A. (2007). Equality of educational opportunity a 40 year retrospective. In R. Teese, S. Lamb, and M. Duru-Bellat (Eds.), *International studies in educational inequality, theory and policy* (pp. 23-47). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Garbin Praničević, D., Spremić, M., and Jaković, B. (2019). Technology and educational leadership: The role of leaders vs. national education policies. In A.H., Ingþórsson, N. Alfirević, J., Pavičić, and D. Vican, (Eds.), *Educational leadership in policy* (pp. 97-116). Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-99677-6_7
- Gocen, A., and Aydemir, F. (2021). Artificial intelligence in education and schools. *Research on Education and Media*, 12(1), 13-21. <https://doi.org/10.2478/rem-2020-0003>
- Groth, S., and Southgate, E. (2024). A policy document analysis of student digital rights in the Australian schooling context. *The Australian Educational Researcher*, 1-17. <https://doi.org/10.1007/s13384-023-00683-z>
- Hasa, K. (2023). Examining the OECD's perspective on AI in education policy: a critical analysis of language and structure in the 'AI and the future of skills'(AIFS) document and its implications for the higher education (Doctoral dissertation, University of British Columbia).
- Hendricks, P., Wahl, L., Stull, J., and Duffield, J. (2003). From policy to practice: Achieving equitable access to educational technology. *Information Technology and Disabilities*, 9(1).
- Hines, C., Edmonson, S., and Moore, G. W. (2008). The impact of technology on high school principals. *NASSP Bulletin*, 92(4), 276-291. <https://doi.org/10.1177/0192636508328593>
- Işık, M. and Bahat, İ. (2021). Teknoloji bağlamında eğitimde fırsat eşitsizliği: Eğitime erişime yönelik sorunlar ve çözüm önerileri [Inequality of opportunity in education and problems and solutions regarding access to education in the context of technology]. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 498-517. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.908232>
- Jacob, B., Berger, D., Hart, C., and Loeb, S. (2016). Can technology help promote equality of educational opportunities?. *The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 2(5), 242-271. <https://doi.org/10.7758/RSF.2016.2.5.12>
- Jiang, M. (2023). The impact and potential of educational technology: A comprehensive review. *Research and Advances in Education*, 2(7), 32-49. <https://doi.org/10.56397/RAE.2023.07.05>
- Kayyali, M. (2024). Future possibilities and challenges of AI in education. In R. C. Sharma and A. Bozkurt (Eds.), *Transforming education with generative AI: Prompt engineering and synthetic content creation* (pp. 118-137). The USA: IGI Global.

- Keskin, T., and Vermeulen, F. (2024). Overcoming the digital divide in the era of artificial intelligence. *Proceedings of the 57th Hawaii International Conference on System Sciences* (pp. 1471-1475). The USA: Hawaii. <https://hdl.handle.net/10125/106562>
- Kondakci, Y., Zayim Kurtay, M., and Kaya Kasikci, S. (2021). School leadership for social justice in Turkish urban setting. *Leadership and Policy in Schools, 20*(1), 95-110.
- Krippendorff, K. (2003). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage.
- Kuş, Z., Mert, H., and Boyraz, F. (2021). Covid-19 salgını süresince eğitimde fırsat eşit(siz)liği: Kırsal kesimdeki öğretmen ve ebeveyn görüşleri [Equality of opportunity during the ongoing Covid-19 pandemic: Teachers' and parents' views in the rural section]. *Education Technology Theory and Practice, 11*(2). <https://doi.org/10.17943/etku.913684>
- Langdrige, D. (2017). Phenomenology. In B. Gough (Ed.), *The Palgrave handbook of critical social psychology* (pp. 165–183). Basingstoke: Palgrave.
- Laouni, N. E. (2023). An investigation into the relationship between principals' leadership styles and level of technology integration in Moroccan public schools. *International Journal of Leadership in Education, 26*(3), 468-495. <https://doi.org/10.1080/13603124.2020.1799436>
- Leithwood, K. (2021). A review of evidence about equitable school leadership. *Education Sciences, 11*(8), 377. <https://doi.org/10.3390/educsci11080377>
- Leithwood, K., Sun, J., and Schumacker, R. (2020). How school leadership influences student learning: A test of “The four paths model”. *Educational Administration Quarterly, 56*(4), 570-599. <https://doi.org/10.1177/0013161X19878772>
- Leong, M. W., Kannan, S., and Maulo, S. B. A. (2016). Principal technology leadership practices and teacher acceptance of School Management System (SMS). *Educational Leader (Pemimpin Pendidikan), 4*, 89-103.
- Maxwell, J. A. (1996). *Qualitative research design: An interactive approach*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mercik, V. (2015). *Eğitimde fırsat eşitliği, toplumsal genel başarı ve adalet ilişkisi: PISA projesi kapsamında Finlandiya ve Türkiye deneyimlerinin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir Üniversitesi.
- Miles, M. B., Huberman, A. M., and Saldaña, J. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook*. Sage
- Nastasi, B. K., and Schensul, S. L. (2005). Contributions of qualitative research to the validity of intervention research. *Journal of School Psychology, 43*(3), 177-195. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2005.04.003>
- Nemorin, S., Vlachidis, A., Ayerakwa, H. M., and Andriotis, P. (2023). AI hyped? A horizon scan of discourse on artificial intelligence in education (AIED) and development. *Learning, Media and Technology, 48*(1), 38-51. <https://doi.org/10.1080/17439884.2022.2095568>
- Pasternak, D. L., Harris, S. D., Lewis, C., Wolk, M. A., Wu, X., and Evans, L. M. (2023). Engaging culturally responsive practice: Implications for continued learning and teacher empowerment. *Teaching and Teacher Education, 122*, 103976. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2022.103976>
- Panigrahi, C. M. A. (2020). Use of artificial intelligence in education. *Management Accountant, 55*, 64-67. <https://ssrn.com/abstract=3606936>

- Polkinghorne, D. E. (1989). Phenomenological research methods. In R. S. Valle and S. Halling (Eds.), *Existential-phenomenological perspectives in psychology: Exploring the breadth of human experience* (pp. 41–60). New York, NY: Plenum Press
- Punch, K. F. (2009). *Introduction to research methods in education*. Sage.
- Ratten, V., and Jones, P. (2023). Generative artificial intelligence (ChatGPT): Implications for management educators. *The International Journal of Management Education*, 21(3), 100857. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2023.100857>
- Richardson, J. W., Flora, K., and Bathon, J. (2013). Fostering a school technology vision in school leader. *International Journal of Educational Leadership Preparation*, 8(1), 144-160. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1012953.pdf>
- Ritchie, J., Lewis, J., McNaughton, N. C., and Ormston, R. (2014). *Chapter 11–analysis in practice. Qualitative research practice*. Sage.
- Sahlberg, P., and Cobbold, T. (2021). Leadership for equity and adequacy in education. *School Leadership and Management*, 41(4-5), 447-469. <https://doi.org/10.1080/13632434.2021.1926963>
- Schofield, J. W., and Davidson, A. L. (1998). *The internet and equality of educational opportunity*. National Science Foundation, Washington, DC.; Department of Commerce, Washington, DC.
- Seidman, I. (2006). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences*. Teachers college press.
- Shaked, H., and Schechter, C. (2017). School principals as mediating agents in education reforms. *School Leadership and Management*, 37(1-2), 19-37. <https://doi.org/10.1080/13632434.2016.1209182>
- Tawfik, A. A., Reeves, T. D., and Stich, A. (2016). Intended and unintended consequences of educational technology on social inequality. *TechTrends*, 60, 598-605.
- Tubin, D., and Edri, S. (2004). Teachers planning and implementing ICT-based practices. *Planning and Changing*, 3(4), 181– 191.
- Wellington, J. (2000). *Educational research: Contemporary issues and practical approaches*. London: Continuum.
- Wiyono, B. B., Komariah, A., Alghamdi, A. A., and Fahlevi, M. (2023). The influence of principals' e-leadership on the effectiveness of schools' public relations and organizational improvement. *Sustainability*, 15(2), 1296. <https://doi.org/10.3390/su15021296>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri [Qualitative research methods in social sciences]*. Seçkin Yayınları.
- Yılmaz-Ince, E., Kabul, N., and Kabul, A. (2022). Inequality of opportunity in distance education during the pandemic process. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 21(1), 68-79. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1337797.pdf>
- Yin, R. K. (2016). *Qualitative research from start to finish* (2nd ed.). London: The Guilford Press
- Yu, C., and Durrington, V. A. (2006). Technology standards for school administrators: An analysis of practicing and aspiring administrators' perceived ability to perform the standards. *NASSP Bulletin*, 90(4), 301-317. <https://doi.org/10.1177/0192636506295392>

Genişletilmiş Özet

Giriş

Bu araştırmanın temel amacı, okul liderlerinin üretken yapay zekâ (generative artificial intelligence [GenAI]) bağlamında eğitim teknolojilerine eşit erişimi teşvik etme konusundaki rollerine, sorumluluklarına ve beklentilerine ilişkin algılarını araştırmak ve anlamaktır. Bu çalışma, eğitim liderlerinin gelişmiş yapay zekâ (YZ) teknolojilerini okul ortamlarına entegre ederken karşılaştıkları karmaşıklıkları ve zorlukları araştırmayı ve okul liderlerinin bu teknolojilerin sosyo-ekonomik geçmişlerine bakılmaksızın tüm öğrenciler için erişilebilir ve faydalı olması için rollerine, sorumluluklarına ve beklentilerine ilişkin algıları hakkında veri sağlamayı amaçlamaktadır. Araştırmaya rehberlik eden araştırma soruları şu şekildedir:

1. Okul liderleri, üretken YZ teknolojilerini okullarına entegre etme sorumluluklarını nasıl tanımlamaktadır?
2. Okul liderleri, üretken YZ eğitim teknolojilerine eşit erişim sağlamada ne gibi zorluklar ve fırsatlar tanımlamaktadır?
3. Üretken YZ teknolojilerinin ortaya çıkışı okullardaki liderlik tarzlarını ve stratejilerini nasıl etkilemektedir?
4. Okul liderleri, üretken YZ teknolojilerini eğitime entegre etmek için mevcut politikaları ve destek sistemlerini nasıl algılamaktadır?
5. Okul liderlerinin eğitim teknolojisinin geleceğine ve bunun eşitlik ve erişim üzerindeki etkilerine ilişkin bakış açıları nelerdir?

Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma modeli benimsenmiştir. Nitel araştırma, insanların veya kişilerin deneyimlerine dayalı bilimsel bilgi üretmek için bilimsel çalışmalarda önemli bir yere sahiptir. Bu araştırma türünde, ele alınan durumlar detaylı bir şekilde incelenmekte ve "ne" oldukları tanımlanmaya çalışılmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu, Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı eğitim kurumlarında eğitim lideri olarak görev yapan 42 okul yöneticisinden (müdür ve müdür yardımcıları) oluşmaktadır. Katılımcılar, maksimum çeşitlilik ve ölçüt örnekleme yöntemleriyle gönüllü temelinde belirlenmiştir. Katılımcıların %57,1'i okul müdürü ($N = 24$), %81'i erkek ($N = 34$) ve %66,7'si lisans derecesine sahipken ($N = 28$), %13'ü yüksek lisans ($N = 13$) ve %2,4'ü doktora derecesine sahiptir ($N = 1$). Yaş dağılımı 29 ile 57 yaş arasında çeşitlilik göstermektedir. Profesyonel deneyim açısından, toplam mesleki kıdemleri 5 ile 35 yıl arasında değişmektedir. Katılımcıların eğitim geçmişleri çoğunlukla lisans düzeyinde olup, önemli bir kısmı yüksek lisans derecesine ve bir kişi doktora derecesine sahiptir. Bu çeşitlilik, grubun içinde zengin ve çeşitli bir perspektif sunmakta ve okul yöneticiliği pozisyonlarına giden farklı yolları ve deneyimleri yansıtmaktadır. Bu çalışmada, katılımcıların konu hakkındaki algılarını ortaya çıkarmak için mülakat yöntemi benimsenmiştir. Veri toplama sürecinde, araştırmacılar tarafından hazırlanan ve iki bölümden oluşan yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Bu çalışmada, veri toplama sürecinde "(b) belirli süreçlerle çalışma grubuna dahil edilen katılımcıların sözlü veya yazılı ifadeleri" kullanılmıştır. Elde edilen veriler, içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Okul liderleri, YZ'yi genellikle faydalı ve eğitim süreçlerini kolaylaştıran bir araç olarak görmektedirler. Çoğunluk, YZ'nin öğretmenlerin işini kolaylaştıracağını ve eğitimde olumlu etkiler yaratacağını düşünmektedirler. Ancak, bazı katılımcılar teknolojinin öğrenci ödevleri üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini belirtmektedir. Liderlerin YZ entegrasyonunu desteklemesi ve uygulamada dikkatli olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Eğitimde YZ'ye eşit erişim sağlamada önemli zorluklar olarak altyapı eksiklikleri, ekonomik engeller ve coğrafi farklılıklar öne çıkmaktadır. Liderler, dezavantajlı öğrencilere yardım etmek ve eşitsizlikleri gidermek için çeşitli çözümler önermektedir. Bunlar arasında devlet desteği ve eğitimde yapay zekanın olumlu etkilerinin kullanılması yer almaktadır. Katılımcılar, YZ'nin liderlik tarzlarını ve stratejilerini olumlu yönde etkileyeceğini düşünmektedir. YZ,

yönetim kolaylığı sağlayarak ve eşit fırsatlar sunarak eğitim liderlerini değişime ve adaptasyona teşvik etmektedir. Bununla birlikte, bazı liderler YZ'nin rekabet ortamı yaratabileceğini ve liderlik üzerinde önemli bir etkisi olmayacağını belirtmektedir. Liderler, YZ'nin eğitimde etkin bir şekilde entegre edilmesi için eşit fırsatlar, devlet politikaları ve altyapı desteği gerektiğine dikkat çekmektedir. Eğitim çalışanlarına yönelik hizmet içi eğitimlerin önemi ve eğitimde sosyo-ekonomik koşulların iyileştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Stratejik yaklaşımlar ve liderlerin rolü, YZ'nin başarılı entegrasyonu için kritik önem taşımaktadır. Okul liderleri, eğitim teknolojilerinin geleceğinde eşit fırsatlar ve hakların sağlanmasının önemini vurgulamaktadır. Teknolojik altyapının geliştirilmesi, aileler ve yerel kurumlarla iş birliği, etik kaygılar ve bireyselleştirilmiş öğrenme stratejileri öne çıkan konular arasındadır. Eğitimde YZ'nin etik kullanımı ve bütün paydaşlara yönelik eğitimin sağlanması, gelecekteki eğitim teknolojilerinin başarısı için kritik öneme sahiptir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çalışmamızda okul liderleri, kendi gelişimlerine ve YZ teknolojisi konusunda hazırlıklarına ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Esplin, Stewart ve Thurston (2018) ile Brockmeier, Sermon ve Hope (2005) tarafından çalışmalarda da okul müdürlerinin teknoloji liderliği hazır bulunuşluklarının iyileştirilmesine yönelik ihtiyaç tespit edilmiştir. Afshari vd. (2008, 2009) tarafından okul müdürlerinin okullarda teknoloji entegrasyonunu yönlendirmedeki kritik rolü de, etkili liderlik ve altyapı mevcut olduğunda teknolojinin eğitimdeki potansiyel faydaları konusunda literatürdeki fikir birliğinin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Çalışmamızda YZ'nin potansiyel olumsuz etkileri, bilgi kalitesinin azalması veya teknolojiye bağımlılık yaratması gibi konulara ilişkin endişeler, Hines, Edmonson ve Moore (2008) ve Flynn (2021) tarafından yapılan çalışmalarda da tespit edilen bulgulardandır. Çalışmamız ve Esplin vd. (2018) tarafından yapılan araştırma, okul liderleri arasında teknoloji entegrasyonu konusunda hazırlık ve bilgi eksikliğini ortaya koymakta, bu yönde mesleki gelişim ihtiyacının önemine vurgu yapmaktadır. Ekonomik farklılıklar ve sosyo-ekonomik koşullar, Schofield ve Davidson (1998) ile Asongu, Orim ve Nting (2019) tarafından ortaya konan bulgular ile uyumludur. Çevik ve Toplu (2023) ve Flynn (2021) tarafından yapılan araştırmalar da dijital eşitsizliği ve eşit eğitim fırsatlarını sağlamak için politika müdahalelerinin ve işbirliği çabalarının kritik rolü vurgulanmaktadır. Çalışmamız, YZ teknolojilerinin eğitim liderliği dinamikleri üzerinde dönüştürücü bir etki gösterdiğini ortaya koymaktadır. Esplin vd. (2018), eğitim ortamlarında teknoloji entegrasyonunu etkili bir şekilde yönlendirebilmek için okul liderlerinin mesleki gelişim ve eğitiminin önemini vurgulamaktadır. Çalışmamız, okul liderlerinin teknoloji entegrasyonunun fırsatlarını ve zorluklarını kabul ettiklerine ve YZ teknolojilerinin okullarda etkili uygulanmasının önemini ve bilincinin farkında olduklarını göstermektedir. Bulgularımız, eğitimcilerin YZ teknolojilerini etkili bir şekilde kullanabilmeleri için hizmet içi eğitim ve kapasite geliştirmenin kritik bir ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Esplin vd. (2018) teknoloji liderliği mesleki gelişimi ile ilgili bulguları, eğitimciler ve yöneticilerin eğitim ortamlarında YZ ve diğer dijital teknolojilerin karmaşıklıklarını yönlendirmek için gereken becerilerle donatılmasının önemini vurgulamaktadır. Çalışmamız, Schofield ve Davidson (1998) ile Asongu vd. (2019) tarafından vurgulanan dijital uçurum (digital divide) ve eğitimde teknolojiye eşit erişimin önemini yansıtmaktadır. Esplin vd. (2018) tarafından bulunan teknoloji liderliği mesleki gelişimi ile müdürlerin hazırlık seviyeleri arasındaki korelasyon, YZ uygulamasının etkili olabilmesi için eğitim ve kaynakların gerekliliğine vurgu yapan bulgularımızla örtüşmektedir. Afshari vd. (2008) ve Baydar (2022) tarafından yapılan araştırmalar, teknolojinin etik kullanımına ve dijital vatandaşlığa odaklanırken, çalışmamız eğitim liderlerinin teknoloji kullanımının etik sonuçlarını yönlendirme sorumluluğuna dikkat çekmektedir. Gelecekteki araştırmalar, hedeflenen mesleki gelişim programları geliştirmek için okul liderlerinin YZ teknolojilerine ilişkin hazırbulunuşluk düzeyini ve özel eğitim ihtiyaçlarını değerlendirmeye odaklanmalıdır. YZ teknolojilerine erişimde kentsel-kırsal uçurumun üstesinden gelme stratejileri de dahil olmak üzere, farklı okul türleri arasında altyapı ve kaynak kullanılabilirliğini eşitleme yolları araştırılabilir. Okul liderleri için açık kılavuzlar ve en iyi uygulamaları sağlamayı amaçlayarak, eğitim liderliğinde YZ entegrasyonuna yönelik yaklaşımlar geliştirmeye ve standartlaştırma yönelik çalışmalar yapılabilir. Başarılı YZ entegrasyon stratejilerini gösteren vaka çalışmaları ve pilot programlar da dahil olmak üzere, YZ'nin teorik bilgisini eğitim liderliğinde pratik uygulamalara dönüştürmenin etkili yöntemlerini araştıran çalışmalara ihtiyaç vardır.

BRICS-T Ülkelerinde Ekonomik Küreselleşme, Vergi Yükü ve Yatırım Özgürlüğünün Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi

Tunahan DEĞİRMENCİ
Sakarya Üniversitesi
tunahandegirmenci@sakarya.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8903-7883

Mehmet AYDIN
Sakarya Üniversitesi
mehmetaydin@sakarya.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0780-1663

Oktay KIZILKAYA
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
okizilkaya@ahievran.edu.tr;
ORCID ID: 0000-0002-7165-6088

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1440862
Geliş Tarihi: 22.01.2024	Revize Tarihi: 27.03.2024
	Kabul Tarihi: 31.03.2024

Atf Bilgisi

Değirmenci, T., Aydın, M. ve Kızılkaya, O. (2024). BRICS-T ülkelerinde ekonomik küreselleşme, vergi yükü ve yatırım özgürlüğünün doğrudan yabancı yatırımlara etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 228-243.

ÖZ

Ekonomik küreselleşme ticari ve finansal küreselleşme yoluyla yeni pazarlara erişimi kolaylaştırabilirken, rekabeti ve yatırım maliyetlerini artırabilir. Ticari küreselleşme, uluslararası ticaretin artmasına ve ticaret engellerinin azalmasına yol açabilir. Finansal küreselleşme ise sermaye akışlarının serbestleşmesine ve uluslararası finansal piyasaların entegrasyonunu sağlayabilir. Vergi politikalarındaki değişiklikler, yatırımcıların kar marjlarını etkileyebilir ve yatırım yapma isteklerini azaltabilir veya artırabilir. Vergi yükü artışları, yatırımcıları caydırabilir ve yatırım özgürlüğündeki kısıtlamalar, yatırımların serbest akışını engelleyebilir. Yatırım özgürlüğünün azalması ise yabancı yatırımcılar için tercih edilmeyebilir. Bu faktörlerin dengeli bir şekilde yönetilmesi, doğrudan yabancı yatırımların sürdürülebilir ve istikrarlı bir şekilde artmasını sağlayabilir. Bu çalışmada 1995-2021 dönemi için BRICS-T ülkelerinde ekonomik küreselleşme, vergi yükü ve yatırım özgürlüğünün doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi Augmented Mean Group (AMG) panel uzun dönem tahmincisiyle incelenmektedir. Çalışma sonuçlarına göre Brezilya, Hindistan ve BRICS-T ülkelerine ait panelde ekonomik küreselleşme doğrudan yabancı yatırımları artırmaktadır. Çin'de yatırım özgürlüğü doğrudan yabancı yatırımları artırmaktadır. Öte yandan vergi yükü Güney Afrika'da doğrudan yabancı yatırımları azaltırken Türkiye'de artırmaktadır. Genel olarak BRICS-T ülkelerinin, dış ticareti kolaylaştıran politikaları desteklemeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, vergi yükü, ekonomik özgürlük, doğrudan yabancı yatırım.

The impact of economic globalization, tax burden and investment freedom on foreign direct investments in BRICS-T countries

ABSTRACT

While economic globalization can facilitate access to new markets through trade and financial globalization, it can increase competition and investment costs. Business globalization can lead to increased international trade and reduced trade barriers. Financial globalization can lead to the liberalization of capital flows and the integration of international financial markets. Changes in tax policies can affect investors' profit margins and reduce or increase their willingness to invest. Tax burden increases may deter investors, and restrictions on investment freedom may impede the free flow of investments. The decrease in investment freedom may not be preferred for foreign investors. A balanced management of these factors can ensure a sustainable and stable increase in foreign direct investments. This study examines the impact of economic globalization, tax burden, and investment freedom on foreign direct investments in BRICS-T countries for the 1995-2021 period with the Augmented Mean Group (AMG) panel long-run estimator. According to the study results, In Brazil, India, and BRICS-T countries, economic globalization increases foreign direct investment. Investment freedom in China increases foreign direct investment. On the other hand, while the tax burden reduces direct foreign investments in South Africa, it increases it in Turkey. In general, it is recommended that BRICS-T countries support policies that facilitate foreign trade.

Keywords: Globalization, tax burden, economic freedom, foreign direct investment.

Giriş

Doğrudan yabancı yatırımlar, bir ülkedeki yerel ekonomiye yapılan dış doğrudan yatırımları ifade eder ve genellikle ekonomik büyüme, teknolojik transfer ve istihdam gibi pozitif etkileri vardır. Bu kapsamda küresel ekonomide doğrudan yabancı yatırımları artırmaya yönelik çeşitli kamu politikalarına yer verilmektedir (Ayaydın, 2010). Ancak, ekonomik küreselleşme, vergi politikaları ve yatırım özgürlüğündeki değişimler, doğrudan yabancı yatırımın ülkeye girmesini ya da bu yatırımlar yapılsa bile ekonomideki etkilerini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilir.

Ekonomik küreselleşme, ticari küreselleşme ve finansal küreselleşmeyi içeren geniş bir kavramdır. Ticari küreselleşme, mal ve hizmet ticaretinin sınırların ötesine yayılması anlamına gelirken, finansal küreselleşme ise sermaye akışlarının ulusal sınırları aşması ve uluslararası finansal piyasaların entegrasyonu olarak ifade edilebilir (Elmawazini, 2013). Bu iki unsur, ekonomik küreselleşmenin önemli bileşenlerini oluşturur. Bu bağlamda doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde önemli potansiyel etkilere sahip olabilirler. Ticari küreselleşme, uluslararası ticaretin artmasına ve ticaret engellerinin azalmasına yol açar. Bu durum, doğrudan yabancı yatırımları artırabilir çünkü daha fazla ticaret, yabancı yatırımcılar için pazarlama ve dağıtım imkânlarını artırabilir. Ancak, aynı zamanda yerel işletmeler için de daha fazla rekabet ortamı yaratabilir. Daha açık bir ticaret ortamı, yerel işletmelerin uluslararası rekabetle başa çıkma becerilerini artırmalarını teşvik ederken, aynı zamanda bazı sektörlerde yerel işletmelerin zayıflığını ve hatta kapanmasını da tetikleyebilir (Marković, 2008). Finansal küreselleşme ise sermaye akışlarının serbestleşmesine ve uluslararası finansal piyasaların entegrasyonuna yol açar. Bu durum, doğrudan yabancı yatırımları artırabilir çünkü sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, yabancı yatırımcıların daha kolay ve hızlı bir şekilde sermaye transferi yapmalarını sağlayabilir (Carp, 2014). Örneğin, Türkiye 1980'li yılların sonlarında sermaye hareketlerini serbestleştirilmesi sayesinde doğrudan yabancı yatırımlarını ciddi ölçüde artırmıştır. Ancak, finansal küreselleşmenin aşırı olduğu durumlarda, sermaye spekülasyonu ve finansal istikrarsızlık riski artabilir. Bu durum, yerel ekonomiler için istikrarsızlık ve dışa bağımlılık riskini artırabilir. Görüldüğü üzere ekonomik küreselleşme doğrudan yabancı yatırımları ve ülkenin ekonomik durumunu etkileme potansiyeli olan bir faktördür. Küreselleşmenin dışında ülkenin vergi politikası yatırımcılar için en önemli kriterlerden biridir (Camara, 2023; El Fakiri ve Cherkaoui, 2024; Hartman, 1985). Vergi politikalarındaki değişiklikler, doğrudan yabancı yatırımları cezbedebilir veya engelleyebilir. Düşük vergi oranları yatırımı teşvik ederken, aşırı düzenlemeler veya yüksek vergi yükleri yatırımcıları caydırabilir. Vergi yükünün ekonomi üzerindeki bu güçlü etkilerinden dolayı ekonomik özgürlüğün bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. Vergi yükünün optimum seviyeden fazla olması halinde mükelleflerin karar ve tercihlerin olumsuz yönde etkileyecektir. Bu yüzden onları ekonomik anlamda kısıtlayacaktır. Vergi yükü gibi yatırım özgürlüğü de ekonomik özgürlüklerden biri olarak kabul edilmektedir. Yatırım özgürlüğü birçok fakrlı göstergeden oluşan bir indeks olarak ölçülmektedir. Yatırım özgürlüğündeki kısıtlamalar da vergi yükündeki benzer etkilere neden olabilir; daha fazla özgürlük ve esneklik yabancı yatırımcıları çekerken, aşırı kısıtlamalar yatırım akışını sınırlayabilir (Akar ve Özcan, 2020; Çoban, 2020; Korle, Amoah, Hughes, Pomeyie ve Ahiabor, 2020).

Küresel ekonomide BRICS-T ülkeleri ekonomik büyüme ve uluslararası ticaretteki artan rolleriyle dikkat çekmektedir. Bu kapsamda bu ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. BRICS-T ülkeleri, dünya ekonomisinin önemli bir kısmını temsil eden büyük pazarlara ve dinamik iş ortamlarına sahiptir. Bu ülkeler, düşük maliyetli işgücü, doğal kaynak zenginlikleri ve hızla büyüyen tüketici talepleri gibi avantajlara sahiptirler (Sadiq, Shinwari, Usman, Ozturk ve Maghyreh, 2022; Ullah, Luo, Adebayo ve Kartal, 2023). Bu nedenle, doğrudan yabancı yatırımlar, bu ülkelerde ekonomik büyümeyi desteklemenin ve rekabet güçlerini artırmanın önemli bir aracı olarak kabul edilmektedir (Aydın ve Değirmenci, 2024). Doğrudan yabancı yatırımların bu ülkelerdeki güçlü etkilerinden dolayı bu yatırımların ülkeler için belirleyicilerinin araştırılması önem arz etmektedir. Bu motivasyondan ve yukarıdaki teorik altyapıdan hareketle bu çalışmada BRICS-T ülkelerinde 1995-2021 dönemi için ekonomik küreselleşme, vergi yükü ve yatırım özgürlüğünün doğrudan yabancı yatırımlara etkisi araştırılmaktadır. Kapsamlı bir literatür araştırması sonucunda doğrudan yabancı yatırımcıların belirleyicilerine yönelik bu değişkenlerin

birlikte incelendiği çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca çalışmaların çoğunluğu tek bir ülkeye yönelik olup BRICS-T ülkeleri gibi uluslararası ticarete önemli yere sahip ülkelere yönelik araştırmalar ihmal edilmiştir. Çalışmanın bu yönleriyle literatürde yeni bir bakış açısı ve tartışma alanı oluşturması beklenmektedir.

Çalışmanın takip eden bölümünde konuya ilişkin literatür taraması sunulmaktadır. Sonraki bölümde yöntem başlığı altında araştırma modeli, veri tanımları ve ampirik bulgulara yer verilmektedir. Son olarak sonuç ve politika önerileri sunulmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörler üzerine özellikle gelişmekte olan ülkeler nezdinde oldukça geniş bir ampirik literatür mevcuttur. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu işgücü maliyeti, dış açıklık, altyapı kalitesi, pazar büyüklüğü, siyasi istikrar, küreselleşme vb. faktörleri doğrudan yabancı yatırım akışını yönlendiren temel faktörler olarak tanımlamıştır (Blonigen ve Piger 2014; Chakrabarti, 2001; Faeth 2009; Kolstad ve Villanger 2008). Literatürde ev sahibi ülkedeki yurtiçi yatırım ortamını doğrudan yabancı yatırımın belirleyicisi olarak kabul eden çalışmalar da bulunmaktadır. Vergi yükü ve yatırım özgürlüğü bu faktörler arasında kabul edilmektedir. Bu bölümde vergi yükü, yatırım özgürlüğü ve ekonomik küreselleşmenin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisine ilişkin bazı temel bulguları ve bakış açılarını özetleyen bir literatür taraması yer almaktadır.

Kurumlar vergisi oranları ve işletmeler üzerindeki diğer vergiler de dâhil olmak üzere vergi yükü, doğrudan yabancı yatırım girişlerini etkileyen faktörler arasında kabul görmektedir. Vergi yükünün doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi akademik literatürde kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bu ilişkiyi literatürde birçok çalışma araştırmıştır. Hines (1996), çalışmasında eyalet düzeyindeki vergilerin ABD'deki doğrudan yabancı yatırımları nasıl etkilediğini analiz etmiştir. Eyalet vergi oranlarındaki değişikliklerin yabancı yatırımcıların kararlarını önemli ölçüde etkilediğini ve vergi yükünün yatırım modellerini şekillendirmede çok önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Markusen ve Maskus (2002), vergi politikalarının rolü de dâhil olmak üzere doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin çeşitli teorik yaklaşımları analiz etmiştir. Vergi rejimlerindeki farklılıkların, çok uluslu şirketlerin yatırım kararlarını almaya yönlendirdiğini ileri sürerek doğrudan yabancı yatırımlarda vergi hususlarının önemini vurgulamışlardır. Desai, Foley ve Hines (2007), birden fazla ülkeden elde edilen verileri kullanarak vergilerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisine ilişkin kapsamlı bir analiz gerçekleştirmiştir. Çalışmada daha yüksek kurumlar vergisi oranlarının daha düşük doğrudan yabancı yatırım girişi seviyeleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Clausing (2009), Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development [OECD]) ülkelerinde kurumlar vergisindeki artışların doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada vergi oranları ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında önemli bir ilişkinin tespiti raporlanmıştır. Çalışmada, belirli bölgelerdeki daha yüksek vergi yüklerinin bu bölgelerdeki doğrudan yabancı yatırım faaliyetlerinin azalmasına yol açabileceği vurgulanmıştır. Chen ve Moore (2010), ekonomik küreselleşmenin çok uluslu şirketlerin vergilendirilmesine etkisini incelemiştir. Çalışma, ekonomik küreselleşmenin vergi politikalarını ve çok uluslu şirketlerin vergi ödemelerini nasıl etkilediğini analiz etmiştir. Bulgular, ekonomik küreselleşmenin vergi politikaları üzerinde baskı yarattığını ve bu durumun doğrudan yabancı yatırımları etkileyebileceğini öne sürmektedir. Diamond, Zodrow ve Carroll (2013) ABD ekonomisi ve 19 OECD ülkesi için düşük kurumlar vergisi oranlarının doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmada yüksek kurumlar vergisi oranlarının yatırım üzerinde olumsuz etkisi olduğu ortaya konmuştur. Abdioğlu, Biniş ve Arslan (2016), çok uluslu şirketlere daha fazla avantaj sunan ülkelerde doğrudan yabancı yatırım seviyelerinin daha yüksek olduğunu raporlamıştır. Çalışmaya göre, kurumlar vergisindeki indirim oranları daha düşük vergi yükü oluşturmakta ve buna bağlı olarak doğrudan yabancı yatırım girişlerinin artmasında büyük rol oynamaktadır. Uddin, Chowdhury, Zafar, Shafique ve Liu (2019), vergi yükünün Güney Asya ülkelerindeki doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkisini incelemiştir. Bulgular, vergi yükünün doğrudan yabancı yatırımları olumsuz yönde etkilediğini ve yatırım özgürlüğünün artırılmasının doğrudan yabancı yatırımları teşvik edebileceğini göstermektedir. Genel olarak literatür değerlendirildiğinde, vergi yükünün doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ve çokuluslu şirketlerin yatırım kararlarının kritik bir belirleyicisi olduğunu ileri sürmektedir. Şirketler vergi yükümlülüklerini en aza indirmeye ve küresel yatırım stratejilerini optimize etmeye

çalıştıklarından, daha yüksek vergi oranları veya olumsuz vergi politikaları genellikle azalan doğrudan yabancı yatırım faaliyetleriyle ilişkilidir.

Yatırım özgürlüğü, ev sahibi ülkelerin yabancı yatırımcılara kendi sınırları içerisinde faaliyet göstermelerine ne ölçüde izin verdiklerini ifade etmektedir. Yatırım özgürlüğü ile doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalar daha fazla yatırım özgürlüğünün daha yüksek düzeyde doğrudan yabancı yatırım girişiyle ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Wei (2000), 82 ülkeden oluşan bir örneklemede doğrudan yabancı yatırım girişleri üzerinde yatırım özgürlüğünün etkisi incelenmiştir. Çalışma, yatırım özgürlüğü ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında olumlu bir ilişki tespit edilmiş ve yabancı yatırım üzerinde daha az kısıtlama olan ülkelerin daha yüksek düzeyde doğrudan yabancı yatırım çekme eğiliminde olduğunu göstermiştir. Li ve Resnick (2003), Afrika'da yatırım özgürlüğünün doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkisini araştırmış ve daha liberal yatırım politikalarına sahip ülkelerin daha yüksek düzeyde doğrudan yabancı yatırım çekme eğiliminde olduğunu tespit etmiştir. Bengoa ve Sanchez-Robles (2003), yatırım özgürlüğünün rolüne odaklanarak 69 ülkeden oluşan bir panelde doğrudan yabancı yatırım girişlerinin belirleyicilerini araştırmıştır. Çalışmanın bulguları, yatırım özgürlüğünün doğrudan yabancı yatırım girişleri üzerinde önemli bir olumlu etki yarattığını gösteriyor; bu da yatırım liberalizasyonunun daha fazla olduğu ülkelerin daha yüksek düzeyde doğrudan yabancı yatırım çektiğini göstermiştir. Çalışma, doğrudan yabancı yatırımların yönlendirdiği kalkınmayı teşvik etmek için yatırım kısıtlamalarını azaltmayı amaçlayan politika reformlarının önemini altını çizmiştir. Busse ve Hefeker (2007), 96 ülke için panel verileri kullanarak yatırım özgürlüğünün doğrudan yabancı yatırım akışları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Bulgular, daha fazla yatırım özgürlüğünün daha yüksek düzeyde doğrudan yabancı yatırım çekme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Daha liberalleştirilmiş yatırım rejimlerine sahip ülkelerin yabancı yatırımcılar için daha elverişli bir ortam sunduğunu ve bunun da artan doğrudan yabancı yatırım girişlerine yol açtığını ileri sürmüştür. Al-Sadig (2009), 77 gelişmekte olan ülkede yatırım özgürlüğünün doğrudan yabancı yatırım girişleri üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Çalışma, özellikle iyi gelişmiş finansal piyasalara ve daha güçlü mülkiyet hakları korumasına sahip ülkelere, yatırım özgürlüğü ve doğrudan yabancı yatırım arasında olumlu bir ilişki tespit etmiştir. Al-Sadig (2009), doğrudan yabancı yatırımların yönlendirdiği ekonomik büyümeyi teşvik etmede yatırım özgürlüğünü artırmayı amaçlayan politika reformlarının rolünü vurgulamıştır. Cheung ve Moore (2010), yatırım özgürlüğü gibi kurumsal faktörlerin Çin'in dışa doğru doğrudan yabancı yatırımlarını nasıl etkilediğini analiz etmiştir. Daha fazla yatırım özgürlüğüne sahip ülkelerin Çin'den daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekme eğiliminde olduğunu, bu da politika liberalizasyonunun dışarıya yatırım akışlarını olumlu yönde etkileyebileceğini ileri sürmüştür. Bergstrand ve Egger (2013), yatırım özgürlüğü ve diğer çeşitli faktörlerin yabancı yatırım akışları üzerindeki etkisini karşılaştırmışlardır. Çalışma, yatırım özgürlüğünün doğrudan yabancı yatırımları olumlu yönde etkilediğini ve ekonomik küreselleşme ile birlikte bu etkinin arttığını ileri sürmektedir. Jensen ve Malesky (2018), Vietnam'da yatırım özgürlüğünün doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkisini incelemiş ve iki değişken arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Çalışma daha liberal yatırım rejimlerine sahip ülkelerin yabancı yatırımcılar için daha çekici olduğunu, çünkü bu ülkelerin daha fazla kesinlik ve mülkiyet haklarının korunmasını sunduğunu ifade etmiştir. Goh ve Javorcik (2018), yatırım özgürlüğünün ticari serbestleşme ile doğrudan yabancı yatırım modellerini etkilemek için nasıl etkileşime girdiğini araştırmıştır. Bulgular, ticareti serbestleştirme politikalarının yanı sıra açık yatırım rejimlerine sahip ülkelerin, kısıtlayıcı yatırım düzenlemelerine sahip olanlara kıyasla daha yüksek doğrudan yabancı yatırım akışı yaşadığını gösteriyor. Shikur (2024) Afrika ülkelerinde ekonomik özgürlüğün doğrudan yabancı yatırım üzerinde önemli olumlu etkilerinin olduğunu göstermiştir. Genel olarak literatür, yatırım özgürlüğü ile doğrudan yabancı yatırım girişleri arasında güçlü ve önemli bir pozitif ilişkiye işaret etmekte ve yabancı yatırımcıları çekmek ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek için yatırım rejimlerini serbestleştirmeyi amaçlayan politika reformlarının önemini vurgulamaktadır. Bu çalışmalar toplu olarak, doğrudan yabancı yatırım girişlerinin önemli bir belirleyicisi olarak yatırım özgürlüğünün önemini ortaya koymaktadır. Açıklığı, şeffaflığı ve yatırımcıların korunmasını teşvik eden politikalara öncelik veren ülkeler genellikle daha yüksek düzeyde yabancı yatırım çeker ve bu da küresel ölçekte ekonomik kalkınmaya ve rekabet edebilirliğe katkıda bulunabilir.

Ekonomik küreselleşmenin doğrudan yabancı yatırım akışları üzerindeki etkisini çeşitli çalışmalar araştırmıştır. Gorg ve Strobl (2001), küreselleşmenin çok uluslu şirketlerin doğrudan yabancı yatırım yer tercihleri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma Avrupa ülkelerine odaklanırken küreselleşmenin, pazar entegrasyonu ve azalan ulaşım maliyetleri gibi faktörler yoluyla, doğrudan yabancı yatırımların daha büyük pazarlara ve daha iyi altyapıya sahip ülkelerde yoğunlaşmasına yol açtığını vurgulamıştır. Bu, ekonomik küreselleşmenin doğrudan yabancı yatırımların coğrafi dağılımını şekillendirmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Benzer şekilde Wei (2003) küreselleşmenin Çin'deki doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkisini incelemiş ve ticari açıklık ile doğrudan yabancı yatırım girişleri arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Ancak bazı çalışmalar, ekonomik küreselleşme ile doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkinin ev sahibi ülkedeki kalkınma düzeyi, kurumsal kalitesi ve politika ortamı gibi faktörlere bağlı olabileceğini ileri sürmektedir (Aizenman ve Noy, 2009). Wei ve Wu (2002), ekonomik küreselleşmenin bölgesel gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini Çin örneği üzerinden incelemiştir. Çalışma, ekonomik küreselleşmenin bazı bölgelerde gelir eşitsizliğini artırabileceğini öne sürmektedir. Çalışmada bu durum, yabancı yatırımların yoğunlaştığı bölgelerde vergi yükünün artması veya yatırım özgürlüğünün kısıtlanması gibi faktörlerle ilişkilendirilmiştir. Alfaro, Chanda, Kalemli-Ozcan ve Sayek (2004) küreselleşme ile doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkiyi firma düzeyinde bir bakış açısıyla araştırmıştır. Araştırmaları, doğrudan yabancı yatırım girişlerini çekmede kurumsal kalite ve politika istikrarının önemini vurgulamıştır. Ekonomik küreselleşme firmalara uluslararası alanda genişleme fırsatları yaratırken, yabancı yatırımların sürdürülebilirliğini ve karlılığını sağlamak için uygun kurumsal ortamların da gerekli olduğunu savunmuştur. Carkovic ve Levine (2005), ticari açıklık ve finansal serbestleşme gibi değişkenlerle ölçülen ekonomik küreselleşmenin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu tespit etmiştir. Ülkeler ekonomilerini uluslararası ticarete ve yatırıma açtıkça yabancı yatırımcılar için daha cazip yerler haline geldiklerini savunmuştur. Blonigen ve Wang (2005) ticari açıklık, teknolojik ilerleme ve kurumsal gelişme gibi faktörleri dikkate alarak küreselleşmenin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmaları, ekonomik küreselleşme ile doğrudan yabancı yatırım arasında pozitif bir ilişki buldu ve küresel ekonomiye daha fazla entegre olan ülkelerin daha yüksek düzeyde yabancı yatırım çekme eğiliminde olduğunu ileri sürmüştür. Aluko, Chen ve Opoku (2023) yatırım küreselleşmesinin 47 Afrika ülkesinde doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde ciddi olumlu etkilerinin olduğunu ortaya koymuştur. Genel olarak literatür, ekonomik küreselleşme ile doğrudan yabancı yatırım arasında genel olarak olumlu bir ilişki olduğunu öne sürmektedir (Chirilă-Donciu, 2013; Pandya, 2016; Pekarskiene ve Susniene, 2015). Ticari açıklığı, finansal serbestleşmeyi ve kurumsal reformları teşvik eden politikalar yoluyla küreselleşmeyi benimseyen ülkeler, daha yüksek düzeyde yabancı yatırım yapma eğilimindedir. Bununla birlikte, küreselleşmenin doğrudan yabancı yatırımları etkilediği farklı mekanizmalar ve kanallar ülkeler ve bölgeler arasında değişiklik göstermektedir.

Genel olarak literatür, ekonomik küreselleşmenin, daha düşük vergi yüklerinin ve daha fazla yatırım özgürlüğünün doğrudan yabancı yatırım girişleriyle pozitif yönde ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu ilişki, ev sahibi ülkenin gelişmişlik düzeyi, kurumsal kalitesi ve politika ortamı gibi faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımın belirleyicilerini analiz ederken pazar büyüklüğü, altyapı ve siyasi istikrar gibi diğer faktörlerin de dikkate alınması önemlidir. Ancak, bu konuda daha fazla araştırma yapılması ve farklı ülkelerdeki politika değişikliklerinin doğrudan yabancı yatırım akışlarına olan etkilerinin daha derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Son olarak ilgili literatürde BRICS-T ülkeleri özelinde bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ekonomik küreselleşmenin oldukça önemli olduğu BRICS-T ülkelerinde ekonomik küreselleşmenin itici güçleriyle birlikte bu faktörlerin doğrudan yabancı yatırımlara etkisinin belirlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Yöntem

Bu çalışma, panel eşbütünlük ve uzun dönem tahminleri ile 1995-2021 döneminde BRICS-T (Brezilya, Çin, Hindistan, Güney Afrika, Rusya ve Türkiye) ülkelerinde vergi yükü (VY), yatırım özgürlüğü (YO), ve ekonomik küreselleşme (EK)'nin doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) üzerindeki etkisini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, DYY'yi etkileyen faktörler incelenmektedir. Bu amaçla, üç açıklayıcı değişkeni içeren aşağıdaki model kullanılmaktadır.

$$Model : \ln DYY_{it} = a_0 + a_1 \ln VY_{it} + a_2 \ln YO_{it} + a_3 \ln EK_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Burada “ ε_{it} ” hata terimini temsil etmektedir. Ayrıca, modelde yer alan tüm seriler logaritmik formda kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın çalışma grubunu BRIC-T ülkeleri oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Eşitlik 1’de verilen, araştırma modelinde kullanılan değişkenler ikincil verilerden oluşmaktadır. Veriler ilgili kuruluşların açık kaynaklı resmi internet sitelerinden temin edilmiştir. Açık kaynaklarda yer almayan veriler yazarlar tarafından ilgili kurumdan talep edilerek temin edilmiş ve modele dahil edilmiştir. Çalışmada ikincil veriler kullanıldığı için etik kurul onay belgesi temin edilmemiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada kullanılan değişkenlerle ilgili bilgilerin ayrıntılı bir dökümünü Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1
Değişken Tanımları

Değişken	Gösterge	Ölçüm	Kaynak	Beklenen Etkiler
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	DYY	Net girişler, %GSYH	Dünya Bankası	
Vergi Yükü	VY	İndeks	The Heritage Foundation	(+.-)
Yatırım Özgürlüğü	YO	İndeks	The Heritage Foundation	(+)
Ekonomik Küreselleşme	EK	İndeks	KOF	(+)

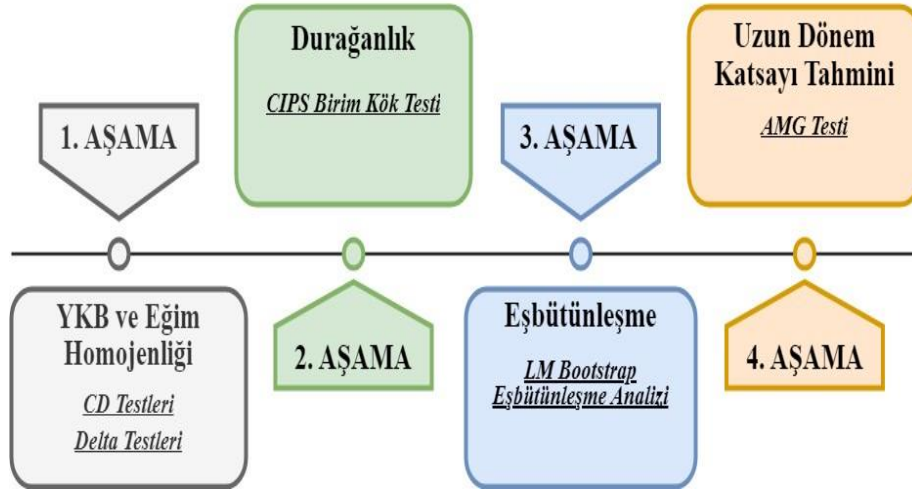
Yukarıda tanımları verilen veriler Stata 17, Gauss 16 ve Eviews 12 programları kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırma Etiği

Bu çalışmada ekonometrik yöntemlerden faydalanılmıştır. Ekonometrik yöntemlerde kullanılan veriler açık kaynaklı olarak uluslararası kuruluşların veri tabanlarında bulunmaktadır. Bu yüzden bu çalışma etik kurul kararı gerektirmemektedir.

Bulgular

Eşitlik 1’de açıklanan modelin ampirik incelemesi aşamasında Şekil 1’de gösterilen ampirik stratejiden yararlanılmıştır.

Şekil 1. Ampirik Strateji

Bu çalışmanın ampirik araştırma fazı Şekil 1’de görüldüğü gibi dört aşamada planlanmıştır. Panel veri analizlerinde, serilerdeki şokların paneli oluşturan birimleri ne ölçüde eşit derecede etkilediğinin ve birimler arasındaki eğimlerin homojen olup olmadığının tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu amaçla, ampirik analizlerin birinci aşamasında, yatay kesit bağımlılığı (YKB) ve eğim homojenliği araştırılmıştır. Çalışmada YKB’yi test etmek için Breusch ve Pagan’ın (1980) CD_{BP} , Pesaran’ın (2004) CD_{LM} ve Pesaran’ın (2015) CD analizleri kullanılmıştır. CD_{BP} ve CD_{LM} analizleri YKB’yi YKB yoktur hipotezi altında sınarken, CD analizi YKB’nin zayıf olduğu hipotezi altında YKB’nin gücünü araştırmaktadır.

Tablo 2
YKB ve Eğim Homojenliği Sonuçları

Variables	YKB			Eğim Homojenliği	
	CD_{LM}	CD_{BP}	CD	Test	Test stat.
DYY	5.90 ^a	47.33 ^a	2.49 ^b	$\hat{\Delta}$	4.05 ^a
VY	8.56 ^a	61.89 ^a	1.38		
YO	10.65 ^a	73.31 ^a	3.26 ^a		
EK	30.79 ^a	183.67 ^a	12.48 ^a	$\hat{\Delta}_{Adj}$	4.49 ^a

“a” ve “b” incelenen yöntem için temel hipotezin sırasıyla “%1” ve “%5” anlamlılık seviyesinde reddildiğini göstermektedir.

Tablo 2’deki sonuçlar değerlendirildiğinde, YKB analizlerinin bulguları, CD_{BP} ve CD_{LM} analizlerine göre Eşitlik 1’de yer alan tüm değişkenlerde YKB’nin var olduğunu ve bu YKB’nin CD analizine göre VY hariç (VY’de zayıf) güçlü olduğunu göstermektedir. Eğim homojenliğinin değerlendirilmesi aşamasında ise Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından önerilen delta analizleri kullanılmıştır. Delta analizlerinde eğim homojenliği, eğimin homojen olduğu temel hipotezi altında $\hat{\Delta}$ ve $\hat{\Delta}_{Adj}$ test istatistikleri ile incelenmektedir. Delta analizlerinden elde edilen bulgular, her iki test istatistiğine göre de eğimlerin heterojen olduğunu ortaya koymaktadır.

Ampirik yaklaşımın ikinci aşamasında YKB’yi dikkate alan Pesaran’ın (2007) CIPS analizi kullanılarak incelenen serilerin birim kök yapısı sergileyip sergilemediği değerlendirilmiştir. CIPS analizinde ilk olarak Eşitlik 2’de gösterilen denklem tahmin edilmekte ve bu denklem üzerinden Eşitlik 3’teki formülasyon ile CIPS istatistiği hesaplanmaktadır.

$$\Delta Y_{i,t} = \alpha_i + \beta_i Y_{i,t-1} + \delta_i \bar{Y}_{t-1} + \gamma_i \Delta \bar{Y}_t + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (3)$$

Eşitlik 3'te $CADF_i$, Eşitlik 2'deki kesitsel olarak arttırılmış Dickey Fuller istatistiğini temsil etmektedir. $CIPS$ istatistikleri, her birim için hesaplanmış olan t istatistik değerlerinin ortalamasını ifade etmektedir. CIPS analizin temel ve alternatif hipotezleri sırasıyla incelenen serinin birim köke sahip ve durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 3
CIPS Birim Kök Analizi Bulguları

Değişkenler	Test İstatistikleri	
	Düzye I(0)	Birinci Fark I(1)
DYY	-1.39	-2.55 ^b
VY	-2.11	-2.72 ^a
YO	-2.14	-3.68 ^a
EK	-2.20	-3.33 ^a

“a” ve “b” sırasıyla seri birim köke sahip değildir temel hipotezin “%1” ve “%5” anlamlılık seviyesinde reddedildiğini göstermektedir. Sabit terimli model kullanılmıştır. CIPS testi için bu çalışmadaki yıl ve birim sayısına göre kritik değerler %1 → -2.58, %5 → -2.33 ve %10 → -2.21'dir.

Tablo 3' te görüleceği üzere CIPS analiz sonuçları, incelenen tüm değişkenlerin düzeyde birim köke sahipken birinci farkları alındığında durağanlık sergilediklerini açığa çıkarmaktadır. Bu sonuç, incelenen tüm değişkenlerin I(1) yapısı gösterdiği anlamına gelmekte ve bu bulgu araştırma modeli için uzun dönemli ilişkinin incelenebileceğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın üçüncü aşamasında araştırma modelinde yer alan DYY değişkeni ile açıklayıcı değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin araştırılmasına odaklanılmıştır. Bu araştırma için Westerlund ve Edgerton'un (2007) LM bootstrap eşbütünleşme prosedürü kullanılmıştır. LM eşbütünleşme prosedüründe, eşbütünleşme ilişkisi vardır temel hipotezi altında aşağıdaki test istatistiğini ile uzun vadeli ilişki araştırılmaktadır:

$$LM_N^+ = \frac{1}{NT^2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \widehat{w}_i^{-2} s_{it}^2 \quad (4)$$

Burada $[\widehat{w}_i^2]$, hata terimlerinin uzun vadeli varyanslarını ifade ederken $[s_{it}^2]$, hata terimlerinin kısmi toplamlarını ifade etmektedir.

Tablo 4
LM Eşbütünleşme Analizi Sonuçları

Model	LM İstatistiği (LM_N^+)	Olasılık
Sabitli	2.23	0.709
Sabit+ trendli	3.20	0.933

Not: Bootstrap işlemi 10.000 tekrarda gerçekleştirilmiştir.

LM eşbütünleşme analizi bulguları, Eşitlik 1'deki modelde DYY ve açıklayıcı değişkenlerin uzun vadede birlikte hareket ettiğini ortaya koymaktadır.

Dördüncü aşamada, uzun vadeli ilişkinin büyüklüğü Eberhardt ve Bond (2009) AMG analizi ile incelenmiş ve şu bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 5

AMG Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Ülke	LnVY	Olasılık	LnYO	Olasılık	LnEK	Olasılık
Brezilya	0.31	0.698	-0.05	0.971	1.53**	0.044
Çin	-4.24	0.245	0.99*	0.005	0.16	0.893
Hindistan	-1.29	0.156	-0.44	0.269	1.56*	0.000
Güney Afrika	-7.62*	0.003	0.17	0.230	0.75	0.493
Rusya	1.96	0.251	0.23	0.678	0.82	0.645
Türkiye	1.39*	0.000	-1.04	0.155	4.67	0.163
Panel	-1.58	0.295	-0.02	0.927	1.58**	0.016

Not: (*) ve (**) sırasıyla “%1” ve “%5” anlamlılık seviyesinde uzun dönemli ilişkiye ait katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

AMG uzun dönem tahmin sonuçları, Brezilya, Hindistan ve BRICS-T ülkelerine ait panelde ekonomik küreselleşmenin doğrudan yabancı yatırımları artırdığını göstermektedir. Analizden elde edilen bir diğer bulgu ise, Çin'de yatırım özgürlüğünün doğrudan yabancı yatırımları artırdığı yönündedir. Son olarak, vergi yükünün Güney Afrika'da doğrudan yabancı yatırımları azaltırken Türkiye'de artırdığı bulgusu dikkat çekmektedir.

Sonuç ve Politika Önerileri

BRICS-T ülkelerindeki ekonomik küreselleşme, vergi yükü ve yatırım özgürlüğü, doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde çeşitli yönlerden etkilere sahip olabilir. Küreselleşmeyle birlikte üretim ve tüketim faaliyetleri artabilir (Aydın, Degirmenci ve Yavuz, 2023). Ekonomik küreselleşme, genişleyen pazarlar ve serbest ticaret anlaşmaları yoluyla doğrudan yabancı yatırımları teşvik ederken, aynı zamanda yerel işletmelerin rekabet gücünü de olumsuz etkileyebilir (Büthe ve Milner, 2008). Vergi yükü artışları, yatırımcıları caydırabilir ve yatırım özgürlüğündeki kısıtlamalar, yatırımların serbest akışını engelleyebilir (Helmy, 2013). Yatırım özgürlüğündeki kısıtlamaların azaltılması, yabancı yatırımcılar için daha çekici bir ortam yaratabilir ve doğrudan yabancı yatırımları artırabilir. Ancak, aşırı derecede serbest bir ortam da yerel ekonomilerde istikrarsızlığa yol açabilir ve yatırımların sürdürülebilirliğini tehdit edebilir. Bu nedenle, yatırım özgürlüğünün dengeli bir şekilde ele alınması, yerel ekonomilerin kalkınması için önemlidir. Bu çalışma, BRICS-T ülkelerindeki bu etkileşimleri detaylı bir şekilde analiz ederek, doğrudan yabancı yatırımların bu bölgelerdeki rolünü daha iyi anlamayı ve uygun politika önlemlerini tartışmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla bu çalışmada 1995-2021 dönemi verileri kullanılarak BRICS-T ülkelerinde ekonomik küreselleşme, yatırım özgürlüğü ve vergi yükünün doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkileri incelenmektedir. Çalışma sonuçlarına göre, Brezilya, Hindistan ve BRICS-T ülkelerine ait panelde ekonomik küreselleşme doğrudan yabancı yatırımları artırmaktadır. İncelenen ülkeler farklı olsa da bu sonuçlar, Carkovic ve Levine (2005) ve Blonigen ve Wang (2005) ile benzerlik göstermektedir. Brezilya ve Hindistan doğrudan yabancı yatırımları teşvik edecek çeşitli yönlerde sahip ülkelerdir. Hindistan, ülkenin gelişen inovasyon ortamı, finansal kaynaklar ve teşvik politikaları, yabancı yatırımcılar için çekici bir yatırım ortamı sunmaktadır (Invest India, 2024). Brezilya ise, ülkenin ekonomik büyümesi ve teşvik politikaları, küresel yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Ancak, bu ülkelerin bazı zorlukları da bulunmaktadır (U.S. Department of State, 2023). Örneğin, Brezilya'da yüksek ulaşım ve işgücü maliyetleri ile devam eden siyasi belirsizlikler, yatırımları engelleyebilir. Hindistan'da ise yatırımları kısıtlayıcı vergi, yerel içerik ve düzenleyici gereklilikler gibi endişeler bulunmaktadır. Bu nedenle, bu ülkelerin yatırım çekme potansiyelini artırmak için politika ve düzenlemelerin iyileştirilmesi önemlidir. Panelde de ekonomik küreselleşmeye dair sonuçlar benzerlik göstermektedir. BRICS-T üyesi olan diğer ülkelerin sonuçları anlamlı olmasa da bu ülkeler toplu olarak değerlendirildiğinde birbirleri arasındaki finansal ve ticari ilişkileri doğrudan yabancı yatırımları artıracak şekilde kullanabildikleri görülmektedir. Bu bağlamda

Brezilya ve Hindistan'ın ekonomi politikalarının diğer ülkeler tarafından incelenmesi önemlidir. Diğer ülkelerin spesifik özellikleri göz önünde bulundurularak bu modellerin kendi politikalarına entegre edilmesi etkili olabilir.

Analizden elde edilen bir diğer bulgu ise, Çin'de yatırım özgürlüğünün doğrudan yabancı yatırımları artırdığı yönündedir. Bu sonuç Cheung ve Moore'nin (2010) sonuçlarıyla örtüşmektedir. Çin büyük potansiyele sahip olmasına rağmen piyasaların çoğulukla devlet kontrolünde tutulduğu bir ülkedir. Kamu mülkiyeti ve devlet mülkiyetindeki işletmeler ağırlıktadır. Öte yandan Çin ekonomik özgürlük bakımından 206 ülke arasından 154. sırada yer almaktadır (The Heritage Foundation, 2023). Geniş coğrafyasının sunduğu büyük potansiyelleri değerlendirmeye çalışan Çin, özellikle temiz teknolojilerin geliştirilmesi için yatırımcılara çeşitli teşvikler sunmaya başlamıştır. Ampirik sonuçlarımız ışığında Çin'in yabancı yatırımcıları ülkeye çekmek için bu teşviklerini artırarak yatırımcılar için daha özgür bir ortam sunması etkili olabilir.

Son olarak çalışma sonuçlarına göre, vergi yükü Güney Afrika'da doğrudan yabancı yatırımları azaltırken Türkiye'de artırmaktadır. Vergi yükünün doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde farklı etkilere sahip olması, çeşitli faktörlere bağlı olarak değişebilir. Öncelikle, Güney Afrika'da vergi yükünün doğrudan yabancı yatırımları azaltmasının nedenleri arasında vergi politikalarının karmaşıklığı ve vergi oranlarının yüksek olması yer alabilir. Yüksek vergi oranları ve karmaşık vergi sistemi, yatırımcıların karlılığı azaltabilir ve yatırım yapmayı caydırabilir. Türkiye'de vergi yükünün olumlu sonuçlarının çeşitli nedenleri olabilir. Birincisi vergi yükündeki artışın kamu gelirlerinin artmasına ve kamu hizmetlerine yapılan yatırımların artırılmasına olanak tanıyabileceği düşünülebilir. Bu durum, altyapı gelişimine, eğitim ve sağlık hizmetlerine yapılan yatırımların artmasına ve dolayısıyla iş ortamının iyileşmesine katkıda bulunabilir. İyileşen iş ortamı, yabancı yatırımcılar için çekici bir faktör olabilir ve dolayısıyla yatırımların artmasına yol açabilir. İkincisi vergi yükündeki artış, devletin maliye politikalarını dengelemesine ve ekonomik istikrarı korumasına yardımcı olabilir. Diğer bir ifadeyle, yatırımcılar için vergi politikalarında istikrarın sağlandığı izlenimini vererek uzun vadeli planlama ve yatırım bağlamında güven ortamı oluşturabilir. Bu, dış yatırımcılar için ülkenin makroekonomik çerçevesinin daha sağlam olduğu anlamına gelebilir ve dolayısıyla yatırımları artırabilir. Son olarak çalışmada kullanılan vergi yükü genel bir gösterege olup tüm mükellefleri kapsamaktadır. Dolayısıyla vergi yükü genel olarak artmasına rağmen yabancı yatırımcıların vergi yükünde önemli bir değişiklik olmayabilir. Öte yandan yabancı yatırımcıların görünürde vergi yükü artmasına rağmen ülkede yatırım yapması halinde yabancı yatırımcılara uygulanan vergi iadesi gibi teşvik temelli politikalar uygulanmaktadır. Bu politikalar sebebiyle vergi yükü, yatırımcılar için olumlu etki ortaya çıkarabilir.

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde panelde ekonomik küreselleşme haricindeki değişkenlerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda bu ülkelerde genel olarak vergi politikaları gözden geçirilmelidir. Rekabetçi vergi oranları ve teşviklerle birlikte vergi sisteminin şeffaflığı ve basitliği de artırılmalıdır. Nitekim vergi sisteminin karmaşık olması vergi politikaların etkinliğini olumsuz yönde etkileyebilir (Değirmenci ve Beşel, 2022). Öte yandan güvenli, istikrarlı ve etkili bir ortam sağlamak için düzenleyici reformlar yapılmalıdır. Bu noktada bürokratik engellerin azaltılması yatırımcılar için cazip gelebilir. Öte yandan yüksek nitelikli işgücü ve ülke içindeki yenilikler yatırımcıları çekmek için önemlidir. Vergi politikasının bu kapsamda yenilikler ve nitelikli işgücü için avantaj oluşturacak şekilde düzenlenmesi önerilmektedir. Son olarak BRICS-T ülkeleri, dış ticareti kolaylaştıran politikaları desteklemelidir. Serbest ticaret anlaşmalarının ve ticaret koridorlarının geliştirilmesi, bölgesel entegrasyonu ve küresel ticareti teşvik edebilir.

Son olarak bu çalışma her ne kadar sağlam ampirik bulgular ortaya koysa da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle sonuçlar BRICS-T ülkeleri kapsamında değerlendirilmelidir. Bu sonuçlar diğer ülkelere genellenemeyebilir. Ayrıca çalışmanın veri dönemi 1995-2021 dönemiyle sınırlıdır. Ticari ve finansal etkileşimin olası etkileri daha uzun vadede değişiklik gösterebilir. Öte yandan doğrudan yabancı yatırım açısından ev sahibi ülkenin gelişmişlik düzeyi, kurumsal kalitesi ve politika

ortamı gibi faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Bu bağlamda gelecekteki çalışmalar bu faktörleri de göz önünde bulundurarak literatüre katkıda bulunabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarların çalışmaya olan katkıları eşit düzeydedir

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Abdioğlu, N., Biniş, M. and Arslan, M. (2016). The effect of corporate tax rate on foreign direct investment: A panel study for OECD countries. *Ege Academic Review*, 16(4), 599-610.

Aizenman, J. and Noy, I. (2009). Endogenous financial and trade openness. *Review of Development Economics*, 13(2), 175-189.

Akar, G. ve Özcan, M. (2020). Ekonomik özgürlük ve turizm ilişkisi: Panel veri analizi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 958-973.

Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Ozcan, S. and Sayek, S. (2004). FDI and economic growth: the role of local financial markets. *Journal of international economics*, 64(1), 89-112.

Al-Sadig, A. (2009) Effects of corruption on FDI inflows. *The Cato Journal*, 29, 267–294.

Aluko, O. A., Chen, G. S. and Opoku, E. E. O. (2023). Is foreign direct investment globalization-induced or a myth? A tale of Africa. *International Journal of Finance & Economics*, 28(3), 2651-2663.

Ayaydın, H. (2010). Doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi: Türkiye örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 133-145.

Aydin, M. and Degirmenci, T. (2024). The role of greenfield investment and investment freedom on environmental quality: testing the EKC hypothesis for EU countries. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 1-11.

Aydin, M., Degirmenci, T. and Yavuz, H. (2023). The Influence of Multifactor Productivity, Research and Development Expenditure, Renewable Energy Consumption on Ecological Footprint in G7 Countries: Testing the Environmental Kuznets Curve Hypothesis. *Environmental Modeling & Assessment*, 28, 1-16.

Bengoa, M. and Sanchez-Robles, B. (2003). Foreign direct investment, economic freedom and growth: new evidence from Latin America. *European journal of political economy*, 19(3), 529-545.

Bergstrand, J. H. and Egger, P. (2013). What determines BITs?. *Journal of International Economics*, 90(1), 107-122.

Blonigen, B. A. and Piger, J. (2014). Determinants of foreign direct investment. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 47(3), 775-812.

- Blonigen, B. and Wang, M. (2004). *Inappropriate pooling of wealthy and poor countries in empirical FDI studies*. Washington, DC: Institute for International Economics. Retrieved from www.nber.org/papers/w10378 in 15.02.2024
- Breusch, T. S. and Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The review of economic studies*, 47(1), 239-253.
- Busse, M. and Hefeker, C. (2007). Political risk, institutions and foreign direct investment. *European journal of political economy*, 23(2), 397-415.
- Büthe, T. and Milner, H. V. (2008). The politics of foreign direct investment into developing countries: increasing FDI through international trade agreements?. *American journal of political science*, 52(4), 741-762.
- Camara, A. (2023). The effect of foreign direct investment on tax revenue. *Comparative Economic Studies*, 65(1), 168-190.
- Carkovic, M. and Levine, R. (2005). Does foreign direct investment accelerate economic growth. T. Moran, E. Graham and M. Blomström (Ed.), *Does foreign direct investment promote development* (195, 220). Washington, DC: Automated Graphic Systems, Inc.
- Carp, L. (2014). Financial globalization and capital flows volatility effects on economic growth. *Procedia Economics and Finance*, 15, 350-356.
- Chakrabarti, A. (2001). The determinants of foreign direct investments: Sensitivity analyses of cross-country regressions. *kyklos*, 54(1), 89-114.
- Chen, M. X. and Moore, M. O. (2010). Location decision of heterogeneous multinational firms. *Journal of International Economics*, 80(2), 188-199.
- Cheung, Y. W. and Qian, X. (2010). Capital flight: China's experience. *Review of Development Economics*, 14(2), 227-247.
- Chirilă-Donciu, E. (2013). Globalization and foreign direct investments. *CES Working Papers*, 5(2), 177-186.
- Goh, C. and Javorcik, B. S. (2005). Trade protection and industry wage structure in Poland. A. Harrison (Ed.), *Globalization and Poverty* (337-372). Chicago: University of Chicago Press.
- Clausing, K. A. (2009). Multinational firm tax avoidance and tax policy. *National Tax Journal*, 62(4), 703-725.
- Çoban, M. N. (2020). Ekonomik kompleksite ve insani gelişmişlik ilişkisi: E7 ülkeleri için bir analiz. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 467-479.
- Değirmenci, T. ve Beşel, F. (2022). Türkiye’de gelir üzerinden alınan vergilerin karmaşıklık analizi. *Maliye Dergisi*, 158, 182-178.
- Desai, M. A., Foley, C. F. and Hines Jr, J. R. (2007). Dividend policy inside the multinational firm. *Financial management*, 90(3), 5-26.

- Diamond J., Zodrow G. and Carroll, R. (2013). *Macroeconomic effects of lower corporate income tax rates recently enacted abroad*. London: Ernst & Young.
- Eberhardt, M. and Bond, S. (2009). *Cross-section dependence in nonstationary panel models: a novel estimator*. Retrieved from <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/17692/> in 20.02.2024.
- El Fakiri, A. and Cherkaoui, K. (2024). Foreign direct investment and financial development in selected MENA region countries: Panel ARDL Approach. *Global Journal of Emerging Market Economies*, 16(1), 64-80.
- Elmawazini, K., Sharif, A., Manga, P. and Drucker, P. (2013). Trade globalization, financial globalization and inequality within south-east Europe and cis countries. *The Journal of Developing Areas*, 303-317.
- Faeth, I. (2009). Determinants of foreign direct investment—a tale of nine theoretical models. *Journal of Economic surveys*, 23(1), 165-196.
- Gorg, H. and Strobl, E. (2001). Multinational companies and productivity spillovers: A meta-analysis. *The economic journal*, 111(475), 723-739.
- Hartman, D. G. (1985). Tax policy and foreign direct investment. *Journal of Public economics*, 26(1), 107-121.
- Helmy, H. E. (2013). The impact of corruption on FDI: is MENA an exception?. *International Review of Applied Economics*, 27(4), 491-514.
- Hines, J. R. (1996). *Tax policy and the activities of multinational corporations*. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
- Invest India. (2024). *National investment promotion and facilitation agency*. <https://www.investindia.gov.in/> adresinden 12.02.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Jensen, N. M. and Malesky, E. J. (2018). Nonstate actors and compliance with international agreements: An empirical analysis of the OECD anti-bribery convention. *International Organization*, 72(1), 33-69.
- Kolstad, I. and Villanger, E. (2008). Determinants of foreign direct investment in services. *European Journal of Political Economy*, 24(2), 518-533.
- Korle, K., Amoah, A., Hughes, G., Pomeyie, P. and Ahiabor, G. (2020). Investigating the role of disaggregated economic freedom measures and FDI on human development in Africa. *Journal of Economic and Administrative Sciences*, 36(4), 303-321.
- Li, Q. and Resnick, A. (2003). Reversal of fortunes: Democratic institutions and foreign direct investment inflows to developing countries. *International organization*, 57(1), 175-211.
- Marković, M. R. (2008). Managing the organizational change and culture in the age of globalization. *Journal of business economics and management*, 9(1), 3-11.
- Markusen, J. R. and Maskus, K. E. (2002). Discriminating among alternative theories of the multinational enterprise. *Review of international economics*, 10(4), 694-707.

- Pandya, S. S. (2016). Political economy of foreign direct investment: Globalized production in the twenty-first century. *Annual Review of Political Science*, 19, 455-475.
- Pekarskiene, I. and Susniene, R. (2015). Features of foreign direct investment in the context of globalization. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 213, 204-210.
- Pesaran, M. H. (2004). *General diagnostic tests for cross section dependence in panels*. Cambridge Working Papers. Economics, 1240(1), 1.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of applied econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H. (2015). Testing weak cross-sectional dependence in large panels. *Econometric reviews*, 34(6-10), 1089-1117.
- Pesaran, M. H. and Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of econometrics*, 142(1), 50-93.
- Sadiq, M., Shinwari, R., Usman, M., Ozturk, I. and Maghyereh, A. I. (2022). Linking nuclear energy, human development and carbon emission in BRICS region: do external debt and financial globalization protect the environment?. *Nuclear Engineering and Technology*, 54(9), 3299-3309.
- Shikur, Z. H. (2024). Economic freedom, financial development and foreign direct investment inflows in African countries, 2007-2018. *Applied Econometrics and International Development*, 24(1), 83-98.
- The Heritage Foundation. (2023). *2023 Index of economic freedom, China*. Retrived from <https://www.heritage.org/> in 12.02.2024.
- U.S. Department of State. (2023). *2023 Investment Climate Statements*. Retrived from <https://www.state.gov/> in 12.02.2024.
- Uddin, M., Chowdhury, A., Zafar, S., Shafique, S. and Liu, J. (2019). Institutional determinants of inward FDI: Evidence from Pakistan. *International Business Review*, 28(2), 344-358.
- Ullah, S., Luo, R., Adebayo, T. S. and Kartal, M. T. (2023). Paving the ways toward sustainable development: the asymmetric effect of economic complexity, renewable electricity, and foreign direct investment on the environmental sustainability in BRICS-T. *Environment, Development and Sustainability*, 1-25.
- Wei, S. (2000). How taxing is corruption on international investors?. *Review of Economics and Statistics*, 82(1), 1-11.
- Wei, S. J. and Wu, Y. (2002). *Globalization and inequality without differences in data definition, legal system and other institutions*. Washington, DC: International Monetary Fund.
- Wei, Y. (2003). *Foreign direct investment in China*. Lancaster: Lancaster University Management School.
- Westerlund, J. and Edgerton, D. L. (2007). A panel bootstrap cointegration test. *Economics letters*, 97(3), 185-190.

Extended Abstract

Introduction

Economic globalization is a broad concept that includes commercial globalization and financial globalization. While commercial globalization means the spread of trade in goods and services across borders, financial globalization can be expressed as the expansion of capital flows beyond national borders and the integration of international financial markets (Elmawazini, 2013). These two elements constitute important components of economic globalization and are seen as having significant potential impacts on foreign direct investment. Business globalization leads to increased international trade and reduced trade barriers. This could increase foreign direct investment because more trade could increase marketing and distribution opportunities for foreign investors. However, it could also create more competition for local businesses. While a more open business environment encourages local businesses to increase their ability to cope with international competition, it can also trigger the weakness or even closure of local businesses in some sectors (Marković, 2008). Financial globalization leads to the liberalization of capital flows and the integration of international financial markets. This situation can increase foreign direct investments because liberalization of capital movements can enable foreign investors to transfer capital more easily and quickly (Carp, 2014). Changes in tax policies can attract or hinder foreign direct investment. While low tax rates encourage investment, excessive regulations or high tax burdens may deter investors. Due to these strong effects of the tax burden on the economy, it is considered a component of economic freedom. If the tax burden is more than the optimum level, it will negatively affect taxpayers' decisions and preferences and restrict them economically. Freedom of investment, like tax burden, is also considered one of the economic freedoms. Investment freedom is measured as an index consisting of many different indicators. Restrictions on investment freedom can have similar effects on the tax burden. While greater freedom and flexibility attract foreign investors, excessive restrictions may limit investment flows (Korle, Amoah, Hughes, Pomeyie and Ahiabor, 2020). In the global economy, BRICS-T countries attract attention with their increasing role in economic growth and international trade. In this context, foreign direct investments are considered an important factor in these countries. BRICS-T countries have large markets and dynamic business environments that represent a significant part of the world economy. These countries have advantages such as low-cost labor, natural resource wealth, and rapidly growing consumer demands (Sadiq, Shinwari, Usman, Ozturk and Maghyereh, 2022; Ullah, Luo, Adebayo and Kartal, 2023). Based on this motivation and the above theoretical background, this study investigates the effects of economic globalization, tax burden, and investment freedom on foreign direct investments in BRICS-T countries for the period 1995-2021. As a result of comprehensive literature research, no study was found that examined these variables together regarding the determinants of foreign direct investors. In addition, the majority of studies are focused on a single country, and studies on countries that have an important place in international trade, such as BRICS-T countries, have been neglected. These aspects of the study are expected to create a new perspective and discussion area in the literature.

In general, the literature suggests that economic globalization, lower tax burdens, and greater investment freedom are positively associated with FDI inflows. However, this relationship may vary depending on factors such as the host country's development level, institutional quality, and policy environment. Additionally, it is important to consider other factors, such as market size, infrastructure, and political stability, when analyzing the determinants of foreign direct investment. However, more research on this subject needs to be conducted, and a more in-depth examination of the effects of policy changes in different countries on foreign direct investment flows is required.

Method

This study aims to reveal the impact of VY, YO and YO on FDI in BRICS-T countries in the 1995-2021 period with panel cointegration and long-term estimators. This research uses a model that

includes the three explanatory variables shown in Equation 1 to examine the factors affecting FDI. A detailed breakdown of the information about the variables used in the study is presented in Table 1.

Findings

The empirical research phase of this study was planned in four stages as seen in Figure 1. In the first stage, cross-section dependence and slope homogeneity were investigated. The research results reveal that cross-sectional dependence exists and the slopes are heterogeneous. In the second stage, it was evaluated whether the series examined exhibited unit roots. Unit root analysis results revealed that all variables examined had unit roots at level and were stationary when their first differences were taken. In the third stage, it was focused on investigating the long-run relationship between the FDI variable in the research model and the explanatory variables. Cointegration analysis findings revealed that FDI and explanatory variables move together in the long run in the model in Equation 1. In the fourth stage, the magnitude of the long-term relationship was examined with long-term estimators and the following findings were obtained: Long-term estimation results show that economic globalization increases direct foreign investments in the panel of Brazil, India and BRICS-T countries. Another finding from the analysis is that investment freedom in China increases foreign direct investments. Finally, the finding that the tax burden reduces foreign direct investments in South Africa and increases them in Turkey is noteworthy.

Conclusion, Discussion and Recommendations

By analyzing these interactions in BRICS-T countries in detail, this study aims to better understand the role of foreign direct investments in these regions and discuss appropriate policy measures. For this purpose, this study examines the effects of economic globalization, investment freedom, and tax burden on foreign direct investments in BRICS-T countries using data for the 1995-2021 period. According to the study results, economic globalization increases direct foreign investments in the panel of Brazil, India, and BRICS-T countries. Brazil and India are countries that have various aspects that will encourage foreign direct investments. India's developing innovation environment, financial resources, and incentive policies offer an attractive investment environment for foreign investors (Invest India, 2024). As for Brazil, the country's economic growth and incentive policies attract the attention of global investors. However, these countries also have some difficulties (U.S. Department of State, 2023). For example, in Brazil, high transportation and labor costs and ongoing political uncertainties may hinder investments. In India, there are concerns such as tax, local content, and regulatory requirements that restrict investments. Therefore, it is important to improve policies and regulations to increase the potential of these countries to attract investment.

When the results are evaluated in general, it can be seen that variables in the panel other than economic globalization do not have an effect on foreign direct investments. In this context, tax policies in general in these countries should be reviewed. The transparency and simplicity of the tax system should also be increased, along with competitive tax rates and incentives. As a matter of fact, the complexity of the tax system may negatively affect the effectiveness of tax policies (Değirmenci and Beşel, 2022). At this point, reducing bureaucratic obstacles may be attractive to investors. On the other hand, a highly qualified workforce and innovations within the country are important to attract investors. In this context, it is recommended that the tax policy be regulated in a way that will create an advantage for innovations and a qualified workforce. Finally, BRICS-T countries should support policies that facilitate foreign trade. The development of free trade agreements and trade corridors can promote regional integration and global trade.

Sosyalleşmeye Engel Bir Araç Olarak Televizyon

Mustafa TATAR
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
mtatar68@hotmail.com.
ORCID ID:0000-0001-5638-6393

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1239116

Geliş Tarihi: 19.01.2023

Revize Tarihi: 31.03.2024

Kabul Tarihi: 31.03.2024

Atf Bilgisi

Tatar, M. (2024). Sosyalleşmeye engel bir araç olarak televizyon. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 244-254.

ÖZ

Televizyonun hayatımıza girmesinden bu yana uzun yıllar geçti. Televizyonlu bir dünyaya doğanlar bilmeseler de televizyon öncesi çağlarda sokaklar cıvılcıydı. Çocuklar sakağa çıkar hiç sıkılmadan saatlerce oyun oynarlar ve zamanlarının önemli bir kısmını sokakta geçirirlerdi. Komşular birbirlerini sık sık ziyaret ederlerdi. Birisi konuşurken herkes gözünün içine bakar başka bir şeyle meşgul olmak ayıp karşılanırdı. Televizyonla birlikte tüm alışkanlıklarımız değişti. Önce çocuklar evlerine çekildiler daha sonra yetişkinler. Çocuk seslerinin kaybolduğu sokaklar tenhalaştı. Komşular birbirlerini ziyaret etmez oldular. Ziyaret etseler bile muhabbetin tadı kalmadı. Çünkü insanlar bir araya geldiklerinde birbirleriyle konuşmak yerine sürekli açık olan televizyonla meşgul olmayı tercih ettiler. İnsanların gözlerinin televizyonda olduğu bir ortamda konuşan kişi de konuştuklarından keyif alamaz oldu. Fakat televizyonun yaygınlaşması en çok çocuklara zarar verdi. Çocuklar çeşitli oyunlar oynamak, kendi aralarında ve büyüklerle konuşmak yerine televizyonun karşısına geçip saatlerini harcadılar. Yetişkinler, çocukların zamanlarının önemli bir bölümünü televizyon karşısında geçirdikleri bu yeni duruma itiraz etmediler. Çünkü zamanlarını istedikleri gibi kullanabilecekleri bir alan doğmuştu. Fakat çocuklar televizyon izledikçe gerçek yaşamdan kopup sanal dünyanın içinde kayboldular. Belki çoğu kimse farkında değil ama televizyonun karşısında geçirilen süre onların insan olmayı öğrenmek için ihtiyaçları olan süreden çalınmaktadır. Bu makalede televizyonun insan olmayı öğrenme süreci olarak tanımlanabilecek olan sosyalleşmenin önünde nasıl bir engel teşkil ettiği üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Televizyon, sosyalleşme, bağımlılık.

Television as a Barrier to Socialization

ABSTRACT

Many years have passed since television came into our lives. Even if those born into a television world don't know it, the streets were lively in the pre-television era. The children would go out and play for hours without getting bored and spend most of their time on the street. Neighbors visited each other often. When someone was talking, everyone would look into his eyes and it would be considered disgraceful to be busy with something else. With television, all our habits have changed. First the children stepped back to their homes, then the adults. The streets, where the voices of children disappeared, became secluded. Neighbors no longer visit each other. Even if they visit, their conversations have no taste. Since, people preferred to be busy with the television that was always on, instead of talking to each other, when people got together. The person speaking in an environment where people's eyes are on the television also could not enjoy what he was talking about. But the spread of television hurt children the most. Instead of playing various games and talking among themselves and with adults, the children spent hours in front of the television. Adults did not object to this new situation, where children spend a significant part of their time in front of the television. Since, there was an area where they could use their time as they wished. However, they were disconnected from real life and lost in the virtual world, as the children watched television. Maybe most people are not aware of it, but the time spent in front of the television is stolen from the time they need to learn to be human. In this study, it is emphasized how television constitutes an obstacle to socialization, which can be defined as the process of learning to be human.

Keywords: Television, socialization, addiction.

Giriş

Fas'ın kırsal bir bölgesinde araştırma yapan Banerjee ve Duflo (2011; Akt. Ergül, Gökalp ve Cangöz, 2012), bu bölgede yaşayanların çoğu gibi, yılın yaklaşık yüz gününü çalışarak, geri kalanını da iş arayarak geçiren ve oldukça fakir bir adam olan Mbarbk'a "çok paran olsa ne yapardın?" sorusunu yönelttiler. Yeterince beslenemediği anlaşılan Mbarbk, "daha çok yiyecek alırdım, dedi.

Peki, daha çok paran olsa ne yapardın?” şeklinde yeni bir soru sordular. “Daha lezzetli yiyecekler alırdım, diye cevapladı. Evindeki televizyonu ve diğer yüksek teknoloji ürünlerini gördükçe, hem Mbarbk, hem de ailesi adına kendimizi sahiden kötü hissetmeye başlamıştık. Ailesinin yiyecek yemeği olmadığını bile bile ne diye bütün bu aletleri almıştı ki? Güldü, ‘iyi ama televizyon yemekten daha önemli!’ dedi.”

Araştırmacıların gözlemlerine göre, iş imkânlarının alabildiğine sınırlı olduğu bir coğrafyada yaşam mücadelesi veren Mbarbk ve komşuları, içerisinde suyun ve sıhhi tesisatın bulunmadığı evlerde yaşamakta; çocuklarının eğitimi için gereken parayı da bulamamaktadırlar. Fakat konu televizyona, parabolik antene, DVD oynatıcıya ve cep telefonuna geldiğinde işler değişmektedir. Çünkü evlerin hepsinde sayılan bu aygıtlardan birer tane vardır (Ergül, Gökalp ve Cangöz, 2012). Arnavutluk’ta yaşanan bir olay konunun geldiği dramatik boyutu göstermesi açısından oldukça düşündürücüdür. Haberlere yansıdığı kadarıyla “Arnavutluk’ta bir baba on iki yaşındaki oğlunu insan ticareti yapan bir örgüte satmış; aldığı parayla ekmek peynir değil televizyon almış.” (Kudat, 2007, s. 167).

Televizyonun temel ihtiyaçlar listesine girmesinden bu yana uzun yıllar geçti. Öyle ki günümüzde pek çok insan televizyonu yemek yemek, su içmek, nefes almak gibi asli bir ihtiyaç olarak kabul etmekte ve ekonomik durumu kötü de olsa, televizyon sahibi olmanın bir yolunu bulmaktadır. Televizyon sahibi olmanın sıradanlaştığı günümüzde bazı evlerde iki, bazı evlerde üç, bazı evlerde ise dört televizyon bulunmaktadır. Televizyonsuz bir dünyayı hayal bile edemeyen pek çok insan, o olmadığına adeta sudan çıkmış balığa dönmekte, ne yapacaklarını bilememektedir.

Bu makalede televizyonun çocuklar ve yetişkinler üzerindeki etkileri tartışılmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi “araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar.” (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 187).

Araştırma Etiği

Bu çalışmada doküman incelemesi yapıldığı için etik kurul raporu alınmamıştır.

Televizyonun Etkileri

Pek çok çocuk, beşiğin parmaklıkları arasından izlemeye başladığı televizyonu, yaşlanıp gözleri katarakt oluncaya kadar izlemeye devam etmektedir (Şirin, 1998). Japonya’da yapılan araştırmalardan elde edilen bulgulara göre, televizyon 1980’lerden beri çocukların uyudukları odalara, beşiklerinden izleyebilecekleri şekilde yerleştirilmekte ve 4-5 aylık bebekler bile günde bir saatten fazla televizyon izlemektedir (Palmer, 2011). Tokyo’da yaşayan ve bebeği olan her on aileden yedisinin bebek odasında televizyon bulunmaktadır (Winn, 2011). 2005 yılında İngiltere’de beş ile on altı yaş arasındaki çocukları kapsayan bir araştırmada çocukların %80’inin; Amerika Birleşik Devletleri’nde, Kaiser aile vakfı tarafından 2003 yılında yürütülen bir araştırmada ise, altı yaş ve altındaki her dört çocuktan birinin yatak odasında televizyon olduğu ortaya çıktı. *İngiltere Bağımsız Televizyon Komisyonu*’nun 1998’de yayımladığı raporda “İngiltere’de, çocukların yüzde 46’sının, kendi özel yatak odalarında televizyon olduğu, çocukların sadece yüzde 43’ünün ailelerinin koruması altında, onlarla birlikte televizyon seyrettikleri ortaya konmuştur.” (RTÜK, 2005, s. 22). 2005 yılında yine İngiltere’de yapılan bir başka araştırma “2-12 yaş arası her üç çocuktan ikisinin kimsenin denetimi altında olmadan televizyon izlediğini göstermektedir.” Yapılan başka araştırmalar diğer gelişmiş ülkelerde de benzer sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Palmer, 2011, s. 291).

Çocukların aileleriyle birlikte, onların denetimi altında televizyon izlemeleri ile odalarında kendi başlarına izlemeleri arasında çok büyük bir fark vardır. Çocukların yalnız başlarına izlemeleri durumunda hem izleme süresi hem de içerikle ilgili ciddi *kural ihlalleri* yapmaları kaçınılmazdır.

Nitekim öğretmenler, çocukların televizyon izleme alışkanlıkları hakkında öyle şeyler anlatmaktadırlar ki insanın tüyleri diken diken olmaktadır (Palmer, 2011). Çocukların ebeveyn denetimi olmaksızın “saatlerce televizyon seyretmesine izin vermek ... pimi çekilmiş bir bombayla çocuğu aynı odada bırakmaktan farksızdır.” (Duygulu, 2013). Bu denetimsizlik, çocukların çok erken yaşlarda kendileri için zararlı olabilecek içeriklere maruz kalmalarına neden olmaktadır. Bu içeriklerden birisi de şiddettir. Televizyonda yayınlanan şiddet içerikli sahneler maruz kalan küçük yaşlardaki çocukların şiddet içerikli davranışlar sergileyip sergilemeyecekleri tartışması bir tarafa bu çocuklar, “kendilerinin de şiddet kurbanı olabileceklerini düşünmekte ve korku-kaygı geliştirmektedir. Bu çocuklarda ağlama sıklığı, kucak isteme, ... uyku bozuklukları, kekeleme, tuvalet alışkanlıklarında bozulma, güven sorunları, sosyal etkileşimden kopma, yeme düzensizlikleri, psikosomatik bozukluklar, benlik değerinde düşme, dikkatini odaklaştırma sorunları ve depresyon eğilimi artmaktadır.” Yukarıdaki belirtilerle ortaya çıkan ve dünyanın eskiye kıyasla daha kötü bir yer olarak algılanması anlamına gelen “Kötü dünya sendromu”, çocukların ciddi uyum sorunları yaşamalarına neden olmakta ve yaşam kalitelerini düşürmektedir (Radyo Televizyon Üst Kurulu [RTÜK], 2005, s. 19).

Amerikalı yazar Neil Postman (Akt. Palmer, 2011), şiddet içerikli sahneler maruz kalmanın çocuklar üzerinde meydana getirdiği bir başka etkiden söz etmektedir. Ona göre, bu çocukların yetişkinlere bakış açıları değişmekte, yetişkinlerin kendilerini şiddetten koruyabileceklerine olan güvenleri zedelenmektedir. Fakat burada bir konuya dikkat çekmek isterim. Televizyon genellikle içerikten hareketle tartışılmakta; programın içeriğinde cinsellik ve şiddet gibi çocuklar için zararlı olabileceği düşünülen konular yoksa çocukların izlemelerinde bir sakınca olmadığı sonucuna varılmaktadır. Hâlbuki sorun içerik kadar televizyonun kendisinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle “programların içeriklerinin çocuklar üzerindeki etkileri nelerdir?” sorusunun yanında “televizyon izlemenin çocuklar üzerindeki etkileri nelerdir?” sorusunun da mutlaka sorulması gerekmektedir (Large, 1980). Bu soru önemlidir. Çünkü günümüzde çocuklar, televizyonla çok erken tanışmakta ve doğumdan kısa bir süre sonra televizyon izlemeye başlamaktadırlar (Palmer, 2011). Yapılan araştırmalar çevresel faktörlerin etkisine en açık yaş grubu olan beş yaş altı çocukların, televizyonun en yoğun izleyicileri arasında yer aldıklarını göstermektedir. Nielson Raporu’na yansıdığı kadarıyla, 2-5 yaş arasındaki çocuklar haftada ortalama 21,8 saat; 6-11 yaş arasındaki çocuklar ise 18,3 saat televizyon izlemektedirler. Daha uzun izleme süreleri tespit eden başka araştırmalar da dikkate alındığında, Amerika’da yaşayan çocukların uyanık oldukları sürenin dörtte birinden fazlasını televizyon izleyerek geçirdikleri anlaşılmaktadır (Winn, 2011).

Günümüzde çocuklar televizyonlu bir dünyanın içine doğmaktadırlar. Herkesin yoğun bir biçimde televizyon izlediği bu dünyada televizyon ile çok erken tanışan çocuklar, ilerleyen zamanlarda televizyon izlemeyi bir yaşam biçimi haline getirmektedirler. Televizyonu, adeta dini bir ritüeli yerine getirircesine büyük bir coşku içerisinde izleyen ve televizyon karşısında kendilerinden geçen bu çocuklar, televizyonsuzluğa tahammül edememektedirler. Bu tahammülsüzlüğün hangi boyutlara ulaştığını göstermesi açısından bazı annelerin gözlemlerini paylaşmak istiyorum (Akt. Winn, 2011, ss. 35-36, 57, 91):

Charles kreşten geldiğinde tam donanımıyla birlikte televizyonun karşısına kuruluyor. Sonra tam bir trans halinde izlemeye başlıyor. Dikkatini başka bir yere çekmek neredeyse imkânsız. Eğer izin versem, saatlerce bu şekilde seyredebilir. Bu sırada tam uyanık değil. Ama uykuda da değil, çünkü uyku zamanı geldiğinde yatıp uyuyabiliyor... Televizyon karşısında sanki büyülenmiş gibi oturuyor.

Beş yaşındaki oğlum televizyon izlerken transa geçiyor. Yalnızca ekranda olup bitene kilitleniyor. Televizyon izlerken tamamen kendisini kapatıyor ve onun dışındaki her şeyle ilişkisini kesiyor. Televizyon izlerken ona seslenirsem, kesinlikle beni duymuyor. Onun dikkatini çekmek için televizyonu kapatmak zorunda kalıyorum. Ancak o zaman transtan çıkıyor.

Geçen yaz İsrail’deydik. Orada televizyon kanalları saat on gibi kapanıyor. O zaman da oğlum televizyonu açıyor ve tek bir sözcüğü anlamamasına rağmen, halen yayınını sürdüren Arapça kanalları seyrediyordu. Çünkü kendini bir şeyler izlemek zorunda hissediyordu.

On yaşındaki oğlum televizyona tıpkı bir alkoliğin içkisine sarıldığı gibi sarılıyor. Umutsuzca pazarlık etmeye çalışıyor. “Eğer on dakika daha izlememe izin verirseniz, öğleye kadar izlemeyeceğim” diyor. Çünkü kendini bir şeyler izlemek zorunda hissediyordu.

Dört yaşındaki oğlum televizyonu çok seviyor, ona adeta tapıyor. Eğer izin versek yirmi dört saat izler.

Tom televizyon izlerken, hemen yanı başında ve şiddetle çalsa da, telefona cevap vermez. Kesinlikle duymuyor.

İtalya’da 1995 yılının ilkbaharında okulların erken kapanmasını fırsat bilen Pavia Üniversitesi Pedagoji bölümü, çocukların televizyon bağımlılığı üzerine bir araştırma yaptı. Bu araştırma kapsamında, İtalya’nın farklı bölgelerinde öğrenim gören değişik yaş gruplarından 168 gönüllü öğrenci seçildi ve bu öğrenciler Bologna yakınlarında bir çiftlikte kampa alındı. Yoğun bir okul temposu sonrasında, öğrencilere rahatlayabilecekleri bir ortam sunulan bu kampta çeşitli etkinlikler yapma fırsatı olsa da televizyon yoktu. Zaten amaç da çocukların televizyonsuz bir yaşama ne ölçüde tahammül edebileceklerini öğrenmekti. Sonuç çocukların büyük bir bölümünün, televizyonsuz bir yaşama adapte olamadıklarını gösterdi. “Kampın dördüncü günü 7-10 yaş grubundan 21 çocuk ağlayarak annelerini çağırdılar ve kampı terk ettiler. 10-12 yaş grubu biraz daha dayanıklı çıktı. Yine de ilk hafta kamptan ayrılanların sayısı 76’yı buldu. 14 günlük gönüllü kampı sonuna kadar sadece 19 çocuk tamamlayabildi, çünkü televizyonsuzluğa dayanamamışlardı.” (Turam, 1996, s. 55). Amerika’da yapılan bir araştırma televizyon bağımlılığının hangi düzeye geldiğini göstermiştir. Bu araştırmada çocuklara “anne, baba ve televizyondan birisinin evden gitmesi gerekmektedir. Hangisinin gitmesini istersiniz?” sorusu sorulmuştur. Çocuklardan bir kısmı anne baba ve televizyon arasında seçim yapmakta zorlanmış bir kısmı ise “Televizyon kalsın ama babam gidebilir” demiştir (Kalkınç, 2006).

Özellikle son yirmi yıldır çocuklara yönelik yayın yapan kanalların sayısının artmasıyla birlikte çocukların televizyon izleme sürelerinde anormal bir artış olmuştur. Bu durumun bir yansıması olarak dikkat eksikliğinden şikâyet eden çocukların sayısı da artmıştır (Palmer, 2011). Pediatri uzmanı Dimitri Christakis’in 2004 yılında yaptığı araştırmaya göre, “4 yaşından önce her gün fazladan izlenen bir saat, 7 yaşında dikkat sorunlarını arttırma riskinde %9 artışa neden olmaktadır. Christakis, televizyonda hızla değişen görüntülerin, gelişmekte olan beyni gerçek hayatta mümkün olandan daha yüksek seviyede uyaran beklentisine soktuğuna inanır.” (Palmer, 2011, s. 289).

Televizyon izleyen çocuklarda sadece dikkat eksikliği sorunları baş göstermemekte aynı zamanda, izlemenin yoğunluğu ölçüsünde; uykusuzluk, baş ağrıları, kabuslar, algı bozuklukları, zayıf konsantrasyon, yetersiz dil gelişimi, gerçeklik algısının bozulması, bilişsel ve sosyal becerilerin gelişmemesi, hayal gücünün zayıflaması gibi sorunlar da ortaya çıkmaktadır (Large, 1980). Amerikan Pediatri Akademisi 1984 yılında televizyon izlemenin çocuk obezitesinin nedenlerinden birisi olduğunu vurguladı. Ne tür bir program izledikleri önemli değildi, çok fazla televizyon izlemek çocukları şişmanlatıyordu (Winn, 2011). Çocukluk yıllarında edinilen alışkanlıkları terk etmenin zor olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, obez bir çocuğun yetişkinliğinde de obez olma ihtimalinin yüksek olduğu sonucuna varılabilir. Nitekim Harvard Üniversitesince yapılan bir araştırmaya göre, bedensel olarak aktif olma yerine zamanlarını video oyunu oynayarak ya da televizyon izleyerek geçiren çocuklar, kendilerini oturarak geçirecekleri bir geleceğe hazırlanmaktadır. Fiziksel aktivitenin yok denecek kadar az olduğu, düzenli beslenme yerine televizyon veya bilgisayar karşısında abur cubur yemekle yetinildiği bu tarz bir yaşam biçiminin, başta obezite olmak üzere geniş çaplı sorunların oluşmasına ve bu sorunlara bağlı olarak kişinin ömrünün daha kısa olmasına neden olduğu da açıktır (Zimbardo ve Coulombe, 2017).

Bu yeni yaşam biçimi sonucu küresel bir sorun haline gelen obezite oranları, son otuz yılda gençler arasında üçe katlandı. Günümüzde ABD’de yetişkin erkeklerin yaklaşık yüzde yetmiş fazla kilolu ve üçte biri obez. Avustralyalı, İngiliz, Kanadalı, Alman, Polonyalı ve İspanyol erkeklerin ise dördte biri obez (Zimbardo ve Coulombe, 2017).

Time dergisinde yayımlanan “yorgun çocuk sendromu” haberine göre, iki Amerikan hava üssünde yaşayan otuz ailenin, yaşları üç ile on iki arasında değişen çocuklarında ortaya çıkan bir hastalık doktorları çaresiz bıraktı. Bu çocukların hepsinde kronik yorgunluk, baş ağrısı, uykusuzluk, kusma ve mide problemleri gözlemlenmiş fakat bu belirtileri açıklayabilen geçerli tıbbi bir neden bulunamamıştı. Daha ayrıntılı araştırmalar neticesinde çocukların günde altı saat televizyon izlediği, bu sürenin hafta sonları on saate kadar çıktığı tespit edilmişti. Bu belirtilere aşırı televizyon izlemenin neden olabileceğini düşünen doktorlar, ebeveynlere çocuklarına televizyon izletmeyi tamamen kesmelerini önerdiler (Turam, 1996; Winn, 2011).

On iki ebeveyn, doktorların önerisine tamamen uydu ve çocuklarının televizyon izlemelerini engellediler. Sonuçlar o kadar etkileyiciydi ki “Belirtiler iki ile üç hafta içinde kayboldu. Ancak diğer on sekiz çocuğun ebeveyni, öneriye uyamadı ve çocuklarının günde iki saate kadar televizyon izlemesine izin verdi.” Günlük televizyon izleme sürelerini azaltan bu değişiklik bile çocukların üç ile altı hafta içinde rahatsızlıklarından kurtulmalarına neden oldu. Sonraki süreçte, “birkaç ay boyunca durumu izlenen yirmi altı çocuktan yalnızca dokuzunun rahatsızlığı tekrarlamadı. Bu dokuzu televizyon izleme süreleri hala sınırlı olanlardı. Geri kalanlardan on üçünün sınırlamaları tamamen kaldırıldı. Bunların on biri yeniden ağır semptomlar yaşamaya başladılar. Diğer dördüne sınırlı televizyon izleme izni verilmişti ve onlarda da sınırlı anksiyete bozukluğu görülüyordu.” (Winn, 2011, s. 264).

Televizyon neden olduklarının yanında engel oldukları üzerinden de tartışılmalıdır. Televizyonun karşısına geçen kişiler ekrandaki görüntüye odaklandıklarından televizyon öncesi çağlarda bir araya gelen insanların oynadıkları oyunlardan, tartışmalardan, kişiliklerini ve yeteneklerini geliştirebilecekleri ortamlardan mahrum kalmakta ve adeta donmaktadırlar. Günlerini televizyonun başına çöreklenerek geçiren çocuklar, sohbet etme ve kitap okuma gibi diğer pek çok önemli etkinlik fırsatını kaçırmaktadırlar (Palmer, 2011).

Sosyolog Urie Bronfenbrenner, büyücüye benzettiği televizyonun kişileri büyüleyerek onları adeta heykellere dönüştürdüğünden söz etmektedir. Ona göre, “Televizyon ekranının sebep olduğu davranışlar da tehlikeli olmakla beraber, esasen onun ana tehlikesi, gelişmesini engellediği davranışlarda yatmaktadır ki bu davranışlardan bazıları, çocuğun öğrenmesinin önemli bir kısmının gerçekleştiği ve karakterinin oluştuğu konuşmalar, oyunlar, aile kutlamaları ve tartışmalardır. Kısaca televizyonu açmak, çocukları insana dönüştüren süreci kapatabilmektedir.” (Winn, 2011, s. 26-27). Küçük çocukların oynamaya, başkalarıyla sohbet etmeye ve dünyayı keşfederken aktif olmaya ihtiyaçları vardır. Fakat aşırı televizyon izleme, çocukların bu ihtiyaçlarını karşılamalarına engel olmaktadır (Large, 1980).

Konuşma terapisti, öğretmen ve üç çocuk annesi olan Faith Hall, problemin büyüklüğünün farkına vardı ve gazetelere mektuplar yazarak kamuoyunun dikkatini çekmeye çalıştı. Bu mektuplarda bir programın içeriğinin seçimi anne babalar tarafından yapılsa bile, televizyon izleme eyleminin kendisinin ciddi etkileri olduğuna; özellikle çocuğun bilişsel, fiziksel ve psikolojik gelişimine zarar verdiğine işaret etti (Large, 1980).

Dimitri Christakis’in yaptığı araştırmada, çocukların televizyon karşısında geçirdikleri süre arttıkça, anne babalarıyla geçirdikleri sürenin azaldığı ve karşılıklı konuşma sırasında daha az kelime kullandıkları ortaya çıkmıştır. Medyayla haşır neşir olduğu her bir saat karşılığında çocuk, ailesinden duyabileceği 500 ile 1000 arası kelimedenden mahrum kalmaktadır. Çocuk bu durumun bedelini dil ve bilişsel testlerde daha başarısız olarak ödemektedir (Sayar ve Yalaz, 2019). Bazı araştırmalar, bebeklerin gün içerisinde duyduğu kelime sayısının gelecekteki zekâları, okul başarıları ve sosyal yetkinliklerinin en önemli belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Fakat bu kelimeleri televizyondan değil kendileriyle yakından ilgilenen ve onlara şefkat gösteren bir insandan duymaları gerekmektedir (Winn, 2011).

1990’larda ve takip eden yıllarda Amerikan ve Alman araştırmacılar kendi ülkelerinde yaptıkları araştırmalarda çocukların dil becerilerinin büyük oranda gerilediğini tespit ettiler. 2003

yılında Japonya’da yapılan anketlere katılan öğretmenlerin yarısından çoğu, öğrencilerin Japonca akademik dil becerisinin, kendi dönemlerindekiinden daha düşük olduğunu belirttiler. Japon bir ilkokul öğretmeni, beşinci hatta altıncı sınıf öğrencilerinin bile anlamlı cümleler kuramadıklarından yakınırken, ortaokulda görev yapan bir öğretmen, bazı öğrencilerin Japonca anlamadığı hissine kapıldığından söz etmektedir (Palmer, 2011).

Son zamanlarda yapılan araştırmalar bu başarısızlığa birebir şahit olan öğretmenlerin endişeli olduklarını göstermektedir. Örneğin İngiltere’de yapılan bir araştırma, “öğretmenlerin %74’ünün çocukların konuşma ve dinleme becerilerindeki bozulmadan endişe ettiklerini ... diğer bir araştırma anaokulu çalışanlarının %89’unun benzer endişeleri olduğunu”, bir başka araştırma ise “ilkokul öğretmenlerinin %90’ından fazlasının, evde aşırı televizyon izlendiği ve çok az konuşma olduğu için ciddi şekilde endişe duyduğunu” ortaya çıkarmıştır (Palmer, 2011, ss. 131-132).

Normal olan her çocuk dil konuşabilme potansiyeliyle dünyaya gelir. Fakat bir dili konuşabilmesi etrafındakilerin o dili konuşmasına ve çocuğun konuşmasına fırsat verilmesine bağlıdır. Buradan hareketle dil öğreniminde anahtar kavramın *etkileşim* olduğu söylenebilir. Etkileşimin yoğun olduğu “dil zengini” bir ortamda büyüyen çocuklar, daha iyi bir dil becerisine sahip olurlarken “dil fakiri” bir ortamda büyüyen çocuklar ise, dillerini yeterince geliştiremezler (Palmer, 2011). Bu duruma, kendisi *normal* olsa da anne-babası işitme engelli olan bir çocuk örnek olarak verilebilir. Bu çocuk şiddetli astımı olduğu için zamanının büyük bölümünü evde geçirmek zorundadır. Onunla sözel iletişim kuramadıkları için işaret diliyle iletişim kuran ailesi, “İngilizce öğreysin diye çocuğa her gün televizyon seyrettirir. Çocuk üç yaşına geldiğinde her derdini işaretlerle anlatabilmektedir ama İngilizceyi ne anlayabilmekte ne de konuşabilmektedir.” Yıllarca bu çocuğun üzerinde çalışan dilbilimci Breyne Arlene Moskowitz, elde ettiği verilerden hareketle, içerisinde zehir bulunan şişelerden insanları uzaklaştırabilmek için bu şişelerin üzerine yapıştırılan kuru kafa işaretli etiketin aynı amaçla televizyonların üzerine de yapıştırılması gerektiği sonucuna varmış ve eklemiştir: “Televizyon, dil edinimi için tek kaynak olamaz, çünkü televizyon soru sorabilir ama çocuğun sorularını yanıtlayamaz. Demek ki çocuk, bir dili, ancak içinde bulunduğu ortamda konuşuluyorsa öğrenir ve bu dili yakın çevresindeki kişilerle iletişim kurmakta kullanır.” (Sanders, 2010, s. 43). Benzer kaygılarla hareket ettiği anlaşılan Amerikan Pediatri Akademisi, 1999 yılı Ağustos ayında yayımladığı bildiriyle anne ve babaları iki yaş altı çocuklarını televizyondan uzak tutmaları hususunda uyarmıştır (Winn, 2011).

Bu anlamda televizyonun hiç de masum olmadığı ve televizyon için kullanılan kitle iletişim aracı ifadesinin yanlış olduğu söylenebilir. Çünkü televizyon bir kitle iletişim aracı değil kitle ileti aracıdır. İletişimin olabilmesi için iletilerin karşılıklı olarak gidip geldiği aktif bir sürece ihtiyaç vardır. Televizyonun karşısında pasif bir biçimde oturan ve sadece bazı iletilere maruz kalan çocuğun dili öğrenmemesinin nedeni budur. Çocuğun dili öğrenebilmesi bir taraftan gerçek bir insan sesi duymasına diğer taraftan aktif olarak konuşmasına bağlıdır.

Fareler üzerine yapılan bir araştırma “zenginleştirici ortamlarda” büyüyen farelerin daha akıllı olduğunu, “yapacak hiçbir şeyi olmadan boş boş duran farelerin” ise günbegün donuklaştıklarını göstermiştir. Bu araştırmanın yazarlarından biri olan Dr. Marian Cleeves Diamond, televizyon ve küçük çocuklar hakkında ABD’de verdiği bir konferansta “donuk, hareketsiz farelerin, etrafta keyifli bir şekilde dolaşıp duran, zenginleştirilmiş fareleri izleyerek daha zeki olmadıklarını ifade etti.” Devamında öğrenmek için nesnelere hem fiziksel hem de zihinsel olarak etkileşime girmenin, keşfetmenin ve incelemenin önemini vurguladı. Buradan çıkan sonuca göre, “Çocuklar izleyerek değil, yaparak öğrenirler, tıpkı dil becerilerini ekrandakileri dinleyerek değil, gerçek konuşmacılarla etkileşime girerek edindikleri gibi.” (Palmer, 2011, s. 289).

Televizyona gömülü bir hayat sürmek sadece çocuklarla ilgili değil aynı zamanda yetişkinlerle ilgili bir sorundur. Çünkü televizyon sadece çocukları değil yetişkinleri de esir almakta, yetişkin bireyler de bir araya geldiklerinde birbirleriyle konuşmak yerine sessizliğe gömülerek televizyon izlemeyi tercih etmektedirler. Bu sessizlik sadece reklam aralarında bozulmakta ve insanların önemli bir kısmı birbirleriyle sadece bu aralarda konuşmaktadırlar. Bu bulgulara evlerde sadece bir

televizyonun olduğu ve aile üyelerinin sessizce de olsa birlikte televizyon izledikleri dönemlerde ulaşılmıştır. Evlerdeki televizyon sayısının artmasıyla birlikte durum çok daha vahim bir boyut kazanmıştır. Yapılan bir araştırma, 1999 yılında evlerinde televizyon bulunduran Amerikan ailelerinin oranının yüzde 99 olduğunu; bu ailelerin yüzde 88'inin en az iki; yüzde 60'ının ise üç ya da daha fazla sayıda televizyonu olduğunu belgelemiştir. Bir başka araştırma Amerika'da yaşayan tüm çocukların yaklaşık üçte birinin, dört ya da daha fazla televizyonun bulunduğu evlerde yaşadığını göstermektedir. Televizyona ek olarak çok sayıda ailenin bir video oynatıcısının, bir video oyun konsolunun ve bir bilgisayarının olduğu gerçeğinden hareketle şu soruların sorulması gerekmektedir: Evlerinde bu aygıtları bulunduran ve yemekte bile bir araya gelmeyi başaramayan aile üyeleri "gün boyu neler yaptıkları hakkında ne zaman konuşacaklar? Ne zaman plan yapacak, görüş alışverişinde bulunacak, birbirleriyle şakalaşacak, başarıları ve küçük başarısızlıklarını ne zaman birbirlerine anlatacaklar? Ne zaman gerçek bir aile olacaklar?" (Winn, 2011, s. 198).

Sonuç

Her insan iki defa doğar. Birincisi biyolojik doğumdur, ikincisi ise sosyalleşme neticesinde meydana gelen doğumdur (Thio, 1993). Kişinin tam bir insan olabilmesi için birinci doğumun sorunsuz geçmesi ne kadar önemliyse ikinci doğumun sorunsuz geçmesi de o kadar önemlidir. Biyolojik doğum sırasında meydana gelen sorunlar kişinin yaşantısını nasıl etkilerse ikinci doğum sırasında meydana gelen sorunlar da etkiler. Yoğun televizyon izleyen bir çocuğun ikinci doğumunun sağlıklı olması beklenemez. Bu nedenle *televizyonun ikinci doğumun önündeki en önemli engel olduğu* söylenebilir. Çünkü televizyonun karşısında geçirilen süre çocuğun insan olmayı öğrenmek için ihtiyacı olan süreden çalınmaktadır. Çalınan bu süre arttıkça İnsanlığın güdük kalması da kaçınılmazdır.

Eskiden çocuğu ailesi, hısım-akrabası, konu-komşusu, okul ve nihayetinde toplum sosyalleştirirken günümüzde büyük oranda televizyon sosyalleştirmektedir. Aile üyeleri, akrabalar, komşular, öğretmenler her geçen gün asli sosyalleştirici olma özelliklerini kaybetmekte, onların yerini popüler kültürün öne çıkardığı kişiler ve değerler almaktadır. Çocukların ve gençlerin bu denli yoğun bir değer karmaşası yaşamalarının bir nedeni de televizyonun öne çıkardığı değerlerin geleneksel değerlerden bir hayli farklı olmasıdır. Fakat televizyona olduğundan öte bir anlam yükleyerek ondan olumlu değerleri aktarmasını beklemek doğru değildir. Çünkü televizyonun amacı insanları eğiterek onları iyiye, doğruya, güzele yönlendirmek değil eğlendirmektir. Asıl düşündürücü olan, ne pahasına olursa olsun insanları kendisine bağlayabilmek için uğraşan ve bu uğraşı sırasında ahlaki değerleri pek dikkate almayan bir aracın meydana boş bulması ve çocukların birincil sosyalleştiricisi haline gelmesidir (Atay, 2004).

Yukarıda da vurgulandığı gibi, çocuklar televizyonla çok erken tanışmaktadırlar. Bunun bir nedeni de günümüz modern yaşamıdır. Bilindiği gibi modern yaşamla birlikte geniş aileler çekirdek ailelere hatta tek ebeveynli ailelere dönüştü. Geniş ailelerde çocuğun etrafında onunla ilgilenen dolayısıyla annenin yükünü hafifleten çok sayıda yetişkin varken bu dönüşümle birlikte anne ve baba ya da sadece anne kaldı. Babanın varlığı annenin yükünü kısmen hafifletse de günümüzde çocukları büyük oranda anneleri büyütmektedir. Bu kadar önemli bir sorumluluğu yalnız başlarına yüklenmeleri annelerin yorgun düşmesine neden olmakta ve çocuk büyütmeyi bir eziyete dönüştürmektedir. Yorgun düşen anneler çocuklarıyla baş edememekte ve her zorda kaldıklarında televizyona başvurmaktadırlar. Televizyonun çocuk bakıcısı rolüne terfi ettirildiği bu çözüm, annelere geçici bir rahatlama yaşatsa da uzun vadede çocuğun televizyon bağımlısı olması gibi ciddi riskler barındırmaktadır.

Çocukların elektronik bakıcılarla erkenden tanışmasının bir diğer nedeni de mahalle kültürünün yok olmasıdır. Eskiden İnsanlar mahalle kültürünün egemen olduğu, en fazla birkaç katı olan bahçeli evlerde otururlardı. Mahalle demek güvenilir yer demektir. Mahalle demek tekin yer demektir. Mahalle sakinleri birbirlerini tanır, birbirlerine güvenirdi. Çocuk yürümeye başladığı andan itibaren kendini evin dışına atar, zamanının çoğunu sokakta arkadaşlarıyla birlikte geçirirdi. Yetişkinler mahallenin çocuklarıyla ilgilenir, onların eğitimlerinden sorumlu olduklarını düşünürlerdi. Gün içerisinde enerjisini harcayan çocuk, akşamleyin yorgun argın eve döner, zamanı geldiğinde de

uyurdu. Bu anlatılanlar zamanla nostaljik bir hikâyeye dönüştü. Günümüzde insanlar ağırlıklı olarak çok katlı binalarda oturmakta, komşularının çoğunu da tanımamaktadırlar. Oyun alanlarının kalmaması, sokağın hem insanlar açısından hem de trafik açısından tekin olma özelliğini kaybetmiş olması anne babayı tedirgin etmekte ve çocuklarını dışarıya bırakmamaktadırlar. Bu yeni yaşam biçimi çocukların sıkılmasına annelerin de zorlanmasına neden olmaktadır.

Günümüzde annelerin zorda kaldıklarında başvurdukları elektronik bakıcıların sayısı artmış, televizyonun yanına başka araçlar da eklenmiştir. İngiltere’de 1200 çocuğun katılımıyla yürütülen bir çalışmada beş altı yaşındaki çocukların bile DVD oynatıcılarının, video kaydedicilerinin ve MP3 çalarlarının olduğu ortaya çıkmıştır. Gerçek dünyayı sıkıcı bulmaya başlayan çocuklar okuldan sonra ve hafta sonlarında televizyon, bilgisayar, oyun konsolu, DVD, iPod gibi araçların sunduğu sanal dünyaya kaçmakta üstelik sığındıkları bu sanal dünyada mutlu olduklarından söz etmektedirler. “Çocuklar sanal dünyalarında iken anne-babaları ne yapıyor?” diye sorarsanız onlar da zamanlarını ilgi alanlarına göre oluşturdukları kendi sanal dünyalarında geçirmektedirler (Palmer, 2011). Araştırmalara göre, “8 ile 18 yaş arası ortalama bir okul çocuğu, hayatının üçte birini uykuda, üçte birini okulda, üçte birini de akıllı telefon ve tableten televizyon ve masaüstü bilgisayarına, yeni kitle iletişim araçlarına gömülmüş olarak geçiriyor. Diğer insanlarla doğrudan, yüz yüze iletişim kurduğundan çok daha uzun süre ekran aracılığıyla iletişim kuruyor.” (Alter, 2018, s. 213).

Araştırmalar ormana terkedildiği ya da evlerinde tecrit altında tutulduğu için insanlarla etkileşim yaşayamayan ve bu nedenle pek çok insani özelliği kazanamayan çocuklardan söz etmektedir (Tatar, 2022). Bu çocukların insani özellikleri kazanamaması beklenen bir durumdur. Çünkü bizler insan suretinde dünyaya gelsek de insan olmayı öğrenen varlıklarız. Diğer insanlarla ne kadar yoğun bir etkileşim yaşarsak insan olmayı öğrenmede de o kadar başarılı oluruz. Fakat günümüzde ne yazık ki önce televizyon, tablet, bilgisayar, cep telefonu gibi aletlerle doldurduğumuz sonra da bu aletlerin büyümesine kapılarak etkileşimi en aza indirdiğimiz evlerimiz, yuva olma özelliğini kaybetmiş ve modern ormanlara dönüşmüş durumdadır. Acı olan şudur ki, hiç hazır olmadıkları ve yetişkinlerin rehberliğine en fazla ihtiyaç duydukları bir dönemde modern ormanlara yalnız başlarına bırakılan çocuklar yollarını kaybetmekte ve her türlü tehlikeye açık hale gelmektedirler. Ebeveynler çocuklarını bu ortamdan alıp gerçek yaşamın içine dâhil etmeyi başaramazlarsa hayal bile edemeyecekleri sonuçlarla karşılaşacaklardır. Fakat ebeveynlerin çocuklarını modern ormanlardan kurtarmaları ve gerçek yaşamın içine dâhil etmeleri öncelikle kendilerinin bu ormandan çıkmalarına ve gerçek yaşamın içine dâhil olmalarına bağlıdır.

Yazarların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100’dür.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması oluşturacak herhangi bir husus yoktur.

Kaynaklar

Alter, A. (2018). *Karşı konulmaz: Bağımlılık yapıcı teknolojinin yükselişi ve bizim ona esir edilişimiz* (Çev. D. İrengün). İstanbul: Paloma Yayınları.

Atay, T. (2004). *Yaşasın meşhuriyet çağı*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Duygulu, S. (2013). Çizgi filmler ve bakıcı kadın sendromu. <https://www.serapduygulu.com.tr/makaleler/anne-baba/cizgi-filmler-ve-bakici-kadin-sendromu.html> adresinden 19.12.2022 tarihinde erişilmiştir.

Ergül, H., Gökalp, E. ve Cangöz, İ. (2012). *Medya ne ki... Her şey yalan!* İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kalkınç, F. (2006). *Okul evde başlar* (10. baskı). İzmir: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kudat, A. (2007). *Al kocayı vur sopayı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Large, M. (1980). *Who's bringing them up*. Great Britain: Alan Sutton Publishing Limited.
- Palmer, S. (2011). Zehirlenen çocukluk: Modern dünyanın çocuklar üzerindeki zararlı etkileri (2. baskı). (Çev. Ö. Ç. Aksoy). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Radyo Televizyon Üst Kurulu. (2005). Televizyon programlarındaki şiddet içeriğinin, müstehcenliğin ve mahremiyet ihlallerinin izleyicilerin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri raporu. http://www.ihsandag.gen.tr/index_dosyalar/RTUKRAPORUekleriyle.pdf adresinden erişilmiştir.
- Sanders, B. (2010). Öküzün A'sı: Elektronik çağda yazılı kültürün çöküşü ve şiddetin yükselişi (2. baskı). (Çev. Ş. Tahir). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sayar, K. ve Yalaz, B. (2019). Ağ: Sanal dünyada gerçek kalmak. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şirin, M. R. (1998). *Televizyon, çocuk ve aile*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tatar, M. (2022). Socialization: The process of learning to be human. *International Journal of Progressive Education*, 18(5), 146-163.
- Thio, A. (1993). *Sociology: An introduction*. New York: Harper and Row Publishers.
- Winn, M. (2011). Çocuğumu fişte unuttum: Çocuğunu TV'den ve internetten daha çok sevenler için (Çev. İ. Kapaklıkaya). İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (7. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zimbardo, P. and Coulombe, N. D. (2017). Bitik erkekler: Teknoloji erkeklığı nasıl sabote etti (Çev. T. Yalur). İstanbul: Pegasus Yayınları.

Extended Abstract

Introduction

Many years have passed since television entered the list of basic needs. So much so that today, many people accept television as a basic need such as eating, drinking and breathing, and find a way to own a television, even if the economic situation is bad. Today, having a television has become prevalent, some houses have two, some houses three, and some houses four. Many people, who cannot imagine a world without television, are almost like fish out of water without it, and do not know what to do.

Method

The method which used in this article is document analysis. Document analysis, which is one of the qualitative research methods, "contains the analysis of written materials containing information about the case or cases aimed to be researched" (Yıldırım and Şimşek, 2011, p. 187).

Conclusion, Discussion, and Recommendations

As we know, young children need to play, chat with others and be active while exploring the world. However, television prevents children from meeting these needs (Large, 1980). According to sociologist Urie Bronfenbrenner, who believes that television enchants people and turns them into sculptures, "While the behaviors caused by the television screen are also dangerous, in fact its main danger lies in the behaviors that it inhibits, some of which are conversations, games, family celebrations and arguments, where a significant part of the child's learning takes place and character is shaped. In short, turning on the television can do the process that transforms children into human beings" (Winn, 2011, p. 26-27).

Today, children are born into a world where everyone watches television intensively. This situation causes the child to get acquainted with television very early and to make watching television a lifestyle in the future. These children, who watch television with great enthusiasm as if they are performing a religious ritual and pass out in front of the television, cannot tolerate being without television. One of the reasons why children are introduced to television so early is today's modern life. As it is known, with modern life, large families have turned into nuclear families and even single-parent families. In large families, there were many adults around the child who took care of him and thus relieved the mother's burden, but with this transformation, only mother and father remained. Although the presence of the father partially alleviates the burden of the mother, nowadays mothers are raising children to a large extent. Bearing such an important responsibility alone causes mothers to feel tired and turns raising a child into a torment. Exhausted mothers cannot cope with their children and they apply to television whenever they have a difficult time. Although this solution, in which television is promoted to the role of electronic babysitter, provides temporary relief to mothers, it has serious risks such as the child's television addiction in the long run.

Another reason why children are introduced to television early is the disappearance of the neighborhood culture. In the past, people used to live in houses with gardens, with a maximum of a few floors, dominated by the neighborhood culture. Neighborhood meant a safe place. Neighborhood meant a secure place. Neighborhood residents knew each other and trusted each other. As soon as the child started walking, he would throw himself out of the house and spend most of his time on the street with his friends. Adults took care of the neighborhood children and thought they were responsible for their education. The child, who spent his energy during the day, returned home tiredly in the evening and went to sleep when the time came. These stories turned into a nostalgic story over time. Today, people mostly live in multistorey buildings and do not know most of their neighbors. The lack of playgrounds and the fact that the street has lost its feature of being safe both in terms of people and traffic make parents uneasy and they do not leave their children outside. This new way of life causes the boredom of children and the difficulties of mothers.

Today, the number of electronic caregivers that mothers refer to when they are in need has increased, and other tools have been added to television. It has become commonplace to have many gadgets such as computers, mobile phones, video players, tablets, and game consoles.

Every human being is born twice. The first is biological birth, and the second is the birth that occurs as a result of socialization (Thio, 1993). For the person to be a full human being, it is as important for the first birth to go smoothly, as it is for the second birth to go smoothly. Just as the problems that occur during the biological birth affect the life of the person, the problems that occur during the second birth also affect it. The second birth of a child who watches intense television cannot be expected to be healthy. For this reason, *it can be said that television is the most important obstacle in front of the second birth*. Because the time spent in front of the television is stolen from the time the child needs to learn to be human. As this stolen time increases, it is inevitable that his Humanity will be stumped.

In a study by Dimitri Christakis, it was revealed that the more time children spend in front of the television, the less time they spend with their parents and the less words they use during conversations. For every hour of media exposure, the child is deprived of 500 to 1000 words that he can hear from his family. The child pays the price of this situation by failing in language and cognitive tests (Sayar & Yalaz, 2019). Some studies show that the number of words babies hear per day is the most important predictor of their future intelligence, school success and social competence. However, they should hear these words not from television but from a person who is closely interested in them and shows them compassion (Winn, 2011).

Every normal child is born with the potential to speak a language. However, being able to speak a language depends on those around him speaking that language and giving the child the opportunity to speak it. From this point of view, it can be said that the key concept in language learning is interaction. Linguist Breyne Arlene Moskowitz states that the sticker with the skull sign affixed on these bottles should be affixed to the televisions for the same purpose in order to keep people away from the bottles containing poison, and adds: "Television cannot be the only source for language acquisition, because television can ask questions but cannot answer the child's questions. This means that a child learns a language only if it is spoken in the environment he is in and uses this language to communicate with the people around him." (Sanders, 2010, p. 43). The American Academy of Pediatrics, which seems to act with similar concerns, warned parents to keep their children under the age of two away from television in a statement it published in August 1999 (Winn, 2011).

In this sense, it can be said that television is not innocent at all and the expression of mass media used for television is wrong. Because television is not a mass media, it is a mass media tool. In order for communication to occur, an active process is needed where messages go back and forth. This is why the child who sits passively in front of the television and is only exposed to some messages cannot learn the language. The child's ability to learn language depends on hearing a real human voice on the one hand, and actively speaking on the other.